

UNIVERZITA KARLOVA
KATOLICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA
Katedra biblických věd a starých jazyků

ThLic. Mgr. Jiří Dosoudil

Eschatologický význam Ježíšova zmrtvýchvstání

Disertační práce

Vedoucí práce: doc. PhDr. Dr. Mireia Ryšková

Praha 2023

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 25. 5. 2023

Jiří Dosoudil

Bibliografická citace

Eschatologický význam Ježíšova zmrtvýchvstání: disertační práce / Jiří Dosoudil;
vedoucí práce: Mireia Ryšková. -- Praha, 2023. -- 354 s.

Anotace

Práce se zabývá biblickou koncepcí Ježíšova vzkříšení a zkoumá, jak se ve výchozích textech vztahuje k oblasti posledních věcí člověka, světa a jeho dějin. Přehledovým způsobem mapuje výskyt souvisejících koncepcí v literatuře dobového pohanského světa a ve Starém zákoně, ale hlavní pozornost věnuje exegetickému rozboru vybraných míst Nového zákona. Ukazuje, že v řeči o Ježíšově zmrtvýchvstání novozákonní autoři navazují na biblický motiv zachraňující Boží moci. Když líčí eschatologické důsledky tohoto zmrtvýchvstání, nechávají plně rozvinout to, k čemu ve Starém zákoně pouze směřoval. Práce ukazuje, že Nový zákon chápe Ježíšovo zmrtvýchvstání jako výjimečný Boží zásah do dějin, který brzy vyústí do všeobecného vzkříšení, vysvobození a dosažení spravedlnosti pro všechny. Tento zásah nicméně nepřestává ve světě působit, a kromě toho také dodává naději a důvěru ve Stvořitele, že se rozhodl vyplnit svá zaslíbení vůči člověku a dovršit dílo stvoření.

Klíčová slova

Zmrtvýchvstání, vzkříšení z mrtvých, všeobecné vzkříšení, eschatologie, Boží moc.

Abstract

The thesis examines the concept of Jesus' resurrection and explores how it relates to the last things of man, the world and its history in the biblical texts. It surveys the occurrence of related concepts in the writing of the pagan world and the Old Testament; however, the main focus of the thesis lies in the exegetical analysis of selected places in the New Testament. It is argued that when the New Testament writers speak of Jesus' resurrection, they follow the biblical motif of God's saving power. When they depict the eschatological implications of the resurrection, they fully develop what the motif in the Old Testament merely pointed toward. The thesis demonstrates that the New Testament writers understand Jesus' resurrection as a unique God's intervention in history that will soon culminate in a general resurrection, deliverance, and achieving justice for all. However,

such intervention does not cease to work in the world; it also inspires hope and confidence in the Creator that he has already chosen to fulfill his promises to man and complete the work of creation.

Keywords

Resurrection, raising from the dead, general resurrection, eschatology, the power of God.

Анотація

Дисертація містить дослідження концепції Воскресіння Ісуса Христа й пояснює її співвіднесення з біблійними темами, що стосуються останніх речей людини, світу та його історії. У роботі представлено елементи подібних концепцій у творах язичницького світу і Старому Завіті, але основна увага зосереджена на екзегетичному аналізі вибраних уривків Нового Завіту. Висвітлюючи тему Воскресіння Ісуса, новозавітні письменники розвивають біблійний мотив Божої спасительної сили, а говорячи про його есхатологічні наслідки, вичерпно розкривають те, на що Старий Завіт лише вказував. Дослідження демонструє, що автори Нового Завіту розуміють Воскресіння Ісуса як унікальне Боже втручання в історію, яке незабаром досягне апогею в загальному воскресінні, спасінні та встановленні справедливості. Це Божественне втручання продовжує діяти у світі та вселяє впевненість і надію на Творця, Який уже виконує Свої обітниці щодо людини та обов'язково завершить діло сотворення.

Ключові слова

Воскресіння, загальне воскресіння, есхатологія, сила Бога.

Počet znaků (včetně mezer, poznámek pod čarou a vysvětlivek): 940 164

Poděkování

Autor děkuje školitelce, své trpělivé učitelce, za vedení a laskavou pomoc, vždy v duchu Př 15,23, při přípravě této disertace i na celé cestě jeho teologickým studiem.

Děkuje také kolegům a blízkým, kteří trpělivě čekali na dokončení této práce, podporovali ho a pomáhali mu.

Obsah

Úvod	11
1. Současné bádání a jeho základní linie	15
1.1. Téma vzkříšení v kontextu hledání historického Ježíše.....	16
1.2. Ježíšovo vzkříšení v současné diskusi	17
1.3. Ježíšovo vzkříšení v pracích českých autorů	27
2. Vzkříšení v pohanském světě novozákonního období.....	29
2.1. Smrt a posmrtná existence	29
2.2. Vzkříšení	32
3. Vzkříšení ve Starém zákoně	39
3.1. Předběžné vymezení pojmu.....	39
3.2. Smrt jako konec.....	41
3.2.1. Posmrtná existence v šeolu	41
3.2.2. Naděje v tomto životě	44
3.2.3. Naděje v Boží moc	45
3.2.4. Utrpení spravedlivých.....	46
3.3. Smrt jako nový začátek.....	47
3.3.1. Hlas proroků.....	48
3.3.2. Pozdně druhochrámové období.....	50
3.4. Závěr	54
4. Vzkříšení v Pavlových a pavlovských listech	55
4.1. Pojem vzkříšení a jeho vymezení	57
4.1.1. Pojem vzkříšení v současném bádání	59
4.1.2. Pojem vzkříšení v této studii.....	64
4.2. Vyznavačské formule.....	65
4.2.1. Ř 4,24n.....	69
4.2.2. Ř 6,4n.....	71
4.2.3. Ř 7,4.....	73
4.2.4. Ř 8,11	74
4.2.5. Ř 8,34	75
4.2.6. Ř 10,9.....	76
4.2.7. 1 K 6,13n.....	77
4.2.8. Kérygma rané církve (1 K 15,3–8)	79
4.2.9. 1 K 15,12.20.....	85
4.2.10. 2 K 4,14.....	87
4.2.11. 2 K 5,14n.....	88
4.2.12. Ga 1,1	90
4.2.13. 1 Te 1,9n	90
4.2.14. Líčení Ježíšovy parusie (1 Te 4,13–18)	92
4.2.15. Ef 1,19n.....	99
4.2.16. Ko 2,11n.....	100

4.3. Další tradiční materiál	102
4.3.1. Ř 1,3n	102
4.3.2. Ř 6,10	105
4.3.3. Ř 14,9	106
4.3.4. 2 K 13,3n	107
4.3.5. Christologický hymnus (Fp 2,6–11).....	108
4.3.6. 1 Tm 3,16.....	113
4.3.7. 2 Tm 2,8.....	116
4.4. Další řeč o vzkříšení	117
4.4.1. Ř 8,29	118
4.4.2. 1 K 15,20–28	119
4.4.3. Ko 1,18	124
4.4.4. Řeč o vzkříšení věřících	125
5. Vzkříšení v evangeliích	129
5.1. Evangelium podle Marka	129
5.1.1. Mk 12,24–27.....	132
5.1.2. Trojí předpověď utrpení (Mk 8,31–32a; 9,30nn; 10,32nn).....	137
5.1.3. Mk 9,9n.....	141
5.1.4. Mk 14,27n.....	143
5.2. Evangelium podle Matouše	144
5.2.1. Mt 22,23–33	146
5.2.2. Trojí předpověď utrpení (Mt 16,21; 17,22n; 20,17nn).....	147
5.2.3. Mt 17,9	148
5.2.4. Mt 26,31n	149
5.2.5. Mt 12,39n	150
5.2.6. Mt 27,51nn	153
5.3. Evangelium podle Lukáše	157
5.3.1. L 20,34–38.....	159
5.3.2. Trojí předpověď utrpení (L 9,22.43nn; 18,31–34).....	162
5.3.3. L 16,30n.....	167
5.3.4. Trojí připomínka předpovědi utrpení (L 24,6n.25n.46)	168
5.4. Evangelium podle Jana.....	170
5.4.1. J 2,18–22.....	175
5.4.2. Trojí předpověď vyvýšení (J 3,14n; 8,28; 12,32nn).....	180
5.4.3. Výpovědi o oslavení (J 8,54; 13,31n; 17,1.4n).....	184
5.4.4. Výpovědi o odchodu k Otci (J 14,2n; 16,7; 6,61n; 8,14)	189
5.4.5. J 12,24n.....	198
5.5. Příběhy nalezení prázdného hrobu a Ježíšova zjevení	200
5.5.1. Přehled textů a užitých látek.....	200
5.5.2. Žánr a základní charakteristika.....	202
5.5.3. Výpovědi o Ježíšově vzkříšení	205
5.5.4. Příběhy Ježíšových zjevení.....	219
5.6. Látky vypovídající o vzkříšení v širším smyslu	230
5.6.1. Výpovědi o Ježíšově vzkříšení	230
5.6.2. Další výpovědi o vzkříšení	234

6. Vzkříšení ve Skutcích apoštolů, listech a knize Zjevení	241
6.1. Skutky apoštolů	241
6.1.1. Sk 2,22nn.32n	243
6.1.2. Sk 3,14n	249
6.1.3. Sk 4,8nn	254
6.1.4. Sk 5,30n	256
6.1.5. Sk 10,39nn	258
6.1.6. Sk 13,30–35.37	262
6.1.7. Sk 17,30n	266
6.1.8. Další řeč o zmrtvýchvstání.....	270
6.2. List Židům	272
6.2.1. Žd 13,20n	273
6.2.2. Výpovědi o Ježíšově vyvýšení (Žd 1,3n; 8,1n; 10,12n; 12,1n)	277
6.2.3. Řeč o zmrtvýchvstání v širším smyslu.....	281
6.3. Katolické listy	283
6.3.1. 1 Pt 1,3–7	284
6.3.2. 1 Pt 1,21	289
6.3.3. 1 Pt 3,18.21n	290
6.3.4. Další řeč o zmrtvýchvstání.....	301
6.4. Zjevení Janovo	303
6.4.1. Zj 1,5n.....	305
6.4.2. Zj 1,17n.....	310
6.4.3. Zj 2,8	311
6.4.4. Zj 5,6.....	312
6.4.5. Další řeč o zmrtvýchvstání.....	314
Závěrečná reflexe.....	321
Rozdvojená perspektiva zmrtvýchvstání	321
Zmrtvýchvstání jako projev Boží moci	325
Eschatologie Boží moci	329
Epilog: Na konci dějin?	332
Seznam použitých zkratk	337
Seznam použité literatury.....	339

Úvod

Když sestupovali s hory, přikázal jim, aby nikomu nevypravovali, co viděli, dokud Syn člověka nevstane z mrtvých. To slovo je zaujalo a společně rozebírali, co to znamená vstát z mrtvých.

Mk 9,9n

Když Ježíš na začátku deváté kapitoly Markova evangelia ohlašuje svým učedníkům příchod Božího království, rozhodne se svou řeč doložit znamením. Symbolického sedmého dne poté vyvede Petra, Jakuba a Jana na vysokou horu, a před jejich očima je zde proměněn. „Jeho šat byl zářivě bílý, jak by jej žádný bělič na zemi nedovedl vybělit“ (9,3), popisuje evangelista nepopsatelné; zjevili se mu Eliáš a Mojžíš, největší starozákonní proroci, a Ježíš s nimi začal bez rozpaků rozmlouvat. Marek nic neříká o tom, jak předtím učedníci reagovali na Ježíšova slova o Božím království, nyní však se zvláštní pozorností popisuje dojem, který v nich vyvolala tato extatická vize. Jsou ohromeni. Petr, jejich mluvčí, se nezmůže na nic více než zmatené blábolení. Nezdá se však, že by toto zjevení dalo učedníkům lépe pochopit to, o čem Ježíš původně hovořil: toho budou schopni teprve v samotném závěru celého vypravování, až se s Ježíšem setkají po jeho úplné a trvalé proměně, po jeho zmrtvýchvstání. Do té doby jim nebude jasné vůbec nic. Když nyní sestupují z hory, nechápou ani, co viděli, ani jak to souvisí s tím, co jim nyní Ježíš říká, že totiž on, Syn člověka, musí vstát z mrtvých. Ostatně, co to znamená vstát z mrtvých?

Tuto otázku si již po staletí klademe také my, čtenáři tohoto textu, a nepřestáváme si ji klást ani dnes. Nezdá se však, že bychom se v hledání odpovědi příliš posunuli. Jistě – dekády historicko-kritického bádání, podepřené poznatky o dobové kultuře, literatuře a náboženských představách doby, ve které tento a příbuzné texty vznikaly, doplněné objevy moderní archeologie, nás dokázaly přiblížit myšlenkovému světu jejich autorů. Můžeme snad dnes lépe porozumět výpovědím o vzkříšení, avšak samotná událost pro nás zůstává tajemstvím. A jeho rozluštění neslibuje podat ani naše studie. Nebude se snažit proniknout do tajemství života a smrti, ale bude se zabývat výše zmíněnou otázkou, která je sice co do svých cílů skromnější, ale neméně důležitá: co se oním vzkříšením v biblické řeči původně mínilo?

Tento zájem také předznačuje, v jakých perspektivách Ježíšovo vzkříšení ve studii naopak nahlížet nebudeme. Zmiňme rovnou, že nám nepůjde o to, co lze o Ježíšově zmrtvýchvstání říci z hlediska jeho historicity – tuto otázku přenecháme spíše historikům

a fundamentálním teologům –, a nebudeme se ani v duchu systematicko-teologického přístupu pokoušet mapovat důsledky, které z události plynou pro křesťanskou věrouku. Téma nebudeme zkoumat ani v souřadnicích biblické teologie, tedy vzkříšení klasifikovat coby ucelenou filozoficko-náboženskou koncepci.

Studie se dotýká i některých otázek náležejících do výše zmíněných oblasti, avšak hlavní pozornost zaměřuje na výchozí texty o vzkříšení, s nimiž pracuje v intencích biblické exegeze. Kriticky je zkoumá v kontextu odpovídajících tradic s cílem pochopit jejich původní význam a záměr. Konzultuje přitom soudobou odbornou literaturu a kriticky ji hodnotí. Jednotlivé látky člení podle spisů, ve kterých se v Bibli nacházejí, popř. podle kategorií, do nichž jsou tyto spisy tradičně spojovány; zohledňuje při tom ale také propojenost látek z hlediska výchozích tradic či literárního druhu. Tam, kde je to potřebné (zejména u Pavlových a pavlovských listů), představuje nejprve specifika jazyka, v němž jsou formulovány jednotlivé výpovědi o vzkříšení a stanoví interpretační rámec, v němž budou tyto výpovědi rozpoznávány a čteny. Při výkladu textů si práce průběžně všímá jejich význačných či opakujících se momentů. V závěrečné reflexi tyto momenty shrnuje, dává do souvislosti a vyvozuje z nich odpověď na výchozí otázku, jejíž platnost kriticky dokazuje.

Vzhledem k výchozí otázce práce věnuje primární pozornost Novému zákonu (4., 5. a 6. kapitola). Nejprve je však představena základní linie bádání v této oblasti (1. kapitola) a posléze je čtenář seznámen s některými příbuznými představami o vzkříšení, s nimiž se setkáváme v pramenech antického světa (2. kapitola). Podobným způsobem jsou představeny i texty Starého zákona (3. kapitola). Jakkoliv v jeho spisech nacházíme hlavní ideový základ novozákonní koncepce vzkříšení, a v tomto smyslu i zásadní pramennou základnu pro naše zkoumání, nezbyvá bohužel pro jejich představení v rámci textu, který chce dodržet rozsahová omezení disertační práce, prostor. Detailněji jsou proto představena pouze ta místa, která mají obzvláště blízký vztah k naší tematice.

Zvláštní pozornost při tomto zkoumání studie věnuje oblasti eschatologie. K jednotlivým biblickým výpovědím o vzkříšení je přistupováno jako k látkám, které jsou nějakým způsobem zaměřeny k oblasti posledních věcí člověka, světa a jeho dějin, a v tomto duchu je jsou interpretovány. Ani zde však nejde o systematizaci. V rámci základního pravidla exegeze vycházím z biblického textu, jeho vnitřní logiky a intencí, a pouto mezi Ježíšovým vzkříšením a vším, co má doprovázet konec dějin, se zde pokouším nalézat v nových souvislostech.

Biblistickému zaměření odpovídá i výběr zdrojů, s nimiž studie pracuje. Jde především o biblické komentáře, monografie sledující některé z našich témat a specializované exegetické studie. Příležitostně jsou také představeny některé poznatky, které o naší tematice přineslo historického zkoumání. Při exegezi práce vychází z dvacátého šestého vydání kritického Nestle Allandova znění řeckého Nového zákona. Primárně při tom je přihlíženo k Českému studijnímu překladu (ČSP), ale příležitostně také k dalším českým překladům.

1. Současné bádání a jeho základní linie

Málokteré biblické téma či biblický motiv dokázal v dějinách na sebe upoutat takovou pozornost, jako Ježíšovo vzkříšení. V novozákonních textech označuje velmi specifickou skutečnost. Od všeho dalšího, o čem se zde hovoří, se událost zmrtvýchvstání odlišuje svou tajemnou, zázračnou povahou, a také zásadní důležitostí pro víru rané církve. Zdá se, že právě tyto skutečnosti v dějinách, zejména těch novověkých, nejvíce provokovaly, a nepřestávají provokovat ani dnes.

Gary Habermas vysledoval, že mezi lety 1975 a 2005 bylo na téma Ježíšovy smrti, pohřbu a vzkříšení publikováno jen v německém, francouzském a anglickém jazyce více než 2000 odborných publikací,¹ a jak ukážeme dále, nové publikace vznikaly a vznikají i dále. Poznamenejme však hned na úvod, že tento velký zájem viditelně nevyplýval (a nevyplývá) prostě ze snahy pochopit, co se chtělo výpověďmi o zmrtvýchvstání v Bibli říci. Šlo, a lze říci, že stále jde, o něco širšího. Masově se téma vzkříšení dostalo do hledáčku badatelů hlavně v souvislosti s projektem hledání obrazu historického Ježíše, který bez této klíčové události jeho novozákonní biografie prakticky nebylo možné sestavit. Druhý cíl, který vedl badatele ke studiu biblických výpovědí o Ježíšově vzkříšení, souvisí s kredibilitou křesťanské víry. Kritici církve, křesťanství či náboženství obecně se jimi zabývali, aby znevěrohodnili jejich historickou pravdivost a tím i kredibilitu celé křesťanské víry, apologeti dělali totéž proto, aby vyvrátili kritiku svých oponentů a kredibilitu své víry naopak posílili. S některými z těchto dvou zájmů se setkáváme u badatelů, kteří se našimi látkami zabývají, i dnes.

Dodejme pouze, že tato studie nesleduje ani jeden z nich. Jak bylo avizováno v úvodu, nepůjde zde ani o hledání historického Ježíše, ani o apologetiku; připomeňme, že biblickou řeč o Ježíšově vzkříšení zde budeme číst převážně exegeticky, s cílem porozumět, co se jí chtělo ve svém kontextu sdělit. V kapitole nicméně necháme zaznít všechny možné druhy hlasů a zmíníme přitom i některé skutečnosti, na které budeme navazovat. Nejdříve nicméně věnujeme zvláštní pozornost projektu hledání historického Ježíše, který měl pro zkoumání tematiky mimořádný význam.

¹ HABERMAS, Gary R. Resurrection Research from 1975 to the Present: What are Critical Scholars Saying? *Journal for the Study of the Historical Jesus* 2005, roč. 3, č. 2, s. 135–153.

1.1. Téma vzkříšení v kontextu hledání historického Ježíše

Poprvé se Ježíšovo vzkříšení zkoumá coby historická událost v osvíceneckých polemikách o podstatě křesťanské víry a její hodnověrnosti (do všeobecného povědomí v této souvislosti vstoupil zejména polemický spis, jehož autorem byl Hermann Reimarus) a v pracích autorů navazujících na myšlenky rozvíjejícího se racionalismu (Heinrich Paulus, Ernest Renan, Johann Semler, Friedrich Schleiermacher, David Strauss).

V předminulém století se pak otázka začíná rozpracovávat ve světle právě se rodící vědecké metody a historicko-kritického přístupu. Obzvláště důležitý je z hlediska vývoje jejího zkoumání existenciálně (Rudolf Bultmann), apokalypticko-eschatologicky (Ernst Käsemann, Albert Schweitzer) či jinak zaměřený (Ernst Fuchs, Gerhard Ebeling) projekt demytologizace biblického jazyka. Některá z uvedených jmen (Schweitzer, Strauss, ale zmiňme v této souvislosti také Johanessa Weisse či Alberta Kalthoffa) jsou pak také dávána do souvislosti s první velkou vlnou zájmu o rekonstrukci portrétu historického Ježíše, která se zapsala do dějin bádání jako „the first quest for the historical Jesus“.² Skutečnost, že se katolicismus přelomu devatenáctého a dvacátého století vyznačoval silnými konzervativními a tradicionalistickými tendencemi, které na nové způsoby zkoumání Písma hleděly s podezřením, měla za důsledek, že vůdčích rolí se v tomto projektu ujali badatelé protestantské provenience. Ti zpravidla nepočítali s tím, že biblická svědectví o Ježíšově vzkříšení opisují reálnou historickou událost, popř. otázku, zda tomu tak je, považovali za nerozhodnutelnou.

V tomto období vznikají, anebo se rozpracovávají již existující teorie, které mají to, co se ve velikonočním příběhu objasňuje pomocí Ježíšova vzkříšení, nahradit nějakým pozitivisticky přijatelným řešením. Pracuje se s možnostmi, že Ježíšova smrt na kříži byla pouze zdánlivá, že Ježíšovo tělo bylo ukradeno či s tím, že učedníci prostě zapomenuli místo, kam Ježíše pohřbili; v setkání se Vzkříšeným viděli někteří badatelé halucinaci či fantaskní vidění, jiní hovořili o záměrném podvrhu učedníků. Avšak žádná z těchto či jiných teorií si nedokázala patřičně poradit s následnou kritikou, která vždy poukázala na její vnitřní nesourodosti. Některé z nich sice zastávají, v původní či modifikované podobě, badatelé ještě dnes, avšak podle výše zmíněného Habermasova průzkumu je to již zcela výjimečný jev. Drtivá většina badatelů podobné teorie odmítá.³

² Do češtiny se toto označení zpravidla nepřekládá.

³ Viz výše uvedený Habermasův průzkum.

Jiná je situace u výkladů, které otázku po historicitě Ježíšova vzkříšení odmítají, protože biblickou výpověď o něm čtou jako výpověď bytostně teologickou, jež se svou povahou vůbec netýká historických událostí. S některými z těchto výkladů se setkáváme, jak uvidíme dále, v nějaké podobě ještě dnes. Navazují viditelně na Bultmannovu existenciální interpretaci, podle které řeč o vzkříšení vůbec nesleduje, zda vstal Ježíš skutečně z mrtvých, ale jde v ní o to, zda vstal pro mne, v mé osobní víře a v mém životě, anebo výklad Williho Marxseny, který ve vzkříšení vidí obraznou výpověď o zachování a rozvinutí Ježíšova programu a díla.⁴

Meziválečné období se vyznačuje obecným poklesem zájmu o zkoumání historické podstaty Ježíšova vzkříšení i téma historického Ježíše vůbec. Lze za tím vidět jednak důsledek rozšíření dialektické teologie, jednak skepsi badatelů ohledně dosažitelnosti cílů tohoto zkoumání (toto období se někdy nazývá jako „no quest“). V období po roce 1945 nabývá na populárnosti Bultmannův existencialismus. V následné revizi cílů hledání historického Ježíše („second quest“) se setkáváme s první formulací ustálených metod pro vyvozování historických poznatků z biblických textů (kritéria nepodobnosti a pohoršení). V rámci poslední fáze programu hledání historického Ježíše (sedmdesátá léta minulého století, „third quest“), v níž je Ježíšovo vzkříšení zkoumáno v kontextu dobových židovských tradic, se již dostáváme do nedávné minulosti a současnosti.

1.2. Ježíšovo vzkříšení v současné diskusi

Habermas si ve studiích z tohoto období všimá, že výpovědi o Ježíšově vzkříšení jsou čteny s jistým „umírněným“ konzervatismem. Ten počítá s tím, že „Ježíš byl skutečně nějakým způsobem vzkříšen z mrtvých, buď tělesně (a tedy také v rámci prostoru a času), nebo v nějaké formě duchovního těla (ačkoliv tato pozice není často blíže definována)“. Vůči skeptickým pozicím, které předpokládají, že „se s Ježíšem ve skutečnosti nic nestalo a [vzkříšení] lze popsat jako osobní prožitek učedníků“ je mezi britskými, francouzskými a německými autory zastoupen přibližně v poměru 3:1. Podobnou situaci Habermas nachází i u otázky prázdného Ježíšova hrobu. Přibližně ve třech čtvrtinách publikací, které prozkoumal, autoři předpokládají, že biblické výpovědi o tom, že hrob, v němž byl Ježíš pohřben, byl nalezen prázdný, opisují historické faktum.

⁴ LIŠKA, Antonín. *Zmrtvýchvstání v moderní exegezi*. Praha: Pastorační středisko sv. Vojtěcha, 2001. S. 71–77.

Poměrně přehledná je situace v posledních dekádách ohledně toho, jak badatelé rekonstruují v biblických textech látky starších tradic, které vypovídají o Ježíšově zmrtvýchvstání. Existuje prakticky úplná shoda v tom, že v 15. kapitole Prvního listu Korint'ánům Pavel od verše 3b cituje velmi rané vyznání víry církve.⁵ Odlesk počátečního stádia vývoje křesťanské víry se rozpoznává také v dalších pavlovských formulích o vzkříšení (4.2), a většina badatelů nachází ozvuky velmi raných vyznání a tradic i na některých místech knihy Skutků (viz zejm. 6.1.2; 6.1.4; 6.1.5; 6.1.6).

Badatelé jsou podle Habermase téměř jednotní v přesvědčení, že prvotní církev chápala Ježíšovo vzkříšení jako událost, která se týkala fyzického Ježíšova těla. Spatřují také (a to často i ti z nich, kteří se k historické hodnověrnosti biblických textů stavějí skepticky) souvislost mezi vírou ve vzkříšení a platností základních pravd křesťanské víry. Za historický fakt zpravidla považují i to, že učedníci byli přesvědčeni o tom, že se setkali se vzkříšeným Ježíšem, byť konkrétní představy badatelů o tom, jakou toto setkání mělo podobu a zda toto přesvědčení vzniklo skutečně na základě setkání s ním, se značně různí.

Současný stav bádání představíme blíže v rámci pohledu na práce konkrétních badatelů. V následujícím přehledu necháme zaznít jejich východiska a závěry, i když se přímo nebudou vztahovat k naší tematice. Půjde zde mimo jiné o ukázkou kontextů a šíře, ve kterých se v současné době téma Ježíšova vzkříšení nahlíží.

Přístupy jednotlivých autorů lze klasifikovat podle různých hledisek. Nejčastěji jsou však děleny podle toho, do jaké míry spoléhají na historickou hodnověrnost výchozích novozákonních textů a přistupují k nim z tohoto hlediska jako spolehlivým pramenům. Ti, kteří historicitu těchto látek spíše obhajují nebo s ní počítají, bývají označováni za konzervativní, zatímco o badatelích, kteří ji spíše odmítají, se hovoří jako o skeptických. Přestože toto dělení může pomoci základně uchopit důsledky toho, co tito jednotliví autoři říkají, je ve své podstatě spíše problematičké. Jak vyplyne dále, někdy jsou přístupy daných badatelů příliš nejednoznačné či komplikované, aby se daly zařadit do tohoto schématu, jindy s kategorií historicity jednoduše nepracují. Částečně na to ukazují dvě patrně nejvýraznější postavy současné diskuze o významu a historicitě Ježíšova vzkříšení, Nicholas Thomas Wright a John Dominic Crossan.

⁵ Jedná se o, jak bude ukázáno dále, mimořádně důležitý pramen pro oblast zkoumání historické povahy prvotní víry církve. Viz 4.2.8.

První z této dvojice, Wright, bývá představován jako obhájce konzervativních pozic. Nepřekvapí proto, že zastává přesvědčení o historicitě jak Ježíšova vzkříšení, tak také údajů, kterými tuto událost novozákonní texty dokládají. Prázdný hrob posobotního rána (se kterým podle něj počítá, ačkoliv jej nikde přímo nezmiňuje, také Pavel⁶) a opakovaná setkání učedníků s jejich vzkříšeným mistrem pokládá za takovou kombinaci událostí, která je pro vysvětlení vzniku víry církve jak nezbytná („necessary“), tak i dostatečná („sufficient“).⁷ Na základě obsáhlých analýz pohanské⁸ a židovské druhochrámové eschatologie⁹ dovozuje novost a markantní odlišnost základních aspektů víry rané církve vůči dobovým představám a očekáváním. Nespojuje je primárně ani s apologetikou rané církve, a jejich historickou fakticitu, tak jako i fakticitu Ježíšova vzkříšení, prezentuje jako nejvěrohodnější vysvětlení vzniku křesťanské víry.¹⁰ Evangelijní svědectví považuje Wright za obecně důvěryhodné historické prameny, mimo jiné i proto, že v nich nenachází stopy výraznějších redakčních snah o sladění jednotlivých podání, ani jakýkoliv vůdčí apologetický motiv.¹¹ Z analýzy novozákonních výpovědí o Ježíšově vzkříšení a setkání s učedníky vyvozuje, že o zmrtvýchvstání uvažovala rané církve jako o fyzické události, která se týkala Ježíšova těla. Vyplývá to podle něj z toho, jak Ježíšovo vzkříšení opisovali evangelisté, Pavel¹² i další novozákonní autoři.¹³

Crossan svůj přístup k biblickým textům odvozuje od toho, jaký mají podle něj význam („meaning“): podle něj vyhodnocuje, zda je třeba číst daná místa doslovně či metaforicky (jde o mód čtení, „mode“).¹⁴ Hlavním roli při určování významu textů hraje jejich afinita s prvky dobové politické a sociální reality. Jde-li o význam řeči o Ježíšově zmrtvýchvstání a nanebevstoupení po Boží pravici, je třeba ji podle Crossana číst podobně jako dobové výrazy bohopocty římským císařům: jde o přihlášení se k určitému politickému programu a vizi světa, kterou tyto velké osobnosti zastupují.¹⁵ V případě Ježíše byl takovou vizí

⁶ WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection of the Son of God*. Minneapolis: Fortress Press, 2003. S. 321, 626–627.

⁷ Srov. tamtéž, s. 686–696.

⁸ Srov. tamtéž, s. 81–84.

⁹ Srov. tamtéž, s. 200–206.

¹⁰ Srov. tamtéž, s. 696.

¹¹ Srov. tamtéž, s. 609–615.

¹² Srov. tamtéž, s. 273, 314, 330–331, 350–374.

¹³ Srov. tamtéž, s. 477–478.

¹⁴ Tento rozdíl je patrný např. na dvojici výroků „Ježíš je zemědělec“ a „Ježíš je Beránek Boží“. Podobně vyžadují rozdílný způsob čtení také výroky, které jsou skutečné či faktické („actual or factual“) a které spadají do oblasti vyprávění či podobenství („fictional or parabolic“), například vyprávění o dobrém Samaritánovi.

¹⁵ STEWART, Robert B. *The Resurrection of Jesus: John Dominic Crossan and N.T. Wright in Dialogue*. Minneapolis: Fortress Press, 2006. S. 28.

aktivní život v podmínkách nastávajícího Božího království. Právě v něm, jeho realizaci, má spočívat vlastní obsah Pavlovy řeči o vzkříšení.¹⁶ Vzkříšení je tedy metaforickou výpovědí: prodlužuje se jím Ježíšova přítomnost ve světě, v církvi díky němu mohou lidé prožívat Ježíšův život a smrt jako působící a spásonosné.¹⁷ Crossan přísně vzato nepopírá historicitu události vzkříšení v tom smyslu, jak se o ní hovoří v biblických textech, avšak doslovné čtení by podle něj znamenalo jejich dezinterpretaci, neboť výpovědi o Ježíšově vzkříšení “nemají nic společného s oživeným tělem vycházejícím z hrobky”.¹⁸ Otázky historicity události tak ani není předmětem jeho zájmu, neboť s křesťanskou zvěstí podle něj vůbec nesouvisí.

V případě příběhů o nalezení prázdného hrobu a Ježíšových zjeveních však Crossan otázku historicity zodpovídá. Ve vyprávění o prázdném hrobě nachází vrchol Markova vyprávění o Ježíšově opuštěnosti na kříži¹⁹ a pobídky k následování²⁰, setkání s Ježíšem má podle něj legitimizovat mocenské nároky různých skupin v rané církvi.²¹ Z toho vyvozuje, že výpovědi je nutné číst nikoliv metaforicky, nýbrž doslovně, což jej staví před rozhodnutí je buďto považovat za opis skutečných historických událostí, anebo za literární fikci. Coby pozitivistický orientovaný badatel pak volí přirozeně druhou možnost. Na základě různých historicko-kritických analýz argumentuje pro možnost, že tyto příběhy vznikly v kruzích rodící se církve.²² Modus operandi novozákonních textů definuje následujícím postupem: „ukrýt [v sobě] prorocství, odvyprávět příběh, vymyslet historii.“²³

Hlavní příčinu toho, že (po)osvícenecký člověk dnes přijímá zvěst o vzkříšení jinak než člověk prvních staletí našeho letopočtu, vidí Crossan v tom, že se u události vzkříšení z mrtvých proměnilo vnímání toho, zda naplňuje známky nemožnosti („impossibility“)

¹⁶ Srov. tamtéž, s. 26.

¹⁷ Srov. CROSSAN, John Dominic. *The birth of Christianity: Discovering what happened in the years immediately after the execution of Jesus*. San Francisco: HarperOne, 1998. S. xxxi.

¹⁸ Tamtéž.

¹⁹ MACDONALD, James Andrew. *The Empty Tomb* [online]. Australian eJournal of Theology 2004, vyd. 2 [cit. 2023-05-19]. <http://pandora.nla.gov.au/pan/37047/20041019-0000/dlibrary.acu.edu.au/research/theology/ejournal/aejt_2/macdonald.htm>.

²⁰ BLOUNT, Brian K. – CHARLES, Gary W. *Preaching Mark in Two Voices*. Louisville: John Knox Press, 2002. S. 261.

²¹ Srov. SCHUTTE, P. J. W. The resurrection of Jesus: What's left to say? *HTS Theological Studies* 2009, roč. 62, č. 4, s. 1523.

²² Viz např. CROSSAN, John Dominic. *Empty Tomb and Absent Lord (Mark 16: 1-8)*. In KELBER, Werner H. (ed.). *The Passion in Mark*. Philadelphia: Fortress Press, 1976, s. 135.

²³ „Hide the prophecy, tell the narrative, and invent the history.“ CROSSAN, John Dominic. *The historical Jesus: The life of a Mediterranean peasant* [e-book]. San Francisco: HarperCollins, 2010. Oddíl „Death and Burial“.

a jedinečnosti („uniqueness“). Zatímco dnes bychom vzkříšení člověka z mrtvých intuitivně zařadili do obou kategorií (nemožné a zcela jedinečné), současníci prvních křesťanů by je podle Crossana pravděpodobně nezařadili do žádné z nich (v zásadě možné a nijak zvláštní).²⁴ Odlišnosti mezi novozákonními líčeními Ježíšova vzkříšení na jedné straně a dobovými pohanskými mýty či starozákonními nadějemi na překonání smrti, jak o nich hovoří Wright, nepozoruje. Velikonoční víru dává do souladu s dobovou apokalyptickou vizí všeobecné proměny světa, která začíná vzkříšením z mrtvých, křesťanská zvěst ohlašuje její počátek.²⁵ Přestože ve svých pozdějších publikacích se Crossan zdá své přesvědčení o ahistoričnosti novozákonních pramenů zmírňovat, je v každém případě zřejmé, že Ježíšovo vzkříšení pro něj představuje hermeneutický, nikoliv historický problém.²⁶

Také Markus Borg chápe řeč o Ježíšově vzkříšení jako metaforu Ježíšova zpřítomnění v církvi a světě. Borg konstatuje, že jeho program hledání metaforického, „více než doslovného“ („more-than-literal“) významu biblických výpovědí o Ježíši a jeho vzkříšení umožňuje, aby v otázkách kolem historicity těchto výpovědí zaujímal „indiferentní stanovisko“. O otázky typu „byla Ježíšova hrobka prázdná“, „bylo Ježíšovo tělo proměněno“, „jedl Ježíš rybu“, „ukázal se učedníkům ... ve fyzickém těle“ mu ostatně ani nejde, hledá především to, jaké má novozákonní řeč o Ježíši faktický význam pro život a víru jejich adresátů.²⁷ O historicitě některých údajů týkajících se Ježíšova vzkříšení však někdy přece hovoří, a v takovém případě vůči nim zaujímá zpravidla skeptické stanovisko. Borg tak např. nepředpokládá, že Pavel počítal s prázdnou Ježíšovou hrobkou;²⁸ setkání konkrétních osob se zmrtevýchvstalým Ježíšem z 1 K 15,5–8 (4.2.8) chápe jako nedoložitelná subjektivní vidění,²⁹ a Ježíšovo vzkříšení jakožto fundament křesťanské víry v 1 K 15,14 interpretuje nikoliv v tělesné rovině, ale dává je do souvislosti s jinými Pavlovými řečmi o proměněném duchovním těle, které jsou symbolické.³⁰ Oba obrazy Ježíše, před jeho smrtí („pre-Easter“) a po ní („post-Easter“), jsou pro Borga důležité, chápe je nicméně jako navzájem odlišné a kontrastní. Mezi jeho

²⁴ Srov. CROSSAN, John Dominic. The Resurrection of Jesus in its Jewish Context. *Neotestamentica* 2003, roč. 37, č. 1, s. 31–34.

²⁵ Srov. tamtéž, s. 46–51.

²⁶ Srov. STEWART, Robert B. *The Resurrection*, s. 75.

²⁷ Srov. BORG, Marcus J. *The Heart of Christianity: Rediscovering a Life of Faith*. San Francisco: HarperOne, 2003. S. 49–56.

²⁸ Srov. BORG, Marcus J. – WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Meaning of Jesus: Two Visions*. San Francisco: HarperOne, 2007. S. 132.

²⁹ Srov. tamtéž, s. 132–133.

³⁰ Srov. tamtéž, s. 133–134.

metaforickým a doslovným (a tedy také historickým) výkladem textů vidíme mnohdy napětí: buď platí první a druhý je chybný, nebo naopak. Sám Borg konstatuje, že „existuje mnoho částí evangelia, které nemohou být brány doslovně“, neboť „jsou-li brány doslovně, příběhy o Ježíši se stávají doslova neuvěřitelnými“ („incredible“). To však odporuje jejich primárnímu zaměření – protože „jakožto součást dobré zvěsti měly být především přesvědčivé.“³¹

Maximálně a otevřeně skeptický je pak ve svém hodnocení historicity pramenů o Ježíšově zmrtvýchvstání Gerd Lüdemann. Jeho přístup k biblickým textům do značné míry předurčuje skutečnost, že kategoricky vylučuje zázraky a či jakoukoliv nadpřirozenou Boží intervenci do běhu historie. Pro tyto skutečnosti podle něj „není v moderním obraze světa místo“, a obraz světa „není možné změnit ... na přání jako kostým: útěk ke starému obrazu světa prostě jen proto, že jej předpokládá Bible, je v každém ohledu nesprávný“.³² Avšak i pokud bychom se rozhodli považovat Ježíšovo vzkříšení za historickou událost, k vytvoření žádného věrohodného historického obrazu povelikonočních událostí by to podle Lüdemanna nepřispělo. Nevěděli bychom například, kam vzkříšený Ježíš po svém pobytu na zemi odešel; a odmítneme-li, jak to vyžaduje pozitivistický obraz světa, coby vysvětlení mytické, dobově podmíněné vyprávění o nanebevstoupení, museli bychom začít hledat jiné vysvětlení popisovaných povelikonočních událostí.³³ Principům historicko-kritického zkoumání je podle tohoto autora věrnější interpretovat biblické prameny primárně jako materiál vypořádávající se s dobovými otázkami, vnitřními problémy a autoritou uvnitř církve. To platí zejména v případě příběhů o setkání vzkříšeného Ježíše s učedníky či (Pavlovi ještě neznámém) nalezení prázdného hrobu.³⁴

Svědectví o setkání se Zmrtvýchvstalým Lüdemann vysvětluje jako halucinace či vidění. Tím nemá na mysli patologii, ale přirozený, moderní psychologii poměrně dobře popsaný efekt ztráty blízké osoby.³⁵ V něm nachází lepší vysvětlení vzniku našich textů

³¹ BORG, Marcus J. *The Heart*, s. 84–85.

³² LÜDEMANN, Gerd. *The Great Deception*. Amherst: Prometheus, 1999. S. 70.

³³ CRAIG, William Lane – LÜDEMANN, Gerd – COPAN, Paul (ed.) – TACELLI, Ronald K. (ed.). *Jesus' Resurrection: Fact Or Figment?: A Debate Between William Lane Craig & Gerd Lüdemann*. Downers Grove: InterVarsity Press, 2000. S. 40–45.

³⁴ Srov. tamtéž, s. 55.

³⁵ Srov. tamtéž, s. 53–54. Podrobněji o tématu viz např. CROSSAN, John Dominic. *The birth*, s. xvi–xx, který hovoří o tomtéž, i když si halucinacemi a vizemi si jako s vysvětleními povelikonoční víry si zdaleka tolik jistý, jako Lüdemann není.

než v nadpřirozeném Božím působení, které podle něj nevysvětluje vůbec nic.³⁶ Podobně si vykládá také Petrovy vize zmrtvýchvstalého Ježíše, které měly být živeny výčitkami svědomí z útěku z Jeruzaléma a opuštění mistra při jeho procesu a ukřižování. Pavlovo setkání „v duchu“ s pronásledovaným Pánem na cestě do Damašku má být ryze extatickou vizí. Celý proces Pavlova přerodu z horlivého pronásledovatele křesťanů k vůdčí osobnosti nového programu stvoření³⁷ vysvětluje Lüdemann na základě hlubinně psychologických analýz. Tato vysvětlení nepovažuje za definitivní, prokázané, ale hovoří o nich jako o analytickém pokusu o rozkrytí historického pozadí vzniku povelikonoční víry, který je slučitelný s poznatky moderní vědy. Historicita Ježíšova vzkříšení je však podle něj jednoznačně a s konečnou platností vyvrácena. Je nutné ji považovat „světově rozšířený historický podvrh.“³⁸

Dalším z autorů s rezervovaným postojem k otázce historicity novozákonních textů je Stephen Patterson. Některá svá východiska sdílí s Crossanem. Tak jako on předpokládá, že kérygma bylo v novozákonní době přijímáno velmi odlišným způsobem než dnes;³⁹ v rámci původního kontextu v něm vidí především výpověď o výjimečném významu Ježíšova života. Křesťanská zvěst měla být podle něj původně především evangeliem o prosazení nového společenského programu.⁴⁰ Tak jako někteří další badatelé nevidí Patterson pohoršení velikonoční víry v rámci novozákonního světa tolik ve výpovědi, že byl Ježíš vzkříšen z mrtvých, jako spíše v tom, že to měl být *právě Ježíš*, kdo byl vzkříšen z mrtvých. Těžko představitelné zde mělo být to, že Bůh dal tímto význačným způsobem za pravdu bezvýznamnému člověku z provincie, který se narodil jako rolník a zemřel jako zločinec.⁴¹ Populární charakteristika „Ježíš, ne Cézár“ není pro Pattersona ničím menším než samotným srdcem zvěsti o vzkříšení.⁴²

Ve víře prvotní církve rozeznává celkem tři různé interpretace Ježíšovy smrti: mučednictví (Ježíš jako „martyr“), pasivní („victim“) a aktivní oběť („sacrifice“). U každé z nich poukazuje na souvislosti s dobovými židovskými i pohanskými

³⁶ CRAIG, William Lane – LÜDEMANN, Gerd – COPAN, Paul (ed.) – TACELLI, Ronald K. (ed.). *Jesus' Resurrection*, s. 54.

³⁷ LÜDEMANN, Gerd. *The Resurrection Of Christ: A Historical Inquiry*. Amherst: Prometheus Books, 2004. S. 171.

³⁸ Tamtéž, s. 190.

³⁹ Srov. PATTERSON, Stephen J. The historical Jesus and the search for God. *HTS Theological Studies* 1998, roč. 54, č. 3/4, s. 496–497.

⁴⁰ SCHUTTE, P. J. W. The resurrection, s. 1523.

⁴¹ PATTERSON, Stephen J. *Beyond the Passion: Rethinking the Death and Life of Jesus*. Minneapolis: Augsburg Fortress, 2004. S. 106.

⁴² SCHUTTE, P. J. W. The resurrection, s. 1517–1518.

představami a zvyklostmi.⁴³ V jejich rámci se také snaží ukázat ahistoričnost výpovědí o Ježíšově vzkříšení, neboť celý koncept je podle něj bytostně metaforický. Skutečnost, že učedníci hovoří o vzkříšení, má být čtena jako výpověď o smrti Bohu věrného člověka, kterého Bůh nakonec ospravedlňuje, má jít o manifestaci správnosti jeho věci. Církev vykonává Ježíšovu vůli a utváří jeho nové tělo. On pro život v lásce zemřel, ona pro tyto hodnoty nyní žije, čímž jej zpřítomňuje ve svém středu.⁴⁴

Obecně lze říci, že Patterson se pokouší propojit tradičně oddělované zkoumání historického a dějinného Ježíše. Oddělení obou oblastí považuje za nesprávné. Poukazuje na hlubokou prostoupenost novozákonních výpovědí o víře s údaji faktického charakteru.⁴⁵

Bart Ehrman z principu neodmítá možnost, že novozákonní výpověď o Ježíšově vzkříšení opisuje reálnou událost, jde však podle něj o vysvětlení zcela nepravděpodobné. Jakákoliv, byť sebefantasknější teorie, která vysvětluje vznik těchto výpovědí pouze s užitím přirozených fenoménů, je podle něj přijatelnější. Pravděpodobnost, že Ježíš vstal z mrtvých (a podobně, že konal zázraky), je „nekonečně malá“.⁴⁶ Problematičnost úvah o historicitě zázračných událostí v rámci Ježíšova příběhu však vidí Ehrman ještě jinde: i kdybychom podle něj extrémní nepravděpodobnost výskytu těchto události pominuli, nelze je přijat za historická fakta již proto, že historické bádání postrádá nástroje k prokázání jejich pravdivosti. Zvěst o vzkříšení představuje svou povahou teologickou výpověď, a jako taková může být přijata výhradně vírou.⁴⁷ Přijetí novozákonních textů za historické prameny vidí Ehrman jako problematické i z hlediska jejich původu⁴⁸ a nekompaktnosti – v otázce Ježíšovy posmrtné existence se shodují pouze na tom, že Ježíš zemřel, byl pohřben a třetího dne byla jeho hrobka nalezena prázdná.

Základ křesťanské víry nachází Ehrman v apokalyptickém myšlenkovém rámci Ježíšova kázání. Ten, přijatý za jeho života učedníky, dal základ nám dnes známé interpretaci zvěsti o prázdném hrobě a vyvolal různá povelikonočních vidění. Víra

⁴³ Srov. tamtéž, s. 1515–1517.

⁴⁴ Srov. tamtéž, s. 1519–1520.

⁴⁵ Srov. PATTERSON, Stephen J. *The historical Jesus*, s. 491–493.

⁴⁶ EHRMAN, Bart D. *Jesus, Interrupted: Revealing the Hidden Contradictions in the Bible (And Why We Don't Know About Them)*. San Francisco: HarperOne, 2009. S. 171–179, 175.

⁴⁷ Viz EHRMAN, Bart D. *Is There Historical Evidence for the Resurrection of Jesus? The Craig-Ehrman Debate* [cit. 2023-05-20]. <<https://www.reasonablefaith.org/media/debates/is-there-historical-evidence-for-the-resurrection-of-jesus-the-craig-ehрман>>.

⁴⁸ Protože vznik evangelií Ehrman datuje 35–65 let po Ježíšově smrti, vylučuje, že by jejich autoři mohli být očitými svědky Ježíšova života; původ evangelijních látek i způsob jejich tradování považuje je těžko rekonstruovatelný.

ve vzkříšení dává do pohybu apokalyptická očekávání konce věků, jehož součástí bude vzkříšení z mrtvých a zničením sil hříchu, zla a jeho démonů. Ježíš se stává v očích učedníků zmocněncem, skrze kterého se Bůh rozhodl zničit nepřátelské mocnosti, kterého vzkřísil a vyvýšil do nebes; odtamtud se jednoho dne vrátí jakožto Syn člověka tento úkol dokončit. Na tuto jeho slavnou parusii nyní církev v pokání čeká.⁴⁹ Tato interpretace povelikonočních událostí však docházela ze strany dobového publika různých reakcí, což vyústilo v to, že byla postupně rozpracována ve velmi odlišných verzích. V jednotlivých evangelijních vyprávěních nevidíme prostě jen jiný způsob vylíčení téhož příběhu – každé z nich předkládá úplně nový příběh, se zcela specifickým porozumění významu Ježíšova života a vzkříšení.⁵⁰

Autoři hájící historickou hodnověrnost novozákonní zvěsti o Ježíšově vzkříšení většinou argumentují podobným způsobem: srovnávají plauzibilitu toho, co říká novozákonní zvěst a co se tvrdí v rámci teoriích, které události popisované novozákonní zvěstí vysvětlují alternativním způsobem. William Lane Craig považuje, podobně jako Wright, za udržitelnější, pokud se přijme verze, kterou podávají novozákonní prameny. Argumentuje pro historickou hodnověrnost nejen vyprávění o prázdném Ježíšově hrobě a příběhů o setkávání učedníků se vzkříšeným Ježíšem, ale také evangelijních popisů Ježíšova pohřbu za účasti Josefa z Arimatie a toho, že v Ježíšovo vzkříšení věřili učedníci. Tuto čtveřici faktů – „dosvědčený Ježíšův pohřeb“ – „prázdný hrob“ – „setkání učedníků s živým Ježíšem“ – „víra učedníků ve zmrtvýchvstání“ – pak ukazuje jako nejlépe vysvětlitelnou právě tím, že Bůh vzkřísil Ježíše z mrtvých.⁵¹ Platnost této konstrukce dokládá aplikací šesti McCullaghoých kritérií pro hodnocení historické hodnověrnosti událostí.⁵² Spolehlivost údajů, které podávají zvěstné tradice, vyvozuje z analýzy jejich původu a aplikace kritéria nepodobnosti a pohoršení. Vyvozuje, že líčení Ježíšova pohřbu je dosvědčeno nejstaršími prameny, nemá legendární charakter ani alternativní verzi a fiktivnost zúčastněné postavy Josefa z Arimatie je nepravděpodobná; zvěst o prázdném hrobě je součástí předmarkovské tradice známé také Pavlovi, nevykazuje legendární

⁴⁹ EHRMAN, Bart D. *Jesus: Apocalyptic Prophet of the New Millennium*. New York: Oxford University Press, 1999. S. 232–234.

⁵⁰ Srov. tamtéž, s. 236–238.

⁵¹ CRAIG, William Lane – LÜDEMANN, Gerd – COPAN, Paul (ed.) – TACELLI, Ronald K. (ed.). *Jesus' Resurrection*, s. 32.

⁵² Jsou to: velký vysvětlující rozsah („great explanatory scope“), velká vysvětlující síla („great explanatory power“), věrohodnost („plausibility“), teorie není dodána ad-hoc a není nepřirozená („non ad-hoc or contrived“), soulad s obecně přijímanými závěry („accord with accepted beliefs“) a významné překonání alternativních teorií v alespoň jednom z předchozích kritérií.

prvky, je součástí původního obvinění farizeů, že učedníci ukradli tělo, a teorie o dodatečném dotvoření svědectví žen o nalezení prázdného hrobu není pravděpodobná; setkání jednotlivých svědků se vzkříšeným Ježíšem jsou součástí velmi staré tradice dosvědčené více nezávislými zdroji; víru učedníků ve vzkříšení nelze odvodit z dobového kontextu, smrt na kříži se neslučuje s koncepcí mesiášské postavy ani dobovými apokalyptickými schémata a je zahanbující.⁵³ Craig je přesvědčen o tom, že Ježíšova zjevení měla fyzický charakter, a že prvotní církve věřila v tělesnost budoucího všeobecného vzkříšení.⁵⁴ Je nutno dodat, že ve svém argumentačním rámci počítá s existencí Boha jako nadpřirozené entity zasahující do chodu historie. V tom spatřuje také její největší slabinu (McCullaghovo „non ad-hoc or contrived“ kritérium),⁵⁵ což jej někdy od vlastní historicko-kritické analýzy v jeho pracích odvádí k diskuzím o přípustnosti pracovat v historickém bádání s koncepcí nadpřirozeného a zázraku.

Gary Robert Habermas a Michael Licona formulují pět skutečností, které podle nich musejí nutně figurovat coby základní fakta v rámci jakékoliv teorie o vzniku povelikonoční víry. Jedná se o ty údaje z příběhu o Ježíšově smrti a vzkříšení, o jejichž historicitě se zpravidla nepochybuje, a to ani mezi badateli, kteří jinak na historickou hodnotu novozákonních pramenů pohlížejí skepticky.⁵⁶ Jsou jimi Ježíšova smrt na kříži, víra učedníků v jejich setkání s Ježíšem, obrácení pronásledovatele církve Pavla a obrácení nevěřícího Ježíšova bratra Jakuba. Pátý fakt, prázdný posobotní hrob, přidávají k předchozím čtyřem s určitou výhradou, neboť jeho historicita není uznávána beze zbytku všemi badateli. U každého z těchto faktů Habermas a Licona dovozují, že jeho planost nejlépe vysvětluje, předpokládá-li se, že Ježíš vstal z mrtvých. Tvrdí, že o víře učedníků svědčí právě setkání se zmrtvýchvstalým mistrem, neboť tyto učedníky vede až k mučednictví;⁵⁷ Pavlovo obrácení je podle nich daleko spíše důsledkem setkání se vzkříšeným Kristem než prosté změny názorů nebo náboženského cítění,⁵⁸ a podobně také vysvětlují změnu postoje Jakuba.⁵⁹ Historickou věrohodnost zprávy o prázdném hrobu opírají o svědectví žen, které považují za přesvědčivé, a také argumentem

⁵³ Srov. tamtéž, s. 31–34, 162–206.

⁵⁴ CRAIG, William Lane. *The Son Rises: Historical Evidence for the Resurrection of Jesus*. Eugene: Wipf and Stock Publishers, 2000. S. 109–115.

⁵⁵ CRAIG, William Lane – LÜDEMANN, Gerd – COPAN, Paul (ed.) – TACELLI, Ronald K. (ed.). *Jesus' Resurrection*, s. 200.

⁵⁶ Srov. HABERMAS, Gary R. – LICONA, Michael. *The Case for the Resurrection of Jesus*. Grand Rapids: Kregel Publications, 2004. S. 75–77.

⁵⁷ Srov. tamtéž, s. 56–62.

⁵⁸ Srov. tamtéž, s. 64–66.

⁵⁹ Srov. tamtéž, s. 67–69.

ex silentio, že se totiž nezpochybňuje v dobových polemikách proti křesťanství. Poukazují na skutečnost, že se jeruzalémské autority nerozhodly vydat příkaz k exhumaci, která by mohla šířící se zvěst o Ježíšově vzkříšení zastavit.⁶⁰ Tak jako další apologeti předpokládají fyzický charakter Ježíšových zjevení, které nepovažují za halucinace či vidění.⁶¹ Svoji argumentaci odvozují z biblických tradic i další dobové literatury, nejčastěji ze spisů apoštolských a církevních otců, popř. antických historiografií. Vzhledem k jejich závěru, že Ježíšovo fyzické vzkříšení je třeba chápat jako historický fakt, nepřekvapí, že podobně jako Craig jsou nuceni se také zabývat otázkami kolem metodologie historického výzkumu. Brání zejména své pozice vůči úzce pojatému empirismu, který při interpretaci historických událostí jakýkoliv vliv nadpřirozeného faktoru z principu odmítá.

Toto shrnutí ukázalo, že k interpretaci novozákonních výpovědí o Ježíšově vzkříšení přistupují autoři s různými předporozuměními, ale také cíli. To, zda považují Ježíšovo vzkříšení za historické faktum, často nesouvisí s mírou skepse, s níž přistupují k výchozím biblickým textům, nýbrž spíše se způsobem, kterým je čtou. To je nejpodstatnějším prvkem celé současné debaty: Ježíšovo vzkříšení představuje především hermeneutický, stále otevřený problém. Jde o to, co se jím chtělo v pramenech říci, a teprve od předpokládaného původního významu pojmu se vyvozují, typicky z pozic vědeckého pozitivismu, závěry co do jeho historicity či dalších důsledků.

Pohledy badatelů se často nápadně liší. Ve výpovědích o vzkříšení vidí rezonovat různé prvky dobové reality a dobových představ, od čehož se také odvíjí to, zda je třeba je číst doslovně či nějakým způsobem metaforicky, a nezdá se, že by v tomto ohledu směřovaly k obecnějšímu konsenzu. Podobné se zdají být co do svého způsobu čtení výchozích textů pouze práce autorů, kteří k látkám přistupují s apologetickými cíli.

1.3. Ježíšovo vzkříšení v pracích českých autorů

Na závěr kapitoly chceme ještě podat stručný přehled toho, jak je otázka Ježíšova vzkříšení reflektována v rámci českého bádání. V souvislosti se zaměřením naší studie je třeba poukázat především na dvě monografie. První z nich, disertační práce Antonína Lišky *Zmrtvýchvstání v moderní exegezi*, se do značné míry obsahově překrývá s touto

⁶⁰ Srov. tamtéž, s. 69–74.

⁶¹ Srov. tamtéž, s. 105–113.

disertací. Autor v ní ukazuje, jakým způsobem se v Novém zákoně hovoří o Ježíšově zmrtvýchvstání, předkládá výklad konkrétních perikop a tradic a přehledově shrnuje, se kterými otázkami a problémy se studium této tematiky pojí v moderním bádání. Nejde však o současnou práci, neboť autor, pozdější sídelní biskup českobudějovický, ji dokončil a obhájil v roce 1975, téměř již půl století před zakončením této disertace. Vydána byla v roce 2001 Pastoračním střediskem sv. Vojtěcha.

Druhou, současnější (2011) monografií je exegetická studie Petra Marečka *Ježíšovo vzkříšení v evangeliích*. Autor, který v současné době působí jako docent na katedře biblických věd Cyrilometodějské teologické fakulty v Olomouci, zde předkládá detailní výklad závěrečných kapitol kanonických evangelií. Každému z evangelií také věnuje vstupní kapitolu, v níž shrnuje jeho základní faktografii a informace o jeho literárním a teologickém charakteru. Při výkladu věnuje pozornost i otázkám, které si v souvislosti s analyzovanými místy klade textová kritika, a u jednotlivých perikop hodnotí, jak se vztahují k teologii a celkovému záměru daného evangelia. Tato práce, cenný zdroj poznatků o evangelijní řeči o Ježíšově vzkříšení, dopomohla při přípravě 5. kapitoly této studie.

Přestože žádné jiné rozsáhlejší exegetické práce věnované Ježíšovu zmrtvýchvstání se na tuzemské scéně, alespoň nakolik je autorovi této studie známo, dosud neobjevily, stojí za to zmínit, že téma je živé a diskutované v dalších oblastech teologického zkoumání. V nedávné minulosti se otázek kolem Ježíšova vzkříšení dotýkal Petr Pokorný (*Perspektiva víry: úvod do eschatologie* – 1991, *Ježíš Nazaretský: Historický obraz a jeho interpretace*, 2005) a v současnosti se na ně přímo soustředí David Bouma z pozic fundamentální teologie. V roce 2015 publikoval monografii *Problémy se Vzkříšeným. Potenciál a limity velikonočních tezí Hansjürgena Verweyena*, a v době přípravy této práce (2021) habilitační práci „*Není tady. Byl vzkříšen.*“ *Ježíšovo zmrtvýchvstání v biblickém fundamentálněteologickém a systematickém pohledu u Hansjürgena Verweyena, Hanse Kesslera, Josepha Ratzingera a Klause Bergera*. Čerstvou novinkou je pak v době dokončování této práce rozsáhlá monografie Petra Galluse *Perspektiva vzkříšení: trinitární christologie* (2022).

2. Vzkříšení v pohanském světě novozákonního období

Zkoumání Ježíšova zmrtvýchvstání vyžaduje přinejmenším rámcovou znalost dvou kulturních oblastí: judaismu druhochrámového období a světa antického pohanství. První z nich, jak vyplývá ve třetí kapitole, je pro naše téma beze sporu důležitější, neboť koncepce vzkříšení z mrtvých v ní nachází předobrazy a přímo z ní vychází; avšak zejména tam, kde má řeč o Ježíšově vzkříšení nějaký vztah k misiím, vidíme také ozvuky koncepcí řeckého světa (1 K 15,12.35 – viz 4.2.9; Sk 7,18–31 – 6.1.7). Typicky v Novém zákoně vidíme, že s nimi křesťanská zvěst koliduje, a zejména pak dobové kultury jsou jednoznačně odmítány (viz např. 1 K 1,18–25; 3,19; Sk 17,32; resp. 1 K 10,14; Ga 4,8; Sk 19,24nn; 14,12–17; 1 Tm 2,9–15). Přesto by ale bylo předčasné říci, že zde neexistují žádná společná východiska. Je třeba prozkoumat možné spojitosti mezi Ježíšovým vzkříšením a dobovými pohanskými představami o smrti, možnostech jejího obelstění či překonání.

2.1. Smrt a posmrtná existence

Lze říci, že téma posmrtné existence není pohanskému světu cizí. Vyskytuje se jak v dílech klasické řecké literatury, dramatech či filozofických pojednáních, tak také různých kultických vyprávěních. V řeckořímské mytologii se často setkáváme s motivem Hadu, říše zemřelých, odchodu do ní a přebývání v ní. Druhou charakteristikou pohanského antického světa je, že co do svých představ o životě a smrti je světem velmi pestrým. Setkávaly se v něm kultury, v nichž na tyto otázky panovaly odlišné pohledy. Někdy se ve spisech z tohoto období sledují společné momenty s Ježíšovým vzkříšením: poukazuje se zejména na orientální kultury umírajících a znovu se rodících božstvech, ale také některá díla klasické literatury. Jak však ukážeme dále, tato souvislost je pouze vnější a spíše zdánlivá.

Je zřejmé, že značně rozsáhlou tematiku života, smrti a jejich prolínání zde nemůžeme představit do hloubky. Představuje svébytnou badatelskou oblast, již jsou věnovány celé monografie. Poukážeme zde nicméně na některé momenty, které souvisejí s naší tematikou Ježíšova vzkříšení a jeho eschatologických důsledků.

Řecký svět počítal s nějakou formou posmrtné existence člověka, ačkoliv šlo o existenci okleštěnou a neradostnou. První známky představ o ní jsou přítomny již v Homérových

eposech Ilias a Odyssea.¹ Ty představují Hades, říši posmrtného přebývání člověka, jako temné a ponuré místo, ale také jako prostor, který ty, kdo v něm přebývají, svazuje. Zemřelý se v něm nachází ve stavu připomínajícím nejspíše ducha či fantoma, je pouhým stínem sebe sama.² Spojil-li se kdo s člověkem v říši mrtvých – komunikace mohla probíhat na úrovni vnuknutí či snů –, získal od něj nanejvýše několik kusých sdělení, v nichž se odrážel smutek a frustrace.

Dojít této existence, která byla ve skutečnosti vlastně spíše neexistencí, bylo nevyhnutelným osudem každého člověka. Každý, dříve nebo později, se musel octnout v říši zemřelých, přičemž návrat z ní nebyl možný. Překročit práh Hadu bylo možné pouze jednou a jedním směrem, a to ve smrti. V mýtických příbězích někdy vidíme snahu se odchodu na toto místo vyhnout, popř. sledujeme úsilí těch, kteří v něm již jsou, odtud uniknout; takové počínání nicméně končí až na úplné výjimky neúspěchem (viz 2.2). Jestliže se někdy hrdinům těchto vyprávění přece podaří z říše smrti dostat, situace se nakonec obrátí proti nim.³

Jinak o lidské životě a smrti uvažoval ve čtvrtém století před Kristem Platón. Jeho dualistická antropologie, která počítá s duší coby nositelkou osobitosti a identity člověka, uvězněnou v těle a čekající na smrt jako osvobození,⁴ je s výše popsanými představami neslučitelná. Jeho výpověď o duši coby vězení není aforismem či nadsázkou, ale formuluje reálnou eschatologii člověka.⁵ Smrti se člověk nemá bát, prospěje mu. Vše podstatné se podle Platóna odehrává na rovině duše, která je na smrtelném těle nezávislá. Duši je třeba kultivovat. Tělesný život je plný nebezpečí a zklamání, je pouze dočasný a není pro člověka důležitý. Smrt dává člověku možnost dosažení nové existence v říši bohů, v říši „ryzího, věčného a nesmrtelného“.⁶ V dialogu *Gorgias* se posmrtná existence spojuje s pobytem v Élysionu, na ostrově blažených, místě stálého jara a bezstarostnosti.⁷ Tuto představu rozpracovávají také některé filozofické školy a náboženské kultury. Před vstupem do Élysionu člověk nicméně musí projít soudem, na němž budou zhodnoceny

¹ Srov. WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 39–40.

² FINNEY, Mark T. *Resurrection, Hell and Afterlife: Body and Soul in Antiquity, Judaism and Early Christianity*. New York and London: Routledge, 2016. S. 7–8.

³ Viz 2.2.

⁴ Viz MACHOVEC, Dušan. *Dějiny antické filosofie*. Praha: H&H, 1993. S. 117–120.

⁵ Viz zejm. Platónův dialog *Faidón*. S představou nesmrtelné duše se však setkáváme již v orfismu, k němuž se hlásili pythagorovští filozofové.

⁶ FINNEY, Mark T. *Resurrection*, s. 9–10.

⁷ Élysion. In SVOBODA, Ludvík a kolektiv. *Encyklopedie antiky*. Praha: Academia, 1973.

skutky jeho pozemského života. Ti, kdo na něm ob stojí, budou vpuštěni, na ostatní čeká říše trestů a utrpení, Tartaros.

Zejména první okruh archaických řeckých představ, ale i představená platonická antropologie, byť ta zřejmě v předkřesťanském světě nikdy nedošla masového rozšíření,⁸ měly vliv na myšlení své doby a byly rozvíjeny řadou hnutí a myšlenkových směrů. Vedle různých forem stoicismu došly značné popularity také gnostické názory, které zdůrazňovaly význam poznání. I ony počítaly s dualismem těla a duše, a stvrzovaly, že právě prostřednictvím poznání se může člověk osvobodit ze zajetí negativní materie. Představa posmrtného soudu byla živou v např. ještě ve středověkých křesťansky orientovaných hnutích, a dualismus těla a duše, doprovázený tendencí přisuzovat primát nemateriální duši, je známý ještě dnešnímu čtenáři z jeho vlastního kulturního okruhu.

Přestože antické myšlenkové směry pracují s různými východisky a docházejí někdy i k protichůdným závěrům, platí, že mrtví se podle nich ze záhrobí nevraceli. Ať už se ve smrti člověka viděla redukce osobnosti na pouhý stín vlastní existence, anebo naopak jeho osvobození, ať se za hranicí smrti neočekávalo nic podstatného, anebo spravedlnost a radost, ať se antický člověk smrti obával, anebo ji očekával se stoickým klidem, byl pro něj odchod z pozemského života odchodem definitivním. Návrat ze smrti do života byl teoreticky představitelný, nepovažoval se však za možný, takže křesťanská zvěst zde musela být odvážnou a revoluční.

Tento závěr nicméně není sdílen všemi badateli. Někteří z nich argumentují, že pohanský svět návrat zemřelých k životu naopak znal, a že ve zmrtvýchvstání, o kterém se hovoří v křesťanské zvěsti, nespatořovali přinejmenším na první pohled lidé z toho kulturního okruhu nic nového. Poukazují při tom na to, že velmi podobné motivy se vyskytují v dobových mýtech, kultech umírajících a rodících se bohů či dalších vyprávěních. Kromě toho se připomíná, že výjimečně bylo možné podle antických představ dosáhnout nesmrtelnosti. Člověk se mohl odměnou za své příkladné činy stát zářící nebeskou hvězdou,⁹ popř. byl v rámci zbožštění, ἀποθέωσις, – typicky se tak dělo v případě hrdinů či slavných panovníků –, přijat do božského panteonu.¹⁰ V druhém případě se opisovala proměna lidského těla, které získalo novou kvalitu, po níž již člověk

⁸ Viz FINNEY, Mark T. *Resurrection*, s. 15–18.

⁹ Srov. WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 58–60.

¹⁰ Takového osudu došli v dobových vyprávěních např. Héraklés, Dionýsos či Diovi potomci Kastór a Polydeukés, ale i řada dalších. Tyto příběhy potom došly zpracování i v latinském světě. Významní panovníci – z řeckých vzpomeňme zejména Alexandra Makedonského a z římských Julia Cézara či Augusta – došli zbožštění a ustanovení veřejného kultu.

nemohl zemřít. Jak ukazuje Dag Endsjø na řadě dobových vyprávění, daná osoba musela před touto proměnou projít smrtí,¹¹ přičemž tato vyprávění se nekladla do mytologického dávnověku, ale považovala se za reálné události z různě vzdálené minulosti.¹² V následující kapitole, v níž budeme zkoumat představy antického světa o vzkříšení z mrtvých a jeho možnosti či nemožnosti, budeme těmto námitkám věnovat pozornost.

2.2. Vzkříšení

Výše zmíněná proměna člověka v nebeskou hvězdu a také kulty umírajících a rodících se božstev nás nejprve přivádějí k babylónské a egyptské kultuře. Právě odtud totiž oba soubory představ řecko-římský svět převzal. Bohové, kteří zde byli známy pod jmény Adonis, Attis, Dionýsos, Isis, Osiris, měli opakovaně podstupovat smrt a vstávat z mrtvých k novému životu. Toto jejich umírání a vstávání bylo periodické, cyklické, a formovalo schéma, podle kterého se mění celá živá i neživá příroda. Odvozovala se od něj např. každodenní „smrt a znovuzrození“ slunce, roční období, proměny počasí a klimatu, ale také rození a umírání všeho živého, a tedy také člověka. Síly, které dávají vstát bohům z mrtvých, měly ovlivňovat lidskou plodnost a dávat naději na zachování potomstva a rodu, v některých kulturách i celého kmene či národa. Podstatné bylo, že podle představ našich kultů mohl člověk na působnosti těchto sil získat podíl. Symbolickým opakováním příběhů jednotlivých božstev kulty připomínaly, že lidé jsou na těchto silách závislí, ale ujišťovaly je také o tom, že jsou přítomné a že působí.

Řada hrdinů a bohů překonala v pohanských vyprávěních vlastní smrt také jednorázově. Tak vstal z mrtvých např. Hor, Dionýsos, Héraklés či Adónis, přičemž toto zmrtvýchvstání mělo tělesný charakter.¹³ Motiv můžeme vidět i za hranicemi kulturního světa Nového zákona. Ať již z vlastní moci, anebo po zásahu někoho jiného se ze smrti do života navraceli hrdinové v germánské mytologii (viz např. příběhy Odina či Baldura)

¹¹ Viz ENDSJØ, Dag Øistein. *Greek Resurrection Beliefs and the Success of Christianity*. New York: Palgrave MacMillan, 2009. S. 54–62.

¹² Viz tamtéž, s. 62–64.

¹³ Přestože se v nich neužívají slovesa ἀνίστημι či ἐγείρω, tedy ty, kterými se vzkříšení opisuje v Novém zákoně i klasické řecké literatuře, nezůstávají v nich mrtvá těla bohů a hrdinů v hrobech. Hovoří se o přivedení k životu, popř. obnovené vládě zemřelého hrdiny nad svým tělem. Srov. COOK, John Granger. Resurrection in Paganism and the Question of an Empty Tomb in 1 Corinthians 15. *New Testament Studies* 2017, roč. 63, č. 1, s. 65–73.

nebo v severském příběhu o Lemminkäinenovi. Někteří autoři spatřují jeho prvky i ve velmi starých sumerských kultech Inanny či Dumuziho.¹⁴

V minulosti se tak vyskytla teorie, podle které mělo vyprávění o Ježíšově vzkříšení tato vyprávění kopírovat. Celý evangelijní příběh má být fikcí bez reálného historického základu, umělou kompozicí motivů z pohanských lícení o umírajících a znovu se rodících bozích či vzkříšených hrdinech. Jestliže však tato radikální konstrukce měla mezi badateli na počátku minulého století určitý kredit,¹⁵ dnes je zastoupena zcela marginálně a v bádání je prakticky ignorována.¹⁶ Ponejvíce se k ní hlásí autoři zastávající teorii Krista jako mytologické postavy (Christ myth theory),¹⁷ a v posledních letech je také popularizován různými propagátory myšlenek New Age, kteří se však nesnaží vést seriózní historický výzkum.¹⁸ Přesto, že jde-li pouze o vlastní motiv Ježíšova vzkříšení, zůstává otázka po jeho vztahu s pohanskými mýty na pořadu dne. Diskutuje se o tom, jaké s nimi mělo shodné prvky a v čem se od nich odlišuje.

Již v předchozí kapitole jsme zmínili pozici Johna Dominica Crossana (ale velmi podobně uvažuje také Stephen Patterson), který nepředpokládá, že zvěst o Ježíšově vzkříšení přinášela do prostředí dobového pohanství cokoliv nového. Člověk tohoto kulturního okruhu vzkříšení podle něj dobře znal. Odvolává se při tom na Justina Mučedníka, který ve své První apologii oslovuje pohanského panovníka: „Když říkáme, že on, Ježíš Kristus, náš učitel, byl zplozen bez pohlavního spojení, byl ukřižován a zemřel, a opět vstal, a vystoupil do nebe, nepředkládáme nic odlišného od toho, čemu věříte ohledně synů Jupitera.“¹⁹ Stejně Justin charakterizuje i další nadpřirozené prvky

¹⁴ Viz LEEMING, David. *Jealous Gods and Chosen People*. New York: Oxford University Press, 2004. S. 48.

¹⁵ Tento názor se objevil již v 19. století – viz zejm. knihu Kerseyho Gravese *The World's Sixteen Crucified Saviors: Or Christianity Before Christ*. Patrně největší popularity však došel s publikací rozsáhlé komparativní studie Jamese Frazera *The Golden Bough*.

¹⁶ V současnosti je představa viz EHRMAN, Bart D. *Did Jesus Exist? The Historical Argument for Jesus of Nazareth*. New York: HarperOne, 2012. S. 20–21; METTINGER, Tryggve N. D. *The Riddle of Resurrection: Dying and Rising Gods in the Ancient Near East*. Stockholm: Almqvist & Wiksell, 2001. S. 7. Hlavní námitkou je nevyváženost, se kterou se v tomto přístupu zdůrazňují vnější, spíše nevýznamné detaily, a neberou se naopak v úvahu zásadní prototypické odlišnosti mezi postavou Ježíše na jedné straně a jednotlivými božstvy na straně druhé. Tyto přístupy také typicky nezohledňují židovský kontext, do kterého zvěst o Ježíšově smrti a vzkříšení kulturně náleží.

¹⁷ Podle této pozice Ježíš jako historická osobnost buďto vůbec neexistoval, anebo neměl nic společného s postavou, která je předmětem křesťanské víry. Ta je chápána jako ryze mýtická, takže o ní nelze z historického hlediska nic určitého říci. Pro zmapování směru, jeho zástupců, vývoje a přehled základních tvrzení viz EHRMAN, Bart D. *Did Jesus Exist?*, s. 11–20.

¹⁸ Viz např. FREKE, Timothy – GANDY, Peter. *The Jesus Mysteries. Was the "Original Jesus" a Pagan God?* London: Thorsons, 1999; MURDOCK, Dorothy Milne. *The Christ Conspiracy: The Greatest Story Ever Sold*. Kempton: Adventures Unlimited Press, 1999.

¹⁹ 21. a 22. oslovení. Převzato z JUSTIN. *The First Apology of Justin Martyr: An Early Christian Writing*. CreateSpace Independent Publishing Platform, 2017. Do češtiny z angličtiny přeložil autor.

Ježíšova příběhu: jsou ve své podstatě shodné s těmi, v něž věří pohanští současníci křesťanů. Výpověď o tom, že někdo byl vzkříšen, dokládala podle Crossana v pohanském světě velikost a význam dané osoby, případně se jí mělo potvrzovat její božství, avšak fakt samotného návratu ze smrti neměl být ničím neskutečným či těžko uvěřitelným.

Je pravdou, že některé motivy Ježíšova příběhu jsou skutečně prakticky identické s těmi, které nacházíme v pohanských mýtických líčeních.²⁰ Zejména samotné Ježíšovo vzkříšení připomíná motiv návratu hrdiny ze smrti do života. Je ovšem třeba říci, že pokud jde o citovaný úryvek, Justin v něm téma patrně nahlíží ze specifického úhlu, když se spíše než na podstatu soustředí na politické důsledky věřeného. Ještě důležitější je ale otázka, jakou v obou typech příběhů hraje topos zmrtevýchvstání roli. Ačkoliv někteří z dobových řeckých pisatelů považovali příběhy o zmrtevýchvstalých bozích a hrdinech za realistická líčení, která se i pokoušeli klást do dějin a datovat,²¹ obecně je takto pohanský svět nechápal. Někteří spisovatelé toto čtení mýtů i výslovně odmítají,²² a ani samotná forma jejich literárního zpracování nenasvědčuje tomu, že by se v nich líčilo něco, co se odehrálo v intencích známého světa. Nejde o skutečnosti, které by bylo možné zopakovat, s čímž souvisí také to, že tato vyprávění patrně ani nechtěla předávat naději na to, že je možné reálně překonat smrt.²³ To je ovšem podstatný rozdíl, protože vlastním zaměřením evangelijní zvěsti je naopak právě předání naděje, že tak jako vstal Ježíš z mrtvých, vstanou i ostatní lidé. Bez této naděje je jeho zvěstování církev považuje za zbytečné, marné (1 K 15,17nn – 4.2.8). V křesťanské zvěsti tedy zmrtevýchvstání představuje skutečnou historii, precedens, který se má jednou v nějaké podobě odehrát znovu, zatímco v pohanských příbězích, zasazených mimo dějiny do neurčitého mytologického univerza, se jím sdělují spíše abstraktnější skutečnosti o chodu světa a lidského života.

Toho jsou si Justin i apologeti druhého století vědomi. Pravdy křesťanské víry proto představují jako věrohodné nikoliv proto, že jsou podobné tomu, v co věří pohané, ale

²⁰ Viz EHRMAN, Bart D. *Did Jesus Exist?*, s. 184–185.

²¹ Tak se např. do pokoušel Hérodotos zařadit do svých dějin egyptskou a fénickou verzi příběhu o Héraklovi; Cicero psal o nanebevzetí významných osobností, mezi něž patřili Romulus, Hercules, Liber, obdobně Diodóros Sicilský cituje autory, kteří chronologizovali různé verze příběhu o hrdinovi Dionýsovi. Srov. COOK, John Granger. *Resurrection in Paganism and the Resurrection of Jesus Christ*. *The City* 2016, roč. 9, č. 1, s. 89–90.

²² Viz např. prameny orientované na aristotelovskou či eklektickou filozofii.

²³ Srov. WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 80–81.

právě proto, že jsou jiné.²⁴ Zatímco křesťanská zvěst představuje reálnou historii, která má platné důsledky do dneška, pohanské mýty jsou fikcemi.

Jde-li tedy o zvěst o vzkříšení z mrtvých ve smyslu reálné události, v pohanském světě je rozhodně neobvyklé, a lze dokonce pochybovat o tom, že bylo považováno za možné. Theofilos z Antiochie tak například v prvním dopisů Autolykovi odpovídá na výzvu „ukaz mi kohokoliv, kdo byl vzkříšen z mrtvých, abych [ho] viděl a uvěřil“. Jeho přítel Autolykos totiž tvrdí, že lidé z mrtvých nevstávají. Přijímá přitom ale, jak na to Theofilos poukazuje, že Herkules či Asklépios, ačkoliv zemřeli, opět žijí.²⁵ Je zřejmé, že vzkříšení v antických mýtech a v křesťanské zvěsti spadají do dvou odlišných kategorií. Tertulián reflektuje podobnosti mezi novozákonním příběhem a pohanskými kulty s tím, že druhou z těchto kategorií odsuzuje jako zmatení působící dílo démonů. Rozdíl se zde zdá opět spočívat na rovině objektivit: evangelijní líčení je skutečnou historií a přináší naději, naděje z pohanských kultů je iluzorní.²⁶ Jsou nepravdivé, neukotvené v historii.²⁷

Co však v případě výše zmíněných příběhů o zbožštění, které se zjevně považovaly za reálné události, jež se odehrály v konkrétním čase konkrétním lidem? Endsjø zde má jistě pravdu, že řečtí posluchači mohli v křesťanské zvěsti rozeznávat hlavní rysy těchto vyprávění. Zbožštění hrdinové byli navíc přeneseni, podobně jako Ježíš, vzhůru, do nebeského panteonu. Avšak tato podoba mezi oběma druhy líčení je pouze vnější; pokud jde o to, co se v obou příbězích reálně popisuje, jsou odlišné. Řečtí hrdinové zůstali v těle, které bylo proměněno tak, aby nepodléhalo smrti,²⁸ nadále je však limitovalo. Ježíš přemohl smrt jako takovou a získal zcela nový život ve slávě. Ten byl vším jiným než jen prodloužením pozemského života: jeho „tělo slávy“ (Fp 3,21; srov. také 1 K 15,42–53; Ko 3,4) představuje zcela novou formu tělesnosti, která je nejen nesmrtelná, ale nepodléhá ani jakémukoliv porušení. Coby nové stvoření jej nelimituje, ale dává mu naopak nové možnosti.²⁹ Zcela vzdálená je pak z tohoto pohledu představa o proměně člověka v nebeskou hvězdu.³⁰

²⁴ Srov. 23. oslovení z JUSTIN. *The First Apology*.

²⁵ Převzato z THEOFILOS Z ANTIOCHIE. *The Sacred Writings of Theophilus of Antioch* [e-book]. Do angličtiny přeložil Marcus DODS. Altenmünster: Jazzybee Verlag, 2012. Do češtiny z angličtiny přeložil autor.

²⁶ Viz kapitolu 22 v TERTULIÁN. *Obrana křesťanů (Apologeticum)*. Přeložil Josef NOVÁK. In NOVÁK, Josef (ed.). *Čtvrtá patristická čítanka*. Praha: Česká katolická charita, 1985.

²⁷ Srov. BRANDON, Samuel George Frederick. *History, Time and Deity*. Barnes & Noble: New York, 1965. S. 202–203.

²⁸ ENDSJØ, Dag Øistein. *Greek Resurrection*, s. 55.

²⁹ Srov. WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 60.

³⁰ V biblické řeči se také tento motiv s tělesným vzkříšením nespojuje – viz Da 12,3; srov. Mt 13,43.

Většina řeckých příběhů nicméně, jak jsme zmínili v předchozím oddíle, naději na vzkříšení mrtvých ani nepřipouští. Zvláštní případ mohou představovat líčení o divotvůrcích, kteří navraceli mrtvé k životu. Jestliže však např. Mínós dokázal oživit Polyida, syna Koiranova tím, že přiložil k jeho mrtvému tělu určitou rostlinu, líčí se to jako příklad něčeho, co není možné a musí být vysvětleno nějak jinak, než jako oživení mrtvého.³¹ Patrně nejznámější je vyprávění o Asklépiovi, který se stal proslulým svou schopností oživovat mrtvé, a po své smrti se měl do života navrátit také on sám. Oživování mrtvých je zde nicméně vylíčeno jako přestupek proti přirozenému řádu, a Asklépios je za ně potrestán smrtí. Ačkoliv se s ním tedy v příběhu operuje jako s možným, celkové vyznění je de facto odmítá.

Výjimečně se některým postavám podařilo podle některých vyprávění z říše smrti uniknout, avšak tato vyprávění, jak bylo zmíněno v předchozí podkapitole, nemají šťastný konec. V konečném důsledku jsou tyto návraty do života vždy v nějakém ohledu nezdařené a končí tragicky. Prótesiláos, první z hrdinů padlých u Tróji, se z podsvětí vrací dokonce dvakrát. Vždy ovšem jen v jakési stínové podobě, přičemž když se po svém prvním návratu odchází zpět do Hadu, odvádí tam s sebou i svoji manželku.³² Špatný konec má i Sisyfova lest, který záměrně nenechá pohřbít své tělo, aby jeho duše nemohla být přijata do říše mrtvých. Výjimečně se ze smrti podařilo navrátit k pozemskému životu Alkéstidě, manželce krále Adméta, či padlému vojákovi Érovi v Platónově Ústavě, Wright však upozorňuje, že tato vyprávění byla ve své době považována za fiktivní.³³ Spíše než reálné vzkříšení se v nich opisují filozofické koncepce či ideály.

Dodejme, že neméně vzdálené byly svým zaměřením novozákonní zvěsti vzdálené i výše zmíněné kultury cyklicky se rodících božstev. Víra prvotní církve se jim podobala nanejvýše v tom, že Ježíšovu smrt a vzkříšení opakovaně připomínala, samy o sobě se však události Ježíšova života neopakovaly, a jejich církevní slavení také postrádalo jakékoliv explicitní návaznosti na roční dobu, přírodní či zemědělské procesy.³⁴ Zmrtvýchvstání bohů, které bylo v egyptských a mezopotámských tradicích nejčastěji spojováno s jarním návratem slunce a plodnosti přírody,³⁵ navíc nemá, na rozdíl od zmrtvýchvstání Ježíše, eschatologickou valenci. Vztahuje se primárně k řádu pozemského světa a k přítomnosti.

³¹ COOK, John Granger. *Resurrection in Paganism and the Question*, s. 62–63.

³² Srov. tamtéž, s. 73–74.

³³ Srov. WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 507.

³⁴ Srov. tamtéž, s. 80–81.

³⁵ Viz LEEMING, David. *Jealous Gods*, kap. 6, 7.

Přehled antických představ o podobách posmrtného života a případném návratu z něj by mohl pokračovat dále. Z pestrých představ ohledně této oblasti bychom mohli jmenovat různé podoby úvah o stěhování duší či staroegyptský thanatocentrismus, spojený s kultem a smrti a mumifikací zemřelých. Avšak ani tyto formy úniku z moci smrti neopisují to, o čem se hovoří v křesťanské zvěsti.³⁶ Řecko-římský ideál věčného přebývání člověka v paměti potomků s jakýmkoliv dalším životem zemřelého nepočítá. Pozorování této kapitoly nás vedou k závěru, že vzkříšení v té podobě, v jaké jej hlásala prvotní církev, představovalo pro okolní určitý problém.³⁷ Wright o něm hovoří jako o novém a jedinečném fenoménu – v církevní zvěsti vidí zprávu o tom, že „se s Ježíšem stalo něco, co se nestalo nikomu jinému.“³⁸ A jak ukážeme v dalších kapitolách, církev v ní také ohlašovala něco velmi zvláštního, co se má stát s celým světem a každým člověkem. Něco, co si málokdo dokázal představit, a má se to přitom stát velmi brzo.

³⁶ Srov. WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 45–46, 77–79.

³⁷ Viz COOK, John Granger. *Resurrection*, s. 93.

³⁸ WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 83.

3. Vzkříšení ve Starém zákoně

Ukázala-li předchozí kapitola, že pohanskému světu byla představa tělesného zmrtvýchvstání v tom smyslu, jako o něm hovoří novozákonní texty, v zásadě cizí, v případě starozákonních textů je již situace odlišná. Přinejmenším některé z nich s nějakou podobou budoucího vzkříšení počítají, i když, jak ukážeme v následujícím výkladu, ne vždy nutně v doslovném významu. Vyznačoval-li se totiž pohanský svět novozákonního období ve svém uvažování o problematice smrti, posmrtného života a eventuálního návratu z něj různorodostí a pestrostí, platí to do značné míry i o hebrejské kultuře. Bude ukázáno, že uvažování o těchto věcech prodělalo v rámci starozákonní epochy vývoj, a stejně tak i to, co se rozumělo pod pojmem vzkříšení.

S ohledem na zaměření této práce i rozsahová omezení, které jsou na ni kladena, problematiku představíme pouze přehledovým způsobem. Jednotlivé biblické texty zde nebudeme podrobovat detailní analýze. Cílem kapitoly bude poukázat na hlavní rysy starozákonní řeči o smrti a zmrtvýchvstání, na něž potom bude možné navázat při zkoumání řeči o Ježíšově vzkříšení v Novém zákoně.

3.1. Předběžné vymezení pojmu

Zmrtvýchvstáním není v rámci starozákonní literatury zcela snadné vymezit. V každém případě lze ale říci, že koncept zde nepředstavuje pouze fyzické oživení člověka, ale míní se jím odvrácení prakticky jakékoliv působení smrti, ve všech jejích podobách. Jejím vlivu jsou ve starozákonním uvažování vystaveni také živí, zejména ti, kteří jsou stíženi bolestmi a utrpením, stojí před nebezpečím, doufají ve vysvobození ze zajetí, jsou neplodní.¹ Tappenden hovoří o „imaginativní kategorii“: pojem zmrtvýchvstání je pro něj „odrazem básnické a obrazotvorné povahy lidského poznání“ a není podle něho vždy snadné rozlišit, kdy je užíván doslovně a kdy metaforicky.² Podle tohoto autora se jím opisuje určitá struktura či myšlenkové schéma (označuje je jako „Gestalt“), které nachází svůj konkrétní výraz v různých rámcích.³ Jeho užití je velmi široké a rozeznáváme je i mimo místa, na nichž starozákonní autoři hovoří o probuzení, návratu z šeolu apod.

¹ Z nejznámějších srov. např. s příběhy o potopě, o vyvedení Izraelitů z Egypta, o vysvobození tří mužů z ohnivé pece, Daniela z lví jámy, Židů z Hamanových úkladů, Jonáše z břicha velryby.

² TAPPENDEN, Frederick S. *Resurrection in Paul: Cognition, Metaphor, and Transformation*. Atlanta: SBL Press, 2016. S. 86.

³ Srov. tamtéž, s. 46–72.

Geza Vermes upozorňuje, že ačkoliv židovská představa zmrtvýchvstání odkazuje k fyzickému „oživení mrtvých, znovusjednocení duchovní duše a hmotného těla zesnulé osoby“, v hebrejské Bibli se nejprve objevuje na metaforické rovině a teprve později se propojuje se specifickou eschatologií ukotvenou v dobové apokalyptice.⁴ Je však třeba dodat, že původní metaforická rovina se ani z mladších vrstev Starého zákona nevytrácí. Jestliže nich již vzkříšení nese poměrně jasnou formu naděje na fyzické vysvobození z moci smrti, zůstává i nadále vzkříšení výrazem Boží věrnosti vyvolenému lidu. Wright přitom také upozorňuje, že metaforičnost nesmí být zaměňována za abstraktnost. I ve svých nejobraznějších formách, např. coby ezechiellovská národní obnova (Ez 37,7–12), je příběhem „konkrétních lidí a konkrétní země – konkrétního Boha, Jahveho, Stvořitele, jehož smlouva s Izraelem byla natolik neotřesitelnou a natolik mocnou, že nyní bude jednat novým způsobem, aby obnovil, co bylo ztraceno ve vyhnanství, jmenovitě zemi, Chrám a národní život“.⁵

Metaforický rozměr konceptu vzkříšení tedy s jeho literárním významem „znovuztělesnění“, fyzického povstání ze smrti, není v rozporu. V starozákonní řeči o vzkříšení ve smyslu proměny světa, kdy se „zaměňuje neplodnost za plodnost, bezdětnost za nové potomstvo (a návrat ztraceného potomstva), beznaděj za zářivou budoucnost – smrt za život“, se formuje substrát, v němž je již přítomen zárodek naděje ve fyzické zmrtvýchvstání.⁶ Společným jmenovatelem doslovného a metaforického vzkříšení je působnost životodárné Boží moci. V ni doufá Ezechiel i jeho současníci, když hovoří o národní obnově, která by bez Božího zásahu nebyla v politické situaci, za které naše texty vznikaly, možná.⁷ Mark Finney tedy dovozuje, že „metaforou nejlépe odpovídající takovéto naději byla jiná pojmově neuchopitelná kategorie: jazyk „vzkříšení““.⁸ Při vši mnohoznačnosti, kterou se koncepce zmrtvýchvstání ve Starém zákoně vyznačuje, je vždy výrazem budoucnostně orientované naděje v působnost Hospodina-zachránce. Jedině on dokáže člověka vyvést zpod nadvlády cizí politické moci, stejně jako z propasti šeolu, odkud jinak není návratu.

⁴ Srov. VERMES, Geza. *The Resurrection: History and Myth* [e-book]. New York: Doubleday, 2008. Prolog.

⁵ WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 202.

⁶ LEVENSON, Jon D. *Resurrection and the Restoration of Israel: The Ultimate Victory of the God of Life*. New Haven: Yale University Press, 2006. S. 217.

⁷ FINNEY, Mark T. *Resurrection*, s. 37.

⁸ Srov. tamtéž.

3.2. Smrt jako konec

Hebrejská kultura původně představu posmrtného života, přinejmenším ve smyslu plnohodnotné existence, postrádala. Dokladů pro to lze nalézt ve starozákonních textech mnoho. Podle Kazatele se konec člověka nijak se neliší od konce zvířete: „jak umírá jeden, tak umírá i druhý“. Jejich úděl je stejný, „člověk nemá před zvířetem žádnou přednost“ (Kaz 3,19). Také žalmista konstatuje, že člověk „je podobný zvířatům, která hynou“ – ani pokud je vážený, „nepřetrvá“ (Ž 49,13). A nepřetrvá ani jeho životní dílo. Všechno, co lidé vytvořili, „pohltí podsvětí“ (v. 15) a nemají za to žádnou odměnu; i jen památka na ně je zapomenuta (Kaz 9,5). Také tekójská žena ví, že smrt představuje úplný konec člověka: budeme po ní „jako na zem vylitá voda, kterou nelze sebrat“ (2 S 14,14). Člověka jednoduše nic po smrti nečeká a nic po něm nezůstane. „Je to všechno marnost“, shrnuje lidské bytí v těchto vrstvách Starého zákona Kazatel (Kaz 3,19).

Stvořitelství mýtus charakterizuje člověka jako אֶפְרַיִם, „prach země“ (Gn 2,7; srov. také Gn 3,19).⁹ V návratu do ní rozpoznávají někteří autoři přechod do sféry negativního, chaotickými a protistvořitelskými silami ovládaného podsvětí, šeolu.¹⁰ Ten je nejhlubší jámou, podzemím,¹¹ které představuje protipól nebe coby sféry Boží přítomnosti (Iz 14,13nn). Nejčastěji bývá šeol popisován jako místo temnoty, rozsáhlý ponurý prostor, zcela nehostinný a vyprahlý.¹² Na tomto místě nebude nic připomínat Boha (Ž 6,6), mrtví jej tam nebudou chválit (Ž 30,9n; 88,11nn; 115,17). Nic pozitivního zde neočekává ani Izaiáš: po smrti nespátří ani Hospodina, ani člověka, pouze obyvatele „místa odloučení“ (Iz 38,11; ČEP: „říše zapomnění“). Odchodem z pozemského života jednoduše člověk nic nezíská, jediné snad vysvobození z utrpení, pokud jím za života trpí. V každém případě ale platí, že „živý pes je na tom lépe než mrtvý lev“ (Kaz 9,4 dle ČEP).¹³

3.2.1. Posmrtná existence v šeolu

Obyvatelé šeolu jsou pouhými stíny lidských bytostí (אִשָּׁפוּרָה, také אִשָּׁפוּרָה).¹⁴ Jelikož starozákonní autoři považují za esenci člověka duši, popř. ducha (v řeckém tlumočení

⁹ LXX čte Gn 2,7 jako χοῦς ἀπὸ τῆς γῆς – „prach ze země“; člověk je zde tedy doslova „prach na zemi“.

¹⁰ Tamtéž, s. 26.

¹¹ V tomto smyslu hovoří o šeolu Jób (Jb 17,16) či žalmista (Ž 7,6; 22,16) také jako o zemi, prachu. Srov. také Iz 29,4.

¹² Srov. FINNEY, Mark T. *Resurrection*, s. 26.

¹³ ČSP: „živému psu je lépe než mrtvému lvu“.

¹⁴ První z termínů se užívá se na místech zmiňovaných výše a také např. v Jb 26,5; Př 2,18; 5,5; 7,27; 9,18; Iz 14,9; druhý viz v Ž 106,28; Iz 26,14; Ez 24,17.

ψυχή, πνεῦμα), která je Božím dechem vdechnutým do živých bytostí (נַפְשׁ), znamená její odnětí či odchod z těla konec života. Lidé se opět stávají prachem (Tób 3,6). Skutečnost, že oddělení duše od těla neznamena jejich úplný zánik, nepozbývají svou identitu, neznamená žádnou útěchu. Jejich další existence je zásadně deformovaná a nezáviděníhodná: jsou zcela pasivní, nic nevidí, o ničem neví (Kaz 9,5; Ez 32,21).¹⁵ Zmohou se nanejvýše na sípání z prachu (Iz 29,4). Existence člověka v hebrejské říši mrtvých je tedy v důsledku spíše obrazem neexistence. I přestože se někdy nadále o duších zemřelých hovoří jako subjektech, které by snad někdy mohly být z podsvětí vyvedeny, popř. zde i vyvíjet nějakou aktivitu, jsou stále nazýváni mrtvými (Sír 38,23; 48,5). Izaiášův popis slavného příchodu obávaného babylónského krále do podsvětí není ve skutečnosti ničím jiným, než sžíravou ironií – z pýchy a hlučného zvuku harf nezbyvá nic kromě červů a hniloby (Iz 14,9nn).

Mnohé z rysů posmrtného přebývání člověka v šeolu ukazuje scéna Saulova vyvolávání ducha zemřelého proroka Samuele. Saul jej, třebaže podrážděného pro vyrušení (1 S 28,15), dokáže ihned rozpoznat (v. 14) a táže se jej na osud svého vojenského tažení. Ukazuje se, že Samuel je stále oním Samuelem, co dříve; dokáže se Saulem komunikovat a neztratil ani vzpomínky z pozemského života. Připomíná, co prorokoval (v. 17), protože ale nyní disponuje novým věděním, svou původní proročskou vizi upřesňuje a ohlašuje, že Saul se již zítra odebere do světa mrtvých, kam se nyní obrací se svou otázkou (v. 18). Jak si všímá Geza Vermes, líčení se v tomto ohledu rozchází s tím, jak líčí setkání s tím, kdo zemřel, Nový zákon: Ježíše zde zpočátku nikdo nerozpoznává, a to ani jemu nejbližší osoby.¹⁶

Tak jako v dalších starozákonních pasážích se v uvedené scéně v souvislosti s posmrtnou existencí člověka vyskytuje motiv spánku. Samuel je Saulem probuzen. Tímto spánkem se někdy opisuje zmíněná pasivita, nevědomost a slabost zemřelých (Ž 13,4), někdy ale také, tak jako právě v Samuelově případě, odpočinek.¹⁷ V každém případě se ale jedná o stav, který je pro zemřelého neměnným. Jestliže tak někdo podle Jóba zemřel, „ulehl a nevstane až do zániku nebes“ (Jb 14,12). S motivem ulehnutí k „absolutnímu“ spánku se pracuje také v uvedené Izaiášově řeči k babylónskému králi (Iz 14,9nn). Jde-li specificky o zemřelé krále, často se také setkáme s motivem jejich

¹⁵ FINNEY, Mark T. *Resurrection*, s. 25.

¹⁶ Srov. VERMES, Geza. *The Resurrection*, kap. 2.

¹⁷ Srov. také Sír 38,23.

uložení ke spánku společně s předky.¹⁸ Toto uložení označuje kromě fyzického složení ostatků na společné místo také dosažení společenství. Jde nicméně o společenství neuvědomělé: z hlediska „minimálního“ způsobu života, který v šeuolu stíny vedou, je společenstvím těch, kdo vedle sebe prodlévají v komatickém stavu.¹⁹ Pro naše zkoumání je důležité, že na tyto metafory potom naváží autoři, kteří již budou očekávat nějakou formu návratu zemřelých k životu. O vzkříšení se bude hovořit jako procitnutí, probuzení, popř. povstání (viz např. Da 12,2), a to i v Novém zákoně.²⁰

Ať již tedy posmrtný osud člověka popisují různí bibličtí autoři jakkoliv, nespojují s ním žádnou naději. Po smrti neočekávají buď nic, anebo nanejvýše nějakou formu neradostné existence, ve které lze spíše než život vidět přetrvávání. Nepřekvapí proto, že starozákonní člověk chápal smrt převážně jako zlo.²¹ Pro mnohé autory Starého zákona je zkázou a zmarem (Jb 26,6; 28,22; Př 15,11; Ž 49,15) a často v nich vyvolává zoufalství (Ž 116,3; 55,5n; 18,5n; Jb 10,21n). U Hospodina, Boha živých, od ní hledají záchranu a vysvobození (Ž 141,8; 68,21; 23,4; 13,4; 9,14). Jak však již bylo uvedeno, přinejmenším do začátku druhého století předkřesťanské éry doufali v takovou záchranu nanejvýše ti, kdo se nacházeli v nebezpečí smrti, neboť byla vyhrazena pouze živým.²² Všem ostatním, kdo se již odebrali do říše smrti, nebylo pomoci. Tak jako v pohanském světě byla v hebrejské kultuře cesta do této říše smrti cestou jednosměrnou (Jb 10,21n; 20,6–9; Ž 89,49; Kaz 2,16).

Na tomto stavu věcí neměnilo nic ani to, že někdo mohl být výjimečně oživen.²³ Divotvůrci mohli nanejvýše dočasně obnovit biologické funkce (možná i jen domnělých) zemřelých, resuscitovat je, v každém případě ale museli takto oživení lidé v budoucnu opět zemřít. Tak jak v novozákonních líčeních se zde nejednalo o vzkříšení, tedy zlomení a porážku moci smrti.²⁴

¹⁸ 1 Kr 2,10; 14,20.31; 11,43; 15,8; 16,28; 22,40.51; 2 Kr 8,24; 10,35; 12,22; 13,13; 14,16.20.29; 15,22.38; 16,20; 20,21; 21,18; 24,6.

¹⁹ Srov. WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 90.

²⁰ I v Novém zákoně jsou zemřelí zesnulí, spí: viz zejména výklad k 1 K 15,20 (4.2.9); srov. také Mt 27,52 (5.2.6); Ef 5,14. Mimo sloves ἀνάγω (Ř 10,7; Žd 13,20) či ἀναβαίνω (J 6,62 – 5.4.4; srov. J 20,17; 21,11), jimiž se opisuje hypotetický výstup duší z podsvětí, se zde užívá ἐγείρω a ἀνίστημι, které mají primární význam probuzení ze spánku, popř. fyzického napřímení. Viz 4.1.

²¹ Srov. WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 91.

²² FINNEY, Mark T. *Resurrection*, s. 38.

²³ Viz oživení mrtvého chlapce Eliášem v 1 Kr 17,17–22 či probuzení zemřelého syna šunemanské ženy Eliášou v 2 Kr 4,18–37.

²⁴ Viz Mk 5,21–43par; J 4,46–53; 11,1–54 (5.6.1).

3.2.2. Naděje v tomto životě

Představa hrobu coby konce příběhu člověka vedla staré Izraelity přirozeně k tomu, že svou pozornost upínali k pozemskému životu. Někteří autoři hovoří v této souvislosti přímo o „náboženském hédonismu“: V rámci tohoto postoje se radosti života chápou jako Boží dar a požehnání, cíl pozemského přebývání, takže je třeba si jich dosyta užít (Kaz 3,13). Vše podstatné se odehrává mezi narozením a člověka a jeho smrtí; ostatně, pouze živí mohou vzdát Hospodinu chválu (Iz 38,19). Odchod ze světa se spatřoval ideálním tehdy, docílil-li člověk „sylosti dnů“ (Gn 25,8; 35,29; 2 Pa 24,15; Jb 42,17), sledoval po všechny tyto dny Boží stezky a stačil si užít své odměny. Vše příjemné je podle Kazatele člověku dáno pouze v rámci jeho pomíjivých dnů (Kaz 9,7–10).

Fyzický lidský život pojímal nejen veškeré radosti, ale také Bohem seslané tresty. O tom, čím bude naplněn více, dal Hospodin rozhodnout samotnému člověku. V Deuteronomiu před něj předkládá dvě cesty: cestu života a cestu smrti, požehnání i zlořečení. Bude-li člověk svého Stvořitele milovat, chodit po jeho cestách a dbát jeho přikázání, bude žít a rozmnoží se; Hospodin mu bude žehnat v obsazené zemi (Dt 30,16). Svévlníky čeká zánik (v. 20). Kvalita i délka lidského života se přímo odvíjí od věrnosti Hospodinu. Všichni, ať již spravedliví i hříšníci, dojdou své zasloužené odplaty (Ž 37,25–29; Př 11,31).

Jakkoliv je smrt coby hranice lidských věcí ve Starém zákoně fenoménem neradostným, není vždy, zejména následuje-li po naplněném životě, tragédií. Chápe se jako součást přirozeného údělu člověka, je společná bez rozdílu všem; spíše než o triumf zla jde o přirozené vyústění existence člověka. Osud Henocha, který nezemřel, neboť jej „Bůh vzal“ (Gn 5,24) či Eliášovo vystoupení v ohnivém voze do nebe (2 Kr 2,11) představovaly zcela mimořádné události, výjimky z přirozeného řádu, o jejichž opakování podle všeho nikdo neusiloval. Tento smířlivý pohled je nicméně třeba odlišit o scénáře, kdy smrt přichází jako trest za hříchy (Gn 2,17; Ez 18,20 aj.). Ti, kdo páchají zlo, jsou zahubeni Hospodinovým hněvem předčasně (Př 10,29; 14,11; Ž 73,19; 92,8; 94,23; Ez 13,14; Oz 7,13).

Vyrovnaní se se smrtelností však také předpokládá vyrovnaní se s konečností. Židé starozákonního období ji překonávali hlavně v kontinuitě národa, k němuž člověk náležel a jehož řady rozšiřoval svým potomstvem. Děti představují budoucnost, v níž dojde Izrael svých zaslíbení (Gn 12,7; 13,15n; 22,17n; Iz 61,9) a člověk radosti (Gn 21,6; Ž 128,3–6). Hojnost potomstva je Božím požehnáním (Dt 7,14; Ž 127,3nn; Iz 53,10), neplodnost zlořečením (Jr 22,30; Oz 9,14nn). Protože bohaté potomstvo představovalo nutnost

pro zachování existence rodu a kmene, bylo jeho zajištění „svatou povinností“ každého člověka. Naděje starozákonního období byla kolektivistická: kdo mohl vidět svůj národ v bohaté, rozkvétající zaslíbené zemi, mohl v pokoji zemřít (Dt 34,1–5; Nu 32,10nn). A kolektivistická byla také jeho eschatologická naděje, neboť zahrnuje celý Boží lid (Iz 11,12; 43,3n; 54,17; Za 10,6; Ž 147,2; srov. Jr 29,11; Jon 4,2 aj.), ale nakonec také všechny národy a celé lidstvo (Gn 12,1nn; Iz 49; 2,2nn; 25,6–10; Mal 3,12).

3.2.3. Naděje v Boží moc

Je třeba ještě jednou zdůraznit, že veškerý osud člověka, ať již pozemský či posmrtný, spočívá podle Starého zákona výhradně ve Stvořitelových rukou. Všechny duše patří jemu, on dává život a on jej odnímá (Gn 2,7; 6,3). Příběh o stvoření nechává otevřenou otázku lidské nesmrtelnosti: v Gn 3,22 se naznačuje, že je možná, neboť s přístupem ke stromu života by mohl žít člověk navěky. Po tom, co se však vzepřel Božímu příkazu, se mu tento přístup Bůh rozhodl odejmout. Hřích, ztráta společenství s Bohem, přivedla skrze vyhnání z Edenu ke smrti. Tyto skutečnosti jsou navzájem hluboce provázány a jejich souvislost bude rozpracována v dalších knihách, i těch novozákonních. Vše, co se týká lidského života a smrti, je věcí výhradně Boží vůle (Dt 32,39; Jb 5,18; srov. Ž 73,27; 104,29; 119,155n).

Se zmíněným motivem smrti coby trestu za hřích se setkáváme jak v na individuální rovině, v rámci života každého člověka (Ž 145,20; Iz 13,11), tak na rovině společenské, v osudech celého národa. Na druhé z obou rovin má smrt často metaforický význam a tematizuje se často v souvislosti s exilem: přestože Mojžíš vedl lid k poslušnosti Hospodinu, která znamená život, a to život v zaslíbené zemi, ocitli se nakonec Izraelité v potupném vyhnání. Avšak ani exilní literatura nepozbývá naděje, neboť v ní trvá důvěra v Boží zaslíbení a obnovu smlouvy, kterou Hospodin Bůh uzavřel se svým lidem (Neh 9,27). V osudech krále, Jeruzaléma a Chrámu, již zastupovali lid, je patrná blízkost a přízeň Hospodinova vůči celému národu. Primární výpovědí obrazu oživení suchých kostí (Ez 37,1–14) je, že Bůh nezapomíná na svůj lid ani v situaci domnělé beznaděje. Motívem vzkříšení se zde vykresluje uskutečnění neuskutečnitelného, anebo přinejmenším těžko představitelného.²⁵ Mrtví nevstávají – je-li to však Boží vůlí, budou třeba i z uschlých kostí povolání zpět k životu a stane se z nich velké vojsko.

²⁵ Srov. FINNEY, Mark T. *Resurrection*, s. 35.

Naději v Boží slitování na individuální rovině vyjadřuje patrně nejsilněji kniha Jób. Přestože se zde Jóbovi přátelé pokoušejí nešťastného hrdinu přesvědčit, že jeho tragická situace musí být odplatou za nějakou špatnost, které se v minulosti dopouštěl, on tvrdošijně trvá na své nevině. Bůh pro Jóba zůstává i nadále jedinou spásou (Jb 13,14nn) a nadějí mu je vlastní bezúhonnost, v níž chce za každou cenu vytrvat (27,6). Je přitom třeba zdůraznit, že bez výhledu k posmrtné odplatě (17,16) byla Jóbova tragédie tragédií absolutní. Ve zvrácení svého žalostného osudu mohl doufat jedině v rámci pozemského života. K tomu sice nakonec dochází, nejméně zpočátku ale nic nenasvědčuje tomu, že by se tak mělo stát. O naději v Hospodina coby zachránce před smrtí se hovoří také v dalších textech (Dt 31,8; Iz 41,10n). Bůh sám je zde nadějí, neboť je stvořitelem a původcem života. U něj je záchrana přede všemi druhy pozemských nebezpečí – lidskými úklady, násilím, zranitelností (Ž 22; 16). U něj je „pramen života“ (Ž 36,10).

3.2.4. Utrpení spravedlivých

Deuteronomní perspektiva, kterou jsme právě představili, podle které je život spravedlivého naplněn radostí a život hříšníka stíhá zasloužený trest, se však ukázala být značně idealistickou. Prochází hlubokou reflexí a doznává nakonec částečného přehodnocení. Život spravedlivého není vždy dlouhý, plný radosti a Božího požehnání: naopak, mnozí spravedliví trpí, zatímco hříšníci jsou zahrnováni úspěchem, prosperitou a majetkem. Tento nesoulad představ o Boží spravedlnosti s každodenní realitou je vnímán s rozčarováním a s rozhořčením. Nejde přitom pouze o výše zmíněný Jóbův příběh – soužení spravedlivých a spokojený život svévolníků je tématem a otevřenou otázkou prorocké a sapienciální literatury. Jeremiáš o ni vede s Hospodinem spor: nechápe, „proč je cesta ničemů úspěšná a proč se všem podvodníkům daří“ (Jr 12,1). Spravedlivý dle Tritoizaiáše hyne a „nikdo si to nebere k srdci“ (Iz 57,1). Svévolníky vidí žalmista ke svému znepokojení jásat (Ž 94,3) – žijí podle něj pokojně bez lidského plahočení a „nebývají postiženi jako ostatní“ (Ž 73,5). Habakuk nepochybuje o Boží spravedlnosti, vznáší ale před Hospodina o to palčivější otázku: „Proč tedy hledíš na podvodníky a mlčíš, zatímco ničema pohlcuje spravedlivějšího, nežli je on?“ (Abk 1,13). Nejiná je zkušenost Kazatele, který již také ve svém životě viděl, jak „spravedlivý navzdory své spravedlnosti hyne a ničema je ve své špatnosti dlouho živ“ (Kaz 7,15).

Problém dochází vyostření a kulminace při konfrontaci s fenoménem mučednictvím, zejména v období řecké nadvlády a násilné helenizace. Smrt pro víru otců či smrt v osvobozeneckém boji během makabejského povstání byla viditelně fenoménem nesmírně provokativním, neboť bez naděje na posmrtné zadostiučinění se zdá být to, že ji Bůh dopouští, zjevnou nespravedlností. Ti, kdo osvědčili svou věrnost, jsou namísto odměnění hubeni, právě tak, jak bývá hříšník trestán za svá provinění (Ž 37,9n; Iz 3,11). Není žádného rozdílu mezi mučedníky pro víru otců a těmi, kdo jsou ochotni přizpůsobit se tradicím nových pánů.²⁶ První náznaky víry v budoucí vzkříšení tak tedy mají často charakter zadostiučinění. Jde o záchranu těch, kteří zůstali Bohu věrni až k smrti. To nicméně není očekáváním radikálně novým: lze v něm vidět domyšlení víry v Boha životodárce a zachránce, důvěru v jeho vůli zasáhnout a uplatnit svou životodárnou moc. Období mučednictví k takové reflexi a promyšlení základních východisek zřejmě přímo vybízelo. Průchodu Boží spravedlnosti nemůže zabránit nic, dokonce ani smrt.

K explicitně formulované naději na tělesné vzkříšení spravedlivých je však odtud ještě daleko. Celá cesta k ní není přímočará a její zmapování není snadné, poukážeme zde však alespoň na její hlavní milníky.

3.3. Smrt jako nový začátek

Ačkoliv autoři řady spisů hovoří o vysvobození ze smrti, nelze vždy s jistotou říci, zda při tom míní doslovné přivedení k životu, anebo nějakou formu záchrany od působení smrti ve světě živých. Zvláště řeč žalmů o záchraně je v tomto ohledu často nejednoznačná. Žalmista chce ustavičně být s Bohem, nechat se jím vést a nakonec být uveden do jeho slávy; Boží blízkost chápe jako opak záhuby (Ž 73,24). V jeho textu lze tedy spatřovat první známky naděje v budoucí vysvobození z moci šeolu, i když obraz uvedení do slávy, *וְיִבְרַךְ*, lze číst i jinými způsoby. Podobně lze uvažovat nad tím, zda se v žalmu 49 hovoří o vykoupení „z moci podsvětí“ v rámci pozemské, anebo již budoucí, posmrtné existence (v. 16). Vzhledem k tomu však, že očekávané přijetí k Bohu zde stojí v kontrastu vůči odchodu do šeolu, k němuž mají směřovat pošetilci, lze se domnívat, že zde již je žalmistův pohled upřen za hranice biologického života. V 30. žalmu hovoří o vyvedení své duše z podsvětí (v. 4), avšak zde pouze v obrazném smyslu, neboť

²⁶ Srov. tamtéž, s. 37–38.

žalmista do jámy ještě nesestoupil. Podobně se motiv objevuje také v Ž 28,1n; 88,4–7; 143,7.

Specifický jazyk charakterizující očekávání budoucího vzkříšení se však vyskytuje v prorocké literatuře. Ta, když v četných metaforách líčí budoucí osudy národa, hovoří o „bití, zraňování a zabíjení“, ale také následné Boží pomoci doprovázené „uzdravováním, obvazováním a vzkříšením“. Hlas proroků se často vrací k víře v oživující Boží moc, která má fyzické projevy, překonává smrt a zkroušenému národu dává zpět naději k životu. Jejich řeč nyní představíme na konkrétních místech.

3.3.1. Hlas proroků

O vzkříšení hovoří již Ozeášovo proroctví sepsané pravděpodobně okolo 8. století př. Kr. Juda a Efrajim v něm nacházejí svou naději v Hospodinu: on, podoben lvu, oba kmeny zranil a rozsápal, sám je však má také obvázat a zhojit. Po dvou dnech jim má vrátit život, třetího dne jim dát povstat (Oz 6,1n). Prorok tedy seznává, že v Hospodinově moci je „vyplatit z moci podsvětí“, „vykoupit ze smrti“ (Oz 13,14), avšak pro Judu a Efrajima s tím nepočítá, neboť jejich modlitbu, která není založena na skutečném obrácení, má za nehodnou a lacinou. I přesto zde ale Ozeáš hovoří o naději. Ví, že Bůh svůj národ nikdy zcela nezavrhne. „Možná uzdraví a obváže lid až v daleké budoucnosti, možná jen ‚zbytek‘ národa, jistě ale k takovému obratu dojde.“²⁷ Představa Boha-vykupitele ze smrti zde tedy již přinejmenším rezonuje; v jasnějších konturách ji potom rozvine zejména Izaiáš a Daniel.

Bůh jako svrchovaný pán nad životem a smrtí vystupuje také v První knize Samuelově. I zde se hovoří, ústy prorokovy matky Chany, o jeho moci přivádět k životu: „Hospodin usmrcuje i oživuje, přivádí do podsvětí i vyvádí z něj“ (1 S 2,6). Přestože z místa nelze vyvodit nic konkrétního o tom, o jaké obživení se zde jedná a nakolik se vyvedením z šeolu rozumí naděje na překonání smrti ve fyzické podobě, rozeznáváme zde přinejmenším, podobně jako u předchozího Ozeášova textu či např. Dt 32,39, naději v životodárnou Boží moc.²⁸ Ta, jak uvidíme dále, bude explicitní řeči starozákonních autorů o vzkříšení společná a bude se lišit pouze způsoby své artikulace.

²⁷ STUART, Douglas. *Hosea-Jonah* [e-book]. Grand Rapids: Zondervan, 2017. Oddíl „Wrath, Return, Restoration (5:8–7:1a)“.

²⁸ Srov. FINNEY, Mark T. *Resurrection*, s. 28–29.

O patrně nejznámějším starozákonním obrazu zmrtvýchvstání jsme se již několikrát zmínili: jedná se o hromadné vzkříšení celé pláň suchých kostí z 37. kapitoly Ezechielova proroctví. „Převelice velké vojsko“ (Ez 37,10), které tímto vzkříšením vzniká, je explicitním obrazem Izraele, který získává novou naději na návrat do vlasti (v. 11). Nesleduje se zde rekompence individuálních lidských životů, ale naplnění kolektivistické naděje na příchod plnosti dnů, „prožití života v míru, bezpečí a spokojenosti“.²⁹ Ezechiel zde také popisuje vnitřní obnovu národa,³⁰ s níž podle Millarda Linda spojuje tři skutečnosti: za prvé společenskou obrodu novým srdcem a novým duchem, za druhé život v obnovené zemi, jež, za třetí, povede nový pastýř (Ez 36,16–38; 35,1–36,15; 34,1–31).³¹ Vzkříšení zde také manifestuje svrchovanou Boží moc („I poznáte, že já jsem Hospodin“ – v. 6): povražděný vyvolený lid bude, navzdory plánům a záměrům jeho nepřátel, žít (v. 9).

Nelze také přehlédnout skutečnost, že ani metaforická Ezechielova řeč není oproštěna od fyzických konotací představ starozákonního člověka o vzkříšení. I v naší perikopě se vzkříšení dotýká jak duše, tak i těla člověka. Sledujeme působení stvořitelské moci, která nejprve utváří fyzickou formu člověka (v. 7n) a poté mu předává oživujícího ducha (v. 10). Vzkříšení zde také probíhá v rámci dvou fází, které patrně odpovídají fázím, v nichž měl být obnoven národ; duch od čtyř větrů symbolizuje celý svět.³²

První zmínky o vzkříšení ze smrti nejen v metaforickém, ale i v doslovnějším smyslu, lze nalézt v Izaiášově proroctví. V tzv. Velké apokalypse (kap. 24-27), popisující snad události z období perské nadvlády, ukazuje odlišný osud Božího lidu a jeho utiskovatelů. Zatímco tyto utiskovatele Bůh zahladil, takže již více neobživnou a jejich stíny nepovstanou (Iz 26,14), jejich oběti ožijí, mohou se probudit ze svého spánku a radovat se (v. 19).³³

Pokud by šlo o skutečné, fyzické povstání usmrcených, mluvili bychom již o evidentním posunu proti představě smrti jako konce lidské existence, o které jsme hovořili v úvodu oddílu 3.1. Otázka se tedy týká toho, zda se ve v. 19 zvěstuje spása mrtvým v prachu „pod zemí“, zemřelým doslova, anebo mrtvým „v zemi“ („na zemi“), tedy zemřelým v přeneseném smyslu, jimiž jsou utiskovaní spravedliví. Obrat bývá

²⁹ VERMES, Geza. *The Resurrection*, kap. 4.

³⁰ Tento význam má i následující vnuknutí o spojení dvou dřev: stávají se jedním dřevem právě tak, jako se má stát jedním lidem sjednocený lid Judův a Izraelův (v. 16–28).

³¹ LIND, Millard C. *Ezekiel*. Scottsdale: Herald Press, 1996. S. 296.

³² Srov. JOYCE, Paul M. *Ezekiel: a commentary*. New York: T&T Clark, 2009. S. 209.

³³ Viz SMITH, Gary. *Isaiah 1-39*. Nashville: B & H, 2007. S. 405–410.

interpretován různě. Většina badatelů jej čte prvním způsobem, neboť se předpokládá, že původní hebrejský originál tohoto textu odkazoval k tělesnému vzkříšení a naznačují se zde tak konkrétní historické události.³⁴ Pasáž by při této interpretaci představovala vůbec nejstarší biblický výraz naděje na vzkříšení mrtvých k novému životu.³⁵ Mark Finney nicméně na základě analýzy Izaiášova jazyka tento výklad odmítá³⁶ a v místě nachází, podobně jako ve výše představené Ezechielově vizi, obraz národní obnovy.³⁷ První známky víry v individuální vzkříšení z mrtvých v rámci Starého zákona tedy nachází až v textech, které vznikaly v období řecké okupace.³⁸

Perikopa chce dát v každém případě v perspektivě přicházejícího soudu a ustanovení Boží spravedlnosti nad celým světem (Iz 26,20n) naději těm, kdo náleží k Božímu lidu. Ti mohou doufat, ostatním předpovídá věčné setrvání v prachu. Zachráncem je Hospodin Bůh, nikoliv jiní bohové:³⁹ kdo se k němu utíká, kdo mu zůstane i přes mučení a smrt věrný, bude ospravedlněn. Vidíme také, že v blížících se eschatologických událostech se národní obnova a individuální rekompensace věrných propojují: „Navždy pohltí smrt a Panovník Hospodin setře slzy z každé tváře; potupu svého lidu odstraní na celé zemi“ (25,8). Toto propojení je ovšem vlastní i židovství druhochrámového období.

3.3.2. Pozdně druhochrámové období

U Daniela má již výpověď o tělesném vzkříšení z mrtvých zcela jednoznačné kontury: „mnozí z těch, kdo spí v prachu země, procitnou, jedni pro život věčný, ale druzí k naprosté hanbě pro věčnou ohavnost“ (Da 12,2). O jejím významu se pochybuje jen málo, prorok zde zřetelně předpovídá fyzické vzkříšení těch, kdo zemřeli.⁴⁰ Kontext ukazuje, že také navazuje na výše představenou proroka Izaiáše. V oněch, kteří mají

³⁴ Takto také WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 117–118.

³⁵ Srov. FRIESEN, Ivan D. *Isaiah*. Scottsdale: Herald Press, 2009. S. 161.

³⁶ Viz FINNEY, Mark T. *Resurrection*, s. 30–31.

³⁷ Tomu kolektivistickému čtení pasáže však neodpovídá skutečnost, že se o mrtvých na místě hovoří jako o „tvých mrtvých“, podobně jsou zmiňováni „tví protivníci“ (v. 11) apod. Interpretaci nenapovídá ani skutečnost, že širší kontext perikopy neobsahuje žádné explicitní motivy národní obnovy. Srov. SMITH, Gary. *Isaiah 1-39*, s. 452–454.

³⁸ Srov. FINNEY, Mark T. *Resurrection*, s. 30–31.

³⁹ Srov. WILDBERGER, Hans. *Isaiah 13-27: A Continental Commentary*. Minneapolis: Fortress Press, 1997. S. 567–568;

⁴⁰ Na stranu nepočetných badatelů, kteří čtou tuto pasáž metaforicky, se staví např. Mark Finney: vzkříšením zde rozumí astrální nesmrtnost, věčné přebývání s hvězdami. Argumentuje tím, že Danielův text necituje žádný z novozákonních autorů, kteří Ježíšovo vzkříšení chápali skutečně fyzicky. Děj, který se zde líčí, tedy Finney nečte v teologické rovině, ale vidí v něm imaginativní tematizaci obnovy národa a ztrestání jeho nepřátel, a řadí jej tak mezi fiktivní příběhy. Srov. FINNEY, Mark T. *Resurrection*, s. 32–33.

procitnout, lze poměrně jasně rozpoznat postavu Hospodinova služebníka, pouze převedenou do množného čísla.⁴¹ Toho, jenž „ospravedlní mnohé“, nahrazují u Daniela ti, již mnohým dopomáhají ke spravedlnosti; světlo, které má tento služebník spatřit,⁴² snad souvisí se zářením prozíravých, učitelů Tóry (srov. Da 12,3 a Iz 53,11).

Koho pak měla tato původní izaiášovská postava představovat, není zcela jasné. Wright v ní vidí nejspíše personifikaci celého národa – soužený lid prochází exilem, ale čeká jej obnovení. To je pak i naplněním celého Izaiášova proroctví. Prorok Daniel tuto vizi zasazuje do nového historického kontextu násilné helenizace a pronásledování, za nímž stál ve druhém století př. Kr. Antiochos IV. Epifanes. Procitnutím k věčnému životu spravedlivých se naplňuje i v tomto případě kolektivní rozměr naděje. Osvobozujícím Božím zásahem je lid vyveden z útisku svých zotročovatелů, kteří jsou odsouzeni a svrženi: království pohanů budou zlomena a zastoupí je Boží království, království nebeské (2,31–45). Vše završuje motiv kosmické bitvy a následného soudu, na kterém jsou věrní ospravedlněni a jejich utiskovatelé jsou dohnáni k odpovědnosti (12,10nn). Spravedliví budou zářit „jako hvězdy navěky a navždy“ (12,3): budou dávat všemu světlo, budou králi nového stvoření.⁴³ Dostane se jim mnohem více než jen rekompensace zmařeného života. Budou oslaveni a jejich spravedlnost se stane viditelnou všem.

Vlastní Danielova výpověď o vzkříšení je nicméně velmi kusá a v mnoha ohledech nejasná. Motiv probuzení z prachu poměrně jasně odkazuje, tak jako pravděpodobná izaiášovská předloha celé vnější perikopy, k životu po životě ve fyzické, tělesné podobě;⁴⁴ méně zřetelným však je, koho se má tento život týkat. Řeč o mnohých, רבים, může fakticky vypovídat o všech, takže by se jednalo o univerzální událost zasahující celé lidstvo.⁴⁵ Spravedliví z Židů i pohanů by po něm dosáhli věčného života, zatímco nepřátelští pohané a nevěrní Židé věčného zahanbení. Stejně tak se ale tato předpověď může týkat

⁴¹ Srov. WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 115–116.

⁴² O světle na místě čteme v některých rukopisech a také v LXX; jinde se zde hovoří o vidění s uspokojením. ČSP: „uvidí ovoce“. Viz GOLDINGAY, John – PAYNE, David. *Isaiah 40-55, Volume II: A Critical and Exegetical Commentary*. London: T&T Clark, 2006. S. 323–324.

⁴³ Wright v této souvislosti poukazuje na starozákonní řeč o králích jako hvězdách či nebeských bytostech – viz Nu 24,17; 1 S 29,9; 2 S 14,17.20; Iz 9,6. Srov. WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 112.

⁴⁴ Komentátoři se na tom prakticky jednomyslně shodují – srov. COLLINS, John J. *Daniel: A Commentary on the Book of Daniel*. Minneapolis: Fortress Press, 1993. S. 391–392. Přestože Danielův text „formálně vzato nehovoří o znovusjednocení duše a těla“, nachází se zde příslib tělesného vzkříšení. Srov. VERMES, Geza. *The Resurrection*, kap. 4.

⁴⁵ Argumentaci pro tento způsob čtení, založenou na jazykové analýze dalších starozákonních textů, viz v GOUSMETT, Chris. *The Resurrection in Daniel 12:2* [cit. 2023-05-26]. <https://www.academia.edu/34143532/The_Resurrection_in_Daniel_12_2>.

pouze Židů a jejich pohanských pronásledovatelů z období pronásledování. Takovému výkladu by nasvědčovala skutečnost, že také v předchozím textu prorocství se nehovoří všeobecně o lidstvu, nýbrž pouze o konkrétním lidu, židovském národě.⁴⁶ Avšak i při takovém čtení místa přetrvávají mnohé otázky, zejména pak ta, zda se k oněm mnohým počítají také Židé zesnulí v předchozích staletích.⁴⁷

V každém případě však Daniel představuje inovativní koncepci. Ať již jeho výpověď čteme jakkoliv, probuzení ze smrti se zde spojuje jak s dobrými, tak i zlými, spravedlivými i těmi, kteří během období pronásledování selhali.⁴⁸ Starší texty přitom počítaly s věčným setrváním buďto všech, anebo druhé z obou skupin, navždy v šeuolu.⁴⁹ Jiná je Danielova koncepce v porovnání s předchozími i v tom, že podle ní nemá vzkříšení samo o sobě spásný charakter.⁵⁰ Představuje pouze faktický předpoklad spásy a odsouzení těch, kteří spásu nezasluhují. Jako takové je pak ve své podstatě výrazem konečného prosazení Boží spravedlnosti a skutečnosti, že všichni musejí počítat s odpovědností za své činy. Na tento základ bude později navazovat také janovský Ježíš (srov. J 5,28n) či autor knihy Zjevení (Zj 20,12–15 – 6.4.5).

Nejmłodším, ale z hlediska naší tematiky také nejexplicitnějším spisem katolického starozákonního kánonu je Druhá kniha Makabejská. Naděje na vzkříšení se zde představuje jako pevný základ morálního postoje člověka. Sedmi bratrům, kteří odmítli sníst vepřové maso a přestoupit tak zákon otců, dává sílu přestát nejkřutější mučení a smrt: podle čtvrtého z nich je „radostné skonat lidskou rukou, když máme v Bohu jistou naději, že jím budeme znovu vzkříšeni“ (2 Mak 7,14 – ČEP). Podobně zaměřeny jsou i řeči dalších bratrů, jsou neseny ve vítězném duchu a v očekávání radostné budoucnosti. Své údy, o které v mukách přicházejí, dostanou zpět (v. 11), a jejich život bude, protože zemřeli pro zákon, dokonce „nový a lepší“ (v. 9).

Zmíněná scéna a celá kniha je zasazena do téže historické situace, co kniha proroka Daniela. Oba spisy rozpracovávají fenomén mučednictví v perspektivě, kterou nacházíme již v Závěti Judově v apokryfním spisu Závěti dvanácti patriarchů: „[ti], kdo pro Pána

⁴⁶ Viz WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 110.

⁴⁷ Srov. LEDERACH, Paul M. *Daniel*. Scottsdale: Herald Press, 1994. S. 254.

⁴⁸ Marginálně zastoupený je mezi badateli výklad, podle kterého se má vzkříšení týkat pouze těch, kdo po něm dosáhnou věčného života. Ten lze nalézt v některých apokryfních spisech, např. Žšal 3,9–12 či 2 Bár 30,1. Při tomto čtení by setrvalou hanbou nedosažení vzkříšení. Viz GOUSMETT, Chris. *The Resurrection*, s. 5–6.

⁴⁹ Srov. LEDERACH, Paul M. *Daniel*, s. 254.

⁵⁰ Srov. GOUSMETT, Chris. *The Resurrection*, s. 7.

zemřeli, budou se ze sna probouzet k životu“ (25,4).⁵¹ Podle Izaiášova schématu trpícího mučedníka (Iz 53) se zde chápe oběť věrných jako zástupná oběť za společenství. Bůh se k ní nakonec při všeobecném vzkříšení přizná a celé společenství díky ní dojde záchrany. Ani naděje sedmi bratrů proto nepostrádá celonárodní rysy (2 Mak 7,30–33.37n). Utrpení a smrt představuje podle předlohy z Dt 32 jako Boží trest (2 Mak 7,18n) vykonávaný rukou cizích utiskovatelů. Ti si ve své povýšenosti neuvědomují, že jsou pouze nástrojem v Božích rukou (srov. zejm. Dt 32,27).⁵²

Byl-li v případě Danielova textu malý prostor k pochybám o tom, má-li mít zde popisované vzkříšení fyzickou formu, Druhá kniha Makabejských k těmto pochybnostem neponechává prakticky žádný prostor. Z řeči třetího z mučených bratrů (2 Mak 7,11) vyplývá, že vzkříšení, které se očekává, bude mít fyzický charakter. Nezdá se přitom, že by tento bratr, jenž doufá, že dostane své utržené údy zpět, doufal pouze v tom smyslu, že nemá jistotu.⁵³ Na pozadí výpovědi jeho matky z 7,22 či umírajícího Razise z 2,42–46 je zřetelné, že autor knihy nepochybuje o úplném obnovení těl zemřelých, včetně všech jejich částí.

Určitým specifikem Druhé knihy Makabejských je, že se zde neočekává, tak jako u proroka Daniela, vzkříšení trýznitelů a nepřátel zemřelých mučedníků (2 Mak 7,14) k „naprosté hanbě pro věčnou ohavnost“. Tato skutečnost však mnoho nemění. I zde se ukazuje, že triumf pronásledovatelů je pouze dočasný a zdánlivý. Není podstatné, zda budou nakonec cíleně potrestáni, anebo jednoduše zůstanou v podsvětí: v každém případě to budou jejich oběti, ne oni, komu bude patřit budoucnost.

Když Juda Makabejský a jeho společníci nacházejí v šatech padlých amulety bůžků, modlí se společně s ostatními a prosí za odpuštění jejich viny. Uspořádává sbírku, aby za ně mohly být Chrámu přineseny oběti (2 Mak 12,39–43). V pasáži, zmiňované typicky v souvislosti s učením o očištění, se však zřejmě nechce na prvním místě spekulovat o mezistavu zemřelých mezi smrtí a zmrtvýchvstáním. Rozpracovává se zde především vize budoucího shromáždění rozptýleného izraelského lidu. Kniha v tom navazuje na Nehemiáše, jak vyjadřuje modlitba v jejím úvodu (1,24–29).⁵⁴ Aby se mohl celý lid spojit v triumfálním eschatologickém národním shromáždění, musejí být ti z něj, kteří se provinili proti věrnosti Hospodinu, nejprve očištěni.

⁵¹ Citováno podle SOUŠEK, Zdeněk. *Knihy tajemství a moudrosti: mimobiblické židovské spisy: pseudepigrafy*. Praha: Vyšehrad, 1995. S. 241.

⁵² Viz SCHWARTZ, Daniel R. *2 Maccabees*. Berlin: Walter de Gruyter, 2008. S. 299.

⁵³ Viz FINNEY, Mark T. *Resurrection*, s. 62.

⁵⁴ Neh 1,5–11. Srov. WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 153.

3.4. Závěr

Vyvedení z šeu, osvobození z moci podsvětí, záchrana zpod nadvlády smrti, znovupovstání pobitého lidu – tyto a další motivy představují ve Starém zákoně různé odlesky jediné naděje v Boha coby dárce života a mocného zachránce. Národ stejně jako jednotlivec, jenž se k tomuto Bohu přimkne, dochází zajištěné budoucnosti a záchrany před utrpením, ohrožením a působením smrti ve všech jejích podobách. V naději na tělesné zmrtvýchvstání člověka lze pak rozpoznat rozvinutí této naděje. Kulminuje v eschatologické vizi života sjednoceného národa, zbaveného útisku a ponížení od nepřátel, kdy se sám Hospodin ujímá vlády nad celým stvořením. V obdobích existenční krize a beznaděje, jak ukazuje literatura vznikající kolem období exilu a později také texty reflektující řeckou okupaci, se tato naděje připomíná se zvláštní naléhavostí.

Nakonec je třeba poukázat na ještě jeden důležitý moment: že starozákonní víru v to, že Bůh může zachránit člověka, doprovází vždy důvěra, že jej také chce zachránit a že jej zachrání. Řeč o Boží spáse zde nikdy není pouhou abstraktní spekulací. Ať již člověk Starého zákona hovoří o vysvobození ze smrti v jejích nejrůznějších podobách, anebo vyhlíží návrat do vlasti, očekává zaslouženou odměnu pro spravedlivého či chová naději, že padlí a umučení nebudou Bohem zapomenuti, je vždy přesvědčen o tom, že Bůh zachraňuje, uplatňuje svou spásnou moc tady a teď. A jak ukážeme v dalších kapitolách, budou o tom přesvědčeni i novozákonní autoři, obzvláště, když budou hovořit o Ježíšově vzkříšení.

4. Vzkříšení v Pavlových a pavlovských listech

Korpus pavlovských listů, od něhož nyní začneme zkoumání motivu Ježíšova vzkříšení a jeho eschatologických přesahů v Novém zákoně, je pro naši studii ve více ohledech klíčovým. Pavel a jeho žáci¹ hovoří o zmrtvýchvstání relativně často, a to typicky v nějaké přímé či nepřímé souvislosti s eschatologií. Jsou to právě jeho listy, v nichž nacházíme patrně nejrozpracovanější pojednání o důsledcích a eschatologickém významu události.² Řadu výpovědí o vzkříšení také Pavel odvozuje, přímo či nepřímo, ze starších látek. V apoštolových listech tak můžeme nepřímo zahlédnout i základní rysy víry apoštolových předchůdců a zhodnotit, jakou v ní hrálo roli svědectví o Ježíšově zmrtvýchvstání, jak toto svědectví roli formovalo teologii rané církve, a nakonec i církve samotnou.

Charakteristickým prvkem listů také je, že vlastní Ježíšovo vzkříšení se zde nijak explicitně nedokládá. S určitou výjimkou v 1 K 15, kde jde o otevřený spor, se hodnověrnost výchozí pravdy křesťanského kerygmatu Pavel nesnaží podepřít jmenováním svědků či připomínkami naplněných starozákonních proroctví, jak to vidíme např. v evangeliích. Skutečnost, že Ježíš vstal třetího dne z mrtvých, pokládá viditelně za skutečnost, o které v rané církvi nepanují pochybnosti a je zde všeobecně přijímána.³

¹ Pokud nebude explicitně uvedeno jinak, budeme kolektiv autorů, který stál za vznikem pavlovských listů, zahrnovat pod postavu jediného „kolektivního“ Pavla. Nebudeme jím pochopitelně mínit historickou postavu Pavla z Tarsu, jejíž autorství se u některých listů v moderním historicko-kritickém bádání odmítá (Ef, Ko), anebo o něm přinejmenším panují vážné pochybnosti (2 Te); kromě něj půjde také o všechny, kteří se k Pavlovi hlásili a navazovali na něj. Pod pavlovské listy nebudeme zahrnovat List Židům, který sem měl podle tradice také náležet. Vzhledem k jeho osobitosti a tematické vzdálenosti od ostatních listů jej představíme zvlášť v rámci šesté kapitoly.

² Pavel je někdy s nadsázkou považován za prvního teologa, který jako první souvisleji promýšlí, co znamená věřit v Ježíše jako Krista, v němž se Bůh zjevuje člověku. Je třeba říci, že nadsázka je zde na místě, neboť k uceleným, systematizovaným traktátům mají jeho listy daleko; mnohé jeho věroučné koncepce, které dále rozpracuje učení církve, zde nacházíme pouze v základních obrysech či v zárodku. Jednotlivé texty také mají také značně arbitrární charakter co do užití tematiky i perspektivy, v níž se tato tematika nahlíží – Pavel o různých tématech pojednává zpravidla v reakci na aktuální situaci, problémy odlišných adresátů ve zcela specifické době a situaci. Viz více v BOERS, Hendrikus. *The Meaning of Christ's Resurrection in Paul*. In CHARLESWORTH, James H. (ed.). *Resurrection: The Origin and Future of a Biblical Doctrine (Faith and Scholarship Colloquies)*. New York: T&T Clark, 2006, s. 106; PORTER, Stanley E. *Is There a Center to Paul's Theology? An Introduction to the Study of Paul and his Theology*. In PORTER, Stanley E. (ed.). *Paul and His Theology*. Leiden, Boston: Brill, 2006, s. 12–14.

Pavlovy listy nejsou ani zcela konzistentní co do užívané terminologie či exaktnosti jednotlivých termínů – někdy v nich badatelé nacházejí i protikladné tendence či dokonce rozpory. Viz CAIRD, George Bradford. *New Testament Theology*. Oxford: Clarendon Press, 1994. S. 252–254. I přesto však není sporu o tom, že tyto texty rozvíjejí shodné myšlenkové jádro, v němž hrála klíčovou roli zvěst o Ježíši a o jeho vzkříšení. Srov. BRYAN, Christopher. *The resurrection of the Messiah*. New York: Oxford University Press, 2011. S. 66–67. Více k charakteru Pavlových listů viz v RYŠKOVÁ, Mireia. *Doba Ježíše Nazaretského: Historicko-teologický úvod do Nového zákona*. Praha: Karolinum, 2019, s. 379.

³ Srov. VERMES, Geza. *The Resurrection*, kap. 13.

Z řady míst také vyplývá, že Pavel zvěsti o Ježíšově vzkříšení přisuzoval zcela mimořádný význam. Stojí s ní a padá vše, v co věří, v co doufá a co činí; je základem veškeré jeho naděje (1 K 15,11–15 – 4.2.9; 2 K 5,1–10; Ga 2,20; Fp 1,21 aj.)⁴ a horlivého misijního úsilí (Ř 10). Lze ale také říci, že mění způsob, kterým přemýšlí. Nacházíme v ní „úhelný bod Pavlovy mystické a teologické imaginace“,⁵ ucelené myšlenkové paradigma, které formuje jeho představy o Bohu, člověku a o světě.⁶ Coby fundament jeho teologie⁷ prostupuje i témata, jež s motivem zmrtvýchvstáním explicitně nesouvisejí: vede Pavla k reinterpretování důležitých filozofických a náboženských kategorií či ke stanovení nových etických zásad.⁸ James Dunn, jeden z významných badatelů spojovaných s hnutím tzv. nové pavlovské perspektivy, upozorňuje, že „jestliže nevezmeme v potaz danost, kterou pro Pavla mělo vzkříšení ukřižovaného, budeme jen sotva schopni plně docenit jeho evangelium a teologii“.⁹

Podobně jako ve starozákonních textech, i u Pavla vyznačuje vzkříšení širokou a z pohledu dnešního čtenáře význačnou kategorií. Její základní rysy představí, s přihlédnutím k poznatkům současného bádání, první podkapitola (4.1). Následující oddíly se pak již budou zabývat konkrétními texty, rozdělenými podle tematické blízkosti předmětu naší studie a druhotně také podle svého původu. Nejprve budou představeny látky, v nichž se explicitně hovoří o Ježíšově vzkříšení ve smyslu historicko-spásné události a které navazují na předpavlovské vyznavačské formule (4.2). Podobnými látkami, sledujícími ale různé další tradiční celky a rozpracovanými někdy i do rozvítějších forem, se bude zabývat zvláště oddíl 4.3. Nakonec se kapitola zaměří na pasáže, v nichž se Ježíšovo vzkříšení tematicky prolíná se vzkříšením všech věřících

⁴ Srov. WOLTER, Michael. *Paul: an outline of his theology*. Waco: Baylor University Press, 2015. S. 201–202.

⁵ VERMES, Geza. *The Resurrection*, kap. 13.

⁶ DUNN, James D. G. *The Theology of Paul the Apostle*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 1998. S. 239.

⁷ V odpovědích na otázku, které z témat je v rámci pavlovských listů hlavní či ústřední, se badatelé rozcházejí. Viz PORTER, Stanley E. *Is There a Center*, s. 7–16. Často v této souvislosti nicméně zmiňují právě Ježíšův kříž, vzkříšení či oslavení – takto např. WRIGHT, Nicholas Thomas. *Paul and the Faithfulness of God*. Minneapolis: Fortress Press, 2013. S. 408, či DUNN, James D. G. *The Theology*, s. 235–237. Pavel se k Ježíšově vzkříšení často odvolává i tehdy, když rozpracovává jiná témata, zejména otázky spojené s christologií. Viz KOPERSKI, Veronica. *Resurrection Terminology in Paul*. In BIERINGER, Reimund (ed.) – KOPERSKI, Veronica (ed.) – LATAIRE, Bianca (ed.). *Resurrection in the New Testament: Festschrift J. Lambrecht*. Leuven: Leuven University Press, 2002, s. 280–281.

⁸ Je to právě Ježíšovo vzkříšení, které Pavla vede k přehodnocení klíčových otázek závaznosti Zákona a spravedlivého života před Bohem. Vyznačuje se jím ucelená životní orientace, v níž bude hrát klíčovou roli Kristův kříž. Viz BOERS, Hendrikus. *The Meaning*, s. 109–119.

⁹ DUNN, James D. G. *The Theology*, s. 239.

(4.4). Místa, na nichž se vzkříšení vztahuje pouze k věřícím, budou v téže podkapitole představena v rámci stručného přehledu.

4.1. Pojem vzkříšení a jeho vymezení

Z formálního hlediska můžeme vzkříšení charakterizovat jako složený motiv. Jde-li specificky o vzkříšení Ježíšovo, Pavel je implicitně spojuje s Ježíšovým oslavením a eschatologickými událostmi, jejichž uskutečnění se teprve očekává.¹⁰ S budoucností spojuje také vzkříšení a proměnu křesťanů, které mají doprovázet Pánův příchod a které splývají s apokalyptickou představou všeobecného zmrtvýchvstání na konci věku (1 K 15 – 4.2.8, 4.4.2; 1 Te 4,14–17 – 4.2.14). Zároveň ale Pavel o vzkříšení hovoří i v určitém přeznačeném smyslu. Hovoří o účasti na smrti a vzkříšení Ježíše (Ř 6,3nn – 4.2.2; Ef 2,4–7; Fp 3,10n – 4.4.4; Ko 2,12n – 4.2.16 aj.),¹¹ která se odehrává již nyní, přetváří lidský život (Ga 2,19n; Ko 3,1nn) a ve všeobecném zmrtvýchvstání, které bude mít tělesnou formu, vrcholí (Ř 8,11 – 4.2.4).

Z tohoto hlediska lze tedy Pavlovu řeč o vzkříšení předběžně rozčlenit do dvou kategorií. První, charakteristická užitím explicitních jazykových prostředků, tematicky pokrývá přibližně to, co si pod pojmem vzkříšení představí dnešní, s biblickým jazykem blíže neseznámený čtenář. Tvoří ji jednak výpovědi o zmrtvýchvstání Ježíše ve smyslu konkrétní události v dějinách, jednak látky, které se vztahují k budoucnosti a všem zemřelým věřícím. V obou těchto významech budeme dále o vzkříšení hovořit jako o *vzkříšení v užším slova smyslu*. Takto také často vzkříšení chápou badatelé, kteří řeč o něm rozeznávají pouze tam, kde se vyskytují slovesa ἐγείρω či ἀνίστημι, popř. tvary odvozené od slovesa ζῶ. Je-li vymežováno tímto úzkým způsobem, lze konstatovat, že o něm Pavel hovoří spíše zřídka.¹² K látkám, které popisují vzkříšení v užším smyslu, by

¹⁰ Ačkoliv Pavel věcně rozlišuje mezi Ježíšovou smrtí, vzkříšením a parusíí, fakticky o těchto událostech uvažuje jako o celku, jediném procesu Boží spásy. Jestliže „velikonoční zmrtvýchvstání ukázalo eschatologickou podstatu tohoto procesu, parusie jej dovršuje. Jde o jedno souvislé Boží působení v Kristu, jehož žádný prvek nelze pro naplnění Božího záměru s jeho stvořením vynechat.“ Srov. BEASLEY-MURRAY, George R. Resurrection and Parousia of the Son of Man. *Tyndale Bulletin* 1991, roč. 42, č. 2, s. 309.

¹¹ Viz HAY, David M. Paul's Understanding of Faith as Participation. In PORTER, Stanley E. (ed.). *Paul*, s. 57–60.

¹² Michael Wolter tak například řeč o vzkříšení nachází v 1 K 15,18n (4.4.2); 1 Te 4,13–18 (4.2.14) a pravděpodobně také v 1 K 5,1–5 (4.4.2); 6,14 (4.2.7); 2 K 4,14 (4.2.10); Fp 1,23; 3,10n. V Ř 6,5.8 (4.2.2); 8,10n (4.2.4); 8,23; Fp 3,21 se může již podle něj jednat o vzkříšení v určitém přeznačeném smyslu. Srov. WOLTER, Michael. *Paul*, s. 201–202. Vermes mnohé z těchto míst vynechává, přidává ale např. 2 K 5,14n (4.2.11); Ř 6,3n (4.2.2); 10,9 (4.2.6); Ko 2,12 (4.2.16) a několik pasáží z 1 K 15. Srov. VERMES, Geza. *The Resurrection*, kap. 13. E. P. Sanders sem řadí i Fp 2,16n a Ř 13,11n (srov. SANDERS, Ed P. *Paul: The Apostle's Life, Letters, and Thought*. Minneapolis, Fortress Press, 2015. S. 377) a Lidija Novakovic

bylo možné dodat ještě ty, které uvedené skutečnosti opisují obraznějším jazykem – např. výpovědi o Ježíšově vyvýšení (Fp 2,9 – 4.3.5) či vzetí do slávy (1 Tm 3,16 – 4.3.6).¹³ Zahrnout bychom sem mohli také kombinované motivy kříže (1 K 1,17n; 2,1n; Ga 6,14)¹⁴ či smrti (Ř 5,6.8.10), v nichž se se vzkříšením implicitně počítá, ačkoliv se nezmiňuje.

Pod druhou kategorií spadají perikopy, v nichž se o vzkříšení hovoří jako o něčem širším: o velkolepém procesu proměny světa, který přinese všeobecnou spásu, který bude doprovázet ustanovení Boží vlády a celé stvoření při něm projde zásadní proměnou. Vlastní Ježíšovo vzkříšení třetího dne z mrtvých je zásadním projevem tohoto procesu, rozhodně jej ale nevyčerpává.¹⁵ Takto šířeji chápané vzkříšení tedy představuje ucelený myšlenkový konstrukt, který má dějinnou, či až kosmickou působnost, zároveň ale proměňuje život každého člověka. Odehrává se již nyní, a připodobněním se zmrtnýchvstalému Kristu na něm lze získat podíl. V tomto smyslu budeme o vzkříšení hovořit jako o *vzkříšení v širším smyslu*. Nahlíženo tímto způsobem se téma v listech vyskytuje poměrně často. Kromě izolovaných slov či slovních obrátů¹⁶ se rozpracovává v řadě obrazů, metafor či výpovědí pracujících s motivem života.

Je však třeba dodat, že toto rozlišení je pouze pracovní a neodráží způsob, kterým o koncepci zmrtnýchvstání uvažoval apoštol a zřejmě ani ostatní novozákonní autoři. To je i hlavní slabinou představeného schématu: pomůže nám se v bohatém materiálu látek o zmrtnýchvstání přibližně zorientovat, avšak při práci s jednotlivými výpověďmi je třeba mít stále na paměti, že když Pavel hovoří o Ježíšově vzkříšení, chápe je oběma naznačenými způsoby zároveň.¹⁷ Je pro něj jak historickou událostí, tak projevem působící, spásné Boží moci. Dále je třeba upozornit na to, že o zmrtnýchvstání v širším smyslu nehovoří autoři našich listů nikdy pouze ve smyslu jakéhosi spekulativního

také Ř 4,25 (4.2.1); 8,34 (4.2.5); 7,4 (4.2.3); Ga 1,1 (4.2.12); Ef 1,20 (4.2.15) a 1 Te 1,10 (4.2.13). Srov. NOVAKOVIC, Lidija. *Resurrection: A Guide for the Perplexed*. London: T&T Clark, 2016. S. 51–53.

¹³ Viz také „Schéma R – zmrtnýchvstání“ a „Schéma E – Ježíš byl vyvýšen“ v LIŠKA, Antonín. *Zmrtnýchvstání*, s. 10–14.

¹⁴ Srov. také Fp 3,19.

¹⁵ Ježíšovo vzkříšení „není jen zázrakem v rámci stvoření, ale událost tak zásadně nová, že ovlivnila veškeré stvoření a celou budoucnost.“ TORRANCE, Thomas F. *Space, Time and Resurrection*. London: T&T Clark, 2019. S. 36.

¹⁶ CHARLESWORTH, James H. *Where Does the Concept of Resurrection Appear and How Do We Know That?* In CHARLESWORTH, James H. (ed.). *Resurrection*, s. 1–2.

¹⁷ Podobného rysu Pavlových textů si všimá i Hendrikus Boers, když na příkladu pasáže z 1 Te 5,1–11 představuje mnohovrstevnatost apoštolovy řeči o Ježíšově smrti. Hovoří o různých významových úrovních pojmu. Čím více se v uvedeném textu apoštol zaměřuje na význam Ježíšovy smrti pro své adresáty, tím zřetelněji pod ní zahrnuje i vzkříšení, Ježíšovo v minulosti i jejich vlastní v budoucnosti, a tuto smrt představuje jako zásadní událost spásy. Z opačné strany, čím méně sleduje přesahy této smrti vůči věřícím, tím více se jeho výpovědi svou formou blíží prostému odkazu ke konkrétní historické události. Viz BOERS, Hendrikus. *The Meaning*, s. 120–121.

promyšlení minulé události, které by bylo pouze teoretické či abstraktní. Pro Pavla je právě tak objektivní a skutečné, jako událost samotná. Projevuje se zcela konkrétně v životě každého člověka a vyvrcholí na konci dějin.

Mohli bychom poukázat také na řadu dalších odlišností mezi tím, jak o vzkříšení uvažoval ve svém myšlenkovém světě Pavel a jak pojmu intuitivně rozumí dnešní čtenář, avšak bližší představení koncepcí hebrejského myšlenkového světa a druhochrámové eschatologie, s nimiž apoštol pracoval a na nichž stavěl svou argumentaci,¹⁸ by však značně přesahovalo zaměření i rozsahové možnosti této studie. Poukážeme tedy pouze na některé důležité momenty, a to v rámci stručného přehledu, jak k problematice přistupují vybraní badatelé.

4.1.1 Pojem vzkříšení v současném bádání

Jazyk a myšlenkový svět Pavlových listů, zvláště jde-li o zkoumání biblické řeči o vzkříšení, nepřestává přitahovat pozornost badatelů. Otázkami jejich interpretace se zabývají častěji a hlouběji než v případě jiných novozákonních textů. Vyhodnocují, v jakém smyslu o vzkříšení Pavel a jeho žáci hovoří, sledují, do jakých rovin jejich řeč zasahuje a přehodnocují stávající přístupy. Někdy toto zkoumání zachází až do oblastí teorie jazyka, sémantiky, filozofie či obecně kognitivní vědy. Tím významně přesahuje rámec biblické exegeze, avšak i pro naše účely se zdá důležité představit jeho základní poznatky ohledně epistemologického rámce, v němž pracoval autor, popř. autoři našich textů. Zaměříme se na to, jak je podle badatelů třeba Pavlův a částečně i obecně novozákonní jazyk o vzkříšení číst a jak mu rozumět.

Thomas F. Torrance si klade otázky zaměřené spíše na povahu a význam Ježíšova vzkříšení ve světle přírodních věd, poukazuje při tom ale na některé důležité epistemologické aspekty interpretace novozákonních textů. Pavlovy výpovědi o Ježíšově zmrtvýchvstání čte jako výpovědi o objektivní skutečnosti, kterou je nicméně třeba odlišit toho, co tato skutečnost působí v nitru věřících.¹⁹ Platí, že pouze věřící mohou Ježíšovu vzkříšení porozumět a v jistém smyslu na něm také získat účast, současně ale nesmí být tato jejich víra se vzkříšením identifikována. Torrance trvá na autonomii Ježíšova

¹⁸ Velmi stručný přehled Pavlovy antropologie vzkříšení viz v DOSOUDIL, Jirí. Člověk a zmrtvýchvstání v Pavlově perspektivě. *Studia theologica* 2019, roč. 21, č. 3, s. 37–43.

¹⁹ Srov. TORRANCE, Thomas F. *Space*, s. 39–40.

vzkříšení coby historické události. Není prostě metaforickým opisem víry učedníků a rané církve, jak předpokládají někteří exegeté.²⁰ Trvat na výkladu novozákonní zvěsti tímto „fenomenalistickým způsobem“ („phenomenalist way“) podle něj znamená „sevřít ji do cizího rámce dogmatických epistemologických předpokladů, které ji nevyhnutelně zkreslují“;²¹ avšak problém přístupu zmíněných exegetů je podle Torranceho ještě hlubší. Nekritizuje jej pouze coby chybný směr interpretace biblického textu, ale také jako nedůslednost, kdy se odmítá vzít v potaz jeho původní epistemologický rámec. Naznačený výklad se podle něj „pohybuje v rámci zastaralého karteziánsko-kantovského dualismu, který dělí svět na dvě odlišné sféry: fyzickou sféru vnější reality, která je přístupná zkoumání a objasnění z hlediska nezvratných kauzálních souvislostí ... a duševní sféru vnitřní reality, která je přístupná zkoumání a pochopení z hlediska významu ...“.²² Jedině zasazením biblické zvěsti o vzkříšení do jejího původního kontextu lze nahlédnout její skutečný význam revoluční výpovědi o radikálně nové Boží blízkosti, kdy Stvořitel sestupuje na zem k člověku, a proměňuje svou spásnou přítomností celý jeho svět a dějiny.²³

Troels Engberg-Pedersen hovoří o metaforickém či „kognitivním“ způsobu interpretace Pavlových textů a jejich nemetaforickém čtením, které je konkrétní a fyzické; tento výklad nazývá též kosmologickým.²⁴ V exegezi mnohých pasáží Pavlových listů požaduje změnu perspektivy, kdy se má před obvyklou či tradiční interpretací upřednostnit ta, která je v rámci výše uvedené dvojice komplementární: před metaforickou interpretací nemetaforická a naopak. Současně ale tento autor upozorňuje, že naznačená dichotomie je pouze umělým konstruktem, který má dnešnímu čtenáři pomoci pochopit Pavlův způsob vyjadřování. Sám Pavel podle něj od sebe významy, které rozlišením kognitivního a kosmologického plánu jeho řeči vystupují do popředí, nikdy neodděloval. Původní smysl jeho formulací lze podle Engberg-Pedersena mnohdy nalézt teprve tehdy, uvažují-li se oba významy společně.²⁵ Naznačený přístup pak vede tohoto autora k řadě překvapivých, někdy až provokativních interpretací.

²⁰ Torrance v takovém čtení vidí „podsouvání novozákonnímu textu subjektivního způsobu myšlení odvozeného z radikální dichotomie mezi věcmi samými o sobě (které jsou z definice nepoznatelné) a tím, jak se jeví lidem“. Tamtéž, s. 40.

²¹ Tamtéž.

²² Tamtéž.

²³ Srov. tamtéž, s. 42–43.

²⁴ Viz ENGBERG-PEDERSEN, Troels. *Cosmology and Self in the Apostle Paul*. New York: Oxford University Press, 2010. S. 1.

²⁵ Srov. tamtéž, s. 2.

Při zmrtvýchvstání podle něj hraje zásadní a činnou roli duch, πνεῦμα (1 K 15,44), který podle 2 K 4,13 představuje fyzickou entitu a stanoví vlastní příčinu tohoto zmrtvýchvstání. Duchovní proměna, za které zmrtvýchvstání považuje, se ve věřících již odehrává, duch v nich působí již nyní (v této společné perspektivě čte 1 K 15; 2 K 4 – 5; Fp 3,2 a Ř 8), zatímco jejich tělo odumírá.²⁶

Nicholas Thomas Wright rozlišuje vzkříšení ve smyslu doslovném, kdy má jít o tělesný návrat člověka ze smrti k nějaké formě nového života, od vzkříšení ve smyslu metaforickém, jímž se v novozákonní řeči rozumí působení životodárné Boží moci v různých více či méně obrazných rovinách společenského a individuálního života.²⁷ S metaforickým vzkříšením tento významný badatel v oblasti novozákonní teologie spojuje, například, řeč proroků o návratu ze „smrti“ babylonského exilu (Iz 26; Ez 37), a s Danielovým očekáváním tělesného procitnutí Božího lidu z prachu země (Da 12) vzkříšení v doslovné rovině.²⁸ Wrightova kategorie doslovného zhruba odpovídá tomu, co bylo výše představeno jako vzkříšení v užším smyslu. I zde se spojuje se skutečnostmi, které si pod vzkříšením patrně představí dnešní čtenář. Wright také připomíná, že Pavel ve své řeči o vzkříšení nikdy neopouští výše zmíněný starozákonní rámec záchrany Božího lidu. Propojení křesťanské zvěsti s tímto schématem ve světle eschatologie druhochrámového období ústí do „bohatého, ale konzistentního vidění světa“, které Pavel sám vytvořil a „ze všech sil jej učil a uskutečňoval“.²⁹ Vzkříšení v plnosti, znamenající mimo jiné také proměnu tělesnosti, je pro křesťany stále věcí budoucnosti, avšak ve křtu ve vzkříšeného Mesiáše je jeho působení zastihuje již nyní. V tomto smyslu hovoří o vzkříšení jako o „platformě, na kterou nyní stanul Mesiášův lid a na níž se mohl konečně naučit, jak se stát opravdovými lidmi“.³⁰

Oba rozměry, doslovný a metaforický, rozeznává v Pavlově řeči o vzkříšení také Frederick Tappenden, odmítá však jejich vzájemné oddělování. V předchozí kapitole již byla představena jeho koncepce zmrtvýchvstání jako imaginativní kategorie, která, jakožto konstrukt poetického či obrazotvorného rozměru lidského myšlení, je metaforická, avšak vždy také odkazuje k nějaké fyzicky postižitelné skutečnosti. Tappenden se také v analýze Pavlova jazyka vyhýbá ostrému rozlišování mezi abstraktním a tělesným. V separaci obou kategorií vidí, podobně jako Torrance, projekci

²⁶ Viz tamtéž, s. 40–74.

²⁷ Srov. WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 202–204.

²⁸ Srov. tamtéž, s. 238–239.

²⁹ Tamtéž, s. 371.

³⁰ WRIGHT, Nicholas Thomas. *Paul*, s. 1102.

„karteziánského vidění světa“, která je vůči Pavlově myšlení anachronická.³¹ Vědomí člověka podle tohoto autora apoštol nikdy neodděluje od tělesnosti. Nevztahuje je k nemateriální duši, a z druhé strany, bytostná materiálnost Pavlova jazyka podle Tappendena nevyklučuje metaforičnost. V tom spočívá jeho výhrada k výše představenému přístupu Engberg-Pedersena, který obě charakteristiky staví proti sobě. Podobně Tappenden problematizuje Wrightovu koncepci metaforického vzkříšení. Pojem podle něj nikdy nelze oprostít od materiálnosti, tělesnosti, a podobně také odmítá rovnítko mezi vzkříšením na fyzické a reálné rovině.³² Zmrtvýchvstání je pro Tappendena „zásadně abstraktní oblastí lidského myšlení, která je nutně metaforická a utvářena vztahováním se ke konkrétnější, člověku známé zkušenosti“.³³ Jako takovou ji rozpoznává v různých opakujících se vzorech, rétorických figurách a motivech, kterými jsou Pavlovy texty protkány. Bylo by zásadně nedostatečné ji proto vztahovat pouze k omezenému výčtu slov či slovních spojení.

Také John Dominic Crossan připouští doslovné a metaforické čtení novozákonních výpovědí. Přisuzuje jim „spektrum od 100% doslovného do 100% metaforického“,³⁴ a obdobně jako autoři zmínění výše počítá i on vždy s nějakým konkrétním významem převážně metaforických pojmů.³⁵ Poukazuje na aktivizující charakter Pavlovy řeči, která se v mnohém podobá Ježíšově zvěsti o přicházejícím Božím království. „[O]ba jazyky, Ježíšův o [Božím] království a Pavlův o vzkříšení, jsou zcela shodné“ (isomorfic).³⁶ Pavlova koncepce vzkříšení, podobně jako Ježíšem proklamovaná nová realita prosazující se Boží vlády, formuje „spoluutvářený eschaton“ (collaborative eschaton). S tím také souvisí silný společensko-politický náboj křesťanské zvěsti, v níž Crossan nachází vizi nového, eschatologicky orientovaného uspořádání světa.³⁷ Tyto důrazy jsou podle něj v Pavlově řeči o zmrtvýchvstání vždy přítomny, ať již o něm hovoří doslovněji, v užším smyslu, či obrazně. Křesťanská zvěst aktivně utváří nový svět, novou realitu, viditelnou na mnoha úrovních individuálního i společenského života.

³¹ TAPPENDEN, Frederick S. *Resurrection*, s. 3–7.

³² Srov. tamtéž, s. 9–10.

³³ Tamtéž, s. 13.

³⁴ CROSSAN, John Dominic. *The Resurrection*, s. 55. Základní Crossanovo východisko zakládající se na důsledném rozlišování významu (meaning) a způsobu výkladu (mode) teologických pojmů, již bylo stručně popsáno v první kapitole (viz 1.2).

³⁵ Všechno metaforické vždy je, jak Crossan dovozuje, metaforou „něčeho“ – ani řeč o vzkříšení rozhodně není ryze abstraktní, bez dopadu, a to zpravidla velmi závažného, na život jejich posluchačů. Srov. tamtéž.

³⁶ STEWART, Robert B. *The Resurrection*, s. 36.

³⁷ Srov. tamtéž, s. 37–38.

Na závěr tohoto krátkého přehledu je třeba ještě poukázat na ukotvenost Pavlovy řeči o vzkříšení v myšlenkovém světě Starého zákona a dobové apokalyptiky. O ní mezi badateli nepanují pochybnosti. Pavlovy výpovědi o vzkříšení je třeba číst právě v jejich kontextu. Ačkoliv mnohé ze starozákonních kategorií apoštol naplňuje novými obsahy, platí, že pouze na jejich pozadí zůstává jeho řeč o vzkříšení srozumitelná.³⁸ V Ježíšově zmrtvýchvstání spatřuje uskutečnění proroctví a Božích zaslíbení nového života (Ř 4 – 4.2.1; Ga 3,6–9),³⁹ i když nyní interpretovaných v odlišném kontextu, a také usmíření člověka s Bohem a završení jeho stvořitelského díla (2 K 5,17n; Ga 6,14n). V Pavlově teologii vzkříšení rezonuje starozákonní otázka po Boží spravedlnosti tam, kde byly zmařeny či předčasně ukončeny životy spravedlivých lidí. Zmrtvýchvstání věřících zde představuje zadostiučnění trpícím spravedlivým, o nichž se hovoří v Jb; Ž 18; 30; Iz 53; Da 7; Mdr 1 – 5; 2 Mak 7 a dalších textech,⁴⁰ přičemž badatelé předpokládají, že tuto koncepci Pavel převzal z dobových farizejských tradic⁴¹ či židovských představ o věčné odměně mučedníků, kteří zemřeli pro víru otců.⁴²

Nespornou a v současném bádání široce reflektovanou je také skutečnost, že Pavel o zmrtvýchvstání uvažuje v souřadnicích apokalyptického očekávání proměny světa a příchodu nové reality příštího věku.⁴³ Hovoří o něm jako o události mající zásadní odraz v nebeské metarealitě (Ef 1,20–23 – 4.2.15; Fp 2,11 – 4.3.5; 1 Tm 3,16 – 4.3.6), která pak určuje a utváří realitu pozemskou, naši. Porážka smrti, kterou Kristus vykonal (1 K 15,20–28 – 4.4.2; 1 K 15,55nn), má jako taková dalekosáhlé důsledky: předznamenává brzké vysvobození všech, kteří jsou smrtí dále drženi (Ko 1,18 – 4.4.3; Zj 1,5 – 6.4.1), a přetvoření celého stvoření, které je hluboce poznamenáno hříchem

³⁸ Srov. Sk 17,30n – 6.1.7. Viz WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 223–225; WRIGHT, Nicholas Thomas. *Paul*, s. 409–410.

³⁹ Zcela odlišnou interpretaci Pavlovy řeči o Ježíšově vzkříšení představuje Margaret Barkerová. Autorka pavlovské texty zasazuje do kontextu okruhu tradic královského kněžstva a skupin orientovaných na Chrám. Namísto starozákonních příslibů znovuzrození ze smrti (Iz 26,19; Da 12,1nn) jednotlivé výpovědi o vzkříšení spojuje s přísliby Boží blízkosti, které jsou pro texty produkované těmito skupinami charakteristické. To ji vede k jejich velmi osobitému výkladu, podle kterého Ježíšovo zmrtvýchvstání nemá souviset se smrtí, nýbrž životem, a zejména pak se křtem. Pavel jím má mínit inauguraci Božího ducha, pomazání Božího služebníka a povolání k přijetí Boží přítomnosti. Srov. BARKER, Margaret. *Resurrection: Reflections on a New Approach*. In PORTER, Stanley E. (ed.). *Paul*, s. 100–102.

⁴⁰ Viz DUNN, James D. G. *The Theology*, s. 238.

⁴¹ Srov. NOVAKOVIC, Lidija. *Resurrection*, s. 74.

⁴² 4 Mak; v Novém zákoně Sk 7,56–60 či Zj 6,9nn. Srov. WOLTER, Michael. *Paul*, s. 210.

⁴³ Viz POKORNÝ, Petr. *Literární a teologický úvod do Nového zákona*. Praha: Vyšehrad, 1993. S. 42–43; PATE, Marvin C. *Apostle of the Last Days: The Life, Letters, and Theology of Paul*. Grand Rapids: Kregel Digital Editions, 2013. S. 37–50. Srov. také WILLIS, W. Waite. *A Theology of Resurrection: Its Meaning for Jesus, Us, and God*. In CHARLESWORTH, James H. (ed.). *Resurrection*, s. 207–208.

(Ř 8,19–23; 2 K 5,17; Ga 6,15; Ko 1,16.18 – 4.4.3).⁴⁴ Vzkříšení tedy pro Pavla není metaforou něčeho jiného, ale projevem působící naddějinné Boží moci, která brzy dojde svého plného rozvinutí „v makroměřítku“ celého světa a jeho dějin (Ř 8,23; 1 K 15,22n – 4.4.2). Na individuální rovině potom zakládá naději na tělesnou proměnu, dosažení slávy (Ř 8,17; 1 K 15,50–53) a blažené bytí s Pánem (Fp 1,23; 1 Te 4,17 – 4.2.14).

4.1.2 Pojem vzkříšení v této studii

Vzkříšení budeme v dalším výkladu chápat jako historicko-ontologickou kategorii. V duchu této charakteristiky, kterou zavedl Johan Beker,⁴⁵ definujeme její dva základní významy. Prvním, odpovídajícím také výše představené řeči o vzkříšení v užším smyslu, je historická událost Ježíšova fyzického vyvedení ze smrti. K historickému, užšímu významu vzkříšení zařadíme také událost vzkříšení zemřelých věřících, které má doprovázet očekávané události konce věku. Ve druhém, ontologickém či širším významu, bude studie o vzkříšení hovořit tehdy, půjde-li o působení Boží spásy. Zahrne sem všechny projevy Boží moci, ne vždy nutně fyzické či vztažené k biologickému životu, které člověka vytrhují z moci smrti, proměňují jej a zachraňují. Řada biblických výpovědí, které budou zařazeny do této kategorie, pracuje s metaforickým jazykem; jak však napovídá charakteristika této kategorie, nikdy nepůjde o projevy abstraktní, spekulativní, nýbrž takové, které mají zcela konkrétní dopady na život člověka, světa či chod dějin. Výklad bude také počítat s tím, že někdy spolu v biblické řeči oba významy souvisejí, prolínají se, a není je možné od sebe důsledně oddělit.

Výpovědi o vzkříšení budeme číst jako výpovědi eschatologického charakteru. Budeme si všimnout toho, že v Ježíšově zmrtvýchvstání Pavel vidí skutečnost, která vede ke zmrtvýchvstání všech křesťanů. U tohoto úzce souvisejícího motivu si budeme vědomi toho, že jej apoštol dává do souvislosti se apokalyptickými obrazy všeobecného vzkříšení, ale také starozákonní představou o ustanovením Boží vlády nad zemí a obnovou stvoření. Zvláštní pozornost budeme při četbě Pavlových listů věnovat zmínkám, explicitním i implicitním, o působení Boží moci. V ní budeme rozpoznávat jeden z hlavních ideových prvků kategorie vzkříšení.

⁴⁴ Viz WRIGHT, Nicholas Thomas. *Paul*, s. 408–409.

⁴⁵ BEKER, Johan Christiaan. *Paul the apostle*. Philadelphia: Fortress Press, 1980. S. 152–153.

4.2. Vyznavačské formule

První druhem látek, kterým se budeme v rámci pavlovských listů zabývat, budou krátké výpovědi o Ježíšově zmrtvýchvstání. Půjde o tzv. vyznavačské formule, v nichž se zpravidla v rámci jednoduchého sousloví či kratší věty hovoří o tom, že Bůh vzkřísil Ježíše z mrtvých.⁴⁶ Určení původu a zaměření těchto formulí zůstává v bádání pouze hypotetickým, předpokládá se však, že je Pavel převzal ze starších, původně ústně předávaných látek,⁴⁷ které raná církev užívala při kázání, katechezi a liturgii.⁴⁸ V období postupného profilování věrouky církve určoval tento materiál základ její ortodoxie, a přirozeně tak požíval značnou autoritu.⁴⁹

Existuje více způsobů, jak vyznavačské formule kategorizovat. Jde-li o jejich věcný obsah, rozlišují se:⁵⁰

- 1) *formule o Ježíšově vzkříšení* (Ř 4,24n; 6,4; 7,4; dvakrát v 8,11; 10,9; 1 K 6,14; 15,4.12.20; 2 K 4,14; Ga 1,1; 1 Te 1,10; Ef 1,20; Ko 2,12);⁵¹
- 2) v rozšířeném čtení jsou tytéž a některé další klasifikovány jako *formule o Ježíšově smrti a vzkříšení* (Ř 4,25; 8,34; 14,9; 1 K 15,3.4; 2 K 5,15; 13,4; 1 Te 4,14);
- 3) podobně *formule o zástupné Ježíšově smrti* (Ř 5,6.8; 14,15; 1 K 8,11; 15,3; 2 K 5,14.15; 1 Te 5,10);
- 4) a *formule o Ježíšově vydání* (Ř 4,25; 8,32; 1 K 11,23; Ga 1,4; 2,20; Ef 5,2.25).⁵²

⁴⁶ Srov. RYŠKOVÁ, Mireia. *Doba*, s. 271–272.

⁴⁷ Někteří badatelé o předpavlovském původu formulí pochybují – viz např. HORRELL, David G. *An Introduction to the Study of Paul*. London: T&T Clark, 2015. S. 32. David Horrell poukazuje na skutečnost, že období předpavlovského křesťanství bylo relativně krátké a je otázkou, zda mohlo pro zformování materiálu podobného druhu poskytnout dostatečný prostor. Namítá se také, že formule se rekonstruují jako předpavlovské pouze na základě analýzy Pavlova jazyka (a jejich odlišení od něj). Zůstává nicméně pravdou, že nápadně podobné útvary se vyskytují i mimo pavlovský korpus: viz např. Mk 16,6 (5.5.3); Sk 2,22nn (6.1.1); 4,10; srov. 1 K 9,1; J 20,18.25 (5.5.3) aj. Ve prospěch existence těchto předpavlovských předloh hovoří i skutečnost, že na místech, v nichž je badatelé rekonstruují, Pavel viditelně stylisticky naráží na nějaký jiný, adresátům známý text. Srov. DUNN, James D. G. *The Theology*, s. 175–176.

⁴⁸ Viz DUNN, James D. G. *The Theology*, s. 175. Někteří badatelé nacházejí možné souvislosti mezi zaměřením formulí a tvarem slovesa, které se v nich používá – viz Du TOIT, Andrie B. *Primitive Christian belief in the resurrection of Jesus in the light of Pauline resurrection and appearance terminology*. *Neotestamentica* 1989, roč. 23, s. 315.

⁴⁹ Holleman tak předpokládá – „čím větší je rozšíření těchto formulí v nezávislých raně křesťanských textech, tím starší je víra, kterou tyto formule sdělují.“ Srov. HOLLEMAN, Joost. *Resurrection and Parousia: a traditio-historical study of Paul's eschatology in I Corinthians 15*. Leiden: Brill, 1996. S. 139–140.

⁵⁰ Více o předpavlovských formulích a jejich identifikaci v Pavlových textech viz v ALLISON, Dale C. *Resurrecting Jesus: The Earliest Christian Tradition and Its Interpreters*. New York: T&T Clark, 2005. S. 229; POKORNÝ, Petr. *Literární a teologický úvod*, s. 43–44.

⁵¹ Mimo pavlovský korpus viz také 2 Tm 2,8; 1 Pt 1,21; Sk 3,15; 4,10; 5,30; 10,40; 13,13.37.

⁵² Srov. také 1 Tm 2,6; Tt 2,14.

Se vzkříšením v širším smyslu pak souvisejí *vyznání* (Ř 10,9; 1 K 8,6; 12,3; 2 K 4,5; Fp 2,11; Ko 2,6; Ef 4,5).⁵³

Předpavlovské formule lze také dělit z hlediska jazyka. V závislosti na užitém slovese se rozlišují ἐγείρω-, ἀνίστημι- a ζῶω-formule,⁵⁴ a příbuznou kategorii tvoří také zjevovatelské formule, v nichž se pomocí sloves ὀράω a ἀποκαλύπτω opisuje setkání učedníků se vzkříšeným Ježíšem. Pro naše zkoumání budou obzvláště důležité ty, které podle výše uvedeného dělení náleží do prvních dvou kategorií – formule o Ježíšově (smrti a) vzkříšení. V následující podkapitole se zaměříme právě na ně.

S jedinou výjimkou ve verši 1 Te 4,14 (4.2.14) se zmrtvýchvstání v těchto látkách opisuje slovesem ἐγείρω. To původně odkazuje k fyzické činnosti – k povstání, k pozvednutí, popř. probuzení ze spánku.⁵⁵ Lze předpokládat, že tento fyzický aspekt si sloveso uchovává i v našem přeneseném významu a vztahuje se k Ježíšově pohřbenému tělu (a tedy nikoliv pouze k jeho duchu), potažmo celé Ježíšově osobě.⁵⁶ K oblasti fyzické činnosti pak odkazuje i sloveso ἀνίστημι (takto výše uvedené místo 1 Te 4,14), jehož primární význam odpovídá českému „probudit“, „napřímít“, „vstát“, „pozdvihnout“.⁵⁷ Nezdá se, že by se užitím těchto sloves vyznačoval v našich formulích jakýkoliv rozdíl,⁵⁸ a žádný rozdíl mezi nimi zřejmě nespaturuje ani Pavel, když obě užívá ve své vlastní řeči.⁵⁹

Sloveso ἐγείρω nacházíme ve formulích v indikativním⁶⁰ a v participiálním⁶¹ tvaru. Původcem zmrtvýchvstání je typicky θεός, Bůh, takže Ježíš, odkazovaný tituly Χριστός⁶² či κύριος,⁶³ popř. vlastním jménem Ἰησοῦς,⁶⁴ zaujímá v celém schématu pasivní roli. Jedinou výjimkou představuje opět pouze verš 1 Te 4,14, kde se vzkříšení na gramatické

⁵³ Viz také Sk 2,36; 10,36; J 20,28.

⁵⁴ Du TOIT, Andrie B. Primitive Christian belief, s. 310.

⁵⁵ Viz Ἐγείρω. In TICHÝ, Ladislav. *Slovník novozákonní řečtiny*. Praha: Česká biblická společnost, 2011.

⁵⁶ Takto se slovesem ἐγείρω pracovala i prorocká tradice, stejně jako mladší literatura z období Druhého chrámu – srov. WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 147–148, 330–331.

⁵⁷ Ἀνίστημι. In TICHÝ, Ladislav. *Slovník*. Viz také Ř 15,12; 1 K 10,7; Ef 5,14.

⁵⁸ Viz také WILSON, Sarah Hinlicky. The Verbs of the Resurrection. *Lutheran Forum* 2009, roč. 43, č. 2, s. 3.

⁵⁹ Viz 1 K 15,12n – 4.2.9. Srov. také WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 215.

⁶⁰ Ř 4,25; 10,9; 1 K 6,14; 15,3n.12.20; 1 Te 1,10.

⁶¹ Ř 4,24; 7,4; dvakrát v 8,11; 8,34; 2 K 4,14; 5,15; Ga 1,1; Ef 1,20; Ko 2,12.

⁶² Ř 6,4; 7,4; 8,11; 1 K 15,3n.12.20; 2 K 5,14n; Ef 1,20.

⁶³ Ř 4,24; 10,9; 1 K 6,13.

⁶⁴ Ř 4,24; 10,9; 1 Te 1,10; 1 Te 1,10; 4,14.

úrovni představuje jako Ježíšova aktivita.⁶⁵ Sedmkrát je sloveso ἐγείρω doplněno obratem ἐκ [τῶν] νεκρῶν, „z mrtvých“.⁶⁶ Ježíšova smrt je opisována slovesem ἀποθνήσκω.⁶⁷

V 1 K 15,4 (4.2.8) se výpověď o vzkříšení také spojuje s časovým určením τῆ ἡμέρᾳ τῆ τρίτῃ, „třetího dne“.⁶⁸ Tento dodatek je poněkud problematický: fakticky se rozchází s tím, jak závěr Ježíšova pozemského života líčí evangelia,⁶⁹ a jasná není ani jeho funkce v kontextu perikopy. Nejspíše se jím odkazuje ke starozákonnímu motivu návratu k životu z Oz 6,2 (badatelé však nacházejí i řadu dalších starozákonních textů, k nimž se může obrát vztahovat⁷⁰), mohla se jí ovšem právě tak zdůrazňovat i opravdovost Ježíšovy smrti. Dale Allison navrhuje číst toto místo jako obecnou výpověď o krátkosti rozmezí mezi Ježíšovou smrtí a vzkříšením, což mělo podle něj posilovat kredibilitu hláсанé zvěsti.⁷¹ Lidija Novakovic a řada dalších badatelů v něm vidí spíše rétorickou figuru teologické povahy.⁷²

Mnohost typů a forem jednotlivých formulí ukazuje, vyznavačská tradice prvotní církve procházela postupným rozpracováním. Výchozí pravda o setkání učedníků a dalších osob s ukřižovaným Ježíšem se postupně doplňuje o detaily a upřesnění. Na počátku tohoto procesu však vidíme zcela prosté spojení Ἰησοῦς ἠγέρθη/ἐγήγερται – „Ježíš byl vzkříšen“ (Ř 4,25 – 4.2.1; Ř 6,5 – 4.2.2).⁷³ Říká se zde, že Ježíš zemřel, ale nyní žije, že byl Bohem vysvobozen z moci smrti, což pravděpodobně také opisuje nejstarší vyznání a nejvlastnější obsah křesťanské víry. Předobrazy této či příbuzných tradic, které mohou vést až k některé z nejstarších aramejskojazyčných komunit,⁷⁴ lze kromě řídkých míst Starého zákona hovořících o Bohu vyvádějícím z říše mrtvých (1 Sam 2,6; Ž 133,3; srov. také 1 Kr 17,21n; 2 Kr 4,32–35) vidět také v druhém

⁶⁵ Z kontextu místa je ovšem zřejmé, že i zde je chápáno jako Boží působení. Viz 4.2.14.

⁶⁶ Typicky jde o tvar bez členu – Ř 7,4 (4.2.3); 8,11 (4.2.4); 10,9 (4.2.6); 1 K 15,20 (4.2.10); Ga 1,1 (4.2.12); Ko 2,12 (4.2.16); se členem τῶν se vazba vyskytuje pouze v 1 Te 1,10 (4.2.13). Dodatek můžeme najít i u slovesa ἀνίστημι: viz 1 K 15,42; Ef 5,14.

⁶⁷ Ř 8,34 (4.2.5); 14,9 (4.3.3); 1 K 15,3n (4.2.8); 2 K 5,15 (4.2.11); 13,4 (4.3.4).

⁶⁸ Mimo pavlovský korpus toto sousloví nacházíme také v Mt 16,21; 17,23; 20,19; L 9,22; 13,32; 18,33; 24,7,46; Sk 10,40 (alt. také μετὰ τρεῖς ἡμέρας: Mt 27,63; Mk 8,31; 9,31; 10,34).

⁶⁹ Harmonizovat by snad s nimi ještě bylo možné formu τῆ ἡμέρᾳ τῆ τρίτῃ, „třetího dne“, avšak μετὰ τρεῖς ἡμέρας, již sotva. Srov. ALLISON, Dale C. *Resurrecting Jesus*, s. 231–232; ALLISON, Dale C. *The resurrection of Jesus: apologetics, polemics, history*. London: T&T Clark, 2001. S. 28–31.

⁷⁰ Další starozákonní místa viz ve výkladu jednotlivých míst, kde se motiv také vyskytuje.

⁷¹ Srov. tamtéž.

⁷² NOVAKOVIC, Lidija. *Resurrection*, s. 55. Detailní přehled užití motiv viz tamtéž, s. 53–58.

⁷³ Andrie Du Toit předpokládá, že k těmto zárodečným formulím náležela ještě také výpověď o zjevení vzkříšeného Ježíše – καὶ ὤφθη Κηφᾶ/Σίμωνι (1 K 15,5; L 24,43). Srov. Du TOIT, Andrie B. *Primitive Christian belief*, s. 322–323.

⁷⁴ Srov. ALLISON, Dale C. *Resurrecting Jesus*, s. 229–230; LIŠKA, Antonín. *Zmrtvýchvstání*, s. 11.

požehnání modlitby amidy.⁷⁵ Často používaná gramatická forma passiva divina podtrhuje, že ve středu dění je zde Bůh: právě z jeho vůle a jeho moci je Ježíš přiveden k životu.⁷⁶

Vyznavačské formule v této podobě tedy postrádají nejen jakoukoliv explicitní christologii či apologetické ukotvení, ale také eschatologický přesah.⁷⁷ Lze nicméně předpokládat, že přinejmenším pokud jde o zaměření k posledním věcem, je v nich implicitně přítomno, a také, že je zde důležité. V rozboru jednotlivých míst ukážeme, že téměř vždy, když apoštol s formulí pracuje, sleduje v nějakém smyslu budoucnost – ať již svou vlastní, svých adresátů či celého stvoření, přičemž tato budoucnost má spásný charakter. Sledují se hlavní rysy starozákonní spásy Božího lidu: má kolektivní charakter, z Ježíšovy smrti a vzkříšení budou mít užitek také jiní (srov. zejm. Iz 53,5.11).⁷⁸ Ve spáse, která se výpověďmi formulí naznačuje, nacházíme také apokalyptické představy o příchodu nového věku, který má doprovázet osvobození světa od nadvlády zlých mocností.⁷⁹ Lze si ostatně jen obtížně představit, že by prvotní křesťanská zvěst o Ježíšově smrti a vzkříšení dosáhla významného rozšíření, pokud by byla pouze abstraktní spekulací, a/nebo by z ní nevyplývalo nic zásadního.⁸⁰

V 1 K 15,3–5 pak formule nacházíme již ve změněném slovesném čase. Místo aoristu se zde pro opis Ježíšova vzkříšení užívá perfektum (Χριστὸς ... ἐγήγερται), čímž se zdůrazňuje přetrvávající platnost výše zmíněných soteriologicko-eschatologických důsledků události (viz 4.2.8). V dalších formulích, v nichž se pak kromě zmrtvýchvstání

⁷⁵ Zda tato ústřední modlitba židovské denní liturgie, či přinejmenším její podoba, kterou známe dnes, existovala již v době vzniku našich formulí a mohla mít tak vliv na jejich podobu, nelze s jistotou říci. V každém případě ale její druhé požehnání, *gevurot*, zcela odpovídá schématu, který byl představen výše: začíná vyznáním Boží moci a sleduje dále její působnost, kterou je vzkříšení mrtvých, uzdravení, osvobození vězňů. Viz SETZER, Claudia. Resurrection of the Dead as Symbol and Strategy. *Journal of the American Academy of Religion* 2001, roč. 69, č. 1, s. 79–82. Viz také NOVAKOVIC, Lidija. *Resurrection*, s. 53.

⁷⁶ Srov. SANDERS, Ed P. *Paul*, s. 377. Přestože u pasivních tvarů slovesa ἐγείρω nelze s úplnou jistotou říci, zda skutečně vyjadřují pasivitu a nemají být čteny ve smyslu nepřechodného slovesa s aktivním významem („vstát“), jiné apoštoly výpovědi, v nichž se vzkříšení charakterizuje jako Boží aktivita (viz 1 K 6,14 – 4.2.7; 15,15; 1 Te 1,10 – 4.2.13; Ř 6,4 – 4.2.2; 10,9 – 4.2.6) tuto možnost poměrně přesvědčivě favorizují. S pasivním významem tvary čte také naprostá většina biblických překladů a komentářů. Srov. TICHÝ, Ladislav. *První list Korintským*. Praha: CBS, 2019. S. 191–192.

⁷⁷ Srov. ALLISON, Dale C. *Resurrecting Jesus*, s. 230.

⁷⁸ Srov. Ř 6,5 (4.2.2); 2 K 4,14 (4.2.10); 5,21; 1 Te 4,14 (4.2.14). V Ga 2,21 spásné účinky Ježíšovy smrti a vzkříšení Pavel spojuje, nepochybně ve zkratce, pouze s Ježíšovou smrtí.

⁷⁹ Srov. očekávání příchodu nového věku, zejm. v Ga 1,4 (4.2.12) či Ef 1,20n (4.2.15), s řadou Pavlových výpovědí o věku současném, zlém (1 K 1,20; 2,6n aj.).

⁸⁰ O důvodech, proč zmíněný soteriologicko-eschatologický rozměr došel v předpavlovských formulích i explicitnější artikulace, můžeme pouze spekulovat. Badatelé zde někdy rozpoznávají snahu o lepší vysvětlení smyslu formule adresátům misie, především pohanským, kterým původní minimalistická podoba formule nemusela být srozumitelná. Může jít snad také o snahu o vymezení se vůči alternativním interpretacím církevní zvěsti. Srov. Du TOIT, Andrie B. *Primitive Christian belief*, s. 323.

zmiňuje i Ježíšova smrt, nacházíme stopy možných apologetických snah,⁸¹ ale také hlubšího teologického rozpracování.⁸² Nicholas Wright zde vidí výraz raně křesťanského pohledu na Ježíšův příběh jako střet mezi životem a smrtí v nejobecnějších liniích – tento střet končí vítězstvím života a porážkou smrti takové, její úplnou eliminací.⁸³ Částečně je tato představa patrně přítomna i v obrazném popisu vzkříšení jako vyvýšení (Fp 2,9; 1 Tm 3,16; Ef 4,10), který bude představen v rámci bodů 4.3.5, resp. 4.3.6. Formule také, a to zřejmě již od svých nejprostších forem, zakládají nový vztah člověka k Bohu: vzkříšením se vyjadřuje skutečnost, že Bůh se přiznal k ukřižovanému Ježíši, a s ním tím potažmo i ke každému poníženému člověku.⁸⁴ V dalších formulích se potom také Ježíšovo vzkříšení spojuje se soudem (1 Te 1,10 – 4.2.13), všeobecným vzkříšením (1 K 6,14 – 4.2.7) či spásou (Ř 10,9 – 4.2.6).

4.2.1. Ř 4,24n

*[zmínka o započtení
Abrahamovy víry v Boha
za spravedlnost se v Písmu
nevyskytuje jen kvůli
Abrahamovi,]*

<p>24 ἀλλὰ καὶ δι' ἡμᾶς οἷς μέλλει
λογίζεσθαι, τοῖς πιστεύουσιν ἐπὶ τὸν
ἐγείραντα Ἰησοῦν τὸν κύριον ἡμῶν
ἐκ νεκρῶν,</p>	<p>24 nýbrž také kvůli nám, kterým
to má být počítáno, nám, kteří
spoléháme na toho, jenž
vzkřísil z mrtvých Ježíše,
našeho Pána.</p>
<p>25 ὃς παρεδόθη διὰ τὰ παραπτώματα
ἡμῶν καὶ ἠγέρθη διὰ τὴν δικαίωσιν
ἡμῶν.</p>	<p>25 On byl vydán pro naše
provinění a vzkříšen pro naše
ospravedlnění.</p>

V závěrečném verši oddílu List Římanů o ospravedlnění (3,21 – 4,25) Pavel spojuje do jediného verše formule o Ježíšově vydání (25a) a vzkříšení (25b). V samotném propojení nevidí většina komentátorů vliv tradičních látek, ale připisuje je přímo Pavlovi.⁸⁵ Apoštol zřejmě sleduje schéma výpovědi o spravedlivém služebníku z Iz 53:

⁸¹ V explicitní zmínce o Ježíšově smrti (v 1 K 15,4 se mluví o jeho pohřbení) lze vidět snahu o stvrzení, že Ježíš prodělal skutečně smrt, neprobudil se pouze ze mdlob. Pouze tehdy lze v jeho příběhu vidět naplnění starozákonních proroctví. Srov. WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 321.

⁸² Srov. ALLISON, Dale C. *Resurrecting Jesus*, s. 230–231.

⁸³ Srov. WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 82–83.

⁸⁴ Srov. RYŠKOVÁ, Mireia. *Doba*, s. 273.

⁸⁵ Srov. MOO, Douglas J. *The Epistle to the Romans*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 1996. S. 288.

první formule odpovídá Ježíšově vydání (v. 12, zde sloveso παραδίδομι), druhá předobrazu vzkříšení (v. 11, zde sloveso ἐγείρω). Obě formule organicky včleňuje do svého výkladu o zaslíbení skrze víru a charakterizuje jimi podstatu křesťanské víry,⁸⁶ která, tak jako víra Abrahamova, upíná pozornost k Bohu, „který oživuje mrtvé a povolává to, co není, jako by bylo“ (4,17).

Toto propojení Ježíšova vzkříšení s ospravedlněním je nicméně v Pavlových listech ojedinělé: ospravedlnění (δικαίωσις) je zde nejčastěji dáváno do souvislosti s Ježíšovou smrtí.⁸⁷ Značně zkratkovitou formulaci ἠγέρθη διὰ τὴν δικαίωσιν ἡμῶν, „vzkříšen pro naše ospravedlnění“, vykládají badatelé různě. John Toews chápe obě skutečnosti, ospravedlnění a oživení, jako paralelní opisy téhož,⁸⁸ Douglas Moo dovozuje, že jestliže je pro Pavla Ježíšova smrt základním předpokladem k ospravedlnění člověka, je Ježíšovo vzkříšení výrazem již vítězího pohybu nad hříchem, který se touto smrtí započal.⁸⁹ Thomas Schreiner chápe ospravedlnění jako obraz připojení člověka k Božímu lidu a ujištění, že dílo spásy, viditelné v Ježíšově smrti a vzkříšení, došlo svého dovršení.⁹⁰ Podobně vztah charakterizuje také Nicholas Wright: ospravedlnění v rámci perikopy chápe jako proklamaci, kdy dává Bůh všem věřícím najevo, že stojí na správné straně a jsou jim odpuštěny jejich hříchy. Vzkříšení tedy chápe jako symbol Boží spásy a odpuštění.⁹¹ V každém případě je zřejmé, že je Pavel nechce oddělovat od kříže, tedy Ježíšově vydání, které zmiňuje v první části 25. verše. Obojí je součástí Božího plánu ke spáse člověka (srov. také s Ř 8,32).

Zjevnou paralelu nemá v Pavlových textech ani formule o vzkříšení z předchozího 24. verše: dává se v něm do souvislosti Abrahamova víra s křesťanskou vírou v Boha, který vzkřísil Ježíše z mrtvých. Víra ve zmrtvýchvstání je představena jako nová kvalita, jde o výraz věrnosti Bohu a jeho zaslíbením. Je rozvinutím víry ve stvořitelskou, životodárnou Boží moc (Gn 17,4–8; Ř 4,18–21)⁹² a přináší započtení ke spravedlivým.⁹³

⁸⁶ KEENER, Craig S. *Romans* [e-book]. Cambridge: The Lutterworth Press, 2009. Oddíl „The Promise through Faith (4:13–25)“.

⁸⁷ Srov. např. Ř 3,25; 5,9. Viz TOEWS, John E. *Romans*. Scottdale: Herald Press, 2004. S. 124.

⁸⁸ Viz tamtéž.

⁸⁹ Srov. MOO, Douglas J. *The Epistle*, s. 289.

⁹⁰ Srov. SCHREINER, Thomas R. *Romans*. Grand Rapids: Baker Academic, 1998. S. 243–244. Podobně také DUGANDŽIĆ, Ivan. *Poslanica Rimljanima*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2018. S. 119.

⁹¹ WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 248.

⁹² Srov. DUGANDŽIĆ, Ivan. *Poslanica*, s. 118.

⁹³ Srov. TOEWS, John E. *Romans*, s. 123–124; SCHREINER, Thomas R. *Romans*, s. 241–242.

Především se ale zde říká, že v Kristu dochází Abrahamova víra naplnění: Bůh jeho prostřednictvím požehná celému světu a zahájí nový věk spásy.⁹⁴

4.2.2. Ř 6,4n

4	<i>συνετάφημεν οὖν αὐτῷ διὰ τοῦ βαπτίσματος εἰς τὸν θάνατον, ἵνα ὡσπερ ἠγέρθη Χριστὸς ἐκ νεκρῶν διὰ τῆς δόξης τοῦ πατρὸς, οὕτως καὶ ἡμεῖς ἐν καινότητι ζωῆς περιπατήσωμεν.</i>	4	<i>Skrze křest jsme byli spolu s ním pohřbeni ve smrt, abychom i my, tak jako byl Kristus skrze slávu Otce vzkříšen z mrtvých, vstoupili na cestu nového života.</i>
5	<i>εἰ γὰρ σύμφυτοι γεγόναμεν τῷ ὁμοιώματι τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τῆς ἀναστάσεως ἐσόμεθα.</i>	5	<i>Neboť jestliže jsme se stali s ním srostlými tím, že jsme mu byli podobni ve smrti, jistě mu budeme podobni i v zmrtvýchvstání.</i>

V pasáži o „smrti hříchu“ (6,1–11) představuje Pavel vzkříšení jako paralelu k nastoupení cesty nového života. Motiv rozvíjí na pozadí symboliky křtu: jestliže ponoření do křestní vody znamená ponoření v Ježíšovu smrt (v. 3), je vynoření z ní obrazem jeho zmrtvýchvstání, novým životem.⁹⁵ Kristova smrt a nový život jsou tedy spojeny, účastí na prvním získává věřící podíl na druhém; plné dosažení nového života se nicméně očekává teprve při všeobecném vzkříšení, je věcí budoucnosti.

Formálně čtvrtý verš, který rozpracovává tematiku křtu, tvoří účelovou větu řízenou spojkou ἵνα, avšak hlavním je zde příměr mezi věřícím a Kristem, konstruovaný pomocí příslovcí ὡσπερ a οὕτως (καὶ). Sleduje se zde také základní rámec kerygmatu rané církve z 1 K 15,3nn „zemřel“ – „byl pohřben“ – „byl vzkříšen“ (4.2.8).⁹⁶ Některé z formulací, zejména spolupohřbení (sloveso συνθάπτω) ve smrt (εἰς τὸν θάνατον) či prostřednická funkce křtu (διὰ τοῦ βαπτίσματος), nicméně působí při exegezi místa obtíže.

Douglas Moo rozlišuje ve způsobech, kterými badatelé místo vykládají, několik obecnějších tendencí. V rámci první, vlastní především autorům evangelikální provenience, se chápe pohřbení spolu s Kristem jako „metafora úplného rozchodu věřícího se starým životem“. Badatelé, kteří čtou místo tímto způsobem, považují křest

⁹⁴ Srov. MOO, Douglas J. *The Epistle*, s. 287–288.

⁹⁵ Viz STASIAK, Sławomir. *List do Rzymian*. Częstochowa: Edycja Świętego Pawła, 2008. S. 326.

⁹⁶ Srov. DUGANDŽIĆ, Ivan. *Poslanica*, s. 133.

za „symbolický obraz přechodu ze starého života do nového“.⁹⁷ Druhý přístup interpretuje perikopu podobně, avšak křest se zde chápe jako nástroj: rozchodu se starým způsobem života dosahují věřící jeho prostřednictvím.⁹⁸ Moo nicméně oba přístupy vidí jako problematické⁹⁹ a navrhuje doslovnější čtení pasáže, kdy má křest prostředkovat účast na skutečném Ježíšově pohřbu, a analogicky tak také jeho, neméně skutečné, smrti a vzkříšení.¹⁰⁰ Sławomir Stasiak zde také nachází obraz přislíbeného bytí s Pánem, o němž se hovoří v 1 Te 4,17 (4.47) či Ko 2,12 (4.2.16).¹⁰¹

Přestože každé z uvedených čtení teologický význam křtu věcně posouvá,¹⁰² hlavní výpověď perikopy zůstává vždy stejná: sjednocení s Kristem, které se tím či oním způsobem realizuje ve křtu, uvádí člověka na cestu života. Tento obrat (ἐν καινότητι ζωῆς περιπατήσωμεν, doslova „abychom chodili v novotě života“ – jde o dosažení nového věku), podobně jako zmínka o Otcově slávě (genitiv τῆς δόξης τοῦ πατρός), ukazuje, že se jedná o výpověď formulovanou pomocí slovníku dobové apokalyptiky. V Ježíšově životě, smrti a vzkříšení Pavel nevykresluje jen životní paradigma a duchovní zkušenost křesťana, ale opisuje také reálné působení Boží moci. Ta mění svět, jeho vládce i měřítko, a již nyní uvozuje „přechod z jedné říše a její vládnoucí moci pod nadvládu jiného království“ (Ga 3,27; 1 K 10,1–13).¹⁰³ V apokalyptické události umírání a vstávání s Kristem tedy člověk tuto moc zakouší a je jí proměňován (Ř 6,6n; Ko 2,12 – 4.2.16; Ef 2,6);¹⁰⁴ vnímá ji jako sílu Ducha (Ř 7,6; 8,10n – 4.2.4; 1 K 3,16; 12,13; Ef 1,13; Ga 5,16) a realitu nového stvoření (2 K 5,17; Ga 6,15).

Za povšimnutí také stojí zvláštní rozvedení slovesa pro Ježíšovo vzkříšení: dochází k němu διὰ τῆς δόξης τοῦ πατρός, „skrze slávu Otce“. Pavel, v souladu s biblickou terminologií, touto slávou patrně míní Boží moc. Obě skutečnosti jsou zde spojeny – Boží sláva je mocí, která se uplatňuje s pompou či nádherou.¹⁰⁵

⁹⁷ MOO, Douglas J. *The Epistle*, s. 361–362.

⁹⁸ Srov. tamtéž, s. 362–363.

⁹⁹ Analogizující čtení spojky σύν (pohřbení společně s Kristem ve smyslu „jak Kristus, tak i my“) je podle něj nepřirozené, a podobně považuje za problematické to, že spojka διὰ, chápáná podle prvního z uvedených schémat, obrací příliš pozornost ke křtu, vlastnímu rituálu, namísto k Ježíšově smrti, kterou měl ten rituál připomínat. Viz tamtéž.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 363–365.

¹⁰¹ Srov. STASIAK, Sławomir. *List*, s. 326.

¹⁰² Viz MOO, Douglas J. *The Epistle*, s. 364–366. Srov. také 1 Pt 3,21 (6.3.3), kde se exegeté potýkají s obdobným problémem.

¹⁰³ TOEWS, John E. *Romans*, s. 187–189.

¹⁰⁴ Viz také Ga 2,19n; 5,16–26; 2 K 5,14–17 (4.2.11).

¹⁰⁵ Srov. TOEWS, John E. *Romans*, s. 174.

Pátý verš potom výpověď dodatečně vyjasňuje. Pavel v něm podává vysvětlení úzké souvislosti mezi křtem a zmrtvýchvstáním, ale také dodatečnou motivaci:¹⁰⁶ křesťané, jako ti, které čeká vzkříšení s Kristem, se mají již nyní vydat na cestu nového života.¹⁰⁷ I výklad tohoto verše s sebou nicméně nese exegetické problémy. Komentátoři se za prvé rozcházejí v odpovědích na otázku, jakou přesně má tato smrt, které se věřící ve křtu spoluzúčastnili, hrát roli v jejich sjednocení s Kristem (křesťan je s ním σύμφοτος – „srostlý“). Další otázkou je, zda má smrt být v rámci tohoto sjednocení podle Pavla prostředkem (či obecněji jeho „místem“), anebo ji chápe instrumentálně, jako jeho nástroj.¹⁰⁸ Jasně není ani to, co apoštol míní podobností (ὁμοίωμα) Ježíšově smrti. Smrt křesťanů může být té Kristově pouze podobná, a ve skutečnosti by tedy šlo o jinou smrt (kopii); podobnost se však také může týkat pouze vnější formy, takže smrt, do níž křesťané vstupují, je tedy právě smrtí Kristovou.¹⁰⁹ Ani zde ovšem jednotlivá různočtení výrazně nemění hlavní zaměření verše.

S naší tematikou spíše souvisí otázka, v jakém významu je třeba číst futurum ἐσόμεθα, jímž se opisuje podobnost křesťanů Ježíši ve vzkříšení. Kromě doslovného výkladu, který by vedl k tomu, abychom zde viděli odkaz k eschatologickému vzkříšení na konci věků, lze sloveso číst v přítomnosti: v rozvažovací módu řeči by se zde dováděla do důsledku podmínka, kterou formálně 5. verš formálně tvoří („jestliže jsme ..., budeme – *jsme* – také ...“: podobně např. Ko 2,12 – 4.2.16 či Ef 2,6).¹¹⁰ Přirozenější se nicméně zdá být první možnost, která navíc lépe odpovídá kontrastními schématu verše smrt, minulost – vzkříšení, budoucnost.

4.2.3. Ř 7,4

4 ὥστε, ἀδελφοί μου, καὶ ὑμεῖς
ἐθανατώθητε τῷ νόμῳ διὰ τοῦ
σώματος τοῦ Χριστοῦ, εἰς
τὸ γενέσθαι ὑμᾶς ἑτέρω, τῷ
ἐκ νεκρῶν ἐγερθέντι, ἵνα
καρποφορήσωμεν τῷ θεῷ.

4 *Právě tak, moji bratři, jste i vy
zemřeli Zákonu skrze tělo
Kristovo, abyste se oddali
jinému, tomu, který byl
vzkříšen z mrtvých, abychom
přinesli ovoce Bohu.*

¹⁰⁶ Srov. STASIAK, Sławomir. *List*, s. 328.

¹⁰⁷ Srov. TOEWS, John E. *Romans*, s. 175.

¹⁰⁸ Srov. MOO, Douglas J. *The Epistle*, s. 368.

¹⁰⁹ Moo vidí v Pavlově řeči o křtu odkaz k účasti na reálné Ježíšově smrti „v jejím historicko-spásném významu“, zároveň však tato smrt formuje stav, novou lidskou existenci, do níž křesťané vstupují a která je proměňuje. Tamtéž, s. 368–370.

¹¹⁰ Viz STASIAK, Sławomir. *List*, s. 328.

Na počátku sedmé kapitoly nacházíme jeden z klíčových momentů celého Listu Římanům a Pavlovy teologie vůbec, tezi o zproštění věřících v Krista od požadavků Zákona. Toto téma se přímo netýká předmětu této studie,¹¹¹ zaznívá zde však také formule o vzkříšení. Pavel zde chce jejím prostřednictvím říci, že život pro „toho, který byl vzkříšen z mrtvých“, τῷ ἐκ νεκρῶν ἐγερθέντι, je životem, který má perspektivu. Kdo zemřel hříchu a žije pro toho, nad nímž již smrt nepanuje (Ř 6,9n), nikdy více neumírá.¹¹² Žije již životem nového věku. Je-li cesta Zákona slepá, cesta smrti a vzkříšení má budoucnost – jde o cestu bohubilou, životodárnou a nesoucí četné plody.

Přestože v obratu διὰ τοῦ σώματος τοῦ Χριστοῦ se někdy rozeznává prostředkující role církve,¹¹³ samotný text i jeho širší kontext jakýkoliv komunitní rozměr postrádají. Tělem Kristovým, σῶμα τοῦ Χριστοῦ, Pavel patrně míní fyzické Ježíšovo tělo, kterého se vzkříšení z mrtvých primárně týká.

4.2.4. Ř 8,11

11 εἰ δὲ τὸ πνεῦμα τοῦ ἐγείραντος τὸν Ἰησοῦν ἐκ νεκρῶν οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, ὁ ἐγείρας Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ζῶσσοιήσει καὶ τὰ θνητὰ σώματα ὑμῶν διὰ τοῦ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ πνεύματος ἐν ὑμῖν.

11 *Jestliže ve vás přebývá Duch toho, který vzkřísil Ježíše z mrtvých, pak ten, který vzkřísil Ježíše Krista z mrtvých, oživí i vaše smrtelná těla skrze svého Ducha, který ve vás přebývá.*

V úvodu osmé kapitoly rozvádí Pavel téma velkolepého Kristova vítězství nad smrtí a hříchem, které bylo hlavním tématem oddílu 5,12–21. Nový život podle Ducha (5,18) – jeho zákona, νόμος τοῦ πνεύματος, zákona vedoucího k životu v Kristu (8,2)¹¹⁴ – předznamenává také tělesnou proměnu věřícího (v. 11). Fyzičnost jazyka, kterým Pavel

¹¹¹ Více k tomuto tématu viz např. v MOO, Douglas J. *The Epistle*, s. 414–417; SCHREINER, Thomas R. *Romans*, s. 347–351.

¹¹² Srov. MOO, Douglas J. *The Epistle*, s. 418.

¹¹³ TOEWS, John E. *Romans*, s. 183.

¹¹⁴ Napětí mezi životem podle Ducha a vlastních sklonů, jak o něm Pavel hovoří na počátku osmé kapitoly listu, by bylo možné do dnešního jazyka přetlumočit nejspíše v intencích celkové životní orientace člověka, jeho hodnot a cílů. Život podle Ducha neznamená jednoduše altruismus či snahu o potlačení sobectví, ale předpokládá prodělání hluboké proměny, která člověka nově zaměřuje k proexistenci vůči Bohu a bližním. Srov. Ř 14,7n; 2 K 5,14n (4.2.11); Ga 2,20; Fp 1,21 aj. Tento přerod člověk nemá sám ze sebe, ale je důsledkem Božího působení, které našlo svůj nejsilnější výraz v Ježíšově zmrtvýchvstání a které jsme výše charakterizovali jako vzkříšení v širším slova smyslu.

tuto proměnu opisuje,¹¹⁵ nenechává na pochybách o tom, že se zde míní oživení skutečného, hmotného těla člověka.¹¹⁶

Tak jako v úvodu listu lze i v této perikopě vidět společně s některými badateli odkaz k Abrahamovi, jehož víra byla také zaměřena k vlastnímu již „mrtvému“ tělu.¹¹⁷ V každém případě zde ale Pavel o vzkříšení hovoří jako o skutečnosti iniciované Bohem a prostředkované Duchem, procesu viditelném v Ježíšově příběhu, na němž může každý získat podíl. V nitru člověka, který svým životem vyjadřuje Kristovu spravedlnost (5,17), působí životodárný Duch (8,4.9).¹¹⁸ Je-li taková existence spolehlivou životní cestou v přítomnosti („nyní tedy není žádného odsouzení pro ty, kteří jsou v Kristu Ježíši“ – 8,1), ukotvuje ji perspektiva tělesného vzkříšení také pro budoucnost. Následováním těla lze dojít pouze přirozené tělesné záhuby, život podle Ducha však dává naději na její překonání.¹¹⁹

4.2.5. Ř 8,34

34	<i>τίς ὁ κατακρινῶν; Χριστὸς [Ἰησοῦς] ὁ ἀποθανών, μᾶλλον δὲ ἐγερθεὶς, ὃς καὶ ἐστὶν ἐν δεξιᾷ τοῦ θεοῦ, ὃς καὶ ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν.</i>	34	<i>Kdo je ten, který je odsoudí? Vždyť Kristus Ježíš, který zemřel a byl i vzkříšen z mrtvých, je na pravici Boží a přimlouvá se za nás!</i>
----	--	----	--

O několik veršů dále Pavel Ježíšovo vzkříšením zmiňuje v rámci ujištění svých adresátů a obecně všech, kdo zakotvili svůj život v Kristu, o Boží přízni a budoucí spáse. I třetí uvozující otázku své rozsáhlé řeči o Božím vítězství v Kristu (v. 31–35) formuluje, tak jako předchozí dvě (v. 31, 33), za pomoci právnícké terminologie: κατακρίνω, „odsouzení“, odkazuje k eschatologickému Božímu soudu. Kristus, který za naši spásu nejen (μᾶλλον) zemřel, ale také vstal z mrtvých, se ze své výsadní pozice po Boží pravici¹²⁰ přimlouvá, aby tato spása byla prosazena.¹²¹ Perikopa poměrně jasně ukazuje,

¹¹⁵ Θνητὰ σώματα – smrtelná těla, obecněji však také celá lidská bytost, člověk jako takový.

¹¹⁶ Nejedná se tedy o různé projevy duchovního života, umrtvování hříchu apod. Viz MOO, Douglas J. *The Epistle*, s. 493.

¹¹⁷ KEENER, Craig S. *Romans*, oddíl „Living by the Spirit (8:1–17)“.

¹¹⁸ Srov. Ez 37,9–14. Viz KEENER, Craig S. *Romans*, oddíl „Living by the Spirit (8:1–17)“.

¹¹⁹ TOEWS, John E. *Romans*, s. 210.

¹²⁰ Místo po Boží pravici, ἐν δεξιᾷ τοῦ θεοῦ, představuje v biblické řeči zcela prominentní pozici v řádu nebeského i pozemského světa – žádná bytost či mocnost nemůže zaujmout vyšší. Srov. Ž 8,6; 110,1; u Pavla takto také Ef 1,20 (4.2.15); Ko 3,1 (4.4.4). Pavel zde také může navazovat na spekulace dobového judaizmu o nebeských trůnech a jejich obsazení starozákonními postavami. Viz TOEWS, John E. *Romans*, s. 229. Viz pozn. 47 v šesté kapitole.

¹²¹ Srov. MOO, Douglas J. *The Epistle*, s. 542.

že vzkříšení chápe Pavel jako vyvýšení. V apokalyptickém rámci představuje Ježíšova smrt, vzkříšení, přijetí do nebeského světa, ale i jeho návrat ve slávě jedinou událost¹²² (srov. Ef 1,20 – 4.2.15 a Fp 2,9 – 4.3.5).¹²³

Těsné propojení formule o smrti a vzkříšení s motivem Božího soudu napovídá, že Pavel chápe velikonoční zvěst jako zvěst eschatologickou. Přirozeně souvisí koncem dějin, který bude doprovázet soud (Ř 14,12; 1 K 4,5; 2 K 5,10). Křesťané však na tomto soudu obstojí (1 Te 1,9n – 4.2.13). S eschatologickou nadějí ale souvisí také naděje pro přítomnost: láska a přízeň Boží, která je příznačným motivem celého závěru osmé kapitoly (v. 31–39), je jistotou také ve všech příkořích a nebezpečích současného věku.¹²⁴

4.2.6. Ř 10,9

9 ὅτι ἐὰν ὁμολογήσης ἐν τῷ στόματι σου κύριον Ἰησοῦν, καὶ πιστεύσης ἐν τῇ καρδίᾳ σου ὅτι ὁ θεὸς αὐτὸν ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, σωθήσῃ:

9 Vyznáš-li svými ústy Pána Ježíše a uvěříš-li ve svém srdci, že ho Bůh vzkřísil z mrtvých, budeš zachráněn.

Další užití tradiční formule o Ježíšově vzkříšení nacházíme ve výkladu o křesťanské zvěsti a její roli v plánu spásy světa a Izraele (9,1 – 11,36). Pavel jí opisuje podstatu křesťanské víry a eschatologické naděje církve. Jde o fundament zvěstovaného slova víry, evangelia (v. 8), v němž se naplňuje Zákon a Boží spravedlnost (v. 4).

Vnější oddíl o spravedlnosti z víry (v. 6–9), jímž je celé vyznání tematicky zarámováno, je aluzí na příkaz poslušnosti smlouvy mezi Hospodinem a jeho lidem z Dt 30,12nn.¹²⁵ Poslušnost Hospodinu – odpověď na jeho spásné činy v dějinách spásy – vyžaduje také křesťanská zvěst, nově však již nemá být realizována dodržováním ustanovení Zákona, nýbrž vírou v evangelium o Božím Synu.¹²⁶

Dvojí podmínkou spásy, přijetím víry v Ježíšovo vzkříšení a vnějším vyznání Ježíše jako Pána, Pavel patrně sleduje strukturu výchozího deuteronomního textu.¹²⁷ Ospravedlnění a spása, o kterých se hovoří v chiasmu celého dvojverší 9–10 a jejichž

¹²² Viz pozn. 10 v této kapitole.

¹²³ Srov. také výpovědi o Ježíšově vyvýšení z Listu Židům – Žd 1,3n; 8,1n; 10,12n; 12,1n (6.2.2).

¹²⁴ Srov. Ž 118,6.

¹²⁵ TOEWS, John E. *Romans*, s. 264–265.

¹²⁶ Pavlův důraz na víru také souzní s deuteronomním momentem nezasloužené milosti – srov. Dt 9,4.

¹²⁷ Srov. MOO, Douglas J. *The Epistle*, s. 657. Dugandžić naproti tomu rozpoznává v řeči o ústech a srdci odkaz k základním kamenům identity církve, k víře a k jejímu vyznávání. Viz DUGANDŽIĆ, Ivan. *Poslanica*, s. 187. Srov. také 1 K 15,11.

vztah dále tematizují verše 11–13, spolu nicméně souvisejí i implicitně, podobně jako víra ve vzkříšení a přiznání se k Ježíši jako k Pánu.

4.2.7. 1 K 6,13n

13 τὰ βρώματα τῆ κοιλία, καὶ ἡ κοιλία τοῖς βρώμασιν: ὁ δὲ θεὸς καὶ ταύτην καὶ ταῦτα καταργήσει. τὸ δὲ σῶμα οὐ τῆ πορνεία ἀλλὰ τῷ κυρίῳ, καὶ ὁ κύριος τῷ σώματι:	13 Pokrmy jsou pro břicho a břicho pro pokrmy. Bůh však zničí jedno i druhé. Tělo však nenáleží smilstvu, nýbrž Pánu, a Pán tělu.
14 ὁ δὲ θεὸς καὶ τὸν κύριον ἤγειρεν καὶ ἡμᾶς ἐξεγερεῖ διὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ.	14 A Bůh i Pána vzkřísil a vzkřísí i vás svou mocí.

V šesté kapitole Prvního listu Korint'ánům rozpracovává Pavel důsledky Ježíšova vzkříšení na rovině tělesného života. Ve výzvě k vyhýbání se smilstvu (1 K 6,12–20) reaguje zřejmě na zprávu, že někteří ze členů korintského sboru se stýkali s prostitutkami.¹²⁸ Toto místo je zajímavé pro studium antropologie vzkříšení i pavlovské antropologie obecně, neboť přináší důležité poznatky o tom, jak apoštol chápal lidskou tělesnost ve vztahu ke všeobecnému zmrtvýchvstání.

Podstatou Pavlovy argumentace je, že člověk nemá své tělo pro sebe a své požitky (v. 19). Tělu (σῶμα, celému člověku, ke kterému patří i fyzická podstata) nebude učiněn konec, jak se domnívají Korint'ané (v. 13), ale bude vzkříšeno, podobně jako bylo vzkříšeno tělo Pánovo (v. 14). To, jak se svými těly členové sboru nakládají, tedy není bez významu. Příběh o žaludku a břichu, který zřejmě v nějaké podobě parafrázoval to, co říkali Pavlovi adresáti, je zde neadresný: zatímco jídlo i orgány k jeho zpracování náleží do sféry pozemského, která nepřetrvává, u člověka coby jednoty těla a duše tomu tak není.¹²⁹ Život ze vzkříšení má v židovském myšlení také svůj neodmyslitelný tělesný rozměr, který si vůči pozemskému životu uchovává kontinuitu.¹³⁰ To chce Pavel možná artikulovat i tím, že ve formulaci o vzkříšení zaměňuje vlastní Ježíšovo jméno za jinak méně častý titul Pán (v. 14 – ὁ δὲ θεὸς καὶ τὸν κύριον ἤγειρεν).¹³¹

¹²⁸ Viz TICHÝ, Ladislav. *První list*, s. 74.

¹²⁹ Srov. tamtéž, s. 75.

¹³⁰ Viz ROSIK, Mariusz. *Pierwszy list do Koryntian*. Częstochowa: Edycja Świętego Pawła, 2008. S. 227–228.

¹³¹ Srov. FEE, Gordon D. *The First Epistle to the Corinthians*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 1987. S. 255–256.

Jinými slovy, i sféra tělesného, ve smyslu biologické podstaty člověka, je pro Pavla důležitá. To se odráží mimo jiné i v jazyce, kterým formuluje svou teologii:¹³² křesťané jsou údy Kristovými (v. 14–15), jsou „oddáni Pánu“ a jsou s ním „jeden duch“ (v. 17). Jejich těla mají být chrámem Ducha svatého (v. 19), protože za ně bylo „zaplaceno výkupné“ (v. 20).¹³³ Lze předpokládat, že taková koncepce ale byla jistě adresátům cizí, neboť řecká filozofie, již byli podle všeho formováni, sice také usilovala o spásu nesmrtelné duše, ale od těla hledala spíše osvobození.¹³⁴

V naší perikopě se také poprvé setkáme s explicitním propojení vzkříšení s motivem Boží moci. Podobně přímým způsobem kombinují obě skutečnosti ještě výpovědi z Ř 1,3n (4.3.1); Ef 1,20 (4.2.15) a Fp 3,10 (4.4.4);¹³⁵ zde Boží moc figuruje v rámci přivedení mrtvých k životu jako instrument (διὰ τῆς δυνάμεως αὐτοῦ, „skrze jeho moc“ – v. 14). Zdá se, že hlavním cílem spojení je zde obrátit pozornost k Bohu coby původci děje, a odvrátit tím hypotetickou představu Korint'ánů o tom, že záchrany by mohli dosáhnout jiným způsobem, jinou „mocí“ – oprostěním duše od těla či jakkoliv jinak.

¹³² John Robinson dokonce tělo považuje za „základní kámen Pavlovy teologie.“ Jak si tento autor všímá, apoštol se ve své řeči velmi často nějak opírá právě o pojmy spjaté s tělesností. S odvolávkou na tělo (σῶμα) hovoří na všechna svá klíčová témata: hovoří o vysvobození z těla hříchu a smrti, záchraně skrze tělo Kristovo, přičlenění člověka k tělu Kristově, k církvi, ustanovení církevního společenství kolem Kristova těla v eucharistii. Na těle člověka se podle Pavla ukazuje nový život, a toto tělo bude připodobněno oslavenému tělu Kristově při vzkříšení. Viz ROBINSON, John A. T. *The Body: A Study in Pauline Theology*. London: SCM Press, 1952. S. 9.

¹³³ Srov. FITZMYER, Joseph A. *First Corinthians*. New Haven: Yale University Press, 2008. S. 261.

¹³⁴ Srov. tamtéž, s. 256–257; COLLINS, Raimond F. *First Corinthians*. Minnesota: The Liturgical Press, 1999. S. 246.

¹³⁵ Nejde zde patrně o moc, o které apoštol hovoří v 1,18 – srov. FITZMYER, Joseph A. *First Corinthians*, s. 266.

4.2.8. Kérygma rané církve (1 K 15,3–8)

3	παρέδωκα γὰρ ὑμῖν ἐν πρώτοις, ὃ καὶ παρέλαβον, ὅτι Χριστὸς ἀπέθανεν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν κατὰ τὰς γραφάς,	3	<i>Předal jsem vám především to, co jsem také sám přijal, že Kristus zemřel za naše hříchy podle Písem,</i>
4	καὶ ὅτι ἐτάφη, καὶ ὅτι ἐγήγερται τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ κατὰ τὰς γραφάς,	4	<i>byl pohřben a třetího dne byl vzkříšen podle Písem,</i>
5	καὶ ὅτι ὤφθη Κηφᾶ, εἶτα τοῖς δώδεκα:	5	<i>zjevil se Kéfovi a potom Dvanácti.</i>
6	ἔπειτα ὤφθη ἐπάνω πεντακοσίοις ἀδελφοῖς ἐφάπαξ, ἐξ ὧν οἱ πλείονες μένουσιν ἕως ἄρτι, τινὲς δὲ ἐκοιμήθησαν:	6	<i>Dále se zjevil více než pěti stům bratří najednou; většina z nich doposud žije, někteří však již zesnuli.¹³⁶</i>
7	ἔπειτα ὤφθη Ἰακώβῳ, εἶτα τοῖς ἀποστόλοις πᾶσιν:	7	<i>Potom se zjevil Jakobovi a potom všem apoštolům.</i>
8	ἔσχατον δὲ πάντων ὡσπερὶ τῷ ἐκτρώματι ὤφθη κάμοι.	8	<i>Naposledy ze všech, jako nedochůdčeti, zjevil se také mně.</i>

Další zkoumání vyznavačských formulí nás přivádí do patnácté kapitoly listu, která představuje nejrozsáhlejší ucelené Pavlovo pojednání o vzkříšení. Tento text otevírá řadu témat, které úzce souvisejí i s tématem naší studie, a v rámci kapitoly se k němu budeme opakovaně vracet. Ve verších 3–8, které představíme nejdříve, nacházíme nejrozpracovanější tradiční formuli Nového zákona. Toto *kérygma rané církve*, jak se celek nejčastěji nazývá, nesleduje zákonitosti žádného známého stylistického útvaru¹³⁷ a lze jej nejspíše charakterizovat jako zhuštěnou formulaci základní pravdy křesťanské víry. Jedná se o látku konfesního charakteru vyvinutou

¹³⁶ ČSP původně – „... někteří však již zemřeli“, jako variantu nabízí „usnuli“.

¹³⁷ V analýze toho, o čem přesně kérygma vypovídá, zůstávají být dodnes důležitými příspěvky Charlese Harolda Dodda a Rudolfa Bultmanna. Dodd kérygma charakterizuje, na základě analýzy Petrových kázání z knihy Skutků, šesti momenty, v nichž propojuje zprávu o příchodu eschatologického konce věků a výzvu k obrácení s Ježíšovým působením, smrtí a zmrtvýchvstáním, se sesláním Ducha a s očekáváním Ježíšova druhého příchodu. S tím, jak církevní zvěst podává text 1 K 15, se ovšem jeho rekonstrukce protíná pouze částečně. Bultmann naproti tomu prosazuje existenciální čtení kérygmatu a církevní zvěsti. Ve vzkříšení nachází „mocný Boží zásah, ve kterém je Kristus dynamicky přítomen, když člověk volá k rozhodnutí víry“. Viz BAIRD, William. What Is the Kerygma? A Study of I Cor 15:3-8 and Gal 1:11-17. *Journal of Biblical Literature* 1957, roč. 76, č. 3, s. 183. Křesťanskou zvěst pak jako takovou, jak Bultmann tvrdí, nelze zcela objektivizovat do konkrétních věroučných formulí a pouček. Více viz tamtéž, s. 181–184.

z ústního hlásání. Coby evangelium, jak celek Pavel charakterizuje (v. 1), však není jen deklarací pravd, ale je ze své podstaty zvěstí,¹³⁸ která má navazovat na zvěst Ježíšovu.¹³⁹

Skutečnost, že Pavel obsahem a důsledky této zvěsti poměřuje pozice korintských křesťanů a staví na ní svou další argumentaci, ukazuje, že se jednalo o útvar, který v rané církvi požíval vysoké autority. Jeho klíčové momenty – Ježíšova smrt, pohřeb a tělesné vzkříšení¹⁴⁰ – představovaly jediný společný základ víry rané církve,¹⁴¹ jakkoliv se jinak tato víra postupně rozvětvovala v rámci různých christologií a vyznání. Důležitá je také přímá vazba tohoto věroučného základu na eschatologickou naději, kterou Pavel z Ježíšova vzkříšení přímo vyvozuje ve v. 17–19.

Znění vlastní tradice Pavel doplňuje připomínkami její autority a významu (v. 1–2, 11), přičemž vlastní kérygma se skládá z trojí látky. Je jí formule víry (v. 3–4), „seznamu svědků“, neboli výčet osob, které se měly setkat se vzkříšeným Ježíšem (v. 5–7), a výpověď o Pavlově osobním setkání s Pánem (v. 8–9).

Formule víry je strukturována ve vyváženém paralelismu: každý verš je tvořen výpovědí věcného charakteru (Kristus zemřel a byl pohřben – třetího dne byl vzkříšen) doplněnou o výpověď interpretativní (zemřel za naše hříchy – jeho smrt a vzkříšení byly v souladu s Písmy). Oba typy výroků můžeme zařadit mezi formule o Ježíšově smrti a vzkříšení, resp. formule o jeho zástupné smrti.¹⁴² Propojení těchto původně samostatných celků se nicméně zdá být až produktem rozvinuté tradice.¹⁴³

Nepavlovský styl i slovník,¹⁴⁴ ale především fakt, že kérygma Pavel charakterizuje jako látku, kterou „sám přijal“ (slovesa παραδίδομι a παραλαμβάνω – v. 3),¹⁴⁵ otevírá

¹³⁸ Evangelium Pavel představuje jako obsah celého svého apoštolského poslání – Ř 1,1.16; 1 K 1,17; 4,15; 9,16.23 aj.

¹³⁹ Ř 1,9; 15,19; 1 K 9,12; 2 K 2,12; 9,13; 10,14; Ga 1,7; Fm 1,27; 1 Te 3,2; 2 Te 1,8; viz také Mk 1,14par. Srov. DUNN, James D. G. *The Theology*, s. 166.

¹⁴⁰ Srov. WARE, James. *The Resurrection of Jesus in the Pre-Pauline Formula of 1 Cor 15.3–5*. *New Testament Studies* 2014, roč. 60, č. 4, s. 492–497.

¹⁴¹ Ed Sanders z Pavlovy argumentace případně ukazuje, že korintští křesťané sice nepřijímali představu budoucího tělesného vzkříšení, nepopírali však vzkříšení Ježíše a viditelně ani nepovažovali zemřelé křesťany za ztracené, jestliže se dávali za své mrtvé křtít. Apoštol se spíše snaží ukázat, že všechny tyto zmíněné skutečnosti patří principiálně k sobě a žádnou z nich nelze vynechat. Viz SANDERS, Ed P. *Paul*, s. 384.

¹⁴² POKORNÝ, Petr. *Literární a teologický úvod*, s. 43–44.

¹⁴³ Prakticky stejnou strukturu sleduje navíc i Sk 13,28–31 – 6.1.6.

¹⁴⁴ Formulace „za naše hříchy“, „podle Písem“, „Dvanáct“, řadová číslovka po podstatném jménu v odkazu na třetí den – viz TURNER, Ryan. *An Analysis of the Pre-Pauline Creed in 1 Corinthians 15:1–11* [cit. 2023-04-09]. <<https://carm.org/analysis-pre-pauline-creed-1-corinthians-151-11>>; STUHLMACHER, Peter. *Biblical Theology of the New Testament*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 2018. S. 194–195; COLLINS, Raimond F. *First Corinthians*, s. 531; HORSLEY, Richard A. *1 Corinthians*. Nashville: Abingdon Press, 1998. S. 199.

¹⁴⁵ Slovesy παρέλαβον a παρέδωκα Pavel patrně míní skutečné prostředování tradice, zapojení se do ní. Viz BAIRD, William. *What Is the Kerygma*, s. 186.

řadu otázek stran jeho původu.¹⁴⁶ Přítomnost židovských apokalyptických motivů a typických hebraismů vede většinu komentátorů k domněnce, že tradice patrně vede až k některé z palestinských, aramejsky mluvících komunit; z několika helenismů¹⁴⁷ lze také usuzovat na její přizpůsobení jazykovým zvyklostem některého z řecky mluvících sborů. S tím souvisí i určení místa, kde Pavel mohl kérygma přijat: kromě Jeruzaléma se uvažuje také o Damašku či Antiochii.¹⁴⁸ Vznik samotné látky je mezi badateli datován prakticky jednomyslně do období v řádu jednotek let po Ježíšově ukřižování.¹⁴⁹

Přestože o tom, jaké prameny v sobě kérygma propojuje, se vedou stále diskuze, shodují se badatelé většinou v tom, že zpráva o Ježíšově vzkříšení (v. 3b–4) náleží do společného celku se svědectvími Petra a Dvanácti (v. 5).¹⁵⁰ V části 3b–5 se tedy rozeznává první hypotetický pramen;¹⁵¹ další prameny se v různém počtu a s různým členěním rekonstruují v následujícím dvojverší, ovšem s výjimkou části 6bc, která je Pavlovou vsuvkou. Pro přiřazení některé části veršů 6–7 (Ježíšova zjevení další svědkům) k prvnímu prameni¹⁵² se argumentuje spíše ojedinele. Minoritní zastoupení má mezi komentátory představa, že každá z výpovědí formule víry z v. 3b–4 představuje zvláštní, původně samostatný pramen.¹⁵³ Gordon Fee v jazyce veršů 6–7 rozpoznává pavlovskou stylistiku, což jej vede k domněnce, že Pavel zde nemusel citovat fixované celky, ale se značnou mírou volnosti pouze tlumočit tradice, které převzal z ústního podání.¹⁵⁴

¹⁴⁶ Pozice, že Pavel zde neartikuluje starší látku, ale Pavel zde formuluje obsah křesťanské víry vlastními slovy, je mezi badateli zcela ojedinelá. V Ga 1,11n sice Pavel odmítá přijetí evangelia od lidí a odvolává se na zjevení Ježíše Krista, Gordon Fee však případně poukazuje na odlišný kontext listu Galatským a na fakt, že taková konstrukce odporuje smyslu výpovědi z 1 K 15,11; viz také 11,23. Srov. FEE, Gordon D. *The First Epistle*, s. 718; TICHÝ, Ladislav. *První list*, s. 191. Viz také FITZMYER, Joseph A. *First Corinthians*, s. 540.

¹⁴⁷ Srov. FITZMYER, Joseph A. *First Corinthians*, s. 542.

¹⁴⁸ TURNER, Ryan. *An Analysis*.

¹⁴⁹ Srov. NOVAKOVIC, Lidija. *Resurrection*, s. 74.

¹⁵⁰ Srov. MURPHY-O'CONNOR, Jerome. *Keys to First Corinthians: Revisiting the Major Issues*. New York: Oxford University Press, 2009. S. 230.

¹⁵¹ Ojedinele se původní pramen rekonstruuje pouze v rozsahu 3–5a, tedy s vypuštěním zmínky o Dvanácti – takto např. FITZMYER, Joseph A. *First Corinthians*, s. 549–550. Srov. TICHÝ, Ladislav. *První list*, s. 193.

¹⁵² Srov. TURNER, Ryan. *An Analysis*.

¹⁵³ Takto Ulrich Wilckens a po něm někteří další badatelé – viz MURPHY-O'CONNOR, Jerome. *Keys*, s. 230–232. Rozlišování zvláštní tradice za každou spojku ὅτι, která, jak na to tito autoři poukazují, se v jiných novozákonních krédech nevyskytuje, je nicméně problematické. Její opakování se zdá být spíše stylistickým prostředkem ke zdůraznění jednotlivých výpovědí kérygmatu než uvedením zvláštního materiálu: představa, že Pavel předává vyznání víry v rámci „koláže“ různých tradic navíc neodpovídá uzavřené, na paralelismu postavené struktuře celé pasáže. Srov. FITZMYER, Joseph A. *First Corinthians*, s. 541. Bez významu se nezdá být ani skutečnost, že pokud z textu spojky ὅτι vypustíme, zůstává gramaticky i stylisticky v pořádku. Viz TURNER, Ryan. *An Analysis*.

¹⁵⁴ FEE, Gordon D. *The First Epistle*, s. 730.

Způsob, kterým apoštol uspořádává a redakčně upravuje látky o setkání svědků se vzkříšením Ježíšem, svědčí o snaze posílit jeho autoritu. Ta je členy korintské obce viditelně problematizována. Legitimitu svého apoštolského statusu (v. 9-10) opírá o zmínku o svém setkání s Pánem u Damašku (v. 8), kterou představuje jako vrchol všech předchozích zjevení (v. 5-7), a také o připomínku toho, že evangelium Korint'ané přijali právě od něj (v. 1-2).¹⁵⁵ Seznam svědků má zřejmě také za cíl doložit věrohodnost samotného kérygmatu:¹⁵⁶ zvěst, kterou Korint'ané přijali, pochází od důvěryhodných osob, a tyto osoby také mohou případně dodatečně potvrdit její pravdivost (v. 6bc).¹⁵⁷ S touto snahou pak snad souvisí nekonzistence výčtu svědků s tím, jak je jmenují evangelia. Mimo Petra a Dvanácti se v nich žádná z Pavlem uváděných osob nevyskytuje,¹⁵⁸ a naopak, mnozí evangelijní svědkové v Pavlově seznamu chybějí.¹⁵⁹ Stejný cíl pak podle některých badatelů sleduje i vynechání málo známých či málo hodnověrných postav, zejména žen od prázdného hrobu.¹⁶⁰

Ačkoliv kérygma postrádá jakoukoliv explicitní výpověď o posledních věcech, je zřetelné, že řada jeho formulací je zaměřena právě k nim. Napovídá tomu již záhlaví celku, kde celé kérygma Pavel označuje jako evangelium (v. 1-2). To pro apoštola nepředstavuje pouze dobrou zvěst či akt zvěstování (κηρύσσειν – v. 11,12), ale něco podstatně širšího – v Listu Římanům je představuje jako spásu, „Boží moc k záchraně pro každého, kdo věří“ (Ř 1,16).¹⁶¹ Ohlašuje se v něm, podle zaslíbení proroka Izaiáše (Iz 52,7; 61,1n), vysvobození ze zajetí hříchu, který ovládá celé stvoření (Ř 5,21), zároveň se ale jeho zvěstováním klade na člověka požadavek víry a vytrvalosti (1 K 15,58; Ko 1,23; srov. Fp 2,16; 1 Te 1,3 aj.).¹⁶² Příjemci evangelia jsou proto postaveni před zásadní rozhodnutí, které určí jejich osud na konci dějin. Jestliže odmítnutí Boží spásy přinese odsouzení (1 K 1,18; Ř 2,16), její přijetí a součinnost s Boží mocí,

¹⁵⁵ Viz také 1 K 9,1n, podobně Ga 1,12.15. Srov. FEE, Gordon D. *The First Epistle*, s. 551.

¹⁵⁶ Srov. MURPHY-O'CONNOR, Jerome. *Keys*, s. 240.

¹⁵⁷ Srov. FEE, Gordon D. *The First Epistle*, s. 730-731. Jiné čtení pasáže, podle kterého se zde chce vyvracet představa o nesmrtnosti křesťanů, se nezdá být přesvědčivé.

¹⁵⁸ Výjimku může představovat Ježíšovo zjevení „více než pěti stům bratří“ (ἐπάνω πεντακοσίοις ἀδελφοῖς – 6), které lze spojit se scénou Petrova letničního kázání (Sk 2,5n). Jde ovšem o spojení z více důvodů problematické: viz FITZMYER, Joseph A. *First Corinthians*, s. 550; COLLINS, Raimond F. *First Corinthians*, s. 535-536; WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 324-325.

¹⁵⁹ Viz Mk 16,9.12.14; Mt 28,9.17; L 24,15-51; J 20,14-17; 26-29; 21,1-23.

¹⁶⁰ Taková konstrukce předpokládá, že je tradice o ženách u hrobu starší, což se nicméně vzhledem k základním rysům této tradice nezdá být tolik nepravděpodobné. Viz SETZER, Claudia. Excellent Women: Female Witness to the Resurrection. *Journal of Biblical Literature* 1997, roč. 116, č. 2, s. 258-268.

¹⁶¹ Srov. 1 K 2,4n; 2 K 4,7; 6,2.

¹⁶² Viz 1 K 4,2; 15,58; 16,13; Ef 6,13.

jejíž zvláštní projev lze rozpoznat právě v Ježíšově vzkříšení, vede ke spáse a k účasti na Boží slávě (Ř 8,18).

V následující části, kde Pavel napadá pozici adresátů, kteří tvrdí, že „není zmrtvýchvstání“ (v. 12–34 – viz 4.2.9), se konečně tato eschatologická orientace kérygmatu formuluje otevřeně.¹⁶³ Ztráta budoucnostní naděje (v. 19) činí víru, kterou toto kérygma zakládá, prázdnou (κενός, v. 14 – tedy vlastně iluzorní, klamnou: takto ČEP),¹⁶⁴ ba dokonce marnou, „zbytečnou“ (ματαιά – v. 17).¹⁶⁵ Není-li vzkříšení, nebyl vzkříšen Kristus (v. 16), a tak ani nic z toho, co zaslibovala víra otců a proroci, neplatí. Živí jsou stále v moci hříchu, ponесou jeho následky a zahynou bez výhledu na účast na novému životě.¹⁶⁶ Jsou ztraceni, stejně jako jsou ztraceni ti, kdo již zemřeli (v. 17–18). „Máme-li naději v Kristu jen v tomto životě,“ dovozuje apoštol otevřeně, „jsme nejubožejší ze všech lidí“ (v. 19). Jde doslova o bytí či nebytí každého člověka, jak také naznačuje starozákonní rámeček zvěsti (Iz 53,3nn; Ž 16,8–11; 110,1).¹⁶⁷ Pouze v něm je ostatně zvěst srozumitelná, což je patrně také příčinou celého Pavlova sporu.¹⁶⁸

K tematice se potom Pavel vrátí v závěru kapitoly (v. 54–57). Ještě jednou, nyní explicitně, zde zmíní přímou souvislost mezi hříchem a smrtí (v. 56, podobně např. Ř 6,23) a nově také Zákonem (srov. Ř 7).¹⁶⁹ V duchu textu Oz 13,14b představuje smrt jako autonomní mocnost, sílu, která působí a podmaňuje si člověka; podle Iz 25,8a, dalšího textu, který zde připomínaná, je její porážka součástí událostí posledního času, kdy se má Hospodin ujmout vlády a po celé zemi má být prosazena jeho moc (Iz 24).¹⁷⁰ Řada prorockých textů tento poslední motiv také spojuje se zahlazením hříchů celého izraelského lidu a národní obnovou – viz např. Iz 40,1–11; Jr 31,31–34; Ez 36,22–32;

¹⁶³ Viz také 4.2.9.

¹⁶⁴ Mariusz Rosik si všímá, že řecké κενός apoštol typicky spojuje s nevydařenou apoštolskou prací. Srov. ROSIK, Mariusz. *Pierwszy list*, s. 484.

¹⁶⁵ TICHÝ, Ladislav. *První list*, s. 198–199.

¹⁶⁶ Čeká je stejný osud jako osud těch, kteří zvěst odmítli – viz 1 K 1,18; 2 K 2,15; 4,3; Ř 2,12. Srov. ROSIK, Mariusz. *Pierwszy list*, s. 485.

¹⁶⁷ Ke kterým starozákonním textům se přesně kérygma odvolává, a zda skutečně šlo o výše uvedená místa, nicméně není zcela jasné. Pokud se obrát „podle Písem“, jak je to pravděpodobné, nevztahuje k časovému určení („třetího dne“), ale ke zmrtvýchvstání obecně, lze jej kromě uvedených textů dávat do souvislosti ještě s Ž 2,7; Iz 50,8; 55,3. Srov. FEE, Gordon D. *The First Epistle*, s. 724. Jistě ale také mohlo jít o celek Písem, Písma jako taková – o jejich hlavní výpověď bez zřetele k nějaké konkrétní pasáži. Takto např. WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 320–321.

¹⁶⁸ Srov. COLLINS, Raimond F. *First Corinthians*, s. 530. Fee připouští možnost, že Korintňanům nebyla vůbec předána naděje na všeobecné vzkříšení z mrtvých – považuje za nepravděpodobné, že se o ní v rámci pohanských misí hovořilo. Spásu a naději do budoucna, se kterou se zvěst pojí, mohli podle něj Korintňané spojovat s jinými skutečnostmi. Viz FEE, Gordon D. *The First Epistle*, s. 716.

¹⁶⁹ Blíže k této souvislosti, kterou lze zahlédnout již v příběhu o stvoření a pádu člověka v knize Genesis viz v ROSIK, Mariusz. *Pierwszy list*, s. 510–511.

¹⁷⁰ Viz TICHÝ, Ladislav. *První list*, s. 214–215.

Da 9. Právě na jejich pozadí, a zejména na pozadí očekávání národní obnovy, byť nyní chápané v určitém přeznačeném smyslu, čte Wright i výpovědi kérygmatu o Ježíšově zástupné smrti za hříchy (v. 3).¹⁷¹

Eschatologicko-soteriologickou valenci nakonec badatelé rozeznávají i u řady jednotlivých slov či užitých gramatických kategorií. Pasivní perfektum ἐγήγεραται, kterým se ve v. 4 opisuje Ježíšovo vzkříšení, tak má snad také kromě trvalosti důsledků poukázat i na zlomový, neopakovatelný charakter události: Ježíš je jednou provždy ustanoven za Mesiáše a pána všeho stvoření. Jde o událost, která zásadně se mění vztah mezi člověkem a Bohem. Otevírá výhled k příchodu nového věku a všeobecnému vzkříšení.¹⁷² Časový údaj τῆ ἡμέρᾳ τῆ τρίτῃ, „třetího dne“, o něm se zmínil úvod výše, chce v této spojitosti patrně připomenout Boží příslib nového stvoření.¹⁷³ A podobný přesah badatelé nacházejí také u slovesa ὀρώω (pasivní aorist ὤφθη), jímž kérygma opisuje všechna Ježíšova zjevení. Někdy užitím tohoto slova dokládají fyzickou, smyslově postižitelnou povahu těchto zjevení;¹⁷⁴ především je ale Septuaginta užívá pro líčení Božích zjevení a manifestaci Boží slávy ve význačných obdobích starozákonních dějin spásy.¹⁷⁵ Připomíná a aktualizuje se jím zkušenost spásné Boží přítomnosti, která má nyní vyvrcholit v eschatologické události všeobecného vzkříšení.¹⁷⁶ Bůh se zjevuje jako Živý, všichni v něm dojdou života.¹⁷⁷ Raimond Collins také zaměření k poslední věcem vidí v konstrukci εἶτα – ἐπειτα – ἔπειτα – ἔσχατον. Jde podle něj o výraz „apokalyptického pohledu na realitu konce časů, který se obecně vyznačuje periodizujícím pohledem na dějiny“. Celý oddíl v tomto zarámování podle Collinse formuluje předznačený plán Boží spásy, v němž „vše zapadá na své místo“.¹⁷⁸

Svůj význam má zřejmě také způsob Pavlovy redakce jednotlivých pramenů. Propojením původně oddělených celků formule víry zvěsti (v. 3b–5) se zprávami

¹⁷¹ Srov. WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 320.

¹⁷² Srov. tamtéž, s. 321.

¹⁷³ Viz 20–22, 38–41 a 42–50; srov. také 2 K 5,17; Ga 6,15. Srov. COLLINS, Raimond F. *First Corinthians*, s. 531.

¹⁷⁴ Podobně jako v případě dalších událostí velikonočního příběhu (Ježíš byl pohřben – ἐτάφη, třetího dne vstal – ἐγήγεραται τῆ ἡμέρᾳ τῆ τρίτῃ) má jít o výpověď pracující s tělesností, kterou Pavel v našem listu staví proti gnostické interpretaci vzkříšení jeho adresátů. Srov. FEE, Gordon D. *The First Epistle*, s. 718–719, 728. Viz také MACGREGOR, Kirk R. 1 Corinthians 15:3B–6A, 7 and the Bodily Resurrection of Jesus. *Journal of the Evangelical Theological Society* 2006, roč. 49, č. 2, s. 230–233.

¹⁷⁵ Gn 12,7; 26,24; 35,9; 48,3; Ex 6,3; 16,10; Lv 9,23; Nu 14,10; 16,19; 17,7; 20,6; 1 Kr 3,5; 9,2; 2 Pa 1,7; 3,1; 7,12. Srov. COLLINS, Raimond F. *First Corinthians*, s. 531.

¹⁷⁶ Srov. RYŠKOVÁ, Mireia. *Doba*, s. 274–275.

¹⁷⁷ Srov. Zj 1,17n – 6.4.2.

¹⁷⁸ COLLINS, Raimond F. *First Corinthians*, s. 535.

o Ježíšových zjeveních (v. 6–8) konstruuje apoštol sérii událostí, již se zakládá církev.¹⁷⁹ Zjevení mají patrně ukázat, že ke každému ze svědků má vzkříšený Ježíš zvláštní vztah. To tyto svědky vybavuje v rámci církve zvláštní autoritou, zároveň jsou ale také pověřeni k misii,¹⁸⁰ které pak přechází i na celou církev. Bůh celé toto společenství ustanovuje jako prodloužení působnosti své moci do dějin a konkrétní výraz naděje přicházejícího věku.

4.2.9. 1 K 15,12.20

12	<i>Εἰ δὲ Χριστὸς κηρύσσεται ὅτι ἐκ νεκρῶν ἐγήγερται, πῶς λέγουσιν ἐν ὑμῖν τινες ὅτι ἀνάστασις νεκρῶν οὐκ ἔστιν;</i>	12	<i>Když se tedy hlásá o Kristu, že vstal z mrtvých, jak to, že někteří mezi vámi říkají, že není vzkříšení mrtvých?</i>
...
20	<i>Νυνὶ δὲ Χριστὸς ἐγήγερται ἐκ νεκρῶν, ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων.</i>	20	<i>Avšak Kristus vstal z mrtvých, prvotina těch, kdo zesnuli.¹⁸¹</i>

Na tradiční formuli o vzkříšení se v patnácté kapitole dále Pavel odvolává ve 12. a 20. verši. Tvar Χριστὸς ἐγήγερται, „Kristus byl vzkříšen“, nacházíme i ve v. 13, 14, 16, 17, zde jde však spíše o nepřímou odvolávku či její parafrázi. O oddílu v. 12–19, kde Pavel hovoří o důsledcích faktického odmítání Ježíšova zmrtvýchvstání, stejně jako o části v. 20–28, v níž rozvádí důsledky Ježíšova vítězství nad smrtí (4.4.2), jsme se stručně zmínili již v předchozím bodě v souvislosti s eschatologickým zaměřením křesťanské zvěsti. Ve 12. verši poukazuje na skutečnost, že postoj Korintňanů jde proti autoritě církve. Pavel zde představuje formuli o vzkříšení a to, co ohlašuje, jako základ jejího učení i totožnosti (κηρύσσεται v pasivním tvaru – „je hlásáno“, „hlásá se“). To adresáti dříve přijali, nyní to však odmítají (v. 11).¹⁸²

Skutečnost, že ve dvanáctém a třináctém verši je zaměněno sloveso ἐγείρω tvarem ἀνάστασις νεκρῶν (doslova „vstání mrtvých“ – české „zmrtvýchvstání“), napovídá, že sloveso ἀνίστημι, z něhož je podstatné jméno ἀνάστασις odvozeno, považuje Pavel vůči běžnějšímu ἐγείρω za synonymní či ekvivalentní. Všeobecné zmrtvýchvstání, které jako ἀνάστασις snad označovali sami Korintňané, je vzkříšením téhož typu, které prodělal z Boží moci Kristus. Uvažuje-li se o něm v tomto kontextu, není chybou je chápat i jako

¹⁷⁹ Srov. FUNDA, Otakar Antoň. *Ježíš a mýtus o Kristu*. Praha: Karolinum, 2013. S. 209.

¹⁸⁰ Sk 9,3–6; Mk 16,15; Mt 28,19; L 24,49 aj. Viz 5.5.4.

¹⁸¹ ČSP původně – „... kdo zemřeli“, jako variantu nabízí „usnuli“.

¹⁸² Srov. COLLINS, Raimond F. *First Corinthians*, s. 538–539.

aktivitu kříšeného, tedy věřících či Ježíše (ἀνάστασις v naší perikopě, resp. ἀνέστη z 1 Te 4,14 – 4.2.14).¹⁸³

Absence členu v konstrukci ἐκ νεκρῶν se zdá naznačovat, že se zde jedná o smrt na všeobecné rovině, kterou Ježíš překonává. Nejde pouze o jeho vlastní smrt, ale o moc smrti jako takové.¹⁸⁴ Alternativně zde také Pavel mohl podle některých komentátorů hovořit o zemřelých s odkazem ke konkrétním osobám, které Korintʹané znali. Tak jako oni Ježíš zemřel, ale byl vzkříšen; i oni budou vzkříšeni. Ježíšovo vzkříšení se týká všech, i apoštolových adresátů.¹⁸⁵ Tímto postupem se tak snad mohl Pavel snažit posílit působnost své argumentace, avšak tato konstrukce není příliš přesvědčivá.¹⁸⁶

Řecké ἀπαρχὴ, k němuž ve dvacátém verši Pavel přirovnává Ježíše, původně označovalo první plody sklizně, z nichž bylo možné poznat, jaká bude celá úroda daného roku, a ve Starém zákoně se pak pod tímto slovem rozuměly i kultické oběti těchto plodů.¹⁸⁷ Zde tedy příměr pracuje s první rovinou pojmu: dává v Ježíši a v jeho příběhu rozpoznat konkrétní doklad a předznamenání toho, co čeká křesťany na konci věku.¹⁸⁸ Jde o „základ a záruku vzkříšení ostatních lidí“.¹⁸⁹ Je ale při tom třeba dodat, že Kristovo vzkříšení si uchovává zcela zvláštní charakter. Není prostě jen jedním z jejich řady všech vzkříšení (třebaže prvním), ale má zjevovatelskou povahu. Na rozdíl od ostatních vzkříšení se při něm Ježíši prokazuje mimořádná čest, jak lépe ukazuje termín πρωτότοκος, užitý v podobném kontextu v Ř 8,29 (4.4.1); Ko 1,18 (4.4.3), či Zj 1,5 (6.4.1).¹⁹⁰

Současnost má ve světle záruky budoucího vzkříšení charakter naděje, ale zároveň také prozatímnosti. Předznačuje se jí proměna, která kvalitativně dovrší nynější stav věci. Všechny tři momenty – dočasnost, nasměrování k budoucí proměně, jistota této proměny – jsou také přítomny v Ř 8,23 a Ř 11,16, kde Pavel motiv prvotiny užívá v obdobném

¹⁸³ Srov. TICHÝ, Ladislav. *První list*, s. 197.

¹⁸⁴ Srov. COLLINS, Raimond F. *First Corinthians*, s. 543.

¹⁸⁵ Viz BAKER, William. 1 Corinthians. In BAKER, William – MARTIN, Ralph P. – TONEY, Carl N. – COMFORT, Philip W. (ed.). *Corinthians 1 & 2*. Carol Streams: Tyndale House Publishers, 2009, s. 217; FEE, Gordon D. *The First Epistle*, s. 740–741.

¹⁸⁶ Spojení ἐκ νεκρῶν užívá Pavel v řeči o zmrtvýchvstání relativně často (viz pozn. 66 v této kapitole), takže přirozeně vyvstává otázka, nakolik zde lze za jeho užitím sledovat nějaký konkrétní záměr.

¹⁸⁷ Ex 23,16.19a; Lv 23,9–14; Nu 18,8–13; Dt 18,4 aj. Detailněji viz v ROSIK, Mariusz. *Pierwszy list*, s. 486. Viz také COLLINS, Raimond F. *First Corinthians*, s. 548.

¹⁸⁸ FEE, Gordon D. *The First Epistle*, s. 749. Motiv prvotiny Pavel zřejmě rozpracovává i ve rámci výkladu o fyzické podobě vzkříšeného těla v 1 K 15,44–50.

¹⁸⁹ TICHÝ, Ladislav. *První list*, s. 200.

¹⁹⁰ Srov. tamtéž.

významu, a prakticky v tomtéž významu pak pomocí termínu ἀρραβών (závdavek)¹⁹¹ charakterizuje v 2 K 1,22 a 2 K 5,5 dar Ducha.¹⁹²

V rámci dvacátého verše si také můžeme všimnout nenápadného posunu – zatímco subjektem všeobecného zmrtvýchvstání jsou mrtví, οἱ νεκροί, ty, kteří budou mít účast na Ježíšově vzkříšení, nazývá Pavel οἱ κοιμηθέντες, „zesnulí“. Tato změna patrně není náhodná, neboť sloveso κοιμᾶσθαι apoštol užívá výhradně ve vztahu ke křesťanům:¹⁹³ přejímá tím rozšířený dobový eufemismus pro umírání,¹⁹⁴ avšak významově jej posouvá. Předjímá zřejmě probuzení při Pánově parusii,¹⁹⁵ popř. může formulovat požadavek, aby zemřelí nepřestali být ani po své smrti považováni za členy komunity.¹⁹⁶ Geerhardus Vos zde nachází i možný odkaz ke zvláštní něze, která byla zemřelým projevoována během pohřebního rituálu.¹⁹⁷ V každém případě ale zesnulí, o nichž se hovoří v naší perikopě, nebudou ztraceni, ale dosáhnou života v Boží blízkosti.¹⁹⁸

4.2.10. 2 K 4,14

14 εἰδότες ὅτι ὁ ἐγείρας τὸν κύριον
Ἰησοῦν καὶ ἡμᾶς σὺν Ἰησοῦ ἐγερεῖ
καὶ παραστήσει σὺν ὑμῖν.

14 *a víme, že ten, který vzkřísil
Pána Ježíše, také nás
s Ježíšem vzkřísí a postaví
spolu s vámi.*

Řeč o křehkosti těch, kteří zvěstují evangelium (2 K 4,7–15), uzavírá Pavel v Druhém listu Korint’anům povzbuzením. Hlasatelé dobré zvěsti mají velké poslání – na svých tělech nosí znamení Ježíšovy smrti, aby na nich vynikl vzkříšený život připravený pro všechny, kdo věří v Ježíše, a přispěli tak k rozhojnění Boží slávy.¹⁹⁹ Hybnou silou pro zvěstování evangelia a snášení příkoří je jim výhled ke všeobecnému zmrtvýchvstání,

¹⁹¹ Původní význam pojmu – první splátka ze smluvně dohodnuté částky – je přenesen na koncepci Boží zaslíbení: dar Ducha je „první splátkou“ spásy. Srov. také L 12,32.

¹⁹² Srov. THISELTON, Anthony C. *The First Epistle to the Corinthians: A Commentary on the Greek Text*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 2000. S. 1223–1224.

¹⁹³ Srov. NICHOLL, Collin R. *From Hope*, s. 22–23. Viz 1 K 7,39; 11,30; 15,6.18.51; 2 K 4,13nn. Není však pochyb o tom, že i křesťany považuje Pavel v pravém slova smyslu za mrtvé: i oni jsou jinde nazýváni, snad pod vlivem tradičních formulací, jako οἱ νεκροί – viz např. 1 K 15,52 či 1 Te 4,16 (οἱ νεκροὶ ἐν Χριστῷ).

¹⁹⁴ Srov. HARRIS, Murray J. The New Testament view of life after death. *Themelios* 1986, roč. 11, č. 2, s. 48.

¹⁹⁵ Srov. NICHOLL, Collin R. *From Hope*, s. 22.

¹⁹⁶ Viz ASCOUGH, Richard. A Question of Death: Paul’s Community Building Language in 1 Thessalonians 4:13–18. *Journal of Biblical Literature* 2004, roč. 123, č. 3, s. 525.

¹⁹⁷ Viz VOS, Geerhardus. *The Pauline Eschatology*. Phillipsburg: P&R Publishing, 1979. S. 95–96.

¹⁹⁸ Tato skutečnost se zmrtvýchvstáním v Pavlově řeči zpravidla úzce souvisí – viz 2 K 5,8; Fp 1,23; 1 Te 4,17; 2 K 4,14. Srov. ROSIK, Mariusz. *Pierwszy list*, s. 486.

¹⁹⁹ SHILLINGTON, V. George. *2 Corinthians*. Scottsdale: Herald Press, 1998. S. 97.

avšak z druhé strany jim také aktivně dopomáhá táž moc, která vzkřísila Ježíše z mrtvých (4,10n.16).²⁰⁰

Poněkud nejasně může působit obrat o vzkříšení „spolu s Ježíšem“, σὺν Ἰησοῦ. Užití předložky σὺν ve spojení s Ježíšem Kristem mívá obecně u Pavla budoucnostní charakter;²⁰¹ nemíní se jím zde moment sjednocení v důsledku vzkříšení,²⁰² nýbrž podíl na zmíněném spásném Božím působení, které vyvedlo Ježíše z moci smrti. Jde o to být vzkříšen stejně, stejnou silou, jako byl vzkříšen Ježíš.²⁰³ Ať už má následné předvedení (παρίστημι) k Bohu evokovat obraz soudu,²⁰⁴ anebo obecněji sjednocení s Bohem,²⁰⁵ jde v každém případě o optimistickou vizi. Vyjadřuje se jí celá eschatologická naděje církve – vzkříšení není negací obav ze smrti, nýbrž prostředkem k setkání s Bohem tváří v tvář.

4.2.11. 2 K 5,14n

14 ἡ γὰρ ἀγάπη τοῦ Χριστοῦ συνέχει ἡμᾶς, κρίναντας τοῦτο, ὅτι εἷς ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν: ἄρα οἱ πάντες ἀπέθανον:

14 *Neboť Kristova láska nás váže, když jsme usoudili toto: Protože jeden zemřel za všechny, tedy všichni zemřeli.*

15 καὶ ὑπὲρ πάντων ἀπέθανεν ἵνα οἱ ζῶντες μηκέτι ἑαυτοῖς ζῶσιν ἀλλὰ τῷ ὑπὲρ αὐτῶν ἀποθανόντι καὶ ἐγερθέντι

15 *A on zemřel za všechny, aby ti, kteří žijí, nežili už sami sobě, nýbrž tomu, kdo za ně zemřel a vstal z mrtvých.*

V Druhém listu Korintským dále Pavel Kristovu smrt a vzkříšení zmiňuje ve dvojverší opisujícím podstatu křesťanského života. Přestože, jak vysvětluje, pociťuje bázeň před blížícím se soudem a snaží se svou misí podněcovat svět k obrácení (v. 5,10n.20n),²⁰⁶ základem jeho apoštolské služby nejsou obavy z budoucnosti, nýbrž Kristova láska. Kristus jí poutá všechny věřící k sobě (συνέχει ἡμᾶς – „váže“ či „zavazuje

²⁰⁰ Srov. KEENER, Craig S. *1-2 Corinthians*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005. S. 175.

²⁰¹ Viz např. 2 K 4,14; 1 Te 4,14; srov. Ko 3,4.

²⁰² V takovém případě by bylo Pavlovu stylu bližší spíše εἶναι σὺν Ἰησοῦ či ἐν Χριστῷ. Srov. HARRIS, Murray J. *The Second Epistle to the Corinthians: A Commentary on the Greek Text*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 2005. S. 353.

²⁰³ Tamtéž. Srov. také s motivem prvotiny všeobecného zmrtvýchvstání – 1 K 15,20.23 (4.2.9).

²⁰⁴ Srov. 2 K 5,10; Ř 14,10; Ko 1,28.

²⁰⁵ HARRIS, Murray J. *The Second Epistle*, s. 353–354. Srov. také GARLAND David E. *Second Corinthians*. Nashville: B&H Publishing Group, 1999. S. 236.

²⁰⁶ SHILLINGTON, V. George. *2 Corinthians*, s. 120.

nás“, ČEP: „má nás ve své moci“).²⁰⁷ Skrze Pavlovu službu dochází tato láska, vyjádřená Kristem do krajnosti na kříži,²⁰⁸ rozšíření, a tak nepřímo i své realizace (v. 19).²⁰⁹

Určitou zvláštností perikopy je zobecňující, odosobnělý jazyk, jímž Pavel artikuluje původní látku formule. Tradiční Χριστός a ἁμαρτίαι ἡμῶν, „naše hříchy“, které jsme viděli v textu kérygmatu prvotní církve z 1 K 15,3 (4.2.8), nahrazuje abstraktnějším εἷς, „jeden“, a πάντων, „všichni“. V téže obecné poloze pak v navazujícím verši podtrhuje univerzální dosah Kristovy oběti, když ty, kdo z ní těží, označuje jako οἱ ζῶντες, „žijící“, „ti, kteří jsou naživu“, každého žijícího člověka. Dle V. George Shillingtona tím může usilovat i o překonání různých sociálních, kulturních či etnických rozdílů (Ga 3,28),²¹⁰ v každém případě zde ale poměrně zřetelně rezonuje výpověď o Kristu jako novém Adamovi z Ř 5,12–21.²¹¹

Třebaže to někteří komentátoři připouštějí,²¹² smrt za všechny, ὑπὲρ πάντων, se zde patrně nemá zástupný, nýbrž kolektivní charakter: s Kristem „všichni zemřeli“ (v. 14), všichni s ním také vstanou.²¹³ Nejde o expiační, smírčí smrt, provedenou místo nás a v náš prospěch, ale Ježíšovu dobrovolnou obět,²¹⁴ v níž se utváří „nový, eschatologický rámec víry umožňující nahlédnout Krista a nás samotné v něm“ (v. 17).²¹⁵ Umožňuje vznik ucelené křesťanské existence „s Kristem a v Kristu“ (Ga 2,19; Ř 6,3; 1 K 10,14–22),²¹⁶ v níž se vše ukazuje v novém světle. Tyto skutečnosti však nutné je zkoumat v srdci člověka: vnějšímu zraku zůstávají skryty (v. 12; 3,3).

V navazující pasáži o vyslancích Božího usmíření (5,16 – 6,2) představuje Pavel Ježíšovo zmrtvýchvstání jako eschatologický přelom, jímž se počíná konec starého věku, ale zároveň otevírá horizont nového lidství (v. 16). To, co z jiných míst vyplývá spíše nepřímo, se zde vyslovuje explicitně: „Kdo je v Kristu, je nové stvoření“ (v. 17). Nejen tedy umírání a vstávání s Kristem (Ř 6,4 – 4.2.2), ale také nový život v něm je eschatologickou kategorií a projevem Boží milosti (v. 18).

²⁰⁷ Pavel Větrovec překládá v. 14a volněji: „Kristova láska nás vybízí“. Viz VĚTROVEC, Pavel. 2K 5,1–11 – paradoxní pavlovská soteriologie. In OPATRŇÝ, Dominik (ed.) – TICHÝ, Ladislav (ed.). *Apoštol Pavel a Písmo*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2009, s. 203. Srov. také Fp 1,23.

²⁰⁸ Ř 5,8; 8,32; 1 K 15,3 (4.2.8); Ga 3,13.

²⁰⁹ SHILLINGTON, V. George. *2 Corinthians*, s. 122.

²¹⁰ Viz tamtéž.

²¹¹ Srov. také 1 K 15,21n.

²¹² Popř. uvažují o obou významech Kristovy oběti, výkupné i zástupné – viz MARTIN, Ralph P. – TONEY, Carl N. *2 Corinthians*. In BAKER, William – MARTIN, Ralph P. – TONEY, Carl N. – COMFORT, Philip W. (ed.). *Corinthians 1 & 2*, s. 316.

²¹³ Jedná se o motiv umírání a vstávání s Kristem představený výše.

²¹⁴ Srov. VĚTROVEC, Pavel. 2K 5,1–11, s. 205

²¹⁵ KEENER, Craig S. *1-2 Corinthians*, s. 185.

²¹⁶ Srov. SHILLINGTON, V. George. *2 Corinthians*, s. 123.

4.2.12. Ga 1,1

1 *Παῦλος ἀπόστολος, οὐκ ἀπ' ἀνθρώπων· οὐδὲ δι' ἀνθρώπου ἀλλὰ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ θεοῦ πατρὸς τοῦ ἐγείραντος αὐτὸν ἐκ νεκρῶν*

1 *Pavel, apoštol vyslaný ne od lidí nebo skrze člověka, ale skrze Ježíše Krista a Boha Otce, který ho vzkřísil z mrtvých*

V úvodním verši Listu Galatským se zdá Pavel sledovat dva cíle. Za prvé, když de-facto dvakrát odmítá původ svého povolání a misie u lidí,²¹⁷ ale vztahuje je k Ježíši a k Bohu (1,12.15n), chce je legitimizovat. Tomu, že tak činí (spojku διὰ, „skrze“, vztahuje jak k Ἰησοῦ Χριστοῦ, Ježíši Kristu, tak také θεοῦ πατρὸς, Bohu Otci), napovídá nejen analýza Pavlova stylu,²¹⁸ ale také hlubší teologický význam formule o vzkříšení. Bůh se k Ježíši přiznává, zjevuje jeho Boží identitu, takže tím, že Pavla povolává Ježíš, povolává jej zároveň také Bůh.²¹⁹ To dává v perikopě vidět jedno ze zárodečných vyjádření trojiční víry.²²⁰

Za druhé vyznačuje Pavel formulí o vzkříšení apokalypticko-eschatologický rámec, v němž se bude pohybovat tematika celého listu. Vzkříšení mrtvých předznačuje příchod Božího království (2 Bár 50,2),²²¹ v Kristu Bůh uvedl do dějin nový věk spásy. Nastává nová dějinná situace, „situace, která ‚mění všechno‘ – zejména způsob hodnocení a uplatňování Zákona“,²²² který bude předmětem následujícího výkladu o ospravedlnění.

4.2.13. 1 Te 1,9n

9 *αὐτοὶ γὰρ περὶ ἡμῶν ἀπαγγέλλουσιν ὅποιαν εἴσοδον ἔσχομεν πρὸς ὑμᾶς, καὶ πῶς ἐπεστρέψατε πρὸς τὸν θεὸν ἀπὸ τῶν εἰδώλων δουλεύειν θεῷ ζῶντι καὶ ἀληθινῷ,*

9 *Oni sami totiž o nás vypravují, jaký byl náš příchod k vám a jak jste se obrátili od model k Bohu, abyste sloužili živému a pravému Bohu*

10 *καὶ ἀναμένειν τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐκ τῶν οὐρανῶν, ὃν ἤγειρεν ἐκ [τῶν] νεκρῶν, Ἰησοῦν τὸν ῥυόμενον ἡμᾶς ἐκ τῆς ὀργῆς τῆς ἐρχομένης.*

10 *a očekávali z nebes jeho Syna, kterého probudil z mrtvých, Ježíše, který nás vysvobozuje od přicházejícího hněvu.*

²¹⁷ Viz ЯЦИШИИ, Андрій: *Послання до Галатів*. Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2021. S. 25–26. Viz také Ga 1,15–16a.

²¹⁸ Srov. MOO, Douglas J. *Galatians*. Grand Rapids: Baker Academic, 2013. S. 67–69.

²¹⁹ Podobně také 1 Tm 1,1.

²²⁰ De BOER, Martinus C. *Galatians: A Commentary*. Louisville: Westminster John Knox Press, 2011. S. 24; MATERA, Frank J. – HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Galatians*. Collegeville: The Liturgical Press, 1992. S. 43.

²²¹ Srov. MOO, Douglas J. *Galatians*, s. 69.

²²² Tamtéž.

Tradiční formule v 10. verši úvodní kapitoly Prvního listu Tesalonickým představuje patrně vůbec nejstarší písemnou fixaci církevní zvěsti o Ježíšově vzkříšení.²²³ Nacházíme ji zde v závěru rozsáhlého díkuvzdání, v němž Pavel adresátům připomíná eschatologický charakter křesťanské víry. Ačkoliv někteří komentátoři pochybují²²⁴ o předpavlovském původu celého vnějšího dvojverší 9–10, specifický jazyk, styl i christologie v něm dávají poměrně zřetelně rozpoznat přítomnost tradiční předlohy.

O původu látky 9b–10 nepadají mezi badateli jednoznačná shoda,²²⁵ jeho vznik se nicméně spojuje nejčastěji s řeckožidovskou misí.²²⁶ Vlastní formule o vzkříšení (v. 10b), zde stylizovaná do výpovědi o Synu vzkříšeném Bohem z mrtvých (ὁν ἠγειρεν ἐκ [τῶν] νεκρῶν), je Pavlovým dodatkem k původně samostatně stojícímu vyznání o povaze pravé bohoslužby. Rozsah obou látek, tohoto vyznání i naší formule, není zcela jasný. Dle Jacoba Eliase tvoří vyznání pouze část 9b–10a a její „gramaticky nešikovné“ propojení s formulí o vzkříšení (10b) lze připsat Pavlovi;²²⁷ Earl Richard chápe celek 9b–10 jako ucelený tradiční materiál, do něhož měla být formule o vzkříšení vložena jako vsuvka.²²⁸ Podobně, s menšími odlišnostmi, rekonstruují látku i další komentátoři.²²⁹ Pokusy o propojení formule o vzkříšení se zbylou látkou dvojverší do jednotného tradičního celku, v němž se pak vidí ustálená křestní formule či píseň, jsou spíše ojedinělé.²³⁰ Mark Goodwin v perikopě rozeznává předlohu Oz 2,1, které mají odpovídat části 9c a 10c, tato rekonstrukce je nicméně problematická.²³¹

²²³ Dle nejčastější datace Prvního listu Tesalonickým by se jednalo již o počátek 50. let prvního století. Viz ELIAS, Jacob W. *1 and 2 Thessalonians*. Scottsdale: Herald Press, 1995. S. 49; LUCKENSMEYER, David. *The Eschatology of First Thessalonians*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2009. S. 100.

²²⁴ Viz LUCKENSMEYER, David. *The Eschatology*, s. 107. Někteří autoři celou pasáž považují za vlastní Pavlovo shrnutí obsahu celého listu.

²²⁵ Může se jednat, například, o tradiční židovskou misijní formuli doplněnou o christologické vyznání; jako schéma raného křesťanského kázání by byla látka přítomna také v Sk 14,15 a Sk 17,22–31. Někteří autoři celek považují za slavnostní hymnus nebo vyznání doprovázející křestní rituály. Srov. ELIAS, Jacob W. *1 and 2 Thessalonians*, s. 47–48.

²²⁶ Srov. RICHARD, Earl J. – HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *First and Second Thessalonians*. Collegeville: The Liturgical Press, 2007. S. 53.

²²⁷ ELIAS, Jacob W. *1 and 2 Thessalonians*, s. 49.

²²⁸ Srov. RICHARD, Earl J. – HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *First*, s. 57.

²²⁹ Srov. LUCKENSMEYER, David. *The Eschatology*, s. 106–113.

²³⁰ Viz např. GOODWIN, Mark J. *Paul, apostle of the living God: kerygma and conversion in 2 Corinthians*. Harrisburg: Trinity Press, 2001. S. 132; srov. také LUCKENSMEYER, David. *The Eschatology*, s. 108–109.

²³¹ Hovoří-li se podle Goodwina v 9c o živém Bohu, je paralelní verš 10c o jeho synu odkazem k synům živého Boha z Oz 2,1. Bůh tak je zde představován jako původce stvoření a života: vzkříšením Ježíše se naplňuje slib, „že živý Bůh obnoví Izrael za ‚syny živého Boha‘ a zjeví také Ježíšovu reprezentativní roli nového Izraele, ‚syna živého Boha‘“. Viz GOODWIN, Mark J. *Paul*, s. 133. S charakteristikou Boha jako živého se ovšem setkáváme i mimo Ozeášův text. Jedná o relativně častý starozákonní motiv (viz např. Dt 5,26; Ž 42,3; Joz 3,10; Da 6,27; Jr 10,10 aj.) zdůrazňující „Boží transcendenci, moc nad životem

Celá perikopa je formulována typickým slovníkem dobové apokalyptiky. Nebe, z něhož se očekává Ježíšův příchod (ἐκ τῶν οὐρανῶν – v. 10a), je místem Boží vlády, moci; sláva, která má tento příchod doprovázet, Boží moc zjeví.²³² Jeho otevření završí očekávání věku spásy.²³³ Eschatologické události, a zejména vzkříšení mrtvých v Kristu (1 Te 4,15nn – 4.2.14), Pavel také prezentuje jako antitezi „přicházejícího hněvu“ (v. 10c).²³⁴ O Božím hněvu, ὀργή, obecně hovoří pouze zřídka²³⁵ a vztahuje jej zpravidla k životu ve stávajícím věku: je zaslouženým důsledkem hříchu (Ř 3,23; 4,15; 6,23)²³⁶ a je viditelný v životě hříšníků (Ř 1,18); kulminovat má nicméně až na Božím soudu (1 Te 5,2). Ježíšova spása je tedy kromě stávajícího života zaměřena i do budoucnosti, aby mohla ty, kteří jí dosáhnou, onoho hněvu ušetřit (srov. 5,9; viz také Ř 5,9; Ef 2,3nn).²³⁷ Pavel nespatřuje žádný nesoulad mezi přítomnostním a budoucnostním rozměrem Vykupitelova díla,²³⁸ v každém případě ale její důsledky vykresluje jako kolektivní (v. 10). Na toto téma v listu částečně naváže pasáž o Pánově parusii a osudu zemřelých křesťanů z 4,13–18.

4.2.14. Líčení Ježíšovy parusie (1 Te 4,13–18)

13 <i>Οὐ θέλομεν δὲ ὑμᾶς ἀγνοεῖν, ἀδελφοί, περὶ τῶν κοιμωμένων, ἵνα μὴ λυπησθε καθὼς καὶ οἱ λοιποὶ οἱ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα.</i>	13 <i>Nechceme vás, bratři, nechávat v nevědomosti o těch, kdo zesnuli, abyste se nermoutili jako ti ostatní, kteří nemají naděje.</i>
14 <i>εἰ γὰρ πιστεύομεν ὅτι Ἰησοῦς ἀπέθανεν καὶ ἀνέστη, οὕτως καὶ ὁ θεὸς τοὺς κοιμηθέντας διὰ τοῦ Ἰησοῦ ἄξει σὺν αὐτῷ.</i>	14 <i>Jestliže však věříme, že Ježíš zemřel a vstal z mrtvých, tak Bůh také ty, kdo zemřeli skrze Ježíše, přivede s ním.</i>
15 <i>Τοῦτο γὰρ ὑμῖν λέγομεν ἐν λόγῳ κυρίου, ὅτι ἡμεῖς οἱ ζῶντες οἱ περιλειπόμενοι εἰς τὴν παρουσίαν τοῦ κυρίου οὐ μὴ φθάσωμεν τοὺς κοιμηθέντας:</i>	15 <i>Neboť toto vám říkáme slovem Pánovým: My živí, kteří jsme tu ponecháni do příchodu Pána, jistě nepředejdeme ty, kteří zesnuli,</i>

a svatost“, takže rekonstrukce není příliš přesvědčivá. Srov. také RICHARD, Earl J. – HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *First*, s. 55–56.

²³² Srov. také 2 Te 1,7.

²³³ Srov. LUCKENSMEYER, David. *The Eschatology*, s. 97–98.

²³⁴ Tamtéž, s. 101.

²³⁵ 1 Te 5,9; Ř 9,22n.

²³⁶ Srov. Ř 3,23; 6,23

²³⁷ Participiálním tvarem τῆς ἐρχομένης se zde patrně nemíní tolik blízkost hněvu v čase, jako určitost a jistota jeho příchodu.

²³⁸ Srov. LUCKENSMEYER, David. *The Eschatology*, s. 106.

16 ὅτι αὐτὸς ὁ κύριος ἐν κελεύσματι, ἐν φωνῇ ἀρχαγγέλου καὶ ἐν σάλπιγγι θεοῦ, καταβήσεται ἀπ' οὐρανοῦ, καὶ οἱ νεκροὶ ἐν Χριστῷ ἀναστήσονται πρῶτον,	16 protože za zvuku prikazujícího zvolání, hlasu archanděla a Boží polnice sám Pán sestoupí z nebe a mrtví v Kristu vstanou nejdříve.
17 ἔπειτα ἡμεῖς οἱ ζῶντες οἱ περιλειπόμενοι ἅμα σὺν αὐτοῖς ἀρπαγησόμεθα ἐν νεφέλαις εἰς ἀπάντησιν τοῦ κυρίου εἰς ἀέρα: καὶ οὕτως πάντοτε σὺν κυρίῳ ἐσόμεθα.	17 Potom my živí, kteří tu budeme ponecháni, budeme spolu s nimi uchvázeni v oblacích do vzduchu k setkání s Pánem. A tak už navždy budeme s Pánem.
18 Ὡστε παρακαλεῖτε ἀλλήλους ἐν τοῖς λόγοις τούτοις.	18 Proto se těmito slovy navzájem povzbuzujte.

Závěr čtvrté kapitoly Prvního listu Tesalonickým představuje společně s výše uvedenou řečí o vzkříšení křesťanů 1 K 15,20–28 (4.4.2) jediná dvě místa, v nichž Pavel explicitně rozpracovává téma eschatologických důsledků Ježíšova zmrtvýchvstání. Přestože se oba celky do značné míry tematicky překrývají, je poučení o podobě očekávané Pánovy parusie a osudu zemřelých křesťanů, jak bývá oddíl, který nyní představíme, charakterizován, výrazně stručnější. V Prvním listu Tesalonickým nemusí Pavel připomínat celý spásně-eschatologický rámec křesťanského kerygmatu, neboť Tesaloničtí, na rozdíl od členů korintského sboru, o budoucím vzkříšení zemřelých v Kristu zřejmě nepochybovali. Z úvodního verše naší perikopy vyplývá, že zde reaguje na obavy členů obce o osud jejich patrně nedávno zesnulých bratří. Jejich znepokojení, o němž se apoštol dozvěděl nejspíše od Timotea, popř. ze zvláštní, nedochované korespondence,²³⁹ vyvstávaly zřejmě z představy, že zemřelí budou oproti těm, kteří se dožijí očekávaného Pánova příchodu, nějakým způsobem znevýhodněni. Jedná se zde tedy o jisté doplnění či korekci Pavlem jinak chváleného duchovního postupu místní církevní obce z 1 Te 1,9n (4.2.13).²⁴⁰

Tomuto zaměření odpovídá i styl. Místo polemiky, kterou jsme viděli v 1 K 15 (viz 4.2.9), zde nacházíme jednu z řady paraklezí (4,1 – 5,11), eticko-naučných pojednání,²⁴¹ v nichž Pavel pareneticky vykládá povahu křesťanské víry. Tématu parusie se věnuje i v bezprostředně navazující části 5,1–11, v níž se soustředí na čas a způsob jejího

²³⁹ Viz zmínku o možném takovém dopisu z 1 K 7,1.

²⁴⁰ Srov. NICHOLL, Collin R. *From Hope to Despair in Thessalonica*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004. S. 35–38.

²⁴¹ RYŠKOVÁ, Mireia. *První list Tesalonickým*. Praha: CBS, 2007. S. 102.

uskutečnění. Nejen společné téma, nýbrž i četné strukturální provázanosti oddílů 4,13–18 a 5,1–11 vedou některé komentátory k tomu, aby o nich uvažovali jako o jediném literárním celku.²⁴²

Řeč je strukturována do tří chiasticky uspořádaných částí. Po představení problému (A – v. 13) se připomíná formule o smrti a vzkříšení (B – v. 14), rozvedená s odkazem na slovo Páně do hlavní teze o osudu zemřelých křesťanů (B' – v. 15–17), a nakonec se důsledky celé výpovědi převádějí do praktického života (C – v. 18). Propojením tradiční formule s apokalyptickou představou Ježíšova slavného příchodu na konci věků (v. 16–17) utváří dějinný eschatologicko-soteriologický rámec, který má rozptýlit obavy adresátů.

I zde Pavlovu řeč formuje vědomí přítomnosti působící Boží moci, jejímž dokladem a nejzřetelnějším výrazem je Ježíšovo vzkříšení z mrtvých. V ní nachází křesťanský život jistotu i navzdory smrti; beznaděj se pak pojímá jako důsledek nedostatečného promyšlení víry.²⁴³ Poučení o parusii a osudu zemřelých patří k jedné z nejvíce komentovaných novozákonních pasáží. Pozornost badatelů přitahuje nejen jedinečná historická hodnota jeho výpovědi, odrážející zřetelně eschatologický charakter víry rané církve, ale také řada stylistických zvláštností a exegetických problémů.

Netradiční stylistikou, ale také způsobem začlenění do okolního textu se vyznačuje i naše formule o vzkříšení (Ἰησοῦς ἀπέθανεν καὶ ἀνέστη – v. 14). Na rozdíl od ostatních předpavlovských formulí je zde Ježíš jmenován vlastním jménem (Ἰησοῦς),²⁴⁴ a pro opis jeho zmrtvýchvstání se místo typického ἐγείρω užívá sloveso ἀνίστημι. Jde o jediný případ užití tohoto slovesa v rámci všech formulí o smrti a vzkříšení.²⁴⁵ Z přísně gramatického pohledu se zde navíc užitím aktivního slovesného rodu poprvé nevypovídá o aktivitě Boha, ale samotného Ježíše (aorist ἀνέστη – „vstal“).

Vzhledem k těmto skutečnostem někteří komentátoři předpokládají, že Pavel zde reprodukuje odlišnou tradici,²⁴⁶ popř. připomínají, že autorem listu byl patrně také Silvanus (1,1), jehož styl a slovník mohl spoluurčovat výslednou podobu parafrázované

²⁴² LUCKENSMEYER, David. *The Eschatology*, s. 180–181.

²⁴³ POKORNÝ, Petr – VESELÝ, Josef. *Perspektiva víry: Úvod do eschatologie*. Praha: Kalich, 1992. S. 78–79, 99–100.

²⁴⁴ Viz úvod k 4.2.

²⁴⁵ Vzácně se sloveso vyskytuje i v celém pavlovském korpusu – užívá je pouze v rámci citace Izaiášova textu v Ř 15,12 a 1 K 10,7.

²⁴⁶ Viz LUCKENSMEYER, David. *The Eschatology*, s. 220.

formule.²⁴⁷ Při bližším pohledu se však zdá, že význam zmíněných odlišností tito badatelé přeceňují. Pavel jednak vlastní jméno Ἰησοῦς, třebaže ne často, používá,²⁴⁸ a jde-li o užitý slovník, slovesa ἐγείρω a ἀνίστημι se od sebe v jeho textech prakticky co do významu neliší.²⁴⁹ Ani použití aktivního slovesného rodu nemusí znamenat, jak ukazuje blízký kontext pasáže, že zde nepočítal s Bohem coby původcem vzkříšení: do této role jej staví hned v bezprostředně navazující části 14bc, kde se hovoří o vzkříšení věřících,²⁵⁰ stejně jako v apokalyptickém obrazu přivedení věřících k Pánu z veršů 16–17.²⁵¹ Mimo pavlovský korpus vidíme sloveso ἀνίστημι relativně často propojené s Božím jednáním.²⁵² Důvod, proč je toto propojení v naší perikopě pouze nepřímé, souvisí snad s rétorickým postupem, jemuž Pavel podřídil kompozici látky: v předvěti (14a) se cíleně vyhýbá zmínce o Bohu, aby na něj mohl v závěti (14bc), ve spojitosti s pointou celé své výpovědi, obrátit hlavní pozornost.²⁵³ Badatelé, kteří nesourodost čtrnáctého verše vysvětlují tím, že Pavel ze závěti elipticky vypustil zmínku o Božím působení, se musejí potýkat s řadou souvisejících otázek a jejich řešení jsou proto celkově komplikovanější.²⁵⁴

Porozumění druhé části čtrnáctého verše komplikuje jeho nejednoznačně rekonstruovatelná skladba a nejasný způsob užití spojek διὰ (διὰ τοῦ Ἰησοῦ) a σὺν (ἄξει σὺν αὐτῷ). V každém případě lze ale usuzovat, že celý obrat διὰ τοῦ Ἰησοῦ se vztahuje k předchozím slovům o zemřelých, kteří jsou, tak jako v 1 K 15,6.18.20 v akuzativu participia κοιμηθέντες eufemisticky nazváni zesnulými (viz 4.2.9). Druhá možnost, že se totiž tímto spojením rozvíjí proces přivedení zemřelých k Bohu (bezprostředně navazující futurum slovesa ἄγω), v němž by pak Ježíš zaujímal prostřednickou roli, se jeví jako méně pravděpodobná.²⁵⁵ Spojka διὰ se tedy nejspíše vztahuje ke smrti zesnulých.²⁵⁶ Pavel zde

²⁴⁷ Srov. COMFORT, Philip W. 1-2 Thessalonians. In HOEHNER, Harold W. – COMFORT, Philip W. – DAVIDS, Peter H. – COMFORT, Philip W. (ed.). *Ephesians, Philippians, Colossians, 1-2 Thessalonians, Philemon*. Carol Stream: Tyndale House Publishers, 2008, s. 382.

²⁴⁸ Ř 3,26; 8,11; 1 K 12,3; 2 K 4:10.11; 11,4; Ga 6,17; Fp 2,10; 1 Te 1,10; 4,14; srov. také Ef 4,21.

²⁴⁹ Srov. např. 1 K 15,12 (4.2.9); srov. také LUCKENSMEYER, David. *The Eschatology*, s. 220.

²⁵⁰ Srov. s explicitní artikulací této události v 1 K 6,14 (4.2.7).

²⁵¹ Mediopasivní ἀναστήσονται v části 16f je třeba číst v pasivním smyslu – nejde o aktivitu věřících. Srov. LUCKENSMEYER, David. *The Eschatology*, s. 220–221.

²⁵² Sk 2,24.32 (6.1.1); 3,22.26; 13,32.34 (6.1.6); 17,31 (6.1.7) – srov. BEDNARZ, Michał. *1-2 List do Tesaloniczan*. Częstochowa: Edycja Świętego Pawła, 2007. S. 330.

²⁵³ HOPPE, Rudolf. *Der Erste Thessalonikerbrief: Kommentar*. Freiburg: Verlag Herder, 2016. S. 264–265. Obecněji zde lze rozeznat Pavlovu snahu vyhnout se opakování stejných slov. Srov. LUCKENSMEYER, David. *The Eschatology*, s. 41–42.

²⁵⁴ Viz NICHOLL, Collin R. *From Hope*, s. 31–32.

²⁵⁵ Jakkoliv ji však nelze zcela vyloučit – viz LUCKENSMEYER, David. *The Eschatology*, s. 223; srov. také NICHOLL, Collin R. *From Hope*, s. 28–31.

²⁵⁶ Srov. BEDNARZ, Michał. *1-2 List*, s. 331–333.

nehovoří obecně o lidstvu, nýbrž specificky o křesťanech: jejich smrt v Kristu (ἐν Χριστῷ – v. 16) je završením jejich křestní identity.²⁵⁷ Tak jako žili pro Krista, pro něj – skrze něj – také zemřeli (Ř 6,3–8 – 4.2.2; Ga 2,20).²⁵⁸ Vzhledem k tomu, že apokalyptické zakotvení celé pasáže neumožňuje v událostech Ježíšovy parusie a vzkříšení zemřelých rozlišovat sousledné děje, je dále zřejmé, že spojením σὺν αὐτῷ zde neformuluje časovou souvislost. Pavel jím vyjadřuje spíše eschatologické dovršení vztahu, který věřící se svým Pánem nastupují ve křtu, rozvíjejí jej během svého pozemského života a dovršují účastí na jeho zmrtnýchvstání (1 K 6,14).²⁵⁹ Propojení obratu σὺν αὐτῷ se slovesem ἄγω pak většina badatelů chápe jako opis fyzického, orientovaného pohybu. Bůh své věrné přivede společně s Ježíšem vzhůru na nebesa, k sobě,²⁶⁰ což se zdá být předznačováno i fyzickými konotacemi slovesa ἀνίστημι v úvodní části verše.²⁶¹ Někteří komentátoři zde také spatřují možnou souvislost s eschatologickým motivem shromáždění vyskytujícím se především v prorocké tradici (Jr 31,8; Ez 36, 24; Iz 43,5).²⁶²

Ne zcela jasné je i pozadí odvolávky ke slovu Páně (ἐν λόγῳ κυρίου – 15a, srov. 1 K 7,12.25), v němž Pavel zakotvuje svou odpověď Tesalonickým z druhé části patnáctého verše. Blízký i vzdálenější kontext ukazuje, že Pánem zde Pavel míní Ježíše, nikoliv Boha, jak by připouštělo izolované čtení titulu κύριος.²⁶³ Problémem je, že v dochovaných tradicích ovšem není znám žádný Ježíšův výrok, který by odpovídal obsahu inkriminované výpovědi. Pokusy badatelů o rekonstrukci původní látky jsou spíše spekulacemi.²⁶⁴ Verš v každém případě formuluje pointu celé perikopy, která má ukončit pochybnosti a trápení Tesalonických: naděje v Kristu neruší ani smrt, o osud zemřelých není třeba se obávat. Pavel zřejmě reaguje na pozici, kterou Tesaloničtí převzali z dobové apokalyptiky, kdy se všeobecné zmrtnýchvstání neočekávalo při Pánově parusii, ale teprve na konci času.²⁶⁵ Živí by podle tohoto scénáře mrtvé „předešli“ nikoliv pouze časově, nýbrž, jak připouští užití řeckého φθάω, i kvalitativně: zemřelí by byli reálně

²⁵⁷ Viz RYŠKOVÁ, Mireia. *První list*, s. 116.

²⁵⁸ Nejde zde patrně o příčinnost, o smrt „kvůli“ Kristu, kterou bychom mohli chápat např. jako důsledek pronásledování. Viz BEDNARZ, Michał. *I-2 List*, s. 332.

²⁵⁹ Srov. RYŠKOVÁ, Mireia. *První list*, s. 116.

²⁶⁰ Srov. tamtéž. Srov. také s hymnickou výpovědí o Ježíšově „vzetí do slávy“ z 1 Tm 3,16 (4.3.6).

²⁶¹ Srov. LUCKENSMEYER, David. *The Eschatology*, s. 223–225.

²⁶² Viz BEDNARZ, Michał. *I-2 List*, s. 334.

²⁶³ Srov. tamtéž, s. 337.

²⁶⁴ V komentářích se můžeme setkat se značně obsáhlými výčty možností toho, co zde Pavel mohl formulací „slovo Páně“ rozumět. Uvažuje se o různých typech dochovaných i nedochovaných písemných pramenů, starozákonních textů či ústních tradic. Obzvláště detailní přehled viz v BEDNARZ, Michał. *I-2 List*, s. 338–339, srov. také HOPPE, Rudolf. *Der Erste*, s. 266–271.

²⁶⁵ RYŠKOVÁ, Mireia. *První list*, s. 117.

znevýhodnění.²⁶⁶ To ovšem Pavel rozhodně odmítá (srov. užití zesíleného záporu v konstrukci οὐ μὴ s konjunktivem aoristu φθάσωμεν²⁶⁷) a v navazujícím apokalyptickém líčení (v. 16–17) podává obraz budoucích událostí, který podobné spekulace vylučuje (srov. 1 K 15,23 – 4.4.2). Nelze s určitostí říci, co přesně Pavel míní opisem ἡμεῖς οἱ ζῶντες οἱ περιλειπόμενοι (doslova „my živí pozůstalí“, „zanechaní“). Může tak odkazovat k apokalyptickému kategorii svatého zbytku těch, kteří obstáli v útrapách a zkouškách posledního času či motivu starozákonního zbytku Izraele (2 Pa 34,21; Mi 2,12),²⁶⁸ dost dobře tak ale také může prostě věčně označovat všechny, kteří se dočkají Pánovy parusie.²⁶⁹ Ze stylizace celé jeho řeči do 1. os. mn. č. patrně nelze vyvozovat závěry o očekávaném čase popisovaných událostí, zejména ne v tom smyslu, že by tímto způsobem Pavel vyjadřoval přesvědčení (jakkoliv je ale jinak patrně zastával), že se jich on a jeho adresáti dožijí.²⁷⁰ Předpokládá se, že naděje v brzký Pánův příchod nebyly součástí nejvlastnější eschatologické naděje církve.²⁷¹ Problematiku doby uskutečnění parusie zde v každém případě Pavel vůbec nemá na zřeteli a věnuje se jí zvláště teprve v navazujícím oddíle 5,1–11. Převažuje přesvědčení, že zájmem „my“ v naší perikopě mínil všechny křesťany, popř. poslední pokolení celého lidstva, nikoliv pouze sebe a generaci svých současníků.²⁷²

Popis Pánova příchodu a vzkříšení zemřelých (v. 16–17) rozvíjí výpověď v. 15, samotné téma ale Pavel ve zkratce zmiňuje již ve verších 1,10 (viz 4.2.2) a 3,13. Odpovídající popis parusie se nachází také v 1 K 15,51nn, kde jsou však vynechány téměř všechny apokalyptické motivy (zmiňuje se pouze σάλπιγξ – „polnice“, „trubka“) a více se zdůrazňuje moment vzkříšení a tělesné proměny věřících. V Prvním listu Tesalonickým Pavel parusii líčí především z pohledu věřících. Jejich perspektivě – nikoliv chronologii událostí²⁷³ – je přizpůsobeno rozdělení jednotlivých dějů a do značné míry i způsob, jakým jsou popisovány. Pavel zde ještě explicitněji opakuje ujištění o tom, že zesnulí, nyní nazývaní jako mrtví (οἱ νεκροί),²⁷⁴ budou vzkříšeni (v. 16b). Zemřelé,

²⁶⁶ Viz zejm. 4 Ezd 5,41n; 13,16–20: zemřelí, kteří nebudou svědky Pánova příchodu, budou připraveni o moment zjevení jeho slávy; v 4 Ezd 7,25–44; 2 Bár 29 – 30 či Zj 20,4nn (6.4.5) můžeme najít různé formy oddělení parusie od události vzkříšení mrtvých. Srov. BEDNARZ, Michał. *1-2 List*, s. 342–343.

²⁶⁷ Srov. LUCKENSMEYER, David. *The Eschatology*, s. 235.

²⁶⁸ BEDNARZ, Michał. *1-2 List*, s. 339–340.

²⁶⁹ RYŠKOVÁ, Mireia. *První list*, s. 117.

²⁷⁰ LUCKENSMEYER, David. *The Eschatology*, s. 260–266.

²⁷¹ Srov. ELIAS, Jacob W. *1 and 2 Thessalonians*, s. 172.

²⁷² BEDNARZ, Michał. *1-2 List*, s. 343–346.

²⁷³ Srov. paralelní líčení v 1 K 15,52, které časové oddělení popisovaných událostí nepřipouští – vše se odehraje ἐν ἰσχύϊ, „naráz“.

²⁷⁴ Viz 4.2.9.

o nichž v celé perikopě hovořil v třetí osobě 3. os. mn. č., připojuje k živým a zahrnuje do kolektivního „my“ z části 17b; očekávaný sestup Pána do pozemské sféry (v. 16a)²⁷⁵ střídá slavnostně líčený vzestupný pohyb křesťanů na nebe, k Bohu (v. 17a),²⁷⁶ a celý oddíl vrcholí blaženou vizí jejich věčného sjednocení s Pánem (v. 17b).²⁷⁷

Tak jako v dalších Pavlových promluvách o eschatologickém cíli lidských i světových dějin (1 K 15,23–28 – 4.4.2; 1 K 15,51–54; Fp 3,20n – 4.4.4) je děj celého oddílu řízen představou o působnosti svrchované Boží moci. V ní se zakládá plán, v němž má všechno svůj určený průběh a čas (zde vyznačený zřetelnými zvukovými znameními – povel, hlas archanděla, polnice – a vizuálními efekty – sestupování Pána, oblaka);²⁷⁸ u Boha také, v úplném zjevení jeho slávy, se celé schéma završuje.²⁷⁹ Jeho moc je zásadně dobrotivá, spásná, jak vyplývá ze shrnutí celé perikopy ve v. 14: jestliže vzkřísil Ježíše z mrtvých, jistě také vzkřísí z mrtvých jeho věrné.

Pavel v perikopě nereaguje na jinak pochopitelný smutek Tesalonických ze smrti blízkých či obavy z jejich vlastní smrti, nýbrž své adresáty ujišťuje, že nikdo, ani zemřelí, nemůže být ve víře v Krista ztracen (srov. 1 K 15,17nn). Jistota konečného prosazení Boží vůle dává lidskému životu perspektivu smysluplnosti a ukotvení. Je si však dobře vědom, že tuto skutečnost, jakkoliv podepřenou jeho apoštolskou autoritou, nestačí členům obce jednoduše sdělit, nýbrž je nezbytné, aby ji coby existenciální výpověď kolektivně prožívali (v. 18).

²⁷⁵ Viz Ml 1,3; Da 7,13; srov. tamtéž, s. 347.

²⁷⁶ Formulace εις ἀπάντησιν τοῦ κυρίου εις ἀέρα, doslova „k setkání s Pánem do vzduchu“, užívá dobovou terminologii slavnostního uvedení významné osobnosti do města a zasazuje ji do nadpozemské reality: „vzhůru k Pánu v ústřety“ (srov. Fp 3,20n). Pavel zde však také mohl navazovat na starozákonní motiv setkání vyvoleného lidu s Hospodinem (Ex 19,10–18). To se zdá naznačovat i umístění celé scény do oblak (ἐν νεφέλαις), která mají v Novém i ve Starém zákoně teofanické konotace (Ex 19,9n.16; Sd 5,4; Mk 9,7par; Zj 10,1) a objevují se často ve spojení s apokalyptickými motivy (Jl 2,2; Da 7,13; Mk 13,26par; 14,62; Zj 1,7; 14,14). Oblaka také často symbolizují Boží přítomnost (Ex 16,10; 34,5; Nu 11,25; 14,10; Lv 11,25; Dt 31,15; Mt 17,5). Někteří badatelé poukazují i na jejich „transportní“ funkci, kdy se s jejich pomocí překonává oddělení mezi nebem a zemí – srov. LUCKENSMEYER, David. *The Eschatology*, s. 258–260. Popsanému zaměření odpovídá také užití slovesa ἀρπάζεσθαι – „vytržení“, „uchvácení“, kterým v Gn 5,24 Septuaginta opisuje Henochovo nanebevzetí. Srov. také 2 K 12,2,4; Zj 12,5; Sk 8,39.

²⁷⁷ Jde zde o více než jen fyzickou či obraznou blízkost: když Pavel hovoří o bytí, popř. životě s Pánem (viz např. 1 Te 5,10; 2 K 5,8; Fp 1,23; srov. také Ko 3,1; Ef 2,5), míní zpravidla završení celé křesťanské existence (srov. Ř 6,4–8 – 4.2.2; 14,8n – 4.3.3 aj.). Tento vztah patrně podtrhuje i užitím spojky σὺν, která opisuje silnější souvislost než synonymní μετά. Zakládá se zde radostné společenství žijící radostí z Kristovy slávy. Srov. BEDNARZ, Michał. *1-2 List*, s. 353–354.

²⁷⁸ Detailněji ohledně použitého apokalyptického jazyka, jeho motivů a jeho symboliky viz RYŠKOVÁ, Mireia. *První list*, s. 118–119.

²⁷⁹ Charakteristika bytí s Pánem πάντοτε, „navždy“, nemá tolik opisovat časovou neohrazenost, jako spíše vítěznou triumfálnost, radostnost (srov. Zj 11,15; 22,5). Viz BEDNARZ, Michał. *1-2 List*, s. 354.

Nápadná nesourodost mezi tím, jak je parusie líčena v naší perikopě a jak v 1 K 15,23–28 či 1 K 15,51nn naznačuje, že Pavel zde patrně nechce vykreslit přesný scénář budoucích událostí, ale spíše naznačit novost života a vztahů po definitivním prosazení spásné Boží vůle. Popisované události jsou nevyhnutelné: uzavírají příběh stvoření a naplňují se v nich Boží záměry se světem. Jde-li však o konkrétní scénáře konce dějin, shodují se Pavlova líčení fakticky pouze v tom, že Pánův příchod bude doprovázet vzkříšení mrtvých. Stojí za pozornost, že zde zcela chybí jinak běžná součást dobových apokalyptických tradic, popisy různých zkoušek a hrůz posledního času.²⁸⁰ Můžeme se proto domnívat, že základní pravdou kérygmatu je pro apoštola především výpověď o Boží lásce k člověku. Ta často kontrastuje s těžkostmi a zmatky společensko-politické situace doby vzniku novozákonních textů. V těch se někdy tíseň stávajícího a posledního času navzájem ztotožňují (Mk 13; 2 Te; Zj),²⁸¹ jindy ale zůstávají, tak jako v perspektivě Prvního listu Tesalonickým, odděleny (srov. např. Mk 13 s paralelním L 21,20–36).

4.2.15. Ef 1,19n

19 <i>καὶ τί τὸ ὑπερβάλλον μέγεθος τῆς δυνάμεως αὐτοῦ εἰς ἡμᾶς τοὺς πιστεύοντας κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ κράτους τῆς ἰσχύος αὐτοῦ</i>	19 <i>a jak nesmírná je velikost jeho moci vůči nám, kteří věříme v souladu s působením moci jeho síly.²⁸²</i>
20 <i>κατὰ τὴν ἐνέργειαν τοῦ κράτους τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ἣν ἐνήργησεν ἐν τῷ Χριστῷ ἐγείρας αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, καὶ ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ αὐτοῦ ἐν τοῖς ἐπουρανίοις</i>	20 <i>Tu uplatnil v Kristu, když jej vzkřísil z mrtvých a posadil po své pravici v nebesích,</i>

Také v Listu Efezským čteme o Ježíšově vzkříšení jako o manifestaci stvořitelské Boží moci (δύναμις – v. 19).²⁸³ Jedná se zde o projev Stvořitelovy činné působnosti (ἐνέργεια), jeho síly (ἰσχύς) a vlády (κράτος) ve světě.²⁸⁴ Velkolepým apokalyptickým obrazem uvedení Krista po Boží pravici,²⁸⁵ jeho vyvýšením nade všechny mocnosti od pozemské

²⁸⁰ RYŠKOVÁ, Mireia. *První list*, s. 117.

²⁸¹ Srov. tamtéž.

²⁸² ČSP původně – „... s působením převahy jeho síly“, zde uvedenou verzi uvádí v rámci poznámky.

²⁸³ S tímto zvláštním důrazem na Boží aktivitu, moc, se o Ježíšově vzkříšení hovoří u Pavla také v Ř 1,4 (4.3.1); 1 K 6,13n (4.2.7) či Fp 3,10 (4.4.4).

²⁸⁴ Srovnání řeckých termínů viz v HOEHNER, Harold W. *Ephesians*. In HOEHNER, Harold W. – COMFORT, Philip W. – DAVIDS, Peter H. – COMFORT, Philip W. (ed.). *Ephesians, Philippians, Colossians, 1-2 Thessalonians, Philemon*, s. 42. O'Brien chápe uvedené termíny jako synonymické z hlediska spásy: zdůrazňuje se jimi podle něj Boží vůle jednat ve prospěch věřících. Srov. O'BRIEN, Peter T. *The Letter to the Ephesians*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 1999. S. 137.

²⁸⁵ Viz pozn. 120 v této kapitole.

sféry po nebeskou (v. 21) a ustanovení hlavou církve (v. 22), v jejíž činnosti se naplňují dějiny (v. 23), rozvádí autor předchozí prosbu o poznání Boží velikosti (v. 19). Chce zde rozpracovat především životodárný rozměr Stvořitelova působení:²⁸⁶ je zdrojem nového života jak pro Ježíše, tak, nyní i v budoucnosti, i pro každého věřícího.²⁸⁷ Věřící tohoto života nicméně dosahuje Ježíšovým prostřednictvím, jak se o tom hovoří v Ř 6,4 (4.2.2); 8,11 (4.2.4); 2 K 4,14 (4.2.10) či Ko 2,12 (4.2.16), ale také na počátku druhé kapitoly listu (2,1–10), který na naši perikopu tematicky navazuje.

V úvodu Listu Efezským se především hovoří o realizovaném rozměru spásy z Ježíšova vzkříšení. Zdůrazňuje se v něm, že v podmínkách přelomu věků je tato spása již přítomná a činná (1,7; 2,5n), avšak z druhé strany nelze říci, že by zde autor ztrácel výhled k jejímu dovršení v budoucnosti.²⁸⁸ Jestliže hovoří o stanutí před Boží tváří (1,4), dni vykoupení (4,30), o království Kristově a Božím (5,5),²⁸⁹ hovoří o příštím věku. Jeho hlavním cílem je ujistit své adresáty o tom, že budoucnosti se není třeba obávat: proměňující Boží působení, jež se nejmarkantnějším způsobem projevilo v Ježíšově vzkříšení, působí napříč věky a žádná moc jej nedokáže překonat (v. 21).

4.2.16. Ko 2,11n

11 ἐν ᾧ καὶ περιετμήθητε περιτομῇ
ἀχειροποιήτῳ ἐν τῇ ἀπεκδύσει τοῦ
σώματος τῆς σαρκός, ἐν τῇ περιτομῇ
τοῦ Χριστοῦ,

11 *V něm jste byli také obřezáni
obřízkou, která nebyla udělána
lidskou rukou, nýbrž spočívala
ve svlečení těla hříchů,
v obřízce Kristově,*

12 συνταφέντες αὐτῷ ἐν τῷ βαπτισμῷ,
ἐν ᾧ καὶ συνηγέρθητε διὰ τῆς
πίστεως τῆς ἐνεργείας τοῦ θεοῦ τοῦ
ἐγείραντος αὐτὸν ἐκ νεκρῶν:

12 *když jste byli spolu s ním
ve křtu pohřbeni a v něm jste
byli spolu i vzkříšeni skrze víru
v působení Boha, který ho
vzkřísil z mrtvých.*

Hlavní téma Listu Koloským začíná ve druhé kapitole výzvou k setrvání v christocentrické víře a křesťanském způsobu života (2,6n), doplněnou varováním před falešnými učiteli, kteří oboje ohrožují (2,8–23). Formulí o vzkříšení zmiňuje autor

²⁸⁶ Srov. O'BRIEN, Peter T. *The Letter*, s. 139.

²⁸⁷ Moc působící ve věřících je právě tou mocí, která působila v Kristově vzkříšení. Srov. KITCHEN, Martin. *Ephesians*. London: Routledge, 1994. S. 54.

²⁸⁸ O'BRIEN, Peter T. *The Letter*, s. 143.

²⁸⁹ Viz také 2,7; 6,13.

listu v rámci výkladu o Kristově obřízce.²⁹⁰ Falešní učitelé tíhnou k tělesnému,²⁹¹ v Kristu se však „nevykoupené tělo“ (τὸ σῶμα τῆς σαρκός, „tělesné tělo“, tělo zasažené hříchem – v. 11) odkládá.²⁹² Křesťané jsou tělu mrtví, jsou spolupohřbeni s Kristem, a společně s Kristem jsou také vzkříšeni.

S koncepcí Krista jako korporativní osoby,²⁹³ na jejímž příběhu křesťané mají a budou mít podíl, jsme se již setkali v perikopách 2 K 5,15 (4.2.11); Ř 6,4 (4.2.2) či 7,4 (4.2.3). Motiv umírání a vstávání s Kristem je však v Listu Koloským posunutý důsledně do přítomnosti: vzkříšení věřícího nemá formu budoucího příslibu,²⁹⁴ nýbrž je žitou realitou.²⁹⁵ Ve křtu je věřící s Kristem pohřben (συνταφέντες) i vzkříšen (συνηγέρθητε).²⁹⁶ Přestože v tom někteří komentátoři spatřují explicitní výraz realizované eschatologie a s ní často i rozhodující argument proti Pavlově autorství listu, bližší pohled na naši perikopu ukazuje, že se zde nejspíše představuje táž představa sjednocení s Kristem jako na výše uvedených místech, pouze s odlišnými důrazy.²⁹⁷ „To, co Izraeli přinesla obřízka, vykonal pro neobřezané tělo Mesiáš“.²⁹⁸ Ještě zřetelněji však oblast eschatologických skutečností připomíná apokalyptický motiv Boží moci (ἐνέργεια). Aby mohl nicméně člověk získat podíl na jejím nejzásadnějším projevu, všeobecném zmrtvýchvstání, musí mít víru: důvěru, že Bůh zachraňuje.²⁹⁹ Spásu totiž již nepřináší Tóra, ale přislíbený a poslaný Mesiáš.³⁰⁰

²⁹⁰ Obrat ἡ περιτομή τοῦ Χριστοῦ lze překládat více způsoby, zde však předpokládáme přivlastňovací genitiv – obřízka vlastní Kristu, Kristova. Protikladem je „obřezání na těle a lidskou rukou“ (Ef 2,11). Více viz Srov. MOO, Douglas J. *The Letters to the Colossians and to Philemon*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 2008. S. 198.

²⁹¹ Bird zde rozeznává motiv odvrácení se od model ke službě živému Bohu z 1 Te 1,9. Srov. BIRD, Michael F. *Colossians & Philemon*. Cambridge: The Lutterworth Press, 2009. S. 78.

²⁹² Srov. také s τὸ σῶμα τῆς ἀμαρτίας v Ř 6,6 – „tělo hříchu“, „tělo ovládané hříchem“ (ČEP); τὸ σῶμα τοῦ θανάτου v Ř 7,24 – „tělo smrti“; τὸ σῶμα τῆς ταπεινώσεως v Fp 3,21 – „tělo poníženosti“.

²⁹³ Tento moment je ještě výrazněji patrný v řeči o Kristu jako novém Adamovi – srov. Ř 5,19; 1 K 15,22.45.

²⁹⁴ Srov. Ř 8,11 (4.2.4); 6,4 (4.2.2); 1 K 6,13n (4.2.7); 2 K 4,14 (4.2.10).

²⁹⁵ Jakkoliv se však o přesnější podobě vztahu obou skutečností ke křtu diskutuje – viz MOO, Douglas J. *The Letters*, s. 201–203.

²⁹⁶ Srov. také s Ko 3,1.

²⁹⁷ Také na mnoha dalších místech pavlovského korpusu se nacházejí formulace o novém životě v Kristu pod vedením Ducha, který je již žitou realitou – srov. např. Ř 6,13; 8;10; Ga 2,20; Fp 1,21. Srov. MOO, Douglas J. *The Letters*, s. 201–203.

²⁹⁸ BIRD, Michael F. *Colossians & Philemon*, s. 78.

²⁹⁹ Tamtéž, s. 79. Srov. také Ef 1,19.

³⁰⁰ Jakkoliv se ale život v Kristu nevyčerpává jen vysvobozením, záchranou: jde v něm o dosažení odpuštění a slávy. Viz Ko 3,4. Srov. BIRD, Michael F. *Colossians & Philemon*, s. 79–80.

4.3. Další tradiční materiál

I v rámci dalšího bloku budeme zkoumat místa, v nichž lze předpokládat, že je Pavel a jeho žáci formulují s odvolávkami na starší, tradiční látky. Tak jako v případě výše představených formulí půjde o velmi stručné celky, které budou mít charakter jednověte výpovědi, představíme však i některé značně rozvitější útvary. Z hlediska užitého slovníku i stylistických prostředků představují tato místa značně různorodý materiál. Nejdříve kapitola čtenáře seznámí s prologem Listu Římanům o evangeliu o Ježíši Kristu (1,3n – 4.3.1) a poté s místy, kde se o vzkříšení hovoří prostřednictvím tzv. ζῳω-formulí (4.3.2 až 4.3.4). Zvláštní pozornost bude podkapitola věnovat christologickým hymnům z Listu Filipánům (2,6–11 – 4.3.5) a Prvního listu Timoteovi (3,16 – 4.3.6), a uzavře ji řeč o podstatě evangelia z 2 Tm 2,8 (4.3.7).

4.3.1. Ř 1,3n

[zvěstování evangelia]

3	<i>περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ τοῦ γενομένου ἐκ σπέρματος Δαυὶδ κατὰ σάρκα,</i>	3	<i>o jeho Synu, jenž povstal podle těla z potomstva Davidova</i>
4	<i>τοῦ ὀρισθέντος υἱοῦ θεοῦ ἐν δυνάμει κατὰ πνεῦμα ἁγιωσύνης ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν, Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ κυρίου ἡμῶν</i>	4	<i>a podle Ducha svatosti byl vzkříšením z mrtvých ustanoven za Syna Božího v moci, evangelium o Ježíši Kristu, našem Pánu.</i>

V úvodní části Listu Římanům Pavel hovoří o svém apoštolském poslání a podstatě evangelia, k jehož hlásání byl povolán (v. 1–5). Spásná Boží moc, která křísí z mrtvých Ježíše, bude společně se související spravedlností a vírou (srov. zejm. 1,16n) představovat jedno z hlavních témat celého listu.³⁰¹ Evangelium, dobrá zvěst, ohlašuje příchod Ježíše, přislíbeného Mesiáše, který se stal vzkříšeným pánem celého světa.³⁰² Tam, kde jeho předchůdci z davidovské dynastie selhali, Ježíš obstál: vyvedením ze smrti se k němu Bůh přiznal, potvrdil, že je jeho Synem a vyvýšil jej po svou pravici.³⁰³

Přestože na pozadí látky třetího a čtvrtého verše rozpoznávají badatelé takřka jednomyslně předpavlovskou tradici,³⁰⁴ pokusy o její rekonstrukci zůstávají pouze

³⁰¹ Srov. TOEWS, John E. *Romans*, s. 40.

³⁰² WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 242.

³⁰³ Viz pozn. 120 v této kapitole.

³⁰⁴ MOO, Douglas J. *The Epistle*, s. 45. Jak autenticky pavlovskou naši perikopu rozeznává jen minimum badatelů – viz SCHREINER, Thomas R. *Romans*, s. 39–40; HAHN, Scott W. *Romans* [e-book].

hypotetickými. Vyvážená paralelní struktura dvojverší³⁰⁵ dává v předloze rozpoznat poeticky formulované vyznání, patrně liturgického charakteru či ucelený hymnus, který se svou formou viditelně liší od vyznavačských formulí představených v předchozí podkapitole. Rozsah, forma a podoba jeho redakce jsou nicméně předmětem diskuzí,³⁰⁶ a zcela jasné není ani to, jakou v něm vlastní výpověď o vzkříšení zaujímá funkci.

Adopcionalistický motiv Ježíšova přijetí za Božího Syna (ὀρίζω – „jmenovat“, „určit“), dává ve vyznání rozpoznat vliv zárodečného palestinského křesťanství (srov. také Sk 2,36 a 13,33 – 6.1.6).³⁰⁷ To nachází své předlohy ve starozákonních intronizačních žalmech³⁰⁸ a dobových schématech národní obnovy a vítězství nad nepřáteli.³⁰⁹ V této linii se také líčí přijetí a ustanovení Ježíše coby davidovského Mesiáše a Božího Syna (srov. 2 S 7,14; Ž 2,7; 89,26n). Adopcionalismus se však zde týká pouze vnější formy: neodmítá se jím ve smyslu pozdější heterodoxie Ježíšovo Boží synovství před vzkříšením, ale jde zde o způsob opisu Ježíšovy identity.³¹⁰ Syn, o němž je zvěstováno evangelium (v. 3), je oním ustanoveným Synem, kterého Bůh vzkřísil z mrtvých (v. 4). Jak se ale usuzuje ze zařazení obratu περὶ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ před obrat ἐκ σπέρματος Δαυὶδ, a jak to také odpovídá i Pavlově christologii (Ř 8,3; Ga 4,4), počítá se i zde s Ježíšovou preexistencí.³¹¹ Obraz uvedení do moci Božího syna tedy nejspíše nevyznačuje změnu statusu či funkce,³¹² nýbrž, jak usuzuje Scott Hahn, skutečnost, že Ježíšovo lidství ve vzkříšení „rozkvetlo v dokonalejší obraz jeho Božího Synovství“, a jako takové „se stalo dokonalejším nástrojem jeho [Ježíšovy] Boží svrchovanosti“.³¹³

Moc a majestát tohoto Ježíšova vyvýšení podtrhuje obrat ἐν δυνάμει, „v moci“. Nevztahuje se k procesu uvedení do Božího synovství (participium τοῦ ὀρισθέντος),³¹⁴

Grand Rapids: Baker Academic, 2017. Oddíl „The Messiah and the Gospel of Salvation (1:1–32)“. Detailněji k problematice viz v JEWETT, Robert – KOTANSKY, Roy D. – EPP, Eldon Jay (ed.). *Romans: A Commentary*. Minneapolis: Fortress Press, 2006. S. 97–99.

³⁰⁵ Srov. sérii dualismů: τοῦ γενομένου – τοῦ ὀρισθέντος; ἐκ σπέρματος Δαυὶδ – υἱοῦ θεοῦ ἐν δυνάμει; κατὰ σάρκα – κατὰ πνεῦμα ἁγιωσύνης.

³⁰⁶ Někdy se zde rozpoznává kompaktní celek, který převzal Pavel prakticky bez úprav, popř. jen s doplněním úvodu; jindy se počítá až s trojím zásahem věroučného či stylistického charakteru. Viz MOO, Douglas J. *The Epistle*, s. 45–46; JEWETT, Robert – KOTANSKY, Roy D. – EPP, Eldon Jay (ed.). *Romans*, s. 108.

³⁰⁷ Srov. JEWETT, Robert – KOTANSKY, Roy D. – EPP, Eldon Jay (ed.). *Romans*, s. 104.

³⁰⁸ Srov. Ž 89,4n.30–38, viz také Ž 47; 93; 96; 97; 98; 99.

³⁰⁹ Žšal 17,21; 4 Ezd 7,28n.

³¹⁰ Srov. HAHN, Scott W. *Romans*, oddíl „The Messiah and the Gospel of Salvation (1:1–32)“.

³¹¹ SCHREINER, Thomas R. *Romans*, s. 38.

³¹² MOO, Douglas J. *The Epistle*, s. 48.

³¹³ HAHN, Scott W. *Romans*, oddíl „The Messiah and the Gospel of Salvation (1:1–32)“.

³¹⁴ JEWETT, Robert – KOTANSKY, Roy D. – EPP, Eldon Jay (ed.). *Romans*, s. 107.

ale k postavě Syna (ὁ ἰσθ θεοῦ).³¹⁵ Ukazuje Ježíšovo synovství v nové perspektivě: ve zmrtnýchvstání se jeho preexistentní (srov. Ga 4,4; 1 K 8,6)³¹⁶ moc a sláva stávají viditelnými. Obdobný koncept Ježíšovy poslušnosti a jeho následného vyvýšení nejzřetelněji sleduje také vlastní apoštolův výrok z Ř 15,8n nebo tradiční látka christologického hymnu Fp 2,6–11, který bude představen v rámci bodu 4.3.5. Stejně jako v těchto látkách ani zde vzkříšení nepředstavuje důvod Ježíšova oslavení, nýbrž jeho součást. Ačkoliv má coby zcela mimořádný projev Boží moci dopady pro věřící (viz 14,7nn – 4.3.3), nemění však konfiguraci vztahů Bohem a Ježíšem.³¹⁷

Zmrtnýchvstání, které vyznání spojuje s Božím přijetím, se doplňuje obratem ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν, pracujícím s genitivem podstatného jména ἀνάστασις. Na rozdíl od některých vyznavačských formulí se zde nehovoří o vzkříšení z *mrtvých* (ἐκ [τῶν] νεκρῶν),³¹⁸ nýbrž o vzkříšení *mrtvých*, čímž se buďto odkazuje k osobám, tedy ke všem, kteří zemřeli, anebo se představuje obecný koncept probuzení ze smrti (srov. český termín „zmrtnýchvstání“).³¹⁹ V prvním případě by se takto uvozoval apokalyptický obraz všeobecného vzkříšení na přelomu věků, na kterém by měl Ježíš podíl, ve druhém by bylo Ježíšovo zmrtnýchvstání prezentováno jako jedinečný a izolovaný Boží zásah do dějin.³²⁰ Většina komentátorů textu³²¹ se kloní ke druhé možnosti, kterou lze skutečně v interpretaci perikopy upřednostnit. Lépe odpovídá zaměření celého vyznání i způsobu, kterým o Ježíšově vzkříšení pojednává výše zmíněný hymnus Fp 2,6–11 (4.3.5) i další tradice zmiňované v předchozí podkapitole.³²² Předložka ἐξ je patrně kauzální, takže ve vztahu k Ježíšově povýšení vzkříšení vystupuje jako hybná síla, účinný prostředek.³²³

Dvojice κατὰ σάρκα – κατὰ πνεῦμα ἁγιωσύνης³²⁴ („podle těla“, resp. „podle Ducha svatosti“), ani její bezprostřední kontext neříkají dostatečně jasně, který aspekt dualismu

³¹⁵ MOO, Douglas J. *The Epistle*, s. 48.

³¹⁶ DUGANDŽIĆ, Ivan. *Poslanica*, s. 55–56.

³¹⁷ Viz KOPERSKI, Veronica. *Resurrection Terminology*, s. 279.

³¹⁸ Srov. pozn. 66 v této kapitole.

³¹⁹ Srov. TOEWS, John E. *Romans*, s. 39–40.

³²⁰ Podle této interpretace místo překládá i ČEP: „byl ve svém zmrtnýchvstání uveden do moci Božího Syna“.

³²¹ Viz tamtéž.

³²² Propojenost, kterou se v jazyce rané církve vyznačuje Ježíšovo vzkříšení s apokalyptickým schématem všeobecného zmrtnýchvstání, se nezdá být dostatečným podkladem pro upřednostnění opačného čtení perikopy. Viz tamtéž. Srov. také JEWETT, Robert – KOTANSKY, Roy D. – EPP, Eldon Jay (ed.). *Romans*, s. 105.

³²³ Jakkoliv však lze připustit i její časovou funkci, popř. kombinaci obou předchozích. Viz MOO, Douglas J. *The Epistle*, s. 48–49.

³²⁴ Formulace πνεῦμα ἁγιωσύνης je v rámci Nového zákona zcela ojedinělá; také samotný termín ἁγιωσύνη se v něm používá pouze dvakrát (1 Te 3,13 a 2 K 7,1), a to v souvislosti s etikou. Absence některé

σάρξ – πνεῦμα se zde sleduje. Pavel zde patrně nemá na mysli kontrast mezi Ježíšovou pozemskou a nebeskou existencí,³²⁵ nýbrž apokalyptické, dějinně-spásné schéma dvou věků. Eschatologická realita nového eonu ukazuje známé skutečnosti v zásadě novém světle: Ježíš je definitivně zjeven jako Pán a svrchovaný vládce nad světem, jak to také explicitně formuluje závěr vyznání.³²⁶ Jeho panství je ve stávajícím věku ještě zahaleno a je viditelné pouze v náznacích (davidovský původ – 2 S 7,12nn³²⁷), má však zcela konkrétní důsledky pro život v něm, mimo jiné i politicko-společenské.³²⁸

4.3.2. Ř 6,10

10 ὁ γὰρ ἀπέθανεν, τῆ ἁμαρτίᾳ
ἀπέθανεν ἐφάπαξ: ὁ δὲ ζῆ, ζῆ τῶ
θεῶ.

10 *Neboť smrtí, kterou zemřel,
zemřel hříchu jednou provždy;
a život, který žije, žije Bohu.*

Závěr oddílu Listu Římanům o novém životě a hříchu (6,1–11) se spojuje s předpavlovskými tradicemi pouze výjimečně. Hlavní schéma desátého verše, *Ježíšova smrt – nový život*, zde podle většiny komentátorů nereprodukuje žádné vyznání rané církve, ale pavlovský model křesťanské existence počítající se smrtí starému životu a vstupem do nového lidství.³²⁹ Opakuje se tak zde výpověď druhého verše (ἀπεθάναμεν τῆ ἁμαρτίᾳ – hříchu jsme zemřeli) aplikovanou na Ježíšův příběh (τῆ ἁμαρτίᾳ ἀπέθανεν – zemřel hříchu). Perikopu nicméně uvádíme v tomto přehledu pro její blízkost s ostatními ζῶω-formulemi, o kterých se již zmiňovala předchozí kapitola.

Ačkoliv se ve verši fakticky nehovoří o vzkříšení, ale o životě (pomocí tvarů slovesa ζάω doslova o žití), Pavel se zde odkazuje k téže skutečností, jako většina ἐγείρω- či ἀνίστημι- formulí. Jak ukázaly rozborů z předchozí podkapitoly, i v nich se vypovídá spíše o důsledcích vzkříšení než o aktu vzkříšení samotném. Náš verš pak tyto důsledky Ježíšova vzkříšení nachází ve vysvobození z otroctví hříchu: Kristus hříchu

z forem typického [τὸ] πνεῦμα [τὸ] ἅγιον zde snad může souviset se semitským původem látky. Srov. MOO, Douglas J. *The Epistle*, s. 50.

³²⁵ Viz DUGANDŽIĆ, Ivan. *Poslanica*, s. 55.

³²⁶ MOO, Douglas J. *The Epistle*, s. 50–51.

³²⁷ DUGANDŽIĆ, Ivan. *Poslanica*, s. 55.

³²⁸ Ve vyznání Ježíšova panství nachází zřejmě svůj základ polemika s římskou mocí, kterou bude Pavel, třebaže ne explicitně, v celém Listu Římanům rozvíjet. Viz WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 244–245.

³²⁹ Ř 7,4.6 (4.2.3); Ga 2,19; 6,14; Ko 3,3; viz také 1 Pt 2,24; 4,2. Srov. Du TOIT, Andrie B. *Primitive Christian belief*, s. 318.

zemřel, zcela zlomil jeho moc, takže jeho největší zbraň, smrt (1 K 15,56; Ř 6,23), nad ním již nepanuje (v. 9).³³⁰ V plné svobodě nyní naplňuje Boží vůli, žije Bohu.³³¹

Ve apokalypticko-eschatologickém zakotvení Pavlovy řeči Ježíšův příběh otevírá novou perspektivu lidského života (v. 11). Sebeidentifikací s hříšníky se Kristus vydal moci hříchu, která ovládá stávající zlý věk; ve víře lze však rozpoznat, že vítězství, kterého na ní nakonec dobyl, je dalekosáhlé a definitivní,³³² ruší tuto moc jako takovou a předznačuje konec její éry.³³³ Příchod nového věku je sice stále ještě otázkou budoucnosti, avšak následováním Kristova vzoru, ponořením se v jeho smrt (v. 3), je pro člověka možné žít osvobozenou existenci již nyní.³³⁴ Toto osvobození sice ještě nezahrnuje tělesnou složku (Ř 8,18–22), je však již plnohodnotné a definitivní. Vyžaduje nicméně definitivní (ἐφάπαξ, „jednou provždy“) zřeknutí se hříchu. Tento rozchod se „starým člověkem v nás“ (takto ČEP – v. 6) předznamenává „smrt smrti“ a staví věřícího společně s Kristem na cestu nového života (v. 4).

4.3.3. Ř 14,9

9	<i>εἰς τοῦτο γὰρ Χριστὸς ἀπέθανεν καὶ ἔζησεν ἵνα καὶ νεκρῶν καὶ ζώντων κυριεύσῃ.</i>	9	<i>Vždyť proto Kristus zemřel a ožil, aby se stal Pánem mrtvých i živých.</i>
---	--	---	---

O Kristově novém životě Pavel dále v Listu Římanům hovoří v rámci oddílu týkajícího se sporu o dodržování rituálních předpisů (14,1–12). V devátém verši opakuje schéma smrti a vzkříšení tradičních vyznavačských formulí, záměnou původních sloves za tvar ἔζησεν (aorist slovesa ζάω) je ale stylizuje do podoby paradigmatu křesťanského života (v. 7–8).³³⁵ Tradiční látka se zde zdá i určovat výpověď o Kristově vládě „nad mrtvými i živými“, νεκρῶν καὶ ζώντων κυριεύσῃ, kterou bychom jinak očekávali uspořádanou spíše v obráceném pořadí.³³⁶ Užití titulu Χριστὸς, ačkoliv jinak Pavel v bezprostředním

³³⁰ Tuto finalitu představuje devátý verš velmi důrazně, pomocí zdvojeného záporu: vzkříšený Ježíš již neumírá (οὐκέτι ἀποθνήσκει), smrt nad ním více nepanuje (θάνατος αὐτοῦ οὐκέτι κυριεύει). Srov. TOEWS, John E. *Romans*, s. 176.

³³¹ Srov. MOO, Douglas J. *The Epistle*, s. 379.

³³² DUGANDŽIĆ, Ivan. *Poslanica*, s. 135.

³³³ A dochází také svého kultického výrazu – srov. Žd 7,27; 9,12; 10,10. Viz JEWETT, Robert – KOTANSKY, Roy D. – EPP, Eldon Jay (ed.). *Romans*, s. 407.

³³⁴ Srov. MOO, Douglas J. *The Epistle*, s. 379.

³³⁵ Viz MOO, Douglas J. *The Epistle*, s. 845; Srov. JEWETT, Robert – KOTANSKY, Roy D. – EPP, Eldon Jay (ed.). *Romans*, s. 849.

³³⁶ Nad „živými i mrtvými“ – takto např. 1 Pt 4,5; 2 Tm 4,1 či Sk 10,42. V naší perikopě (a předpokládané tradiční předloze) je však pořadí výpovědi možná dáno chronologií Ježíšova života:

kontextu konzistentně užívá titul κύριος, Pán,³³⁷ zde nicméně vliv předpavlovské tradice nemusí naznačovat, a nakonec ani žádný specifický autorský záměr.³³⁸

Stylizovaná formule o smrti a vzkříšení tvoří samotné srdce celého vnějšího oddílu. Smrt a vzkříšení zakládají všeobecnou Ježíšovu vládu nad světem (srov. sloveso κυριεύω).³³⁹ Jestliže jeho moc objímá všechno, od živého světa po svět mrtvých, bude jistě oslavený Kristus také konečným soudcem ve sporech ohledně kalendáře či rozlišování čistých a nečistých pokrmů (v. 2, 5).³⁴⁰ Nejvyšším kritériem správného směřování jednotlivce i společenství je opravdovost služby Kristu (v. 18–19) a účast na jeho vzkříšeném životě (v. 7–9; srov. také 6,2–11 – 4.2.2). Ta se však projevuje u každého jinak, „s každým jednotlivcem jedná Bůh osobně a zvlášť, každého zvlášť vede a každého bude osobně soudit“.³⁴¹ Pavel zde tedy žádá o zachování respektu k Boží svobodě a panství, ve kterém je ostatně i zakotvena spása každého křesťana (v. 10–13).

4.3.4. 2 K 13,3n

3	<i>ἐπεὶ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ
λαλοῦντος Χριστοῦ: ὃς εἰς ὑμᾶς οὐκ
ἀσθενεῖ ἀλλὰ δυνατεῖ ἐν ὑμῖν.</i>	3	<i>poněvadž hledáte potvrzení, že
ve mně mluví Kristus, který
není vůči vám slabý, nýbrž je
mezi vámi mocný.</i>
4	<i>καὶ γὰρ ἐσταυρώθη ἐξ ἀσθενείας,
ἀλλὰ ζῆ ἐκ δυνάμεως θεοῦ. καὶ γὰρ
ἡμεῖς ἀσθενοῦμεν ἐν αὐτῷ, ἀλλὰ
ζήσομεν σὺν αὐτῷ ἐκ δυνάμεως θεοῦ
εἰς ὑμᾶς.</i>	4	<i>Vždyť byl sice ukřižován
ze slabosti, ale žije z moci
Boží. I my jsme v něm slabí,
ale pro vás budeme spolu
s ním žít z moci Boží.</i>

V závěru Druhého listu Korint'anům se Pavel odvolává na Ježíšovu smrt a vzkříšení v netradičním kontextu: dokresluje jí varování, že jeho příští návštěva Korintského sboru bude mít konfrontační charakter (13,1nn). Nekající hříšníci i všichni ostatní, které opakovaně káral za spory, rozdělení (12,20) a nemorální sexuální chování (12,21),³⁴²

zmínkou o mrtvých se odkazuje k jeho smrti, a o živých pak k jeho novému životu. Viz MOO, Douglas J. *The Epistle*, s. 845.

³³⁷ Verše 4, 6, 7, 8.

³³⁸ Jak bylo ukázáno v úvodu podkapitoly, užití titulu Χριστός je v rámci Pavlovy řeči o vzkříšení běžné. Srov. také HAHN, Scott W. *Romans*, oddíl „The Weak and the Strong in Rome (14:1–23)“.

³³⁹ Srov. Fp 2,6–11 (4.3.5); 2 K 5,15 (4.2.11), podobně také Mt 28,18–20 (5.5.4); Sk 2,36. Obojí je součástí Božího záměru s člověkem. Srov. HAHN, Scott W. *Romans*, oddíl „The Weak and the Strong in Rome (14:1–23)“.

³⁴⁰ JEWETT, Robert – KOTANSKY, Roy D. – EPP, Eldon Jay (ed.). *Romans*, s. 849; DUGANDŽIĆ, Ivan. *Poslanica*, s. 225.

³⁴¹ SOUČEK, Josef Bohumil. *Spravedlnost Boží*. Praha: Kalich, 1997. S. 58.

³⁴² Srov. KEENER, Craig S. *1-2 Corinthians*, s. 245.

tentokrát již nemají počítat se shovívavostí. Poslední ze ζώω-formulí vypovídající o Boží moci, δύναμις θεοῦ, která vyvedla Krista ze smrti k novému životu (Ježíš žije – ζῆ, v. 4), zjedná nyní Pavlovým prostřednictvím (v. 3) nápravu mravního rozkladu sboru.³⁴³

Exegeté v dějinách výkladu naší perikopy přicházeli s různými výklady toho, co Pavel mohl mít výpověď o Ježíšově ukřižování ze slabosti, ἀσθένεια.³⁴⁴ Kontrast, na kterém je celá výpověď postavena, nicméně napovídá, že Pavel zde měl na mysli zřejmě reálnou fyzickou slabost, „slabost existence smrtelného člověka“,³⁴⁵ jež však dala o to více vyniknout slávě, do níž je Ježíš následně uveden Boží mocí (Ř 1,3n – 4.3.1; Fp 2,9nn – 4.3.5; 1 Tm 3,16 – 4.3.6 aj.). Slabost Pavla, patrně dosavadní nepotrestání nekajících hříšníků, popř. nepřesvědčivost jeho osobního vystupování (10,10), je slabostí „v něm“, v Kristu (Ř 8,10; Ga 2,20).³⁴⁶ Díky tomu tedy Pavlovi, tak jako na Kristu, vynikne Boží síla (12,6–10),³⁴⁷ pokud jde o nápravu situace v obci, kterou si její členové nedokáží zjednat sami (v. 5). Jestliže tato síla zlomila moc hříchu, která držela Ježíše ve smrti, přemůže také zarputilost Korint'anů.

Moc vzkříšení zde tedy vidíme působit i mimo její běžný soteriologický rámec. I zde je však zacílena, třebaže se to na první pohled může jevit obráceně, ve prospěch člověka: má posílit jednotu církevního společenství, které vede ke spáse (13,10). Podobné zaměření Ježíšova utrpení a smrti v lidský prospěch nachází Veronica Koperski v rámci listu také v 4,14 (4.2.1); 5,21 či 8,9.³⁴⁸

4.3.5. Christologický hymnus (Fp 2,6–11)

6	<i>ὅς ἐν μορφῇ θεοῦ ὑπάρχων οὐχ ἀρπαγμὸν ἠγήσατο τὸ εἶναι ἴσα θεῷ,</i>	6	<i>Ačkoli byl ve způsobu Božím, nelpěl na tom, že je roven Bohu,</i>
7	<i>ἀλλὰ ἑαυτὸν ἐκένωσεν μορφὴν δούλου λαβὼν, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος: καὶ σχήματι ἐύρεθεις ὡς ἄνθρωπος</i>	7	<i>nýbrž sám sebe zmařil, vzal na sebe způsob otroka a stal se podobným lidem. A když se ukázal v podobě člověka,</i>

³⁴³ Komentátoři soudí, že Pavel zde snad hovoří o dočasném vyloučení nekajících členů sboru ze společenství či společných rituálů. Viz více v PACIOREK, Antoni. *Drugi list do Koryntian*. Czestochowa: Edycja Swietego Pawla, 2017. S. 546.

³⁴⁴ PACIOREK, Antoni. *Drugi list*, s. 548.

³⁴⁵ Tamtéž.

³⁴⁶ Pavel zde nejspíše nesleduje vnější podobnost svého a Ježíšova osudu. Srov. tamtéž, s. 549.

³⁴⁷ Srov. SHILLINGTON, V. George. *2 Corinthians*, s. 245.

³⁴⁸ Srov. KOPERSKI, Veronica. *Resurrection Terminology*, s. 276.

8	ἐταπεινώσεν ἑαυτὸν γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ.	8	ponížil se, stal se poslušným až k smrti, a to smrti na kříži.
9	διὸ καὶ ὁ θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσεν καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ τὸ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πᾶν ὄνομα,	9	Proto ho také Bůh vyvýšil nade vše a dal mu jméno, které je nad každé jméno, ³⁴⁹
10	ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ πᾶν γόνυ κάμψῃ ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων,	10	aby se ve jménu Ježíše sklonilo každé koleno; ti, kdo jsou na nebi i na zemi i pod zemí,
11	καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται ὅτι κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν θεοῦ πατρὸς.	11	a k slávě Boha Otce aby každý jazyk vyznal, že Ježíš Kristus je Pán.

Christologický hymnus z druhé kapitoly Listu Filipánům patří k nejznámějším místům celého pavlovského korpusu, avšak zároveň také k nejdiskutovanějším. V oblasti jeho exegeze panuje řada otázek a nejasností.³⁵⁰ Ačkoliv v útvaru většina badatelů rozpoznává tradiční látku, připisují někteří jeho autorství Pavlovi;³⁵¹ vedou se debaty o jeho charakteru,³⁵² vnitřní struktuře a tematickém dělení.³⁵³ Hypotetickými zůstávají pokusy o asociaci hymnu s některou z dobových myšlenkových tradic i rekonstrukci způsobu, kterým jej Pavel začlenil do svého textu.³⁵⁴ Detailnější představení christologického hymnu, kterému se jinak věnují ucelené monografie, přesahuje rozsahové možnosti, ale i zaměření této studie, následující rozbor však z něj představí výpověď o Ježíšově zmrtvýchvstání, která zde zaujímá centrální pozici.

³⁴⁹ ČSP původně – „Proto ho také Bůh povýšil ...“.

³⁵⁰ FEE, Gordon D. *Paul's Letter to the Philippians*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 1995. S. 192.

³⁵¹ Viz HANSEN, G. Walter. *The Letter to the Philippians*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 2009. S. 127–131; MARTIN, Ralph P. *A Hymn of Christ: Philippians 2:5-11 in Recent Interpretation in the Setting of Early Christian Worship*. Downers Grove: InterVarsity Press, 1997. S. 42–63; srov. také FEE, Gordon D. Philippians 2:5-11: Hymn or Exalted Pauline Prose? *Bulletin for Biblical Research* 1992, roč. 2, č. 1, s. 35–38. V každém případě lze společně s Wrightem říci, že materiál dobře zapadá do celkové koncepce Listu Filipánům, takže mohl být Pavlem i různě adaptován (o částech 8c, 10c či 11c se uvažuje jako o dodatcích), popř. sepsán někým, kdo byl dobře obeznámen s celkovou koncepcí listu. Srov. WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 227–228.

³⁵² Viz FEE, Gordon D. *Philippians*, s. 30–34.

³⁵³ Viz HANSEN, G. Walter. *The Letter*, s. 131–133; ROSKOVEC, Jan. Hymnus o vyvýšení toho, který se ponížil: Fp 2,5–11. In POKORNÝ, Petr a kolektiv. *Hermeneutika jako teorie porozumění*. Praha: Vyšehrad, 2006, s. 456–461.

³⁵⁴ O celku se uvažuje jako o produktu heterodoxního judaismu, starozákonní mudroslovné tradice, helénského v či židovského gnosticizmu; někteří badatelé vidí jeho předlohu v iránském mýtu o nebeském vykupiteli, popř. ve starozákonním líčení o spravedlivém služebníkovi či Adamovi. Viz FEE, Gordon D. *Philippians*, s. 35; srov. také ROSKOVEC, Jan. Hymnus, s. 472–474.

Kompozici útvaru se zdá určovat dvojí pohyb: první, sestupný, popisuje Ježíšovu poslušnost a ponížení, zatímco druhý, vzestupný, jeho oslavení. Vyznačují se tím dvě ucelené části hymnu, kdy v první z nich (v. 6–8) vystupuje jako jednající subjekt Ježíš a ve druhé (v. 9–11) Bůh. Obě části se pak vyznačují odlišnou strukturou.³⁵⁵ Ježíšovo oslavení, hlavní téma druhé části, se realizuje ve vzkříšení, které se však opisuje zvláštním jazykem: Bůh Ježíše vyvýšil, ὑψωσεν, s předponou ὑπερ v superlativní podobě (ὑπερψώω – vyvyšuji „jasně“, „skvěle“, „nade vše“, ČSP čte patrně v kontextu předchozího ponížení „povyšil“).³⁵⁶ Opakování slova ὑπερ v navazující paralele o nadání Ježíše jménem nade všechna jména, ὄνομα τὸ ὑπερ πᾶν ὄνομα (v. 9b), výjimečnost této Kristovy exaltace ještě zdůrazňuje.³⁵⁷ Toto jméno patrně podle některé ze septuagintních předloh³⁵⁸ odkazuje ke jménu Božímu, což vede k vyznání Ježíšovy slávy a moci (srov. Iz 45,3; Ž 97,9). O tom, proč hymnus pro opis Ježíšova vzkříšení volí takto netypický termín, jakými prameny či tradicemi je tato jeho volba inspirována či jaké při ní autor sleduje cíle, lze pouze spekulovat. Badatelé zde sledují možnou návaznost na vyprávění o Štěpánovi z knihy Skutků,³⁵⁹ janovskou řeč o vyvýšení Syna člověka,³⁶⁰ Ž 110,1, popř. se zde nachází stopa vlivu židokřesťanských skupin, žádná z těchto asociací se však neobejde bez problémů.³⁶¹

Badatelé nicméně nepochybuji o tom, že druhá část hymnu je zaměřena k oblasti eschatologických událostí. To odpovídá textu Iz 45,23n, ale prakticky také celé třetí kapitole Listu Filipánům,³⁶² v níž Pavel horlivě vyhlíží budoucnostní pól rozdvojené křesťanské naděje, zmrtvýchvstání a bytí s Pánem (srov. zejména v. 10–11, 20–21; viz také 1,23). Kristovo oslavení je více než satisfakcí utrpení, ponížení a smrti, kterým by Bůh Ježíše rekompenzoval křivdu: toto oslavení-vyvýšení je vyvýšením přesahujícím

³⁵⁵ Srov. ROSKOVEC, Jan. Hymnus, s. 461.

³⁵⁶ Sloveso ὑπερψώω, stejně jako některé další obraty (μορφή – v. 6–7) představují v rámci Pavlových listů, popř. Nového zákona (ὑπερψώω – v. 9) či celé řecké Bible (ἀπαγωγός – v. 6, καταχθόνιος – v. 10), hapax legomena. Na jejich přítomnost se často poukazuje v rámci argumentace pro nepavlovský původ hymnu.

³⁵⁷ Tamtéž, s. 469.

³⁵⁸ Fee nachází mnoho možných předloh napříč kapitolami Iz 41 – 55, obzvláště v 42,8 – srov. FEE, Gordon D. *Paul's Letter*, s. 222.

³⁵⁹ Sk 7,54nn.

³⁶⁰ J 3,14n; 8,28; 12,32.34 – 5.4.2.

³⁶¹ Neproblematická není ani konstrukce, kdy se autorství hymnu připisuje Pavlovi a předpokládá se, že apoštol zde chtěl prostě poukázat na důsledky Ježíšova vzkříšení, jeho význam pro pozemský i nebeský svět. Srov. REUMANN, John. Resurrection in Philippi and Paul's Letter(s) to the Philippians. In BIERINGER, Reimund (ed.) – KOPERSKI, Veronica (ed.) – LATAIRE, Bianca (ed.). *Resurrection: Festschrift*, s. 410–412.

³⁶² Srov. WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 227–228.

„jakákoliv měřítka“, pohybem, „jehož výsledek má ohlas v celém stvoření“.³⁶³ Exemplární zlomení moci smrti předznačuje neodvratný příchod nového věku, charakterizovaného svrchovanou Boží vládou, třebaže v současnosti stále teprve toužebně očekávaného (2,14nn).

Méně jasné je, jaký sleduje hymnus vztah mezi Ježíšovým sebeponížením a oslavením. Příčinnou spojkou $\delta\iota\omicron$ („pročež“, „proto“) se jistě nemíní „mechanické“ zdůslednění každého sebeponížení v povýšení, které by se nyní také projevilo v Ježíšově příběhu. Vyvýšení není samozřejmou, „vynucenou“ odměnou za Ježíšovu poslušnost (v. 8), ale z druhé strany nelze ani mezi oběma částmi hymnu přehlížet jakoukoliv příčinnost, tak, že by snad spojka $\delta\iota\omicron$ propojovala oba celky pouze stylisticky. A priori nelze odmítnout ani koncepci vyvýšení jako Boží odměny, jakkoliv je třeba obezřetně rozlišovat, v jakém smyslu se o této odměně hovoří.³⁶⁴ Boží jednání druhé části hymnu může mít charakter odpovědi na Ježíšovu poslušnost, pokud se tato odpověď nechápe jako automatická, nutná – musí zůstat vždy čistou milostí, svobodným zásahem do chodu světa, kterým se Bůh rozhodl zvrátit a obrátit Ježíšovo sebezmaření.³⁶⁵ Nijak s ní dopředu nekalkuluje ani vlastní Ježíšovo jednání.³⁶⁶ Moment poslušnosti je v každém případě pro interpretaci hymnu klíčový a je třeba mu třeba věnovat zvláštní pozornost.

Poslušnost, požadavek podřízení se Boží vůli, je coby ucelený motiv zakotven ve Starém zákoně.³⁶⁷ Hymnus toto téma rozvíjí ve specifickém napětí k příběhu o Adamově pádu: zatímco Adam umírá pro svoji neposlušnost v touze být jako Bůh, Ježíš, rovný Bohu, umírá v poslušné snaze naplnit Boží vůli. Tato snaha vyznačuje celý jeho sestup až k radikálnímu sebevypázdění na kříži. Není jen interpretací jeho smrti (v. 8),³⁶⁸ ale východiskem všeho jeho jednání (v. 7–8). Vede jej ke zřeknutí se toho, co plyne (z „kořisti“, $\acute{\alpha}\rho\pi\alpha\gamma\mu\acute{\omicron}\varsigma$ – v. 6)³⁶⁹ z jeho rovnosti Bohu.³⁷⁰ Pavel poslušnost představuje jako ucelený způsob smýšlení ($\phi\rho\nu\acute{\omicron}\nu\epsilon\omega$ – v. 5), který dává Filipánům za vzor (v. 12): tak, jako se stal Kristus poslušným až k smrti, mají i oni setrvat ve své poslušnosti

³⁶³ ROSKOVEC, Jan. Hymnus, s. 469.

³⁶⁴ Viz HANSEN, G. Walter. *The Letter*, s. 160.

³⁶⁵ Srov. tamtéž, s. 160–161.

³⁶⁶ Viz MARTIN, Ralph P. *A Hymn*, s. 231–235.

³⁶⁷ Srov. např. Iz 1,2; 1,28n; 59,12n; Jr 5,5n; Ekd 33,12; Ž 5,11; 107,17. Viz Du TOIT, Andrie B. Faith and Obedience in Paul. *Neotestamentica* 1991, roč. 25, č. 1, s. 70.

³⁶⁸ Viz ROSKOVEC, Jan. Hymnus, s. 467.

³⁶⁹ V obtížně přeložitelné pasáži o Ježíšově bohorovnosti a vztahu k ní se držíme zavedené překladatelské terminologie, která pracuje s latinským *res rapta*, „kořistí“.

³⁷⁰ Ať už se v šestém verši představuje bohorovnost vzhledem k Ježíši jako *res rapta*, tedy něco, co již Ježíš má, či *res rapienda*, něco, co může či má získat, rezignuje na ni ve prospěch poslušnosti Boží vůle. Hymnus se zdá na jejím pozadí poukazovat na nepatřičnost ponížení, které na sebe Ježíš dobrovolně vzal.

Kristu.³⁷¹ Vzhledem k zakotvení, kontextu, formě i obsahu hymnu je tedy zcela na místě chápat poslušnost jako „všeurčující charakteristiku hymnu“.³⁷²

Artikulací hymnu chce Pavel Filipany především motivovat.³⁷³ Z navazujícího 12. dvanáctého verše je patrné, že v něm nepředstavuje tolik vzor k následování, jako spíše ucelené životní schéma a platformu lidské existence, z níž pak vlastně již přirozeným způsobem vyplývá požadavek poslušnosti evangeliu.³⁷⁴ Obě poslušnosti, Kristova vůči Otci i Filipanů vůči Kristu, mají stejný slovní základ ve slovese ὑπακούω,³⁷⁵ které Pavel zpravidla klade do úzké souvislosti s vírou (πίστις). Víru a poslušnost nelze v jeho řeči oddělit: první vysvětluje druhé,³⁷⁶ oba pojmy postihují celou osobnost člověka a modelují schéma odpovědi na působící moc evangelia.³⁷⁷ Smýšlení „jako v Kristu Ježíši“ tedy nespočívá v poddajnosti nebo plnění příkazů, nýbrž v oddanosti celé osobnosti Bohu.³⁷⁸ „Uvádění spásy ve skutek“ (σωτηρίαν κατεργάζομαι) znamená život podle nové, očekávané eschatologické reality nového věku.³⁷⁹ To má dopady na individuální život křesťana (v. 13–16) i vztahy v komunitě (v. 2–4), ale zakládá se tím také specifické politické uvědomění.³⁸⁰ Vidíme jej ve druhé části hymnu, která ve vyznání Ježíše Pánem, jež doprovází zvláštní důraz na náležitě vnější pocty (v. 10–11), polemizuje s autoritou římského císaře (srov. také Ř 1,3n – 4.3.1).³⁸¹ Vláda nad světem nenáleží tomu, kdo sám sebe vyvyšuje a uzurpuje si moc, nýbrž tomu, který na své moci nelpí a vydává se za druhé.³⁸²

³⁷¹ Srov. HANSEN, G. Walter. *The Letter*, s. 171.

³⁷² Viz MARTIN, Ralph P. *A Hymn*, s. 229–231.

³⁷³ Dle Reumanna však kriticky – Pavel podle něj své adresáty vybízí, aby podle Kristův postoj začali napodobovat, neboť nyní tak nečiní (viz 2,3n). Srov. REUMANN, John. *Resurrection*, s. 413, 418.

³⁷⁴ Srov. uvození verše účinkovým ὥστε.

³⁷⁵ Srov. v. 8 – γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, „stal se poslušným až k smrti“ s v 12. – καθὼς πάντοτε ὑπηκούσατε, „jako jste vždycky byli poslušní“.

³⁷⁶ Srov. Ř 1,5; 10,16; 15,18; 16,19.26; 2 K 10,5; 2 Te 1,8. S vírou a poslušností souvisí také oddanost, služba, či přijetí evangelia v Ř 6,16n; 10,16a; 16,19. Viz Du TOIT, Andrie B. Faith, s. 65–74.

³⁷⁷ Ř 1,16; 1 K 1,18; 2,4; 4,20; 1 Te 1,5.

³⁷⁸ Srov. FEE, Gordon D. *Paul's Letter*, s. 233.

³⁷⁹ Srov. HANSEN, G. Walter. *The Letter*, s. 173–174.

³⁸⁰ Viz NEBREDA, Sergio Rosell. *Christ Identity: A Social-Scientific Reading of Philippians 2.5-11*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2011. S. 311–312.

³⁸¹ Srov. WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 228.

³⁸² Viz KREUTZER, Ansgar. *Solidarita a kenoze. Perspektiva „christopraxe“* [online]. Přeložil Miloš VOPLAKAL. *Teologické texty* 2013, roč. 24, č. 4 [cit. 2023-04-17]. <<https://www.teologicketexty.cz/casopis/2013-4/Solidarita-a-kenoze-Perspektiva-christopraxe.html>>.

4.3.6. 1 Tm 3,16

16 καὶ ὁμολογουμένως μέγα ἐστὶν
τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον:

Ὁς ἐφανερώθη ἐν σαρκί,
ἐδικαιώθη ἐν πνεύματι,
ᾧφθη ἀγγέλοις,
ἐκηρύχθη ἐν ἔθνεσιν,
ἐπιστεύθη ἐν κόσμῳ,
ἀνελήμφθη ἐν δόξῃ.

16 A vpravdě veliké je
to tajemství zbožnosti:

Ten, který se zjevil v těle,
byl ospravedlněn v Duchu,
ukázal se andělům,
byl hlásán národům,
ve světě mu uvěřili,
byl vzat do slávy.³⁸³

Když autor Prvního listu Timoteovi světuje svému adresátovi pro čas své předpokládané nepřítomnosti správcovství nad místní církví, předává mu vedle řady pokynů pro život společenství také znění společného vyznání víry. Jedná se o „tajemství zbožnosti“, τὸ τῆς εὐσεβείας μυστήριον (podle 3,9 také „tajemství víry“ – τὸ μυστήριον τῆς πίστεως), starokřesťanský tradiční útvar, v němž se formuluje základní pravda o aktivním, činném životě³⁸⁴ v oslaveném Kristu. Toto „stručné vyjádření obsahu víry, jehož přijetím se člověk stává křesťanem“, představuje také coby tajemství „skrytý Boží plán spásy“, nyní zjevný a hlásaný.³⁸⁵ Jerome Quinn a William Wacker celek chápou jako „eschatologickou teofanii“,³⁸⁶ v níž Ježíšovo vzkříšení zaujímá ústřední pozici a představuje počátek eschatologické proměny pozemského i nebeského světa.³⁸⁷

Není sporu o tom, že se jedná o hymnus, anebo přinejmenším hymnický fragment³⁸⁸ – podobné útvary zaujímaly v rámci pavlovských sborů a jejich liturgie pevné místo (srov.

³⁸³ ČSP původně – „... byl přijat ve slávě vzhůru“.

³⁸⁴ HAREŹGA, Stanisław. *Pierwszy i drugi list do Tymoteusza, List do Tytusa*. Czestochowa: Edycja Swietego Pawla, 2018. S. 243.

³⁸⁵ OPATRNÝ, Dominik. *Pastorální listy*. Praha: CBS, 2019. S. 91. Vyznavačskou funkci útvaru naznačuje užití příslovce ὁμολογουμένως (hapax legomenon) – „vpravdě“ (ČSP i ČEP), spíše ale „jednoznačně“, nebo „dle úsudku všech“, „nesporně“, „nepopíratelně“. Viz Ὁμολογουμένως. In TICHÝ, Ladislav. *Slovník*.

³⁸⁶ QUINN, Jerome D. – WACKER, William C. *The First and Second Letters to Timothy*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 2000. S. 317.

³⁸⁷ Tento charakter textu potvrzují některé termíny popisující v biblické řeči typicky zjevovatelské události (φανερώω – první verš) či spásu (ὁράω, v pasivním aoristu ᾧφθη – třetí verš; srov. výklad k 1 K 15,3nn v 4.2.8, kde se toto sloveso také vyskytuje). Náleží sem i motiv hlásání všem národům, které došlo víry (čtvrtý a pátý verš) – srov. Iz 2,2nn; 49,6; Jr 16,19nn; Za 2,15; 14,16n aj., v Novém zákoně zejm. Mk 13,10 a závěry evangelií (5.5.4). Viz HAREŹGA, Stanisław. *Pierwszy*, s. 243–245.

³⁸⁸ Viz GUNDRY, Robert H. The Form, Meaning and Background of the Hymn Quoted in 1 Timothy 3:16. In GASQUE, W. Ward – MARTIN, Ralph P. (ed.). *Apostolic History and the Gospel. Biblical and Historical Essays Presented to F. F. Bruce*. Exeter: The Paternoster Press, 1970, s. 203. Námitky, které proti této charakteristice vznášá Sanders, jsou mezi badateli ojedinělé. Detailněji viz SANDERS, Jack T. *New Testament Christological Hymns: Their Historical Religious Background*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008. S. 15–16.

1 K 14,26; Ef 5,19; Ko 3,16).³⁸⁹ Badatelé jej spojují s tradicemi první generace křesťanů řecké či palestinské provenience.³⁹⁰ Co do struktury i tematického zařazení se jedná o tzv. heilsgeschichtlicher hymnus shrnující v christologické perspektivě³⁹¹ dějiny spásy.³⁹² Spíše než podle chronologie Ježíšova života³⁹³ se jeho struktura se rekonstruuje v rámci různých chiastických³⁹⁴ či střídavých³⁹⁵ schémat, zřetelné je zde dualistické chápání spásného Božího působení na nebi a na zemi.

Ježíšovo vzkříšení opisuje druhý verš (ἐδικαιώθη ἐν πνεύματι) nepřímo – podobně, jako výše představený christologický hymnus z Listu Filipánům (4.3.5). Ospravedlnění Duchem se v něm představuje jako Boží přízeň a přitakání Ježíšovu dílu, kdy Bůh obrací zahanbující Ježíšovo sebezmaření v oslavení doprovázené nejvyššími poctami.³⁹⁶ Ukazuje, že neprávem popravený Ježíš je přislíbeným Mesiášem a Synem Božím.³⁹⁷ Verš také společně s motivem zjevení v těle z předchozího verše (ἐφανερώθη ἐν σαρκί)³⁹⁸ nápadně připomíná úvod do evangelia o Božím synu z Ř 1,3n (4.3.1) a schéma 1 Pt 3,18. Obrat ἐν πνεύματι připouští více různých čtení. Chápaný jako charakteristika místa či způsobu může odkazovat k netělesnému, „duchovnímu“ zaměření Ježíšovy osobnosti, vypovídat o sféře ducha jako prostoru, v němž se odehrálo Ježíšovo vzkříšení, anebo také opisovat duchovní charakter vzkříšeného Ježíšova těla (viz 1 K 15,33nn.44n).³⁹⁹ Všechny tyto výklady zde počítají s přítomností dualismu tělesné a duchovní sféry, kterou vidíme

³⁸⁹ Srov. BELLEVILLE, Linda. 1-2 Timothy. In BELLEVILLE, Linda – LAANSMA, Jon – MICHAELS, J. Ramsey – COMFORT, Philip W. (ed). *1-2 Timothy, Titus, Hebrews* [e-book]. Carol Streams: Tyndale House Publishers, 2009, oddíl „1 Tim 3,14–16“.

³⁹⁰ Viz GUNDRY, Robert H. *The Form*, s. 216, 221–222.

³⁹¹ Každý z veršů je uvozen slovesem v pasivním aoristním tvaru, které je (s výjimkou třetího verše) dále rozvedeno s užitím spojky ἐν. Takto vyprávějí Ježíšův příběh a vypovídají o jeho spásném významu. Srov. FEE, Gordon D. *1 and 2 Timothy, Titus* [e-book]. Grand Rapids: BakerBooks, 2011. Oddíl „§9 The Purpose of the Letter (1 Tim. 3:14–16)“.

³⁹² Tamtéž.

³⁹³ GUNDRY, Robert H. *The Form*, s. 203–205.

³⁹⁴ Obě části schématu ABC – CBA mohou představovat různé perspektivy popisující tytéž události dějin spásy. Paul Zehr tak např. uvažuje trojici polarit sféra tělesného – sféra slávy (A), svět duchovního – svět lidského (B), neviditelní svědkové oslavení – svědkové lidští (C). Srov. ZEHR, Paul M. *1 & 2 Timothy, Titus*. Scottsdale: Herald Press, 2010. S. 86.

³⁹⁵ AB–BA–AB, kde A odpovídá událostem na zemi a B jejich paralelám na nebi. Další možná dělení viz tamtéž, s. 86–87; GUNDRY, Robert H. *The Form*, s. 205–209.

³⁹⁶ Sem lze zařadit i třetí verš o Ježíšově ukázání se andělům – ὡφθη ἀγγέλοις: Ježíšovu slávu spatřili všichni, i bytosti duchovního světa, a všichni jsou Ježíši podřízeni. HAREŽGA, Stanisław. *Pierwszy*, s. 245.

³⁹⁷ Srov. tamtéž, s. 244.

³⁹⁸ Verš patrně hovoří o celé Ježíšově pozemské existenci – jeho zrození a životu v těle, ukřižování a smrti. Srov. ZEHR, Paul M. *1 & 2 Timothy*, s. 87. Někteří badatelé zde také vidí antidoketické tendence. Srov. HAREŽGA, Stanisław. *Pierwszy*, s. 244.

³⁹⁹ Srov. GUNDRY, Robert H. *The Form*, s. 210–212.

v posledním dvojverší hymnu.⁴⁰⁰ Pokud však verš, jak se domnívá většina badatelů, hovoří o konkrétním Božím duchu, Duchu svatém, vystupuje tento Duch vůči ospravedlnění v instrumentálním vztahu (ἐν ve významu „skrze“: působí je⁴⁰¹), a polarita tělesného a duchovního tím ztrácí na intenzitě.⁴⁰² Ospravedlnění Duchem nicméně neznámá, že Duch nepůsobil během Ježíšova tělesného života. Stvrzuje naopak plnost vykupitelova spásného díla a postoje poslušnosti Boží vůli, spravedlnosti, která charakterizovala celou Ježíšovu pozemskou existenci.⁴⁰³

Spásné Boží jednání nachází svůj vrchol ve výpovědi o vstupu Ježíše do slávy (ἀνελήμφθη ἐν δόξῃ – v. 6). Ani List Timoteovi tedy nevypovídá o Ježíšově zmrtvýchvstání explicitně, ale událost opisuje pomocí příbuzného termínu δόξα⁴⁰⁴ a pasivního aoristu slovesa ἀναλαμβάνω (ἀνελήμφθη). „Vyzvednutí“, „vzetí vzhůru“, jak se řecké ἀναλαμβάνω překládá (ČSP i ČEP zde čtou interpretativně „přijetí vzhůru“), se od toho, co opisuje slovesy ἐγείρω či ἀνίστημι, liší. I zde se implicitně míní vzkříšení, především jde ale o vyzvednutí, a to vyzvednutí zcela specifické, směřující až na čestné místo v Boží blízkosti. Jedná se o nebeskou intronizaci, o níž se v christologickém hymnu z Listu Filipánům (2,9nn – 4.3.5) a dalších novozákonních textech hovoří jako o vyvýšení,⁴⁰⁵ popř. nanebevstoupení.⁴⁰⁶ Ježíšovi je přiznána sláva, která jinak náleží výhradně Bohu.⁴⁰⁷ Tímto vzetím vzhůru potvrzuje Bůh svou přízeň vůči Ježíši a definitivně završuje dějinný plán spásy.⁴⁰⁸ Skutečnost, že raná církev rozlišuje mezi oběma událostmi vzkříšení a vyvýšení, ukazuje, že počítá s oslavením celé Ježíšovy osobnosti, neboť ta nemůže v hebrejském myšlenkovém světě přetrvávat bez nějaké

⁴⁰⁰ Srov. FEE, Gordon D. *1 and 2 Timothy*, oddíl „§9 The Purpose of the Letter (1 Tim. 3:14–16)“. Tento moment je v listu přítomen např. také v 1,4n.

⁴⁰¹ Srov. Ř 1,3n – 4.3.1; 8,11 – 4.2.4.

⁴⁰² Navrhuje se čtení „vindicated in the realm of the Spirit“ – srov. BELLEVILLE, Linda. 1-2 Timothy, oddíl „1 Tim 3,14-16“; THOMAS, Robert L. – KÖSTENBERGER, Andreas J. – LONGMAN, Tremper (ed.) – GARLAND, David E. (ed.). *1 and 2 Thessalonians, 1 and 2 Timothy, Titus* [e-book]. Grand Rapids: Zondervan, 2017. Oddíl „D. Purpose of Paul’s Letter and Concluding Confession (3:14–16)“. Viz také SANDERS, Jack T. *New Testament Christological Hymns*, s. 94–95; WRIGHT, Nicholas Thomas. *Paul*, s. 270–271.

⁴⁰³ Srov. HAREŹZGA, Stanisław. *Pierwszy*, s. 244.

⁴⁰⁴ V souvislosti s Ježíšovým zmrtvýchvstáním viz tento termín např. v Ř 6,4 – 4.2.2; 1 K 2,8; 2 K 3,18; 4,4.6. Srov. HAREŹZGA, Stanisław. *Pierwszy*, s. 245. Obecně se pak sláva v Novém zákoně úzce spojuje s eschatologickým koncem času, je jeho průvodním jevem. Viz Ř 8,18.21.30; 1 K 15,43; Ef 3,13; Fp 3,21; Ko 3,4; 2 Te 2,14; Žd 2,9. Srov. ZEHR, Paul M. *1 & 2 Timothy*, s. 88.

⁴⁰⁵ Ef 1,20 (4.2.15); 4,10; Sk 2,33 (6.1.1); Žd 1,3n; 8,1n; 10,12n; 12,1n (6.2.2) aj.

⁴⁰⁶ Explicitně Sk 1,2.11.22; Mk 16,19 (5.5.3); L 24,51. Detailněji se motivu nanebevzetí věnuje závěr bodu 5.5.4.

⁴⁰⁷ Iz 42,8; Ž 66,2; 1 Tm 1,11.17; 2 Tm 4,18; 2 Tm 2,10; Tt 2,13. Srov. HAREŹZGA, Stanisław. *Pierwszy*, s. 246. Viz také FEE, Gordon D. *1 and 2 Timothy*, oddíl „§9 The Purpose of the Letter (1 Tim. 3:14–16)“.

⁴⁰⁸ Této skutečnosti také odpovídá užití slovesa ve formě pasiva divina, jehož užití jsme si všimli v řadě předpavlovských formulí (4.2).

formy tělesné existence. Oslavení bez vzkříšením by implikovalo právě takovou možnost. Ve vzkříšení se tedy zřejmě také odehrává nezbytná transformace Ježíšova lidského těla, předcházející jeho uvedení do nebeské sféry (1 K 15,50; viz také v. 42–44).

Schéma Ježíšova vyvýšení ukazuje ještě jasněji než explicitní jazyk výše představených tradic bytostně eschatologický charakter víry prvotní církve. Vzkříšení je organickou součástí spásného Božího působení, které má paralelní odezvy v pozemském a nebeském světě.⁴⁰⁹ Kvalitou odpovídající Ježíšovu nebeskému oslavení je podle posledního dvojverší víra – navazuje se tím na druhou a třetí kapitolu listu, ve kterých se stanovují zásady její realizace v církevní obci. V Božích očích má víra vysokou hodnotu a v dějinách světa, v němž nakonec dojde všeobecného rozšíření (ἐπιστεύθη ἐν κόσμῳ – v. 5), svou pevnou budoucnost.

4.3.7. 2 Tm 2,8

8 *Μνημόνευε Ἰησοῦν Χριστὸν ἐγγεγεμμένον ἐκ νεκρῶν, ἐκ σπέρματος Δαυὶδ, κατὰ τὸ εὐαγγέλιόν μου*

8 *Pamatuj na Ježíše Krista vzkříšeného z mrtvých, ze semene Davidova, podle mého evangelia.*

V připomínce vzkříšeného Krista z Druhého listu Timoteovi se znovu setkáváme s výpovědí z Ř 1,3–4, která byla představena v rámci bodu 4.3.1. Na obou místech se hovoří o evangeliu; skutečnost, že v pastorálních epištolách se tento termín vyskytuje velmi zřídka,⁴¹⁰ nasvědčuje tomu, že uvedenou perikopu z listu Římanům sem autor našeho listu, jde-li o obsah, převzal téměř v identické podobě.⁴¹¹ Tím se obsah naší perikopy prostředkovně dostává až ke starokřesťanskému kerygmatu, neboť zmíněný Pavlův text je jím s největší pravděpodobností formován.⁴¹²

Patrně největší změnou je to, že obě části zvěsti, o Ježíši jako vzkříšeném Pánu (jeho Božím synovství) a potomkovi Davidově (jeho lidském synovství), zde autor oproti tomu, jak jsou uvedeny v předloze, jmenuje v opačném pořadí. Tato záměna se zdá souviset

⁴⁰⁹ Srov. strukturu: viděn od andělů – hlásán národům (v. 3–4); došel víry ve světě – byl přijat do slávy (v. 5–6).

⁴¹⁰ 1 Tm 1,11; 2 Tm 1,8.10.

⁴¹¹ Srov. PERKINS, PHEME. *The Pastoral Epistles: 1 and 2 Timothy and Titus*. In DUNN, James D. G. (ed.). – ROGERSON, John W. (ed.). *Eerdmans Commentary on the Bible*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 1998, s. 1440. V Listu Římanům se jinak o evangeliu hovoří relativně často; vyskytují se zde i spojení „mé“ (Pavlovo) evangelium (Ř 2,16; 16,25). Srov. THOMAS, Robert L. – KÖSTENBERGER, Andreas J. – LONGMAN, Tremper (ed.) – GARLAND, David E. (ed.). *1 and 2 Thessalonians*, oddíl „B. Paul’s Gospel and a Trustworthy Saying (2:8–13)“.

⁴¹² Viz HAREZGA, Stanisław. *Pierwszy*, s. 415.

s parenetickým zaměřením celého vnějšího oddílu o hlášaném Božím slovu (2,8–13), v němž se veškerá pozornost obrací na vzkříšeného Krista. Motiv vzkříšení tedy patrně autor přesouvá do úvodní části výpovědi, aby na něj obrátil pozornost. Neříká nic o významu Ježíšovy smrti,⁴¹³ ale s užitím perfekta chce zdůraznit přetrvávající důsledky zmrtvýchvstání. Chce naznačit, že stejnou mocí, jakou byl vzkříšen Kristus, budou vzkříšeni také křesťané (v. 11–12).⁴¹⁴ Tato naděje vyvažující a převažující všechna utrpení a příkoří (v. 9–10) je eschatologické povahy (spása se slávou, doslova „ve slávě“ – μετὰ δόξης, v. 10), má však, na rozdíl od v listu odmítaných gnostických nauk, pevné historické zakotvení v Ježíšově vtělení.⁴¹⁵ Zmínka o tělesném Ježíšově původu v davidovské dynastii (ἐκ σπέρματος Δαβίδ) může být také podle některých badatelů poukazem ke starozákonním zaslíbením, kdy se Kristovo vtělení představuje jako „oprávdové naplnění a viditelný výraz Boží věrnosti“.⁴¹⁶

4.4. Další řeč o vzkříšení

Přehled míst, v nichž Pavel hovoří o Ježíšově vzkříšení, nyní doplníme ještě o perikopy, kde se toto vzkříšení setkává a prolíná se vzkříšením všech věřících. S některými takovými výpověďmi jsme se setkali již při zkoumání formulí o Ježíšově zmrtvýchvstání (viz zejm. Ko 2,11n – 4.2.16; 1 K 15,20 – 4.2.9);⁴¹⁷ nyní půjde látky, v nichž je tato souvislost zcela zřetelná, a zároveň se v nich nepřepokládá přímá inspirace předpavlovskými tradicemi, anebo je přinejmenším problematizována. Představíme tři taková místa – Ř 8,29 (4.4.1), 1 K 15,20–28 (4.4.2) a Ko 1,18 (4.4.3). Poslední bod, 4.4.4, poskytne přehled perikop, v nichž se o vzkříšení nehovoří v souvislosti s Ježíšem, ale věřícími. Půjde zde o výpovědi o všeobecném vzkříšení, anebo novém životě ze vzkříšení, do kterého věřící vstupují již v současných podmínkách. Toto téma souvisí s předmětem naší studie již pouze nepřímo, poukážeme však na některé jeho návaznosti a přesahy.

⁴¹³ Srov. ZEHR, Paul M. *1 & 2 Timothy*, s. 177.

⁴¹⁴ Ř 6,8; 8,1; 2 K 13,4 (3.4.2); Ef 2,5n.

⁴¹⁵ Srov. ZEHR, Paul M. *1 & 2 Timothy*, s. 178.

⁴¹⁶ Srov. FEE, Gordon D. *1 and 2 Timothy*, oddíl „§6 Basis for the Appeal“.

⁴¹⁷ Srov. také Ř 6,4n – 4.2.2; Ř 8,11 – 4.2.4; 1 K 6,13n – 4.2.7; 2 K 4,14 – 4.2.10.

4.4.1. Ř 8,29

29 ὅτι οὐς προέγνω, καὶ προώρισεν
συμμόρφους τῆς εἰκόνοσ τοῦ υἱοῦ
αὐτοῦ, εἰς τὸ εἶναι αὐτὸν
πρωτότοκον ἐν πολλοῖσ ἀδελφοῖσ

29 *Neboť ty, které předem poznal,
také předem určil, aby byli
připodobnění obrazu jeho
Syna, tak aby on byl
prvorozený mezi mnoha
bratřími*

O charakteristice Ježíše jako prvorozeného jsme se zmínili již v rámci bodu 4.2.9, kde bylo zkoumáno propojení tradiční formule o vzkříšení s příbuzným pojmem ἀπαρχή. Řecké πρωτότοκος nacházíme v pavlovských listech celkem třikrát, přičemž k Ježíšově vzkříšení se tento termín vztahuje ještě v Ko 1,18 (4.4.3), a v rámci celého Nového zákona také ve Zj 1,5 (6.4.1). Jinde se koncepce vztahuje buď k celému stvoření (Ko 1,15), nebo k andělům (Žd 1,6). Kontext však ukazuje, že i na těchto místech se nějak implicitně pracuje se vzkříšením.⁴¹⁸

Ačkoliv to v naší perikopě není explicitně řečeno, obraz Ježíšova prvorozenství je zde zaměřen, podobně jako v Ko 1,18 a Zj 1,5, ke všeobecnému zmrtvýchvstání. Na něm a na Boží slávě, která je s tímto zmrtvýchvstáním spjata (v. 17–19),⁴¹⁹ získají věřící podíl tím, že budou připodobněni Ježíšově obrazu. Ačkoliv podle některých komentátorů může k tomuto připodobnění docházet postupně, od křtu po dobu celého křesťanského života, popř. vždy, když člověk hledá a naplňuje Boží vůli,⁴²⁰ má zde Pavel na mysli zřejmě spíše jednorázovou tělesnou proměnu doprovázející události konce věku, jak se o ní zmiňuje ve Fp 3,21 (4.4.4) či 1 K 15,49. Sem, do budoucnosti, je totiž zaměřena celá osmá kapitola listu Římanům⁴²¹ i predestinační plán spásy, o němž se hovoří v našem verši.⁴²²

Motivem prvorozenství se dále v naší perikopě opisuje obrazné uvedení věřícího do Boží rodiny. Bratrství s Ježíšem, o kterém se zde vypovídá, je adoptivního druhu: člověk je získává podílem na jeho synovství (viz v. 14–17 a v. 23).⁴²³ Vzniká tím rodinné společenství, v němž si však Ježíš coby prvorozený uchovává mezi všemi ostatními syny

⁴¹⁸ Obě zmínky Ko 1,15 a 1,18 spadají do jediného oddílu, christologického hymnu (Ko 1,15–20). Žd 1,1–6, vnější kontext druhé z uvedených zmínek, se přitom tomuto hymnu nápadně podobá. Srov. JEWETT, Robert – KOTANSKY, Roy D. – EPP, Eldon Jay (ed.). *Romans*, s. 529.

⁴¹⁹ Celý List Římanům ukazuje, že pro Pavla je „[s]pása ... procesem oslavení.“ TOEWS, John E. *Romans*, s. 227.

⁴²⁰ V tomto smyslu jsou čteny zejména přítomnostně orientované pasáže Ř 12,2; 2 K 3,18; Fp 3,10 aj. Viz KEENER, Craig S. *Romans*, oddíl „Present Suffering, Future Glory (8:18–30)“. Podobně také STASIAK, Sławomir. *List*, s. 417–418. Viz MOO, Douglas J. *The Epistle*, s. 534–535.

⁴²¹ Viz v. 18, 23–25, 30. Srov. MOO, Douglas J. *The Epistle*, s. 535.

⁴²² K výpovědi o předurčeném Božím plánu viz tamtéž, s. 531–534.

⁴²³ Viz také Ga 3,26; 4,6; 2 K 6,18. Srov. J 1,12.

výsadní, čestné postavení.⁴²⁴ Scott Hahn v tomto jeho prvorozenství nachází naplnění všech hlavních archetypů, které kategorie zakládá ve Starém zákoně: Ježíš je přímým Otcovým dědicem s výsadním postavením (Dt 21,15nn), coby novému Adamovi je mu přiznána vláda nad stvořením (Gn 1,27; 5,3), naplňuje Boží povolání přivést národy k jedinému Bohu (Ex 4,22), a je také davidovským Mesiášem ustanoveným za vládce nad pozemskými králi (Ž 89,27n).⁴²⁵

4.4.2. 1 K 15,20–28

20	<i>Νοὺν δὲ Χριστὸς ἐγήγερται ἐκ νεκρῶν, ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων.</i>	20	<i>Avšak Kristus vstal z mrtvých, prvotina těch, kdo zesnuli.</i> ⁴²⁶
21	<i>ἐπειδὴ γὰρ δι' ἀνθρώπου θάνατος, καὶ δι' ἀνθρώπου ἀνάστασις νεκρῶν:</i>	21	<i>Když tedy přišla skrze člověka smrt, přišlo skrze člověka také vzkříšení mrtvých.</i>
22	<i>ὥσπερ γὰρ ἐν τῷ Ἀδὰμ πάντες ἀποθνήσκουσιν, οὕτως καὶ ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιηθήσονται.</i>	22	<i>Jako v Adamovi všichni umírají, tak také v Kristu budou všichni obživeni.</i>
23	<i>ἕκαστος δὲ ἐν τῷ ἰδίῳ τάγματι: ἀπαρχὴ Χριστός, ἔπειτα οἱ τοῦ Χριστοῦ ἐν τῇ παρουσίᾳ αὐτοῦ:</i>	23	<i>Každý však ve svém pořadí: jako prvotina Kristus, potom při jeho příchodu ti, kdo jsou Kristovi,</i>
24	<i>εἶτα τὸ τέλος, ὅταν παραδιδῶ τὴν βασιλείαν τῷ θεῷ καὶ πατρί, ὅταν καταργήσῃ πᾶσαν ἀρχὴν καὶ πᾶσαν ἐξουσίαν καὶ δύναμιν.</i>	24	<i>potom bude konec, až Kristus odevzdá království Bohu a Otcí a zruší každou vládu, každou vrchnost i moc.</i>
25	<i>δεῖ γὰρ αὐτὸν βασιλεύειν ἄχρι οὗ θῆῃ πάντας τοὺς ἐχθροὺς ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ.</i>	25	<i>Neboť on musí kralovat, dokud nepoloží všechny nepřátele pod jeho nohy.</i>
26	<i>ἔσχατος ἐχθρὸς καταργεῖται ὁ θάνατος:</i>	26	<i>Jako poslední nepřítel bude zahlazena smrt.</i>
27	<i>πάντα γὰρ ὑπέταξεν ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ. ὅταν δὲ εἴπῃ ὅτι πάντα ὑποτέτακται, δῆλον ὅτι ἐκτὸς τοῦ ὑποτάξαντος αὐτῷ τὰ πάντα.</i>	27	<i>Neboť „všechno podřídil pod jeho nohy.“ Když však řekl, že je všechno podřízeno, je zřejmé, že všechno kromě toho, kdo mu všechno podřídil.</i>

⁴²⁴ HAHN, Scott W. *Romans*, oddíl „More Than Conquerors in Christ (8:28–39)“.

⁴²⁵ Srov. tamtéž.

⁴²⁶ ČSP původně – „... kdo zemřeli“, jako variantu nabízí „usnuli“.

- 28 ὅταν δὲ ὑποταγῇ αὐτῷ τὰ πάντα, τότε [καὶ] αὐτὸς ὁ υἱὸς ὑποταγήσεται τῷ ὑποτάξαντι αὐτῷ τὰ πάντα, ἵνα ἡ ὁ θεὸς [τὰ] πάντα ἐν πᾶσιν.
- 28 A až mu podřídí všechno, pak i sám Syn se podřídí tomu, jenž mu podřídil všechno, aby byl Bůh všechno ve všem.

Řeč o eschatologickém významu Ježíšova zmrtvýchvstání – „Kristově a našem zmrtvýchvstání“,⁴²⁷ pravdě Kristova zmrtvýchvstání,⁴²⁸ „konečném vítězství“,⁴²⁹ jak badatelé výše uvedený úsek také charakterizují – nás opět vrací do patnácté kapitoly Prvního listu Korint'ánům. Po připomínce zvěstné tradice církve (1 K 15,3–8) a výkladu o důsledcích jejího odmítání (1 K 15,12–19), které jsme představili v rámci bodů 4.2.8, resp. 4.2.9, se nyní dostáváme k jednomu z rétorických vrcholů polemiky o zmrtvýchvstání (v. 12–34) i celé kapitoly.⁴³⁰ Ve verších 20–28, které nyní představíme, Pavel prezentuje vzkříšení jako počátek dějinného zlomu, eschatologickou kategorií se závažnými soteriologickými důsledky. S těmito motivy jsme se částečně setkali již v oddíle 1 Te 4,14–17 (4.2.14), v němž se hovoří o osudu zemřelých křesťanů a popisuje se Pánova parusie, nyní však apoštol téma rozpracovává v rozvitější podobě. Ježíšovo vzkříšení zasazuje do dějin spásy⁴³¹ a ukazuje tak, proč je fundamentem víry církve a zdrojem její naděje.

Naše perikopa tvoří centrální část (B) celého vnějšího, chiasticky strukturovaného (ABA') oddílu o významu víry ve zmrtvýchvstání. Ukazuje se zde klíčová propojenost Ježíšova a všeobecného zmrtvýchvstání. Korint'ané, kteří odmítají druhé z těchto zmrtvýchvstání, odmítají v důsledku i první (v. 12–19 – A), a tímto svým postojem podemílají autoritu církve i jejího misijního úsilí (v. 29–34 – A').⁴³² Celou konstrukci Pavel opírá o faktičnost Ježíšova vzkříšení, základní pravdu kérygmatu církve, jehož znění připomíná v úvodu kapitoly (v. 1–11 – viz 4.2.8). V něm se tato událost prezentuje jako potvrzená mnoha svědky, zaslíbená Písmem a zaštitěná autoritou církve, takže svým

⁴²⁷ ROSIK, Mariusz. *Pierwszy list*, s. 483.

⁴²⁸ FEE, Gordon D. *The First Epistle*, s. 745.

⁴²⁹ COLLINS, Raimond F. *First Corinthians*, s. 546.

⁴³⁰ S motivem vítězství se v různých variacích setkáváme v kapitole opakovaně – kromě explicitní zmínky ve v. 57 jej lze rozpoznat ve v. 50 (sféra Božího království je nadřazena sféře pozemského) či v. 10 a 58 (úspěšné rozšíření křesťanské zvěsti). Srov. RAMSARAN, Rollin. *From Mind to Message: Oral Performance In 1 Corinthians 15*. [cit. 2023-04-19]. <<https://www.sbl-site.org/assets/pdfs/Ramsaran.pdf>>. S. 22–24.

⁴³¹ TICHÝ, Ladislav. *První list*, s. 200.

⁴³² Oddíly A, A' se také někdy chápou jako řeč o důsledcích odmítání Ježíšova vzkříšení a všeobecného vzkříšení všech věřících – viz ROSIK, Mariusz. *Pierwszy list*, s. 483. Collins v části A' rozeznává exhortaci. Viz COLLINS, Raimond F. *First Corinthians*, s. 547.

adresátům, kteří ji ostatně sami přijali (v. 11) a postavili na ní svoji víru (v. 1), se již nesnaží dokládat její pravdivost, ale soustředí se na její důsledky.

Úvodní motiv Krista jako prvotiny z mrtvých (v. 20) rozpracovává Pavel jednak v kristovsko-adamovské (v. 20–22), jednak apokalyptické perspektivě (v. 23–28) sledující naplnění dějin na pozadí vztahu mezi Kristem a jeho Otcem.⁴³³ Jádrem své argumentace představuje ve vizi absolutní Boží vlády v závěru oddílu:⁴³⁴ Kristova oběť, která dává do pohybu spásné Boží dílo a konečné prosazení Stvořitelovy vůle a moci,⁴³⁵ nezbytně předpokládá také eliminaci všech protivníků Božích plánů, zejména pak smrti (v. 26).⁴³⁶ Aby byl Bůh důsledně „všechno ve všem“ (v. 28), musejí ti, nad kterými vládne smrt, dojít života (v. 22).⁴³⁷ Kristovo vzkříšení vyžaduje naše vzkříšení.⁴³⁸ Jestliže je tedy Korinťané odmítají, odmítají tím kromě církevní autority i důvěru v sílu Boží moci.

O zmíněném motivu prvotiny a jeho propojení s formulí o vzkříšení v 20. verši již bylo blíže pojednáno v rámci oddílu 4.2.9. V kontextu naší perikopy snad stojí za povšimnutí, že Pavlovo uvažování o dějinách a jejich završení se důsledně zakládá na výchozí pravdě křesťanského kerygmatu, a nikoliv obráceně: Ježíšovo zmrtvýchvstání nevyplývá z povahy světa, dějin, ale ani poznání Boha. Naopak, toto vzkříšení uvažování o Bohu a dějinách posouvá a proměňuje je.

Dvojverší 21–22 sleduje ve vyváženém paralelismu kontrastní schéma Adam-Kristus. S koncepcí korporativní osoby,⁴³⁹ která zde opisuje jak Adama, tak Krista, jsme se setkali již v tradiční formulaci z Ko 2,11n (4.2.16), a odvolávku na ni můžeme vidět také v Ř 5,12–21, kde Pavel hovoří o vztahu hříchu a Zákona.⁴⁴⁰ V naší perikopě na jejím pozadí apoštol ukazuje nezbytnost zmrtvýchvstání věřících. Jestliže byli všichni zasaženi následky Adamova hříchu (Gn 2,16; 3,17nn), všechny také vysvobodí Ježíšovo zmrtvýchvstání.

⁴³³ Collins oba bloky vymezuje verši 20–23 a 24–28; Fitzmyer 21–23 a 24–28. Srov. COLLINS, Raimond F. *First Corinthians*, s. 547; FITZMYER, Joseph A. *First Corinthians*, s. 567–568. Pravděpodobnější a také v komentářích častěji zastoupená je však varianta, kterou uvádíme výše.

⁴³⁴ Pasáž tedy není odbočkou, ani apokalyptickým převyprávěním „chronologie vzkříšení“, jak se o ní někdy uvažuje. Srov. FEE, Gordon D. *The First Epistle*, s. 747. Viz také FITZMYER, Joseph A. *First Corinthians*, s. 567–568.

⁴³⁵ Srov. FEE, Gordon D. *The First Epistle*, s. 747–748.

⁴³⁶ Smrt je konečným důsledkem vůle lidské, svévole, hříchu – srov. Ř 3,23; 4,15; 6,23. Přestože ji Ježíš svou smrtí a vzkříšením přemohl, ve světě ještě stále uplatňuje svoji moc. Srov. TICHÝ, Ladislav. *První list*, s. 202.

⁴³⁷ Srov. COLLINS, Raimond F. *First Corinthians*, s. 547; viz také NOVAKOVIC, Lidija. *Resurrection*, s. 67.

⁴³⁸ Viz FEE, Gordon D. *The First Epistle*, s. 747.

⁴³⁹ RYŠKOVÁ, Mireia. *Pavel z Tarsu a jeho světa*. Praha: Karolinum, 2014. S. 333–334, 394.

⁴⁴⁰ Srov. také Ef 1,14.

Pavel zde nicméně neformuluje abstraktní všeobecný princip, nýbrž hovoří o těch, kteří jsou věrní Kristu, o křesťanech. Obratem ἐν τῷ Χριστῷ v souvislosti s předchozí řečí o osudu zemřelých (v. 17–19) odkazuje nejspíše k víře a křtu, jimiž se člověk připojuje k Ježíši, aby jako jeden z těch, kdo „kdo jsou jeho“ (v. 23), došel při parusii vzkříšení.⁴⁴¹ Ve srovnání obou forem lidství, starého Adamova a nového v Kristu, se sleduje jednak moment konce vlády smrti, která nad lidstvem ztratí svoji moc (1 K 15,45–49), jednak úplnost Ježíšova lidství.⁴⁴² To se neliší od lidství věřících, kteří tedy mohou Krista následovat až k úplnému dosažení slávy.⁴⁴³

V popisu vzkříšení pomocí slovesa pro oživení, ζῳοποιέω, Pavel respektuje gramatickou formu pasiva divina vlastní výše představenému tradičnímu materiálu. Ukazuje tím, že zmrtvýchvstání Kristových věrných chápe, právě tak jako zmrtvýchvstání samotného Krista, jako výsostně Boží spásný zásah (Ř 4,17). Totéž sloveso užívá i pro popis životodárné působnosti Ducha (1 K 15,45; 2 K 3,6).⁴⁴⁴

Druhý oddíl Pavlova výkladu (v. 23–28) líčí sérii událostí eschatologického plánu konce dějin. Jak již bylo ukázáno výše, nejedná se pouze o apokalyptický exkurz či rozpracování nauky o vzkříšení zemřelých v Kristu, ale Pavel v pasáži představuje důležitý interpretační rámec víry ve vzkříšení. Popisované skutečnosti se v něm ukazují nejen jako nutné, ale jako prakticky již i započaté: Kristovým vzkříšením se dalo spásné Boží dílo do pohybu.

Text hovoří o třech událostech doprovázejících přelom věků: Ježíšově zmrtvýchvstání (v. 23), vzkříšení jemu věrných v den jeho parusie (v. 23) a předání vlády nad světem (království) Bohu (v. 24). Navazující výklad o „konci“ (τέλος), zničení všech nepřátel a nové konstelaci moci ve světě pod svrchovanou Boží vládou je plný zřetelných odvolávek ke starozákonním textům a k motivům intertestamentární literatury.⁴⁴⁵ Události jsou, jak vyplývá ze čtverého užití časových vět začínajících časovou spojkou

⁴⁴¹ O víře jako náležitosti ke Kristu hovoří Pavel také v 1 K 3,22; Ř 8,9; 2 K 10,7. Srov. FEE, Gordon D. *The First Epistle*, s. 749–750.

⁴⁴² Srov. WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 334.

⁴⁴³ Srov. zejm. s christologickými hymny představenými výše – Fp 2,6–11 (4.3.5), 1 Tm 3,16 (4.3.6). Srov. FEE, Gordon D. *The First Epistle*, s. 750–751.

⁴⁴⁴ Srov. ROSIK, Mariusz. *Pierwszy list*, s. 487.

⁴⁴⁵ Sdílí se zde zejména motivy předurčeného řádu událostí, přítomnosti sil zla, střetu s nimi na konci času, vítězství Bohem ustanoveného zástupce. Srov. COLLINS, Raimond F. *First Corinthians*, s. 549. Srov. ROSIK, Mariusz. *Pierwszy list*, s. 487–488.

ὄταv, líčeny v apokalyptickém duchu jako vzájemně se prolínající děje.⁴⁴⁶ Pořadí, a zde konkrétně patrně také postavení, jak lze přeložit řecké τάγμα,⁴⁴⁷ se explicitně rozlišuje pouze u prvních dvou: motiv předání moci nad světem Bohu je zde míněn spíše jako konsekvence, logický důsledek předchozího.⁴⁴⁸

Zmrtvýchvstání Krista a věřících a prosazení Boží vlády popisuje ustanovení nové hierarchie světa.⁴⁴⁹ Namísto Izraele, který selhal v realizaci Božího plánu s dějinami, se v něm přiznává hlavní místo Kristu. On je novým a „opravdovějším“ Adamem, k němu se nyní nově vztahuje Boží pověření člověka vládou nad stvořením, jak ukazují odvolávky k žalmům 8 (explicitně 8,7 – srov. v. 27) a 110 (v. 25).⁴⁵⁰ Jemu bude dána vladařská moc a království zmiňované v Da 7,14 (v. 24) a 7,27 (v. 25) a ustanoveno Božího království. Lidskou roli v tomto novém uspořádání světa charakterizuje především poslušnost – podobně, jako bude poslušnost, podřízenost Boží vůli, určovat také Ježíšovu vládu (Ž 2; 72; 89).⁴⁵¹ Rezonuje zde vojenská rétorika, kterou známě i z dalších apokalyptických látek dobového judaizmu: Pavel na ni navazuje v rámci formulací o porážce nepřátel, přemožení a podmanění si sil a mocností (v. 24–26).⁴⁵²

Pro naši tematiku jsou však podstatné spíše prvky, kterými se Pavlův text od dobových apokalyptických látek odlišuje. Skutečnost, že mnohé z jejich motivů, jako je např. záhuba Božích nepřátel nebo Boží soud, v líčení chybějí nebo jsou zmíněny pouze zkratkovitě,⁴⁵³ ukazují, že schémata konce dějin využívá apoštol spíše jako pomocné kategorie pro ilustraci něčeho jiného – jde mu především o vylíčení všeobecného vzkříšení jako nutného důsledku Ježíšova vzkříšení.⁴⁵⁴ Odlišný je také hlavní moment

⁴⁴⁶ Srov. COLLINS, Raimond F. *First Corinthians*, s. 549. Tak také zřejmě ani Pavel nepředpokládá časový interval mezi Pánovou parusí a zmíněným popisem konce – jde de facto o jedinou událost. Viz TICHÝ, Ladislav. *První list*, s. 201.

⁴⁴⁷ Tento a některé další významy („třída“, „skupina“) slovo odvozuje původně z vojenské terminologie. Zde se konkrétně jedná o uspořádání dějů v předem určené návaznosti, která zřejmě také určuje jejich důležitost. Srov. THISELTON, Anthony C. *The First Epistle*, s. 1229; TICHÝ, Ladislav. *První list*, s. 201. Wright zde také rozeznává možný důraz na poslušnost. Viz WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 336.

⁴⁴⁸ Srov. FEE, Gordon D. *The First Epistle*, s. 753–754.

⁴⁴⁹ Text nepřímou navazuje na koncepci uspořádání světa s člověkem coby nositelem Božího obrazu a Boží stvořiteléské autority – srov. Gn 1,26nn; 3,17nn. Viz WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 335.

⁴⁵⁰ Srov. tamtéž, s. 334.

⁴⁵¹ Srov. Fp 2,6–11 (4.3.5). Tak jako v Listu Filipánům, ani zde však tato poslušnost nevede k žádnému snížení Ježíšova statusu, kdy by snad předáním moci, velikosti a důstojnosti Bohu Otci byl snad Ježíš své moci pozbaven. Počítá se s tím, že na nich bude mít dále plnou účast. Srov. TICHÝ, Ladislav. *První list*, s. 201–202.

⁴⁵² Srov. COLLINS, Raimond F. *First Corinthians*, s. 548.

⁴⁵³ ROSIK, Mariusz. *Pierwszy list*, s. 487.

⁴⁵⁴ Srov. FEE, Gordon D. *The First Epistle*, s. 752–753.

celého oddílu: vzkříšení není jednou ze série událostí konce věku, ale klíčovou skutečností, kterou Bůh zachraňuje a proměňuje celé stvoření.⁴⁵⁵

4.4.3. Ko 1,18

18 καὶ αὐτός ἐστιν ἡ κεφαλὴ τοῦ σώματος, τῆς ἐκκλησίας: ὃς ἐστιν ἀρχή, πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν, ἵνα γένηται ἐν πᾶσιν αὐτὸς πρωτεύων

18 A on je hlavou těla, církve. On je počátek, prvorozený z mrtvých, aby on sám zaujal ve všem první místo

Podruhé se v pavlovských textech s označením Ježíše jako πρωτότοκος, prvorozeného, setkáváme v christologickém hymnu z Listu Koloským (1,15–20). Oproti Ř 8,29 (4.4.1) zde toto přídavné jméno nacházíme doplněné upřesňujícím τῶν νεκρῶν, „(z) mrtvých“, čímž se explicitně propojuje Ježíšovo a všeobecné vzkříšení z mrtvých.

Toto přirovnání, ale také označení Ježíše jako počátku (předcházející ἀρχή), navazuje v našem hymnu na 15. verš. Ačkoliv někteří badatelé v textu nacházejí stopy možných redakčních úprav,⁴⁵⁶ lze prakticky s jistotou říci, že část 15a i 18b zde vyznačují počátky samostatných strof,⁴⁵⁷ přičemž druhá z nich se svou strukturou podobá první a rozvíjí ji. Formuluje se tak paralelismus, v němž se dává do vzájemného vztahu charakteristika Ježíše coby obrazu neviditelného Boha (v. 15 – εἰκὼν τοῦ θεοῦ τοῦ ἀοράτου) a jeho prvorozenství, jak z mrtvých, tak i nade vším stvořením (v. 15 – πρωτότοκος πάσης κτίσεως).⁴⁵⁸ Propojuje se tím univerzalizmus Ježíšovy vykupitelské působnosti a jeho výsadní postavení v rámci stvoření.

Prvorozenství ve smyslu prototypu a záruky nového života (1 K 15,20 – 4.2.9), formující Boží společenství (Ř 8,29 – 4.1.1), je zde rozšířeno o další rozměr. Ježíšův nový život je více než oním novým lidstvím, které má podle druhochrámových očekávání doprovázet počínající⁴⁵⁹ obnovu celého stvoření a nahradit padlé lidství Adamovo.⁴⁶⁰ Vzkříšený stojí na počátku nového univerza, v němž nebude porušení a smrti. „[S]krze něj má všechno přístup k nové realitě, která počítá s ním“.⁴⁶¹ Douglas Moo zde vidí

⁴⁵⁵ Srov. WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 337.

⁴⁵⁶ Viz MOO, Douglas J. *The Letters*, s. 126.

⁴⁵⁷ Viz shodné užití uvozujícího zájmena ὃς.

⁴⁵⁸ Viz RYŠKOVÁ, Mireia. *List Koloským*. Praha: CBS, 2018. S. 77.

⁴⁵⁹ Srov. MOO, Douglas J. *The Letters*, s. 129.

⁴⁶⁰ BIRD, Michael F. *Colossians & Philemon*, s. 55.

⁴⁶¹ RYŠKOVÁ, Mireia. *List Koloským*, s. 77.

i možnou návaznost na motiv existence od počátku stvoření v mudroslovné tradici (např. Př 8,22n).⁴⁶²

Dodatkem 18c (také „aby se on sám stal ve všem prvním“) se potom tato představa přivádí do důsledku. Jestliže Ježíš svým vzkříšením porazil smrt, zlomil její moc a vládu nad světem, zůstane po ní uprázdněné místo. Na něj, a zejména k moci s ní spojené,⁴⁶³ je potom Bohem uveden právě on (srov. Ř 1,4 – 4.3.1; Ef 1,20–23 – 4.2.15; Fp 2,9 – 4.3.5; Sk 2,36 aj.). Toto uvedení ještě musí dojít, jak jsme viděli v předchozí perikopě, svého absolutního výrazu (1 K 15,25; srov. také Žd 2,8), svěřenou vládu musí nakonec Kristus odevzdat Otci, aby se mohl Bůh stát „všechno ve všem“ (1 K 15,28); svět však již prodělal klíčovou proměnu. Ta je zakusitelná zejména v církvi. V ní se podle „nových poměrů“ žije již nyní: v Kristu, ve své hlavě (18a), nachází toto společenství svůj základ, autoritu i oporu.⁴⁶⁴

Christologický hymnus z Listu Koloským představuje Ježíšovo zmrtvýchvstání a zmrtvýchvstání všech jako spojené nádoby. Vzkříšení Ježíše je zde však také novým počátkem, ustanovením nového věku a obnovou světa. Ježíšově vzkříšení zakládá ontologickou proměnu světa,⁴⁶⁵ která mění všechno, ale mimo jiné by měla také proměnit duchovní orientaci adresátů listu. Hymnus jim má patrně říci, že „Kristovo univerzální panství není jen teoretickým tvrzením o tom, jaký je svět; má rozsáhlé důsledky pro způsob, jakým mají křesťané nalézt duchovní „naplnění““.⁴⁶⁶

4.4.4 Řeč o zmrtvýchvstání věřících

O vzkříšení věřících hovoří Pavel ve dvou základních rovinách. Na první z nich motiv vztahuje k budoucnosti a míní jím všeobecné vzkříšení, probuzení ze smrti do nového života, která má podle dobových apokalyptických představ doprovázet přelom věků. Věřící při něm mají být vytrženi z moci smrti a přivedeni k blaženému přebývání v Boží blízkosti. Apoštol tento vrcholný moment křesťanské naděje nikdy neztrácí ze zřetele:⁴⁶⁷ popisuje jej v 1 Te 4,16n (4.2.14) a příbuzné látce z 1 K 15,51nn, ale především jsme se s ním setkávali při čtení formulí o smrti a vzkříšení.⁴⁶⁸ Opakovaně se k tomuto tématu

⁴⁶² Viz MOO, Douglas J. *The Letters*, s. 129.

⁴⁶³ Viz BIRD, Michael F. *Colossians & Philemon*, s. 55–56.

⁴⁶⁴ Srov. RYŠKOVÁ, Mireia. *List Koloským*, s. 75–77.

⁴⁶⁵ Srov. také 1 K 15,20nn – 4.4.2.

⁴⁶⁶ MOO, Douglas J. *The Letters*, s. 130.

⁴⁶⁷ Viz Fp 3,12nn.

⁴⁶⁸ Ř 6,5 – 4.2.1; Ř 8,11 – 4.2.4; Ř 8,29 – 4.4.1; 1 K 6,14 – 4.2.7; 1 K 15,20 – 4.2.9; 2 K 4,14 – 4.2.10; Ko 1,18 – 4.4.3; 1 Te 4,14 – 4.2.14.

také vrací v Listu Filipánům. I zde s radostí vyhlíží posmrtné bytí s Pánem (1 Te 4,17d – Fp 1,23); hovoří o dosažení vzkříšení z mrtvých (Fp 3,11) a obrací pozornost k nebeskému světu, odkud očekává příchod Zachránce, oslaveného Ježíše (Fp 3,20). On, je si jist, „přetvoří tělo naší poníženosti ve stejnou podobu těla jeho slávy působením, kterým je mocen si také všecko podmanit“ (Fp 3,21). Jinde v této souvislosti zmiňují on a jeho žáci účast na slávě (Ř 8,17; Ko 3,4) či novém životě (Ř 5,17; 11,15).⁴⁶⁹ Očekávají proměnu – fyzickou, tělesnou, celé lidské bytosti. Jde o přijetí nového lidství (1 K 15,45–48),⁴⁷⁰ které ovšem vůči dosavadnímu životu zachovává kontinuitu.⁴⁷¹ Tato proměna je nezbytná k dosažení slávy, jak Pavel obsáhle vysvětluje v 1 K 15,35–50;⁴⁷² v 2 K 5,1–4 ji doplňuje představou o určitém mezistavu, ve kterém člověk dosahuje již po své smrti výše zmíněného bytí s Pánem, avšak jeho tělesné vzkříšení a proměna zůstává být věcí až Kristovy parusie.⁴⁷³

Druhá rovina Pavlovy řeči o vzkříšení věřících je přítomnostní: spatřuje se zde v jistém smyslu jako již realizované ve stávajících podmínkách (Ef 2,6; Ko 3,1). Již teď věřící žijí a jsou proměňováni tou Boží mocí, která vzkřísila Ježíše. Této skutečnosti jsme si všimli již při zkoumání formulí o smrti a vzkříšení (Ř 6,4 – 4.2.2; 2 K 5,14 – 4.2.11; Ko 2,12 – 4.2.16). Poukázali jsme však při tom také na to, že tento život ze vzkříšení nyní neruší, ani neumenšuje naději na všeobecné vzkříšení v budoucnosti:⁴⁷⁴ naopak je anticipuje, směřuje k němu a vrcholí v něm.⁴⁷⁵ V člověku již nyní působí coby závdavek všeobecného vzkříšení Duch (Ř 8,23; 2 K 1,22; 5,5; Ef 1,13n aj.), a tentýž Duch, zvláštní výraz Boží moci, bude aktivně působit i při jeho plné realizaci (Ř 8,11 – 4.2.4). I současná postupná proměna věřícího ústí do slávy (2 K 3,18; 4,16nn). Jak však apoštol vysvětluje ve Fp 3,10b–11, jestliže pro ty, kdo se dočkají Kristovy parusie, nemusí projít skrze smrt,

⁴⁶⁹ Srov. také 2 Tm 2,11; Tt 3,7.

⁴⁷⁰ V tomto smyslu se hovoří o lidství nového Adama, jímž je Kristus. Viz SANDERS, Ed P. *Paul*, s. 389–398.

⁴⁷¹ Přestože pavlovské texty nelze systematizovat do té míry, aby bylo možné přesně říci, která část lidské bytosti má zajistit kontinuitu mezi oběma formami staré a proměněné existence, lze přinejmenším říci, že tato kontinuita není založena na nějakém mechanismu, vnitřní povaze duše, těla či vědomí. Jejím zdrojem je Bůh, se kterým člověk navazuje niterný, intimní vztah skrze Krista. O způsobu, jak tento princip Pavel vyjadřuje v rámci své antropologie, nicméně badatelé vedou poměrně rozsáhlé diskuze. Viz THRALL, M. E. *Paul's Understanding of Continuity between the Present Life and the Life of the Resurrection*. In BIERINGER, Reimund (ed.) – KOPERSKI, Veronica (ed.) – LATAIRE, Bianca (ed.). *Resurrection: Festschrift*, s. 293–296.

⁴⁷² Viz WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 232–233.

⁴⁷³ VERSTER, Pieter. *Abode in heaven: Paul and life after death in 2 Corinthians 5:1-10*. *Missionalia* 2016, roč. 44, č. 1, s. 27–29. Viz také Zj 6,9n – 6.4.5.

⁴⁷⁴ Viz také výpovědi o novém životě v Kristu – Ga 2,20; 2 K 5,15; srov. také 2 K 5,17.

⁴⁷⁵ Viz 4.2.13; 4.2.16. Viz

pro všechny vede skrze spojení s Kristem v jeho utrpení (v. 10a; srov. také Ř 5,3; 8,17; 2 K 1,7; 4,17).⁴⁷⁶ Účast na moci, která Krista vyvedla ze smrti (v. 10a), stojí na osobním společenství, spojení,⁴⁷⁷ jehož intenzita je zde vyjádřena stálou touhou o to poznat Krista ještě více a hlouběji.⁴⁷⁸

Podobně jako Ježíšovo vzkříšení také motiv vzkříšení věřících se pojí s řadou exegetických problémů a otevřených otázek. Úzce souvisí s rozsáhlou diskuzí o rozdvojené povaze novozákonní eschatologie, specificky v pavlovských listech se badatelé zabývají zejména otázkami kolem Pavlových představ o načasování parusie či podoby zmíněného mezistavu smrtí věřících a jejich vzkříšením.⁴⁷⁹ V souvislosti s naší tematikou je však třeba spíše ještě jednou poukázat na skutečnost, že o vzkříšení věřících hovoří Pavel jako o prodloužení Ježíšova vzkříšení (Ř 6,8; 8,29 – 4.4.1; 1 K 15,20 – 4.2.9; 2 K 13,4 – 3.4.2; 1 Te 4,14 – 4.2.14; Ko 1,18 – 4.4.2; srov. také Ef 2,5n). Obě zmrtvýchvstání – ale souvisí s nimi i svržení zlých sil a mocností, přetvoření světa a celého stvoření –, jsou výrazem jediného rozhodnutí Stvořitele zachránit svůj lid. Vzkříšení je také v duchu farizejského čtení Písma Boží odměnou všem, kteří zůstali věrní Bohu, ačkoliv tyto věrné rozpoznává Pavel nově v křesťanech. V každém případě má ale víra ve zmrtvýchvstání, jak jsme to viděli zejména v Ř 4,24 (4.2.1), charakter důvěry ve Stvořitele. Vyznává se v ní přesvědčení, že již nyní, jak to předpovídala Písma, se rozhodl jednat. Spolehnutí se „na Boha, který křísí mrtvé“ je spolehnutím se na toho, kdo zachraňuje ze všech útrap a nebezpečí (2 K 1,8nn).⁴⁸⁰ Právě tato důvěra a navázání osobního, intimního vztahu s Ježíšem,⁴⁸¹ skrze něhož se Boží spása odehrává, se také nachází ve středu Pavlova zájmu. Realizaci této spásy včleňuje do apokalyptického rámce, kde je rozdělena do vymezených fází s předem určeným načasováním, avšak konkrétní mechanismus, kterým je člověk Bohem přiveden k novému životu, a který se často snaží z jeho textů vyčíst někteří exegeté, je pro něj spíše vedlejší.

⁴⁷⁶ Srov. REUMANN, John. Resurrection, s. 415–418; FLIS, Jan. *List do Filipian*. Częstochowa: Edycja Świętego Pawła, 2001. S. 371–372.

⁴⁷⁷ Srov. KOPERSKI, Veronica. Resurrection Terminology, s. 273.

⁴⁷⁸ Viz FLIS, Jan. *List*, s. 368–379.

⁴⁷⁹ Srov. tamtéž, s. 369–370. Pavlovo váhání, které vyjadřuje začátek 11. verše, se zřejmě týká právě této otázky – zda se apoštol dočká Pánovy parusie a vyhne se tak smrti. S největší pravděpodobností se tedy tato pochybnost netýká, jak místu rozumí John Reumann, naděje na všeobecné zmrtvýchvstání: tou si je Pavel, jak ukázala kapitola, zcela jist. Viz REUMANN, John. Resurrection, s. 417.

⁴⁸⁰ Srov. PACIOREK, Antoni. *Drugi list*, s. 124.

⁴⁸¹ Viz THRALL, M. E. Paul's Understanding, s. 297–298.

5. Vzkříšení v evangeliích

V řeči o vzkříšení vycházejí autoři evangelijních textů téměř výhradně z látek starších tradic. Jejich různorodost, jak do forem, jimiž Ježíšovo zmrtvýchvstání opisují, tak perspektiv, v nichž je nahlížejí, naznačuje živý zájem rané církve téma reflektovat a rozvíjet. Látky, z nichž evangelisté vycházeli, nepomíjejí ani soteriologické, ekleziální, politické a další přesahy zvěsti, a těmito i dalšími přesahy se zabývají také samotní evangelisté. I v jejich textech tak můžeme rozlišit řeč o vzkříšení v užším, doslovnějším smyslu, a výpovědi o vzkříšení v širších, metaforických rovinách. Obecně se nicméně evangelia coby narativní látky vyznačují relativně přístupným jazykem, který není nutné předběžně představovat. Na určitá specifika interpretačního rámce a autorského slovníku poukážeme pouze v úvodu k Janově spisu, který se v mnoha ohledech od synoptických líčení liší a po této stránce tak představuje určitou výjimku.

Materiál, který náleží ke vzkříšení v užším smyslu tohoto termínu, můžeme rozčlenit do čtyř kategorií. Jedná se o předpovědi utrpení (5.1.2; 5.2.2; 5.3.2; Jan v této souvislosti hovoří o vyvýšení – 5.4.2), vyprávění o nalezení prázdného hrobu a událostech u něj (5.5.3), popisy Ježíšových zjevení (5.5.4) a líčení jeho nanebevzetí (tamtéž). Každé z těchto látek budou věnovány zvláštní oddíly. Pokud se některá z látek nachází v evangeliích ve více verzích, bude vždy detailně představena pouze ta z nich, u níž se předpokládá, že je nejstarší či nejpůvodnější; u ostatních bude poukázáno pouze na případné významnější odlišnosti. Pouze u nejpůvodnějších látek bude také vždy uváděn jejich plný text.

Podobně jako v případě předchozí kapitoly, ani zde rozsahová omezení kladená na tuto práci neumožňují detailně představit pasáže, v nichž se hovoří o vzkříšení věřících, anebo o vzkříšení v širším, metaforickém smyslu. I zde s nimi čtenáře základně seznámí pouze přehledovým způsobem závěrečná kapitola.

5.1. Evangelium podle Marka

O Ježíšově vzkříšení Marek často hovoří v návaznosti na předchozí utrpení a smrt (8,31; 9,31; 10,34; 14,27n; 16,6). V utrpení někdy nacházíme zkratku celého Ježíšova pozemského působení a klíč k pochopení jeho mesiášské identity, kterou však Ježíš

během svého života, v rámci tzv. mesiášského tajemství, důsledně tají.¹ Spis, který byl původně určen k veřejnému předcítání, toto tajemství rozvíjí v rámci propracovaných alegorií, napříč narativně propojenými tematickými shluky.² Celkově lze v evangeliu rozlišit dvě části, z nichž každá vykresluje určitou charakteristiku Ježíšovy osobnosti: oddíl 1,14 – 8,30 jej představuje jako očekávaného Mesiáše, 8,31 – 16,8 jako Božího syna. Jiné dělení, respektující více děj vyprávění, počítá kromě úvodu (1,1–8) a epilogu (kap. 16) s oddíly popisujícími Ježíšovo působení v Galileji a jejím okolí (1,9 – 8,21), cestu do Jeruzaléma a neporozumění jejímu účelu ze strany učedníků (8,22 – 11,52), a konečně působení v Jeruzalémě, které zahrnuje spor v Chrámě, řeč na rozloučenou a pašijový příběh (12,1 – 16,8).³ Skutečnost, že Ježíš je vyvoleným spasitelem (8,27–30; 13,13; 14,58.61n; 16,16), k němuž Bůh chová zvláštní, výjimečný vztah (1,1; 1,11; 9,7; 15,39),⁴ odkrývá „evangelium katechumena“, jak bývá Markův text také nazýván, postupně. Soustředí se přitom především na líčení jeho zázraků a mocných činů;⁵ ve zmrtvýchvstání pak lze vidět vyvrcholení této trajektorie a konečné zjevení Ježíšovy identity (9,9; 16,6).⁶ Čtenář v něm nachází i vzor k následování: má se identifikovat s učedníky, kteří jsou přiváděni na cestu kříže končící po všech těžkostech a utrpeních vzkříšením (8,34–38; 10,21.28–31 aj.).⁷

Také v Markově evangeliu se hovoří o Ježíšově vzkříšení v souvislosti s působením všeproměňující Boží moci. Sám Bůh řídí chod událostí z vlastní, na lidské logice nezávislé perspektivy, v níž se všechno ukazuje v novém světle. Ježíšovo ponížení, utrpení, odpadnutí jeho učedníků a smrt je nedílnou součástí Božího plánu, který bude končit vzkříšením a ustanovením církve. Žádná z těchto událostí se neděje náhodou. Tyto skutečnosti a pravou povahu Ježíšovy identity však bude možné plně rozpoznat teprve poté, kdy se předurčené události, zejména kříž a vzkříšení, skutečně vyplní.⁸

¹ Mk 1,34.44; 3,12; 5,43; 7,36; 8,30; 9,9. Srov. STEIN, Robert H. *Mark*. Grand Rapids: Baker Academic, 2008. S. 540.

² Marek používá „sandwichovou“ strukturu, kdy se scéna vypovídající o Ježíši včleňuje do jiného příběhu, který s touto scénou nějak tematicky souvisí. Viz BRYAN, Christopher. *The resurrection*, s. 66–67.

³ Tamtéž, s. 68.

⁴ Viz také Mk 3,11; 5,7. Srov. MAREČEK, Petr. *Ježíšovo vzkříšení v evangeliích*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2011. S. 18.

⁵ Evangelium popisuje 18 takových scén: 1,21–28; 1,29nn; 1,40n; 2,1–12; 3,1–6; 4,35–41; 5,1–20; 5,21–43; 6,32–44; 6,45–52; 7,24–30; 7,31–37; 8,1–10; 8,22–26; 9,14–29; 10,46–52; 11,12nn; 11,20–25.

⁶ STEIN, Robert H. *Mark*, s. 25–26.

⁷ HURTADO, Larry W. *Mark* [e-book]. Grand Rapids: BakerBooks, 2011. Oddíl „Basic outline“.

⁸ Srov. HEALY, Mary. *The Gospel of Mark* [e-book]. Grand Rapids: Baker Academic, 2008. Oddíl "Introduction".

Markův slovník vzkříšení se nijak zvlášť neliší od jiných novozákonních textů: o Ježíšově vzkříšení se v evangeliu hovoří pomocí pasivních tvarů slovesa ἐγείρω⁹ a aktivního či mediálního ἀνίστημι.¹⁰ Pokud mezi těmito formami sleduje evangelista nějaký rozdíl, je málo patrný a vzhledem k nevelkému počtu výskytů těchto slov i obtížně doložitelný. Zvláštní význam nelze přikládat ani skutečnosti, že sloveso ἀνίστημι používá pouze v Ježíšově výpovědích z 8,31; 9,9 a 10,34 (5.1.2), neboť v dalších Ježíšově vlastních řečech, 12,26 a 14,28 (5.1.4), se užívá i tvar ἐγείρω. Skutečnost, že druhé z uvedených sloves se nikde nevyskytuje v aktivním slovesném rodě, může souviset s tím, že jej autor, popř. jím převzatý materiál, chápal jako medium s aktivním významem.¹¹ Intenci textu však lépe odpovídá, pokud se čte jako pasivum, zde specificky pasivum divinum prezentující vzkříšení jako mocný Boží zásah do dějin světa.¹² Ani v tomto ohledu se však Markův jazyk v zásadě neliší od jazyka výše představených pavlovských epištol i většiny dalších novozákonních textů.¹³

Badatelé nepřestávají diskutovat o tom, kde Markův text původně končil a jaký má vztah k látkám, které k němu byly připojeny dodatečně. Jestliže se dnes nepochybuje o tom, že část 9–20 (delší, také „kanonický“ závěr) je pozdějším, neautentickým dodatkem,¹⁴ v případě otázek, které z toho vyplývají, je situace složitější. Není jasné, zda text delšího závěru existoval původně ve formě samostatného pramene, anebo byl sepsán speciálně pro účely rozvinutí Markova textu; uvažuje se o tom, zda osmý verš vyznačuje skutečný konec originálního rukopisu, nebo na něj navazovaly další texty, které se nedochovaly a oddíl 9–20 je tak měl nahradit. Někteří badatelé za dodatek k Markově textu považují i část 8b.¹⁵ Problematika konce Markova evangelia je značně rozsáhlá není ji zde možné představit do detailu,¹⁶ avšak o některých jejích souvislostech se zmíní ještě podkapitola srovnávající závěry evangelií (5.5).

⁹ Mk 6,14.16; 12.26.28; 16,6.14.

¹⁰ Mk 8,31; 9,9.31; 10,34 – 5.1.2; 12,18.23.25.

¹¹ Viz Mk 2,14; 4,27, kde Marek takto sloveso užívá v obecnějším významu pozvednutí, povstání. Srov. české „zvednul se“, „postavil se“ apod. Srov. MAREČEK, Petr. *Ježíšovo vzkříšení*, s. 45–46.

¹² Srov. zejm. s kratším závěrem evangelia (16,1–8), v němž překvapivě chybí jakákoliv explicitní zmínka o Bohu. Viz WILSON, Sarah Hinlicky. *The Verbs*, s. 3.

¹³ Viz tamtéž, s. 2.

¹⁴ WESSEL, Walter W. – STRAUSS, Mark L. – LONGMAN, Tremper (ed.) – GARLAND, David E. (ed.). *Mark* [e-book]. Grand Rapids: Zondervan, 2010. Oddíl „Appendix: The longer ending“.

¹⁵ WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 617–624.

¹⁶ Pro detailnější přehled viz COLLINS, Adela Yarbro. *Mark*. Minneapolis: Fortress Press, 2007. S. 802–807; MAREČEK, Petr. *Ježíšovo vzkříšení*, s. 19–26.

Kromě tzv. kratšího a delšího závěru evangelia, v nichž Marek líčí události u prázdného hrobu (16,1–8) a setkání se zmrtevýchvstalým Ježíšem (16,9–20), se téma zmrtevýchvstání explicitně vyskytuje v Ježíšově sporu se saduceji o povaze zmrtevýchvstání (12,18–27 – 5.1.1), předpovědích utrpení (9,9n – 5.1.3, v rozvinutější podobě pak v 8,31–32a; 9,30nn; 10,32nn – 5.1.2) a odpadnutí učedníků (14,27n – 5.1.4). Tyto tři oddíly budou nyní představeny blíže. Scénám ze závěru vyprávění se bude, společně s příbuznými látkami z další evangelii, věnovat podkapitola 5.5. O některých dalších látkách se také zmíní bod 5.6.2.

5.1.1. Mk 12,24–27

24 <i>ἔφη αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Οὐ διὰ τοῦτο πλανᾶσθε μὴ εἰδότες τὰς γραφὰς μηδὲ τὴν δύναμιν τοῦ θεοῦ;</i>	24 <i>Ježíš jim říkal: „Nebloudíte právě proto, že neznáte Písma ani Boží moc?</i>
25 <i>ὅταν γὰρ ἐκ νεκρῶν ἀναστῶσιν, οὔτε γαμοῦσιν οὔτε γαμίζονται, ἀλλ' εἰσὶν ὡς ἄγγελοι ἐν τοῖς οὐρανοῖς.</i>	25 <i>Neboť když vstanou z mrtvých, nežení se ani se nevdávají, ale jsou jako andělé v nebesích.</i>
26 <i>περὶ δὲ τῶν νεκρῶν ὅτι ἐγείρονται οὐκ ἀνέγνωτε ἐν τῇ βίβλῳ Μωϋσέως ἐπὶ τοῦ βίου πῶς εἶπεν αὐτῷ ὁ θεὸς λέγων, Ἐγὼ ὁ θεὸς Ἀβραάμ καὶ [ὁ] θεὸς Ἰσαὰκ καὶ [ὁ] θεὸς Ἰακώβ;</i>	26 <i>O mrtvých pak, že vstávají, jste nečetli v Mojžíšově knize, jak mu ,u keře ‘ Bůh řekl: ‚Já jsem Bůh Abrahamův, Bůh Izákův a Bůh Jákobův‘?</i>
27 <i>οὐκ ἔστιν θεὸς νεκρῶν ἀλλὰ ζώντων: πολὺ πλανᾶσθε.</i>	27 <i>Není Bohem mrtvých, ale žijících. Velmi bloudíte!“</i>

Disputace o vzkříšení, z níž zde uvádíme pouze druhou část (Ježíšovu odpověď), je druhou z celkem čtyř promluv dvanácté kapitoly, v nichž Ježíš hovoří se zástupci významných proudů dobového židovství (Mk 12,13–37). Celý vnější oddíl Ježíšových řečí doplňuje řadu konfliktů se skupinami připadajícími k náboženské a politické hierarchii,¹⁷ které soustavně usilují o Ježíšovo odstranění (Mk 3,6; 11,18a; 12,12). Cílem naší perikopy je představit Ježíšovo učení jako vnitřně konzistentní, nenapadnutelné a vzbuzující zvláštní autoritu (Mk 12,34c;¹⁸ srov. také Mk 1,22 a dodatek v Matoušově paralelní verzi Mt 22,33). Jestliže farizeům a herodiánům brání dříve lid v tom, aby se

¹⁷ Mk 2,1 – 3,6; 8,15; 11,15–18.27–33.

¹⁸ Tento podstatný dovětek uvádějí v téměř identickém znění také paralelní synoptická líčení (Mt 22,46; L 20,40).

Ježíše zmocnili násilnou cestou,¹⁹ nedaří se jim ho, pro pádnost jeho argumentace, nyní ani zdiskreditovat na intelektuální a věroučné rovině.

Pasáž má jednoduchou strukturu: po velmi stručném uvedení, které děj bezprostředně propojuje s předchozím oddílem (v. 18a), saduceové líčí příběh o manželství ženy se sedmi bratry, kteří postupně umírají bez zanechání potomka (v. 18b–22). Následující otázka, která příběh vztahuje ke všeobecnému vzkříšení a tzv. levirátnímu právu, o jehož aplikaci zde Ježíše saduceové žádají (v. 23), vykresluje prakticky neřešitelnou situaci. Ježíš ji však odmítá s tím, že je postavena na mylných předpokladech. Víru ve vzkříšení mrtvých, která zde má být zesměšněna, obhajuje na základě spásné povahy Boží moci (v. 24–25) a souladu s Písmy (v. 26–27).

Kompozice celé perikopy sleduje rétorické schéma sporu, disputaci dvou stran, v níž jedna strana provokuje druhou k reakci.²⁰ Konkrétněji se zde může jednat o tzv. opravnou výpověď („correction story“), která má za cíl vykreslit pozici mluvčího jako odlišnou vůči tomu, co mu bylo původně připisováno.²¹ Badatelé se však rozcházejí ve způsobech pramenné rekonstrukce oddílu. V redundantní pasáži 23b nacházejí někteří z nich zvláštní předmarkovský materiál,²² především se ale diskutuje o původu látky ze závěrečného dvojverší 26–27. To se někdy chápe jako dodatek reflektující pozdější situaci církve,²³ avšak ani analýza stylu,²⁴ ani jeho srovnání s dobovými řečmi učitelů Zákona, které se běžně uzavírají odkazy do Písma,²⁵ neukazují na to, že by tato výpověď měla být čtena odděleně od zbytku perikopy. Zvláštní význam nelze přikládat ani skutečnosti, že závěrečné dvojverší opisuje vzkříšení pomocí konstrukce s tvarem ἐγείρω (ὅτι ἐγείρονται – „že vstanou“, v. 26), zatímco ve zbytku perikopy užívá sloveso ἀνίστημι (v. 23, 25).²⁶ Látka útvaru se tedy většinou považuje za kompaktní, mající snad původ v reálné epizodě z Ježíšova života.

¹⁹ V Markově líčení je lid prakticky vždycky na Ježíšově straně – viz např. Mk 11,18b; 12,12b; 14,2. Výjimku v tomto ohledu představují pasáže Mk 15,11–15.29. Srov. STEIN, Robert H. *Mark*, s. 540.

²⁰ V literatuře se hovoří o „controversy-dialogues“, „incidents involving questions“, „pronouncement/controversy stories“ apod. Viz COLLINS, Adela Yarbro. *Mark*, s. 562.

²¹ Tamtéž, s. 558.

²² Viz STEIN, Robert H. *Mark*, s. 551.

²³ Tamtéž.

²⁴ Tamtéž; COLLINS, Adela Yarbro. *Mark*, s. 562.

²⁵ Srov. POKORNÝ, Petr. *Evangelium podle Marka*. Praha: ČBS, 2016. S. 217.

²⁶ Marek zřejmě užívá obě slovesa jako dublety – viz úvod podkapitoly.

Marek v úvodním verši informuje čtenáře explicitní vsuvkou, že saduceové vzkříšení, o kterém se chystají s Ježíšem diskutovat, sami odmítali.²⁷ Ježíš nikde přímo neproklamuje, že očekával všeobecné vzkříšení z mrtvých, v některých svých promluvách s ním ale viditelně počítá (L 13,28n; 14,14 – 5.6.2).²⁸ Podobně také vazby, které mezi lidmi zakládá perspektiva přicházejícího Božího království, se zdá považovat za silnější než smrt (Mk 14,25par).²⁹

Tak jako v předchozím oddíle, v němž se farizeové a herodiáni pokoušejí Ježíše „chytit za slovo“,³⁰ má zde rozhovor zjevně konfrontační charakter. V rámci argumentace sporem (*reductio ad absurdum*) saduceové budoucí vzkříšení z mrtvých připouštějí, aby ukázali, že je ve svém důsledku neslučitelné se zásadami tzv. levirátního práva.³¹ To odvolávkou k Mojžíšovi (Μωϋσῆς ἔγραψεν ἡμῖν – v. 19)³² představují jako zakotvené v Písmech a závazné. Očekávání všeobecného vzkříšení z mrtvých, které naopak explicitní dosvědčení v Zákoně a v prorocích postrádá,³³ se tak pokoušejí ukázat jako neudržitelné a Ježíšovo učení tím zdiskreditovat.³⁴ Tento záměr naznačuje i fakt, že uvažování o existenci manželských svazků po vzkříšení není v dobové literatuře doloženo³⁵ a působí spíše jako značně umělá, spekulativní konstrukce zasazující celý rozhovor do absurdní roviny.

Z hlediska zájmu této studie je však nejzajímavější Ježíšova reakce, která představuje patrně nejexplicitnější evangelijní výpověď o zakotvení koncepce vzkříšení v působení Boží moci. Vůči tazatelům je tak tvrdá, jako byla jejich výchozí otázka vůči Ježíši zlomyslná: začíná i končí obviněním z bludu (πλανᾶσθε – 24b, 27b³⁶). Místo odpovědi saduceům Ježíš v chlastické struktuře vysvětluje, proč je jejich otázka chybná (mýlí se):

²⁷ „říkají, že není vzkříšení“ – v. 18. O saducejích a jejich postojích vzhledem k tématu viz POKORNÝ, Petr. *Evangelium*, s. 215; WESSEL, Walter W. – STRAUSS, Mark L. – LONGMAN, Tremper (ed.) – GARLAND, David E. (ed.). *Mark*, oddíl „H. The Question of Marriage at the Resurrection“.

²⁸ Specifickou kategorií pak tvoří Ježíšovy výroky svém vlastním vzkříšení (5.1.2, 5.1.4). Mimo synoptické tradice viz také J 5,28n; 11,24nn (5.6.2).

²⁹ Srov. POKORNÝ, Petr. *Evangelium*, s. 215.

³⁰ Viz otázku o přípustnosti placení daní římské správě – v. 13–17.

³¹ Bezdětná vdova mohla požadovat po svém švagrovi, aby s ní zplodil dítě, které ponese jméno jejího zesnulého manžela – viz Dt 25,5nn, srov. také Gn 38,8.

³² To představovalo nezpochybnitelnou autoritu, k níž se v Markově evangeliu opakovaně odkazuje i sám Ježíš (Mk 1,44; 7,10; 10,3). Saduceové neuvádějí jednoduše ilustrativní příklad vdovy, která se znovu vdala, ale chtějí připomenout zcela konkrétní ustanovení Písem. Srov. STEIN, Robert H. *Mark*, s. 553.

³³ Viz také POKORNÝ, Petr. *Evangelium*, s. 215.

³⁴ Srov. HEALY, Mary. *The Gospel*, oddíl „Whose Wife Will She Be?“.

³⁵ Viz COLLINS, Adela Yarbro. *Mark*, s. 560–561.

³⁶ Stein tuto inkluzi („mýlíte se“ – „velmi se mýlíte“) chápe jako protějšek inkluze z výchozí otázky („sedm bratří“, v. 20a – „všech sedm“, v. 23b). Srov. STEIN, Robert H. *Mark*, s. 555.

Řecké sloveso *πλανᾶω* může kromě bloudění, slepého či pomýleného uvažování opisovat i podlehnutí svodu, oklamání se apod. Viz *Πλανᾶω* In TICHÝ, Ladislav. *Slovník*.

argumentuje přitom Písmem (A – v. 24c; A' – v. 26–27) a podstatou Boží moci (B – v. 24c; B' – v. 25). Lze předpokládat, že nařčení z neznalosti obojího (v. 24) muselo být vůči těmto představitelům dobové aristokracie, udržující si mocenský vliv a autoritu určovateli autentického výkladu Písem, krajně urážlivé.³⁷

V připodobnění zmrtvýchvstalých k andělům (εἰσὶν ὡς ἄγγελοι ἐν τοῖς οὐρανοῖς, „jsou jako nebeští andělé“ – v. 25, A')³⁸ Ježíš patrně nesleduje souvislost na rovině metafyziky, ale vztahů: vzkříšení budou blízko Bohu (Mt 18,10; Ž 8,6).³⁹ Nežení se ani nevdávají (v. 25b), protože jejich vztahy nepodléhají právním regulacím.⁴⁰

Podstata Ježíšovy výtky o neznalosti Boží moci se týká skutečnosti, že saduceové vzkříšení připouštějí nanejvýše jako prodloužení pozemské existence.⁴¹ Pro Ježíše je však něčím podstatně širším: Bůh v něm povolává člověka do nové reality oslaveného bytí, v němž se jak reproduktivní (Gn 1,28), tak i doprovázející náplň manželství (Gn 2,18.23) stávají nepotřebnými. Lidé již nebudou umírat (srov. L 20,36; viz také 1 K 15,42n.54) a budou žít v nesrovnatelně bohatších vztazích v rámci Božího království (Mk 10,30; 1 J 3,1n).⁴² Manželství je v této perspektivě překonanou institucí. Skutečnost, že vzkříšení bude mít tělesný charakter, sice předpokládá, že kromě osobní identity a vztahů při něm bude uchována i pohlavní rozlišenost vzkříšených,⁴³ primárně však při něm má být člověk osvobozen z moci smrti a přiveden do Boží přítomnosti, v jejímž světle všechno dočasné bledne. Zůstává pouze společná radost Stvořitele se všemi, kdo budou mít podíl na jeho slávě. Kdo do této oblasti projektuje logiku pozemských svazků, nezná Boží moc.

Ve svém druhém argumentu (B') se Ježíš obrací k jednomu z nejdůležitějších úseků Tóry, příběhu sebezjevení Hospodina Mojžíšovi v hořícím keři (Ex 3,2–6). Víru ve vzkříšení mrtvých chce doložit z Písma. Strohost, se kterou saduceům vytýká jeho neznalost (B), patrně souvisí s tím, že koncepci všeobecného vzkříšení, kterou oni

³⁷ Srov. STEIN, Robert H. *Mark*, s. 554–555.

³⁸ Viz možné předlohy v 2 Bár 51.

³⁹ Viz WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 420–422.

⁴⁰ Srov. POKORNÝ, Petr. *Evangelium*, s. 216.

⁴¹ Larry Hurtado k této výtce připojuje nepřilíš přesvědčivě zmínku o andělech z následujícího verše. Neschopnost správně pochopit podstatu koncepce vzkříšení podle něj mělo souviset s odmítáním existence andělů (Sk 23,8). To by však ubíralo na síle celé Ježíšovy argumentace a spor v podstatě pouze převádělo jinam. V následující odvolávce na Písmo (v. 26–27) Ježíš vybírá text z Tóry, jejíž autoritu saduceové uznávali – šlo mu tedy viditelně o to, aby na ně jeho argumentace působila přesvědčivě, a to i za cenu toho, že značně přímochařeji by mohl poukázat např. na texty některého z proroků. Viz HURTADO, Larry W. *Mark*, oddíl „§21 Debate in the Temple“.

⁴² Srov. WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 420–423; STEIN, Robert H. *Mark*, s. 554.

⁴³ Ježíš ve své odpovědi rozlišuje mezi ženěním, γαμέω, a vdáváním, γαμίσκω – srov. HEALY, Mary. *The Gospel*, oddíl "Whose Wife Will She Be?".

popírali, Ježíš nachází v samotném jeho srdci. Souvislost tohoto textu se vzkříšením je zde však velmi volná: vlastní logika argumentu, že praotcové jsou stále živí, jestliže Bůh prohlašuje, že je jejich Bohem (v. 26), jde za intenci původního textu a nutně z něj nevyplývá.⁴⁴ Nelze ji ani společně s některými komentátory⁴⁵ odvozovat z přítomného času slovesa „být“,⁴⁶ neboť ani Markova citace, ani její septuagintní či hebrejská předloha toto sloveso neobsahují:⁴⁷ přítomný εἰμί je v naší perikopě čteno interpretativně.⁴⁸ Vlastní Ježíšův argument spíše sleduje spíše vztah, který s Hospodinem lidé navázali během svého života (Gn 12,1nn; 13,14–17; 15,1–18; 17,1–8) – ten nemůže zrušit ani smrt.⁴⁹ Struktura celé Ježíšovy řeči je zřejmě sleduje pravidla učitele Zákona Hillela, zejména pátého z nich („od konkrétního k obecnému“ – od vzkříšení praotců ke vzkříšení všech věrných), popř. i šestého („podobnost s jinými pasážemi“, tedy analogie).⁵⁰

Se samotnou představou žijících praotců počítá Ježíš také v dalších promluvách (viz např. L 16,19–31; Mt 8,11n; J 8,56). Navazuje v nich zřejmě na představu, kterou nacházíme v Talmudu i dobovém farizejském a rabínském uvažování: praotcové jsou živí v určitém duchovním mezistavu, avšak plnosti nového života, která promění také lidskou tělesnost, dosáhnou teprve na konci věků.⁵¹ Stane se tak při všeobecném vzkříšení, které bude očekávat i raná církev.⁵² Nic bližšího zde však o tomto mezistavu, jako například v řečech L 16,19–31; 23,43, Ježíš nevypovídá. Zmiňuje jej pouze coby záruku budoucích skutečností, které saduceové odmítali.

⁴⁴ Srov. POKORNÝ, Petr. *Evangelium*, s. 217.

⁴⁵ Viz MACARTHUR, John. *Mark 9-16* [e-book]. Chicago: Moody Publishers, 2015. Oddíl "Debate in the Temple".

⁴⁶ V případě řeči o zemřelých bychom místo přítomného „jsem“ očekávali spíše minulost, „byl jsem“.

⁴⁷ Viz WESSEL, Walter W. – STRAUSS, Mark L. – LONGMAN, Tremper (ed.) – GARLAND, David E. (ed.). *Mark*, oddíl "H. The Question of Marriage at the Resurrection".

⁴⁸ Srov. COLLINS, Adela Yarbro. *Mark*, s. 563–564.

⁴⁹ Srov. s rozpracovanější paralelou v. 17 u Lukáše – L 20,38 (5.3.1).

⁵⁰ Viz COLLINS, Adela Yarbro. *Mark*, s. 562–563.

⁵¹ 1 Hen 70,4; ZBenj 10,5n; ZIz 2,1–6; 12,1 – 13,1; srov. také s 4 Mak 7,19, která na rozdíl od předchozích počítá s nesmrtelností duše. Srov. WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 424–426.

⁵² POKORNÝ, Petr. *Evangelium*, s. 217.

5.1.2. Trojí předpověď utrpení (Mk 8,31–32a; 9,30nn; 10,32nn)

- Mk 8,31–32a:
- 31 *Καὶ ἤρξατο διδάσκειν αὐτοὺς ὅτι δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου πολλὰ παθεῖν καὶ ἀποδοκιμασθῆναι ὑπὸ τῶν πρεσβυτέρων καὶ τῶν ἀρχιερέων καὶ τῶν γραμματέων καὶ ἀποκτανθῆναι καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀναστῆναι* 31 *A začal je učit, že Syn člověka musí mnoho vytrpět a být zavržen od starších, velekněží a učitelů Zákona, být zabit a po třech dnech vstát z mrtvých.*
- 32 *καὶ παρρησίᾳ τὸν λόγον ἐλάλει. ...* 32 *A mluvil o tom otevřeně. ...*
- Mk 9,30nn:
- 30 *Κἀκεῖθεν ἐξελθόντες παρεπορεύοντο διὰ τῆς Γαλιλαίας, καὶ οὐκ ἤθελεν ἵνα τις γνοῖ:* 30 *A vyšli odtamtud a procházeli Galileou a nechtěl, aby ho někdo poznal.*
- 31 *ἐδίδασκεν γὰρ τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ καὶ ἔλεγεν αὐτοῖς ὅτι Ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται εἰς χεῖρας ἀνθρώπων, καὶ ἀποκτενοῦσιν αὐτόν, καὶ ἀποκτανθεὶς μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀναστήσεται.* 31 *Vyučoval totiž své učedníky a říkal jim: „Syn člověka je vydáván do rukou lidí a ti ho zabijí. A až bude zabit, po třech dnech vstane.“*
- 32 *οἱ δὲ ἠγνόουν τὸ ῥῆμα, καὶ ἐφοβοῦντο αὐτὸν ἐπερωτῆσαι.* 32 *Oni však tomu výroku nerozuměli, ale báli se ho zeptat.*
- Mk 10,32nn:
- 32 *Ἦσαν δὲ ἐν τῇ ὁδῷ ἀναβαίνοντες εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ ἦν προάγων αὐτοὺς ὁ Ἰησοῦς, καὶ ἐθαμβοῦντο, οἱ δὲ ἀκολουθοῦντες ἐφοβοῦντο. καὶ παραλαβὼν πάλιν τοὺς δώδεκα ἤρξατο αὐτοῖς λέγειν τὰ μέλλοντα αὐτῷ συμβαίνειν,* 32 *Byli na cestě, vystupovali do Jeruzaléma a Ježíš šel před nimi; a děsili se a ti, kteří je doprovázeli, se báli. Opět si k sobě vzal Dvanáct a začal jim říkat, co se mu má přihodit:*
- 33 *ὅτι Ἰδοὺ ἀναβαίνομεν εἰς Ἱεροσόλυμα, καὶ ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδοθήσεται τοῖς ἀρχιερεῦσιν καὶ τοῖς γραμματεῦσιν, καὶ κατακρινοῦσιν αὐτὸν θανάτῳ καὶ παραδώσουσιν αὐτὸν τοῖς ἔθνεσιν* 32 *„Hle, vystupujeme do Jeruzaléma; Syn člověka bude vydán velekněžím a učitelům Zákona a odsoudí ho k smrti a vydají ho pohanům.*
- 33 *καὶ ἐμπαίζουσιν αὐτῷ καὶ ἐμπτύσουσιν αὐτῷ καὶ μαστιγώσουσιν αὐτὸν καὶ ἀποκτενοῦσιν, καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀναστήσεται.* 33 *Budou se mu posmívat, plivat na něho, zbičují ho a zabijí; a po třech dnech vstane z mrtvých.“*

Trojí předpověď utrpení, smrti a vzkříšení vyznačuje strukturu celé druhé poloviny evangelia (8,31 – 16,8), v níž Marek o Ježíši hovoří především jako o Božím synu.⁵³ Vyprávění, v němž Ježíš v oblasti Galileje proklamoval příchod Božího království, se po zaznění první z uvedených předpovědí začíná ubírat novým směrem – cestou kříže směrem k Jeruzalému.⁵⁴ To, co se dříve pouze naznačuje (2,20; 3,6; 6,4), je nyní vysloveno otevřeně (8,32a – *παρησιᾶ*, „bez zábran“, „neohroženě“):⁵⁵ Ježíš musí být zavržen od představitelů Božího lidu a zemřít (Ž 118,20–23), aby třetího dne vstal a stalo se tak zjevným jeho Boží poslání. Do té doby se však jeho směřování setkává s nepochopením. Učedníci je odmítají a nepřímo s ním i způsob, kterým mají Ježíše dále následovat („cesta služby a ponížení“⁵⁶ – 8,32b; 9,33–34; 10,35–41), takže musejí být vždy znovu ujišťováni o nevyhnutelnosti této cesty (8,33–38; 9,35–37; 10,42–45).

Předpovědi utrpení, společně se scénami navrácení zraku slepci u Betsaidy (8,22–25) a Bartimaiovi (10,46–52), vyznačují také užší celek tzv. „cestovního“ vyprávění.⁵⁷ Dvojí vyléčení slepoty naznačuje postupné prozření, které učedníci prodělávají na své vlastní cestě porozumění Ježíšově identitě.⁵⁸ Petrovo vyznání z předcházející pasáže, že Ježíš je přislíbeným Mesiášem (8,28n), je pouze prvním, nezbytným krokem; nyní je třeba pochopit, že jeho mesiášství je jiného druhu. Ve spojení postav Mesiáše s Izaiášova Božího služebníka (Iz 52,12–53,13) – „vždyť ani Syn člověka nepřišel, aby si dal sloužit, ale aby sloužil a dal svůj život jako výkupné za mnohé“ (10,45) – představuje Marek zároveň i hlavní motiv celého evangelia.⁵⁹ Než se však povaha Ježíšova mesiášství stane zcela zjevnou a než je také naplno pochopí sami učedníci, nemají o něm, aby nebylo dezinterpretováno, nikde mimo svůj okruh hovořit (8,30).⁶⁰

⁵³ Viz MAREČEK, Petr. *Ježíšovo vzkříšení*, s. 18.

⁵⁴ Srov. STEIN, Robert H. *Mark*, s. 386–387.

⁵⁵ Nejedná se však o otevřenost v tom smyslu, že by takto Ježíš mluvil s kýmkoliv – hovoří takto pouze před učedníky. Čtenář si má z místa odnést, že je nyní zcela seznámen s tajemstvím Ježíšova poslání. „[U]čí se znát cenu a dosah velikonočního vyznání, kterým Markova kniha vyvrcholí“. POKORNÝ, Petr. *Evangelium*, s. 155.

⁵⁶ HURTADO, Larry W. *Mark*, oddíl „§15 Physical and Spiritual Perception“.

⁵⁷ Viz motivy cesty z Mk 8,27; 9,33–34; 10,17.32.46.52. Inkluze celku v rámci obou zázračných líčeních bývá někdy zpochybňována, ne však příliš přesvědčivě. Viz STEIN, Robert H. *Mark*, s. 386.

⁵⁸ Marek zde také podle některých komentátorů sleduje posun v porozumění učedníků. Zatímco u Betsaidy získává slepec zrak ve dvou fázích, a zřetelně vidí teprve po druhém z Ježíšových zásahů (8,23nn), slepý Bartimaios má silnou víru, a proto prohlédne okamžitě (10,51n). Viz HURTADO, Larry W. *Mark*, oddíl „§15 Physical and Spiritual Perception“.

⁵⁹ Srov. HEALY, Mary. *The Gospel*, oddíl "On the Way of Discipleship I".

⁶⁰ Srov. také s Mk 1,24n.34.43n; 3,11n; 5,43; 7,36. Viz STEIN, Robert H. *Mark*, s. 395; HURTADO, Larry W. *Mark*, oddíl „§15 Physical and Spiritual Perception“. Někteří badatelé zde uvažují o možné inspiraci skrytou postavou Syna člověka z Knihy podobenství z 1 Hen 37 – 71. Srov. COLLINS, Adela Yarbro. *Mark*, s. 402–403.

Tato obava je patrně i důvodem, proč ve všech třech předpovědích o sobě Ježíš nemluví jako o Mesiáši, ale Synu člověka (ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου). Tento titul užívá také v dalších svých řečech.⁶¹ Nejpravděpodobněji se jím odkazoval k postavě z Da 7,13n, anebo, v návaznosti na některé jiné texty Starého zákona, sám sebe představoval prostě jako člověka, lidskou bytost (srov. např. Jb 25; Ž 80,18; Ez 2,1–10 aj.). Postavu Syna člověka spojuje, tak jako prorok Daniel, se slávou a mocí (8,38; 13,26; 14,62), avšak v případě našich předpovědí také s odsouzením a zavržením. Obě tyto roviny se ve způsobu, se kterými s titulem pracuje, propojují s napětím, někdy dokonce s ironií.⁶²

Také v našem oddílu se setkáváme s koncepcí Boží vůle, která při poslušném následování vede člověka k záchraně. Ještě během společného putování otevírá Ježíš před učedníky novou, daleko větší a význačnější cestu: cestu radikálního následování Božích požadavků, jakkoliv náročnými tyto požadavky jsou. Nelze z ní odbočit, jakákoliv jiná cesta směřuje k Satanovi (8,33).⁶³ Marek tuto skutečnost naznačuje užitím slovesa δεῖ (δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου πολλὰ παθεῖν – „Syn člověka musí mnoho trpět“, v. 8,31)⁶⁴ a μέλλω (τὰ μέλλοντα αὐτῷ συμβαίνειν – „co ho má potkat“, v. 10,32): zavržení a smrt, opisované někdy jako utrpení (8,31; 9,12), je součástí předurčeného Božího plánu. Náleží k cestě Božího služebníka, k níž se Ježíš přihlásil,⁶⁵ a je zakotveno v Písmech (9,12; 14,21.27).⁶⁶ Může však také souviset s nenásilným zaměřením Ježíšovy zvěsti, které neumožňuje klást aktivní odpor nepřátelství, s nímž v okolním světě tato zvěst potýká.⁶⁷

Utrpení však také působí starší, velebnější a zákoníci (8,31; 10,33). Jedná se o skupiny, které ustavovaly tehdejší sanhedrin (synedrion), shromáždění nejvyššího židovského soudu.⁶⁸ Ježíš tedy není zavržen přímo lidem, který stále zpravidla na jeho straně, ale

⁶¹ Mk 2,10.28; 8,38; 9,9.12; 10,45; 13,26; 14,21.41.62. Ježíš sebe tímto titulem často označuje (81krát) i v dalších evangeliích. Viz WESSEL, Walter W. – STRAUSS, Mark L. – LONGMAN, Tremper (ed.) – GARLAND, David E. (ed.). *Mark*, oddíl "V. The journey to Jerusalem".

⁶² Viz HURTADO, Larry W. *Mark*, oddíl „§15 Physical and Spiritual Perception“; HEALY, Mary. *The Gospel*, oddíl „On the Way of Discipleship I“.

⁶³ Srov. HURTADO, Larry W. *Mark*, oddíl „§15 Physical and Spiritual Perception“.

⁶⁴ Viz COLLINS, Adela Yarbro. *Mark*, s. 403–404. Také na dalších místech jím evangelista opisuje Bohem danou nutnost – srov. Mk 9,11; 13,7.10. V obdobném smyslu užívá také formulace „je psáno“ (Mk 9,12; 14,21) či „je třeba“ (Mk 14,49). Srov. STEIN, Robert H. *Mark*, s. 401; BRYAN, Christopher. *The resurrection*, s. 68–69.

⁶⁵ Zda jde o součást odkazu k osudu Izaiášova Božího služebníka, anebo motiv trpícího Mesiáše Marek spíše spojoval s jinými texty dobového judaizmu, zůstává předmětem diskuzí. Více viz WESSEL, Walter W. – STRAUSS, Mark L. – LONGMAN, Tremper (ed.) – GARLAND, David E. (ed.). *Mark*, oddíl „F. Second Prediction of the Passion“.

⁶⁶ Srov. STEIN, Robert H. *Mark*, s. 401. Srov. také s Mk 2,20 a s podobnými motivy v Ž 22; 55; 69; 88; Da 9,26; viz HEALY, Mary. *The Gospel*, oddíl „Second Prophecy of the Passion“.

⁶⁷ Srov. WESSEL, Walter W. – STRAUSS, Mark L. – LONGMAN, Tremper (ed.) – GARLAND, David E. (ed.). *Mark*, oddíl „F. Second Prediction of the Passion“.

⁶⁸ Více viz v COLLINS, Adela Yarbro. *Mark*, s. 404–405.

představiteli lidu.⁶⁹ Druhá z předpovědí však toto schéma posouvá.⁷⁰ Za rukama lidí (9,31), do nichž má být Ježíš vydán, se nicméně patrně nesleduje žádné konkrétní společenství, ale obecně sféra lidského.⁷¹ Naznačuje se zde kontrast. V propojení motivů Syna člověka (ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου) a lidí (εἰς χεῖρας ἀνθρώπων) nacházejí někteří autoři obraz dvou zneprátených stran, které se mají utkat v eschatologickém střetu (Da 7).⁷² Samotné vydání – παραδίδομι – souvisí v Markově textu se zradou a zavržením (Ž 118,22),⁷³ ale také dobrovolností: Ježíš sám na sebe, tak jako Izaiášův Boží služebník (Iz 53,12), vědomě bere smrt.⁷⁴ Dělá to však v souladu s Božím plánem záchrany lidstva (9,37; srov. také Ř 4,25 – 4.2.1; 8,32),⁷⁵ jak mimo jiné naznačuje i mediopasivní tvar slovesa παραδίδοται, který se spíše než k aktu Jidáše odkazuje ke skryté Boží iniciativě.⁷⁶ Následné nepochopení učedníků ale z druhé strany dokresluje, nakolik je toto Boží jednání vzdálené přirozenému lidskému uvažování.⁷⁷

Vzkříšení, opisované výhradně slovesem ἀνίστημι, má ve druhé (9,31) a třetí (10,34) předpovědi formu mediálního futura (ἀναστήσεται). Na gramatické úrovni se tím naznačuje aktivita samotného Ježíše. Toto nahrazení běžnějšího pasiva zde může být význačné: uvozuje se jím moc Syna člověka vycházející z jeho účasti na předurčeném Božím plánu.⁷⁸ Vzkříšení se dále ve všech třech předpovědích spojuje s časovým údajem μετὰ τρεῖς ἡμέρας, „po třech dnech“. Na rozdíl od pavlovských listů, v nichž jsme se s obdobným spojením setkali pouze v rámci kérygmatu prvotní církve (1 K 15,4 – 4.2.8), se v synoptických textech v souvislosti se vzkříšením opakuje relativně často; evangelisté užívají také formulaci „třetího dne“⁷⁹ a „tři dny a tři noci“.⁸⁰

⁶⁹ Srov. také POKORNÝ, Petr. *Evangelium*, s. 154.

⁷⁰ Někteří badatelé předpokládají, že v rámci všech tří předpovědí se jedná o nejpůvodnější látku – viz STEIN, Robert H. *Mark*, s. 438.

⁷¹ Srov. POKORNÝ, Petr. *Evangelium*, s. 171.

Také Petr smýšlí ve sféře lidského: jeho uvažování je „z člověka“ (φρονεῖς ... τὰ τῶν ἀνθρώπων – Mk 8,33). Srov. COLLINS, Adela Yarbro. *Mark*, s. 441.

⁷² Viz WESSEL, Walter W. – STRAUSS, Mark L. – LONGMAN, Tremper (ed.) – GARLAND, David E. (ed.). *Mark*, oddíl „F. Second Prediction of the Passion“.

⁷³ Ježíš je nejprve Jidášem vydán velekněžím (14,10); ti jej pak vydávají Pilátovi (15,1), který jej nakonec vydává k ukřižování (15,15). Srov. HEALY, Mary. *The Gospel*, oddíl „Second Prophecy of the Passion“.

⁷⁴ Srov. také utrpení Eleazara v 2 Mak 6,30n. Viz COLLINS, Adela Yarbro. *Mark*, s. 404

⁷⁵ Srov. HEALY, Mary. *The Gospel*, oddíl „Second Prophecy of the Passion“.

⁷⁶ Srov. STEIN, Robert H. *Mark*, s. 439.

⁷⁷ Viz HURTADO, Larry W. *Mark*, oddíl „§17 Jesus' Death and Discipleship“.

⁷⁸ Srov. COLLINS, Adela Yarbro. *Mark*, s. 405.

⁷⁹ Viz μετὰ τρεῖς ἡμέρας – Mk 8,31; 9,31; 10,34; τῆ τρίτῃ ἡμέρᾳ – Mt 16,21; 17,23; 20,19; L 9,22; 24,7,46 a τῆ ἡμέρᾳ τῆ τρίτῃ – L 18,33.

⁸⁰ Akuzativ τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας – Mt 12,40.

Všechny tři předpovědi shrnují v promyšlené návaznosti obsah pašijního příběhu. Budoucí události, které v rámci prvních dvou předpovědích líčí Ježíš spíše jen v obrysech (vydání do rukou lidí, velekněžím a zákoníkům, poprava a zmrtvýchvstání), dostávají v závěrečném konkrétnější podobu (10,33n): stane se tak v Jeruzalémě, velekněží a zákoníci Ježíše po odsouzení k smrti vydají pohanům, kteří jej poníží, ztýrají a zabijí.⁸¹ Vzkříšení, na které se celá předpověď především soustředí, se zde představuje jako součást širšího Božího plánu, od něhož nelze oddělit ponížení a smrt (srov. 8,32b–33⁸²). Jakkoliv celá látka vykazuje zřejmé prvky předpovědi toho, co se již stalo (vaticinium ex eventu), lze předpokládat, že ji Marek odvozuje od skutečných Ježíšových slov a jeho reálného vědomí ohledně toho, co jej čeká.⁸³ Chce čtenáře ujistit, že velikonoční události nenarušily Boží plány, ale odehrály se plně v Boží režii. Markovský Ježíš se vydává do Jeruzaléma, sídelního města jeho nepřátel,⁸⁴ aby žil to, co sám zvěstoval – právě v bezmoci a plné odkázanosti na Boha Otce bude reprezentovat svou synovskou úlohu nejhluběji a nejpřesvědčivěji.⁸⁵

5.1.3. Mk 9,9n

9 <i>Καὶ καταβαινόντων αὐτῶν ἐκ τοῦ ὄρους διεστείλατο αὐτοῖς ἵνα μηδενὶ ἃ εἶδον διηγήσωνται, εἰ μὴ ὅταν ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐκ νεκρῶν ἀναστῆ.</i>	9 <i>A když sestupovali z hory, nařídil jim, aby to, co spatřili, nikomu nevypravovali, dokud Syn člověka nevstane z mrtvých.</i>
10 <i>καὶ τὸν λόγον ἐκράτησαν πρὸς ἑαυτοὺς συζητοῦντες τί ἐστὶν τὸ ἐκ νεκρῶν ἀναστῆναι.</i>	10 <i>Chytili se toho slova a mezi sebou se tázali, co to znamená „vstát z mrtvých“.</i>

Scéna sestupu z hory, již jsme celou studii uvedli, navazuje na vyprávění o proměnění na hoře (9,2–8) a propojuje v sobě motivy z předchozích oddílů. I zde se hovoří o skrytosti Ježíšova mesiášství, jeho smrti a vzkříšení, nyní jsou však tyto motivy explicitně provázány. Jedině kříž umožňuje správné pochopení Ježíšova výjimečného

⁸¹ WESSEL, Walter W. – STRAUSS, Mark L. – LONGMAN, Tremper (ed.) – GARLAND, David E. (ed.). *Mark*, oddíl „M. Third Prediction of the Passion“.

⁸² Viz také L 24,26 (5.3.4); Sk 26,23 (6.1.8).

⁸³ Lze předpokládat, že Ježíš věděl, k čemu jeho konflikty s představiteli tehdejší náboženské a politické moci povedou. Robert Stein na základě jazykové a stylistické analýzy vyvozuje, že látka trojí předpovědi utrpení mohla mít základ ve zvláštní tradici. Viz STEIN, Robert H. *Mark*, s. 401–402.

⁸⁴ Mk 3,22; 7,1.

⁸⁵ Srov. POKORNÝ, Petr. *Evangelium*, s. 154, 189. Viz také STEIN, Robert H. *Mark*, s. 481.

vztahu k Bohu (9,7).⁸⁶ Teprve poté, co se rozšíří zpráva o jeho oběti, budou moci učedníci mluvit o Ježíšově slávě, jejíž náznak nedávno zahlédli.⁸⁷

Manifestací Ježíšovy slávy je však již samotné jeho vzkříšení.⁸⁸ Je s ním spojena také moc (Da 7,14), k níž se zdá Marek odkazovat užitím aktivního tvaru slovesa ἀνίστημι (zde konjunktiv aoristu ἀναστῆ); nelze ji však oddělit od předcházející bezmoci. Tento nový moment nicméně chápání učedníků uniká.⁸⁹ Řeč o vzkříšení je zaujala z jiného důvodu. Pozastavují se nad rozporem mezi všeobecně rozšířenou koncepcí, kde má ke vzkříšení dojít na konci věků (spojuje se s „dnem Hospodinovým“ – Iz 2,12; Jl 2,32 aj., srov. 1 Te 1,10 – 4.2.13; 1 Te 4,16 – 4.2.14)⁹⁰ a vzkříšením „uprostřed“ času, které předjímá Ježíš.⁹¹ Jejich otázka po smyslu očekávání Eliáše (v. 11), jehož návrat měl naznačovat blízkost předpovězených eschatologických událostí, je pouze zástupná. Vědí, že Eliáš musí přijít – toto očekávání je ukotveno v Písmech (Mal 3,23n); nerozumějí však, jak může nastat konec věků se vzkříšením z mrtvých, jestliže Eliáš ještě nepřišel.⁹²

Přestože kolem původu pasáží 9,9n a 9,11n a jejich souvislostech s předchozí scénou proměnění na hoře panuje v současném bádání mnoho otázek,⁹³ je jasné, že v celém oddílu v. 9–13 Marek sleduje primárně rozpor mezi apokalyptickou představou všeobecného vzkříšení a výpovědí křesťanského kérygmatu. Otázka učedníků se zdá artikulovat otázky jeho adresátů. Eliáš, osoba, ve vztahu k níž Markovo evangelium „vyjadřuje smysl a dosah Ježíšova poslání“,⁹⁴ musí podle Ježíše opravdu přijít, aby „všechno obnovil“ (v. 12). Tímto předpovězeným Eliášem ale není, jak se domnívali Herodovi dvořané (6,15 – 5.6.2), Ježíš, nýbrž Jan Křtitel (v. 13).⁹⁵ Ježíšův úkol je jiný: coby Boží služebník a Syn člověka musí zemřít, a ve vzkříšení porazit hřích a smrt.⁹⁶

⁸⁶ Řada vyznání a výpovědí o Ježíši coby Božím synu (Mk 1,1.11; 3,11; 5,7; 9,7; 14,61n) se uzavírá nejvýmluvnější výpovědí setníka u kříže (Mk 15,39): teprve kříž dává rozpoznat pravou podstatu Ježíšovy osobnosti.

⁸⁷ Srov. také 1 K 1,18.22nn; Sk 17,3; 26,23. Viz MACARTHUR, John. *Mark 9-16*, oddíl „When Does Elijah Come?“.

⁸⁸ WESSEL, Walter W. – STRAUSS, Mark L. – LONGMAN, Tremper (ed.) – GARLAND, David E. (ed.). *Mark*, oddíl „D. The Coming of Elijah“.

⁸⁹ Srov. HEALY, Mary. *The Gospel*, oddíl „The Coming of Elijah“.

⁹⁰ Srov. POKORNÝ, Petr. *Evangelium*, s. 170.

⁹¹ Užití členu τὸ ukazuje, že učedníci měli na mysli právě to vzkříšení, o kterém se hovoří v předchozím verši – Ježíšovo, nikoliv všeobecné. Srov. STEIN, Robert H. *Mark*, s. 424.

⁹² Srov. COLLINS, Adela Yarbro. *Mark*, s. 429–430.

⁹³ Viz STEIN, Robert H. *Mark*, s. 422.

⁹⁴ POKORNÝ, Petr. *Evangelium*, s. 171.

⁹⁵ Přestože o této asociaci nehovoří Ježíš otevřeně, je zřejmá: „učinili mu, co se jim zlíbilo“ je odkazem k jeho uvěznění a popravě Herodem; „jak je to o něm psáno“ zřejmě připomíná postavy Achaba a Jezábel (1 Kr 19,1n). Srov. WESSEL, Walter W. – STRAUSS, Mark L. – LONGMAN, Tremper (ed.) – GARLAND, David E. (ed.). *Mark*, oddíl „D. The Coming of Elijah“.

⁹⁶ Srov. MACARTHUR, John. *Mark 9-16*, oddíl „When Does Elijah Come?“.

Poznání, že všeobecné vzkříšení musí být nejprve předznačeno a zahájeno vzkříšením Mesiáše v dějinách, církev zvěstovala jako součást zvláštního vhledu do Božího plánu s lidstvem. O tomto plánu také Ježíš hovořil se svými učedníky. Než se však stanou svědky celého Ježíšova příběhu a pochopí jej, zůstanou pro ně tyto skutečnosti nepochopitelnými a záhadnými.⁹⁷

5.1.4. Mk 14,27n

27 <i>Καὶ λέγει αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς ὅτι Πάντες σκανδαλισθήσεσθε, ὅτι γέγραπται, Πατάξω τὸν ποιμένα, καὶ τὰ πρόβατα διασκορπισθήσονται:</i>	27 <i>A Ježíš jim řekl: „Všichni ode mne této noci odpadnete, neboť je napsáno: ‚Budu bít pastýře a ovce stáda se rozptýlí.‘</i>
28 <i>ἀλλὰ μετὰ τὸ ἐγερθῆναί με προάξω ὑμᾶς εἰς τὴν Γαλιλαίαν.</i>	28 <i>Ale po mém vzkříšení vás předejdu do Galileje.“</i>

Předpověď odpadnutí učedníků (v. 27) a setkání v Galileji (v. 28) navazuje po obsahové stránce na výše představené tři předpovědi utrpení (5.1.2): také zde Ježíš hovoří o své smrti, vzkříšení a jejich zakotvenosti v Písmech. Dějově se v pasáži propojuje scéna poslední večeře (14,17–25) a noci v Getsemane (14,32–42). Ježíšův příslib nové přítomnosti s učedníky, která bude interpretována jako počátek nového věku a ustanovující základ církve, má v celkové struktuře evangelia charakter předznačeného závěru. Nacházíme v něm „anticipaci cíle a dovršení celého Ježíšova příběhu“.⁹⁸ I zde se vzkříšení vykresluje jako zlom, bod obratu: znepokojující předpověď odpadnutí učedníků obrací v ujištění o obnově společenství. Zahlazuje a obrací se jím také pohoršení, které se pojí se zde užitým slovesem σκανδαλίζω.⁹⁹

Od ostatních předpovědí se perikopa liší svou formou: o svém zmrtvýchvstání v ní Ježíš nehovoří pomocí slovesa ἀνίστημι, ale ἐγείρω, a z hlediska ostatních novozákonních textů zde užívá běžnější pasivum (infinitiv aoristu ἐγερθῆναί). Tato změna může souviset s původem 28. verše v odlišné tradici, kterou zde předpokládají někteří komentátoři,¹⁰⁰ v každém případě ale odpovídá odlišnému zamýšlené teologické výpovědi perikopy. Nezdůrazňuje se zde primárně moc ukřižovaného Syna člověka, ale

⁹⁷ Viz WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 414–415.

⁹⁸ POKORNÝ, Petr. *Evangelium*, s. 259.

⁹⁹ Σκανδαλίζω In TICHÝ, Ladislav. *Slovník*.

¹⁰⁰ Verš 28 představuje Stein jako vsuvku do celku 27–31 s tím, že jeho vynecháním se nenarušuje sled vyprávění – viz STEIN, Robert H. *Mark*, s. 654.

Boha Otce, který stojí v pozadí celého Ježíšova utrpení a vzkříšení.¹⁰¹ Právě on bude bít, v odvolávce na Za 13,7, pastýře, on způsobí, že se pastýřovy ovce rozutečou. Jde o začátek zkoušek, na nichž mnozí selžou.¹⁰² I tato selhání jsou však prezentována jako součást Ježíšem rozpoznávaného Božího plánu, předpovězeného Písmy (srov. paralelní Mt 26,56).¹⁰³ Božím vedením, nikoliv z vlastní odvahy či uvědomení, budou učedníci později znovu shromážděni.¹⁰⁴

Odvolávku k proroku Zachariášovi patrně představuje i zasazení děje na Olivovou horu. Na ní se nachází getsemanská zahrada, do níž se Ježíš přesouvá společně se svými učedníky po pesachové hostině (v. 26) a oznamuje jim přitom, že od něj vbrzku všichni odpadnou.¹⁰⁵ Právě na Olivové hoře má přitom podle proroka začít eschatologický konflikt, po němž se Bůh ujme vlády nad Izraelem (Za 14,4). Navazující pašijní příběh tak v této perspektivě dovršuje Ježíšovu zvěst o příchodu Božího království (1,15; 14,25): dává se při něm do pohybu proces jeho nastolení.¹⁰⁶

Součástí nadcházejících eschatologických události je také vznik církve. Ať již Marek slovesem *προάγω* naznačuje, že Ježíš učedníky, rozprchlé stádo, opět pastýřsky povede,¹⁰⁷ anebo jím míní předcházení v časovém smyslu („jít předem“, „napřed“),¹⁰⁸ půjde v Galileji o slavné a radostné setkání (srov. 16,7). Učedníci na něm v delším závěru evangelia dostanou pověření k rozšíření Ježíšovy zvěsti do celého stvoření (16,15). Tak jako v případě prvotního církevního kerygmatu, které cituje Pavel v 1 K 15,3–8 (4.2.8), směřuje Ježíšovo zmrtnýchvstání k předání autority učedníkům, potažmo celému Božímu lidu.

5.2. Evangelium podle Matouše

Matouš ve svých řečech o Ježíšově vzkříšení navazuje na markovské látky. S malými úpravami opakuje výpovědi představené v předchozí podkapitole, z nichž jednu doplňuje a mírně posouvá (12,39n – 5.2.5), jinak ale jejich znění pozměňuje pouze stylisticky. Také teologická výpověď jeho evangelia je velmi podobná té, kterou předkládá Marek.

¹⁰¹ Srov. tamtéž.

¹⁰² Dvě třetiny Izraele budou vyhlazeny, jedna však, po těžkých zkouškách, přežije – Za 13,8b–9. Viz COLLINS, Adela Yarbro. *Mark*, s. 669–670.

¹⁰³ Srov. HURTADO, Larry W. *Mark*, oddíl „§27 Jesus' Arrest and Abandonment“.

¹⁰⁴ Srov. tamtéž.

¹⁰⁵ Tamtéž, oddíl „E. The Prediction of Peter's Denial“.

¹⁰⁶ Sk 1,3.6.

¹⁰⁷ Srov. HEALY, Mary. *The Gospel*, oddíl „Prophecy of Denial“.

¹⁰⁸ Srov. STEIN, Robert H. *Mark*, s. 654–655.

Zmrtvýchvstání je zde tajemným a zpočátku nepochopeným znamením, které se společně s utrpením a smrtí ukáže být podstatou Ježíšova zcela zvláštního mesiášství. Ze strany učedníků i širšího okolí je však toto mesiášství přijímáno s nedůvěrou a nepochopením. I v Matoušově vyprávění, tak jako u Marka, vyznačí Ježíšovo rozhodnutí hovořit otevřeně o svém nadcházejícím utrpení a vzkříšení (16,21) nový oddíl, v němž události začnou rychle směřovat k vyvrcholení.¹⁰⁹ Líčení pašijového příběhu a posobotních událostí sice Matouš v některých detailech upravuje a doplňuje některými novými oddíly, jde-li však o samotné Ježíšovo vzkříšení a jeho eschatologický význam, přebírá Markovu verzi.

„Evangelium katechety“,¹¹⁰ jak bývá Matoušův text také nazýván, bylo sepsáno patrně v osmdesátých letech prvního století v Antiochii, popř. na jiném místě tehdejší Sýrie.¹¹¹ V perikopách, které budou představeny níže, se okrajově projevují některé obecné tendence spisu, zejména zájem o církev, učedníky a postavu Petra, ale také snaha zakotvit popisované události v zaslíbeních Starého zákona.¹¹² To odpovídá orientaci textu na židokřesťanské publikum, které má být na pozadí traumatického rozchodu s dobovým židovstvím ujištěno, že křesťanská víra odpovídá Písmům a jeho tradicím.¹¹³

Jazyk výpovědí o Ježíšově vzkříšení je v evangeliu poměrně specifický. Matouš vůbec nepoužívá sloveso ἀνίστημι a s výjimkou scény rozhovoru se saduceji (22,23–33 – 5.2.1), v níž vzkříšení na konci věků čtyřikrát opisuje podstatným jménem ἀνάστασις, se důsledně drží řeckého ἐγείρω. Toto sloveso přitom nikdy neužije jinak než v pasivním slovesném rodě a nikdy ani při tom nejmenuje předmět děje, čímž veškerou pozornost obrací k jeho původci, k Bohu.¹¹⁴ S výjimkou obrazu vyslání Dvanácti (10,8) se to týká i pasáží, v nichž se hovoří o jiném druhu vzkříšení – ve scéně probuzení k životu dcery představeného (9,18.25), Herodově rozvažování o Janově původu (14,2), odpovědi na Janovu otázku po Mesiáši (11,5) a otevření hrobů po Ježíšově smrti na kříži (27,52n). Poslední dvě pasáže přitom prakticky vylučují četbu pasivních tvarů slovesa jako deponentních.¹¹⁵

¹⁰⁹ K otázce dělení evangelia lze nicméně přistupovat různými způsoby – viz FRANCE, R. T. *The Gospel of Matthew*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 2007. S. 2–5; detailně LUZ, Ulrich. *Matthew 1-7*. Minneapolis: Fortress Press, 2007. S. 1–13.

¹¹⁰ Viz MAREČEK, Petr. *Ježíšovo vzkříšení*, s. 76.

¹¹¹ Viz HAGNER, Donald A. *Matthew 1-13*. Dallas: Word Books, 1993. S. ixiii–ixxv.

¹¹² Srov. MAREČEK, Petr. *Ježíšovo vzkříšení*, s. 77.

¹¹³ Srov. MRÁZEK, Jiří. *Evangelium podle Matouše*. Praha: CBS, 2011. S. 11–12;

¹¹⁴ Viz WILSON, Sarah Hinlicky. *The Verbs*, s. 2.

¹¹⁵ Viz tamtéž.

Perikopy týkající se vzkříšení, které jsou postavené na markovských látkách pouze porovnáme s jejich předlohami a ukážeme, v čem se od nich odlišují. Zevrubněji pak budou představeny dvě místa: Ježíšova řeč o znamení Jonášově (12,39n – 5.2.5), kterou Matouš líčí oproti Markovi ve značně rozšířenější podobě, a výše zmíněná scéna otevření hrobů (27,51nn – 5.2.6). O perikopách, v nichž se nehovoří přímo o Ježíšově zmrtnýchvstání, popř. je jejich návaznost na toto téma spíše volnější, se zmíní bod 5.6.2.

5.2.1. Mt 22,23–33

Scéna Ježíšovy disputace o vzkříšení se saduceji nachází přímou předlohu ve výše představeném oddílu Mk 12,18–27 (5.1.1).¹¹⁶ Pokud lze mezi oběma podáními nalézt nějaké věcné odlišnosti, netýkají se ani otázky po vzkříšení, ani Ježíšovy reakce na ni. Matoušovy úpravy mají za cíl v úvodu a závěru perikopy především zpřehlednit běh vyprávění (v. 23, 33),¹¹⁷ a explicitním doplněním slovesa εἰμί do citace septuagintního textu (v. 32) chce evangelista přizpůsobit tuto látku Ježíšově argumentaci. Další změny jsou převážně stylistického rázu a nemění podstatu hlavních výpovědí.¹¹⁸

Scéna Ježíšova rozhovoru se saduceji je jediným místem, v němž Matouš v rámci svého evangelia užívá pro vzkříšení podstatné jméno ἀνάστασις (v. 23, 28, 30, 31). Důslednost, se kterou se v celém evangeliu drží slovesa ἐγείρω, kontrastuje s toutéž důsledností, se kterou se v této perikopě tomuto slovu naopak vyhýbá. Přesto se nezdá, že zde vzkříšením míní cokoli jiného než, tak jako jinde, spásné Božího jednání ve prospěch člověka. Volba odlišného slovníku je snad dána perspektivou: coby událost očekávaného konce věku je zde vzkříšení oproti perikopám pracujícím s tvary slovesa ἐγείρω¹¹⁹ nahlíženo abstraktněji.

¹¹⁶ Viz LUZ, Ulrich. *Matthew 21-28*. Minneapolis: Fortress Press, 2005. S. 68–69.

¹¹⁷ Úvodní obrat ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, „v ten den“, i uzavírající výpověď o úžasu zástupů zřetelněji propojuje perikopu s ostatními promluvami. Viz FRANCE, R. T. *The Gospel of Matthew*, s. 837.

¹¹⁸ Viz HAGNER, Donald A. *Matthew 14-28*. Dallas: Word Books, 1995. S. 639. Významnější rozdíly se týkají spíše vnějšího oddílu, zejména následující rozpravy o podstatě Zákona („které přikázání je první ze všech?“ – Mk 12,28–34). V Markově i Matoušově textu je sice tato rozprava shodně představena jako zkouška, u Marka však bez zjevného nepřátelství či lstivosti (srov. s Mt 22,34n). V závěru tuto zkoušku také Marek, na rozdíl od Matouše, doplňuje zákoníkovým pochvalným shledáním, že na ní Ježíš obstál (Mk 12,32n; Lukáš tuto odpověď přebírá a připojuje ji k předchozí promluvě – L 20,39). Také následná reakce markovského Ježíše, kterou však ostatní evangelisté neuvádějí, je vůči zákoníkovi pochvalná (Mk 12,34ab).

¹¹⁹ Mt 10,8; 11,5; 14,2; 16,21; 17,9.23; 20,19; 26,32; 27,52.53.63.64; 28,6.7.

5.2.2. Trojí předpověď utrpení (Mt 16,21; 17,22n; 20,17nn)

Trojí předpověď Ježíšova utrpení vymezuje v Matoušově textu, tak jako u Marka (viz 5.1.2), zvláštní úsek (16,21 – 20,34), v němž se, jak bylo uvedeno výše, dosavadní vyprávění láme a začíná se postupně orientovat ke svému vrcholu.¹²⁰ I Matouš tento úsek vyznačuje změnou geografie: Ježíšovo putování se nyní začíná orientovat na jih, k Judeji (15,39; 16,13), do oblasti jeho nepřátel.¹²¹ Po sérii hádankovitých narážek (9,15; 10,38; 12,40) nyní začíná hovořit o svém skrytém mesiášství, a zejména o tom, že toto mesiášství je v souladu s Boží vůlí nevyhnutelně spojeno s křížem (srov. zejm. 20,28; 26,24.31.54.56).¹²² Boží vůli přitom Matouš představuje, když ještě výrazněji než Marek popisuje neschopnost učedníků přijmout Ježíšovu cestu, jako zásadně vzdálenou vůli lidské a lidskému chápání;¹²³ i přesto jsou ale učedníci opakovaně vyzýváni k jejímu následování (16,24–28; 19,28n; 20,18a).

Předpovědi smrti a vzkříšení souvisejí s výpověďmi o budoucí slávě (16,21.25.27n; 17,9–13; 18,11; 19,28n)¹²⁴ a rezonují v reakcích učedníků, zejména Petrových (16,22–28; 17,10–13.23c–27; 20,20–28).¹²⁵ S anticipovaným Ježíšovým vzkříšením nejspíš souvisí i opakované užívání motivu obrácení pozic (poslední budou prvními a první posledními – 19,30; 20,16.26nn).¹²⁶ Na základě spojitosti veršů 16,28 a 17,1 se zdá, že první a druhá předpověď tvoří, včetně látek zařazených mezi nimi, jeden tematický celek. Pět Ježíšových promluv z 18. až 20. kapitoly je do vyprávění včleněno coby rozvedení tematiky Ježíšovy smrti a vzkříšení, kterému jsou učedníci jako jediní, díky své obeznámenosti s charakterem Ježíšovy cesty, schopni porozumět.¹²⁷

Úpravy, kterými Matouš modifikuje vlastní markovskou předlohu, se týkají převážně stylistiky. Zdůrazňuje se v nich význam, které mají předpovědi v rámci celého líčení a upřesňují některé jejich detaily.¹²⁸ Důslednou záměnou slovesa ἀπίσθημι za tvary

¹²⁰ Srov. CARSON, D. A. – LONGMAN, Tremper (ed.) – GARLAND, David E. (ed.). *Matthew* [e-book]. Grand Rapids: Zondervan, 2010. Oddíl „11b. The first passion prediction“.

¹²¹ Srov. FRANCE, R. T. *The Gospel of Matthew*, s. 628.

¹²² Srov. HAGNER, Donald A. *Matthew 14-28*, s. 477.

¹²³ Srov. FRANCE, R. T. *The Gospel of Matthew*, s. 628.

¹²⁴ Srov. tamtéž, s. 629.

¹²⁵ Srov. BLOMBERG, Craig L. *Matthew*. Nashville: Broadman Press, 1992. S. 258.

¹²⁶ Viz MOUNCE, Robert C. *Matthew* [e-book]. Grand Rapids: Baker Books, 2011. Oddíl „§20 The Last Who Are First“.

¹²⁷ Viz FRANCE, R. T. *The Gospel of Matthew*, s. 630. Viz také LUZ, Ulrich. *Matthew 8-20*. Minneapolis: Fortress Press, 2001. S. 378.

¹²⁸ Viz HAGNER, Donald A. *Matthew 14-28*, s. 477. Matouš nahrazuje řeč o smrti (sloveso ἀποκτείνω) explicitní zmínkou o ukřižování (σταυρώω – 20,19). Srov. MOUNCE, Robert C. *Matthew*, oddíl „§20 The Last Who Are First“; LUZ, Ulrich. *Matthew 8-20*, s. 380–381.

ἐγείρω se zdá obracet pozornost k původci děje, k Bohu,¹²⁹ avšak vyvozovat z této odlišnosti jakékoliv hlubší teologické důsledky by patrně nebylo ani zde opodstatněné.¹³⁰ Druhá z výraznějších změn se týká nahrazení obratu μετὰ τρεῖς ἡμέρας tvarem τῆ τρίτη ἡμέρα – vzkříšení „třetího dne“. V tomto tvaru obrat odpovídá údajem z prvotního kérygmatu („třetího dne byl vzkříšen podle Písem“, 1 K 15,4b – 4.2.8),¹³¹ a je také přesnější. Ačkoliv v souladu s židovským počítáním času, kdy každé jitro¹³² (případně i jakákoliv jiná část dne¹³³) označovala celý nový den, lze počítat mezi Ježíšovou smrtí v pátek a vzkříšením v posobotním jitru tři dny, fakticky jde jen o dva dny,¹³⁴ takže původní Markova formulace mohla být nejasná či problematická. V 12,40, 26,61 či 27,63 ji Matouš neupravuje snad proto, že události ze závěru vyprávění anticipuje pouze nepřímou, zastřeněji, a nechce zde sdělovat faktografické údaje.¹³⁵ Povaha redakčních zásahů ale v každém případě ukazuje, že s formulací evangelisté pracovali jako s konkrétním časovým údajem, nikoliv neurčitou výpovědí o krátkosti doby mezi smrtí a vzkříšením, jak předpokládají někteří badatelé.¹³⁶

5.2.3. Mt 17,9

Ani Matoušova verze scény sestupu z hory, v níž v celém vyprávění Ježíš naposledy vyzývá učedníky k mlčenlivosti o svém mesiášství, nevykazuje žádné významné rozdíly oproti markovské předloze Mk 9,9 (5.1.3). Také úpravy vnější perikopy v. 9–13 jsou převážně stylistické; Matouš v nich hlavně nahrazuje některá neobratná spojení či obtížněji srozumitelné formulace.¹³⁷ S tímto záměrem patrně i zaměňuje sloveso ὀπίστημι

¹²⁹ Viz užití slovesa i mimo kontext Ježíšova vzkříšení – Mt 9,25; 10,8; 11,5; 14,2; 27,52. Srov. FRANCE, R. T. *The Gospel of Matthew*, s. 633.

¹³⁰ I u Matouše Ježíš vystupuje ve svém následování předznačené cesty poslušného Božího syna aktivně, zejména v pašijním vyprávění. Srov. LUZ, Ulrich. *Matthew 8-20*, s. 381.

¹³¹ Srov. HAGNER, Donald A. *Matthew 14-28*, s. 574.

¹³² Viz HEALY, Mary. *The Gospel*, oddíl „Second Prophecy of the Passion“.

¹³³ Viz WESSEL, Walter W. – STRAUSS, Mark L. – LONGMAN, Tremper (ed.) – GARLAND, David E. (ed.). *Mark*, oddíl „F. Second Prediction of the Passion“.

¹³⁴ Dnešní čtenář je zvyklý početní dní odvozovat od počtu uběhlých nocí – v tomto případě dvou.

¹³⁵ Oba druhy formulací se někdy oddělují: zatímco druhý, pokrývající výše uvedená místa, spojují někteří autoři se starozákonními texty, první (předpovědi smrti a vzkříšení) vztahují k událostem ze závěru evangelia. Srov. FRANCE, R. T. *The Gospel of Matthew*, s. 634; viz také DAVIES, Margaret. *Matthew*. Sheffield: Sheffield Phoenix Press, 2009. S. 135; HAGNER, Donald A. *Matthew 14-28*, s. 479–480. Někteří komentátoři se naopak domnívají, že v obou spojeních „po třech dnech“ a „třetího dne“ se evangelisté odkazují k témuž a nelze mezi nimi spatřovat žádný reálný rozdíl – viz např. MOUNCE, Robert C. *Matthew*, oddíl „§20 The Last Who Are First“.

¹³⁶ Viz STEIN, Robert H. *Mark*, s. 402; LUZ, Ulrich. *Matthew 8-20*, s. 218.

¹³⁷ Asociace mezi postavami Eliáše a Jana Křtitele (v. 13, srov. s Mt 11,10.14) a Ježíšem a trpícím Božím služebníkem (v. 12b) se zde již pouze nenaznačuje, ale vyjadřuje zcela explicitně. Dále viz HAGNER, Donald A. *Matthew 14-28*, s. 496–497.

za mediopasivní ἐγείρομαι (konj. aor. pasiva ἐγερθῆ): připodobňuje místo znění prvotního kérygmatu a jazyku církve.¹³⁸

Také v Matoušově verzi se Ježíš snaží zabránit rozšíření vědomí o slávě, která mu náleží coby právě zjevenému Synu člověka. Tato sláva nesmí být zvěstována odděleně od jeho utrpení, které je ale zatím ještě věcí budoucnosti (v. 12c). Část Mk 9,10, v níž se učedníci pozastavují nad Ježíšovou zmínkou o vzkříšení, Matouš v rámci zjednodušení vypouští. I v jeho verzi se podivení učedníků netýká samotného vzkříšení, ale vychází ze zařazení této události do eschatologického plánu dějin, který znali od zákoníků („napřed musí přijít Elijáš“ – v. 10), avšak jejich zmatenost naznačuje přímočařeji, pomocí namítajícího οὐν v úvodu jejich otázky.¹³⁹ O korekci příliš negativního vyobrazení nechápavosti učedníků se zde nicméně, jak předpokládá Hagner, patrně nejedná.¹⁴⁰

5.2.4. Mt 26,31n

Předpověď odpadnutí učedníků, Ježíšova vzkříšení a setkání v Galileji se v Matoušově evangeliu prakticky neliší od markovské předlohy Mk 14,27n (5.1.4). Redakční úpravy se opět týkají především stylu: doplněním pasáže o klíčová slova celého vyprávění („odpadnout“ – v. 31, „této noci“, „zapřít“ – v. 34) se stává vyprávění soudržnějším k vnějšímu líčení.¹⁴¹ Zcela jasná není povaha úprav citace Za 13,7 (v. 31), v každém případě se jimi ale význam septuagintního textu, s nímž evangelista pracuje, nijak znatelně neposouvá.¹⁴²

Matouš v této perikopě nemusí upravovat sloveso pro zmrtvýchvstání: přebírá původní Markův infinitiv pasivního aoristu ἐγερθῆναι, který zcela odpovídá jeho důrazu na Boží jednání, nevyhnutelně směřující ke vzkříšení a napravení všech předpovězených selhání učedníků.¹⁴³ Opakováním příslibu setkání v Galileji (28,7), místa počátku Ježíšova

¹³⁸ Srov. HAGNER, Donald A. *Matthew 14-28*, s. 497.

¹³⁹ τί οὐν – „proč tedy“; ČSP, ČEP: „jak to“. Srov. FRANCE, R. T. *The Gospel of Matthew*, s. 653; CARSON, D. A. – LONGMAN, Tremper (ed.) – GARLAND, David E. (ed.). *Matthew*, oddíl „13b. The place of Elijah“.

¹⁴⁰ Matoušova úprava na postavení učedníků věcně nic nemění – i v jeho verzi Ježíšově výpovědi nerozumějí, rozvažují o ní a žádají Ježíše o vysvětlení. Viz HAGNER, Donald A. *Matthew 14-28*, s. 497.

¹⁴¹ LUZ, Ulrich. *Matthew 21-28*, s. 386–387.

¹⁴² Viz FRANCE, R. T. *The Gospel of Matthew*, s. 998.

¹⁴³ Sloveso σκανδαλίζω užívá Matouš také v Mt 5,29n; 13,21; 18,8n; 24,10; tato odpadnutí či selhání však nemají vždy (tak jako i v naší perikopě) fatální či nenapravitelný charakter. Viz tamtéž, s. 997.

pozemského působení (4,12–25), a poté i vyličením jeho uskutečnění (28,16–20), se tento moment ještě více zdůrazňuje.¹⁴⁴

5.2.5. Mt 12,39n

39 <i>ὁ δὲ ἀποκριθεὶς εἶπεν αὐτοῖς, Γενεὰ πονηρὰ καὶ μοιχαλὶς σημεῖον ἐπιζητεῖ, καὶ σημεῖον οὐ δοθήσεται αὐτῇ εἰ μὴ τὸ σημεῖον Ἰωνᾶ τοῦ προφήτου.</i>	39 <i>On jim však odpověděl: „Pokolení zlé a cizoložné vyhledává znamení, ale znamení mu nebude dáno, kromě znamení proroka Jonáše.</i>
40 <i>ὡσπερ γὰρ ἦν Ἰωνᾶς ἐν τῇ κοιλίᾳ τοῦ κήτους τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας, οὕτως ἔσται ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καρδίᾳ τῆς γῆς τρεῖς ἡμέρας καὶ τρεῖς νύκτας.</i>	40 <i>Vždyť jako byl Jonáš v břiše velké ryby tři dny a tři noci, tak bude Syn člověka tři dny a tři noci v srdci země.</i>

I přesto, že Ježíšova řeč o znamení Jonášově (12,39–42) zmrtnýchvstání explicitně nezmiňuje, náleží tato pasáž bezpochyby k materiálu, v němž se o tematice vzkříšení hovoří v užším smyslu. Je zřejmé, že pobytem „v srdci země“ (v. 40) míní Ježíš smrt, z níž má být, podobně jako prorok Jonáš z břicha velryby, vysvobozen Božím zásahem (Jon 2,10n). V rámci evangelia jde o první řady z Ježíšových předpovědí smrti a vzkříšení (viz 5.2.2), třebaže ještě poněkud hádankovitou a tajemnou.¹⁴⁵

Oddíl je součástí rozsáhlé série sporů s farizeji (12,1–50), v níž Ježíš odráží řadu útoků proti své osobě a svému působení.¹⁴⁶ Navazuje na předcházející nařčení, že činí zázraky ve spolčení se Satanem (12,24);¹⁴⁷ nyní se farizeové, spolčení navíc se zákoníky, dožadují u Ježíše znamení, kterým by dokázal pravdivost toho, co jim na toto nařčení odpověděl (12,25–37). Ježíš však nepřipouští žádné jiné znamení než znamení Jonášovo (v. 39) a v rámci tří přirovnání (v. 40–42) vztahuje příběh proroka na svůj osud. V úseku o exorcismu (v. 43–45) se vrací zpět se ke scéně uzdravení slepého (v. 22–29), avšak i zde jde o konfrontaci – hovoří o zlém pokolení (v. 39, 41, 42, 45).¹⁴⁸

¹⁴⁴ Srov. tamtéž.

¹⁴⁵ Ježíš budoucí události doposud pouze nejasně naznačoval – srov. Mt 9,15. Explicitně začne o svém zmrtnýchvstání hovořit, s rostoucí otevřeností a zřetelností, teprve v rámci výše uvedených tří předpovědí utrpení.

¹⁴⁶ Příčinou střetu jsou zřejmě i Ježíšovy autoritativní prohlášení: „zde je víc než chrám“ (v. 6), „Syn člověka je pánem nad sobotou“ (v. 8). Srov. FRANCE, R. T. *The Gospel of Matthew*, s. 487.

¹⁴⁷ Úvodní τότε ἀπεκρίθησαν, „tehdy odpověděli“ naznačuje bezprostřednost – „vtom“ odpověděli, „hned nato“, jak ukazuje úvod navazující části v. 46–50 (ἔτι αὐτοῦ λαλοῦντος – „ještě když mluvil“). Celou sérii při s autoritami Matouš líčí jako nepřetržitý sled událostí. Srov. MRÁZEK, Jirí. *Evangelium*, s. 215.

¹⁴⁸ Srov. FRANCE, R. T. *The Gospel of Matthew*, s. 488.

Požadavkem znamení (σημείον) sledují Ježíšovi protivníci starozákonní topos, kdy se autorita proroka či osoby vystupující v Božím jménu dokládala prostřednictvím nadpřirozených úkazů či nevysvětlitelných jevů.¹⁴⁹ V textech synoptiků se těmito znameními nemíní vždy přímo zázraky,¹⁵⁰ neboť ani ty nemusejí nutně pocházet od Boha (24,24);¹⁵¹ význačné spíše je, nakolik se jimi ozřejmuje, že to, co daní osoba hlásá či dělá, odpovídá vyššímu záměru (24,3.30; 26,48). Spíše než další „zaručené“ mocné činy (takto patrně až v 16,1) tak farizeové po Ježíši požadují potvrzení, že ty, které již vykonal a nadále koná, jsou skutečně projevem Boží moci.¹⁵² Takový požadavek sám o sobě nezní nepřátelsky či zlovolně,¹⁵³ Ježíš v něm však rozpoznává neochotu protistrany přijmout jeho osobu a jeho poselství.¹⁵⁴ Bez základní vůle rozpoznat v dobrých důsledcích jeho činů (12,33) Boží působení¹⁵⁵ lze nakonec sebelepší znamení považovat za klam či mámení démonických sil (srov. L 17,20n).¹⁵⁶

Není jasné, co konkrétně znamení Jonášovo představuje (v. 39). Scéna z Mt 16,1–4, v níž se znění 39. verše takřka doslovně opakuje,¹⁵⁷ motiv nijak dále nerozvíjí a v synoptických evangeliích se paralely celé pasáže líčí odlišně (Mk 8,11n; L 11,29–32).¹⁵⁸ Badatelé rozeznávají tři roviny, na kterých může Matouš s motivem Jonášova znamení pracovat. Spojují je:

¹⁴⁹ Viz např. Ex 4,1 – 9.29nn; 7,8–22; 1 S 2,34; Sd 6,36–40; 1 Kr 18,36–39; Iz 7,10–14; 37,30n; 38,7n.

¹⁵⁰ V tom se janovský slovník odlišuje od synoptického: znameními, σημεῖα, míní často přímo zázraky, které však farizeové taktéž odmítají (J 7,31; 11,47n). Viz úvodní text k 5.4.

¹⁵¹ Tak také ve Starém zákoně – viz např. Ex 7,22; Dt 13,1–4.

Zatímco zázraky se typicky odehrávaly v lidské sféře, na zemi, znamení byla jejich potvrzením na nebi nebeské (tak i Mt 16,1). Srov. BRUNER, Frederick Dale. *Matthew: A Commentary. Volume 1: The Christbook, Matthew 1-12*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 2007. S. 573.

¹⁵² Srov. 1 K 1,22a; viz HAGNER, Donald A. *Matthew 1-13*, s. 353.

¹⁵³ Mk 16,17–20; Sk 8,4nn; 14,3; Žd 2,4 aj.

¹⁵⁴ Mk 1,15; Mt 3,2; 4,17.

¹⁵⁵ Mt 4,23; 11,4n; 12,28; 15,30n; L 9,2; 10,9 aj.

¹⁵⁶ Viz MRÁZEK, Jiří. *Evangelium*, s. 215–216.

¹⁵⁷ Pouze se zde vypouští τοῦ προφήτου – namísto o proroku Jonášovi se v závěru 4. verše hovoří jen o Jonášovi.

¹⁵⁸ Tyto odlišnosti vedou některé badatelé k tomu, aby původ řeči o znamení Jonášově nespojovali s navazující částí v. 41–42, popř. předpokládají, že Marek originální látku Q, tak jak ji vidíme u Matouše či Lukáše, zkrátil. Detailněji viz CARSON, D. A. – LONGMAN, Tremper (ed.) – GARLAND, David E. (ed.). *Matthew*, oddíl „c. Continued confrontation“; LUZ, Ulrich. *Matthew 8-20*, s. 214.

- 1) s prorokovým voláním po obrácení, neméně zřetelném i v Ježíšově zvěsti, popř. obecněji celém Jonášově prorockém působení;
- 2) se zázračným vysvobozením z břicha velryby předznamenávající Ježíšovu záchranu z moci podsvětí; či
- 3) samotnou postavou proroka Jonáše, potažmo Syna člověka.¹⁵⁹

Paralely, v nichž se výpověď nijak nerozvádí (Mk 8,11n; Mt 16,4), rozumí Jonášovým znamením absenci znamení: Ježíš je tazatelům odmítá podat.¹⁶⁰ Jako nejpravděpodobnější se nicméně zdá druhá možnost, že sice Matouš Jonášův příběh spojuje s Ježíšovou smrtí a vzkříšením (v. 40). Sleduje přitom koncepci vzkříšení, kterou jsme viděli v doposud představených evangelních textech a pracuje při tom s konotacemi, které mělo vyprávění o Jonášovi ve Starém zákoně (Jon 2,3–10). Břicho velryby odkazovalo k mytologickým vyobrazením šeolu, říše mrtvých,¹⁶¹ z níž se, zejména v žalmech,¹⁶² volá po vysvobození. Se vzkříšením souvisí i motiv tří dnů a tří nocí, po kterých ve Starém zákoně začíná Bůh jednat ve prospěch člověka, popř. se jedná o dobu, kdy končí doba jeho zkoušek.¹⁶³ A je to opět Bůh, který zde člověka, projevujícího pokoru a odevzdanost, zachraňuje. Ježíšův příběh se tak s Jonášovým připodobňuje na obecné, typologické rovině. Toto propojení má zřejmě původ teprve v tradici rané církve, která jej znala, na rozdíl od farizeů ve vyprávění, až do konce.¹⁶⁴ Nakonec jej však jeho význam pochopí i oni (27,63).

Všechny verze líčení shodně vypovídají, že k rozhodnutí pro nebo proti Ježíši musí farizeům stačit to, co vidí, případně to, co se s ním má již brzy stát v Jeruzalémě. To je také vlastní výpovědí perikopy: zázraky pro efekt, které by přihlížející ohromily svou velkolepostí, Ježíš ze zásady nekoná. Víru požaduje vždy na základě svobodného osobního rozhodnutí, mocné činy a znamení k němu mohou člověka nanejvýše

¹⁵⁹ Detailněji viz LUZ, Ulrich. *Matthew 8-20*, s. 218–219; BRUNER, Frederick Dale. *Matthew*, s. 574; CARSON, D. A. – LONGMAN, Tremper (ed.) – GARLAND, David E. (ed.). *Matthew*, oddíl „c. Continued confrontation“.

¹⁶⁰ Srov. MRÁZEK, Jiří. *Evangelium*, s. 216–217.

¹⁶¹ Viz LUZ, Ulrich. *Matthew 8-20*, s. 217.

¹⁶² Ž 16,10; 18,5n; 27,1; 30,3; 31,23; 42,7; 69,1n; 77,11n; 116,3 aj.

¹⁶³ Srov. např. Gn 42,17n; Ex 19,11.16; Oz 6,2. Dále viz LUZ, Ulrich. *Matthew 8-20*, s. 217.

K diskrepanci mezi formulací „tři dny a tři noci“ a vzkříšením „třetího dne“ z Mt 27,63 viz 5.2.2; srov. také CARSON, D. A. – LONGMAN, Tremper (ed.) – GARLAND, David E. (ed.). *Matthew*, oddíl „c. Continued confrontation“.

¹⁶⁴ Srov. HAGNER, Donald A. *Matthew 1-13*, s. 354.

nasměřovat.¹⁶⁵ V opakovaných výpovědích o nevěrném a zlém pokolení (γενεᾶ πονηρὰ καὶ μοιχαλὶς – v. 39) tedy Ježíš kritizuje absenci otevřenosti a důvěry v blízkost Boží spásy. Ve svých kázáních vždy tuto otevřenost nekompromisně vyžaduje (srov. zejm. 17,17), avšak jeho vyzyvatelé, ačkoliv kolem sebe dnes a denně působení mohou spatřovat působení Boží moci, tuto moc odmítají rozpoznat a přijmout.¹⁶⁶

Vnější formou navazuje výrok o zlém pokolení na motiv z Dt 32,5.¹⁶⁷ Je nevěrné (μοιχαλὶς¹⁶⁸), protože odmítá uvěřit Bohu bez potvrzujícího zásahu.¹⁶⁹ Jestliže však pohanům z Ninive mohlo stačit působení Jonáše (v. 41) a královně ze Sáby (královně „jihu“)¹⁷⁰ Šalamounova moudrost (v. 42), není žádných dalších znamení zapotřebí – tím spíše, že Syn člověka je více než Jonáš, resp. Šalamoun!¹⁷¹ V souladu s Boží vůlí, jak ukazuje pasivum divinum οὐ δοθήσεται,¹⁷² musejí znamení, které jim již bylo dáno, buď přijmout, nebo nechat být. Ty, kteří se rozhodnou pro druhou možnost, budou tímto znamením usvědčeni z vlašnosti a přílišné sebejistoty.¹⁷³ Jejich nedůvěra a odmítnutí Syna člověka se na pozadí slávy, kterou manifestuje jeho zmrtvýchvstání,¹⁷⁴ samy stanou znamením. Toto nové znamení však již bude určeno okolním národům (28,16–20),¹⁷⁵ které budou soudit Izrael (8,10nn; 21,43).¹⁷⁶

5.2.6. Mt 27,51nn

51 <i>Καὶ ἰδοὺ τὸ καταπέτασμα τοῦ ναοῦ ἐσχίσθη ἀπ' ἄνωθεν ἕως κάτω εἰς δύο, καὶ ἡ γῆ ἐσειέθη, καὶ αἱ πέτραι ἐσχίσθησαν,</i>	51 <i>A hle, opona svatyně se roztrhla ve dvě odshora až dolů a země se zatřásla a skály se roztrhly</i>

¹⁶⁵ Viz tamtéž, s. 353. Požadavek znamení může být podle Wilkinse zaměřena i vysloveně proti Ježíši – farizeové mohli jednoduše hledat cokoli, co by bylo možné otočit proti Ježíši. Viz WILKINS, Michael J. *Matthew* [e-book]. Grand Rapids: Zondervan, 2004. Oddíl „Confrontations with the Pharisees over Their Demand for a Sign“.

¹⁶⁶ J 4,47–50; viz také Mk 12,28–31; Mt 6,33.

¹⁶⁷ Srov. také Dt 1,35; Nu 14,28–31.

¹⁶⁸ Doslova zde Ježíš mluví o cizoložném pokolení – navazuje tím na starozákonní motiv nevěrnosti Hospodinu. Viz Oz 3,1; Jr 3,8.20; Ez 16,38; 23,2nn.45; Iz 57,3–9.

¹⁶⁹ Srov. FRANCE, R. T. *The Gospel of Matthew*, s. 488. Brunner navrhuje doslovnější čtení, kdy by cizoložství znamenalo především nemorálnost, zkaženost charakteru – viz BRUNER, Frederick Dale. *Matthew*, s. 574.

¹⁷⁰ Viz 1 Kr 10,1–10; 2 Pa 9,1–12.

¹⁷¹ Srov. také L 16,31. Viz BLOMBERG, Craig L. *Matthew*, s. 207.

¹⁷² Další znamení adresátům „nebude dáno“ Bohem.

¹⁷³ Viz MRÁZEK, Jiří. *Evangelium*, s. 217–218.

¹⁷⁴ Jak však ukáže další vyprávění, Ježíšovi oponenti nebudou ani toto, již zcela zjevené znamení s to rozpoznat. Srov. HAGNER, Donald A. *Matthew 1–13*, s. 354.

¹⁷⁵ Srov. LUZ, Ulrich. *Matthew 8–20*, s. 218.

¹⁷⁶ HAGNER, Donald A. *Matthew 1–13*, s. 355.

52 *καὶ τὰ μνημεῖα ἀνεώχθησαν καὶ
πολλὰ σώματα τῶν κεκοιμημένων
ἀγίων ἠγέρθησαν,*

52 *a hroby se otevřely a mnohá
těla zesnulých svatých byla
vzkříšena;*

53 *καὶ ἐξελθόντες ἐκ τῶν μνημείων
μετὰ τὴν ἔγερσιν αὐτοῦ εἰσῆλθον εἰς
τὴν ἀγίαν πόλιν καὶ ἐνεφανίσθησαν
πολλοῖς.*

53 *když vyšli z hrobů po jeho
vzkříšení, vstoupili do svatého
města a ukázali se mnohým.*

Scéna otevření hrobů a vzkříšení svatých nás přesouvá do závěrečných etap celého vyprávění. Navazuje na Ježíšovu smrt na kříži (27,50), kterou pomocí série apokalypticko-eschatologických obrazů představuje jako událost zásadního významu pro nebeský svět a přinášející na zem spásu. Popis jejich soteriologických důsledků, jak je líčí obraz vzkříšení „zesnulých svatých“ (v. 52), celek propojuje s Ježíšovým zmrtvýchvstáním. Souvislost obou událostí Matouš naznačuje užitím obdobně zaměřených apokalyptických obrazů (viz 28,2n – 5.5.3), především se ale obě scény protínají dějově. Druhou fází obrazu vzkříšení svatých, opuštění hrobů, nechává uskutečnit teprve po Ježíšově vzkříšení (μετὰ τὴν ἔγερσιν αὐτοῦ – v. 53).¹⁷⁷ Teprve po něm bude zcela odhalen eschatologický plán dějin a budou naplněna odkazovaná starozákonní zaslíbení. Přestože se v tomto ohledu teologická výpověď perikopy neliší od způsobu, kterým Ježíšovu smrt a zmrtvýchvstání interpretují také další novozákonní látky, vyznačuje se text oproti nim také několika odlišnostmi.

Motivy zemětřesení, otevření hrobů, vzkříšení mrtvých a jejich zjevení v Jeruzalémě vkládá Matouš v rámci kompaktního dějového bloku mezi obrazy roztržení chrámové opony (27,51) a výpověď setníka (27,54).¹⁷⁸ Popisovaným událostem předchází také příchod temnoty (27,45). Ačkoliv poslední tři motivy nacházíme také v paralelních synoptických líčeních,¹⁷⁹ děj naší perikopy se vyskytuje pouze u Matouše. Mimo synoptické spisy vykazuje určité podobnosti s Ježíšovou výpovědí o vzkříšení z mrtvých

¹⁷⁷ Obrat ἔγερσιν (v rámci Nového zákona hapax legomenon) považují někteří badatelé za pozdější vsuvku, kterou měl editor upravovat původní Matoušův text tak, aby odpovídal teologickým výpovědím rané církve; tento hypotetický předpoklad je však značně vratký. Viz CARSON, D. A. – LONGMAN, Tremper (ed.) – GARLAND, David E. (ed.). *Matthew*, oddíl „15. Immediate impact of the death (27:51–56)“; LUZ, Ulrich. *Matthew 21–28*, s. 568–569.

Řecký text také připouští vztahení celé konstrukce μετὰ τὴν ἔγερσιν αὐτοῦ k předchozímu participiu ἐξελθόντες ἐκ τῶν μνημείων – (svatých), kteří „vyšli z hrobů“. Ježíšovo vzkříšení by pak zahajovalo opuštění hrobů, nikoliv jejich zjevení v Jeruzalémě. Gramatická konstrukce celé věty ale spíše napovídá opačné možnosti, ke které se také přiklání většina překladů. Viz HAGNER, Donald A. *Matthew 14–28*. Dallas: Word Books, 1993. S. 850.

¹⁷⁸ Více ohledně struktury perikopy viz v HAGNER, Donald A. *Matthew 14–28*, s. 848.

¹⁷⁹ Temnota: Mk 15,33; L 23,44 (zatmění slunce); roztržení chrámové opony: Mk 15,38; L 23,45; výpověď setníka: Mk 15,39; 23,47.

z J 5,25–29 (5.6.2), a podle některých badatelů vychází náš text i tato látka ze shodného tradičního materiálu.¹⁸⁰ Jiní badatelé připisují autorství naší perikopy Matoušovi, popř. v ní spatřují stopy jiné tradice, kterou Matouš včlenil do svého vyprávění.¹⁸¹ Ne zcela jasným zůstává, ke kterým biblickým textům se v textu Matouš odkazuje. Některé z obrazů lze vcelku přesvědčivě spojovat s motivy druhochrámové apokalyptiky, konkrétně z Knih Zacharjáše a Agea (zemětřesení – Ag 2,6; Za 14,5;¹⁸² pukání skal – Za 14,4n¹⁸³); v případě ostatních je identifikace původních textů problematictější. Všeobecnému vzkříšení se svým vnějším zpracováním nejvíce podobá scéna vzkříšení suchých kostí z Ez 37,12n.¹⁸⁴ Obě místa se ale také v některých momentech rozcházejí, především pak skutečností, že Matouš, na rozdíl od Ezechiela, nevykresluje všeobecné vzkříšení zbožných Židů (οι ἅγιοι, „svatých“, v biblickém jazyce také spravedlivých¹⁸⁵), nýbrž vzkříšení *mnohých* z nich (v. 52).¹⁸⁶ Jasně není ani to, na které texty naráží scéna jejich zjevení ve svatém městě. Evangelista je viditelně nespojuje s novým, eschatologickým Jeruzalémem (Zj 21,2.27 – Iz 35,8; 52,1), ale s Jeruzalémem pozemským, který v evangeliu jinak opisuje v negativních odstínech.¹⁸⁷ Možné předlohy místa se také spatřují např. v Da 12,2; Iz 26,19 či Ž 22,28–31.¹⁸⁸

Jakou má však Ježíšova smrt, doprovázená uvedenými eschatologicko-apokalyptickými obrazy, v Matoušově líčení význam? Především se zdá, že evangelista odděluje její soteriologické důsledky od eschatologických představ o konci dějin. Ty samy o sobě zůstávají věcí budoucnosti (13,40.49; 28,20; srov. 24,3–14). Pavlovské schéma, v němž zemřelý a vzkříšený Ježíš vystupuje jako prvorozený z mrtvých (1 K 15,20 – 4.2.9; Ko 1,18 – 4.4.3; Zj 1,5 – 6.4.1; srov. Ř 8,29 – 4.4.1) a předznačuje

¹⁸⁰ Viz FRANCE, R. T. *The Gospel of Matthew*, s. 1083.

¹⁸¹ Srov. PACIOREK, Antoni. *Ewangelia według św. Mateusza, rozdziały 14-28*. Częstochowa: Edycja Świętego Pawła, 2016. S. 674.

¹⁸² Viz také např. Iz 5,25; 24,18; Ez 37,7 LXX; Jl 12,10; 3,16; Na 1,5n. Zemětřesení je obecně v Bibli průvodním jevem Božích sebezjevení – viz např. Ex 19,18; Sd 5,5; 1 Kr 19,11n; Ž 18,8.

¹⁸³ Viz také 1 Kr 19,1; Na 1,6; 1 Hen 1,7.

¹⁸⁴ Viz HARRINGTON, Daniel J. – HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Evangelium podle Matouše*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2003. S. 430–433. R. T. France v Ez 37,7 poukazuje na přítomnost prvků, které vzdáleně připomínají i matoušovské zemětřesení – „hluk“ a „dunění“. Srov. FRANCE, R. T. *The Gospel of Matthew*, s. 1082.

¹⁸⁵ Takto např. Da 17,18 LXX. Viz FRANCE, R. T. *The Gospel of Matthew*, s. 1081.

¹⁸⁶ Může tedy spíše jít o konkrétní zemřelé osobnosti pohřbené v blízkosti města – viz tamtéž. Ulrich Luz také s odkazem na dobové prameny upozorňuje, že Ezechielovu scénu, která původně předpovídala návrat vyvoleného národa z exilu do vlasti, sice dobový judaismus chápal v různých přeznačených smyslech, nikoliv však, jako zde Matouš, eschatologicky. Viz LUZ, Ulrich. *Matthew 21-28*, s. 567.

¹⁸⁷ Mt 23,37nn; srov. také Mt 27,24n. Srov. LUZ, Ulrich. *Matthew 21-28*, s. 567–568.

¹⁸⁸ Viz BRYAN, Christopher. *The resurrection*, s. 90. Harrington vidí hlavní inspiraci textu v uvedeném žalmu, který má určovat strukturu celé scény Ježíšova ukřižování. Viz HARRINGTON, Daniel J. *Evangelium*, s. 433.

svým příběhem osud každého věřícího (4.4.4),¹⁸⁹ docházejí svého konkrétního výrazu již nyní. Vzkříšení věrných zde není vázáno až k Pánově příchodu ve slávě (1 K 15,23 – 4.4.2; 1 Te 4,16n – 4.2.14).¹⁹⁰ I přesto ale evangelista nerezignuje na symboliku užitých apokalypticko-eschatologických obrazů a pracuje zejména s jejím zjevovatelským rozměrem a koncepcí přelomu věků.¹⁹¹ Je to právě popisovaná řada událostí po Ježíšově smrti, která přivádí, na rozdíl od paralelních synoptických vyprávění, setníka k christologickému vyznání z v. 54;¹⁹² obzvláště zřetelně se teofanický rozměr znamená podtrhuje při líčení „druhého zemětřesení“¹⁹³ v rámci scény nalezení prázdného hrobu (28,2n – 5.5.3). Jestliže u motivů, které Ježíšovu smrt doprovázejí ve všech synoptických vyprávěních, je eschatologické zaměření sporné,¹⁹⁴ mají všechny Matoušem popisované události zřetelně charakter mocného Božího zásahu do dějin a přicházejícího soudu nad světem. Již nyní se jimi naznačuje a uvádí nová éra dějin, působící moc budoucího věku, třebaže stávající věk svého úplného konce stále ještě nedochází.¹⁹⁵

Celou perikopu pak Matouš koncipuje jako symbolické vyprávění, na jehož pozadí se jednak formulují christologické výpovědi, jednak vykresluje dějinně spásná perspektiva rané církve. Obě roviny se v textu prolínají. V líčení apokalyptických událostí evangelista sleduje Boží odpověď na Ježíšovu vydanost a krajní opuštěnost ode všech na kříži,¹⁹⁶ která v tomto světle nabývá až majestátních rysů,¹⁹⁷ a podle některých badatelů také spásný sestup do říše smrti.¹⁹⁸ Naplňují se zde ale také předpovězené události: v roztržení chrámové opony lze rozpoznat konec Chrámu, ať již fyzický (zničení), či v přeneseném významu (vyprázdnění jeho funkce),¹⁹⁹ a lze očekávat, že vzkříšení svatí budou v Jeruzalémě přinášet svědectví na Božím soudu, jehož blížící se příchod na svaté město předjímal Ježíš v předchozím vyprávění (23,37nn; 24,2.15–22).²⁰⁰ Dojem kusosti a určité

¹⁸⁹ Srov. také Sk 26,23 – 6.1.8; Žd 11,35 – 6.2.3.

¹⁹⁰ Viz WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 635–636.

¹⁹¹ Viz BRYAN, Christopher. *The resurrection*, s. 89.

¹⁹² FRANCE, R. T. *The Gospel of Matthew*, s. 1083.

¹⁹³ Jen sotva lze předpokládat, že Matouš líčí v obou scénách tentýž děj, takže by popis zemětřesení byl v naší perikopě pouze předjímku toho, co se má stát po Ježíšově vzkříšení – srov. HAGNER, Donald A. *Matthew 14-28*, s. 850.

¹⁹⁴ Viz FRANCE, R. T. *The Gospel of Matthew*, s. 1080; LUZ, Ulrich. *Matthew 21-28*, s. 543–544, 566.

¹⁹⁵ Více o popisovaném anticipovaném modelu matoušovské eschatologie viz v 5.5.3.

¹⁹⁶ Viz LUZ, Ulrich. *Matthew 21-28*, s. 563–564.

¹⁹⁷ Kromě „seismických úkazů“ sem někteří badatelé řadí i roztržení chrámové opony, v němž rozeznávají starozákonní motiv roztržením šatů, gesto krajního žalu či pohnutí. V tomto případě by je činil samotný Bůh. Srov. např. Gn 37,29.34; 2 Kr 2,12 aj., viz také Mt 26,65. Viz PACIOREK, Antoni. *Ewangelia, rozdziały 14-28*, s. 675–676.

¹⁹⁸ Viz BRYAN, Christopher. *The resurrection*, s. 89.

¹⁹⁹ Viz Mt 24,1n. Srov. PACIOREK, Antoni. *Ewangelia, rozdziały 14-28*, s. 675–676.

²⁰⁰ Srov. LUZ, Ulrich. *Matthew 21-28*, s. 571.

kostrbatosti, které celé vyprávění budí, vyniká patrně ze skutečnosti, že Matouš zde kombinuje látky, které spolu původně nesouvisely. Přirozené otázky čtenáře týkající se bližšího určení vzkříšených, povaze jejich těl, místě, kde se nacházeli mezi svým vzkříšením z hrobů a příchodem do Jeruzaléma,²⁰¹ tedy míří mimo původní intenci textu. Matouš se v něm soustředí primárně na význam Ježíšovy smrti a její zasazení do kontextu dobových očekávání.²⁰² Předznačuje se jí, a vlastně již i zahajuje Boží soud a rozhodující obrat dějin, jakkoliv je tento zlom viditelný zatím pouze některým.²⁰³

5.3. Evangelium podle Lukáše

Podobně jako Matouš, i Lukáš přebírá látky o Ježíšově utrpení, smrti a vzkříšení od Marka, podrobuje je však významným úpravám. V rámci samostatných výroků o vydání (24,6n – 5.3.4), utrpení, (17,25; 24,25n.46 – 5.3.4), zavržení (17,25) i různých jejich propojení (viz 5.3.4) je nechává rezonovat napříč celým vyprávěním.

Relativně často také třetí evangelista rozpracovává látky, které se v ostatních evangeliích nevyskytují. Tento zvláštní lukášovský materiál, charakteristický zastřenou řečí plnou narážek a náznaků,²⁰⁴ nacházíme zejména v Ježíšových výrocích o vlastní smrti (5.3.2) a všeobecném vzkříšení z mrtvých (14,14; 20,35; srov. také 13,28 – 5.6.2). Motiv zmrtvýchvstání lze ale rozeznat v nějaké více či méně zřetelné podobě i na pozadí řady dalších témat: ve výpovědích o navštívení lidu Hospodinem (1,68; 7,16; 19,44), záchrany z beznadějné situace (10,30–37), návratu a přijetí ztraceného syna (15,24.32) či ve scéně skutečného vzkříšení syna vdovy z Naim (7,11–17). Jde-li o vzkříšení samotného Ježíše, zahrnuje je ve svých látkách Lukáš nejčastěji pod motiv smrti. Hovoří o ní buď přímo (13,33), nebo pomocí obrazů vzetí ženicha (5,35), křtu (12,49n) či výpovědi o utrpení (24,25n – 5.3.4) a zavržení (17,25). V závěru evangelia se vzkříšení spojuje s Ježíšovým vstupem do slávy (24,26 – 5.5.4). Pouze jednou evangelista zmiňuje Ježíšovo vzkříšení i přímo, v užším smyslu. Zmrtvýchvstání, o kterém čteme v závěru podobenství o boháči a Lazarovi, se sice vztahuje k očekávanému všeobecnému vzkříšení na konci věku, z kontextu je ale jasné, že se v něm i naráží také na zmrtvýchvstání Ježíše (16,31 – viz 5.3.3).

²⁰¹ Srov. PACIOREK, Antoni. *Ewangelia, rozdziały 14-28*, s. 674.

²⁰² Srov. HARRINGTON, Daniel J. *Evangelium*, s. 434.

²⁰³ Viz WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 635; PACIOREK, Antoni. *Ewangelia, rozdziały 14-28*, s. 677; BRYAN, Christopher. *The resurrection*, s. 89–90.

²⁰⁴ Viz srov. 2,34n.48n.

Lukášovo „evangelium křesťana, který je svědkem ve světě“,²⁰⁵ věnuje velkou pozornost dějinám spásy. Vyznačuje se zvláštní snahou o vylíčení souladu mezi starozákonními zaslíbeními a událostmi, které doprovázejí Ježíšův život a působení rané církve. Všechno, co se v Lukášově vyprávění odehrává, odpovídá Boží vůli. Realizuje se v předurčeném plánu spásy,²⁰⁶ jehož uskutečnění je v dějinách nevyhnutelné (srov. časté užití slovesa δεῖ),²⁰⁷ takže někteří badatelé hovoří až o určitém lukášovském fatalismu.²⁰⁸ Ježíš se však Boží vůli podřizuje vždy dobrovolně a zdá se, že i z vlastní iniciativy (9,51; 13,33)²⁰⁹ – v jeho vzkříšení pak tato vůle dochází úplného prosazení. Naznačuje se jím dějinný zlom, kterým se zahajuje „věk církve“, popisovaný dále v knize Skutků.

Se zřetelem k Božím řízení patrně souvisí i Lukášův zájem na vylíčení hlubokého nepochopení, které chová svět k Ježíši a jeho mesiášství. Ani v průběhu (9,45), ani na konci (18,34) společného putování do Jeruzaléma nejsou s to učedníci pochopit slova svého mistra o jeho budoucím utrpení, smrti a vzkříšení.²¹⁰ Teprve poté, co se tato slova vyplní a oni se setkají se Zmrtvýchvstalým, budou moci (tentokrát již na zcela jiné cestě – z Jeruzaléma do Emauz, 24,13–33 – 5.5.4),²¹¹ přijmout to, co Ježíš opakovaně předjímal. Teprve sám vzkříšený musí učedníkům „otevřít mysl“, aby porozuměli Písmu (24,45). Jakkoliv v tom text evangelia není úplně jednoznačný,²¹² zdá se Lukáš v návaznosti na Iz 53,1nn představovat tuto nechápavost jako přímý důsledek Božího

²⁰⁵ MAREČEK, Petr. *Ježíšovo vzkříšení*, s. 139–140.

²⁰⁶ L 2,40; 12,50; 13,22.32; 22,37; 24,44–47; Sk 2,23 – 6.1.1; 13,29. Srov. BOCK, Darell L. *Luke* [e-book]. Grand Rapids: Zondervan, 1998. Oddíl "18:31–43"; viz také NOLLAND, John. *Luke 9:21-18:34*. Dallas: Word Books, 1993. S. 458.

²⁰⁷ L 2,49; 4,43; 9,22; 13,33; 17,25; 19,5; 21,9; 22,37; 24,7.26.44; Sk 1,16.21; 3,21; 4,12; 5,29; 9,6.16; 14,22; 15,5; 16,30; 17,3; 19,21; 20,35; 23,11; 24,19; 25,10; 27,24.

²⁰⁸ Viz NOLLAND, John. *Luke 9:21-18:34*, s. 465, 467.

²⁰⁹ Srov. MICKIEWICZ, Franciszek. *Ewangelia, rozdziały 1-11*. Częstochowa: Edycja Świętego Pawła, 2012. S. 478–479. V Lukášově textu je však třeba rozlišovat několik koncepcí Božího plánu a jeho realizace. Každá z nich předpokládá různé formy determinismu a ponechává odlišně velký prostor lidské aktivitě. Více viz v COSGROVE, Charles H. *The Divine δεῖ in Luke-Acts: Investigations into the Lukan Understanding of God's Providence*. *Novum Testamentum* 1984, roč. 26, č. 2, s. 189–190.

²¹⁰ Srov. také L 2,50; 24,25 (5.3.4).

²¹¹ Jeruzalém hraje v Lukášově líčení zvláštní roli, která úzce souvisí s předurčeným Božím plánem spásy. Viz BROWN, Raymond E. *A Risen Christ in Eastertime: Essays on the Gospel Narratives of the Resurrection*. Minnesota: The Liturgical Press, 1991. S. 39–40; GREEN, Joel B. *The Gospel of Luke*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 1997. S. 659–660.

²¹² Kromě přímého Božího působení lze uvažovat nejméně o třech dalších příčinách, proč v Lukášově vyprávění učedníci nepřijali Ježíšovy předpovědi vlastní smrti a vzkříšení. Pokud pro ně nebyla příliš problematická již samotná představa trpícího Mesiáše, mohla jejich reakce souviset s tím, že nerozuměli tomu, jakým způsobem má Ježíšova smrt naplňovat starozákonní předpovědi, popř. proč má přislíbený Mesiáš zemřít. Srov. STEIN, Robert H. *Luke*. Nashville: Broadman Press, 1992. S. 461–462.

působení: Bůh sám znemožňuje, aby učedníci před stanovenou dobou pochopili či přijali jeho plány (viz zejm. 18,34b – 5.3.2).²¹³

O vzkříšení Lukáš hovoří pomocí sloves ἐγείρω a ἀνίστημι a, podobně jako Marek, ani on mezi nimi nesleduje žádný významný rozdíl. Bez zřetelného rozlišení je vztahuje k Ježíši, mrtvým, Janu Křtiteli, prorokům či k „někomu“ (16,31). Taktéž bez větších významových posunů užívá obě slovesa v pasivním, aktivním a jednou i mediálním slovesného rodě (18,33).²¹⁴

Následující podkapitola nejprve představí nečetné synoptické látky o vzkříšení, které Lukáš převzal od Marka. Dotčená místa nebudeme zkoumat detailně, ale ukážeme, v čem se odlišují od svých předloh. Z evangelistových speciálních látek se detailně zaměříme pouze na Ježíšovu výpověď o vzkříšení ze závěru podobenství o boháči a Lazarovi (16,30n – 5.3.3). K některým z míst, která jsme zmínili v úvodu k této kapitole a která s Ježíšovým vzkříšením souvisejí spíše volněji, se stručně vrátí závěrečná podkapitola (5.6).

5.3.1. L 20,34–38

34	<i>καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὁ Ἰησοῦς, Οἱ υἱοὶ τοῦ αἰῶνος τούτου γαμοῦσιν καὶ γαμίσκονται,</i>	34	<i>Ježíš jim řekl: „Synové tohoto věku se žení a vdávají.</i>
35	<i>οἱ δὲ καταζιωθέντες τοῦ αἰῶνος ἐκείνου τυχεῖν καὶ τῆς ἀναστάσεως τῆς ἐκ νεκρῶν οὔτε γαμοῦσιν οὔτε γαμίζονται:</i>	35	<i>Avšak ti, kteří budou uznáni za hodny dosáhnout budoucího věku a zmrtvýchvstání, se nebudou ženit ani vdávat.</i>
36	<i>οὐδὲ γὰρ ἀποθανεῖν ἔτι δύνανται, ἰσαγγελοὶ γὰρ εἰσιν, καὶ υἱοὶ εἰσιν θεοῦ, τῆς ἀναστάσεως υἱοὶ ὄντες.</i>	36	<i>Vždyť již nebudou moci ani zemřít, neboť budou jako andělé a budou synové Boží, jsouce syny zmrtvýchvstání.</i>
37	<i>ὅτι δὲ ἐγείρονται οἱ νεκροὶ καὶ Μωϋσῆς ἐμήνυσεν ἐπὶ τῆς βίας, ὡς λέγει κύριον τὸν θεὸν Ἀβραάμ καὶ θεὸν Ἰσαὰκ καὶ θεὸν Ἰακώβ:</i>	37	<i>A že mrtví vstávají, ukázal i Mojžíš ‚při keři‘, když nazývá Pána Bohem Abrahamovým, Bohem Izákovým a Bohem Jákovým.</i>

²¹³ Srov. MICKIEWICZ, Franciszek. *Ewangelia według św. Łukasza, rozdziały 12-24*. Częstochowa: Wydawnictwo Świętego Pawła, 2012. S. 289–289; EVANS, Craig A. *Luke* [e-book]. Grand Rapids: Baker Books, 1990. Oddíl „§46 Sayings on the Kingdom (Luke 18:15–34)“.

²¹⁴ Viz WILSON, Sarah Hinlicky. *The Verbs*, s. 3.

38 θεὸς δὲ οὐκ ἔστιν νεκρῶν ἀλλὰ ζώντων, πάντες γὰρ αὐτῷ ζῶσιν.

38 *Bůh není Bohem mrtvých, ale živých, neboť všichni žijí jemu.*“

Ze celé scény Ježíšova sporu se saduceji uvádíme pouze část s Ježíšovou odpovědí. Lukáš celý oddíl přebírá, podobně jako Matouš (Mt 22,23–33 – 5.2.1), od Marka (Mk 12,18–27 – 5.1.1). Kromě stylistiky upravuje v části v. 34–38 také několik věcných údajů a mírně tím posouvá její teologickou výpověď, všechny hlavní intence Markova textu nicméně zachovává. Prakticky nemění jazyk, kterým se hovoří o samotném vzkříšení: opisuje je, tak jako Marek, různými tvary podstatného jména ἀνάστασις, a pouze v závěru perikopy hovoří o vzkříšení zemřelých pomocí slovesa ἐγείρω.

První zřetelnou změnu představuje vypuštění výroků, v nichž Ježíš obviňuje saduceje z bludu a z neznalosti Písem (Mk 12,24b.27). Přestože i zde má celý rozhovor, včleněný do rozsáhlé série sporů Ježíše s autoritami (19,37 – 20,47), konfrontační charakter,²¹⁵ snaží se v něm Lukáš ukázat, že Ježíšova zvěst neodporuje podstatě židovského učení, na jehož čistotu mají tyto autority dbát. Tak jako jeho protivníci je Ježíš poslušen Mojžíšových ustanovení, projevuje však hlubší porozumění jejich podstatě.²¹⁶ Jeho řeč zde má, na rozdíl od markovské předlohy, spíše podobu vylíčení osobního stanoviska než korekce mylné interpretace Písma.²¹⁷ Skutečnost, že zákoníci s Ježíšem vůbec nevstupují do sporu, a naopak jej pod dojmem jeho odpovědi saduceům chválí (v. 39),²¹⁸ toto osobní stanovisko legitimizuje. V kontextu celého evangelia o to však působí překvapivě: Lukáš jinde zákoníky coby profesionální vykladače Písem řadí mezi Ježíšovy nepřátele²¹⁹ a obviňuje je z uzavřenosti vůči jeho zvěsti o přicházejícím království (20,45 – 21,4),²²⁰ takže by od nich čtenář očekával vůči Ježíši a jeho postojům spíše odmítavost.²²¹

Druhou změnu předkládá Lukášův text v poměrně rozsáhlém rozpracování původně krátkého Markova výroku o novém životě člověka (Mk 12,25 – L 20,34b–36; L 20,38b)

²¹⁵ Tak jako v Markově předloze se v něm saduceové pokoušejí Ježíšovo učení zesměšnit.

²¹⁶ Srov. GREEN, Joel B. *The Gospel*, s. 718.

²¹⁷ Srov. MAREČEK, Petr. *Evangelium podle Lukáše*. Praha: ČBK, 2018. S. 537.

²¹⁸ Je možné, že nahrazením Markova obecného „nikdo“ („A nikdo se ho již neodvažoval zeptat.“ – Mk 12,34b) výpovědí v třetí os. mn. č. – „A už se ho neodvažovali na nic ptát.“ (v. 40) zužuje Lukáš okruh Ježíšových vyzvatelů pouze na saduceje. Pouze oni se již dále nebudou pokoušet Ježíše diskreditovat na věroučné rovině. Ani to by však neznamenovalo, že zákoníci a farizeové přestávají být Ježíšovými nepřáteli – pouze proti němu od teď budou intrikovat jinými způsoby. Srov. NOLLAND, John. *Luke 18:35–24:53*. Dallas: Word Books, 1993. S. 968; MICKIEWICZ, Franciszek. *Ewangelia, rozdziały 12–24*, s. 369–370.

²¹⁹ L 6,7; 9,22; 11,53n; 19,47; 20,19; 22,66; 23,10.

²²⁰ Viz také L 11,46–52; srov. také L 5,21.30; 15,1n.

²²¹ Jak však ukáže navazující řeč o autoritě očekávaného Mesiáše (20,41–44), ve výkladu dalších otázek se s Ježíšem rozcházejí. Srov. GREEN, Joel B. *The Gospel*, s. 722–723.

po zmrtvýchvstání. Jakkoliv nelze vyloučit, že tyto dodatky pocházejí ze zvláštního pramene, zdá se být s ohledem na typický lukášovský jazyk, který se v nich užívá, případnější připisovat jejich autorství přímo Lukášovi.²²² Látka přebírá a rozvíjí logiku Ježíšovy argumentace tak, jak ji líčí Marek. Výraznější úpravy se nacházejí pouze v 36. verši, v němž se zaměňuje původní $\omega\varsigma$ ἄγγελοι („jako andělé“) za plurál adjektiva $\text{ισ}\acute{\alpha}\gamma\gamma\epsilon\lambda\omicron\varsigma$ – „rovný andělům“, a zmrtvýchvstali jsou nazýváni Božími syny ($\text{υ}\iota\omicron\text{ι}\ \epsilon\text{ισ}\text{ιν}\ \theta\epsilon\omicron\upsilon$). První z obou obrátů je neobvyklý svou formou. Termín $\text{ισ}\acute{\alpha}\gamma\gamma\epsilon\lambda\omicron\varsigma$ se nikde jinde v rámci Nového zákona nevyskytuje a také na věčné rovině se rovnost (zkracuje se zde slovo $\text{ισ}\omicron\varsigma$ – „stejný“, „rovnocenný“) přísně vzato liší od podobnosti andělům, o níž hovoří Marek. Skutečnost, že Lukáš v perikopě nesleduje ontologický status vzkříšených, nicméně význam této úpravy poněkud snižuje.²²³ Rovnost s anděly zřejmě neodvozuje od nabyté nesmrtnosti (lidé se již nebudou ženit a vdávat – v. 35²²⁴), ale spíše od zvláštní důstojnosti a podílu na nebeské slávě, které nově budou zmrtvýchvstali i andělé sdílet v téže blízkosti Bohu.²²⁵ V obdobném smyslu se zdá také o rovnosti andělům hovořit dobová apokryfní literatura.²²⁶ A tutéž myšlenku sleduje konečně i semitský motiv Božího synovství, kterým se ve Starém zákoně označuje zvláštní postavení v rámci nebeské hierarchie, a tak i privilegovaný vztah k Bohu (viz Gn 6,1; Jb 1,6; Ž 29,1).²²⁷ Lukáš o něm také hovoří, opět s důrazem na prospěch těch, kteří do něj vstupují, i v 6,35.²²⁸

Žádná z obou úprav tedy zřejmě nemá Markovu předlohu fakticky posouvat, ale spíše vyjasňovat. Tentýž účel má i připojení v. 38b o životě všech v Bohu (zde tedy zejména těch, kteří již zemřeli).²²⁹ Základem tohoto života je vztah ke Stvořiteli, i když není zcela jasné, o jakou formu vztahu se zde konkrétně jedná. Nejpravděpodobněji se však k Bohu, k němuž se Lukáš odkazuje pomocí dativu zájmena $\alpha\upsilon\tau\omicron\varsigma$ (πάντες ... αὐτῷ ζῶσιν),

²²² Srov. NOLLAND, John. *Luke 18:35-24:53*, s. 963; MAREČEK, Petr. *Evangelium*, s. 536.

²²³ Viz MICKIEWICZ, Franciszek. *Ewangelia, rozdziały 12-24*, s. 367–368.

²²⁴ Ani Lukáš, podobně jako Marek a Matouš, neobjasňuje, do jaké míry má vzkříšení a nový život nahradit prokreativní rovinu manželství, a do jaké míry má prohloubit, popř. nahradit doprovázející a společenskou funkci této instituce (viz 5.1.1). Srov. STEIN, Robert H. *Luke*, s. 501. Jde-li ovšem o oblast společenských vztahů, je třeba počítat s tím, že v novém věku se očekává jejich zásadní proměna. Viz GREEN, Joel B. *The Gospel*, s. 720–721. Struktura Lukášova textu nicméně naznačuje, že celé přirovnání vzkříšených k andělům se vztahuje spíše k řeči o novém životě člověka než o manželství. Srov. LIEFELD, Walter L. – PAO, David W. – LONGMAN, Tremper (ed.) – GARLAND, David E. (ed.). *Luke-Acts* [e-book]. Grand Rapids: Zondervan, 2009. Oddíl „F5. The Resurrection and Marriage (20:27–40)“.

²²⁵ Srov. NOLLAND, John. *Luke 18:35-24:53*, s. 966.

²²⁶ 2 Bár 51,8nn; 1 Hen 51,4.

²²⁷ Viz MAREČEK, Petr. *Evangelium*, s. 537–538.

²²⁸ Srov. také Zj 21,4 – 6.4.5; Sk 13,33 – 6.1.6. Více viz STEIN, Robert H. *Luke*, s. 502–503.

²²⁹ Srov. EVANS, Craig A. *Luke*, oddíl „§50 Disputes with Religious Authorities“.

zaměřuje pomocí tzv. dativu prospěchu (dativ commodi),²³⁰ který opisuje žití člověka pro Boha, lidský život zakotvený v Bohu jako v cíli.²³¹ To odpovídá i starozákonní koncepci Boží vůle, která je základem i cílem veškeré lidské existence (Mdr 1,13n; Dt 4,1; 8,1; srov. Ez 20,11; Ř 10,5).²³²

I třetí významnější úprava rozvíjí původní intenci Markova textu. Záměnou přímé řeči, v níž Hospodin sám sebe nazývá Bohem Abrahamovým, Izákovým a Jákobovým (Mk 12,26) za nepřímou konstrukci, kdy je Bůh se jmény praotců spojován Mojžíšem (Μωϋσῆς ... λέγει κύριον τὸν θεὸν Ἀβραὰμ καὶ θεὸν Ἰσαὰκ καὶ θεὸν Ἰακώβ – v. 37), se snad Lukáš snaží obrátit pozornost k autoritě Písem a největšímu z proroků,²³³ protože se němu odvolávali i samotní saduceové v úvodu perikopy (v. 28). Formulace se tím také stylisticky přibližuje znění Ex 3,15. Lukáš tímto způsobem mohl také chtít připomenout výpovědi starozákonních proroků (1 Kr 18,36; 1 Pa 29,18; Da 3,35; srov. také 1 Kr 29,18; Sk 3,13 – 6.1.2).²³⁴ Vyloučit však nelze ani možnost, že se celou úpravou snaží jen původní text zjednodušit a zpřehlednit, popř. se s její pomocí vyrovnává se absencí slovesa v citované látce Ex 3,6.²³⁵

5.3.2. Trojí předpověď utrpení (L 9,22.43nn; 18,31–34)

L 9,22:

22 εἰπὼν ὅτι Δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου
πολλὰ παθεῖν καὶ ἀποδοκιμασθῆναι
ἀπὸ τῶν πρεσβυτέρων καὶ ἀρχιερέων
καὶ γραμματέων καὶ ἀποκτανθῆναι
καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἐγερθῆναι.

22 a řekl: „Syn člověka musí
mnoho vytrpět, být zavržen
od starších, velekněží a učitelů
Zákona, být zabit a třetího dne
být vzkříšen.“

L 9,43nn:

43 ἐξεπλήσσοντο δὲ πάντες ἐπὶ τῇ
μεγαλειότητι τοῦ θεοῦ. Πάντων δὲ
θαυμαζόντων ἐπὶ πᾶσιν οἷς ἐποίει
εἶπεν πρὸς τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ,

43 Všichni byli ohromeni
nad Boží velebností. Zatímco
se všichni podívali nad tím
vším, co činil, řekl svým
učedníkům:

²³⁰ Připustit zde lze také dativ s významem instrumentálu – doslova „všichni žijí Bohem“, tj. díky Bohu. Srov. GREEN, Joel B. *The Gospel*, s. 721–722.

²³¹ ČEP zde volí spíše interpretativnější „před ním“. Viz MAREČEK, Petr. *Evangelium*, s. 538.

²³² Srov. MICKIEWICZ, Franciszek. *Ewangelia, rozdziały 12-24*, s. 369.

²³³ Viz MAREČEK, Petr. *Evangelium*, s. 538. Užití prezentiálního λέγει by mohlo naznačovat, že Mojžíš coby autor odkazované knihy stále promlouvá. Srov. STEIN, Robert H. *Luke*, s. 503.

²³⁴ Srov. MICKIEWICZ, Franciszek. *Ewangelia, rozdziały 12-24*, s. 368.

²³⁵ Viz NOLLAND, John. *Luke 18:35-24:53*, s. 966.

44 <i>Θέσθε ὑμεῖς εἰς τὰ ὦτα ὑμῶν τοὺς λόγους τούτους, ὁ γὰρ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου μέλλει παραδίδοσθαι εἰς χεῖρας ἀνθρώπων.</i>	44 <i>„Vložte si do svých uší tato slova: Syn člověka bude vydán do rukou lidí.“</i>
45 <i>οἱ δὲ ἠγνόουν τὸ ῥῆμα τοῦτο, καὶ ἦν παρακεκαλυμμένον ἀπ' αὐτῶν ἵνα μὴ αἰσθωνται αὐτό, καὶ ἐφοβοῦντο ἐρωτῆσαι αὐτὸν περὶ τοῦ ῥήματος τούτου.</i>	45 <i>Oni však tomuto výroku nerozuměli, byl před nimi zahalen, aby jej nepochopili; a báli se ho na tento výrok zeptat.</i>
L 18,31–34:	
31 <i>Παραλαβὼν δὲ τοὺς δώδεκα εἶπεν πρὸς αὐτούς, Ἰδοὺ ἀναβαίνομεν εἰς Ἱερουσαλήμ, καὶ τελεσθήσεται πάντα τὰ γεγραμμένα διὰ τῶν προφητῶν τῷ υἱῷ τοῦ ἀνθρώπου:</i>	31 <i>Vzal k sobě těch Dvanáct a řekl jim: „Hle, vystupujeme do Jeruzaléma a naplní se všechno, co je napsáno skrze proroky o Synu člověka.</i>
32 <i>παραδοθήσεται γὰρ τοῖς ἔθνεσιν καὶ ἐμπαιχθήσεται καὶ ὕβρισθήσεται καὶ ἐμπτυσθήσεται,</i>	32 <i>Neboť bude vydán pohanům a vysmějí se mu, bude potupen a poplíván,</i>
33 <i>καὶ μαστιγώσαντες ἀποκτενοῦσιν αὐτόν, καὶ τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ ἀναστήσεται.</i>	33 <i>zbičují ho a zabijí; a třetího dne vstane z mrtvých.“</i>
34 <i>καὶ αὐτοὶ οὐδὲν τούτων συνῆκαν, καὶ ἦν τὸ ῥῆμα τοῦτο κεκρυμμένον ἀπ' αὐτῶν, καὶ οὐκ ἐγίνωσκον τὰ λεγόμενα.</i>	34 <i>Ale oni ničemu z toho neporozuměli a ten výrok byl před nimi skrytý; nechápali, co bylo řečeno.</i>

I trojí předpověď utrpení, smrti a vzkříšení přebírá Lukáš od Marka (5.1.2).²³⁶ Také v jeho vyprávění se jí naznačuje zlom: první z předpovědí otevírá přechodový oddíl (9,21–50), po němž se Ježíš obrátí směrem k Jeruzalému. Během putování bude opakovaně předjímat události, které se musejí stát (12,50; 13,32n; 17,25), aby se ukázal v pravém světle charakter jeho mesiášství. Toto mesiášství však učedníci přijmou teprve po uskutečnění těchto událostí. Během cesty do Jeruzaléma nebudou jeho předpovědím rozumět a budou je odmítat. Výpovědi z 9,45 a 18,34 patrně opisují cílené Boží působení.²³⁷

²³⁶ Lukášův text tedy nejspíše není závislý na Matoušově líčení – více viz v NOLLAND, John. *Luke 9:21-18:34*, s. 459.

²³⁷ Jedná se o perfekta participií slovesa παρακαλύπτω, resp. κρύπτω: „skrýt“, „schovat“, „zahalit“, resp. „skrýt“, „přikrýt“, „zatajit“. Viz Παρακαλύπτω, κρύπτω In TICHÝ, Ladislav. *Slovník*. Obě formulace lze číst, i když ne nutně, i jako pasivum divinum.

Markovskou předlohu Lukáš významněji upravuje pouze v rámci druhé předpovědi. Podstatně ji zkracuje a přísně vzato v ní Ježíše nenechává vůbec hovořit o vzkříšení, pouze o vydání do rukou lidí (9,44). Toto vydání (παραδίδωμι) nicméně představuje zkratku, která v sobě zabití a vzkříšení implicitně zahrnuje – Marek (9,31) i Matouš (17,22n) je také zmiňují, pouze je rozvíjejí explicitně.

Někteří badatelé rozeznávají ve druhé předpovědi zvláštní tradici, popř. látku, kterou ostatní evangelisté do svých textů přebrali v již rozvinutější podobě. Již ve výchozích Markových látkách lze skutečně rozlišit dvě základní formy předpovědi Ježíšovy smrti a vzkříšení: jedna z nich hovoří o zavržení Syna člověka (Mk 8,31) a druhá o jeho vydání (Mk 9,31; 10,33; 14,41). Lukáš by tak navazoval na druhou z nich. Avšak pokusy o rekonstrukci těchto dvou látek mají jen velmi spekulativní charakter.²³⁸ Odlišnosti mezi nimi se tak zdá být případnější spojovat spíše s redakční prací evangelistů, kteří látku přizpůsobovali svým vyprávěním. Nasvědčuje tomu i záměna přítomného παραδίδοται za tvar μέλλει παραδίδοσθαι (doslovněji „má být vydán“, „musí být vydán“), který zcela odpovídá evangelistově stylu.²³⁹

Tematicky druhá předpověď v Lukášově vyprávění uzavírá oddíl popisující Ježíšovu činnost v Galileji (8,26 – 9,43a) a obrací pozornost k událostem, které Ježíše čekají v Jeruzalémě. Vypuštění slov o smrti a vzkříšení v ní nechává naplno vyniknout moment triumfujícího nepřátelství (vydání), které má kontrastovat s uznalým úžasem lidu nad Ježíšovou mocí (v. 43a).²⁴⁰ Tento protiklad odpovídá Božímú plánu, o němž Lukáš hovoří v Sk 2,23 (6.1.1), 3,13n (6.1.2) či Sk 10,41 (6.1.5) a naznačuje jej snad i slovní hříčkou stavějící proti sobě motiv člověka (Syn člověka a ruce lidí: υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου – χεῖραι ἀνθρώπων). Sláva, velkolepost Boží (μεγαλειότης τοῦ θεοῦ – v. 43a) a všechno, co Ježíš učinil (v. 43b), představuje jednu stranu mince, jejíž druhá strana je charakterizována odmítnutím a zavržením.²⁴¹ Tak jako v ostatních synoptických textech Ježíš hovoří o tomto podstatném rysu svého mesiášství pouze před svými učedníky (v. 43c). Avšak ani oni jeho slovům, jejichž důležitost je zvláštním způsobem zdůrazněna

²³⁸ Otázkou zůstává i to, která z obou látek by byla starší. Viz NOLLAND, John. *Luke 9:21-18:34*, s. 463, 512; MICKIEWICZ, Franciszek. *Ewangelia, rozdziały 12-24*, s. 287–288.

²³⁹ Viz NOLLAND, John. *Luke 9:21-18:34*, s. 512.

²⁴⁰ Srov. MICKIEWICZ, Franciszek. *Ewangelia, rozdziały 1-11*, s. 503; EVANS, Craig A. *Luke*, oddíl „§24 On Discipleship (Luke 9:43b–50)“.

²⁴¹ Srov. GREEN, Joel B. *The Gospel*, s. 390.

(θέσθε ὑμεῖς εἰς τὰ ὄντα ὑμῶν τοὺς λόγους τούτους – v. 44a²⁴²), nemohou rozumět a odmítají je přijmout (v. 45).²⁴³

Samotný motiv vydání Syna člověka, který se v jiných textech spojuje spíše se slávou,²⁴⁴ může podle některých badatelů navazovat na danielovskou scénu vydávání svatých zvířeti, které představuje království protivící se Bohu (Da 7,25).²⁴⁵ Syn člověka by byl jedním z těchto svatých. Tato konstrukce se však zdá být Lukášově textu poněkud vzdálená. Vzhledem ke stručnosti pasáže nelze s určitostí rozhodnout ani obecnější otázku, s jakými konotacemi slovesa παραδίδωμι Lukáš pracuje. Může je spojovat s Božím řízením, jak by naznačovalo užití pasivního rodu slovesa (srov. Da 7,25; Ř 4,25 – 4.2.1; 8,32; J 3,16 aj.),²⁴⁶ zdá se však, že má na mysli spíše Ježíšovo vydání ve fyzičtějším smyslu, ponechání napospas davu, o kterém bude hovořit v rámci pašijního líčení (23,25).²⁴⁷ Někteří badatelé spojují sloveso i s předáváním, tradováním (srov. L 1,2). Lukáš by měl podle nich naznačovat, že s Ježíšovým vydáním se vydává do rukou lidí také zvěst o něm²⁴⁸ – taková konstrukce se však zdá být značně umělou.

Zbývající předpovědi upravuje Lukáš převážně jen stylisticky, téměř identickým způsobem jako Matouš.²⁴⁹ V první zaznívají odkazy ke stejným starozákonním předlohám a motivu usmrcení proroka.²⁵⁰ Význačnější je v jeho textu pouze nahrazení původního slovesa pro vzkříšení ἀναστῆναι za ἐγερθῆναι: užitím pasivního slovesného rodu zaměřuje pozornost k Bohu jako původci děje.²⁵¹ S podobným cílem pak patrně mění i spojení μετὰ τρεῖς ἡμέρας za případnější τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ.²⁵² Kromě snahy o věcné zpřesnění údajů kérygmatu může tato úprava přibližovat text předloze Oz 6,2 či obecně

²⁴² Více o této semitizující formulaci viz v MICKIEWICZ, Franciszek. *Ewangelia, rozdziały 1-11*, s. 503.

²⁴³ Učedníci reagují velmi podobně jako matoušovský Petr po svém vyznání u Cesareje Filipovy (Mt 16,22) – viz LIEFELD, Walter L. – PAO, David W. – LONGMAN, Tremper (ed.) – GARLAND, David E. (ed.). *Luke-Acts*, oddíl „D4. Healing a Boy with an Evil Spirit (9:37–45)“.

²⁴⁴ Srov. např. Mk 8,38; 13,26par; 14,62par; Mt 19,28 aj. Viz NOLLAND, John. *Luke 9:21-18:34*, s. 513–514.

²⁴⁵ Sloveso παραδίδωμι v tomto verši užívá i LXX.

²⁴⁶ Srov. STEIN, Robert H. *Luke*, s. 290–291.

²⁴⁷ Popř. se může také o Jidášovu zradu – vydání Ježíše nepřátelům (22,4.6.21.22.48). Srov. NOLLAND, John. *Luke 9:21-18:34*, s. 514.

²⁴⁸ Srov. MOSBO, Thomas J. *Luke the Composer: Exploring the Evangelist's Use of Matthew*. Minneapolis: Fortress Press, 2017. S. 17.

²⁴⁹ Viz NOLLAND, John. *Luke 9:21-18:34*, s. 464.

²⁵⁰ 1 Te 2,15n; Ř 11,3; srov. L 11,47n; 13,34; Sk 7,52. Srov. MAREČEK, Petr. *Evangelium*, s. 306–307.

²⁵¹ Viz tamtéž.

²⁵² I tuto úpravu jsme viděli již u Matouše – srov. 5.2.2.

motiv „třetího dne“, který se ve Starém zákoně spojuje se spásným Božím jednáním.²⁵³ Toto jednání se v Lukášově textu staví, jak již bylo zmíněno výše, do nápadného protikladu vůči nepřátelskému jednání lidí,²⁵⁴ které je ovšem integrální součástí dějin spásy naplňujících Boží vůli a předpovědi Písem. Znění první předpovědi Lukáš opakuje, v určité zkratce, v rámci tzv. malé apokalypsy (viz 17,25).²⁵⁵

Starozákonní předloze Lukáš připodobňuje i znění třetí předpovědi. Zkracuje ji a sleduje v ní osud izaiášovského Božího služebníka, který v Iz 50,6 podstupuje bití, poplívání a potupení.²⁵⁶ Výčet událostí, které mají Ježíše potkat v Jeruzalémě, tedy převádí do pasiva,²⁵⁷ přidává k nim sloveso ὑβρίζω („tupit“, „týrat“, „brutálně zacházet“ – v. 32),²⁵⁸ a z markovské předlohy v něm ponechává poplívání (sloveso ἐμπύω), ačkoliv je potom v rámci pašijního vyprávění nezmiňuje.²⁵⁹ Ponížením je i vydání pohanům (Římanům), které prakticky znamená vyobcování Ježíše z vlastního národa.²⁶⁰ Toto vydání spojuje Lukáš již pouze nepřímou s velekněžími a zákoníky. Zmínku o nich z markovské předlohy vypouští, snad proto, že o nich v této souvislosti hovoří již v první předpovědi (9,22).²⁶¹ Sloveso pro zmrtvýchvstání nemění a ani je nepřevádí do pasiva; ponecháním mediopasivního tvaru ἀναστήσεται zde však patrně nic specifického nenaznačuje.²⁶² Druhou význačnější úpravou předpovědi je doplnění proklamace

²⁵³ Ex 19,10n; Jon 1,17; 2 Kr 20,5 aj.; viz také 5.2.5. Třetí den je ve Starém zákoně momentem zlomu, obratu – viz ERNST, Josef. *Das Evangelium nach Lukas*. Regensburg: Pustet, 1977. S. 297. Je tedy přinejmenším diskutabilní, zda je možné obě formulace, přinejmenším co do jejich teologického vyznění, považovat za rovnocenná synonyma – takto MAREČEK, Petr. *Evangelium*, s. 307.

²⁵⁴ Srov. také Sk 10,39n – 6.1.5; Sk 13,27–30.

²⁵⁵ Malou apokalypsou se někdy míní kratší, „menší“ z obou Lukášových popisů konce věku (17,20–37; srov. s „velkou“ apokalypsou z 21,5–36). Z předlohy z 9,22 zde Lukáš vypouští explicitní zmínky o zabití a vzkříšení, a skupiny, které stojí za Ježíšovým zavržením, opisuje obecně jako „toto pokolení“. Pracuje při tom snad již s představeným motivem z 9,44 či Ž 118,22. Srov. MICKIEWICZ, Franciszek. *Ewangelia, rozdziały 12-24*, s. 244–245.

²⁵⁶ Možnou předlohu spatřují někteří badatelé také v Iz 53, zmíněný text Iz 50,6 je však Lukášově líčení bližší. Viz LIEFELD, Walter L. – PAO, David W. – LONGMAN, Tremper (ed.) – GARLAND, David E. (ed.). *Luke-Acts*, oddíl „F1. A Further Prediction of Jesus' Passion“.

²⁵⁷ Tím se opět pozornost zaměřuje k Bohem předurčenému plánu spásy. V zavržení a utrpení od židů a pohanů dochází tento plán naplnění, jakkoliv se tím ale z obou skupin nesnímá zodpovědnost za jejich jednání. Srov. MAREČEK, Petr. *Evangelium*, s. 494.

²⁵⁸ Viz také L 11,45; Sk 14,5. Mickiewicz v této souvislosti poukazuje na jazyk dobové řecké literatury, v němž slovo ὑβρις označovalo také tragédii: v Ježíšově umučení a smrti Lukáš podle něj představuje tragédii Židů i pohanů, kteří na sebe přivolávají Boží trest za zločin nad Synem člověka. Srov. MICKIEWICZ, Franciszek. *Ewangelia, rozdziały 12-24*, s. 288–289. Viz L 19,29–45.

²⁵⁹ Moment ponížení Lukáš zdůrazňuje také v rámci pašijního líčení: srov. opakované užívání sloves ἐμπαίζω („zesměšňovat“ – L 22,63; 23,11.36) či βλασφημέω (zde „hanobit“, „urážet“ – L 22,65; 23,39). Viz více v NOLLAND, John. *Luke 9:21-18:34*, s. 895.

²⁶⁰ Srov. také L 20,20b; 23,1–25. Více o významu opakujícího se motivu ponížení v Lukášově textu viz v GREEN, Joel B. *The Gospel*, s. 661.

²⁶¹ Tamtéž, s. 660.

²⁶² Srov. s infinitivy aoristu v L 24,7.46; Sk 10,41; 17,3.

o naplnění „všeho, co je psáno u proroků“ (v. 31). Pod toto „všechno“ Lukáš kromě Ježíšova oslavení zahrnuje také ponížení a smrt, jak je patrné z předlohy v Da 7,13.²⁶³

5.3.3. L 16,30n

30 <i>ὁ δὲ εἶπεν, Οὐχί, πάτερ Ἀβραάμ, ἀλλ' ἔάν τις ἀπὸ νεκρῶν πορευθῆῖ πρὸς αὐτοὺς μετανοήσουσιν.</i>	30 <i>On řekl: ‚Ne, otče Abrahame, ale kdyby k nim přišel někdo z mrtvých, budou činit pokání.‘</i>
31 <i>εἶπεν δὲ αὐτῷ, Εἰ Μωϋσέως καὶ τῶν προφητῶν οὐκ ἀκούουσιν, οὐδ' ἔάν τις ἐκ νεκρῶν ἀναστῆ πεισθήσονται.</i>	31 <i>Řekl mu: ‚Neposlouchají-li Mojžíše a Proroky, nedají se přesvědčit, ani kdyby někdo vstal z mrtvých.‘</i>

Zmínku o vzkříšení, o němž Ježíš v závěru podobenství o boháči a Lazarovi patrně hovořil původně v obecné rovině, přizpůsobuje Lukáš křesťanským vyznáním.²⁶⁴ V tomto duchu adaptuje i celou druhou část podobenství, v níž trpící boháč prosí o vyslání Lazara k jeho pěti bratrům, aby se obrátili a vyhnuli se tak stejnému utrpení (v. 27–31). Obrazem uvedení Božího vyslance, v tomto případě Lazara, do pozemské sféry (v. 27), se zdá Lukáš čtenáři připomínat předpovědi o Ježíšově smrti a vzkříšení (18,33 – 5.3.2; 24,7.46 – 5.3.4; Sk 2,24 – 6.1.1).²⁶⁵ Prostřednictvím Lazarovy mise má být boháčovým bratrům přineseno znamení (původně varování – v. 28), podobné tomu, o kterém jinde Ježíš hovoří v souvislosti s Jonášem (11,29n – viz také 5.2.5).²⁶⁶ Podobně jako ve scéně o Jonášově znamení se však i zde poskytnutí takového dodatečného znamení odmítá. Člověka ke změně postoje srdce nemůže přimět žádné znamení, jestliže k tomu není nakloněn. V závěru perikopy Lukáš obrací pozornost, třebaže jen mezi řádky, k Ježíši – jedná se zde právě o jeho vzkříšení. Ty, kdo mají důvěru vůči Božimu slovu, přivede k víře v Ježíše Písmo (Mojžíš a Proroci – v. 31); ostatní nepřesvědčí ani skutečnost, že Ježíš vstal z mrtvých.²⁶⁷

²⁶³ Viz NOLLAND, John. *Luke 9:21-18:34*, s. 895.

²⁶⁴ Není příliš důvodů k pochybnostem o ohledně toho, zda látka reprodukuje řeč historického Ježíše. Někteří badatelé v ní nevidí podobenství, ale líčení skutečného příběhu reflektujícího příběh o konkrétním bohatém muži (Ⲙ⁷⁵ jej i jmenuje – „Neués“) a smrti jeho současníka, žebráka Lazara. To však není přesvědčivé, neboť úvodní obrat „byl jeden ... člověk“ (v. 19) a další stylistické prvky textu odpovídají způsobu, kterým se běžně vyznačují Ježíšova podobenství. Viz STEIN, Robert H. *Luke*, s. 422.

²⁶⁵ Srov. STEIN, Robert H. *Luke*, s. 426.

²⁶⁶ Koncepce svědectví, kdy zemřelí odkrývají ze záhrobní živým jejich osud či zásadní skutečnosti, se poměrně často objevuje také v dobové literatuře. Viz GREEN, Joel B. *The Gospel*, s. 609.

²⁶⁷ Srov. MAREČEK, Petr. *Evangelium*, s. 458.

5.3.4. Trojí připomínka předpovědi utrpení (L 24,6n.25n.46)

- L 24,6n:
6	<i>οὐκ ἔστιν ὧδε, ἀλλὰ ἠγέρθη.
μνήσθητε ὡς ἐλάλησεν ὑμῖν ἔτι ὦν
ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ,</i>	6	<i>Není zde, ale byl vzkříšen.
Vzpomeňte si, jak k vám
mluvil, když byl ještě
v Galileji,</i>
7	<i>λέγων τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ὅτι δεῖ
παραδοθῆναι εἰς χεῖρας ἀνθρώπων
ἀμαρτωλῶν καὶ σταυρωθῆναι καὶ τῇ
τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστῆναι.</i>	7	<i>když řekl o Synu člověka, že
musí být vydán do rukou
hříšných lidí, být ukřižován
a třetího dne vstát.</i>
- L 24,25n:
25	<i>καὶ αὐτὸς εἶπεν πρὸς αὐτούς, Ἵ
ἀνόητοι καὶ βραδεῖς τῇ καρδίᾳ τοῦ
πιστεῦειν ἐπὶ πᾶσιν οἷς ἐλάλησαν οἱ
προφῆται:</i>	25	<i>A on jim řekl: „Ó nerozumní
a zpozdlého srdce, abyste
věřili tomu všemu, co mluvili
proroci!</i>
26	<i>οὐχὶ ταῦτα ἔδει παθεῖν τὸν Χριστὸν
καὶ εἰσελθεῖν εἰς τὴν δόξαν αὐτοῦ;</i>	26	<i>Což to neměl Kristus vytrpět
a vejít do své slávy?“</i>
- L 24,46:
46	<i>καὶ εἶπεν αὐτοῖς ὅτι Οὕτως
γέγραπται παθεῖν τὸν Χριστὸν καὶ
ἀναστῆναι ἐκ νεκρῶν τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ</i> | 46 | <i>a řekl jim: „Tak je napsáno, že
Kristus měl trpět a třetího dne
vstát z mrtvých;</i> |
|----|---|----|---|

Přestože látkám ze závěrů evangelií bude věnována zvláštní podkapitola, představíme již nyní ze závěrečné 24. kapitoly tři místa, které úzce souvisejí s právě představenými texty. Jedná se o připomínky Ježíšovy trojí předpovědi utrpení, smrti a vzkříšení (5.3.2), v nichž chce Lukáš vyjasnit, že se v dokonaných událostech pašijního příběhu se naplnil Boží plán. V širších souvislostech se o textech zmíní ještě jednou závěrečná podkapitola.

Poprvé Ježíšova slova připomínají andělé (dva muži v zářícím rouchu – v. 4) ženám u prázdného hrobu (5.5.3). Jejich řeč v sobě kombinuje materiál všech tří předpovědí. Opakuje se zde motiv Syna člověka, symbolika třetího dne (9,22) a řeč o vydání do rukou lidí (9,44). Zabití, v 9,22 a 18,33 obecně opisované slovesem ἀποκτείνω, se nahrazuje konkrétnějším σταυρόω (ukřižovat, přibít na kříž), čímž se stává popis Ježíšova osudu konkrétním do všech detailů. Zcela se v něm naplňuje Boží vůle²⁶⁸ a „zaručuje pravdivost jeho veškeré pozemské činnosti“.²⁶⁹ Upřesnit údaje z předchozích předpovědí má také

²⁶⁸ Srov. GREEN, Joel B. *The Gospel*, s. 838.

²⁶⁹ MAREČEK, Petr. *Evangelium*, s. 635–636.

dodatečná charakteristika lidí, do jejichž rukou je Ježíš vydáván (εἰς χεῖρας ἀνθρώπων ἁμαρτωλῶν): jsou nazýváni hříšnými, jde tedy o pohany (Římány – viz 18,32).²⁷⁰ Tím, že byl Ježíš odsouzen zlovolnými lidmi, chce Lukáš poukázat na jeho objektivní nevinnost.²⁷¹ Užitím slovesa δεῖ opět navazuje na jazyk nevyhnutelnosti, nutnosti.²⁷² Aktivní slovesný rod infinitivu aoristu ἀναστῆναι, kterým opisuje zmrtvýchvstání Syna člověka, může naznačovat vlastní Ježíšovu aktivitu, právě tak ale může jeho užití prostě jen stylisticky vyvažovat předchozí verš, kde se toto zmrtvýchvstání zmiňuje v pasivu (pasivní aorist ἠγέρθη).²⁷³ Lukáš v každém případě chápe vzkříšení oběma způsoby – i jako Boží zásah, i jako Ježíšovu aktivitu.²⁷⁴

V dalších dvou perikopách jsou již předpovědi utrpení, smrti a vzkříšení opakovány samotným Ježíšem. Co do své struktury jsou obě látky téměř identické: οὐκ ἔσθις, Χριστός,²⁷⁵ byl Písmem předurčen (v. 25, 44) k utrpení (παθεῖν – 9,22; 17,25; srov. 18,32)²⁷⁶ a zmrtvýchvstání (9,22; 18,33 a 24,7.21). Pouze v poslední části se obě výpovědi odlišují. Zatímco druhá užívá pro popis vzkříšení infinitiv aoristu slovesa ἀνίστημι, a vůbec poprvé se v ní v rámci Lukášova textu Ježíšovo vzkříšení doplňuje dodatečným ἐκ νεκρῶν,²⁷⁷ hovoří se v první o vyvýšení Ježíše po Boží pravici (doslovněji vstoupení do slávy, εἰσελθεῖν εἰς τὴν δόξαν αὐτοῦ – v. 26). Tím se zmrtvýchvstání opisuje z hlediska jeho významu, pro nebeský i pozemský svět.²⁷⁸

Obě své promluvy (v. 25–27, v. 44–49) Ježíš v líčení doplňuje vyjasněním smyslu Písem (v. 27, 45). To má na učedníky proměňující vliv: v nápadném kontrastu s jejich

²⁷⁰ Srov. STEIN, Robert H. *Luke*, s. 605. Někteří badatelé však s touto zkratkou spojují i starší, velekněze a zákoníky – viz MICKIEWICZ, Franciszek. *Ewangelia, rozdziały 12-24*, s. 579. Viz také LIEFELD, Walter L. – PAO, David W. – LONGMAN, Tremper (ed.) – GARLAND, David E. (ed.). *Luke-Acts*, oddíl „C. The Resurrection and Ascension (24:1–53)“.

²⁷¹ Viz 5.5. Srov. L 23,4.14n.22.41.

²⁷² Viz odstavec o užití slovesa δεῖ v úvod podkapitoly.

²⁷³ Srov. MICKIEWICZ, Franciszek. *Ewangelia, rozdziały 12-24*, s. 579. John Nolland za užitím tohoto slovesa nachází spíše Lukášovu snahu sledovat původní markovskou předlohu z Mk 8,31. Vliv Markova textu spatřuje také v řeči o ukřižování a hříšných lidech. Viz NOLLAND, John. *Luke 9:21-18:34*, s. 1190.

²⁷⁴ Srov. s jazykem předpovědi utrpení, v nichž Lukáš, na rozdíl od Marka i Matouše, užívá jak sloveso ἐγείρω (9,22), tak i ἀνίστημι (18,33).

²⁷⁵ Tento titul zde Lukáš užívá snad proto, že nejlépe charakterizuje celé Ježíšovo veřejné působení. Viz více v MAREČEK, Petr. *Evangelium*, s. 647.

²⁷⁶ Místo se vyznačuje pouze drobnou změnou oproti předlohám: trpění „mnoha věci“ upravuje Lukáš na trpění „těchto věci“. Srov. NOLLAND, John. *Luke 18:35-24:53*, s. 1204.

²⁷⁷ Srov. tamtéž, s. 1119.

²⁷⁸ Viz MAREČEK, Petr. *Evangelium*, s. 635–636. Na skutečnost, že vstupem do slávy nemíní Lukáš jednoduše synonymum zmrtvýchvstání, ukazuje způsob, kterým na jiných místech hovoří o slávě (δόξα). Spojuje ji patrně s postavami Božího Mesiáše a Syna člověka. Viz L 9,31n; 9,26; 21,27. Srov. NOLLAND, John. *Luke 18:35-24:53*, s. 1204; LIEFELD, Walter L. – PAO, David W. – LONGMAN, Tremper (ed.) – GARLAND, David E. (ed.). *Luke-Acts*, oddíl „C. The Resurrection and Ascension (24:1–53)“.

předchozí nechápavostí (srov. 5.3.1) jsou nyní naplnění radostí, která je vede ke zvěstování (v. 32–33a) a k chválení Boha (v. 53n). Nyní Písmům rozumějí – vědí, jaké je jejich celkové zaměření a smysl.²⁷⁹ Tento stav však není výsledkem jejich zintenzivněného úsilí či lepšího intelektuálního výkonu, nýbrž předurčené Boží pedagogiky. Tak, jako Bůh nejprve před učedníky své plány skrýval,²⁸⁰ dává je nyní Ježíšovým prostřednictvím učedníkům pochopit. Ježíš jim otevírá mysl (διήνοιξεν αὐτῶν τὸν νοῦν – v. 45).²⁸¹ Toto schéma patrně sleduje apokalyptickou představu, kdy poznání Božích pravd umožňuje člověku ze své vůle teprve samotný Bůh (Da 2,28nn.47; Am 3,7):²⁸² Ježíšovo vzkříšení odkrývá naddějinný smysl dějin. Novou cestu do Jeruzaléma, a obrazně tak i cestu nového života ve víře, přivede ovšem v obou perikopách učedníky vždy až účast na společném pokrmu (v. 30–31; v. 41–43) a souběžné působení osobního svědectví a čtení Písma, základních prvků křesťanské misie.²⁸³

5.4. Evangelium podle Jana

Podobně jako ostatní evangelisté, i Jan vykresluje v Ježíšově zmrtvýchvstání vrchol celého svého vyprávění. Avšak způsob, kterým tento autor, jenž prakticky nečerpá z látek synoptiků,²⁸⁴ s touto koncepcí pracuje, je zcela specifický: s Ježíšovým vzkříšením zachází jako s víceznačným symbolem, který je třeba interpretovat očima víry. Výpovědi o něm mají v jeho líčení především christologické a soteriologické konotace, zatímco eschatologický význam události je zde upozaděn. Od synoptiků se také liší jeho způsob řeči o vzkříšení, neboť je spojuje s odlišnými motivy a zahrnuje pod ně jiné skutečnosti. Před tím, než tedy přistoupíme ke zkoumání konkrétních míst, představíme alespoň rámcově výkladový rámec, v němž je třeba Janovo evangelium interpretovat.

²⁷⁹ To patrně souvisí s netradičním spojením v. 44, kde se vedle zákona Mojžíšova a Proroků zmiňují také Žalmy. Zdůrazňuje se tak, že se jedná o všeobecnou výpověď Písem, nikoliv pouze konkrétních textů. Viz GREEN, Joel B. *The Gospel*, s. 857.

²⁸⁰ Viz 5.3.2.

²⁸¹ Srov. s Pavlovou řečí o myslí Kristově – 1 K 2,16. Jde patrně o schopnost rozpoznat v Písmu zásadní christologické výpovědi, které jinak zůstávají čtenáři skryty. Srov. Sk 2,14–39 (6.1.1). Viz EVANS, Craig A. *Luke*, oddíl „§60 Farewell and Ascension (Luke 24:44–53)“.

²⁸² Srov. MICKIEWICZ, Franciszek. *Ewangelia, rozdziały 12-24*, s. 613.

²⁸³ Viz STEIN, Robert H. *Luke*, s. 620.

²⁸⁴ MĘDALA, Stanisław. *Ewangelia według św. Jana, rozdziały 1-12*. Częstochowa: Edycja Świętego Pawła, 2010. S. 39–45. Přehled shodných látek a motivů viz v BRYAN, Christopher. *The resurrection*, s. 130–131.

Pro „duchovní evangelium“, jak Janův text nazýval Klement Alexandrijský, je charakteristické, že o událostech a kategoriích spojených s očekáváním konce věků hovoří ve vztahu k Ježíšově osobě a představuje je jako aktuální již teď. Výjimku v tomto ohledu nepředstavují ani výpovědi o vzkříšení. Opisuje se jimi především Ježíšova identita (2,19–22 – 5.4.1; 11,25 – 5.6.2 aj.);²⁸⁵ jakkoliv všeobecné zmrtvýchvstání a věčný život zůstávají platným příslibem pro budoucnost (6,39n.44.54; 11,24; 14,2–7 – 5.6.2), ve víře v Ježíše zastihují každého člověka již nyní (3,36; 6,47.50n.58; 8,51; 9,39; 10,28). V ní je možné anticipovat hodinu očekávané spásy (4,23; 5,25.28n; srov. 12,47) a vstoupit do nového života (11,25n; 6,39n; srov. také 10,10; 20,31),²⁸⁶ ale přichází v ní současně také soud (12,48; 3,18n; viz také 5,22nn.27; 12,31; 16,11).²⁸⁷ Příští události jsou tedy v jistém smyslu zpřítomněny.²⁸⁸ Stále přítomný pavlovský dualismus *již ano – ještě ne* je v určitém smyslu otupen, aby mohl být naopak zdůrazněn moment osobní zodpovědnosti za přijetí Kristovy spásy, realizované ve víře (3,36; 5,24).²⁸⁹

Víra je přitom mimořádně důležitou kategorií janovské teologie: někteří komentátoři v ní dokonce nacházejí hlavní charakteristiku spisu, a Janovo evangelium nazývají evangeliem víry (viz zejm. 20,31).²⁹⁰ Jak již naznačuje Prolog (1,1–18), hraje ústřední roli v teologickém plánu vyprávění. Kristus, který je Božím Slovem (v. 1, 14; srov. 6,51), se stává tělem (v. 14; srov. 2,19–21; 6,51), aby všem, kdo jej přijmou (12,44–48), – uvěří v něj –, dal účast na Boží lásce a oni se mohli stát Božími dětmi (v. 12; srov. 10,10; 13,1). Další dva oddíly spisu, tzv. Kniha znamení (1,19 – 12,50) a Kniha slávy (13,1 – 20,31), tento plán rozvíjejí. Znamení, která Ježíš činí v první z nich, sice v některých svědcích vyvolávají víru, nakonec ale celé jeho působení končí nepřijetím (12,39n – Iz 6,5; srov. 1,11) a vtělený preexistentní Syn (8,58; 17,5; viz také 10,30; 14,9) pozemskou sféru

²⁸⁵ Viz také 5,21n; 12,23; 14,19n. KEENER, Craig S. *The Gospel of John*. Grand Rapids: Baker Academic, 2003. S. 268–272; CARSON, D. A. *The Gospel According to John*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 1991. S. 44.

²⁸⁶ Detailněji viz v SCHNACKENBURG, Rudolf. *The Gospel According to St. John, Volume 2*. London: Burns & Oates, 1980. S. 360–361.

²⁸⁷ SCHNACKENBURG, Rudolf. *The Gospel, Volume 2*, s. 515–525; WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 426–430.

²⁸⁸ Nejen v Janově evangeliu, ale prakticky napříč celou janovskou literaturou můžeme vidět stopy očekávání Pánovy parusie, všeobecného vzkříšení z mrtvých, posledního soudu a ustanovení Božího království. V jednotlivých spisech se však klade na tyto události různý důraz a nacházíme je v nich v různém stupni rozpracování či přeznačení. Srov. RAINBOW, Paul A. *Johannine Theology: The Gospel, the Epistles and the Apocalypse*. Downers Grove: IVP Academic, 2014. S. 280–285.

²⁸⁹ Viz KEENER, Craig S. *The Gospel*, s. 320–323.

²⁹⁰ Tematika víry a související dělení postav na věřící a nevěřící se zdá v Janově evangeliu částečně nahrazovat mnohá témata vlastní synoptickým evangeliím – příchod Božího království, pokání a obrácení, kontrast mezi hříšníky a spravedlivými aj. Ta se ve čtvrtém evangeliu textu téměř nevyskytují. Srov. MAREČEK, Petr. *Ježíšovo vzkříšení*, s. 228–229.

opouští. Ještě předtím ale, než se celý jeho velkolepý pohyb „od Otce zpět k Otci“ (8,42; 13,3; 14,28; 16,5.28) uzavře, musí prokázat všem, kteří jej přijali, lásku až do krajnosti (13,1; srov. 17,1–26). V ní se ukazuje vlastní smysl celého tohoto pohybu. Kříž a utrpení je zde právě jejím výrazem: Ježíš je podstupuje dobrovolně, není náhodnou obětí nesmyslného násilí, ale nad pašijovými událostmi má svrchovanou kontrolu (10,18; 18,4.6; 19,28nn) a vše se odvíjí v jeho režii (2,4; 8,20; 12,23; 13,1).²⁹¹ Celé naznačené členění spisu, doplněné ještě Epilogem (21,1–25), odpovídá i explicitnímu schématu z 16,28 „vyšel jsem od Otce“ – „přišel jsem na svět“ – „svět opouštím a navracím se k Otci“.²⁹²

Společně s ukřižováním představuje Jan Ježíšovo vzkříšení jako poslední a největší z řady znamení, σημεῖον.²⁹³ Těmi Jan míní nejčastěji zázraky či nadpřirozené činy, na obecnější rovině ale prostě mocné skutky (ἔργα),²⁹⁴ které vypovídají o Ježíšově identitě.²⁹⁵ Kniha znamená, jakkoliv je ovšem toto její členění třeba chápat jako pomocné,²⁹⁶ se tradičně dělí na sedm oddílů.²⁹⁷ Líčení v nich postupně graduje

²⁹¹ Srov. MAREČEK, Petr. *Ježíšovo vzkříšení*, s. 232.

²⁹² Jakkoliv ovšem nepřestává být toto schéma v moderním bádání přehodnocováno a nahrazováno odlišnými. Lze dokonce téměř říci, že každý autor přichází s vlastním, více či méně osobitým členěním spisu. Výše však uvádíme strukturu, která mezi badateli dochází nejširšího konsenzu. Více viz např. v MEDALA, Stanisław. *Evangelia, rozdziały 1-12*, s. 64–81.

²⁹³ Zdáním některých komentátorů nicméně vzkříšení kategorii znamení přesahuje – na rozdíl od znamení je zcela konkrétní, reálnou událostí, přechodem od skutečné smrti ke skutečnému životu. Znamení však přesto bezpochyby zůstává co do své funkce. Viz MOLONEY, Francis J. *The Resurrection of the Messiah: A Narrative Commentary on the Resurrection Accounts in the Four Gospels*. New York: Paulist Press, 2013. S. 148.

²⁹⁴ Takto nechává Jan nazývat zázraky samotného Ježíše – viz 5,20.36; 9,3n; 10,25; 10,32.37; 14,10nn; 15,24. Analogické τέρατα či δυνάμεις, jak je opisují synoptici, Jan prakticky nepoužívá. První z nich pouze jednou, a to ve spojení se znameními v 4,48, δυνάμεις, a dokonce ani jednotné číslo δύναμις (síla, moc), z něhož je tento plurál odvozen, vůbec. Srov. BRUCE, Frederick Fyvie. *The Gospel of John*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 1994. S. 72. Více o novozákonní řeči o zázracích a specifikách janovského slovníku viz v VIDOVIĆ, Pero. Knjiga znakova: Isus se objavljuje svijetu. *Biblija danas* 2013, roč. 9, č. 4, s. 8–10.

²⁹⁵ Srov. ROSKOVEC, Jan. *Evangelium podle Jana*. Praha: CBS, 2020. S. 118–119; SCHNACKENBURG, Rudolf. *The Gospel According to St. John, Volume 1*. London: Burns & Oates, 1980. S. 515–525.

²⁹⁶ Řeč znamení nelze v Janově evangeliu zcela jasně vymezit či ohraničit. Symbolizující hodnotu zde mají do jisté míry všechny Ježíšovy činy a promluvy, takže jako knihu znamení lze v určité nadsázce chápat celý spis. Viz 20,30n. Srov. CARSON, D. A. *The Gospel*, s. 103; ROSKOVEC, Jan. *Evangelium*, s. 787–788.

²⁹⁷ Jedná se o 1) proměnění vody ve víno v Káně (2,1–11); 2) uzdravení setníkovy služebníka (4,46–53); 3) uzdravení ochrnutého u Bethesdy (5,1–9a); 4) zázračné nasycení (6,1–13); 5) zázračnou chůzi po vodě (6,16–21); 6) uzdravení slepého (9,1–41); 7) vzkříšení Lazara (11,1–54). Můžeme se také setkat s výčtem pouze šesti znamení, popř. s tím, že sedmé se nachází teprve v závěru evangelia. Viz např. VIDOVIĆ, Pero. Knjiga znakova, s. 9–12; SMALLEY, Stephen S. John. *The Gospel According to, Structure and Content*. In METZGER, Bruce M. (ed.) – COOGAN, Michael D. (ed.). *The Oxford Companion to the Bible*. New York: Oxford University Press, 1993.

a kulminace dochází ve velikonočních událostech. Ježíš činí stále obdivuhodnější činy²⁹⁸ a nakonec křísí z mrtvých čtyři dny mrtvého Lazara (11,1–54 – 5.6.2), v čemž se již zřetelně zrcadlí největší ze všech znamení, jeho vlastní zmrtvýchvstání.²⁹⁹

Všechna znamení jsou důsledně zaměřena k víře (14,11; 10,38), která je jejich východiskem i cílem (20,30n). Těm, kteří ji mají, dosvědčují Ježíšovu moc, úzce související se slávou (δόξα – 2,11; 11,4.40; 17,5; srov. 1,14);³⁰⁰ ukazují Ježíšův mimořádný, synovský vztah k Bohu (5,36; 10,25n; 14,10).³⁰¹ Udivující efekt Ježíšových činů je pouze podkladem k víře (2,11; 11,45–48; 10,38; 14,10n; 15,24), popř. slouží k jejímu stvrzení či rozhojnění (2,24; srov. 10,26). Víra také stanovuje základní požadavek, který zde Ježíš klade na své okolí (10,38a; 12,35n; 14,11a; 20,29), neboť nevěřit je pro evangelistu proviněním (16,9).

Dalším výrazným prvkem Janova jazyka znamení je přítomnost četných odkazů ke knize Genesis.³⁰² S koncem Ježíšova pozemského působení se uzavírá stvořitelské Boží dílo a ve zmrtvýchvstání, které se odehrává symbolicky prvního dne v týdnu („první den po sobotě“ – 20,1.19) v zahradě (19,41), se otevírá počátek nového stvoření.³⁰³

Autor náležitě k tradici, která se hlásila k učedníkovi, „kterého Ježíš miloval“ (21,20.24), patrně nebyl očitým svědkem událostí Ježíšova života, takže mnohé z jeho látek nacházejí svůj základ ve starších tradicích.³⁰⁴ To se odráží i v různorodosti jeho způsobu řeči o zmrtvýchvstání. Lze rozlišit dva základní způsoby, kterými je opisuje: první, explicitnější a velmi podobný tomu, který jsme pozorovali u synoptiků, nacházíme častěji v řečech o všeobecném zmrtvýchvstání, a vyskytuje se také ve vyprávění o vzkříšení Lazara (5.6.1). Bez zjevných rozdílů zde používá slovesa ἐγείρω

²⁹⁸ Viz BROWN, Jeannine K. Creation's Renewal In the Gospel of John. *The Catholic Biblical Quarterly* 2010, roč. 72, č. 2, s. 286–288. Wright tyto odkazy nachází i v pašijním příběhu: scéna z pátku, šestého dne týdne, kdy stojí Ježíš před Pilátem volajícím „Hle, člověk!“ (19,5), má připomínat stvoření člověka. Ježíšova slova o dokonání (τετέλεσται – 19,30, viz také 17,4) pak symbolicky celé stvoření uzavírá. Viz WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 440.

²⁹⁹ Viz KEENER, Craig S. *The Gospel*, s. 848.

³⁰⁰ Viz VIDOVIĆ, Pero. Knjiga znakova, s. 10–11. Více viz v 5.4.3.

³⁰¹ Srov. CARSON, D. A. *The Gospel*, s. 99, 175.

³⁰² Viz BROWN, Jeannine K. Creation's Renewal, s. 283–286.

³⁰³ Konstrukce neobvyklého spojení Τῆ δὲ μιᾷ τῶν σαββάτων z 20,1, doslova „jednoho (z) šabatů“ či „týdnů“, patrně souvisí se zněním popisu prvního dne stvoření z Gn 1,2–5. Viz MĘDALA, Stanisław. *Ewangelia według św. Jana, rozdziały 13-21*. Częstochowa: Edycja Świętego Pawła, 2010. S. 276–277; BROWN, Jeannine K. Creation's Renewal, s. 284–286.

³⁰⁴ Viz KEENER, Craig S. *The Gospel*, s. 81–104.

a ἀνίστημι,³⁰⁵ a v paralelismu s prvním z nich také aktivum slovesa ζωοποιέω.³⁰⁶ Druhý z nich tvoří výpovědi, v nichž Ježíš předjímá svou vlastní smrt a vzkříšení. Ty jsou formulovány spíše pomocí symbolů, obrazných a dvojsmyslných formulací. Do určité míry se tato spojení podobají těm, kterými o Ježíšově vzkříšení hovoří Lukáš (5,3), v Janově řeči je pro ně charakteristické i užití terminologie náležející do okruhu fyzických dějů a činností. Mluví o zboření a postavení Chrámu (2,19), vyvýšení (3,14n; 8,28; 12,32nn), odumření a vzkličení pšeničného zrna (12,24), odchodu k Otci (14,2n; 16,7; 6,61n; 8,14). Opakovaně také Ježíš předjímá své oslavení (8,54; 13,31n; 17,1.4n) a implicitně o svém zmrtvýchvstání hovoří v řečech o odloučení a opětovném shledání (16,16), vyslání Ducha (14,18nn), které bude doprovázeno radostí (16,22). Pouze třikrát se o Ježíšově zmrtvýchvstání v evangeliu hovoří explicitně pomocí aoristů sloves ἐγείρω (2,22 – pasivum, 21,14 – pasivní participium) a ἀνίστημι (aktivum – 19,4).³⁰⁷ Užití obou slovesných rodů v těchto formulacích naznačuje, že Ježíšovo vzkříšení chápe Jan jak jako aktivitu Boha Otce, tak i samotného Ježíše.³⁰⁸

S naší tematikou také v Janově evangeliu souvisejí četné výpovědi o „Ježíši víry“: významu Ježíše pro člověka, který jej přijímá jako vtělené Slovo a Božího syna. V dělení této studie tyto látky spadají do kategorie řeči o vzkříšení v širším smyslu. I pro ně Jan používá různé obrazy a symbolické opisy – v Kristu věřící nachází (věčný) život (ζωή [αἰώνιος] – 3,36; 5,24n; 6,40.47.51; 10,28; 11,25; 14,6), překonání smrti (6,50.58; 10,28; 11,26), chléb života (6,33.41.48.50n), živou vodu (4,14; 7,38), světlo (8,12; 9,5; 12,35.46); Ježíš je dobrým pastýřem (10,11.14) a přirovnává sám sebe ke dveřím pro ovce (10,7.9).³⁰⁹ Jednou sám sebe janovský Ježíš představuje výslovně jako vzkříšení (ἀνάστασις – 11,25). Charakteristickým je pro tyto výroky užití symboliky, která s pojmy, které původně náležely do okruhu starozákonní či druhochrámové eschatologie, pracuje v důsledně přeznačeném smyslu. Přestože jejich platnost neruší, naznačuje ve světle

³⁰⁵ Určitým specifickým Janova textu je, že obě slovesa se v něm vyskytují ve shlučích: v každé z perikop, v nichž se hovoří o zmrtvýchvstání, se užívá jednotně buďto ἐγείρω (5,21; 12,1.9.17), nebo ἀνίστημι (6,39.40.44.54; 11,23nn). Srov. WILSON, Sarah Hinlicky. *The Verbs*, s. 3. Z tohoto faktu ještě patrně nelze vyvozovat žádné závěry ohledně způsobu, kterým Jan oběma slovesům rozumí. Přesto se však zdá, že mezi nimi nespátřuje žádný významný rozdíl, neboť perikopy, které se liší výběrem sloves, se odkazují k téže skutečnosti (srov. 11,23 a 12,1.9.17 a také 6,39.40.44.54 a 5,21).

³⁰⁶ J 5,21.

³⁰⁷ Sloveso ἐγείρω se vyskytuje také v pasáži o zboření a znovuvystavění Chrámu (2,18–22), zde však se zmrtvýchvstáním souvisí pouze přeneseně. Viz více v 5.4.1.

³⁰⁸ Srov. WILSON, Sarah Hinlicky. *The Verbs*, s. 3.

³⁰⁹ Viz také tzv. „ἐγώ εἰμι“ výpověďmi, které se na užití tohoto jazyka zakládají – J 4,26; 6,20.35.41.48.51; 8,12.18.24.28.58; 10,7.9.11.14; 11,25; 13,19; 14,16; 15,1.5; 18,5.6.8. Viz 5.6.1.

křesťanské zvěsti jejich naplnění, popř. v jistém smyslu i překonání (viz zejm. 11,24–25a; 6,58; srov. 1,17).

V podkapitole opět představíme pouze ty látky, které se týkají vzkříšení v užším slova smyslu. Symbolický charakter a mnohoznačnost Janova slovníku však poněkud znesnadňují jejich výběr: jednotlivé výpovědi a motivy spolu úzce souvisejí a nelze vždy jasně vytýčit, kde začínají a kde končí. Uvedeme v každém případě ty, v nichž Ježíš předjímá své vzkříšení. Jedná se o výzvu ke zboření a znovuvystavění Chrámu (2,18–22 – 5.4.1), výpovědi o vyvýšení (3,14n; 8,28; 12,32nn – 5.4.2), oslavení (8,54; 13,31n; 17,1.4n – 5.4.3) a odchodu k Otci (14,2n; 16,7; 6,61n; 8,14 – 5.4.4). Zvláště také představíme symbolický výrok o smrti pšeničného zrna (12,24n – 5.4.5). Bohatý materiál, který Ježíšovo vzkříšení tematizuje v přeznačené duchovní rovině, zhodnotí zvláště závěrečná podkapitola (5.6).

5.4.1. J 2,18–22

<p>18 ἀπεκρίθησαν οὖν οἱ Ἰουδαῖοι καὶ εἶπαν αὐτῷ, Τί σημεῖον δεικνύεις ἡμῖν, ὅτι ταῦτα ποιεῖς;</p>	<p>18 Židé mu na to řekli: „Jaké znamení nám ukážeš, že toto činíš?“</p>
<p>19 ἀπεκρίθη Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν.</p>	<p>19 Ježíš jim odpověděl: „Zbořte tuto svatyni, a ve třech dnech ji postavím.“</p>
<p>20 εἶπαν οὖν οἱ Ἰουδαῖοι, Τεσσαράκοντα καὶ ἕξ ἔτεσιν οἰκοδομήθη ὁ ναὸς οὗτος, καὶ σὺ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερεῖς αὐτόν;</p>	<p>20 Židé tedy řekli: „Tato svatyně byla budována čtyřicet šest let, a ty ji postavíš ve třech dnech?“</p>
<p>21 ἐκεῖνος δὲ ἔλεγεν περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ σώματος αὐτοῦ.</p>	<p>21 On však mluvil o svatyni svého těla.</p>
<p>22 ὅτε οὖν ἠγέρθη ἐκ νεκρῶν, ἐμνήσθησαν οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ ὅτι τοῦτο ἔλεγεν, καὶ ἐπίστευσαν τῇ γραφῇ καὶ τῷ λόγῳ ὃν εἶπεν ὁ Ἰησοῦς.</p>	<p>22 Když byl potom vzkříšen z mrtvých, vzpomněli si jeho učedníci, že toto říkal, a uvěřili Písmu i slovu, které Ježíš řekl.</p>

S mnohými prvky a motivy sporu s Židy, scény bezprostředně navazující na scénu vyčištění chrámu z 2,13–17, jsme se setkali již při četbě synoptických látek. Již v nich je Ježíš svými protivníky vyzýván, aby se prokázal znamením moci, v níž činí své zázračné

skutky (5.3.3), vypovídá se v nich o jeho mesiášské identitě³¹⁰ a pracuje se se starozákonní symbolikou třetího dne (5.1.2; 5.2.2; 5.3.2). Tak jako v Janově líčení se ve vyprávění ostatních evangelistů setkává Ježíšova zvěst s nepochopením, odmítnutím či nepřátelstvím (srov. Mk 3,6; 14,1; Mt 12,14; 19,21n; 26,4; L 9,45; 19,14; 18,34). Na zjevatelský moment vzkříšení, kdy jsou učedníci s to plně porozumět smyslu Ježíšových výpovědí teprve tehdy, až se naplní, jsme poukázali již v souvislosti s lukášovskými texty (5.3.4).

V porovnání s výše představenými spisy se nicméně Janův text výrazně liší ve způsobu, kterým tyto látky uspořádává a začleňuje do vyprávění. Vyčištění chrámu, původně nezávislý celek,³¹¹ který nacházíme až v závěrečných oddílech synoptických evangelií (Mk 11,15n; L 19,45n; Mt 21,12n),³¹² Jan zařazuje již na počátek Knihy znamení a otevírá jím oddíl líčící Ježíšovo veřejné působení.³¹³ Uvedená scéna sporu s Židy zde představuje její interpretační prodloužení. Dvě původně samostatné látky tvořící její jádro, výzva Židů k podání znamení (v. 18) a výrok o zboření a znovuvystavění chrámu (v. 19), které synoptická evangelia zmiňují v odlišných kontextech,³¹⁴ Jan přeznačuje připojuje k nim ještě zvláštní objasnění. Zde je explicitním způsobem spojuje se vzkříšením (v. 21) a s vírou (v. 22).

Víra představuje jednu z klíčových kategorií perikopy. Tak jako i na jiných místech zde Jan rozčleňuje jednotlivé postavy či skupiny postav do kategorií věřících a nevěřících a vykresluje kontrast mezi jejich jednáním. Židé, náležející do druhé z nich, požadují po Ježíši znamení, kterým by doložil oprávněnost svého autoritativního vystupování.³¹⁵ Nejde jim tolik o samotné Ježíšovy výroky a činy, jako spíše o nalezení odpovědi na otázku po tom, kým vlastně Ježíš, hovořící o svém jedinečném vztahu k Bohu (v. 15, srov. 5,18; 19,7; 8,53b), doopravdy je.³¹⁶ V návaznosti na starozákonní tradice očekávají

³¹⁰ Srov. zejm. s řadou lukášovských motivů uvedených v úvodu k 5.4.

³¹¹ Viz BEASLEY-MURRAY, George R. *John*. Waco: Word Books, 1987. S. 38.

³¹² Viz MĘDALA, Stanisław. *Ewangelia, rozdziały 1-12*, s. 380–381.

³¹³ Jan tedy popisuje tutéž událost, co v paralelních textech synoptici: vyprávění nenachází podklad v jiné epizodě Ježíšova působení, jak předpokládají někteří badatelé. Viz McHUGH, John. *John 1-4*. London: T&T Clark, 2009. S. 202. Odlišnost jeho líčení nesouvisí se snahou o korekci údajů tak, aby odpovídaly historickému sledu událostí Ježíšova života, ale spíše snahou o podtržení teologické výpovědi původní látky. Srov. MĘDALA, Stanisław. *Ewangelia, rozdziały 1-12*, s. 376.

³¹⁴ První z nich viz v Mk 11,28; L 20,2; Mt 21,23; ohledně synoptických k v. 19 viz další výklad.

³¹⁵ Srov. MICHAELS, J. Ramsey. *The Gospel of John* [e-book]. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 2010. Oddíl „F. Jesus in the Temple at Passover“.

³¹⁶ Srov. tamtéž.

přesvědčující, pádný (a patrně i nadpřirozený³¹⁷) doklad prorockého pověření (srov. 6,30; viz také 1 K 1,22).³¹⁸ Avšak odpověď, kterou jim Ježíš podává, dává smysl jedině ve víře a vede proto k neporozumění.

Kontrastní linie mezi věřícími a nevěřícími, která se zde vykresluje, je součástí hlubšího konfrontace Ježíše a jeho následovníků se „světem“.³¹⁹ Ta je patrná prakticky po celé Ježíšově cestě, která je od samého začátku cestou kříže.³²⁰ Vlastní lid, který Ježíše nepřijal (srov. 1,11) – zde „Židé“, οι Ἰουδαῖοι, představitelé náboženské a politické moci v Jeruzalémě, se profilují jako Ježíšovi soudci (8,13; 6,30). Ježíš však před nimi zásadně nic neskrývá a vypovídá jim o své cestě otevřeně. V hlubším teologickém plánu evangelia jsou nicméně role obou stran obráceny: jakkoliv obžalovaný Ježíš „nepřišel proto, aby svět soudil (3,17; 12,47), nýbrž aby přinesl světu vykoupení (3,16n)“, stává se Židům v dalším vyprávění „žalobcem (5,45) a nejvyšším soudcem (5,22.27.30; 8,16.26)“.³²¹

Ve scéně se čtenář setkává s vůbec první explicitní předzvěstí pašijových událostí.³²² Propojení motivů zboření a vystavění chrámu s Ježíšovou smrtí a vzkříšením, jakkoliv výslovné,³²³ si do určité míry zachovává hádankovitý charakter.³²⁴ Jedná se o tzv. mášál, krátké, typicky dvoudílné aforistické rčení, které často obraznou formou vystihuje podstatu určitého jevu nebo životní situace. Ve 21. verši („chrám jeho těla“ – ναός τοῦ σώματος αὐτοῦ) se sice podává důležitý interpretační klíč k jeho čtení, ale ani s jeho znalostí není výklad místa zcela jasný. Výpověď chce být v každém případě více než dokladem a stvrzením Ježíšovy autority: formuluje tajemství víry,³²⁵ které lze kromě vlastní budovy jeruzalémského Chrámu vztahovat také k eschatologické či mesiánské svatyni (2 S 7,13n; srov. Za 6,12n), společenství rané církve i k samotnému Ježíši.³²⁶

Původní Ježíšův výrok, v němž Janův text nachází předlohu, byl patrně zaměřen k první z výše uvedených možností. Ve formě proroctví či předpovědi, opírající se snad o text Jr 7,1–15, které určité kruhy rané církve chápaly jako naplněné římskými vojsky po potlačení židovského povstání v roce 70, jej nacházíme ještě v Tomášově evangeliu³²⁷

³¹⁷ Viz KEENER, Craig S. *The Gospel*, s. 529.

³¹⁸ Dt 18,20nn; 13,1–5. Viz také Ex 3,12; 4,1 – 9,30n; Sd 6,17; Iz 7,11. Srov. MĘDALA, Stanisław. *Ewangelia, rozdziały 1-12*, s. 380; SCHNACKENBURG, Rudolf. *The Gospel, Volume 1*, s. 348–349.

³¹⁹ Srov. ROSKOVEC, Jan. *Evangelium*, s. 134.

³²⁰ Viz tamtéž, s. 138.

³²¹ Srov. MĘDALA, Stanisław. *Ewangelia, rozdziały 1-12*, s. 379–380.

³²² Srov. s dosavadními značně nejasnými a zastřenými aluzemi z J 2,4 a 2,17.

³²³ Úmysl Židů vysloví Ježíš ještě zcela otevřeně v 7,19; 8,37.40.

³²⁴ Viz CARSON, D. A. *The Gospel*, s. 182.

³²⁵ Srov. MĘDALA, Stanisław. *Ewangelia, rozdziały 1-12*, s. 395.

³²⁶ Viz tamtéž, s. 393.

³²⁷ Log. 71 – „Zbořím [tento] dům a nikdo jej nebude moci znovu postavit“.

i v synoptických textech.³²⁸ Jan však smysl této látky přeznačuje. Původcem zboření chrámu již v jeho textu není Ježíš, ale v hypotetické konstrukci jeho protivníci,³²⁹ a užitá symbolika dále naznačuje, že hlavní výpověď pasáže je třeba hledat v oblasti christologie a eschatologie.³³⁰ Sloveso ἐγείρω, třebaže je zde Jan užívá v technickém smyslu („postavit“, „vztyčit“ – srov. 3 Ezd 5,43),³³¹ bylo v předcházejících kapitolách představeno jako typický prostředek novozákonní řeči o zmrtvýchvstání. Sloveso λύω (v imperativu λύσατε – zde „zničení“, „rozboření“, primárně však spíše „rozvázání“, „osvobození“), pak patrně odkazuje k Ježíšovu utrpení.³³² Motiv třetího dne (ἐν τρισὶν ἡμέραις) připomíná, tak jako v synoptických předpovědích smrti a vzkříšení (viz zejm. 5.1.2), spásné Boží jednání. Konečně lze výpověď o zničení chrámu, o němž jinak Jan nepřímou hovoří jako o Božím příbytku (1,14; srov. 1,51), číst jako snahu o eliminaci Boží přítomnosti, která je ovšem odsouzena k nezdaru.³³³ Zbořený Jeruzalémský chrám je nahrazen vzkříšeným Ježíšovým tělem – zahajuje se nová éra vztahu člověka s Bohem.³³⁴

Příchod nové, eschatologické etapy dějin pochopitelně nemohou zkorumpované, národnostně vymezené chrámové instituce akceptovat. Pokud výpověď o ní v Ježíšově řeči vůbec rozeznávají,³³⁵ pak ji odmítají a v obavě o svou další existenci zaujímají vůči Ježíši nepřátelský postoj. Tím ovšem pouze uskutečňují to, co předpovídala starozákonní

³²⁸ Výrok v nich však nikdy nepronáší samotný Ježíš, ale s postranním či zlovolnými úmysly vždy jiné postavy: v křivých výpovědích před sanhedrinem (Mk 14,57n; Mt 26,60b–61) a ve výsměšných řečech pod křížem (Mk 15,29; Mt 27,40). Synoptický Ježíš se zdá o události hovořit pouze nepřímou, a to v Mk 13,2.

³²⁹ Celá figura je jakousi ironickou výzvou sledující svou formou prorocké tradice – srov. např. Mt 23,32. Nejspíše je ji třeba číst jako „i kdybyste zbořili tento chrám ...“. Viz KEENER, Craig S. *The Gospel*, s. 529; MICHAELS, J. Ramsey. *The Gospel*, oddíl „F. Jesus in the Temple at Passover“. Vyloučena ovšem není ani možnost, že janovský Ježíš zde formuluje ironickou výtku: jeho protivníci paradoxně směřují svým jednáním ke zničení chrámu, jenž mají chránit. Tím ostatně jejich jednání také nakonec skutečně skončí. Viz BEASLEY-MURRAY, George R. *John*, s. 40.

³³⁰ Viz SCHNACKENBURG, Rudolf. *The Gospel, Volume 1*, s. 350.

³³¹ Viz McHUGH, John. *John 1-4*, s. 207–208. S tímto odlišným způsobem užití slovesa a dvoudílnou strukturou celé výpovědi (vy – já), také patrně souvisí skutečnost, že na žádném jiném místě Nového zákona nevystupuje Ježíš jako jeho aktivní činitel. Všude jinde je se slovesem ἐγείρω spojován pouze v pasivních konstrukcích („byl vzkříšen“), v aktivním tvaru je pak jeho činitelem pouze Bůh. Výpověď má i zřetelné autoritativní rysy. Srov. MĚDALA, Stanisław. *Ewangelia, rozdziały 1-12*, s. 394.

³³² Srov. s užitím významově zaměřenějšího καταλύω v uvedených paralelních perikopách.

³³³ Tomu se zdá odpovídat i skutečnost, že Jan v perikopě užívá pro označení chrámu řecké ναός. Třebaže v tom nejsou zcela důslední (viz Mt 27,5), odkazují se tímto slovem novozákonní autoři typicky ke konkrétní budově, svatyni coby místu Boží přítomnosti v Jeruzalémě (Mk 15,38; L 1,9.21.22; 23,45; Mt 23,35; 27,51), zatímco synonymní ἱερόν vztahují většinou k Chrámu coby instituci, popř. chrámovému komplexu, často včetně přilehlých budov. Viz více v McHUGH, John. *John 1-4*, s. 202–203.

³³⁴ Viz ROSKOVEC, Jan. *Evangelium*, s. 136.

³³⁵ Viz KEENER, Craig S. *The Gospel*, s. 530.

prorocství, která tyto instituce samy předjímalý a která udržovaly v obecném povědomí (srov. 11,45–53): v Ježíšově vzkříšení začínají docházet naplnění.³³⁶

Nový vztah lidstva k Bohu neztrácí v Janově koncepci komunitní rozměr. Užití slova σῶμα ve výpovědi o chrámu Ježíšova těla, které jinak evangelista užívá v souvislosti s křížem a Ježíšovým mrtvým tělem (19,31.38.40; 20,12), má ekleziální přesah. Pod křížem, který v Janově pojetí představuje maximu Boží lásky ke světu (srov. 3,14nn) a přináší spásu (19,30.34), se ustanovuje církev (19,27).³³⁷ Právě ona nahrazuje Boží příbytek, v době sepsání spisu již delší dobu zničený jeruzalémský chrám. A nahrazuje jej dokonce daleko lépe a plněji než jakákoliv lidskýma rukama postavená budova (Sk 7,48n – Iz 66,1n; srov. také Zj 21,22 (6.4.5) a 1 Kr 8,27; 2 S 7,5nn).³³⁸ Nejen tedy samotný akt vzkříšení, v němž Bůh stvrzuje celé Ježíšovo pozemské působení,³³⁹ ale i sama církev podává svou existencí a růstem Židům i pohanům znamení o tom, v jehož vzkříšeném těle byl vystavěn chrám, který ten zbořený nedozírně přesahuje.³⁴⁰ V celém objasňujícím dodatku v. 21–22 Jan představuje reflexi Ježíšovy předpovědi z hlediska povelikonoční víry.³⁴¹

Někteří badatelé spojují formulaci o rozpomenutí se (μυνήσκομαι – v. 22) učedníků na Ježíšova slova se starozákonním jazykem pamatování na Hospodina (Dt 8,18), s připomínkami velkých Božích činů (Ex 20,8; Dt 5,15; 8,2 aj.) a vlastní hříšnosti (Dt 9,7), a vidí zde tak také přesah do oblasti eschatologie.³⁴² V každém případě ale Jan v závěrečném verši perikopy podtrhuje zjevovatelský rozměr Ježíšova zmrtvýchvstání a sleduje pedagogiku, která vede člověka skrze připomínku Ježíše a jeho slov k víře.³⁴³ Tato víra rozpoznává, že Písmo (γραφὴ) a Ježíšova slova (λόγος ὃν εἶπεν ὁ Ἰησοῦς) navzájem hluboce korespondují.³⁴⁴ Ačkoliv není vyloučeno, že se zde Jan neodkazuje

³³⁶ Srov. WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 441.

³³⁷ Srov. MĘDALA, Stanisław. *Ewangelia, rozdziały 1-12*, s. 396.

³³⁸ Viz více v SCHNACKENBURG, Rudolf. *The Gospel, Volume 1*, s. 350.

³³⁹ Srov. ROSKOVEC, Jan. *Evangelium*, s. 137; MARTIN, Francis – WRIGHT, William M. *The Gospel of John* [e-book]. Grand Rapids: Baker Academic, 2015. Oddíl „Jesus' First Trip to Jerusalem“.

³⁴⁰ Někdy se jako tento chrám chápe církev. Nemá zde jít o Ježíšovo vzkříšení, ale spíše o události, které se odehrávají po něm. Viz více v McHUGH, John. *John 1-4*, s. 213–216.

³⁴¹ Viz ROSKOVEC, Jan. *Evangelium*, s. 135.

³⁴² Viz MĘDALA, Stanisław. *Ewangelia, rozdziały 1-12*, s. 396.

³⁴³ Vzkříšení je zlomovým bodem ukončujícím neporozumění, které v průběhu celého vyprávění panuje mezi Ježíšem a jeho učedníky – viz např. 6,32–35; 10,1–6. V jeho světle a ve světle poznání daného Ducha jsou schopni porozumět tomu, co jim dříve zůstávalo skryto. Viz 12,16. Srov. CARSON, D. A. *The Gospel*, s. 183.

³⁴⁴ Srov. např. 3,34; 5,47; 8,47; 14,10.24; 17,8.16. Viz více v MICHAELS, J. Ramsey. *The Gospel*, oddíl „F. Jesus in the Temple at Passover“.

k žádným konkrétním pasážím z Písma,³⁴⁵ pravděpodobně se vrací k fragmentu Ž 69,10 citovanému v 17. verši.³⁴⁶ Víru, jak zřejmě naznačuje i užitím slovesa πιστεύω s dativem, zaměřuje nejen k Ježíšovým slovům, ale i k celé Ježíšově osobě.³⁴⁷ Jde o hlubší poznání jeho osobnosti, slov a činů, které nicméně není čistě intelektuální povahy, neboť závisí na působení Ducha (14,26; 16,13). Teprve v něm a ve světle pašijních událostí (19,30) ale mohou učedníci nahlédnout, že v Ježíši přišlo na svět Slovo, které dává v celém svém působení spatřit lidem svoji slávu (1,14).³⁴⁸

5.4.2. Trojí předpověď vyvýšení (J 3,14n; 8,28; 12,32nn)

J 3,14n:			
14	καὶ καθὼς Μωϋσῆς ὑψώσεν τὸν ὄφιν ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτως ὑψωθῆναι δεῖ τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου,	14	<i>A jako Mojžíš vyvýšil hada v pustině, tak musí být vyvýšen Syn člověka,</i>
15	ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων ἐν αὐτῷ ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον.	15	<i>aby každý, kdo v něho věří, měl život věčný.</i>
J 8,28:			
28	εἶπεν οὖν [αὐτοῖς] ὁ Ἰησοῦς, Οταν ὑψώσητε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, τότε γνώσεσθε ὅτι ἐγὼ εἰμι, καὶ ἀπ' ἐμαντοῦ ποιῶ οὐδέν, ἀλλὰ καθὼς ἐδίδαξέν με ὁ πατήρ ταῦτα λαλῶ.	28	<i>Ježíš [jim] řekl: „Až vyvýšíte Syna člověka, tehdy poznáte, že Já jsem a že sám od sebe nečiním nic, ale mluvím tak, jak mě naučil Otec.</i>
J 12,32nn:			
32	κἀγὼ ἐὰν ὑψωθῶ ἐκ τῆς γῆς, πάντας ἐλκυσῶ πρὸς ἐμαυτόν.	32	<i>A já, až budu vyvýšen ze země, přitáhnu všechny k sobě.”</i>
33	τοῦτο δὲ ἔλεγεν σημαίνων ποίω θανάτῳ ἠμελλεν ἀποθνήσκειν.	33	<i>Těmito slovy naznačoval, jakou smrtí má zemřít.</i>
34	ἀπεκρίθη οὖν αὐτῷ ὁ ὄχλος, Ἡμεῖς ἠκούσαμεν ἐκ τοῦ νόμου ὅτι ὁ Χριστὸς μένει εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ πῶς λέγεις σὺ ὅτι δεῖ ὑψωθῆναι τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου; τίς ἐστιν οὗτος ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου;	34	<i>Zástup mu odpověděl: „My jsme slyšeli ze Zákona, že Mesiáš zůstává na věčnost. Jak ty můžeš říkat, že Syn člověka musí být vyvýšen? Kdo je tento Syn člověka?“</i>

³⁴⁵ Takto např. CARSON, D. A. *The Gospel*, s. 183.

³⁴⁶ Nabízí se však více možností – odkaz lze na obecnější rovině vztahovat také např. k závěru 69. žalmu (v. 36–37), nebo jeho dvojverší 15–16. Viz McHUGH, John. *John 1-4*, s. 209.

³⁴⁷ Jan tuto konstrukci běžně spojuje jak s věcmi, tak i s osobami. Viz MEDALA, Stanisław. *Ewangelia, rozdziały 1-12*, s. 397.

³⁴⁸ RIDDERBOS, Herman N. *The Gospel according to John*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 1991. S. 121.

Výroky janovského Ježíše o vyvýšení odpovídají svým zaměřením, a částečně i formou synoptickým předpovědím utrpení, smrti a vzkříšení, které jsme představili v předchozích podkapitolách (5.1.2). I zde se jedná o předzvěsti budoucích událostí, v nichž se ale zároveň formulují důležité christologické výpovědi. Jak je to pro Janův jazyk typické, vyznačují se užitím mnohvrstevnaté symboliky.

Tak jako v synoptických evangeliích Ježíš svou smrt předpovídá celkem třikrát, přičemž dvakrát (3,14 a 12,33n) o ní hovoří jako o nevyhnutelné, nutné (srov. slovesa δεῖ a μέλλω).³⁴⁹ Předjímá se zde vyvrcholení celého vyprávění, v jehož světle má číst čtenář všechno, co bude Ježíš dále říkat a co bude činit. Chce-li jeho řeč a skutky pochopit, musí je „rozšifrovat“ očima víry (srov. užití slovesa σημαίνω, 12,33 – „naznačit“, „předpovědět“).³⁵⁰

Motiv vyvýšení (sloveso ὑψώω – „vyvýšit“, „povýšit“, „učinit velkým“) v sobě propojuje řadu aluzí na starozákonní texty a novozákonní christologické výpovědi, souvisí však vždy také s křížem. Ve 12,33 propojuje Jan obě skutečnosti i výslovně, a také na dalších místech zřetelně podtrhuje, že Ježíšovo vyvýšení nelze oddělit od předcházející smrti.³⁵¹ Tak jako Pavel zdůrazňuje, že cesta ke spáse je vyznačována pohoršujícím „slovem o kříži“ (1 K 1,18; srov. Ga 5,11; 6,14 aj.), nechce ani Jan v Ježíšově příběhu jakkoliv uzávorkovat pohoršení z utrpení a smrti.³⁵² Zasazuje je však do specifického teologického kontextu.³⁵³ V řeči o vyvýšení formuluje metaforu, která se zakládá na pomyslné podobnosti mezi fyzickým pozvednutím odsouzence na kříži a obrazným povýšením osoby, vylepšením jejího postavení. O tom, co přesně tímto Ježíšovým vyvýšením v obrazném smyslu míní, se vedou mezi badateli diskuze. Obraz však nesymbolizuje nanebevzetí, se kterým jej v návaznosti na septuagintní výpovědi o královské vládě³⁵⁴ spojovaly raněkřesťanské tradice z Sk 2,33 (6.1.1); 5,31 (6.1.4) či Fp 2,9 (4.3.5),³⁵⁵ a neopisuje se jím jednoduše ani jen vzkříšení, které v evangeliu zůstává

³⁴⁹ Více v ROSKOVEC, Jan. *Evangelium*, s. 160.

³⁵⁰ Na souvislost janovského konceptu znamení s vírou jsme již poukázali v úvod podkapitoly. Připomeňme, že prakticky celý Janův text je promyšleným předivem různých znamení a symbolických výpovědí, které více či méně zřetelně od samého začátku předznačují, jak má Ježíšův příběh vyvrcholit.

³⁵¹ Viz 3,14; 18,31n.

³⁵² I v Janově líčení, jakkoliv jsou zde tyto prvky upozaděny, zůstává Ježíšova smrt krutým a nedůstojným koncem lidského života. Viz BRYAN, Christopher. *The resurrection*, s. 130–131.

³⁵³ Srov. SCHNACKENBURG, Rudolf. *The Gospel, Volume 2*, s. 398–399.

³⁵⁴ Srov. 1 Mak 8,13; Da 4,19; 11,36.

³⁵⁵ Viz MĘDALA, Stanisław. *Evangelia, rozdziały 1-12*, s. 424.

od ostatních pašijových událostí odlišeno.³⁵⁶ Důležitá je zde spíše jeho souvislost s Ježíšovým oslavením.

Janovský pojem oslavení, δοξάζω (12,27–33; srov. také Iz 52,13), bude podrobněji představen v následujícím bodě (5.4.3). Předešleme však, že jde o skutečnost líčenou zásadně v pozitivních konotacích³⁵⁷ a v návaznosti na výše představený christologický hymnus z Listu Filipánům (4.3.5) naznačuje obrat Ježíšova ponížení. Ježíš byl oslaven, neboť své oslavení důsledně spojoval s oslavením Otce. Podstoupením smrti na kříži stvrzuje svou absolutní oddanost Otcově plánu a ukazuje, že snahu o naplnění jeho vůle nespojoval s jakýmkoliv zájmem o prosazení sama sebe. Nacházíme zde obrácení schématu z Iz 2,11n: zpupnost a povýšenost, po níž bude člověk ponížen a Hospodin vyvýšen, nahrazuje vyvýšení toho, který se pokorně ponížil. V Ježíšově příběhu byl Bůh vyvýšen v člověku. Na kříži se také zjevuje plná jednota Ježíše-Syna s Bohem-Otcem (10,30; 14,9)³⁵⁸ a nadchází na něm ona hodina,³⁵⁹ ke které směřuje celé evangelijní vyprávění (12,27; srov. 12,23; 13,31n; 17,1n). Dovršuje se na něm Boží dílo, k účasti na němž Ježíš dobrovolně přitakal (8,29).³⁶⁰ Společně s Janem Roskovcem lze tedy říci, že v motivu vyvýšení Jan „ztotožnil důvod vyvýšení s vyvýšením samým“³⁶¹ a implicitně je propojil se vzkříšením.³⁶² Jeho zjevovatelská vyvýšení funkce (8,28) vede k víře (8,30) a ukazuje pravou podstatu věci: že Ježíš je spasitelem, ale i soudcem, který staví člověka před zásadní rozhodnutí, zda chce Ježíšovu cestu přijmout za svou, anebo ji odmítnout.³⁶³ Vládce zastupující mocnosti světa, které usilovaly o to Ježíše zlikvidovat (viz 5.4.1), neuspěl, je poražen a „vyvržen ven“ (12,31).

Organické propojení vzkříšení (oslavení) s předcházející smrtí (ponížením) má také, jak ukazuje první z uvedených výpovědí, významný soteriologický přesah. Skutečnost, že již semitské ekvivalenty řeckého ὑψώω mohou právě tak jako fyzické pozvednutí, zvýšení, označovat i usmrcení, je zde spíše vedlejší,³⁶⁴ a nesleduje se zde patrně ani obrácená symbolika, kdy symbol (smrt, zlo, hřích aj.) odkazuje k tomu, co odvrací či

³⁵⁶ Viz ROSKOVEC, Jan. *Evangelium*, s. 358.

³⁵⁷ Srov. MICHAELS, J. Ramsey. *The Gospel*, oddíl „K. The Last Day of the Festival: Jesus and the Pharisees“.

³⁵⁸ Srov. KEENER, Craig S. *The Gospel*, s. 742; CARSON, D. A. *The Gospel*, s. 201–202.

³⁵⁹ Srov. SCHNACKENBURG, Rudolf. *The Gospel, Volume 2*, s. 402.

³⁶⁰ Srov. ROSKOVEC, Jan. *Evangelium*, s. 358.

³⁶¹ Tamtéž, s. 523.

³⁶² Srov. SCHNACKENBURG, Rudolf. *The Gospel, Volume 1*, s. 396–397; CARSON, D. A. *The Gospel*, s. 201–202.

³⁶³ Viz MĘDALA, Stanisław. *Ewangelia, rozdziały 1-12*, s. 690; BEASLEY-MURRAY, George R. *John*, s. 131–132; CARSON, D. A. *The Gospel*, s. 442.

³⁶⁴ Srov. BEASLEY-MURRAY, George R. *John*, s. 50.

zažehnává.³⁶⁵ Obraz vyvýšení vyznačuje především životní paradigma vedoucí s Božím stvrzením k věčnému životu.³⁶⁶ Pokud bychom vztáhli, jak to dělá většina badatelů, v 15. verši obrat ἐν αὐτῷ („v něm“) k závěrečnému ἐξῆ ζωὴν αἰώνιον („měl život věčný“),³⁶⁷ vynikne skutečnost, že tento věčný život je darem vtěleného Logu (1,4). Náleží Synu člověka (6,31; 10,10; 11,25 aj.) a dosáhnout je ho možné ve víře v něj, jak se vypovídá v odkazu ke spásonosnému hledění na hada na žerdi z Nu 21,8nn.³⁶⁸ Taková víra nemá povahu pouhé etické orientace či následování vzoru, ale předpokládá blízké společenství s Ježíšem, účast na jeho životě.³⁶⁹ Prakticky znamená přijetí paradoxní skutečnosti, že „cesta vzhůru“, jak ji naznačuje kérygmatická formule z 3,13, vede jediné skrze vlastní zmar.³⁷⁰ V kříži tedy věřící rozeznává znamení: v ukřižovaném vidí vyvýšeného a v návaznosti na Nu 21,8³⁷¹ či Mdr 16,6³⁷² záchranu, zásadní projev Boží lásky (srov. Ř 5,5–8).³⁷³ Bůh člověku společně se svým Synem dává i věčný život (3,16 – srov. Ř 5,21; 6,23).

Výpovědi o vyvýšení mají konečně také výrazné eschatologické konotace. Ježíš, který v nich sám sebe tituluje jako Syna člověka, vystupuje coby Boží prostředník; Bůh jeho prostřednictvím oslavuje sebe sama a vysílá v něm na svět vladaře inaugurovaného Božího království.³⁷⁴ Ježíšovo vyvýšení je také nebeskou intronizací.³⁷⁵ Nic na tom nemění skutečnost, že jsou to vlastně lidé, kdo takto Ježíše do nebeského úřadu instalují (ὕψωση τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου, „vyvýšíte Syna člověka“ – 8,28): plně to odpovídá

³⁶⁵ Text v tomto duchu nabízí řadu legitimních interpretací – viz ROSKOVEC, Jan. *Evangelium*, s. 161–162; MICHAELS, J. Ramsey. *The Gospel*, oddíl „G. Jesus and Nicodemus at Passover“; KEENER, Craig S. *The Gospel*, s. 564–565.

³⁶⁶ Srov. SCHNACKENBURG, Rudolf. *The Gospel, Volume 2*, s. 399–400.

³⁶⁷ Tedy – „... aby každý, kdo věří, v něm měl život věčný“. Většina českých překladů, včetně ČSP, naopak ἐν αὐτῷ vztahuje k πᾶς ὁ πιστεύων. Takto také ČEP – „aby každý, kdo v něho věří, měl život věčný“. Viz SCHNACKENBURG, Rudolf. *The Gospel, Volume 1*, s. 397.

³⁶⁸ Viz CARSON, D. A. *The Gospel*, s. 202. Vidění a víra představují podle některých badatelů v Janově textu, zde v návaznosti na Nu 21,8c, synonyma. Viz 19,37. Srov. MEĐALA, Stanisław. *Ewangelia, rozdziały 1-12*, s. 424.

³⁶⁹ Tomu napovídá i užití spojky ἐν – srov. SCHNACKENBURG, Rudolf. *The Gospel, Volume 1*, s. 397–398.

³⁷⁰ Dvojverší 14–15 představuje komentář k její první části (vystoupení), 15–16 ke druhé (sestoupení). Srov. ROSKOVEC, Jan. *Evangelium*, s. 159.

³⁷¹ V LXX se zde toto vyvýšení opisuje příkazem „dát na znak“ – θες ἐπὶ σημείου.

³⁷² Hovoří se zde o znamení spásy – σύμβολον σωτηρίας.

³⁷³ Viz KEENER, Craig S. *The Gospel*, s. 566–567.

³⁷⁴ Srov. BEASLEY-MURRAY, George R. *John*, s. 131; SCHNACKENBURG, Rudolf. *The Gospel, Volume 2*, s. 393.

³⁷⁵ Janův text zde navazuje na hymny a vyznání prvotní církve (Žd 1,3 – 6.2.2; 1 Tm 3,16 – 4.3.6; Fp 2,9 – 4.3.5), avšak motivy ponížení a smrti, kterými je doplňuje, jsou zasazeny do zvláštního teologického rámce. Srov. BEASLEY-MURRAY, George R. *John*, s. 214–215.

předurčené Boží režii, tyto události jsou „nutné“ (δεῖ – 3,14; 13,34).³⁷⁶ V rámci obrazu přitazení všech k sobě oslavený Ježíš shromáždí svůj lid (12,32). Tím se může označovat Izrael (Jr 31,2n.8n,10; srov. Jr 16,14n; 23,2–8), může ale také jít o všechny národy (Iz 2,1–5; 11,10nn; 43,8n; 49,5n) či (pravděpodobněji) všechny ty, kteří jej následují ve víře.³⁷⁷ Oni tvoří nový lid právě nastávajících mesiášských časů (6,44 – srov. 10,16; 11,52).³⁷⁸ Tyto skutečnosti však budou Židé i pohané s to rozpoznat teprve po Ježíšově vzkříšení a návratu na zem ve slávě (12,32; srov. Sk 5,31n – 6.1.4).³⁷⁹

5.4.3. Výpovědi o oslavení (J 8,54; 13,31n; 17,1.4n)

J 8,54:			
54	ἀπεκρίθη Ἰησοῦς, Ἐὰν ἐγὼ δοξάσω ἐμαυτόν, ἡ δόξα μου οὐδὲν ἐστίν· ἔστιν ὁ πατήρ μου ὁ δοξάζων με, ὃν ὑμεῖς λέγετε ὅτι θεὸς ἡμῶν ἐστίν.	54	<i>Ježíš odpověděl: „Kdybych já oslavil sám sebe, má sláva by nic nebyla. Můj Otec to je, kdo mne oslavuje a o kom vy říkáte: ‚Je to náš Bůh.‘</i>
J 13,31n:			
31	Ὅτε οὖν ἐξῆλθεν λέγει Ἰησοῦς, Νῦν ἐδοξάσθη ὁ υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ὁ θεὸς ἐδοξάσθη ἐν αὐτῷ:	31	<i>Když [Juda] vyšel ven, Ježíš řekl: „Nyní byl Syn člověka oslaven a Bůh byl oslaven v něm.</i>
32	[εἰ ὁ θεὸς ἐδοξάσθη ἐν αὐτῷ] καὶ ὁ θεὸς δοξάσει αὐτὸν ἐν αὐτῷ, καὶ εὐθὺς δοξάσει αὐτόν.	32	<i>[Jestliže byl Bůh oslaven v něm,] oslaví Bůh i jeho v sobě a oslaví ho hned.“</i>
J 17,1.4n:			
1	Ταῦτα ἐλάλησεν Ἰησοῦς, καὶ ἐπάρας τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ εἰς τὸν οὐρανὸν εἶπεν, Πάτερ, ἐλήλυθεν ἡ ὥρα: δόξασόν σου τὸν υἱόν, ἵνα ὁ υἱὸς δοξάσῃ σέ,	1	<i>Když toto Ježíš pověděl, pozdvihl své oči k nebi a řekl: „Otče, přišla ta hodina. Oslav svého Syna, aby [tvůj] Syn oslavil tebe,</i>
...
4	ἐγὼ σε ἐδόξασα ἐπὶ τῆς γῆς, τὸ ἔργον τελειώσας ὃ δέδωκάς μοι ἵνα ποιήσω:	4	<i>Já jsem tě oslavil na zemi, když jsem dokonal dílo, které jsi mi dal, abych je vykonal.</i>

³⁷⁶ Viz MEDALA, Stanisław. *Ewangelia, rozdziały 1-12*, s. 690; SCHNACKENBURG, Rudolf. *The Gospel, Volume 2*, s. 399–400.

³⁷⁷ Srov. MICHAELS, J. Ramsey. *The Gospel*, oddíl „S. The Hour of Glorification“.

³⁷⁸ Srov. CARSON, D. A. *The Gospel*, s. 444–445.

³⁷⁹ Srov. MEDALA, Stanisław. *Ewangelia, rozdziały 1-12*, s. 869–870.

- 5 *καὶ νῦν δόξασον με σύ, πάτερ, παρὰ σεαυτῶ τῆ δόξῃ ἣ εἶχον πρὸ τοῦ τὸν κόσμον εἶναι παρὰ σοί.* 5 *A nyní ty, Otče, oslav mne u sebe tou slávou, kterou jsem u tebe měl, dříve než byl svět.*“

O motivu Ježíšova oslavení, který do značné míry souvisí s Janovou řečí o vyvýšení, se zmínil již předchozí bod. Výroky opisující Ježíšovu smrt a zmrtvýchvstání pomocí slovesa δόξαζω spadají mezi četné výpovědi o slávě, δόξα, kterou Jan již od Prologu (1,14) představuje jako jedno z nosných témat celého vyprávění. Celkem se o slávě a oslavení hovoří v evangeliu 19krát,³⁸⁰ resp. 23krát,³⁸¹ kontexty, v nichž se obě slova nacházejí, se různí. Sláva se tak např. v 5,44; 7,18 a 8,50 pojí s hledáním, v 5,41.44 se přijímá (λαμβάνω) a ve 12,43 vzdává;³⁸² v souvislosti se starozákonním motivem Jan hovoří o vidění slávy (12,41 – Iz 6,9n; viz také 1,14; 11,40; 17,24) či jejím zjevení (2,11). Jednotlivá místa ukazují, že Jan řecké δόξα a δόξαζω užívá ve dvou základních významech: kromě samotné slávy, vznešenosti či velebení jimi také někdy míní poctu či vzdání náležitě úcty.³⁸³ Někdy se oba významy v jeho textu prolínají a nelze je od sebe důsledně odlišit (takto např. 8,54; 12,28). Výše uvedená místa jsou důležitá z hlediska janovské christologie: oslavení Ježíše, které se evangeliu zmiňuje i samostatně (7,39; 12,16.23; 16,14), klade do souvislosti s oslavením Boha (11,4; 12,28).

Hlavním rysem souvislosti mezi oslavením Otce a oslavením Syna je vzájemnost. Jan o ní hovoří i mimo naše perikopy: Otec je oslaven v Synu (14,13), Syn je oslaven v Boží slávě (11,4), Bůh své jméno oslavil a ještě oslaví (12,28). Postupně se však v jeho vyprávění ukazuje, že sláva, o které hovoří, je zcela jiného druhu, než jak si ji běžně představují lidé (srov. 12,43). Otcova sláva v konečném důsledku spočívá ve vůli spasit člověka, zatímco Synova v tom, že se této vůli podřizuje.³⁸⁴ Nenaplnuje se v úsilí o vlastní prospěch, proslavení sebe sama (5,41.44; 7,18; 8,50.54). A právě snaha o neprosazování vlastní osoby, nýbrž o úplné podřízení Otcovu plánu, je příčinou Ježíšova oslavení i vyvýšení, o kterém jsme hovořili v předchozím bodu. Všimli jsme si jí také v christologickém hymnu z Listu Filipánům (Fp 2,9 – sloveso ὑπερυψώω, 4.3.5), v němž

³⁸⁰ 1,14 (dvakrát); 2,11; 5,41; 5,44 (dvakrát); 7,18 (dvakrát); 8,50.54; 9,24; 11,4.40; 12,41; 12,43 (dvakrát); 17,5.22.24.

³⁸¹ 7,39; 8,54 (dvakrát); 11,4; 12,16.23; 12,28 (třikrát); 13,31 (dvakrát); 13,32 (třikrát); 14,13; 15,18; 16,14; 17,1 (dvakrát); 17,4.5.10; 21,19.

³⁸² Srov. SCHNACKENBURG, Rudolf. *The Gospel, Volume 2*, s. 401–402.

³⁸³ Srov. s výroky dávající oslavení do souvislosti s nebeským vyvýšením (7,39; 12,16.23; 13,31n; 16,14; 17,1.5) s těmi, v nichž k oslavení dochází na zemi (11,4; 12,28; 17,4). Viz SCHNACKENBURG, Rudolf. *The Gospel, Volume 2*, s. 220.

³⁸⁴ Srov. ROSKOVEC, Jan. *Evangelium*, s. 512.

Janova řeč o oslavení zřejmě nachází myšlenkovou předlohu,³⁸⁵ ale i explicitní vyjádření: Ježíš je zde vyznáván za Pána εις δόξαν θεοῦ πατρός, „k slávě Boha otce“ (v. 11).

Výpovědi o Božím oslavení mají zřetelný eschatologický a soteriologický přesah. Hebrejské כְּבוֹד, předloha řeckého termínu δόξα, souvisí ve Starém zákoně se zjevením Boží velikosti a moci,³⁸⁶ ale zejména také spásou.³⁸⁷ Ta se realizuje ve vydání Syna, skrze něhož mohou lidé dosáhnout věčného života (3,16; 17,2; 12,32). Bůh se tím dává plně poznat a ukazuje svou lásku vůči člověku (srov. 1 J 4,8nn); Ježíš, z opačné strany, ve všem, co činí, zpřítomňuje lidem Boha a jeho slávu (srov. 15,8) a prostředkuje jeho spásu (10,28n; 17,2).

Stojí také za povšimnutí, že vzájemné oslavování Otce a Syna, jak je ukazují výše uvedené perikopy, je postupné: zintenzivňuje se a formuluje až určité „dějiny spásy“ vztahu Otce a Syna.³⁸⁸ Sláva, kterou měl Syn u Boha od počátku věků (17,5), se ukazuje nejdříve v Synových znameních, a plně viditelnou se stává teprve v „oné hodině“ pašijových událostí (10,31n).³⁸⁹ V Ježíšově hodině se také nakonec proces oslavení (12,23) propojí s vyvýšením (3,13; 6,62) a návratem k Otci (13,3; 16,28).³⁹⁰ Tím nicméně vzájemné oslavování Otce a Syna nekončí: pokračuje dále v nebeské sféře (13,32; 14,13) a nachází svůj specifický odraz také na zemi (15,8; 16,13n).

V první z našich perikop má Ježíšova řeč deklarativní charakter: v nepřímé reakci na otázku nepřátelsky naladěných Židů „co ze sebe děláš?“ (τίνα σεαυτὸν ποιεῖς; – 8,53) v ní Ježíš představuje podstatu celého svého působení. Kontext vnější scény konfrontace v Chrámě z 8,12–59 ukazuje, že zde nejde o nic menšího než o to, kým Ježíš je (v. 25), o jeho identitu. Ježíš ji staví na úsilí o oslavení Boha (v. 49) a složení všech svých perspektiv do jeho moci (v. 50, 54).³⁹¹ Tato christologicky zaměřená scéna v sobě ovšem nese i důležitou výpověď o Bohu: v Ježíšově programu se odráží jeho láska k lidem. Vyslal jim svého Syna (7,28; 8,42), svědčí jim o něm (8,18) a brzy jej oslaví. To ovšem

³⁸⁵ Ježíš svého božství nevyužil pro vlastní oslavení, nýbrž pro větší slávu Boha – v této souvislosti viz také Žd 5,5. Srov. ROSKOVEC, Jan. *Evangelium*, s. 512.

³⁸⁶ Viz např. Nu 14,22; Iz 59,19; Ž 102,16n aj.

³⁸⁷ Ž 20,6; 97,10; 2 Pa 20,12; Da 6,27n.

³⁸⁸ Poměr vztahu mezi Ježíšem a Bohem v celém líčení postupně krystalizuje a nabírá čím dál jasnějších forem. Viz SCHNACKENBURG, Rudolf. *The Gospel, Volume 2*, s. 402–403.

³⁸⁹ Schéma Božího zjevení skrze vysvobozující, spásné činy, odpovídá celému starozákonnímu schématu vyvedení z Egypta, ale také některým kratším celkům. Viz např. Ez 20,9 – Ex 14,4.17n. Srov. MĘDALA, Stanisław. *Ewangelia, rozdziały 13-21*, s. 80.

³⁹⁰ Srov. SCHNACKENBURG, Rudolf. *The Gospel, Volume 2*, s. 403.

³⁹¹ Viz také 4,34; 6,38.

náboženské elity, které Boha takto neznají (7,28; 8,19),³⁹² nemohou pochopit. Ježíš, na rozdíl od nich, však Boha *zná* (v. 55; srov. 17,25), a tak jako Bůh o něm, přináší i on o Bohu svědectví (srov. 5,23; 15,23n).³⁹³

V úvodním dvojverší Ježíšovy první řeči na rozloučenou (13,31 – 14,31) dochází tento Ježíšův program dovršení.³⁹⁴ Události vedoucí ke konečnému oslavení Boha se již daly do pohybu; jsou prakticky zde, za malou chvíli bude Syn člověka vyvýšen na kříži. S předpověďmi těchto událostí se mohl čtenář setkat v 13,1,³⁹⁵ nyní se reflektují na obecnější teologické rovině (viz 8,49n.54). Připomíná se, že Ježíš, nyní titulovaný jako Syn člověka, sestoupil od Otce z nebes (3,13n), naplnil svou misi a zanedlouho se navrátí k Otci (v. 33).³⁹⁶ Oslavení Otce a Syna opět má opět připomenout schéma pokorného Ježíšova sebezpřiznání Boží vůli, které nezůstává bez odpovědi. V našem dvojverší se tato vzájemnost opisuje formulacemi *v něm* (v. 31) – *v sobě* (v. 32). Ježíš se odevzdává Boží moci, aby byl přijat do společenství s Bohem (srov. také 10,17).³⁹⁷ Připomínají se zde předobrazy smrti a vzkříšení.³⁹⁸ Oslavení Boha v Ježíšově smrti ukáže všem lidem Boha v jeho lásce (3,16n), a Ježíše potom Bůh ukáže v jeho božství (8,28; 20,28),³⁹⁹ když jej oslaví „v sobě“.⁴⁰⁰

Príslovce εὐθὺς, „ihned“, jakkoliv Janův text není zcela jednoznačný v tom, co jeho užitím míní, naznačuje patrně vzájemnou neoddělitelnost Ježíšova a Božího počínání.⁴⁰¹ V jejich souběhu se vyjadřuje vrcholná láska. Přichází od Otce (3,35; 5,20), Syn ji opětuje v poslušnosti (5,19.30; 6,38; 14,31), a stejně tak se vyžaduje po všech, kteří se chtějí stát

³⁹² V tom lze spatřovat další z projevů typické Janovy ironie – viz CARSON, D. A. *The Gospel*, s. 356. Motiv neznalosti Boha lze spojovat i s motivem smlouvy, která zavazuje lid svého Boha znát: srov. Jr 31,31–34. Srov. KEENER, Craig S. *The Gospel*, s. 767.

³⁹³ Srov. MĘDALA, Stanisław. *Ewangelia, rozdziały 1-12*, s. 707.

³⁹⁴ Někteří badatelé rozeznávají v užití aoristu v rámci řeči o budoucích událostech (ἐδοξάσθη) rétoriku proroků – srov. např. Iz 53,5, v souvislosti s nímž se zde může hovořit i o konci času. Viz KEENER, Craig S. *The Gospel*, s. 921.

³⁹⁵ Viz však také různé výroky o oslavení Boha již v 11,4; 12,23.28.

³⁹⁶ Viz MARTIN, Francis – WRIGHT, William M. *The Gospel*, oddíl „Farewell Discourse I“. Společně s blízkými pašijovými událostmi se zde shrnuje a uzavírá celé Ježíšovo působení. Srov. ROSKOVEC, Jan. *Evangelium*, s. 581.

³⁹⁷ Viz CARSON, D. A. *The Gospel*, s. 483.

³⁹⁸ Srov. ROSKOVEC, Jan. *Evangelium*, s. 582.

³⁹⁹ Srov. SCHNACKENBURG, Rudolf. *The Gospel According to St. John, Volume 3*. London: Burns & Oates, 1982. S. 51–52.

⁴⁰⁰ MARTIN, Francis – WRIGHT, William M. *The Gospel*, oddíl „Farewell Discourse I“.

⁴⁰¹ Viz KEENER, Craig S. *The Gospel*, s. 920. Méně pravděpodobnou se naopak jeví možnost, že se takto spojuje oslavení s Jidášovým odchodem z večeřadla, jímž se pašijové události dávají do pohybu. J. Ramsey Michaels, který čte perikopu právě v tomto duchu, spojuje všechny výpovědi o oslavení z v. 31–32 pouze s Ježíšovou smrtí, čímž však perikopu redukuje na řadu opakujících se formulací bez zjevné vzájemné souvislosti. MICHAELS, J. Ramsey. *The Gospel*, oddíl „IV. Jesus' Self-Revelation to the Disciples“.

Božími dětmi (v. 34–35; srov. 1,12; 15,9n; viz také 1 J 3,1). K Ježíšovu oslavení patří vždy i zprostředkování života těm, kteří v něj uvěřili.⁴⁰² V této intenci je také formulován příbuzný výrok o oslavení Otce v Synu z 14,13. Zvláště obsáhle však tematiku rozvíjí janovský Ježíš v rámci tzv. „velekněžské“ modlitby, jejíž fragment tvoří třetí z výše uvedených perikop.

Přestože závěrečná modlitba „za jednotu“, jak se také výše zmíněný celek ze 17. kapitoly označuje,⁴⁰³ je řazena z hlediska vyprávění stále k událostem večeradle (13,1 – 17,26), pohybuje se již ve specifické nadčasové rovině. Její úvod má klidný, bilancující charakter⁴⁰⁴ a celé Ježíšovo dílo se v ní již má za dokonané. S oslavením Otce se v ní počítá s jako hotovou věcí (v. 4).⁴⁰⁵ Ačkoliv tedy tuto svou řeč na rozloučenou pronáší Ježíš ještě „na světě“ (v. 17), prakticky již hovoří mimo něj (v. 11) a předjímá stav po svém návratu k Otcí. Hlavní pozornost se obrací k těm, kteří zůstanou. Motiv oslavení, zde vyjádřený v chiastické struktuře „oslav svého Syna“ (v. 1b) – „oslav mne“ (v. 5), „aby Syn oslavil tebe“ (v. 1b) – „já jsem tě oslavil na zemi“ (v. 4) zde tvoří rámec jeho navazujících proseb za ty, kteří byli Ježíšovi svěřeni (v. 6). On je zde, ve svém oslaveném lidství, zastupuje před Bohem.⁴⁰⁶

Láska charakterizující jednání Otce i Syna je však nyní pro ty, kteří přijali Ježíše ve víře (v. 9–10), také požadavkem: má být viditelná v jejich dokonalé jednotě (v. 20–26), jejímž vzorem je jednota mezi Otcem a Synem (v. 22) zjevená na kříži. Podstatou Ježíšovy prosby o oslavení tedy je, aby se Bůh k jeho odhodlání následovat jeho vůli až do krajnosti přiznal. Jeho smrt nesmí zůstat popravou, ale musí se stát součástí jeho zvěsti o Otcově lásce.⁴⁰⁷ Teprve ve světle vzkříšení (12,16; 20,28) se totiž kříž může stát místem

⁴⁰² Viz SCHNACKENBURG, Rudolf. *The Gospel, Volume 3*, s. 50.

⁴⁰³ Srov. MĘDALA, Stanisław. *Ewangelia, rozdziały 13-21*, s. 146.

⁴⁰⁴ Opakují se zde také mnohá christologická témata, zejména ta, která nacházíme v Prologu. Srov. CARSON, D. A. *The Gospel*, s. 551. Obecně se s obdobnými modlitbami, které rekapituluji něčí život či působení, setkáváme v dobové apokalyptické a židovské literatuře; jisté rysy sdílí náš text i s antickým žánrem tzv. řečí na rozloučenou. Viz MĘDALA, Stanisław. *Ewangelia, rozdziały 13-21*, s. 146.

⁴⁰⁵ Zahnuje se sem nejen Ježíšovo dosavadní veřejné působení, ale i blížící se ukřižování a vzkříšení. Viz BEASLEY-MURRAY, George R. *John*, s. 297. Perikopa přitom pracuje s koncepcí předem daného plánu, podle něhož má být Bůh rozpoznán v Ježíši coby Otec, který dává Synu vykonat jeho soud a spásu (3,35; 5,22n.27; 9,39; 13,3; 17,2). Celý oblouk Synova odchodu a návratu do své slávy u Otce (1,1nn; 17,5.24) má především zjevovatelský, ale také soteriologický rozměr (17,3; srov. 1 J 5,11n.20). Viz také ROSKOVEC, Jan. *Evangelium*, s. 673; MĘDALA, Stanisław. *Ewangelia, rozdziały 13-21*, s. 152–153.

⁴⁰⁶ V celé modlitbě se však neztrácí ani Ježíšova role zástupce Boha a jeho zprostředkovatele před lidmi. Viz ROSKOVEC, Jan. *Evangelium*, s. 666.

⁴⁰⁷ Na rozdíl od pavlovského hymnu se však již vyvýšení Syna neděje v přímé reakci na jeho ponížení (Fp 2,9nn – 4.3.5). Představě odměny, kdy by vyvýšením Bůh reagoval na výjimečnou Ježíšovu oddanost, se zde neoponechává žádný prostor: Ježíšovo oslavení je namísto toho návratem do preexistenčního stavu, o jehož uskutečnění je, stejně jako o úspěšném vyplnění celého vykupitelského díla, předem rozhodnuto. Viz SCHNACKENBURG, Rudolf. *The Gospel, Volume 3*, s. 174.

Boží přítomnosti a zdrojem Božího poznání vedoucí k věčnému životu (v. 3). Teprve ve zprostředkování tohoto poznání všem lidem dojde Otec oslavení (v. 2).⁴⁰⁸ Ve své prosbě o oslavení tak Ježíš vlastně usiluje o stvrzení, že jeho cesta poslušnosti je zároveň cestou Boží blízkosti a lásky.

5.4.4. Výpovědi o odchodu k Otci (J 14,2n; 16,7; 6,61n; 8,14)

J 14,2n:

2	<i>ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ πατρὸς μου μοναὶ πολλαὶ εἰσιν: εἰ δὲ μὴ, εἶπον ἂν ὑμῖν ὅτι πορεύομαι ἐτοιμάσαι τόπον ὑμῖν;</i>	2	<i>V domě mého Otce jsou mnohé příbytky. Kdyby nebyly, řekl bych vám to. [Neboť] vám jdu připravit místo.</i>
3	<i>καὶ ἐὰν πορευθῶ καὶ ἐτοιμάσω τόπον ὑμῖν, πάλιν ἔρχομαι καὶ παραλήμψομαι ὑμᾶς πρὸς ἑμαυτόν, ἵνα ὅπου εἰμὶ ἐγὼ καὶ ὑμεῖς ἦτε.</i>	3	<i>A odejdu-li a připravím vám místo, opět přijdu a vezmu vás k sobě, abyste i vy byli tam, kde jsem já.</i>

J 16,7:

7	<i>ἀλλ' ἐγὼ τὴν ἀλήθειαν λέγω ὑμῖν, συμφέρει ὑμῖν ἵνα ἐγὼ ἀπέλθω. ἐὰν γὰρ μὴ ἀπέλθω, ὁ παράκλητος οὐκ ἐλεύσεται πρὸς ὑμᾶς: ἐὰν δὲ πορευθῶ, πέμψω αὐτὸν πρὸς ὑμᾶς.</i>	7	<i>Ale říkám vám pravdu: Je pro vás užitečné, abych odešel. Neboť neodejdu-li, Zastávce k vám nepřijde; odejdu-li, pošlu ho k vám.</i>

J 6,61n:

61	<i>εἰδὼς δὲ ὁ Ἰησοῦς ἐν ἑαυτῷ ὅτι γογγύζουσιν περὶ τούτου οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ εἶπεν αὐτοῖς, Τοῦτο ὑμᾶς σκανδαλίζει;</i>	61	<i>Ježíš v sobě věděl, že jeho učedníci na to reptají, a řekl jim: „To vás pohoršuje?”</i>
62	<i>ἐὰν οὖν θεωρῆτε τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ἀναβαίνοντα ὅπου ἦν τὸ πρότερον;</i>	62	<i>Což tedy, kdybyste viděli Syna člověka vystupovat tam, kde byl dříve?</i>

J 8,14:

14	<i>ἀπεκρίθη Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτοῖς, Καὶ ἐγὼ μαρτυρῶ περὶ ἑμαυτοῦ, ἀληθὴς ἐστὶν ἡ μαρτυρία μου, ὅτι οἶδα πόθεν ἦλθον καὶ ποῦ ὑπάγω: ὑμεῖς δὲ οὐκ οἴδατε πόθεν ἔρχομαι ἢ ποῦ ὑπάγω.</i>	14	<i>Ježíš jim odpověděl: „I když svědčím sám o sobě, mé svědectví je pravé, protože vím, odkud jsem přišel a kam jdu. Vy nevíte, odkud přicházím ani kam jdu.</i>

⁴⁰⁸ Srov. MICHAELS, J. Ramsey. *The Gospel*, oddíl „G. The Prayer for the Disciples“.

O motivu návratu k Otci jsme hovořili již v úvodu kapitoly a částečně se o něm zmínil také v předchozí oddíl, když se zabýval úvodními verši Ježíšovy velekněžské modlitby. Odchodem k Otci se v Janově vyprávění uzavírá Ježíšovo poslání ve světě (1,9; 3,17; 8,42; 18,37). Stvrzuje se jím Ježíšova láska k lidem „až do konce“ (13,1), která všechny, kdo v něho uvěřili, uvádí do vzájemné lásky Otce a Syna (17,1nn) a tak i společenství s Bohem (14,2n.6).

Jan Ježíšův odchod opisuje pomocí celého spektra sloves označujících primárně chůzi, popř. obecněji pohyb: kromě nejčastějšího ὑπάγω („jít“, „odejít“)⁴⁰⁹ užívá také πορεύομαι („jít“, „odejít“, „cestovat“)⁴¹⁰ a ἐρχομαι/ἀπέρχομαι („jít“, „chodit“, resp. „vyjít“)⁴¹¹ popř. ἀναβαίνω/μεταβαίνω – „vystoupit“, „vyjít“, resp. „přejít“, „přemístit se“, „odejít“.⁴¹² Nezdá se, že by mezi nimi spatřoval nějaký významnější rozdíl. Rozdíl nicméně Jan vykresluje mezi tím, co tímto odchodem míní Ježíš, a tím, co si pod ním představují Ježíšovi učedníci. Jejich chápání je zjednodušené a povrchní.⁴¹³ Jejich mistr nehovoří, jak mylně předpokládají (13,36; 16,5), o své budoucí absenci, ale spíše o cestě k Otci, která primárně nemá charakter změny místa. Tato cesta je určována poslušností a láskou, vede skrze kříž, překonává krajní ponížení a končí přijetím do Otcovy blízkosti. Učedníci však Ježíši nerozumějí, popř. odmítají jeho rozhodnutí akceptovat (6,61; 16,5.7).

Výroky, v nichž Ježíš o své smrti a vzkříšení hovoří jako o návratu k Otci, mají přesah do oblasti posledních věcí člověka a světa. Nacházíme je především v rámci Ježíšovy první a třetí řeči na rozloučenou, ve výpovědi o přípravě místa učedníkům u Otce (14,2n) a vyslání Ducha-Zastánce (16,7) Ježíš přímo otevírá otázku po eschatologickém významu svého zmrtvýchvstání. Oba texty ze čtrnácté a šestnácté kapitoly nyní představíme blíže.

Interpretace Ježíšovy promluvy ze začátku čtrnácté kapitoly (v. 1–4) se pojí s několika exegetickými problémy. Badatelé se rozcházejí ve způsobu členění celé vnější řeči na rozloučenou (13,12, popř. 13,31 – 14,31) a neshodují se tak ani v pohledu na to, jakou v něm naše perikopa zaujímá pozici.⁴¹⁴ Nejednoznačná je také struktura této perikopy.

⁴⁰⁹ 7,33; 8,14.21n; 13,33.36; 14,28; 16,5.10.

⁴¹⁰ 14,2.12.28; 14,28; 16,7.28.

⁴¹¹ 16,7; 17,1.

⁴¹² 6,61n; 20,17; resp. 13,1.

⁴¹³ Srov. MEDALA, Stanisław. *Ewangelia, rozdziały 13-21*, s. 133.

⁴¹⁴ Někteří badatelé látku vlastní Ježíšovy řeči na rozloučenou (14,1–38) oddělují od předcházející promluvy po umývání nohou učedníkům z předchozí kapitoly – takto např. SCHNACKENBURG, Rudolf. *The Gospel, Volume 3*, s. 57–58. Scéna umývání nohou (13,1–11) a navazující Ježíšova řeč (13,12–38) ale

Část rukopisů vkládá mezi její poslední dvě věty spojku ὅτι, a v závislosti na tom, ke které z nich (a jakým způsobem) se tato spojka připojuje, se mírně posouvá smysl celé výpovědi.⁴¹⁵ Diskutuje se také o možných návaznostech verše na dobové apokalyptické koncepce. Mimo pochybnost nicméně zůstává, že vlastním tématem perikopy je význam Ježíšovy smrti a vzkříšení pro osud učedníků, potažmo každého věřícího člověka,⁴¹⁶ a že o tomto významu Jan hovoří s využitím eschatologických motivů.

Význam prvního z nich, οἰκία τοῦ πατρὸς μου, „dům mého Otce“, není zcela jasný. Ačkoliv většina badatelů chápe motiv domu jako odkaz k chrámu, Božímu příbytku a místu Božího soužití s lidmi na zemi,⁴¹⁷ spojují jej jiní také s nebem⁴¹⁸ či abstraktněji s prostorem intimního osobního vztahu mezi Otcem a Synem, který není geograficky vyznačen a nepojí se nutně ani s žádnou z představ dobové apokalyptiky.⁴¹⁹ Sám Ježíš nazývá, s užitím příbuzného výrazu οἶκος, domem svého Otce v 2,16–19 (5.4.1) Chrám. Tento význam má řecké οἰκία patrně i v 8,35: syn zůstávající v (Božím) domě, v chrámě, je prostředkovatelem Boží blízkosti.⁴²⁰ Jan tedy v našem výroku snad formuluje dvojsmysl, ve kterém obě roviny pojmu spojuje. Dům Ježíšova Otce je chrámem, chápaným ovšem ve smyslu biblického judaizmu jako coby prostor transcendentní Boží přítomnosti (viz 12,26; 16,28; 17,24);⁴²¹ svým odchodem Ježíš tuto Boží přítomnost prostředkuje.⁴²² Učedníci jsou ujištěni, že v prostoru Boží blízkosti mají své místo.⁴²³

s obsahem 14 kapitoly úzce souvisejí a v mnoha ohledech již otevírá témata, která v této kapitole nacházíme. Srov. KEENER, Craig S. *The Gospel*, s. 891–895.

⁴¹⁵ Tyto posuny ovšem nejsou z hlediska naší studie nijak zásadní. V každém případě zůstává Ježíšův výrok ujištěním o zajištění budoucnosti jeho učedníků; jeho různocnění toto ujištění v zásadě pouze více, anebo méně akcentují. Viz ROSKOVEC, Jan. *Evangelium*, s. 591–592. Detailněji ke struktuře perikopy viz MICHAELS, J. Ramsey. *The Gospel*, oddíl „C. Four Questions“.

⁴¹⁶ Srov. ROSKOVEC, Jan. *Evangelium*, s. 588–589.

⁴¹⁷ Viz KEENER, Craig S. *The Gospel*, s. 932.

⁴¹⁸ Srov. CARSON, D. A. *The Gospel*, s. 488–489; MICHAELS, J. Ramsey. *The Gospel*, oddíl „C. Four Questions“.

⁴¹⁹ Stanisław Mędala rozlišuje mezi termíny οἰκία a οἶκος, kdy se chrám podle jeho argumentace opisuje v biblické i janovské tradici pouze druhým z nich. Viz MĘDALA, Stanisław. *Ewangelia, rozdziały 13-21*, s. 133. Takové čtení by však vyžadovalo bližší zdůvodnění – evangelista i na jiných místech odkazuje k téže skutečností prostřednictvím různých slov a odlišných obrazů.

⁴²⁰ Více viz v SCHNACKENBURG, Rudolf. *The Gospel, Volume 3*, s. 62.

⁴²¹ Srov. KEENER, Craig S. *The Gospel*, s. 933–934, 937. Tuto představu nacházíme v Novém zákoně vyjádřenou také v rámci motivu Boží města, nebeského Jeruzaléma. Viz Žd 12,22 (6.2.3); Zj 21,9 – 22,5 (6.4.5). Srov. BEASLEY-MURRAY, George R. *John*, s. 249. Motiv domu Ježíšova Otce však patrně neodkazuje k církvi – Janův spis metaforu v tomto smyslu jinde nepoužívá a také mimo evangelia představuje církev jedině Boží chrám či příbytek (1 K 3,16n; Ef 2,20nn), popř. duchovní dům (1 Pt 2,5). Srov. CARSON, D. A. *The Gospel*, s. 489.

⁴²² Srov. KEENER, Craig S. *The Gospel*, s. 937.

⁴²³ Viz ROSKOVEC, Jan. *Evangelium*, s. 592; detailněji viz v KEENER, Craig S. *The Gospel*, s. 936.

Akcentuje se zde hloubka vztahu Otce a Syna, do něhož je člověk pozván a je mu umožněno na něm získat podíl.⁴²⁴

Perikopa tedy nechce hovořit o eschatologickém plánu dějin, kdy by se sledovalo, kdy bude člověk moci přebývat v Boží blízkosti. Hovoří se zde spíše o cestě k Bohu – o víře, v níž následuje Zmrtvýchvstalého. Od víry Ježíš celou svou promluvu začíná (v. 1), téma dále rozvine v navazujícím oddílu, v němž představí sebe sama jako cestu k Otci (v. 5–14), a inkluzivně se k ní vrátí ještě v závěru kapitoly (v. 29).⁴²⁵

Eschatologické konotace má také Ježíšův příslib příchodu k učedníkům z následujícího verše (v. 3). Ačkoliv se jedná o jediné místo Nového zákona, v němž se o této události hovoří jako o návratu (παλιν ἔρχομαι – „opět přijdu“, „znovu přijdu“),⁴²⁶ lze v něm rozeznat stopy téže představ, které se vyskytují např. na pozadí malých apokalyps (Mk 13,26n; Mt 24,30n; L 21,27n), a zejména pak v popisu Pánova příchodu z 1 Te 4,16n (4.2.14).⁴²⁷ S posledním ze zmíněných textů sdílí třetí verš naší perikopy tutéž trojdílnou strukturu: ἔρχομαι – καταβήσεται ἀπ' οὐρανοῦ; παραλήμψομαι ὑμᾶς πρὸς ἑμαυτόν – καταβήσεται ἀπ' οὐρανοῦ; ὅπου εἰμι ἐγὼ καὶ ὑμεῖς ἦτε – σὺν κυρίῳ ἐσόμεθα. Jan, tak jako Pavel, představuje ve sjednocení s Pánem, které je současně bytím v Boží blízkosti (J 14,18nn – 1 Te 4,17), vrchol lidské existence. Není nicméně zcela jasné, co zmiňovaným Pánovým návratem míní. Původně budoucnostně zaměřený motiv parusie podle některých komentátorů přeznačuje a v duchu své uskutečněné eschatologie jej identifikuje s Darem ducha, kterého Ježíš po svém vzkříšení posílá učedníkům. Jiní komentátoři mají za to, že evangelista užívá motiv v jeho původním, apokalypticky orientovaném smyslu, kdy se počítá s příchodem Pána na konci věků. Spíše marginální pozici mají v současném bádání výklady, které motiv spojují se smrtí učedníků, ať už přirozenou či mučednickou, s Ježíšovými povelikonočnými zjeveními či s eucharistickým slavením.⁴²⁸

Kontext 14. kapitoly, který Ježíšův opětovný příchod sleduje především z perspektivy pozemských skutečností, hovoří spíše ve prospěch první možnosti. Činění skutků Otce (10nn), vyslyšení prosb (v. 13), uvedení do nového života, které se podmiňuje láskou

⁴²⁴ Viz KEENER, Craig S. *The Gospel*, s. 932.

⁴²⁵ V této souvislosti srov. také 11,25n (5.6.2).

⁴²⁶ Srov. SCHNACKENBURG, Rudolf. *The Gospel, Volume 3*, s. 89.

⁴²⁷ Srov. také 1 K 15,51n; 2 Pt 3,10 (6.3.4); Zj 1,7. Určitou zvláštností evangelních líčení je fakt, že žádný ze synoptiků nezmiňuje Ježíšovu smrt a vzkříšení současně s jeho parusí. Oba motivy v jejich vyprávěních stojí, na rozdíl od Janova, vždy odděleně a v odlišných kontextech. Srov. MICHAELS, J. Ramsey. *The Gospel*, oddíl „C. Four Questions“.

⁴²⁸ Viz MĘDALA, Stanisław. *Ewangelia, rozdziały 13-21*, s. 89.

člověka a zachováním Ježíšových přikázání (v. 15n, 23n),⁴²⁹ to vše ukazuje, že svůj návrat zde janovský Ježíš spojuje s darem Ducha, kterého učedníkům poslal po svém vzkříšení (14,26; 15,26). Vzetí učedníků k sobě (παραλήμψομαι ὑμᾶς πρὸς ἑμαυτόν – v. 3) by potom v naší perikopě mělo prakticky tentýž význam, jako podobný výrok o příbytku, který si má Ježíš společně se svým Otcem učinit u každého, kdo jej miluje a zachovává jeho slovo (v. 23). Ježíš přichází ke svým učedníkům, aby jim přinesl radost v utrpení a dodal útěchu.⁴³⁰ Tento jeho první návrat v Duchu na sebe nenechá dlouho čekat a zastihne všechny, ke kterým Ježíš hovoří (v. 17).

Někteří badatelé smysl obou látek z 3. a 23. verše (výrok o příbytku) od sebe odlišují a výpověď naší perikopy spojují s eschatologickou budoucností. Bytí v Otcově domě i bytí v Otci a v Synu chápou jako dvě odlišné koncepce.⁴³¹ Poukazují při tom na sloveso παραλαμβάνω, které společně s konstrukcí πρὸς ἑμαυτόν může v našem textu znamenat i k převzetí „k sobě“, důvěrné odvedení domů, které má samo o sobě eschatologické konotace.⁴³² V jeho propojení s přítomným ἔρχομαι, které však zde vyjadřuje futurum, pak nacházejí přímý odkaz ke zmiňované scéně uchvácení vstříc Pánu z 1 Te 4,16n (4.2.14). Perikopu by takto bylo možné zařadit k látkám, v nichž se v Janově evangeliu hovoří o všeobecném vzkříšení (viz 5,28n; 6,39.40.44.54; 11,24; 12,48). Spojovaly by se v ní přítomnostní důsledky Ježíšova zmrtvýchvstání s budoucnostními.

Přestože první z přístupů se zdá lépe odpovídat intenci vnějšího oddílu řeči na rozloučenou i celého Janova evangelia, jednoznačné určení toho, ke kterým událostem se náš text odkazuje, není možné. Je přípustné jej číst jak jako výpověď o Ježíšově příchodu v Duchu, tak i o jeho parusii ve slávě na konci věků. Schémata počítající s naplněním posledních věcí v přítomnosti se s těmi, která je kladou do budoucnosti, v Janově perspektivě navzájem nevyklučují, nestojí vůči sobě v protikladu,⁴³³ ale komplementárně se doplňují. Rozlišení eschatologické perspektivy nicméně není

⁴²⁹ Detailnější argumentaci na základě kontextu kapitoly viz např. v KEENER, Craig S. *The Gospel*, s. 937–939.

⁴³⁰ Srov. MĘDALA, Stanisław. *Ewangelia, rozdziały 13-21*, s. 89. Michaels, ačkoliv látku nečte v duchu realizované eschatologie, s ní dává do souvislosti také výpovědi o shromáždění v 10,16; 11,52; 12,32 aj. Srov. MICHAELS, J. Ramsey. *The Gospel*, oddíl „C. Four Questions“.

⁴³¹ Takto BEASLEY-MURRAY, George R. *John*, s. 251. Roskovec považuje obě perikopy nikoliv za totožné (synonymní), ale reciproční – viz ROSKOVEC, Jan. *Evangelium*, s. 593.

⁴³² Beasley-Murray hovoří o „odvedení učedníků Ježíšem domů“ – viz BEASLEY-MURRAY, George R. *John*, s. 250. Více o metafoře domova v biblické tradici viz v ROSKOVEC, Jan. *Evangelium*, s. 590–591.

⁴³³ Někteří badatelé v perikopě odmítají rozeznat přítomnost budoucnostně zaměřených motivů s poukazem na fakt, že Janova eschatologie je odlišná, v přeznačeném smyslu zaměřená do přítomnosti. Podobně ve vztahu k této perikopě např. SCHNACKENBURG, Rudolf. *The Gospel, Volume 3*, s. 62. Viz také ROSKOVEC, Jan. *Evangelium*, s. 593.

pro četbu perikopy zásadní, neboť jádro jejího sdělení je zaměřeno jinam – formuluje v první řadě ujištění o Boží lásce, která přetrvá i odloučení kříže a učedníky nakonec zastihne v ještě hlubší podobě (v. 26; srov. také 16,13). Jde o to, aby nastoupili cestu, na které je Ježíš předešel, a která je dovede zaručeně k Bohu (v. 6). Vytrvají-li na ní, nemají důvod k obavám (v. 1). Kdy a jak přesně po ní dojdou k cíli, zde není tolik důležité.⁴³⁴ Podobně zaměřené jsou i Ježíšovy výroky z 14,8n a 16,16.⁴³⁵

Symbolika této cesty je v naší perikopě přítomna i explicitně. Nepřímo s ní mohou souviset již samotná Ježíšova slova o odchodu, a podle některých badatelů i řecké slovo *μονή*, které se do češtiny překládá nejčastěji jako příbytek, popř. ubytování pro pocestné, místnost v hostinci.⁴³⁶ Tím však Jan nechce naznačit nějakou přechodnost přislíbeného bytí u Otce. Nenavazuje tak ani na některé dobové představy o stupňovitém přibližování se Bohu.⁴³⁷ Termín patrně souvisí se slovesem *μένω*, které naopak vyjadřuje trvalost,⁴³⁸ a tak jako ve v. 23 odkazuje spíše ke starozákonní koncepci Boží přítomnosti, *שכינה*, jak ji nacházíme např. v Ex 29,45; Lv 26,11n; Ez 37,26nn.⁴³⁹ Tematiku cesty potom Ježíš explicitně rozvede od navazujícího v. 4: učedníci vědí, kam jde, znají jeho cestu (*ὁδός*), neboť znají jeho samotného. On sám je cestou Otci (v. 6). Tato znalost ukotvuje budoucnost a současně také proměňuje přítomnost, která je pro Jana klíčová.

Téma vyslání Ducha, které bylo předmětem první Ježíšovy řeči na rozloučenou, Jan dále rozvíjí v rámci oddílu zaměřeném na působnost Ducha ve světě (16,4b–15). Látka má povahu objasňujícího povzbuzení. Většina badatelů v ní spatřuje začátek třetí z předpašijních promluv, která je svým parenetickým zaměřením charakteristická.⁴⁴⁰

Svůj návrat v Duchu Zastánci, který umožní, aby s učedníky navázal nové společenství, Ježíš představuje jako událost eschatologického dosahu (v. 7). Paraklétův příchod nepřímo spojuje s naplněním starozákonních zaslíbení o vylití Božího Ducha (Sk 17,21 – Jl 3; Za 12,10),⁴⁴¹ kterým má být započata obnova světa a nastolena Boží

⁴³⁴ Srov. SCHNACKENBURG, Rudolf. *The Gospel, Volume 3*, s. 61.

⁴³⁵ Viz KOESTER, Craig R. *The Word of Life: A Theology of John's Gospel*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 2008. S. 184–186.

⁴³⁶ Viz MICHAELS, J. Ramsey. *The Gospel*, oddíl „C. Four Questions“.

⁴³⁷ Viz zejm. KEENER, Craig S. *The Gospel*, s. 934–936.

⁴³⁸ Také – „zůstat“, „setrvat“, „existovat“, „mít trvání“, „bydlet“. Viz *Μένω* In TICHÝ, Ladislav. *Slovník*.

⁴³⁹ Viz také Zj 21,3; Mt 1,23; 18,20; 28,20. Srov. KEENER, Craig S. *The Gospel*, s. 935–936.

⁴⁴⁰ Jiní třetí Ježíšovu řeč na rozloučenou spojují s celou šestnáctou kapitolou evangelia, mezi jejímiž úvodními a závěrečnými verši spatřují zjevné paralelismy. Viz MĘDALA, Stanisław. *Ewangelia, rozdział 13-21*, s. 130–131.

⁴⁴¹ Viz také Iz 32,14–18; 44,1–5; 59,21; Ez 11,17–20; 36,24–27.

vláda. Odchod k Otci je nutný,⁴⁴² aby se tyto události mohly dát do pohybu.⁴⁴³ Formuluje se tím christocentricky orientovaná eschatologie, která v Ježíši nachází Bohem vyvoleného Mesiáše, jehož prostřednictvím má dojít k obnově světa, jak je předpovězeno např. v Iz 11,1–10 a Iz 42,1–4.⁴⁴⁴

Vyslání Ducha je zde však především výpovědí o Ježíšově vztahu k učedníkům. Ježíš musí odejít i proto, aby mohl od svého Otce, jehož přítomnost je v celém schématu vyjádřena pouze nepřímou,⁴⁴⁵ poslat svého zástupce. Také on bude, jako Ježíš, učedníkům utěšitelem (14,16), avšak po událostech kříže ve zcela nové situaci. Upokojí je ve smutku, který bude patrně souviset nejen s Ježíšovou absencí, ale patrně i s vlastním tragickým koncem jeho pozemského života,⁴⁴⁶ a současně jim umožní porozumět všemu, co jejich mistr učil a co činil, dokud byl ještě s nimi (v. 8, 13). Jeho působení bude mít zjevující charakter:⁴⁴⁷ v nevěře v Ježíše rozpoznají hřích (v. 9) a samotném Ježíšově odchodu spravedlnost (v. 10).⁴⁴⁸ Duch nebude sdělovat učedníkům nové skutečnosti,⁴⁴⁹ ale umožní jim hlubší poznání Ježíšovy lásky k Otci. V rámci svého prorockého působení je ujistí o Boží přítomnosti a naplní radostí. Ježíš tak v řeči o svém odchodu paradoxně přislubuje učedníkům svoji přítomnost a s ní i vidinu navázání nového, ještě bližšího a intimnějšího společenství.⁴⁵⁰

Zjevovatelský moment nacházíme také ve dvojverší 6,61n, v němž Ježíš o svém zmrtvýchvstání hovoří jako o vystoupení Syna člověka k Otci. Reaguje v něm na pohoršení učedníků (6,59–65) nad jeho předchozí řeči o životodárném pokrmu těla a krve (6,53–58): jde vlastně o to, že mají mít „užitek z Ježíšovy smrti“ a mají jeho cestu

⁴⁴² Srov. s jazykem nutnosti užívajícím typicky sloveso *deĩ*, jehož užitím Jan (5.4.1), a ze synoptiků nejvýrazněji Lukáš (viz úvod k 5.3), odkazuje ke koncepci předem ustanoveného Božího plánu.

⁴⁴³ Srov. CARSON, D. A. *The Gospel*, s. 533–534.

⁴⁴⁴ Srov. BEASLEY-MURRAY, George R. *John*, s. 280.

⁴⁴⁵ Tímto dvojím posláním se tedy utváří nepřímý vztah mezi Otcem, Synem i učedníky. Jako Otec, který posílá Syna, posílá i Syn Ducha svým učedníkům. Ve 14,16 pak dává učedníkům Ducha přímo Otec. Srov. ROSKOVEC, Jan. *Evangelium*, s. 650–651.

⁴⁴⁶ Viz tamtéž, s. 650.

⁴⁴⁷ To patrně naznačuje úvod v. 7, v němž Ježíš hovoří o pravdě, kterou chápe jako teologickou veličinu. Podobně toto slovo užívá také např. v 8,40. Srov. SCHNACKENBURG, Rudolf. *The Gospel, Volume 3*, s. 127.

⁴⁴⁸ Svým odchodem tedy Ježíš bude v očích světa, který jej odsoudil, ospravedlněn – není zde, byl přijat do slávy k Otci. Svět tak konečně také porozumí tomuto odchodu v jeho v hlubším smyslu, jako cestě k Otci, která nehledá vlastní slávu, ale přece skončí dosažením slávy, neboť Bůh sám toho, kdo po ní jde, oslaví. Srov. 1 Tm 30,16. Viz SCHNACKENBURG, Rudolf. *The Gospel, Volume 3*, s. 130–131.

⁴⁴⁹ Srov. KEENER, Craig S. *The Gospel*, s. 1030.

⁴⁵⁰ Viz CARSON, D. A. *The Gospel*, s. 534.

přijmout za svou.⁴⁵¹ Text ovšem není zcela jednoznačný v tom, o co přesně Ježíš svou reakcí usiluje. Reptání učedníků (v. 60) v rámci rétorické figury odmlčení, apoziopce,⁴⁵² přechází, a odpovídá jim otázkou, kterou lze pochopit dvojím způsobem: buďto má jejich pohoršení eskalovat, nebo je naopak odstranit.

Badatelé, kteří Ježíšovu otázku čtou prvním způsobem, chápou řeč o výstupu k Otci (v. 62) především jako výpověď o odchodu ze světa. Expresivní obraz o účasti na Ježíšově těle a krvi bude zcela zastíněn skandálem, který způsobí jeho potupná smrt na kříži (1 K 1,23; 1 Pt 2,8).⁴⁵³ Jestliže jsou učedníci pohoršeni předchozími Ježíšovými slovy, jak teprve budou reagovat na jeho umučení?⁴⁵⁴

Druhou možností je ve výstupu k Otci vidět obraz slavného Ježíšova vyvýšení, které předchozí pohoršení překonává a ruší.⁴⁵⁵ Badatelé, kteří text interpretují tímto způsobem, v něm také někdy nacházejí apel k tomu, aby učedníci nebrali předchozí promluvu doslovně.⁴⁵⁶ Tělo, o kterém v ní Ježíš hovoří, je tímž tělem, které bude vystupovat k Otci, a nelze o něm tedy uvažovat ve fyzickém smyslu. Ještě jiní badatelé poukazují na vzájemnou neoddělitelnost Ježíšova ponížení a přijetí do slávy. Text ponechávají otevřený vůči oběma předchozím interpretacím⁴⁵⁷ a spatřují v něm spíše výzvu k pohoršeným učedníkům, aby se zamysleli nad Ježíšovým směřováním a jeho identitou.⁴⁵⁸

Poslední z možností, tedy tomu, že Ježíš na nevyslovené otázky učedníků odpovídá otázkou po sobě samém, nasvědčuje symbolika, kterou perikopa užívá. Ježíš o sobě hovoří jako o Božím vyslanci: Synu člověka, jehož výstup k Otci bude návratem „tam, kde byl dříve“.⁴⁵⁹ Sestoupil z nebe, aby činil vůli toho, který jej poslal (v. 38),⁴⁶⁰ a k němu se také musí vrátit (srov. 20,17). Jak jsme viděli zejména ve výpovědích o vyvýšení,

⁴⁵¹ Srov. ROSKOVEC, Jan. *Evangelium*, s. 298.

⁴⁵² Více o způsobech, kterým může perikopa tuto figuru využívat, viz v MĘDALA, Stanisław. *Ewangelia, rozdziały 1-12*, s. 613.

⁴⁵³ Srov. CARSON, D. A. *The Gospel*, s. 301.

⁴⁵⁴ Srov. MĘDALA, Stanisław. *Ewangelia, rozdziały 1-12*, s. 613–614. Keener pohoršující Ježíšova slova spojuje s křížem a onu událost, která může být pro učedníky ještě nepřijatelnější, se samotným vystoupením k Otci. V odchodu ze světa vidí výraz Ježíšova odmítnutí ve světě. Viz KEENER, Craig S. *The Gospel*, s. 694.

⁴⁵⁵ Viz BEASLEY-MURRAY, George R. *John*, s. 96.

⁴⁵⁶ Jan zde podle nich argumentuje dovedením mylného uvažování učedníků ad absurdum. Chce ukázat, že neudržitelné.

⁴⁵⁷ Viz CARSON, D. A. *The Gospel*, s. 301.

⁴⁵⁸ Viz SCHNACKENBURG, Rudolf. *The Gospel, Volume 2*, s. 71; MICHAELS, J. Ramsey. *The Gospel*, oddíl „H. Jesus and His Disciples at Capernaum (6:60–71)“.

⁴⁵⁹ Více viz tamtéž.

⁴⁶⁰ Srov. také 8,42.

pohoršlivé ponížení je nutnou součástí jeho cesty.⁴⁶¹ Ne každý bude tuto skutečnost akceptovat, všichni s ní však, jak ukázaly výpovědi o vyvýšení (5.4.2), budou konfrontováni.⁴⁶² S těmi, kdo Ježíše přijmou ve víře, Ježíš utvoří společenství, které vstoupí do Boží slávy. Ostatním jeho slova a jeho osud zůstanou pohoršením.

S obdobným zaměřením je formulována také Ježíšova odpověď farizeům z 8,14. Poslední z perikop, kterými se v tomto oddílu zabýváme, náleží k místům, v nichž Ježíš řečí o blížícím se odchodu (ὕπαγω – 7,33n; 8,21n.42; 13,33) či místě, ze kterého přichází, vypovídá o své osobě a o svém směřování. Farizeové zde vedou s Ježíšem spor, v němž proti němu obracejí jeho vlastní slova z 5,31. V nich v souladu s židovskou praxí, která požaduje doložení závažných tvrzení nejméně dvěma svědky (srov. Dt 19,15), zaštiťoval proklamace o své osobě tím, že je nečiní on sám, ale že je o něm přinášejí jiní. Když však o sobě nyní hovoří jako o světle světa, na nikoho dalšího neodvolává (v. 12), a jeho proklamaci tak nelze brát vážně (v. 13).⁴⁶³

Jan zde líčí další z řady neporozumění, které panuje mezi Ježíšem a okolním světem. Farizeům uniká podstata argumentace, kterou Ježíši kriticky připomínají: pomíjejí její východisko, že totiž vše, co činí a co říká, je mu dáno od Otce.⁴⁶⁴ Svědectví, která Ježíš o sobě pronáší, jsou svědectvími od samotného Boha.⁴⁶⁵ Jako taková jsou pravdivá a platná,⁴⁶⁶ takže postrádá smysl je potvrzovat na základě bezspornosti s tím, co tvrdí jiní (5,34). Pouze sám Ježíš Otce *zná*⁴⁶⁷ a ví, že tlumočí jeho vůli. Tato Ježíšova „protologie a eschatologie“, původ u Boha a absolutní zaměření k němu, je nicméně přijatelná pouze ve víře, kterou jeho oponenti postrádají a kterou odmítají (v. 14).

Ježíšovy identity se týkají i další místa, v nichž se hovoří o jeho cestě k Bohu a původu u Boha. Jan v rámci těchto řečí, zdá se, formuluje ucelený program Ježíšova života.⁴⁶⁸ O podobném programu bychom mohli mluvit i v souvislosti s christologickým hymnem Fp 2,6–11 (4.3.5): ten, který se ponížil a byl následně vyvýšen; nyní je charakterizován jako ten, který vyšel od Otce, přišel na svět a k Otcí se opět navrácí (16,28). Smysl obou

⁴⁶¹ Srov. KEENER, Craig S. *The Gospel*, s. 694.

⁴⁶² Srov. 9,41; 15,22.

⁴⁶³ Viz KEENER, Craig S. *The Gospel*, s. 740.

⁴⁶⁴ Srov. také 5,19.30; 8,28 aj.

⁴⁶⁵ Viz CARSON, D. A. *The Gospel*, s. 339.

⁴⁶⁶ Srov. BEASLEY-MURRAY, George R. *John*, s. 129.

⁴⁶⁷ Jan zde užívá sloveso οἶδα, které, na rozdíl od jinak synonymního γινώσκω, nepředstavuje znalost získanou na základě zkušenosti. Ježíš (a pouze Ježíš) zná Boha bezprostředně, přímo. Viz MEĐALA, Stanisław. *Ewangelia, rozdziały 1-12*, s. 681–682. Srov. také 3,8.

⁴⁶⁸ Viz ROSKOVEC, Jan. *Evangelium*, s. 347–348.

schémat je velmi podobný, janovské však svou hlavní pozornost obrací k víře (16,29n; srov. 20,30n), v níž se také naplňují eschatologická zaslíbení věčného života (3,18.36). To není nikterak cizí ani Pavlově perspektivě – již v christologickém hymnu jsme rozpoznali organické propojení poslušnosti a víry všech, kdo následují Krista.⁴⁶⁹ Jan však již nehovoří o uvádění (budoucí) spásy ve skutek (Fp 2,12), nýbrž o jejím plném žití, které je věcí současnosti.

5.4.5. J 12,24n

24 <i>ἀμὴν ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ἐὰν μὴ ὁ κόκκος τοῦ σίτου πεσὼν εἰς τὴν γῆν ἀποθάνῃ, αὐτὸς μόνος μένει: ἐὰν δὲ ἀποθάνῃ, πολὺν καρπὸν φέρει.</i>	24 <i>Amen, amen, pravím vám: Jestliže pšeničné zrna, které padlo do země, nezemře, zůstává samo. Zemře-li však, přináší mnohý užitek.</i>
25 <i>ὁ φιλοῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἀπολλύει αὐτήν, καὶ ὁ μισῶν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ εἰς ζωὴν αἰώνιον φυλάξει αὐτήν.</i>	25 <i>Kdo má rád svou duši, hubí ji; kdo nenávidí svou duši v tomto světě, uchrání ji k životu věčnému.</i>

Obrazem smrti pšeničného zrna (v. 24) rozvíjí Jan jeden z výroků o oslavení Syna člověka (v. 23), které jsme představili v rámci bodu 5.4.3.⁴⁷⁰ Smysl tohoto krátkého podobenství je poměrně přímočarý a sám o sobě zřejmý: aby mohl Ježíš lidem prospět, je nutné, aby byl tak jako pšeničné zrna nejprve pohřben do země, aby zemřel.⁴⁷¹ Komentátoři se nicméně rozcházejí ve výkladu druhé části pasáže, v níž se hovoří o vydání mnohého užitku. Zatímco někteří v ní nacházejí obraz Ježíšovy veřejné rehabilitace a tím i jeho vyvýšení,⁴⁷² jiní ji čtou spíše christologicky jako výpověď o Ježíšově moci přinést člověku věčný život.⁴⁷³ Další poukazují na možný sakramentální,⁴⁷⁴ především ale také ekleziologický rozměr výpovědi: plodem zemřelého zrna je společenství. Zrna, které nepadlo do země a nepřineslo užitek lidem, zůstane samo (μόνος μένει). To je hlavní rozdíl oproti rozvedení podobenství z navazujícího 25. verše, které důsledky

⁴⁶⁹ Srov. také Ef 2,8n; Ř 3,22–26 aj.

⁴⁷⁰ V následujícím textu se zaměříme pouze látku 24. verše. Více o jejím navazujícím rozvedení (v. 25) viz např. v ROSKOVEC, Jan. *Evangelium*, s. 514–516.

⁴⁷¹ Užitek ve prospěch světa stojí také na pozadí Ježíšových výpovědí o nehledání vlastní slávy (8,50.54), ale vůle svého Otce (4,34; 5,30; 6,38; 8,29).

⁴⁷² Srov. CARSON, D. A. *The Gospel*, s. 438.

⁴⁷³ Takto ROSKOVEC, Jan. *Evangelium*, s. 514.

⁴⁷⁴ Plodem semena by tak de facto podle těchto badatelů mohl být vinný kmen z 15,5. Viz MEĎALA, Stanisław. *Ewangelia, rozdziały 1-12*, s. 864.

formulovaného „pravidla života skrze smrt“ představuje na individuální rovině.⁴⁷⁵ Zdá se, že zde Jan stanoví obecný princip, k jehož následování vyzývá Ježíš nejen své učedníky, ale nepřimo i každého čtenáře.⁴⁷⁶

Ačkoliv synoptické texty obsahují několik paralel k aplikaci podobenství z navazujícího 25. verše, látka podobenství samotného se mimo Janův spis nenachází. Předpokládá se, že ji Jan čerpá z vlastního pramene bez prostředkování jinými novozákonními texty.⁴⁷⁷ Jednalo se snad o některou z katechetických tradic rané církve;⁴⁷⁸ vyloučit však ani nelze, že ji Jan utvořil sám na podkladě předpovědi Ježíšova vyvýšení (5.4.2), popř. jeho smrti a vzkříšení ze synoptických evangelií (5.1.2; 5.2.2; 5.3.2).⁴⁷⁹

Motiv zrna, jímž navazuje na obrazy synoptických podobenství, se sice v biblické i mimobiblické literatuře vyskytuje poměrně často,⁴⁸⁰ naše perikopa jej však užívá zcela specifickým způsobem. S podobenstvím o rozsévaci (Mk 4,3–9; Mt 13,3–9; L 8,5–8), Pavlovou řečí o všeobecném vzkříšení (1 K 15,36nn) či příměry, v nichž Ježíš hovoří o Božím království (Mk 4,26–29.31–32; Mt 13,31n; L 13,18n), souvisí pouze velmi omezeně, popř. pouze na rovině vnější symboliky.⁴⁸¹ Podobenství se patrně tolik nezaměřuje na samotnou smrt zrna (Ježíšovo umučení), ale jeho pád do půdy či klíčení (Ježíšovo vydání), které zahrnuje smrt implicitně.⁴⁸²

S jinými místy Janova evangelia i dalších synoptických textů lze naši perikopu spojovat spíše na základě jejich struktury. Připomíná krátké výroky, v nichž Ježíš osvětluje povahu některých skutečností z jeho kázání (3,3; 6,53; viz také Mk 3,24; Mt 5,13; 6,22n; 18,12n). Tak jako tyto celky se i naše podobenství se skládá z nutné, obecně platné podmínky, a formulace určitého jevu či stavu, jejichž uskutečnění či dosažení splnění této podmínky umožňuje.⁴⁸³ U Jana jsou tyto podmínky náročné. V 3,3

⁴⁷⁵ BEASLEY-MURRAY, George R. *John*, s. 211–212.

⁴⁷⁶ Viz KOESTER, Craig R. *The Passion and Resurrection According to John*. *Word & World* 1991, roč. 11, č. 1, s. 86; KEENER, Craig S. *The Gospel*, s. 873.

⁴⁷⁷ Viz MĘDALA, Stanisław. *Ewangelia, rozdziały 1-12*, s. 864.

⁴⁷⁸ Viz SCHNACKENBURG, Rudolf. *The Gospel, Volume 2*, s. 384; KEENER, Craig S. *The Gospel*, s. 873.

⁴⁷⁹ Viz SCHNACKENBURG, Rudolf. *The Gospel, Volume 2*, s. 383–384.

⁴⁸⁰ S motivem se pracuje také v rámci dobových židovských představ a využívají jej i různé pohanské kultury, popř. gnosticky orientovaná literatura. Viz SCHNACKENBURG, Rudolf. *The Gospel, Volume 2*, s. 383.

⁴⁸¹ Srov. také 1 K 3,6nn. Detailněji viz ROSKOVEC, Jan. *Evangelium*, s. 513–514.

⁴⁸² Srov. KEENER, Craig S. *The Gospel*, s. 873.

⁴⁸³ Detailněji viz MĘDALA, Stanisław. *Ewangelia, rozdziały 1-12*, s. 864.

i 6,53 představují velmi radikální požadavky,⁴⁸⁴ které ale vždy také přislíbují neméně radikální obrat v životě a bytí člověka, jenž jim dostojí. A tak jako v naší perikopě mají tato přislíbení eschatologický přesah: ve hře je zde život – jak křesťanského společenství (v. 24), tak i každého člověka –, který bude věčný (v. 25).

5.5. Příběhy nalezení prázdného hrobu a Ježíšova zjevení

Poslední okruh textů, nad kterými se nyní zastaví naše kapitola věnovaná evangelijním textům, tvoří příběhy nalezení prázdného hrobu a Ježíšových zjevení. V úvodu následujícího oddílu uvedeme základní údaje týkající se skladby a struktury těchto vyprávění (5.5.1) a ve stručnosti se zmíníme o otázce jejich žánru a literárně-teologického zaměření (5.5.2). V rámci společného bloku potom podkapitola představí výpovědi o Ježíšově vzkříšení u synoptiků a zvláště pojedná o analogických látkách u Jana (5.5.3), které se od těch synoptických v některých ohledech odlišují. Podkapitolu zakončí přehledový oddíl zabývající se příběhy Ježíšova zjevení (5.5.4). Představí nejdůležitější společné charakteristiky těchto látek a poukáže na jejich tematické přesahy do oblasti posledních věcí člověka, světa a jeho dějin.

5.5.1 Přehled textů a užitých látek

Závěry evangelních vyprávění představují různorodou kolekci látek. V žádném z textů se Ježíšovo vzkříšení přímo nepopisuje, příběhy nalezení prázdného hrobu o něm ale přinášejí svědectví (Mk 16,1–8; Mt 28,1–8; L 24,1–12; J 20,1–10) a líčení Ježíšových zjevení zřejmě reagují na řadu otázek, které ohledně této události panovaly v církvi. Oba druhy líčení se někdy prolínají (viz zejm. zjevení ženám, resp. Marii Magdalské u prázdného hrobu – Mt 28,9nn; J 20,11–18), jindy se Ježíšova zjevení odehrávají na jiných místech a z hlediska děje teprve dodatečně (zjevení učedníkům – Mt 28,16–20; L 24,13–33; 34–53; J 20,19–23; 24–29; 21,1–22).

Přestože se jednotlivé evangelijní verze těchto příběhů vyznačují řadou odlišností, na nejzákladnější úrovni se jejich výpovědi shodují. V rámci pašijových líčení zpravují evangelisté čtenáře o Ježíšově smrti na kříži, pohřbu a setrvání v hrobě po celou sobotu

⁴⁸⁴ Tuto radikalitu navíc vždy zdůrazňuje emfatické „Amen, amen“ v úvodu každé Ježíšovy promluvy. Viz MICHAELS, J. Ramsey. *The Gospel*, oddíl „S. The Hour of Glorification (12:20–36)“.

(Mk 15,33–47; Mt 27,47–61; L 23,44–56; J 19,28–42).⁴⁸⁵ Navazující vyprávění se potom vždy shodují v následujícím:

- 1) K nalezení prázdného hrobu dochází prvního dne v týdnu, třetí den po Ježíšově smrti; svědkem je vždy Marie Magdalská, u synoptiků navíc doprovázená dalšími ženami.
- 2) Ve všech líčeních se ženy zabývají s problémem nepřístupnosti hrobu zahrazeného těžkým kamenem. Tento problém je však vzápětí sám od sebe vyřešen; uvnitř či poblíž hrobu se ženy setkávají s promlouvající mužskou (Marek) či andělskou (Matouš) postavou, popř. dvojicí takových postav (Lukáš, Jan).
- 3) Ženy zjišťují, že Ježíš byl vzkříšen, popř. že je živ. U synoptiků je o tom zpravují postavy v hrobě, u Jana se to Marie Magdalská dozvídá nezprostředkovaně, přímo ze setkání s Ježíšem. Tuto skutečnost následně sdělují učedníkům.⁴⁸⁶
- 4) Ježíš se zjevuje řadě osob,⁴⁸⁷ z nichž některé
- 5) pověřuje různými poslánými, během kterých je bude posilovat svou přítomností. Ta má být buďto přímá (Marek, Matouš, Jan – 20. kap), nebo prostředkovaná Duchem (Jan – 21. kap).
- 6) Ve všech příbězích se hovoří o totožnosti, ale zároveň určité jinakosti vzkříšeného Ježíše: postavy, které se s ním setkávají, jej často nejprve nepoznávají. Tuto situaci vždy změní až nějaká význačná událost, která protagonisty přiměje ve Zmrtvýchvstalém rozpoznat svého Mistra a zároveň je podnítí k víře.⁴⁸⁸

Existence tohoto shodného narativního jádra napříč vyprávěními, která každý z evangelistů sestavoval z odlišných tradic, ukazuje, že tyto výchozí tradice přinejmenším v hrubých obrysech odrážejí skutečné historické události.⁴⁸⁹ Ačkoliv původně tyto tradice

⁴⁸⁵ Viz MACARTHUR, John. *Mark 9-16*, oddíl „Amazement at the Empty Tomb“.

⁴⁸⁶ V Markově verzi se sice výslovně hovoří o jejich mlčení („A nikomu nic neřekly, neboť se bály.“ – 16,8), je však logickým, že i tento text počítal s tím, že se svědectví žen nakonec dostalo k učedníkům. Pokud by totiž ženy opravdu nikomu nic neřekly, neměla by se zvěst jak dostat k Markovi, autorovi spisu.

⁴⁸⁷ Také tento prvek v Markově líčení, resp. v jeho „kratší“ verzi, chybí. I zde se však se setkáním učedníků se vzkříšeným Pánem viditelně počítá, když anděl vybízí ženy, aby učedníky poslaly do Galileje (16,7). V opačném případě by celé líčení postrádalo smysl a andělova výpověď by byla v rámci textu nesplněnou předpovědí. Viz BRYAN, Christopher. *The resurrection*, s. 78–79.

⁴⁸⁸ Určitou výjimku v tomto schématu tvoří pouze krátká scéna z Mt 28,9n, kdy ženy potkávají Ježíše na cestě od hrobu k učedníkům. I zde se však reakce žen přichází až po Ježíšově iniciativě – ženy „přistoupily“ (tvar slovesa προσέρχονται) a klanějí se mu poté, co na ně Ježíš promlouvá.

⁴⁸⁹ Bližší přehled tradic viz v ALLISON, Dale C. *The resurrection*, s. 25–45.

tvořily samostatný materiál, ve všech evangeliích jsou organicky včleněny do hlavního plánu vyprávění, v němž se vždy předjímá, že Ježíš zemře a bude vzkříšen,⁴⁹⁰ a obě události se potom prezentují jako vrchol celého líčení.⁴⁹¹

Některé z tradic nacházíme přítomny také v jiných novozákonních textech, zejména u Pavla (viz zejm. 4.2). Tam docházejí, jak jsme mohli sledovat v předchozí kapitole, především christologického a soteriologického rozpracování. Významný tematický průsečík mezi pavlovskými a evangelijními texty vyznačuje především prvotní církevní kérygma (1 K 15,3–8 – 4.2.8), jehož schéma *Ježíš zemřel – byl pohřben – třetího dne vstal z mrtvých – ukázal se učedníkům* tvoří základní osnovu všech evangelijních závěrů.⁴⁹² Věcně jim ovšem odpovídá pouze z části (srov. zejm. výčet svědků zjevení z v. 5–7). Stopy predevangelijních tradic potom nacházíme také ve Skutcích apoštolů, v misijních promluvách z 2,23n (6.1.1) a 13,27–31 (6.1.6). Tamtéž také Lukáš zmiňuje Ježíšovo zjevení apoštolům (1,3) a podruhé hovoří o jeho nanebevzetí (1,9, předtím se podobná scéna vyskytuje v L 24,51).

Při srovnávání látek je třeba mít na paměti, že některé ze scén Ježíšova zjevení původně nepatřily k evangelijním textům, jichž jsou dnes součástí, ale byly k nim coby pozdější dodatek připojeny neznámými autory. Za takové dnes považuje většina badatelů celou 21. kapitolu čtvrtého evangelia⁴⁹³ a s jistotou mezi ně lze zařadit i tři scény Ježíšova zjevení v Markově evangeliu (16,9–20), které dohromady tvoří tzv. „delší“ závěr tohoto spisu (viz úvod k 5.1).

5.5.2 Žánr a základní charakteristika

Méně jasná je situace, pokud jde o charakter textů a určení jejich druhu. Ani vyprávění o nalezení prázdného hrobu, ani příběhy setkání se Zmrtvýchvstalým nelze přesvědčivě přiřadit k žádnému jasně vyprofilovanému žánru židovské či dobové literatury. Přestože

⁴⁹⁰ Viz 5.1.2; 5.2.2; 5.3.2; srov. také 5.4.2.

⁴⁹¹ Lukáš a Jan je navíc prokládají řadou aluzí na úvodní kapitoly svých textů, v nichž předjímají naplnění starozákonních zaslíbení, resp. hovoří o vrcholném zjevení pravdy, světla, které přišlo na svět. Obě roviny budou představeny dále.

⁴⁹² BRYAN, Christopher. *The resurrection*, s. 69.

⁴⁹³ Závěrečná kapitola se charakterizuje často jako epilog – dodatek, který ale s přechozím textem úzce souvisí a utváří s ním jeden více či méně logicky kompaktní celek. Vykladači, kteří 21. kapitolu nepovažují za součást původního spisu, předpokládají, že autorem mohl být opět evangelista Jan, který v dodatečně připojeném materiálu reagoval na otázky a problémy dobové církve, popř. některý z jeho žáků, který byl dobře obeznámen s teologií a jednotlivými intencemi evangelia. K původu 21. kapitoly Janova evangelia viz např. MOLONEY, Francis J. – HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Evangelium podle Jana*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009. S. 582–584; BEASLEY-MURRAY, George R. *John*, s. 395–396.

v určitých prvcích nacházejí tato líčení společné rysy s antickými vyprávěním o setkáních s hrdiny, kteří se dočasně navracejí z říše mrtvých, celkově se od sebe oba druhy látek spíše odlišují.⁴⁹⁴ Závěrečné oddíly evangelií na první pohled nejsou „happy endem“: nehovoří se v nich primárně o vítězství Ježíše nad jeho nepřáteli, ale vykresluje se v nich tajemství, které uniká lidskému chápání.⁴⁹⁵ Také postava vzkříšeného Ježíše se od hrdinů z dobových líčení zásadně odlišuje. Zmrtvýchvstalý zde vystupuje v tělesné, hmatatelné podstatě (L 24,12.30.36–40; J 20,6n.17.20.27; zřejmě i Mt 28,9)⁴⁹⁶ a přítomen je ne pouze v nějakém odlesku své osobnosti, ale plně, „mocnějším způsobem než dříve“.⁴⁹⁷ Není sice vždy hned rozpoznán a je zřetelné, že jeho vzkříšená existence je nějakým způsobem nová, proměněná, avšak autorita, se kterou vystupuje, a také následné jednání učedníků nenechává čtenáře na pochybách o tom, že jde o téhož Ježíše, kterého zná z předchozího vyprávění. Určitou výjimkou může při hledání žánru představovat scéna zjevení Ježíše u Tiberiadského jezera (J 21,1–14), jehož úvod („zázračný rybolov“ – v. 2–6) připomíná evangelní líčení Ježíšových zázraků.⁴⁹⁸ Bližší pohled nicméně ukazuje, že mezi oběma druhy textů, a zejména jejich hlavními intencemi, převažují nad podobnostmi odlišnosti.⁴⁹⁹ Někteří badatelé také poukazují na podobnost Ježíšových zjevení se scénou proměnění na hoře (Mk 9,2–10; Mt 17,1–9; L 9,28–36), avšak i tato asociace je problematická.⁵⁰⁰

Všechna vyprávění o nalezení prázdného hrobu a líčení Ježíšových zjevení lze nejlépe charakterizovat jako svědectví. Zachovávají charakter raně církevních tradic, které tlumočí, a zároveň v nich reagují na témata, která v dobové církvi vzbuzovaly zájem a vyvolávaly otázky. Někteří badatelé tak např. čtou výpovědi o fyzickém charakteru

⁴⁹⁴ Viz WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 596–597.

⁴⁹⁵ Srov. BRYAN, Christopher. *The resurrection*, s. 168–169; FRANCE, R. T. *The Gospel of Mark*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 2007. S. 675.

⁴⁹⁶ Fyzičnost vzkříšeného Ježíšova těla předpokládají zmíněné scény nanebevzetí. Srov. FRANCE, R. T. *The Gospel of Mark*, s. 657–658. Četba matoušovské verze coby apologie, která má doložit, že vzkříšený Ježíš, s nímž se raní svědkové setkávali, nebyl duchem či pouhým přeludem, je zakotvena v tradici výkladu a zastává jí i většina současných vykladačů textu. Lze ale zároveň připustit, že v ní evangelista sledoval i jiná témata. Viz ALLISON, Dale C. *Studies in Matthew: interpretation past and present*. Grand Rapids: Baker Academic, 2005. S. 107–116.

⁴⁹⁷ JOHNSON, Luke Timothy – HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Evangelium podle Lukáše*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005. S. 402.

⁴⁹⁸ Srov. zejm. L 5,1–11.

⁴⁹⁹ Příběh patrně propojuje dvě původně samostatné scény zázračného rybolovu a setkání se vzkříšeným Ježíšem na břehu, přičemž hlavní zaměření perikopy určuje druhá z nich. Srov. SCHNACKENBURG, Rudolf. *The Gospel, Volume 3*, s. 345–347. Srovnání podobností a odlišností obou příběhů viz také v ROSKOVEC, Jan. *Evangelium*, s. 796–797; ALLISON, Dale C. *The resurrection*, s. 68–72.

⁵⁰⁰ Viz COLLINS, Adela Yarbro. *Mark*, s. 415–416; LUZ, Ulrich. *Matthew 8-20*, s. 397; NOLLAND, John. *Luke 9:21-18:34*, s. 493–494.

vzkříšeného Ježíšova těla jako antidoketický materiál,⁵⁰¹ popř. na jejich pozadí vidí snahu zdůraznit reálnou povahu Ježíšova zmrtvýchvstání;⁵⁰² mezi badateli se diskutuje o tom, nakolik jsou jednotlivá vyprávění formována polemikou s alternativními výklady křesťanského kérygmatu, anebo nakolik je zde přítomné úsilí o potlačení jeho problematických momentů.⁵⁰³ Vyprávění se vyznačují také viditelným zájmem o církve, zejména otázky spojené s autoritou v ní. Ve scénách běhu dvou učedníků k prázdnému hrobu (J 20,3–10), zázračného rybolovu (J 21,1,14) či Petrova pověření (J 21,15nn) se hovoří o vztahu mezi jejími vůdčími postavami (5.5.3), v závěrečném Ježíšově pověření k rozšíření zvěsti do celého světa (Mk 16,15–16; Mt 28,18–20a; L 24,44–48; J 20,21.23) se stvrzuje správnost univerzalistické orientace jejího misijního působení. Někteří badatelé poukazují na společnou snahu všech závěrů o překonání pochybností a nedůvěry vůči křesťanské zvěsti, se kterou se zřejmě církve ve svém misijním úsilí setkávala.⁵⁰⁴ Většina z těchto linií však hrají ve vyprávěních pouze vedlejší roli. Primárně se zde prostě převypravují látky starších tradic, z nichž se jednotlivé události zasazují do konkrétního místa a času a dokládají svědectvím konkrétních osob.⁵⁰⁵ Evangelisté se nesnaží primárně dokazovat, že se popisované události skutečně udály, ale svým vyprávěním formulují pozvání k víře. Ta jako jediná ostatně dokáže objasnit jejich podstatu. I nejnámennější znamení Ježíšova vzkříšení, prázdný hrob, budoucí apoštolové nejprve nechápou.⁵⁰⁶ jeho význam a hlubokou zakotvenost v Písmech nahlédnout teprve později, až dojdou víry.

Lze tedy říci, že líčení všech evangelistů spojuje zájem o víru. U Jana tento motiv určuje nejen hlavní zaměření závěrečných kapitol, ale, jak jsme na to poukazovali v úvodu k tomuto textu (5.4), i celého evangelia. Obdobně také synoptické texty nevěnují

⁵⁰¹ Viz WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 606–607.

⁵⁰² Jde zde patrně o vykreslení reálné Ježíšovy přítomnosti, která implicitně vylučuje výklad, že učedníci viděli pouhý přízrak či ducha. Zároveň ale líčení nikdy neopomenou zdůraznit, že tato přítomnost je zásadním způsobem jiná, proměněná. Viz více v JOHNSON, Luke Timothy – HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Evangelium*, s. 417.

⁵⁰³ Viz BRYAN, Christopher. *The resurrection*, s. 168.

⁵⁰⁴ Viz Ježíšovu kritiku (Mk 16,14; L 24,38; J 20,27nn) nevíry a pochybností učedníků (Mk 16,11.13; Mt 28,17; L 24,41; J 20,24n). Srov. také ATKINS, J. D. *The Doubt of the Apostles and the Resurrection Faith of the Early Church: The Post-Resurrection Appearance Stories of the Gospels in Ancient Reception and Modern Debate*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2019. S. 1–12; ALLISON, Dale C. *The resurrection*, s. 205.

⁵⁰⁵ V rámci historického bádání je této otázce, tedy zda evangelijní líčení předkládá popisované události jako historická fakta, věnována zvláštní pozornost. Srov. MOLONEY, Francis J. *The Resurrection*, s. 138–148. Více k tématu viz v WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 596–597; ALLISON, Dale C. *The resurrection*, s. 117–119.

⁵⁰⁶ Součástí všech scén nalezení prázdného hrobu je objasňující nadpřirozený zásah. Boží poslové, andělé, popř. sám vzkříšený musí aktérům vyprávění vysvětlit, že hrob je prázdný proto, že Ježíš byl vzkříšen, že žije. Jedině janovský učedník, kterého Ježíš miloval, dokáže k tomuto závěru dojít i sám (J 20,8); ostatní postavy, nejsou-li o něm zpraveny, významu prázdného hrobu nerozumějí (L 24,3n; J 20,6n.11–15). Detailněji viz 5.5.3.

ve svých závěrech tolik pozornosti Ježíši a jeho nové, vzkříšené existenci, jako spíše vědomí těch, kteří jsou s ní konfrontováni. Značný prostor této problematice věnuje Lukáš. Rozpoznání Zmrtvýchvstalého ve zcela nových, neočekávaných situacích vyvolává radost (Mt 28,8; Mt 28,8; L 24,32n; J 20,20; 21,7) a nezůstává bez odezvy, zejména v podobě spontánního zvěstování (Mk 16,9n.20; Mt 28,11; L 24,9.33n; J 20,24n). Dobrá zvěst je nejprve zjevena pouze ženám, popř. některým z učedníků, aby se z těchto postav mohli stát první apoštolové. Skrze ně bude následně víra předávána celému kruhu učedníků, a jimi pak bude přijímána i odmítána (Mk 16,10–13; L 24,33n; J 20,18.24n).⁵⁰⁷ Přijetí pravdy o tom, že Ježíš byl vzkříšen (Mk 16,8; J 20,8) či nahlédnutí jeho osoby novými očima víry (Mk 16,14; Mt 28,17–20; L 24,31.45; J 20,16.27n) představuje vrchol a cíl prakticky všech našich látek.

Druhým charakteristickým rysem textů je, že zvěst o vzkříšení rozvádějí do požadavků na aktivní lidské jednání v souřadnicích pozemského světa. Ježíšovo vzkříšení v nich zůstává bodem eschatologického obratu, novým počátkem, který se týká ze své podstaty všeho a všech. Je přitom pozoruhodné, že tento počátek se zde nespojuje, tak jako v pavlovských textech,⁵⁰⁸ explicitně s osobní spásou, ale primárně s novými úkoly a pověřeními (Mk 16,15–18;⁵⁰⁹ Mt 28,18nn; L 24,46–49; J 20,22n; 21,15nn.22). Více než v jiných textech⁵¹⁰ se zde zdůrazňuje nutnost stanout na stranu vše proměňující Boží moci (srov. zejm. Mt 28,12–15).⁵¹¹

5.5.3 Výpovědi o Ježíšově vzkříšení (Mk 16,6; Mt 28,5n; L 24,5nn)

Detailní pohled na uvedené látky začneme u synoptických textů. O Ježíšově zmrtvýchvstání se v nich dovídáme z řečí Božích poslů adresovaných ženám u prázdného hrobu. Ty sem po sobotě přišly pomazat mrtvé Ježíšovo tělo, popř., podle Matoušovy verze, se přišly na místo pouze podívat.

⁵⁰⁷ Srov. MAREČEK, Petr. *Ježíšovo vzkříšení*, s. 11.

⁵⁰⁸ Viz zejm. vyznavačské formule – 4.2, 1 K 15,20–28 – 4.4.2; 1 Te 4,13–18 – 4.2.14; 2 Tm 2,8 – 4.4.4.

⁵⁰⁹ V případě Markova evangelia je nicméně třeba znovu poukázat na výše zmiňovanou skutečnost, že text původně končil veršem 16,8 a část v. 9–20 je pozdějším kanonickým dodatkem, který byl formulován se znalostí ostatních textů (evangelií a Skutků).

⁵¹⁰ Ř 10,11; 12,2; Ga 1,3; 2,20; 1 Te 5,5–8; 1 Pt 4,7; 1 J 5,19 aj.

⁵¹¹ Viz WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 712.

- Mk 16,6:
6	<i>ὁ δὲ λέγει αὐταῖς, Μὴ ἐκθαμβεῖσθε: Ἰησοῦν ζητεῖτε τὸν Ναζαρηνὸν τὸν ἐσταυρωμένον: ἠγέρθη, οὐκ ἔστιν ὧδε: ἴδε ὁ τόπος ὅπου ἔθηκαν αὐτόν.</i>	6	<i>On pak jim řekl: „Neděste se. Hledáte Ježíše Nazaretského, toho ukřižovaného. Byl vzkříšen z mrtvých, není tu. Hle, místo, kam ho položili.</i>
-
- Mt 28,5n:
5	<i>ἀποκριθεὶς δὲ ὁ ἄγγελος εἶπεν ταῖς γυναίκιν, Μὴ φοβεῖσθε ὑμεῖς, οἶδα γὰρ ὅτι Ἰησοῦν τὸν ἐσταυρωμένον ζητεῖτε:</i>	5	<i>Anděl promluvil k ženám: „Vy se nebojte. Vždyť vím, že hledáte Ježíše, toho ukřižovaného.</i>
6	<i>οὐκ ἔστιν ὧδε, ἠγέρθη γὰρ καθὼς εἶπεν: δεῦτε ἴδετε τὸν τόπον ὅπου ἔκειτο.</i>	6	<i>Není zde, neboť byl vzkříšen, jak řekl. Pojd'te a podívejte se na místo, kde ležel [Pán].</i>
-
- L 24,5nn:
5	<i>ἐμφοβῶν δὲ γενομένων αὐτῶν καὶ κλινουσῶν τὰ πρόσωπα εἰς τὴν γῆν εἶπαν πρὸς αὐτάς, Τί ζητεῖτε τὸν ζῶντα μετὰ τῶν νεκρῶν;</i>	5	<i>Polekaly se a sklonily tváře k zemi; oni však jim řekli: „Proč hledáte živého mezi mrtvými?</i>
6	<i>οὐκ ἔστιν ὧδε, ἀλλὰ ἠγέρθη. μνήσθητε ὡς ἐλάλησεν ὑμῖν ἔτι ὢν ἐν τῇ Γαλιλαίᾳ,</i>	6	<i>Není zde, ale byl vzkříšen. Vzpomeňte si, jak k vám mluvil, když byl ještě v Galileji,</i>
7	<i>λέγων τὸν υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου ὅτι δεῖ παραδοθῆναι εἰς χεῖρας ἀνθρώπων ἁμαρτωλῶν καὶ σταυρωθῆναι καὶ τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀναστῆναι.</i>	7	<i>když řekl o Synu člověka, že musí být vydán do rukou hříšných lidí, být ukřižován a třetího dne vstát. “</i>

Jednotlivá podání jsou si viditelně velmi podobná. Markova a Matoušova verze jsou téměř identické,⁵¹² Lukášův text se od nich mimo stylistických úprav liší v tom, že nezmiňuje pověření žen vyřídít zvěst o Ježíšově vzkříšení učedníkům (Mk 16,7; Mt 28,7) a v části 6b–7 parafrázuje látku trojí předpovědi Ježíšova utrpení (5.3.2).⁵¹³ Předpokládá

⁵¹² Celý příběh nalezení prázdného hrobu se v podání obou evangelistů vyznačuje téměř identickou synopsí a rozcházející se pouze v samotném závěru („A nikomu nic neřekly, neboť se bály.“ – Mk 16,8). Cílem ostatních úprav se zdá být pouze zdůraznění či potlačení některých rysů původního vyprávění: to se týká vypuštění zmínek o záměru, se kterým ženy přicházejí k hrobu a jejich obavy o přístupnost hrobu. Odlišný je také popis andělské epifanie. Detailnější porovnání celé perikopy viz v HAGNER, Donald A. *Matthew 14-28*, s. 867–868; PACIOREK, Antoni. *Ewangelia, rozdziały 14-28*, s. 697.

⁵¹³ Z výraznějších rozdílů mezi texty lze ještě zmínit, že v Lukášově líčení nacházejí ženy po příchodu k hrobu kámen, který jej zneprístupňoval, již odvalený; mohou si tak samy prohlédnout prázdné místo, kam byl předtím Ježíš položen. V paralelních líčeních je k tomu vyzývají andělé. Lukáš také přesouvá místo, kde se uvádějí jména žen, ze začátku vyprávění na jeho závěr. Ostatní rozdíly jsou drobné, popř. pouze stylistické.

se, že jak uvedenou přímou řeč Božího posla, tak také celé vnější líčení nalezení prázdného hrobu přebírají Matouš i Lukáš z Markova evangelia. Mezi texty těchto dvou evangelistů se potom již přímá závislost většinou nepředpokládá,⁵¹⁴ jak ale ukáže další rozbor, v řadě ohledů rozvíjejí výchozí markovskou tradici velmi podobným způsobem.

Zprávu o vzkříšení pronášejí v evangeliích různě označovaní Boží poslové (Mk 16,5 – νεανίσκος, „mladík“, „mládenec“; Mt 28,2 – ἄγγελος; L 24,4 – ἄνδρες δύο, „dva muži“).⁵¹⁵ Marek a Matouš za ni zařazují ještě pověření k vyřízení jejího znění učedníkům (Mk 16,7; Mt 28,7), takže celou řeč andělů lze v jejich textech rozdělit do dvou částí vyznačujících se značně odlišnou rétorikou. Zatímco v první z nich se utěšuje strach žen (Mk 16,3; Mt 28,4; u Lukáše tento stav myslí vyjadřuje fyzické sklonění k zemi – L 24,5a⁵¹⁶), předjímá druhá radost, kterou vyvolá zvěst o Ježíšově vítězství nad smrtí.⁵¹⁷ Jde o dobré, radostné poselství, evangelium v nejzhuštěnější podobě.⁵¹⁸ Vypovídá o tom, že ti, kteří hledají Ježíše (tvary slovesa ζητέω⁵¹⁹), nemají důvod ke strachu, ale k radostnému zvěstování: není zde, byl vzkříšen.⁵²⁰

⁵¹⁴ Pravděpodobná je ovšem také existence společné výchozí tradice Lukášova a Janova vyprávění. Viz NOLLAND, John. *Luke 18:35-24:53*, s. 1184–1185; BRYAN, Christopher. *The resurrection*, s. 102; MAREČEK, Petr. *Ježíšovo vzkříšení*, s. 148.

⁵¹⁵ Ačkoliv pouze Matouš výslovně opisuje Božího posla jako anděla, je zřetelné, že o andělech ve skutečnosti hovoří všechny verze našeho vyprávění. Postavy u hrobu mají vždy andělské rysy (výrazně či zářivě bílé oblečení, autoritativní vystupování), a odpovídá tomu také to, že vystupují v roli vykladačů Božích pravd. Lukáš oba muže nazve výslovně anděly dodatečně v 24,23. O motivu andělských vyslanců v biblickém jazyce viz dále. Mužské postavy u Marka a Lukáše mají zřejmě také odkazovat k osobám z předchozího vyprávění – k mladíkovi oblečeném do kusu plátna v Mk 14,51n, u Lukáše k Mojžíši a Eliáši v 9,30, popř. také ke dvěma mužům z Sk 1,10. Viz POKORNÝ, Petr. *Evangelium*, s. 295; MICKIEWICZ, Franciszek. *Ewangelia, rozdziały 12-24*, s. 575–576.

⁵¹⁶ Da 10,9.15. Nemusí se však nutně jednat, tak jako v ostatních evangeliích, o projev extrémního strachu, nýbrž úcty (L 5,8.12; 17,16; Sk 9,4; srov. také Gn 19,1; Nu 22,31; Sd 13,20), popř. jen snahy vyhnout se pohledem oslnivé záři andělských rouch (srov. Ex 3,6). Blíže viz v STEIN, Robert H. *Mark*, s. 604; MAREČEK, Petr. *Ježíšovo vzkříšení*, s. 153.

⁵¹⁷ Tento rozměr je implicitně přítomen i v Markově vyprávění. Jakkoliv ženy jímá po andělském oznámení hrůza a úžas (τρόμος καὶ ἔκστασις – v. 8), naznačuje se zřetelně užitím spojky ἀλλὰ (v. 7), že obě části tohoto oznámení stojí vůči sobě v kontrastu. Viz POKORNÝ, Petr. *Evangelium*, s. 296.

⁵¹⁸ Takto např. EDWARDS, James R. *The Gospel According to Mark* [e-book]. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 2002. Oddíl „Faithfulness versus fearfulness“.

⁵¹⁹ Symbolickou rovinu Ježíšova hledání – následování, učednictví i za hranicí smrti (takto např. MAREČEK, Petr. *Ježíšovo vzkříšení*, s. 44, 102) – je však třeba na uvedených místech sledovat s určitou rezervou. V Markově evangeliu se sice sloveso ζητέω vždy vztahuje nějakým způsobem k Ježíši (Mk 1,37, 3,32; 8,11.12; 11,18; 12,12; 14,1.11.55), zpravidla ale v nějak negativní významu – viz STEIN, Robert H. *Mark*, s. 731. U Matouše, a ještě více Lukáše, spatřují v úvodcích řeči andělů o hledání badatelé výčitku – hledání Ježíše v hrobě, mezi mrtvými, je absurdní. Srov. EDWARDS, James R. *The Gospel*, oddíl „Faithfulness versus fearfulness“, tamtéž viz také pozn. 530. Nejpozitivněji vyznívá hledání ukřižovaného u Matouše, kde se toto hledání staví do kontrastu k postoji vojáků, kteří se u hrobu nacházejí ze zcela opačného důvodu (Mt 28,5a).

⁵²⁰ Srov. MAREČEK, Petr. *Ježíšovo vzkříšení*, s. 102. Tuto radost nedokáže potlačit ani strach, který ženy přemohl při setkání s vyslanci z nebeského světa. Matoušovo vyprávění končí specifickou směsicí obou pocitů: „opustily hrob a se strachem i s velikou radostí“ (v. 8).

Lukáš s těmito skutečnostmi také počítá, zdůrazňuje ale primárně jiné roviny příběhu. Hlavní narativní linii jeho líčení vyznačuje přechod od zmatku a bezradnosti žen (viz mediopasivní infinitiv slovesa ἀπορέω v L 24,4 – „nevědět si rady“, „být na pochybách“) k plnému porozumění tomu, co znamená, že hrob, ve kterém hledaly Ježíše, je prázdný. Samy o sobě ženy velikonoční události nerozumějí, musí jim být interpretována.⁵²¹ Klíč, který jim k porozumění situace podává ústy svých poslů Bůh (v. 6b–7), začíná emfatickým μνήσθητε – „vzpomeňte si!“⁵²² To je zřejmě analogií k matoušovskému „jak řekl“ (Mt 28,6a). Toto rozpomenutí si, které má v Lukášově evangeliu a biblické řeči obecně význam připomínky zaslíbení a jejího naplnění,⁵²³ se vztahuje k trojí Ježíšově předpovědi utrpení v Jeruzalémě (5.3.2), ale i celému Ježíšově životě a působení.⁵²⁴ Otevírá ženám oči (v. 8). Nyní jsou schopny rozpoznat pravou identitu Ježíše jako Božího proroka, v jehož slovech a osudu se naplnila Písma. Docházejí víry.⁵²⁵ Boží poslové je již tedy nemusejí k ničemu instruovat a beze slova mizí ze scény. Ženy samy opouštějí místo mrtvých, do kterého živý Ježíš (akuzativ participia ζῶν – srov. 24,23; Sk 1,3; 25,19; viz také pavlovské ζῶω-formule v Ř 6,10 – 4.3.2; Ř 14,9 – 4.3.3; 2 K 13,3n – 4.3.4), jak nyní samy rozumějí, nenáleží (v. 5b),⁵²⁶ a odcházejí říci o své radosti učedníkům (v. 9). Podobný efekt mají u Lukáše všechna připomenutí Ježíšových předpovědí utrpení a vzkříšení (5.3.4; srov. také Sk 11,16).

Výpověď andělů u Marka i Matouše v sobě spojuje všechny důležité kategorie Ježíšova života: hovoří se v ní o jeho *smrti a vzkříšení*. Marek také dodatečným přívlastkem Ναζαρηνός zřejmě obrací pozornost i k Ježíšově pozemskému původu⁵²⁷ a opisuje tím celou jeho povelikonoční identitu, tedy všechno, co Ježíše charakterizuje

⁵²¹ Viz GREEN, Joel B. *The Gospel*, s. 834.

⁵²² Raymond Brown zde vidí pokárání – ženy by si měly uvědomit, že vzkříšení je nutným rozuzlením dramatu kříže, neboť Ježíš o tomto vrcholu svého příběhu opakovaně hovořil. Viz BROWN, Raymond E. *A Risen Christ*, s. 42–43.

⁵²³ Viz L 1,54.72; 16,25; 23,42; 24,6.8; Sk 10,31; 11,16. Srov. MAREČEK, Petr. *Ježíšovo vzkříšení*, s. 154. Srov. také JOHNSON, Luke Timothy – HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Evangelium*, s. 353–354, 400.

⁵²⁴ Mínil se zde patrně celé Ježíšovo působení v Galileji. Toho byly ženy patrně v Lukášově vyprávění svědky – viz 8,1nn; 23,55. Viz GREEN, Joel B. *The Gospel*, s. 838.

⁵²⁵ Viz MAREČEK, Petr. *Evangelium*, s. 636.

⁵²⁶ Ironická výtka andělů o hledání živého mezi mrtvými se zdá navazovat na argumentační linii, kterou Ježíš užívá ve své odpovědi saduceům z L 20,38 – 5.3.1. Pouze výjimečně v ní badatelé spatřují přívětivý tón – takto např. STEIN, Robert H. *Luke*, s. 605; Franciszek Mickiewicz ji chápe jako didakticky orientovanou výzvu k zamyšlení se, reflexi, která má navazovat na podobně zaměřené rabínské látky. Viz MICKIEWICZ, Franciszek. *Ewangelia, rozdziały 12-24*, s. 578.

⁵²⁷ V Markově textu mají přídomek „Nazaretský“ a motiv Ježíšova ukřižování zřejmě zvláštní význam, jak vyplývá z nápadně častého užívání odpovídajících tvarů v Mk 1,9.24; 10,47; 14,76, resp. 15,20.24.25. Srov. MAREČEK, Petr. *Ježíšovo vzkříšení*, s. 45. S výpovědí o Ježíšově pozemském původu ve vztahu k jeho vzkříšení jsme se také setkali již u Pavla – viz Ř 1,3n (4.3.1).

v Božích očích. Výslovná připomínka způsobu jeho smrti, ukřižování (participium ἐσταυρωμένος – srov. 1 K 1,23; 2,2; Ga 3,1 a Sk 2,23 – 6.1.1; 4,10⁵²⁸), naznačuje, že zde nejde o libovolnou smrt, nýbrž o smrt obětní, zástupnou. Užitím perfekta se zdůrazňují její přetrvávající důsledky.⁵²⁹ Ježíšovu identitu opisuje v perikopě také Lukáš, dělá to však odlišným způsobem: klíčové události Ježíšova života představuje, jak bylo ukázáno výše, v rámci připomínky trojí předpovědi utrpení, smrti a vzkříšení (v. 6b–7). Jestliže Ježíše tituluje jako Pána, κύριος (v. 3),⁵³⁰ chce tím patrně naznačit, že ani jeho poprava, ani ponižující události, které ji doprovázely, nesnížily v Božích očích jeho výjimečný status.⁵³¹ Ježíšovo vzkříšení je křížovatkou, na níž se protínají obě Ježíšovy identity: ukazuje jej jako pozemského Pána i zmrtvýchvstalého Krista, očekávaného Mesiáše (Sk 2,36).⁵³²

Opis vlastního vzkříšení se potom prakticky neliší od způsobu, kterým o něm evangelisté hovořili v předchozím vyprávění.⁵³³ Aoristní pasivum ἠγέρθη je představuje jako projev mocného Božího působení, vůči němuž se Ježíš nachází v pasivní roli.⁵³⁴ Ačkoliv by to věcně vzato mohla perikopa připouštět, ani zde se sloveso nepoužívá v doslovném, fyzickém významu. Nepodává technické vysvětlení Ježíšovy nepřítomnosti v hrobce, ale obrazný popis vstupu do nového života, jak ukazují navazující části Matoušova (28,7) a Lukášova (24,34) vyprávění.⁵³⁵ Čtení slovesa v tomto smyslu také odpovídá teologickému plánu, na kterém je vystavěna celá první část výpovědi andělů (Mk 16,6ab; Mt 28,5b–6a). Smrt a vzkříšení zde vyznačují dva póly Ježíšovy existence, kde je první z nich určován utrpením a násilím, světem lidí, zatímco druhý se vztahuje

⁵²⁸ Viz také Ga 5,11; 6,14.

⁵²⁹ Srov. PACIOREK, Antoni. *Ewangelia, rozdziały 14-28*, s. 701.

⁵³⁰ S titulem Pán jsme se setkali již v rámci pavlovských formulí, můžeme jej ale najít i v mnoha dalších látkách Nového zákona, zejména nejstarších vyznáních – viz Mk 16,9; Ř 1,7; 1 Te 3,11 aj. Srov. MICKIEWICZ, Franciszek. *Ewangelia, rozdziały 12-24*, s. 576. Zemřelého Ježíše takto tituluje i Marie Magdalská v J 20,2.

⁵³¹ Srov. GREEN, Joel B. *The Gospel*, s. 837.

⁵³² Jako Pána Lukáš důsledně Ježíše tituluje před jeho zmrtvýchvstáním. A právě tohoto Ježíše – tedy tak, jak ho znaly doposud –, také ženy ve vyprávění hledají. Jakmile se rozšíří vědomí o tom, že je živ, bude o něm Lukáš hovořit jako o „zmrtvýchvstalém“ – Sk 1,22; 4,33; 8,16. Viz STEIN, Robert H. *Luke*, s. 604; srov. NOLLAND, John. *Luke 18:35-24:53*, s. 1184.

⁵³³ Viz úvodní části podkapitol věnovaných jednotlivým evangeliím. Detailněji jsme se o významových odstínech tohoto slovesa také zmínili v souvislosti s pavlovskými vyznavačskými formullemi v úvodu k bodu 4.2.

⁵³⁴ Ačkoliv to text věcně připouští, vzhledem k celkovému zasazení perikopy, kladoucímu důraz na proměňující charakter Božího působení, působí poněkud nepřírozně čist toto pasivum v aktivním významu („vstal“, „povstal“) – viz STEIN, Robert H. *Mark*, s. 731; STEIN, Robert H. *Luke*, s. 605.

⁵³⁵ Pouze Markovo evangelium uvádí v navazujícím textu participium slovesa ἀνίστημι – nachází se však až v úvodu tzv. „delšího“, kanonického závěru (16,9), který byl k původnímu textu doplněn teprve dodatečně.

k mocnému vysvobozujícímu zásahu, jenž přichází od Boha.⁵³⁶ Na toto schéma poukážeme ještě dále,⁵³⁷ stojí však již nyní za zmínku, že jsme je viděli na pozadí řady výše představených novozákonních textů. Spoluurčuje strukturu celého závěru Matoušova evangelia, v jehož narativních blocích dominuje střídavě na jedné straně jednání Ježíše a Boha (28,1–8.9–10.16–20) a straně druhé Ježíšových protivníků (27,62–66; 28,11–15),⁵³⁸ a rozpoznatelné je také v pavlovských vyznavačských formulích o Ježíšově smrti a vzkříšení (4.2). Pavlovským látkám se navíc naše texty podobají i tím, že o Ježíši nevypovídají prostřednictvím christologických titulů, ale Ježíšova vlastního jména⁵³⁹ a sloves formulovaných pomocí tvarů pasiva divina.⁵⁴⁰ Také v dalších tradičních látkách se pracuje s koncepcí předznačené Boží režie (1 Tm 3,16 – 4.3.6; 1 K 15,3n – 4.2.8) – Ježíšovo jednání, pokud se zmiňuje, je v nich charakteristické přítakáním a spoluúčastí (Fp 2,6–11 – 4.3.5).

Také evangelijní vyprávění představují Ježíšovo vzkříšení jako událost náležející k posledním věcem světa a jeho dějin. Napovídá tomu již stylizace scény setkání s Božími posly. Ti neinformují prostě o ději, který by jinak čtenáři, sledujícímu jej očima žen, zůstal skryt, ale na pozadí motivů starozákonních epifanií⁵⁴¹ v něm představují Bohem ustanovený plán spásy.⁵⁴² Navazují tím na promluvy andělů, které znal dobový čtenář z řady biblických i mimobiblických apokalyptických líčení a které jej seznamovaly s historicko-politickou situací na zemi z nebeské perspektivy,⁵⁴³ popř. interpretovaly

⁵³⁶ Srov. MAREČEK, Petr. *Ježíšovo vzkříšení*, s. 110.

⁵³⁷ Sk 2,22nn (6.1.1); 3,15 (6.1.2); 4,10 (6.1.3); 5,30 (6.1.4); 10,39n (6.1.6).

⁵³⁸ Srov. MAREČEK, Petr. *Ježíšovo vzkříšení*, s. 79.

⁵³⁹ Vlastní Ježíšovo jméno se patrně nacházelo i v nejranějších podobách těchto formulí, přičemž příběhy nalezení prázdného hrobu se k nim pravděpodobně vracejí. Takto WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 610–613.

⁵⁴⁰ Srov. MOLONEY, Francis J. *The Resurrection*, s. 11. Formálně vzato mají poslední ze tří sloves užívaných v andělských výpovědích tvar aktiva (Marek – „kam ho položili“, Matouš – „kde ležel“), Ježíšova role je ovšem i v tomto případě pasivní.

⁵⁴¹ „Hrůza a úžas“: τρόμος καὶ ἔκστασις – Mk 16,8; „strach“: sloveso φοβέω – Mk 16,8; „zděšení“: sloveso ἐκθαμβέομαι – Mk 16,5; „třesení se“: slov. σειώ – Mt 28,4; „vystrašení“: absolutní genitiv ἐμφοβών γενομένων – L 24,5. Detailněji viz STEIN, Robert H. *Mark*, s. 730. Podobně je stylizována také pobídka k upokojení – srov. např. Gn 15,1; Sd 6,23; Da 10,12.19. Na tyto motivy však viditelně nenavazují, jde-li o zjevení vzkříšeného Ježíše. Tato zjevení mají zcela odlišnou funkci a vyvolávají odlišné emoce. Určité podobné rysy má sice Ježíšovo zjevení v 24,37, zde má však zcela odlišnou funkci. Více viz v 5.5.4.

⁵⁴² Srov. ale také emfatické „hle, řekl jsem vám to“ u Matouše – tato figura používaná starozákonními proroky (viz např. Iz 1,2.20; 25,8; 54,6.8.10.17; Jl 3,8; Mi 4,4; Ez 5,15.17) zdůrazňuje, že jejich výpověď věrně tlumočí vůli Boha. Srov. FRANCE, R. T. *The Gospel of Matthew*, s. 1100. Přítomností dvou poslů se chce patrně u Lukáše doložit, že byla spolehlivě vyřízena. Viz více v MICKIEWICZ, Franciszek. *Ewangelia, rozdziały 12-24*, s. 577.

⁵⁴³ Např. Da 9,22; 10,14.21; 11,2; 2 Ezd 3,1–5,13; 5,21 – 6,28; 6,35 – 9,22.

obsahy zjevení.⁵⁴⁴ Charles Cranfield proto o postavách u hrobu hovoří jako o jakémisi „zrcadle“ umožňujícím zahlédnout alespoň odraz velkolepých eschatologických událostí, které jinak bývají lidem nedostupné. Bůh se vysláním poslů sklání k člověku a zpravuje jej o svých plánech.⁵⁴⁵ Mnohé z toho, co o těchto plánech naznačovala již starozákonní prorocství, dochází nyní naplnění (24,25nn.44 – kap. 2; viz také 24,44). O jejich spásném dopadu pro všechny národy (24,47) ale bude Lukáš, který tuto skutečnost akcentuje ze všech synoptiků nejvýrazněji,⁵⁴⁶ blíže hovořit teprve v dalším druhém dílu svého diptychu (Sk 1,1–11).

Nedílnou součástí těchto Božích plánů je také ustanovení eschatologického společenství, církve. Tak jako prvotní církevní kerygma (4.2.8) propojovalo její vznik s Ježíšovou smrtí, vzkříšením a zjevením učedníkům, spojují evangelijní texty tyto události s povoláním Dvanácti: v tom se naplňuje Boží vůle, jakož i vůle předvelikonočního (Mk 3,13–19; 6,7–13; Mt 10,1–10; L 9,1–6; 22,30) i vzkříšeného (Mk 16,15–20; Mt 28,16–20; L 24,47nn) Ježíše.⁵⁴⁷ Boží poslové u Marka a Matouše pověřují ženy předáním radostné zvěsti o Ježíšově vzkříšení učedníkům (Mk 16,7; Mt 28,7) a připomínají jim jejich prostřednictvím Ježíšova slova o setkání v Galileji, čímž se předznamenává další vývoj událostí.⁵⁴⁸ U Lukáše slouží připomínka událostí v Galileji pouze jako předpoklad vzniku společenství víry, které bude ustanoveno teprve v Jeruzalémě.⁵⁴⁹ Lukáš a Matouš také obracejí pořadí výpovědí o absenci Ježíšova těla a zmrtvýchvstání: „byl vzkříšen, není zde“ nahrazuje v jejich textech „není zde, byl

⁵⁴⁴ Viz zejm. Ez 40,3n; Za 1,7nn; Da 7,16; 8,16–19; Zj 22,8; 2 Ezd 10,27–59. Ve Sk 1,10n také postavy s andělskými rysy objasňují situaci kolem Ježíšova nanebevzetí. Zejména v poexilních spisech jsou pak andělství vyslanci více než pouhými prostředníky Božích sdělení: jsou jejich interprety a pomáhají těm, k nimž promlouvají, danému sdělení skutečně porozumět. Viz MACUMBER, Heather. *Angelic Intermediaries: The Development of a Revelatory Tradition* [cit. 2023-04-25]. Toronto: University of St. Michael's College, 2012. <<https://hdl.handle.net/1807/34893>>. S. 109.

Vykladačem Božích pravd však nemusí být vždy v Bibli nutně anděl, angelus interpres: v evangelijních líčeních je do podobné role stylizován např. Jan Křtitel – viz Mk 1,7par; Sk 13,25. Srov. POKORNÝ, Petr. *Evangelium*, s. 295.

⁵⁴⁵ Viz CRANFIELD, C. E. B. – MOULE, C. F. D. (ed.). *The Gospel According to Saint Mark*. Cambridge: Cambridge University Press, 1977. S. 465–466.

⁵⁴⁶ Celé Lukášovo dvojdílo je charakteristické tím, že sleduje v událostech Ježíšova života naplnění starozákonních zaslíbení. Čtenáři je nejprve připomíná úvod evangelia a závěr, který se k tomuto úvodu v mnohých aluzích vrací, ukazuje jejich naplnění. Viz MAREČEK, Petr. *Ježíšovo vzkříšení*, s. 140; NOLLAND, John. *Luke 18:35-24:53*, s. 1178–1179.

⁵⁴⁷ Detailněji viz O'COLLINS, Gerald. *Rethinking Fundamental Theology*. New York: Oxford University Press, 2011. S. 275–277.

⁵⁴⁸ Výpověď Matoušova anděla ve svém trojím zaměření k minulosti, přítomnosti i budoucnosti odpovídá raněkřesťanskému schématu Ježíš vstal z mrtvých – je nyní přítomen v rámci své církvi – navrátí se ve slávě. Viz PACIOREK, Antoni. *Ewangelia, rozdziały 14-28*, s. 703.

⁵⁴⁹ Srov. MAREČEK, Petr. *Ježíšovo vzkříšení*, s. 142.

vzkříšen“ – οὐκ ἔστιν ὄδῃ, (ἀλλὰ) ἠγέρθη.⁵⁵⁰ Tato změna nesouvisí primárně se skutečností, že výpovědi o prázdném hrobu původní tradice nechce dokládat ani zdůvodňovat samotné vzkříšení,⁵⁵¹ ale spíše se snahou evangelistů do tohoto vzkříšení zaangażovat učedníky. Umožňuje jim slovo o vzkříšení plynule stylisticky propojit s připomínkou, že velikonoční události Ježíš sám předpovídal (5.2.2; 5.3.2)⁵⁵² a zařadit je tak do nepřerušovaného běhu jeho veřejného působení. V něm, jak se ukáže v rámci příběhů Ježíšova zjevení (5.5.4), se učedníkům vyčleňuje nezastupitelná role a úkoly.

Matouš a Lukáš hovoří o eschatologických přesazích Ježíšova zmrtvýchvstání i na dalších rovinách. Již v úvodní vsuvce připomínající, že k nalezení prázdného hrobu dochází po sobotě prvního dne v týdnu (28,1), lze spatřovat předobraz velkého počátku.⁵⁵³ U Matouše líčení událostí u hrobu, stejně jako Ježíšovu smrt na kříži, doprovází řada událostí, jimiž se v apokalypticky orientované literatuře naznačuje příchod přelomu věků. Kromě těch, která již byla představena v rámci bodu 5.2.6, je to sestup Božího anděla s vzezřením blesku (28,3 – Da 10,6), bělost jeho roucha (28,3 – Da 7,9; Zj 1,14)⁵⁵⁴ a hrůza a třesení strážců (28,4 – Da 10,7; Zj 1,17 – 6.4.2; 1 Hen 1,3–6). Matouš užitím těchto motivů připomíná starozákonní scény, v nichž Bůh vstupuje do dějin a působí zásadní zvrát v jejich běhu;⁵⁵⁵ zároveň ale význam těchto scén částečně přeznačuje či posouvá.⁵⁵⁶ Vykresluje jimi počátek nové dějinné éry, ne však úplný konec

⁵⁵⁰ Lukášovo zesilující oddělení obou výpovědí spojkou ἀλλὰ patrně navazuje na kontrast mezi polohami života a smrti z předcházející výtky andělů z v. 5b.

⁵⁵¹ Takto např. PACIOREK, Antoni. *Ewangelia, rozdziały 14-28*, s. 701.

⁵⁵² Oba celky, výpověď o vzkříšení a Ježíšova předpověď této skutečnosti, se tak mohou v logické souvislosti objevit přímo vedle sebe. Viz GUNDRY, Robert H. *Matthew, a Commentary on His Literary and Theological Art*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 1982. S. 588–589; LUZ, Ulrich. *Matthew 21-28*, s. 597.

⁵⁵³ Srov. MOLONEY, Francis J. *The Resurrection*, s. 44–45; REEVES, Rodney. *Matthew* [e-book]. Grand Rapids: Zondervan, 2017. Oddíl „Matthew 28:1–20“. Přestože začátkem nového dne by zde Matouš v souladu s židovským počítáním času mohl minit i večerní hodiny soboty, hovoří kontext evangelia spíše pro jítro následujícího dne. Viz MAREČEK, Petr. *Ježíšovo vzkříšení*, s. 97. Lukáš může užitím příbuzného obratu ὄρθρου βαθέως připomínat velké události dějin spásy, např. Ex 14,24. Viz MICKIEWICZ, Franciszek. *Ewangelia, rozdziały 12-24*, s. 575–576.

⁵⁵⁴ Bílé, resp. zářící roucho, které je společným prvkem všech vyprávění, vypovídá v biblické řeči zpravidla o vznešenosti jeho nositele, připomínající jeho původ v nebeské sféře. Evangelisté mohou užitím tohoto motivu také odkazovat k příchodu Syna člověka – srov. Mt 24,27; L 17,24. Lukáš jej používá také při vykreslení scény proměnění na hoře (L 9,29). Srov. MICKIEWICZ, Franciszek. *Ewangelia, rozdziały 12-24*, s. 577.

⁵⁵⁵ Viz MOLONEY, Francis J. *The Resurrection*, s. 45; BROWN, Raymond E. *A Risen Christ*, s. 27–28.

⁵⁵⁶ S tímto přeznačením patrně souvisí i přítomnost zřetelně absurdních či ironických prvků v Matoušově vyprávění. Ironii zakládá série kontrastů, která obrací naruby prakticky všechno, co by čtenář očekával. Především se všechna zmíněná apokalyptická znamení odehrávají ex post – až je „po všem“. Těžký kámen se dále z nepřekonatelné bariéry stává komickým sedátkem pro anděla (Mt 28,2). Vojáci, namísto strážení hrobu, kvůli kterému na místě jsou, se třesou strachy, takže onoho mrtvého, kterého zde měli hlídat a který už v hrobě dávno není, zde připomínají jedině oni sami (v. 3). Božímu vyslanci ostatně

času a dějin.⁵⁵⁷ Časoprostor, ve kterém se on a raná církev po Ježíšově vzkříšení nachází, je zásadně proměněn, avšak vlastní konec dějin evangelista spojuje teprve s parusíí Syna člověka (Mt 16,27; 24,29nn; 25,31).

Lukáš nehovoří o příchodu nového věku v rámci našeho příběhu explicitně, tato představa ale významně spoluutváří podobu celého evangelista dvojdíla, jeho kompozici i zaměření. Ježíšovo vzkříšení zde vyznačuje počátek nového věku církve. Právě jejím prostřednictvím a pod vedením Ducha totiž „má být všem národům vyhlášeno pokání k odpuštění hříchů, počínajíc od Jeruzaléma“ (L 24,47), Pán má „obnovit království pro Izrael“ (Sk 1,6). Není podstatné, kdy přesně bude tento proces zcela dovršen, již nyní ale se dává do pohybu v rámci řady misijních cest, o nichž hovoří kniha Skutků (viz kap. 8, 10, 13–28).⁵⁵⁸ Mění tvář světa a má také zcela viditelné politické přesahy. Vládcem světa se stává vyvýšený Ježíš, ne césar, což mění zaběhlá politická schémata (L 23,12 – srov. Da 7) a nezůstává bez reakce ze strany stávajících autorit.⁵⁵⁹

Janovo evangelium, tak jako synoptické texty, samotné Ježíšovo vzkříšení nepopisuje, ale explicitně je zmiňuje jedna z dějových vysvětlivek. Objevuje se v závěru vyprávění o navštívení prázdného hrobu Petrem a učedníkem, kterého Ježíš miloval (20,3–10). Ti se po Mariině oznámení, že nemůže v hrobě najít Ježíšovo tělo, rozebíhají na místo podívat; učedník, kterého Ježíš miloval, zde pak dochází k víře, že Pán vstal z mrtvých (v. 8). V následujícím verši se k tomu dodává:

J 20,9:

9 οὐδέπω γὰρ ἤδεισαν τὴν γραφὴν ὅτι δεῖ αὐτὸν ἐκ νεκρῶν ἀναστῆναι. 9 *Neboť ještě neznali Písmo, že musí vstát z mrtvých.*

Celé líčení je zarámováno ještě dvěma dalšími scénami, v nichž se hlavní pozornost věnuje Marii Magdalské: stručnou zmínkou o nalezení prázdného hrobu (20,1) a prvním Ježíšovým zjevením (20,11–18). Oba oddíly jsou lokalizovány do okolí hrobu a vyznačuje se jimi první kompaktní blok v rámci líčení závěrečných událostí evangelia.

tito vyslanci lidských snah zabránit Božímu plánu nestojí za řeč: zprávu o obratu dějin sděluje pouze ženám, které sem přišly s dobrým, ale vlastně trochu naivním záměrem „hledat Ježíše“. Srov. BRYAN, Christopher. *The resurrection*, s. 93. Obtížně představitelné je sezení anděla kameni v pozici učitele či triumfálního vítěze nad smrtí, které zde vidí Petr Mareček. Viz MAREČEK, Petr. *Ježíšovo vzkříšení*, s. 100.

⁵⁵⁷ Viz LUZ, Ulrich. *Matthew 21-28*, s. 566–568.

⁵⁵⁸ Srov. WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 654.

⁵⁵⁹ Viz tamtéž, s. 655–656.

Úsek popisující návštěvu hrobu učedníky nyní s přihlédnutím k tomuto širšímu kontextu představíme blíže.

Na počátku dvacáté kapitoly je čtenáři připomenuta řada témat, se kterými se opakovaně setkával v předchozím líčení. Je-li však všem scénám z tohoto oddílu něco společné, je to vysoká míra pozornosti, které se zde věnuje víře ve vzkříšení. Evangelista zde představuje určitý typ lidské reakce na konfrontaci s pravdou o Ježíšově překonání smrti a setkání se Vzkříšeným. Nesleduje, zdá se, tolik vlastní Ježíšovo zmrtnýchvstání, jako spíše postoj jednotlivých postav k Ježíši, který v důsledku tohoto zmrtnýchvstání projde vždy zásadní proměnou. Toto téma je vlastní i dvěma navazujícím blokům popisujícím Ježíšovo zjevení v Jeruzalémě („v domě“ – 20,19–29) a třetí zjevení u Tiberiadského jezera (21,1–12). Celý závěr evangelia (kap. 20–21) tak primárně představuje jakýsi kaleidoskop lidských odpovědí na odvyprávěné drama vteleného, světem nepřijatého Božího Slova, čímž se vrací k základním liniím Prologu (1,1–18) a oddílů zabývajících se líčením prvních cest víry (1,19 – 4,54).⁵⁶⁰ Mimo to se zde také uzavírají témata, která zůstala v předchozím vypravování nedořešena. Po pašijovém vrcholu, vyvýšení Syna člověka na kříži, je třeba ještě ukázat, jaké má toto vyvýšení význam pro všechny, které Ježíš miloval, kromě toho musejí být také zodpovězeny i některé otázky christologického charakteru. Závěr evangelia tak mimo jiné ukazuje, jak je s Ježíšovým odchodem zjevena Otcova sláva (17,4n.24n – 5.4.3), jak dochází svého naplnění příslib vyslání Ducha učedníkům (14,15nn.25n; 15,26n; 16,7–11.12–15 – 5.4.4) a jak se v ustanoveném společenství (19,25nn) rozšíří Ježíšova láska (13,1.13,13.34n; 15,12.17; 17,21–26).⁵⁶¹

S tímto specifickým zaměřením Janova textu také souvisí skutečnost, že příběhy nalezení prázdného hrobu, které jsme představili výše, čtvrtý evangelista líčí značně odlišným způsobem. Výchozí tradice podrobuje rozsáhlým redakčním úpravám. Vypravování o nalezení prázdného hrobu ženami (Mk 16,1–8par) redukuje natolik,⁵⁶² že se z něj stává prakticky jen úvod k naší scéně běhu učedníků ke hrobu; ta je naopak oproti

⁵⁶⁰ Srov. MOLONEY, Francis J. – HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Evangelium*, s. 535.

⁵⁶¹ Srov. MOLONEY, Francis J. *The Resurrection*, s. 107.

⁵⁶² Místo o ženách hovoří pouze o jediné ženě, Marii Magdalské. Užití množného čísla οὐκ οἶδαμεν („nevíme“) v její přímé řeči z v. 2 může být stopou starší tradice, která počítala s přítomností širšího okruhu osob, za který se zde hovoří; podobně mohou širší, zde nezmíněný okruh osob předpokládat i plurály aoristních forem ἦραν a ἔθηκον – „vzali“, „položili“. Viz CARSON, D. A. *The Gospel*, s. 638. Někteří badatelé ale poukazují na jiná (původní) místa v Janově textu, v nichž jednotlivé postavy také hovoří v množném čísle bez přesnějšího vyjasnění, ke komu se má kolektivní formulace vztahovat. Viz ROSKOVEC, Jan. *Evangelium*, s. 762.

paralelnímu líčení z L 24,12 značně rozšířena. K Petrovi se zde přičleňuje učedník, kterého Ježíš miloval, a hlavní téma látky, víra v Ježíšovo zmrtnýchvstání, se tak rozvíjí na pozadí vztahu mezi těmito dvěma postavami. Také ohledávání hrobu je doplněno některými novými detaily, a výrazných změn dochází i navazující scéna setkání žen se vzkříšeným Ježíšem z Mt 28,8nn (5.5.4). I způsob propojení jednotlivých látek je podřízen zájmu o zvláštní témata, která budou představena dále.⁵⁶³ Badatelé také na některých místech vyprávění, naší perikopy nevyjímaje, rozeznávají dodatečné redakční vsuvky.⁵⁶⁴

Zmíněná scéna běhu učedníků k prázdnému hrobu pracuje s řadou motivů a symbolických výpovědí, v jejichž výkladu se komentátoři značně rozcházejí – s určitou nadsázkou lze dokonce říci, že každý z nich nachází v perikopě „své“ přesahy a důrazy.⁵⁶⁵ S jistotou lze nicméně tuto symboliku vykládat na třech rovinách.

Již uvozuující oddíl, který děj scény zasazuje do časných ranních hodin před východem slunce (20,1), připomíná čtenáři motiv kontrastu světla a tmy.⁵⁶⁶ Jan, který s oblibou hovoří o Ježíši jako o světle (1,4–9; 8,12; 12,35n.46), zatímco Ježíšovu nepřítomnost či nevíru představuje jako noc či tmu (11,9n; 12,35n aj.), tak patrně připodobňuje dospění jednotlivých postav k víře k příchodu ke světlu (3,21) a poznání pravdy.⁵⁶⁷ Alegorii lze nicméně interpretovat i odlišnými způsoby. Lze v ní vidět např. návaznost na světlo a tmu z počátku stvoření (Gn 1,2nn), která předznačuje příchod nového eschatologického

⁵⁶³ Viz SCHNACKENBURG, Rudolf. *The Gospel, Volume 3*, s. 301–302.

⁵⁶⁴ Za takovou vsuvku lze považovat i celý zmíněný příběh návštěvy hrobu Petrem a učedníkem, jehož Ježíš miloval (v. 3–10). V L 24,12 se látka nachází v odlišném kontextu a způsob, kterým ji Jan propojuje s látkami sledujícími Marii Magdalskou, působí v celém vyprávění několik logických problémů a stylistických neobratností. Stojí také za povšimnutí, že narativní linie sledující Marii Magdalskou (v. 1, 10–18) by se při vyškrtnutí příběhu o učednicích rozvíjela kompaktněji a přirozeněji. Detailněji viz v SCHNACKENBURG, Rudolf. *The Gospel, Volume 3*, s. 302.

⁵⁶⁵ Wright tak celým vyprávěním, jakož i celým vnějším líčením pašijového příběhu a následných událostí, vidí procházet aluze na příběh stvoření – viz WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 667. Někteří badatelé v pruzích plátna v prázdném Ježíšově hrobě rozeznávají teofanickou symboliku, plné zjevení pravdy vycházející zpoza všech závojų (1,18; srov. také 2 K 3,7–18). Viz KEENER, Craig S. *The Gospel*, s. 1182. Jiní hovoří o symbolickém, odstupňovaném významu sloves opisujícím vidění postav (βλέπω – θεωρώ – ὀράω), jež mají postupně pronikat do plné pravdy. Takto např. MĚDALA, Stanisław. *Ewangelia, rozdziały 13-21*, s. 278. V dějinách exegeze můžeme také vidět pokusy o alegorické asociace učedníků běžícím ke hrobu s různými skupinami v rámci rané církve. Viz CARSON, D. A. *The Gospel*, s. 637.

⁵⁶⁶ Jan tak jako synoptici hovoří o začátku týdne (τῆ δὲ μιᾷ τῶν σαββάτων – „prvního [dne] týdne“, „v týdně“), pouze on však explicitně zmiňuje, že „ještě byla tma“. To věcně odporuje paralelním líčením, Markově textu dokonce explicitně: ženy tam vycházejí k hrobu „sotva vyšlo slunce“ (Mk 16,2). Vzhledem k tomu, že návštěva hrobu ještě za tmy je historicky nepravděpodobná a ke skutečnosti, že Jan nepoužívá jemu jinak známou formulaci o třetím dni (2,19), která by fakticky odpovídala popisovanému ději, jde evangelistovi viditelně o symbolickou rovinu výpovědi. Srov. SCHNACKENBURG, Rudolf. *The Gospel, Volume 3*, s. 307–308.

⁵⁶⁷ KEENER, Craig S. *The Gospel*, s. 1178–1179.

počátku,⁵⁶⁸ popř. ji klást do souvislosti s Mariiným vnitřním stavem odrážejícím pochyby a strach.⁵⁶⁹

Líčení cest jednotlivých postav k víře je dále charakteristické specifickou dynamikou, kdy děj prochází postupnou gradací a vyznačuje se patrným emocionálním vzrušením.⁵⁷⁰ Marie⁵⁷¹ se od hrobu vrací v pohnutí,⁵⁷² utíká k učedníkům (v. 2), kteří potom mezi hrobem a místem, kde se zdržují, také běží (v. 4).⁵⁷³ Mezi postavami Petra a učedníka, „kterého Ježíš miloval“, při tom panuje specifické napětí.⁵⁷⁴ A neklid doprovází také navazující scénu Ježíšova zjevení – významně zasahuje sféru Mariiných citů (v. 11, 16–17). Obecně lze říci, že každá z postav prochází fází neporozumění, skepse, kterou popisované události ukončují. Zasahují do jejich vnitřního světa a proměňují jej. Text zřetelně ukazuje, že víru Jan chápe jako skutečnost, která dalece přesahuje pouhé intelektuální přitakání.⁵⁷⁵

Vyprávění má konečně apologetické rysy a trvá na reálném, fyzickém Ježíšově zmrtvýchvstání,⁵⁷⁶ jak ukazuje přítomnost prázdných částí pohřebního oděvu v hrobě (v. 6–7). Prakticky se tím vylučuje možnost, že bylo Ježíšovo tělo ukradeno zloději, kteří by z něj jen sotva tento oděv svlékali.⁵⁷⁷ Přítomností obou učedníků v hrobě se naplňuje starozákonní požadavek doložitelnost události, které má být uznána za pravdivou, dvěma

⁵⁶⁸ MĘDALA, Stanisław. *Ewangelia, rozdziały 13-21*, s. 276–277.

⁵⁶⁹ Viz MAREČEK, Petr. *Ježíšovo vzkříšení*, s. 240.

⁵⁷⁰ Viz ROSKOVEC, Jan. *Evangelium*, s. 759, 761.

⁵⁷¹ V příbězích nalezení prázdného hrobu a Ježíšových zjevení Jan významným způsobem redukuje počet postav – z žen jdoucích ke hrobu zmiňuje pouze Marii Magdalskou. Líčení tím zřejmě přizpůsobuje svému vypravěčskému stylu, kdy věnuje hlavní pozornost jediné osobě. Viz ROSKOVEC, Jan. *Evangelium*, s. 760.

⁵⁷² Někteří badatelé zde rozpoznávají přítomnost typické janovské ironie: Ježíšovo tělo, jak se Marie mylně domnívá, ve skutečnosti nikdo nevzal – „vzal“ je Bůh, který Ježíše vyvedl je ze smrti. Viz KEENER, Craig S. *The Gospel*, s. 1179; ROSKOVEC, Jan. *Evangelium*, s. 762.

⁵⁷³ Někteří badatelé spatřují na místě výpověď o tom, že se učedníci do té doby skrývali. Viz SCHNACKENBURG, Rudolf. *The Gospel, Volume 3*, s. 310.

⁵⁷⁴ Jan tyto postavy zmiňuje pohromadě také v 13,23n; 18,15n; 21,7.20nn. V samotném běhu ke hrobu není nutné přímo vidět závod (takto např. ROSKOVEC, Jan. *Evangelium*, s. 763), badatelé však připouštějí, že skutečnost, že druhý učedník přiběhne ke hrobu první, může mít svůj symbolický význam. Viz KEENER, Craig S. *The Gospel*, s. 1183–1184; MOLONEY, Francis J. – HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Evangelium*, s. 538. Důležitým je v každém případě spíše to, že „druhý učedník“ (v. 4) ponechává na Petrovi, aby vstoupil do hrobu jako první a jako první jej ohledal (v. 6–7). Jedná se o výraz respektu a naznačuje se tím, že obě postavy mají ve vyprávění komplementární roli a pravomoc. Viz SCHNACKENBURG, Rudolf. *The Gospel, Volume 3*, s. 310–311. Postavu Petra perikopa nevykresluje v jakkoliv negativních odstínech. Zdá se nicméně, že role druhého učedníka je důležitější: uvěří a stane se vzorem víry. Srov. KEENER, Craig S. *The Gospel*, s. 1184; CARSON, D. A. *The Gospel*, s. 638.

⁵⁷⁵ Viz KOESTER, Craig R. *The Passion*, s. 90.

⁵⁷⁶ Srov. WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 668.

⁵⁷⁷ Tomu, že Jan v perikopě polemizuje s tímto druhem výkladu povelikonočních událostí, nasvědčuje fakt, že jej sám předtím Mariinými ústy připomíná (v. 2). Srov. CARSON, D. A. *The Gospel*, s. 636; SCHNACKENBURG, Rudolf. *The Gospel, Volume 3*, s. 311–312.

mužskými svědky (Dt 19,15).⁵⁷⁸ Prázdné odznaky smrti, které Ježíš nechává za sebou, zároveň ukazují, že své výpovědi o odchodu k Otci (5.4.4) mínil Ježíš v doslovném smyslu.⁵⁷⁹ Nikdo jej z nich nemusí, tak jako předtím Lazara, osvobodovat (11,44).⁵⁸⁰ Je možné se ještě dotknout jeho šatu, on sám však zde není: již nenáleží smrti, Bůh jej vzkřísil (srov. Mk 16,6; Mt 28,6; L 24,6).⁵⁸¹

Janův příběh nicméně touto nepřímou výpovědí o vzkříšení nekončí. Tak, jako byla obdobná místa v synoptických paralelách následována zvěstováním, bude náš evangelista dále sledovat, jak je zvěst přijímána dalšími postavami (v. 8). V tom také perikopa dochází svého vrcholu. Výše uvedený devátý verš má za cíl toto přijetí ve víře objasnit a rozvést. Po vzoru starých církevních tradic Jan křesťanskou zvěst představuje jako prodloužení Písem (1 K 15,3n – 4.2.8; srov. také J 2,22; 12,15n),⁵⁸² avšak způsob zařazení celé výpovědi do toku vnějšího vyprávění působí exegetické problémy. Děj se na první pohled přeorientovává nečekaným, a ne zcela logickým směrem: přijetí víry, pro Jana jednoznačně pozitivní kvalitu, spojuje prostřednictvím zdůvodňujícího γὰρ⁵⁸³ s neschopností nahlédnout plný význam Písma, která je sama o sobě nedostatkem, handicapem. Badatelé ve verši často spatřují látku, která se původně nacházela v jiném kontextu, měla jiné zaměření a do našeho textu byla včleněna teprve dodatečně,⁵⁸⁴ čímž nicméně problém neřeší.⁵⁸⁵

Někteří badatelé učedníkovu víru spojují prostě s uvěřením tomu, co tvrdila na začátku líčení Marie.⁵⁸⁶ Blíže původní intenci textu je jiná možnost, že zde evangelista představuje srovnání dvou druhů víry – učedníkovy a té, jíž mají dojít čtenáři. Rozdíl

⁵⁷⁸ Viz CARSON, D. A. *The Gospel*, s. 638.

⁵⁷⁹ Srov. WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 445; KEENER, Craig S. *The Gospel*, s. 1182.

⁵⁸⁰ Viz WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 675–679.

⁵⁸¹ Popis nepřirozeného umístění Ježíšova pohřebního oděvu se zdá posilovat právě tento dojem, že totiž za nepřítomnosti těla stojí Boží zásah. Srov. ROSKOVEC, Jan. *Evangelium*, s. 763; MĚDALA, Stanislav. *Ewangelia, rozdziały 13-21*, s. 280–281. Zároveň se zde znevěhodňuje vysvětlení, že Ježíšovo tělo bylo ukradeno: materiál zde zanechaného oděvu (ὀθόνιον – pruhy plátna) měl vysokou cenu, zvláště bylo-li na něj předtím aplikováno enormní množství olejů a vonných látek (19,39n). Srov. CARSON, D. A. *The Gospel*, s. 637.

⁵⁸² Zda se zde míní nějaké konkrétní pasáže Písma, anebo jeho úhrnné poselství, není jasné. Podobně nejasná situace je co do formulace „podle Písem“ i v látce výchozího kerygmatu (viz 4.2.8). Viz KEENER, Craig S. *The Gospel*, s. 1184; SCHNACKENBURG, Rudolf. *The Gospel, Volume 3*, s. 313.

⁵⁸³ Jinou než zdůvodňující nebo vysvětlující funkci této spojky kontext prakticky nepřipouští.

⁵⁸⁴ Skutečnost, že jde patrně o redakční glosu, potvrzuje i přítomnost spojení δεῖ ... ἀναστῆναι, které je obecně Janově textu cizí. Množné číslo, v němž se formuluje výpověď o neznanosti Písem (ἠδειςαν), se snad v původní látce mohlo vztahovat k Petrovi a Marii, kteří k víře, na rozdíl druhého učedníka, nedošli. Srov. SCHNACKENBURG, Rudolf. *The Gospel, Volume 3*, s. 312–313.

⁵⁸⁵ I pokud by šlo o dodatečně vloženou látku, zůstává otázka, proč ji editor stylisticky nepřizpůsobil Janově textu.

⁵⁸⁶ Srov. CARSON, D. A. *The Gospel*, s. 639.

mezi nimi se netýká předmětu (Ježíš byl vzkříšen), ale způsobu, kterým se k tomuto předmětu dospívá: první vychází ze znamení, druhá z Písem. Učedník ještě neměl k dispozici sepsaná svědectví církevních tradic, které má nyní čtenář, a tak jako on nemohl nahlédnout, že Ježíšovo zmrtvýchvstání je završením starozákonních zaslíbení.⁵⁸⁷ Potřeboval tedy znak („viděl – uvěřil“ vyznačuje obecné schéma Janových znamení⁵⁸⁸). I takto by ale celá výpověď o tomto učedníkovi měla pozitivní charakter, neboť hlubší vhled do Písem by byl nahrazen učedníkovou výjimečnou vnímavostí, otevřeností vůči Božímu působení, která je vzorem pro každého věřícího.⁵⁸⁹ Hlavní námitkou proti tomuto výkladu je, že takto získaná plnohodnotná víra v líčení postrádá moment dalšího zvěstování. S tímto výkladem nesouzní ani skutečnost, že celá vysvětlivka o neznalosti Písem se vztahuje také na Petra, o jehož uvěření se v perikopě nemluví.⁵⁹⁰ Víru, které učedník dochází, je tedy podle některých komentátorů třeba chápat spíše jako částečnou, zárodečnou. Učedník již rozumí, že do situace zasáhl Bůh, avšak tato znalost se ještě značně liší od hlubokého porozumění Písmům, které v Ježíšově zmrtvýchvstání rozeznává událost, která je nezbytná, neboť naplňuje jejich zaměření a smysl.⁵⁹¹

Způsob, kterým Jan představuje Ježíšovo vzkříšení, souvisí do značné míry s evangelistovou koncepcí kříže. Ukřížování je Ježíšovým vyvýšením (5.4.2), návratem vyslaného Slova od Otce k Otci (5.4.4) a Božím i Synovým oslavením (5.4.3); vzkříšení pak toto oslavení určitým způsobem prodlužuje,⁵⁹² definitivně zpečetuje a dává je rozpoznat každému člověku.⁵⁹³ Naplňují se v něm starozákonní zaslíbení. I pro Jana zůstává mocným Božím zásahem, odpovědí na Ježíšovo dobrovolné sebedodání Boží vůli, které jsme pozorovali jako společné schéma řady novozákonních látek a vyznání rané církve.⁵⁹⁴ Klíčovým dějinně spásným momentem je pro něj ale již kříž. Již vyvýšení na něm přitáhne všechny k Ježíši (12,32). Příslib všeobecného vzkříšení všech mrtvých a události spojované s koncem věku (5,28n; 6,39.40.44.57; 12,48) zůstávají v platnosti, nacházejí se však mimo hlavní zorné pole vyprávění, neboť jsou v přeznačeném smyslu

⁵⁸⁷ Viz MOLONEY, Francis J. – HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Evangelium*, s. 540.

⁵⁸⁸ Srov. 20,29. Viz ROSKOVEC, Jan. *Evangelium*, s. 764; CARSON, D. A. *The Gospel*, s. 638.

⁵⁸⁹ Srov. MAREČEK, Petr. *Ježíšovo vzkříšení*, s. 246–247.

⁵⁹⁰ Viz BRYAN, Christopher. *The resurrection*, s. 138–139; srov. CARSON, D. A. *The Gospel*, s. 639.

⁵⁹¹ Viz např. MOLONEY, Francis J. – HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Evangelium*, s. 539–540; MAREČEK, Petr. *Ježíšovo vzkříšení*, s. 247.

⁵⁹² Srov. BRYAN, Christopher. *The resurrection*, s. 131–132.

⁵⁹³ Srov. WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 673–674.

⁵⁹⁴ Fp 2,6–11 – 4.3.5; Ř 5,18n; Žd 2,9 aj.

žity již nyní. Tamtéž – z pohledu čtenáře tedy vlastně do přítomnosti –, se dívají i vyprávění 21. kapitoly spisu. Zvláštní důraz kladou na život církve, její úkoly a uspořádání. Ani v závěru svého evangelia tak tedy Jan nesleduje eschatologické přesahy Ježíšova vzkříšení, ale zcela v duchu přístupu, který jsme pozorovali v celém evangelním vyprávění, se především soustředí na to, jak je toto vzkříšení přijímáno ve víře.

Přinejmenším jednou se zde však eschatologická tematika přece objevuje: když Jan odděluje Ježíšův kříž a Ježíšovo vystoupení k Otcí (20,17), počítá viditelně s existencí předznačeného Božího plánu, který postupně dochází svého naplnění. Celá scéna setkání s Marií Magdalskou u prázdného hrobu se však nachází ještě ve specifickém mezcíase, kdy první z událostí již náleží minulosti a druhá ještě nenastala.⁵⁹⁵ To je také období kam spadá další druh látek, příběhy Ježíšových zjevení.

5.5.4 Příběhy Ježíšových zjevení

Vyprávění o zjevení zmrtvýchvstalého Ježíše učedníkům, popř. ženám u hrobu, souvisejí s vlastním Ježíšovým vzkříšením pouze nepřímo. Jak bylo zmíněno v úvodu podkapitoly (5.5.1), důležitou funkcí těchto látek je událost zmrtvýchvstání vyjasnit zasazením do patričního interpretačního rámce. V něm hraje klíčovou roli víra: o ni ve vyprávěních především jde, ale především platí, že skrze ni může čtenář nahlédnout jejich smysl. K tomuto rámci se následující oddíl také krátce vrátí, především ale ukáže, že příběhy zjevení reflektují Ježíšovo zmrtvýchvstání jako událost eschatologického charakteru. Další moment, který s eschatologií souvisí a kterého si v líčeních také všimneme, je opakovaná přítomnost motivu ustanovení církve a jejího pověření světovou misí. Jednotlivé texty již nebudeme, tak jako v předchozím oddíle, podrobovat detailní analýze, ale představíme pouze jejich nejdůležitější společné výpovědi.

Příběhy Ježíšova zjevení představují značně různorodý materiál. Liší se však již svým rozsahem: zatímco u Marka⁵⁹⁶ a Matouše⁵⁹⁷ najdeme spíše stručné, epizodické výpovědi o setkání některých postav s Ježíšem, Lukáš⁵⁹⁸ a Jan⁵⁹⁹ předkládají ucelenější vyprávění, v nichž rozvíjejí také řadu vedlejších témat. Avšak ještě výrazněji se jednotlivá vyprávění

⁵⁹⁵ Srov. SCHNACKENBURG, Rudolf. *The Gospel, Volume 3*, s. 300–301.

⁵⁹⁶ Mk 16,9nn; 16,12n; 16,14–18.

⁵⁹⁷ Mt 28,9n; 28,16–20.

⁵⁹⁸ L 24,13–31; 24,36–50.

⁵⁹⁹ J 20,11–18; 20,19–31; 21,1–22.

liší co do svého obsahu. Jde-li o obsah, čerpají z různých tradic, které si navzájem odpovídají jen v hrubých obrysech, popř. jsou zcela odlišné. I přesto lze ale konstatovat, že všechna líčení propojuje společná teologická perspektiva.

Kanonická evangelia uvádějí celkem deset vyprávění o zjevení zmrtvýchvstalého Ježíše. Z hlediska jejich skladby a dějové osnovy lze tyto látky rozčlenit do dvou skupin: v první z nich se Ježíš ukazuje Marii (Mk 16,9; J 20,11–18), popř. Mariím (Mt 28,9n), poblíž prázdného hrobu, ve druhé se na různých místech zjevuje svým učedníkům (Mk 16,12; 16,14–18; Mt 28,16–20; L 24,13–31; 24,36–50; J 20,19–31; 21,1–22). V obou skupinách příběhů můžeme vždy najít několik podobných tematických bloků. Ve scénách u prázdného hrobu (s výjimkou Markova textu) je to pověření k předání zvěsti učedníkům (Mt 28,10; J 20,17) a naplnění tohoto pověření (Mk 16,10; Mt 28,11; J 20,18); v rámci zjevení širšímu okruhu učedníků se vždy rozpracovává téma pochybnosti (Mk 16,14; Mt 28,17; L 24,37–41; J 20,20.24–29), příkaz k široce zaměřené misii (Mk 16,15n; Mt 28,18–20a; L 24,44–48; J 20,21.23)⁶⁰⁰ a Vzkříšený zde podává příslib podpory (Mk 16,17n; Mt 28,20b; L 24,49; J 20,22). Markův (16,19) a Lukášův text (24,50–53) doplňují scény zjevení učedníkům ještě obrazem Ježíšova výstupu do nebeské sféry, nanebevzetí. Ten se v některých ohledech zdá odpovídat janovskému výstupu Ježíše k Otci (20,17), a u Matouše snad souvisí s výrokem o nabytí „veškeré moci na nebi i na zemi“ (28,18).⁶⁰¹

Skutečnost, že jednotlivá líčení se někdy tematicky překrývají, ukazuje, že buď vycházela ze shodných tradic, anebo že se navzájem reprodukují. Stejnou látku zjevně odrážejí scény setkání Ježíše se dvěma učedníky při cestě na venkov (Mk 16,12n; L 24,13–31), a stejně tak i vypravování o Ježíšově zjevení jedenácti (Mk 16,14–18; Mt 28,16–20; L 24,36–49; či blíže nevymezené skupině učedníků – J 20,19–29),⁶⁰² někteří badatelé spojují i epizody Ježíšova zjevení Marii z Mk 16,9nn a J 20,11–18.⁶⁰³ Někdy se předpokládá i společný původ řečí andělů v prázdném hrobě a slov, která pronáší zmrtvýchvstalý Ježíš k Marii/Mariím (srov. zejm. Mk 16,7 a J 20,17), tato rekonstrukce je však značně spekulativní.⁶⁰⁴ Speciální látku, která naopak nemá napříč naším materiálem paralely, představuje scéna zjevení Ježíše dvěma Mariím u Matouše

⁶⁰⁰ Ježíšova zjevení jsou zaměřena ke zvěstování i u Pavla – srov. 1 K 15,8n (4.2.8); Ga 1,16.

⁶⁰¹ Těmto látkám bude věnována zvláštní pozornost v závěru oddílu.

⁶⁰² Viz MICKIEWICZ, Franciszek. *Ewangelia, rozdziały 12-24*, s. 605–606; NOLLAND, John. *Luke 18:35-24:53*, s. 1225.

⁶⁰³ Viz ALLISON, Dale C. *The resurrection*, s. 47.

⁶⁰⁴ Tamtéž, s. 49–50.

(28,9n), a v Janově evangeliu je takovým celkem příběh o pochybujícím Tomášovi (20,24–29). Řada badatelů do této kategorie řadí i obsah celé závěrečné kapitoly Janova spisu.

Ačkoliv se vyprávění o Ježíšových zjevení k samotnému zmrtvýchvstání, které je z hlediska jejich děje již minulostí, souvisleji nevracejí, několik zmínek o něm v těchto látkách přece najdeme. Co do formy se neodlišují od způsobu, kterým Ježíšovo vzkříšení opisovala předchozí vyprávění. Nacházíme zde prakticky všechny nám již známé termíny: delší závěr Markova evangelia užívá sloveso ἀνίστημι (v aoristním participiu ἀναστὰς – 16,9), Janovo evangelium sloveso ἐγείρω (taktéž ve tvaru participia aoristu, ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν – 21,24), Lukáš zde hovoří o tom, že Ježíš je živ (λέγουσιν αὐτὸν ζῆν, „[andělé, kteří] říkají, že je živ“ – 24,23).⁶⁰⁵ Tato výpověď se přebírá i v prodloužení Markova evangelia (ἀκούσαντες ὅτι ζῆν, „když uslyšeli, že žije“ – 16,11).

Bylo-li hlavní intencí evangelistů zpravit v příbězích o Ježíšově vzkříšení čtenáře o naplnění Božího plánu spásy, v němž se uskutečňují zaslíbení a eschatologická očekávání Starého zákona (5.5.3), sleduje se v rámci líčení Ježíšových zjevení přijetí této nové situace okruhem Ježíšových následovníků. Ti, vyvolení svědci této spásy, vybavení vírou a Pánovým Duchem, se shromažďují z Božího pověření v církvi. Tohoto nasměrování všech evangelijních vyprávění jsme si všimli již v širším kontextu výpovědi o Ježíšově vzkříšení (5.5.3), nyní je však dovedeno k plné realizaci. Příběhy Ježíšových zjevení tedy nepředstavují prostě jen objasňující či apologeticky orientovaný dodatek k předchozím scénám nalezení prázdného hrobu, ale formulují důležitý narativní i teologický vrchol evangelií. Ukazují, že Boží spása zůstává i po velkém finále vzkříšení nadále činná – v souřadnicích světa dále působí skrze společenství věřících.

Směřování příběhů k ustanovení církve poněkud ozřejmuje na první pohled překvapivou skutečnost, že hlavní pozornost tyto celky nevěnují Zmrtvýchvstalému, ale postavám, kterým se v nich tento Zmrtvýchvstalý zjevuje. Právě jejich jednání se zdá určovat vnitřní dynamiku jednotlivých vyprávění. Krok po kroku formují Bohem povolane společenství. Výše již bylo v tomto kontextu poukázáno i na klíčový význam kategorie víry – ta je motivem jednání jednotlivých postav, ale zdá se určovat i celkový narativní plán všech vyprávění, jenž lze shrnout následujícím způsobem:

⁶⁰⁵ Výpověď o živém Ježíši jsme viděli již v rámci bodu 5.5.3, když jsme zkoumali přímou řeč andělů v prázdném hrobě z L 24,5; tamtéž jsme poukázali na užití různých tvarů slovesa ζῶω v knize Skutků a některých pavlovských formulích.

- 1) Postavy se nacházejí ve stavu bez víry, doprovázeném často negativními vnějšími projevy – zármutkem (Mk 16,10; L 24,17b), pláčem (Mk 16,10; J 20,11a), strachem (J 20,19), pochybnostmi (J 20,25), návratem ke každodennímu životu doprovázeného neúspěchem (J 21,3).⁶⁰⁶
- 2) Setkání se Vzkříšeným nevede hned k jeho rozpoznání (Mt 28,17; L 24,16; J 20,14; 21,4). Někdy dokonce, když jsou tyto postavy konfrontovány se skutečností, že Ježíš byl vzkříšen, reagují nepochopením a zmatkem (Mk 16,8–13; Mt 28,17; L 24,10nn.37; J 21,12).⁶⁰⁷
- 3) Teprve setkání s Ježíšem na hlubší, osobní rovině obrací situaci.⁶⁰⁸ Sám Zmrtvýchvstalý, oslovující jednotlivé postavy (J 20,15n) a navazující s nimi vztah (L 24,13–31), je přivádí k víře (Mk 16,12.14; Mt 28,18; L 24,28–31; J 20,26–29), která se projevuje radostí (L 24,32.41.52; J 20,20; 21,7). Symbolika některých vyprávění chce zřejmě naznačit takové osobní setkání s Ježíšem i ve slavení eucharistie (Mk 16,14; L 24,30n.35 – L 22,19; J 21,9.13).⁶⁰⁹
- 4) Společenství věřících je následně přivedeno dohromady (L 24,33.52n; J 21,15nn), vybaveno Duchem (L 24,49; J 20,22) a pověřeno úkolem šířit po celém světě radostnou zvěst (Mk 16,15–20; Mt 28,19n; L 24,34n.46n; J 20,22n; srov. také J 20,30).

Naznačená struktura ukazuje, že ve vyprávěních se nic neděje nahodile. Vše vychází z Boží iniciativy a postupuje podle nezvratného Božího plánu. Je to samotný Zmrtvýchvstalý, který se dává ze své vůle protagonistům rozpoznat; uvádí je do tajemství velikonočních událostí a sám je pověřuje rozšířením zvěsti o vzkříšení, což má za následek okamžitou obnovu rozpadlého společenství.⁶¹⁰ Ve zjeveních a působností svého Ducha (L 24,49 – Sk 1,8; 2,1–4; 5,32 aj.) rozptyluje veškeré pochyby a strach (Mk 16,8.11.13; Mt 28,17; L 24,11.25; J 20,9). Zároveň má toto Boží vedení zřetelně

⁶⁰⁶ Srov. BRYAN, Christopher. *The resurrection*, s. 149–150; KEENER, Craig S. *The Gospel*, s. 1226–1227.

⁶⁰⁷ Viz MOLONEY, Francis J. *The Resurrection*, s. 115. Co chce přesně Matouš sdělit ve scéně s apoštoly na hoře (Mt 28,16–20), kteří se klanějí Ježíši, přičemž ale „někteří pochybovali“, není zcela jasný. Evangelista zde snad navazuje na koncepci „malé víry“ z 14,29nn. Srov. LUZ, Ulrich. *Matthew 21–28*, s. 622–623.

⁶⁰⁸ To je společným momentem všech vyprávění. Viz např. MAREČEK, Petr. *Ježíšovo vzkříšení*, s. 63–64, 66, 127.

⁶⁰⁹ Tamtéž, s. 66. Někteří badatelé ovšem mají přítomnost takové symboliky v Janově textu za spornou. Viz např. MOLONEY, Francis J. – HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Evangelium*, s. 571, 573.

⁶¹⁰ Na tuto skutečnost jsme částečně poukázali již v souvislosti s Lukášovým vyprávěním (5.3.4), avšak tento moment nechybí v žádném z evangelií. Srov. BRYAN, Christopher. *The resurrection*, s. 117.

eschatologické zacílení: má skončit až Pánovým příchodem ke slávě (Mt 28,20), kdy bude ustanoveno Boží království (Sk 1,6nn).⁶¹¹ Působení církve má překlenout období mezi vzkříšením, naznačujícím vítězný obrat dějin, a jejich úplným završením, které se v době formování evangelních textů ukazuje být již ne tolik bezprostředním. Společenství věřících má nicméně již nyní hlásat Ježíšovo učení, radostnou zvěst, která coby znak posledních dní rozšíří Boží slávu a moc nad celým světem (Mk 16,15; Mt 28,19; L 24,47 – srov. zejm. s Iz 45,22; 49,6; 52,10).⁶¹²

Jde-li o jednotlivé popisy christofanií, každý z evangelistů je rozpracovává vlastním, osobitým způsobem a propojuje je s tématy důležitými pro své vyprávění. Perspektivy jednotlivých textů a způsob jejich práce s naší tematikou nyní představíme blíže.

Markův spis se od ostatních evangelií zásadně odlišuje, neboť ve své původní podobě žádná vyprávění o Ježíšových zjeveních neobsahoval.⁶¹³ Látku tzv. kanonického (také „delšího“) závěru evangelia – trojí zjevení zmrtevýchvstalého Ježíše Marii a učedníkům (16,9–14), scéna pověření učedníků světovou misí (v. 15–18), Ježíšovo nanebevzetí a glosa o počátku této misie (v. 19–20) –, připojil k textu neznámý autor. Tyto látky tedy ani nefigurují v původním narativním a teologickém plánu vyprávění.⁶¹⁴ Prodloužený závěr Markova textu je kompilací („harmonii“⁶¹⁵) materiálu z ostatních evangelií a knihy Skutků.⁶¹⁶

Původní závěr textu je tedy třeba spojovat s osmým veršem závěrečné kapitoly. Důvod, proč Marek zakončil své evangelium takto strohým a vlastně i překvapivým způsobem, kdy ženy utíkající od hrobu „nikomu nic neřekly, neboť se bály“ (v. 8),

⁶¹¹ Na eschatologický rozměr procesu vzniku církevního společenství jsme poukázali již v souvislosti s kérygmatem rané církve v rámci bodu 4.2.8.

⁶¹² Viz také Fp 2,11 (4.3.5). Srov. BRYAN, Christopher. *The resurrection*, s. 99.

⁶¹³ O této skutečnosti svědčí řada jazykových a stylistických odlišností mezi prodlouženým závěrem a původním markovým textem. Viz MAREČEK, Petr. *Ježíšovo vzkříšení*, s. 59–60; COLLINS, Adela Yarbro. *Mark*, s. 804–806.

⁶¹⁴ Jedná se o tzv. „Aristonův závěr“, který si svou cestu do kanonického znění evangelia našel cestu skrze latinské překlady. Viz POKORNÝ, Petr. *Evangelium*, s. 305–306.

⁶¹⁵ Tamtéž.

⁶¹⁶ V. 9 – L 8,2; J 20,1–18;

v. 10–11 – Mt 28,8,17; L 24,19–24; J 20,18;

v. 12–13 – L 24,13–35;

v. 14–18 – Mt 28,16–20; L 24,36–53; J 20,19–23,26;

v. 15–18 – L 24,47–50; Mt 28,19n; Sk 1,8; 2,1–11; 3,1–10; 9,31–35; 10,46; 14,8nn; 16,16nn; 28,3–6.8n;

v. 19 – L 24,50n; Sk 1,9nn.

Srov. MAREČEK, Petr. *Ježíšovo vzkříšení*, s. 59–60; COLLINS, Adela Yarbro. *Mark*, s. 807–809, 810–818; MOLONEY, Francis J. *The Resurrection*, s. 19–20.

připouští řadu různých interpretací.⁶¹⁷ Ať již ale byla důvodem k pozdějšímu doplnění spisu, jak se domnívají někteří badatelé, potřeba reagovat na pocit neúplnosti, kterou Markův text vyvolával, anebo dodatek vznikl z jiných příčin,⁶¹⁸ rozpracovávají se v něm autentické teologické linie původního evangelia.⁶¹⁹ „Nevěra“ a „tvrdość srdce“, s níž učedníci nepřijali radostnou zvěst od těch, kteří se setkali se zmrtvýchvstalým, odpovídá vidění učedníků i adresátů Ježíšovy zvěsti z předchozího vyprávění (3,5; 4,40; 6,52; 8,14–21; 10,5 aj.).⁶²⁰ Avšak i toto selhání je součástí předznačeného, výše zmiňovaného Božího plánu. Po Ježíšově pokárání učedníků za tuto nevěru (16,14), jakkoliv odměřeně může působit, jsou tito učedníci pověřeni světovou misí (16,15.20), která bude mít zásadní dopad pro celé stvoření (16,16 – srov. s 13,10). Přibližuje se tím čas, kdy se má „všechno schylovat ke konci“⁶²¹ (13,4). Existenci předznačeného Božího plánu by mohl naznačovat i stylistický rámec propojující jednotlivá Ježíšova zjevení pomocí slov *πρῶτον – μετὰ δὲ ταῦτα – ὕστερον* („nejprve“ – „potom“ – „konečně“) – nakolik však autor textu sleduje užitím této struktury více než jen propojení jednotlivých scén zjevené, nelze s jistotou říci.⁶²²

Matouš, který klade zvláštní důraz na vylíčení Ježíšova spasitelského díla jako završeného Ježíšovou smrtí a vzkříšením,⁶²³ zároveň čtenáře upozorňuje, že úplný konec dějin ještě nenastal a je stále třeba jej obezřetně očekávat (24,42nn.45–51; 25,1–13 aj.). Ježíšův kříž a zmrtvýchvstání sice, jak ukazují četné apokalyptické obrazy (5.2.6), udávají velkolepý koncept dějin spásy do pohybu, avšak ani tragické události, které Matoušovi současníci zažívají, jej ještě nezavršují.⁶²⁴ Evangelista při tom ovšem také

⁶¹⁷ Nejčastěji se zde spatřuje Markův vypravěčský záměr, kdy se měla nechat rozeznít jedna ze základních emocí celého vyprávění, úžas a bážlivá úcta (srov. 9,2–8). Otevřený konec textu s tímto pocitem silněji konfrontovat samotného čtenáře. Viz BRYAN, Christopher. *The resurrection*, s. 79–81; POKORNÝ, Petr. *Evangelium*, s. 301–302; EDWARDS, James R. *The Gospel*, oddíl „An early Christian resurrection mosaic“. Raymond Brown zde vidí stvrzení markovské koncepce, kdy Ježíše a jeho příběh může pochopit pouze ten, kdo je ochoten jej doprovázet v utrpení, což ženy, které ukřížování sledovaly zpozvdálí (15,40), nebyly. BROWN, Raymond E. *A Risen Christ*, s. 15–16.

⁶¹⁸ Možná řešení se nacházejí přibližně ve dvou směrech: buďto se dodatek snažil vysvětlit Mariino mlčení ze závěru vypravování, nebo se v něm sleduje rozvinutí dalších témat evangelia. Moloney o druhé možnosti hovoří zejména ve vztahu k univerzálně pojatému misijnímu úsilí, které se má dodatek snažit podpořit a zdůvodnit. Viz MOLONEY, Francis J. *The Resurrection*, s. 21–22. Viz také FOCANT, Camille. *The Gospel according to Mark: A commentary*. Eugene: Pickwick Publications, 2012. S. 672–673.

⁶¹⁹ Viz MAREČEK, Petr. *Ježíšovo vzkříšení*, s. 60–61.

⁶²⁰ Srov. COLLINS, Adela Yarbro. *Mark*, s. 808–809.

⁶²¹ Takto ČEP. Místo je možné přeložit i jako „až se [to] všechno začne naplňovat“ (ČSP) – srov. významy slovesa *συντελέω*.

⁶²² Podobné struktury jsme si všimli i v analýze kérymatu rané církve (4.2.8).

⁶²³ Viz 5.2.6.

⁶²⁴ Viz MRÁZEK, Jiří. Smysl a záměr Ježíšovy „apokalyptické řeči“ v prvních třech evangeliích. In *Matoušovské studie*. Třebenice: Mlýn, 2000. S. 78–81.

v závěru svého vyprávění čtenáře nezapomene ujistit, že až do konce věků (ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος – 28,20)⁶²⁵ jej nepřestane doprovázet Boží láska.⁶²⁶ Celé líčení završuje rozpracováním motivu, který rozvíjel v průběhu celého vyprávění, a to Boží přítomnosti (1,23; 18,20; srov. 9,15; 17,17). V ní se odráží starozákonní Stvořitelova touha být se svým lidem a poskytovat lidem nutnou ochranu (28,20).⁶²⁷

V závěru evangelia se ale na druhou stranu některé zásadní události vykreslují jako již naplněné: výpověď o Synu člověka, který má dojít slávy (16,27; 19,28; 24,30; 25,31; 26,64), se v rámci výroku o nadání veškeré moci na zemi a na nebi (28,20) ukazuje jako uskutečněná.⁶²⁸ Už teď se ustanovuje vladařská moc Ježíše naplňující moc tohoto Syna. Jde o moc, vládu, která „je věčná, která nepomine, a jeho království nebude zničeno“ (Da 7,13n; srov. Ž 110,1).⁶²⁹ Stvrzuje se tím to, co Ježíš hlásal již během svého veřejného působení: semeno Božího království je zaseto, roste a je již ve světě přítomno (13,37nn). Čas sklizně, kdy budou přemoženi nepřátelé a království se stane rozpoznatelné všem, se stále ještě očekává, jeho moc však již aktivně působí.⁶³⁰ Nový věk, je-li aktivně očekáván a žit, je již fakticky přítomen.⁶³¹ Tato anticipovaná eschatologie se projevuje mimo jiné i obratem v chápání Zákona. Podle 5,17–20 má trvat „dokud nepomine nebe a země“, avšak s Ježíšovou smrtí a vzkříšením začíná nová, univerzalistická éra, v níž je Zákon překonán. Své pověření učedníků jít výhradně k těm, jež se ho drží, „k zahynulým ovcím z domu Izraele“ (Mt 10,5n), zaměňuje sám Vzkříšený za vyslání ke všem národům (Mt 28,19).⁶³²

Lukáš, usilující o vykreslení událostí, o nichž ve svém evangeliu hovoří jako naplnění starozákonních zaslíbení,⁶³³ zdůrazňuje, že nejen samotné Ježíšovo umučení a nanebevzetí (24,26), ale také vyhlášení zvěsti o pokání k odpuštění hříchů (24,46), která prochází coby opakující se motiv celým vyprávěním (3,3.6; 4,18–30) a k níž Ježíš učedníky povolává po svém vzkříšení, je hluboce zakotveno v Písmech (24,46nn – 5.3.4). Starozákonní místa, k nimž se evangelista odkazuje, mají zřetelně eschatologický

⁶²⁵ Mt 13,39.40.49; 24,3. Konec dějin spojuje s opětovným příchodem Syna člověka ve slávě – 16,27; 25,31nn.

⁶²⁶ Viz Mt 10,28–31.

⁶²⁷ Viz Gn 3,9; Dt 20,1–4; 31,6; Ž 9,10; 46,8; Iz 41,10; srov. také Ex 3,12; Joz 1,5; Sd 6,12.16; Jr 1,8. MAREČEK, Petr. *Ježíšovo vzkříšení*, s. 134; BRYAN, Christopher. *The resurrection*, s. 99–100.

⁶²⁸ Takto ČEP. Viz také Mt 12,32.40; 13,41; 5.2.2. Srov. LUZ, Ulrich. *Matthew 21-28*, s. 624.

⁶²⁹ HARRINGTON, Daniel J. *Evangelium*, s. 446; MRÁZEK, Jirí. *Evangelium*, s. 495.

⁶³⁰ Srov. LUZ, Ulrich. *Matthew 21-28*, s. 624.

⁶³¹ Srov. MOLONEY, Francis J. *The Resurrection*, s. 35–36.

⁶³² Srov. tamtéž, s. 41–42, 45–46.

⁶³³ Na tento moment Lukášova líčení jsme částečně poukázali již v rámci bodu 5.3.2.

charakter. Nejde pouze o do „posledních dnů“ (Iz 2,2nn) zasazená slova proroka Izaiáše (Iz 61,1 – L 4,18n),⁶³⁴ ale patrně o všechny pasáže, v nichž se hovoří o rozšíření Hospodinovy vlády nad národy, u proroků (Jr 16,19nn; Mi 4,1–4; Sf 3,8n; Za 2,15; 14,16n; Mal 1,11) i v dalších textech (Ž 86,9n; 87,5nn; 117 aj.). Explicitně pak podle některých badatelů i Lukáš čerpá v 24,47 z výše markovského podání malé apokalypsy,⁶³⁵ podle kterého musí být před samotným koncem dějin všem národům zvěstováno radostné poselství (Mk 13,9n). Součástí přeurčeného plánu dějin je i ustanovení misijního církevního společenství.⁶³⁶ Jeho členové budou svědky tohoto plánu (μάρτυρες – 24,48): jak bude často opakováno v knize Skutků,⁶³⁷ celým svým životem budou dokládat jeho platnost, a tím i oslavovat Boha jako jeho původce.⁶³⁸

Na pozadí čtyř rozsáhlejších narativních bloků závěru Lukášova evangelia⁶³⁹ pak tedy sledujeme trajektorii proměny postav „od svědků k služebníkům slova“ (1,2),⁶⁴⁰ která se vyznačuje postupným posilováním kolektivního vědomí. Obnovu rozpadlého společenství v obec neohrožených hlasatelů dobré zvěsti vyznačuje především dvojí naplnění pesachového příslibu o uskutečnění společného jídla, až vše dospěje k „naplnění v království Božím“ (22,16). K takovému stolování dojde na cestě do Emauz (24,30n) a v kruhu všech učedníků (24,41nn), čímž se příběh přemostuje k začátku velké mise „až po nejzazší konec země“ (Sk 1,8).⁶⁴¹ V navazující knize Skutků se potom sleduje, jak tato mise, realizovaná skrze církev a apoštoly s vydatnou Pánovou pomocí a podporou, začíná docházet svého postupného naplňování.

Ačkoliv primární zájem *janovských christofanií* sleduje především oblast christologie a ekleziologie,⁶⁴² na přeznačené, duchovní rovině zasahují výpovědi těchto líčení taktéž

⁶³⁴ Izaiáš zasazuje tyto scény do „posledních dnů“ (Iz 2,2nn). Srov. také Iz 45,14; 49,6.

⁶³⁵ Srov. MICKIEWICZ, Franciszek. *Ewangelia, rozdziały 12-24*, s. 613–614; NOLLAND, John. *Luke 18:35-24:53*, s. 1219.

⁶³⁶ Viz JOHNSON, Luke Timothy – HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Evangelium*, s. 417; GREEN, Joel B. *The Gospel*, s. 856–857.

⁶³⁷ Sk 1,2.8.22; 2,32; 3,15; 5,32,10,39nn; 13,31; 22,15.20; 26,16 aj. Srov. JOHNSON, Luke Timothy – HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Evangelium*, s. 415.

⁶³⁸ Srov. BRYAN, Christopher. *The resurrection*, s. 116.

⁶³⁹ Nalezení prázdného hrobu – v. 1–12; zjevení na cestě do Emauz – v. 13–35; zjevení všem učedníkům – v. 44–49; vyprávění o Ježíšově nanebevzetí – v. 50–52.

⁶⁴⁰ JOHNSON, Luke Timothy – HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Evangelium*, s. 402–403.

⁶⁴¹ Srov. MOLONEY, Francis J. *The Resurrection*, s. 77.

⁶⁴² Viz tamtéž, s. 106–109. Závěrečné dvě kapitoly, bez ohledu na to, zda náležejí k původní podobě spisu, či ne, představují „velké finále“ řady důležitých témat celého evangelijního vyprávění. Wright hovoří o sedmi: vzkříšení jako poslední ze velkých znamení, víra, dar Ducha, znovuvystavění chrámu, Ježíšovo sebepochopení, vyvýšení k Otci, láska. Vyprávění o zázračném rybolovu potom reaguje na otázky kolem autority Patra a učedníka, kterého Ježíš miloval, a o významu smrti tohoto učedníka před Pánovou parusí. Viz WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 668–676. Podobně také ROSKOVEC, Jan. *Evangelium*, s. 791–794.

do oblasti posledních věcí světa. Zřetelný eschatologický přesah má i motiv naplnění Ježíšovy pozemské mise, se kterým evangelista Jan pracuje: láska, kterou měl Syn u Otce od počátku věků (15,9n; 17,22nn), je již rozšířena do světa (13,1; viz 3,16) a brzy umožní všem, kdo uvěří, stát se Božími dětmi (1,12).⁶⁴³

Konkrétně tento stav vykresluje scéna Mariina setkání se Vzkříšeným (20,14–17). Ježíš, který dosud „nevystoupil k Otcí“ (v. 17),⁶⁴⁴ zde ve své řeči stále ještě rozlišuje mezi Bohem, resp. Otcem učedníků a svým Bohem/Otcem. Pouze on sám je Božím Synem, učedníci dosud Božími dětmi nejsou (srov. 15,15).⁶⁴⁵ Zároveň ale tyto učedníky již nazývá svými bratry, čímž předjímá situaci, kdy získají přístup k Bohu coby společnému Otcí (srov. 14,2n; 15,15)⁶⁴⁶ a utvoří novou Boží rodinu věřících. Ačkoliv svůj záměr ohledně vzniku tohoto společenství stvrzuje janovský Ježíš explicitně teprve na kříži (19,25nn),⁶⁴⁷ církev aktivně formuje postupně již v průběhu celého svého pozemského působení (15,16; viz také 10,7–18; 13,18). Po svém zmrtvýchvstání, podobně jako u synoptiků, ji připravuje na samostatnou pozemskou existenci. Mariiným prostřednictvím ji přivádí dohromady (20,17), v rámci scény zjevení za zavřenými dveřmi (20,19–23) pověřuje úkoly (20,21.23; srov. 13,18nn; 17,18n) a dává jim svého Ducha, Utěšitele (14,15nn.25n; 20,22; srov. 15,26n; 16,7–11.12–15).⁶⁴⁸

Zde pak tedy již janovské „duchovní dějiny“ docházejí úplného završení. Boží láska byla před celým světem manifestována na kříži, Ježíš, preexistenční Syn, se vrací k Otcí, kterého svou smrtí a vzkříšením právě oslavil (5.4.3), na zemi je i reálně ustanoveno společenství lásky. To je sice již bez fyzické Pánovy přítomnosti, zato je ale propojeno

⁶⁴³ Viz také J 4,34; 5,36; 17,4; 19,30. Srov. i Ga 4,5; Ř 8,15; Ef 1,5. Viz ROSKOVEC, Jan. *Evangelium*, s. 769–770.

⁶⁴⁴ Komentátoři se rozcházejí ve způsobu čtení tohoto verše, zejména jde-li o časové zasazení Ježíšova výroku o vystoupení k Otcí. Otázkou zůstává být také vztah tohoto vystoupení k Mariině snaze dotýkat se Ježíše, ať už fyzicky či přeneseně, tj. zadržovat jej či ulpívat na něm. Srov. MOLONEY, Francis J. *The Resurrection*, s. 110–111. Detailní přehled této problematiky a možných řešení představuje CARSON, D. A. *The Gospel*, s. 641–645. O možných eschatologických konotacích samotné výpovědi o vystoupení k Otcí krátce pojednává další výklad.

⁶⁴⁵ Teprve po Ježíšově vystoupení k Otcí a přijetí Ducha budou učedníci schopni v Ježíše plně uvěřit a vstoupit tak do jeho synovství vůči Otcí – viz J 1,12. Viz MOLONEY, Francis J. – HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Evangelium*, s. 545.

⁶⁴⁶ Srov. Ř 8,15n; Ga 4,5nn; Žd 2,11n.

⁶⁴⁷ Tato scéna se představuje jako jeden z vrcholů vyprávění a naplnění Písem (19,28). Viz také zmínku o této pasáži v souvisejícím kontextu v 5.4.1.

⁶⁴⁸ Někteří badatelé rozlišují v Janově vyprávění dvě výpovědi o daru Ducha: kromě pověřující řeči v rámci scény Ježíšova zjevení učedníkům (20,22n) jej nacházejí také v popisu jeho smrti na kříži (19,30). Viz MOLONEY, Francis J. *The Resurrection*, s. 112–113.

jeho krví, darem Ducha, křtu a eucharistie (19,31–37),⁶⁴⁹ a jako takové začne plnit své pověření k aktivnímu životu podle Ježíšova nového přikázání (13,34). Tím se bude odlišovat od okolního světa, přinášet mu svědectví (13,35) a přivádět jej k víře (17,21).

Závěrem tohoto přehledu je třeba se ještě pozastavit u motivu, kterými se látky líčící Ježíšova zjevení učedníkům zpravidla uzavírají – Ježíšova nanebevzetí. Již výše jsme poznamenali, že explicitní opis této události uvádí v rámci evangelií pouze Lukáš (24,50; srov. také paralelní Sk 1,6–11) a autor, který doplnil dodatkem Markův spis (16,19). Bylo ale také uvedeno, že někteří badatelé spojují líčení o Ježíšově nanebevzetí s výpověďmi o Ježíšově slávě či nabytí výjimečného statusu v Božích očích (Mt 28,18; J 20,17). S takovými výpověďmi jsme se setkali především v Janově evangeliu (5.4.3; viz také 5.4.2), a v širší novozákonní perspektivě by k nim bylo možné doplnit ještě některé tradiční formule či hymny (Ef 1,20 – 4.2.15; Fp 2,6–11 – 4.3.5; 1 Tm 3,16 – 4.3.6; srov. také Ř 1,4 – 4.3.1) či některé obraty z novozákonních listů (1 Pt 1,11; 3,21n – 6.3.3; 5,1; Žd 2,9; 4,14; 6,19; 9,24; 12,2 – 6.2.2) a knihy Skutků (2,33 – 6.1.1; 5,30n – 6.1.4).⁶⁵⁰ Stojí za pozornost, že mimo uvedená místa z Prvního listu Petrova a knihy Skutků, kde se vzkříšení a vyvýšení (resp. také oslavení) zmiňují zvláště coby dvě různé události, se mezi nimi nerozlišuje.⁶⁵¹ Oslavení, resp. přijetí do slávy, se ve většině novozákonních látek představuje jako protipól Ježíšovy smrti či utrpení, přičemž přechod do nebeské sféry se viditelně chápe jako implicitní součást tohoto procesu.

Co přesně stojí na pozadí skutečnosti, že někteří novozákonní autoři Ježíšovo vzkříšení a nanebevzetí oddělují, nelze s jistotou říci. Jde-li o zmiňovanou scénu u Lukáše (ale nakonec také o její předlohu v závěru Markova evangelia), vedou se mezi badateli stále živé diskuse o tom, zda v ní Lukáš reprodukuje starší tradice, anebo je plodem jeho invence.⁶⁵² Autoři argumentující pro druhou z možností poukazují na skutečnost, že

⁶⁴⁹ To je patrně duchovní význam obrazů krve a vody tekoucí z probodeného Ježíšova boku. Ekleziologicky je snad také orientována scéna sledující osud Ježíšova šatu (19,19–24). Viz MOLONEY, Francis J. *The Resurrection*, s. 103–104.

⁶⁵⁰ Představa vzkříšení coby Ježíšova oslavení, a viditelně i vyvýšení do nebe není cizí ani Pavlovi – srov. 1 Te 1,10 (4.2.13); Ř 1,4 (4.3.1); Fp 3,20n (4.4.4). Viz NOLLAND, John. *Luke 18:35-24:53*, s. 1226.

⁶⁵¹ Explicitně mezi nimi rozlišuje Lukáš, a pouze u tohoto evangelisty se proto také setkáváme s koncepcí mezičasu – symbolických 40 dní, jimiž se odkazuje k různým starozákonním obrazům (Ex 34,28; Sd 20,26; 1 Kr 19,8; Est 4,16 aj.) –, který obě události odděluje. Viz KASPER, Walter. Kristovo nanebevstoupení – historie a theologický význam. *Communio* 1999, roč. 3, č. 3, s. 223–226.

⁶⁵² Viz MICKIEWICZ, Franciszek. *Ewangelia, rozdziały 12-24*, s. 621–622; NOLLAND, John. *Luke 18:35-24:53*, s. 1225. Kasper také poukazuje na mytologický rozměr celého postupného líčení Ježíšova příchodu na svět, působení v něm, smrti, vzkříšení a vstupu do Boží slávy. Příběhy tak lze číst i na ještě hlubší, všeobecně antropologicky zakotvené rovině. Viz KASPER, Walter. Kristovo nanebevstoupení, s. 226–232.

rozlišení Ježíšova vzkříšení a nanebevstoupení vyplývá z teologických a kompozičních potřeb spisu. Scéna nanebevstoupení se postupně předjímá v průběhu vyprávění (9,51; srov. také 2,49; 20,42), její uskutečnění v závěru vyprávění dává Ježíšovu slávu, o které hovoří jak Lukáš (9,26.32; 22,69),⁶⁵³ tak i Marek (14,69; srov. 16,5. Viz také Ž 110,1),⁶⁵⁴ spatřit a rozpoznat všem.⁶⁵⁵ „Vstup“ do slávy (L 24,26) také znamená definitivní stvrzení blízkosti mezi Ježíšem a Bohem a překonání jinak nepřekonatelné hranice mezi nebem a zemí, skrze niž tato blízkost doposud pouze prosvítala.⁶⁵⁶

Scéna výstupu do nebe, místa Boží přítomnosti, také přemostuje období Ježíšovy pozemské mise a období jeho působení prostřednictvím Ducha, které bude sledováno v knize Skutků (L 24,49 – Sk 2,1–21). Někteří badatelé ve vypravování vidí i apologetickou výpověď o svědecké roli učedníků. Oni viděli Ježíše vystupovat na nebesa a mohou tedy stvrdit, že zemřelý Ježíš z Nazareta je zároveň oním oslaveným Kristem, kterého hlásá církev. A stejně tak, že Kristovo pověření ke světové misii je zcela autentické a odpovídá vůli pozemského Ježíše.⁶⁵⁷ S tímto záměrem pak snad Matouš nechává pronášet Ježíše výpověď o získání veškeré moci na nebi i na zemi (28,18).⁶⁵⁸ Jako takové tedy scény nanebevstoupení vlastně prodlužují a završují předcházející zjevení, během nichž se z učedníků stávají apoštolové, kteří budou radostnou zvěst o vzkříšení šířit do celého světa.⁶⁵⁹

Důležité jsou však pro účely naší studie i odkazy lukášovského popisu nanebevstoupení ke starozákonním místům, v nichž se popisují eschatologické události. Evangelista zasazuje děj nanebevstoupení k Betánii, místu poblíž Olivové hory (24,50). Již při zkoumání Markova vyprávění jsme odkázali v souvislosti s tímto místem k proroku Zachariášovi, který s ním spojuje události posledních dní, kdy se Hospodin mocným ujme vlády na Izraelem (Mk 14,26 – 5.1.4). O Olivové hoře hovořil Lukáš již

⁶⁵³ Srov. MAREČEK, Petr. *Ježíšovo vzkříšení*, s. 221–222; GREEN, Joel B. *The Gospel*, s. 861–862.

⁶⁵⁴ Srov. POKORNÝ, Petr. *Evangelium*, s. 307–308.

⁶⁵⁵ Někteří badatelé však ještě také rozlišují mezi vzetím vzhůru a samotným oslavením, které se jinak chápou jako synonyma. NOLLAND, John. *Luke 18:35-24:53*, s. 1226.

⁶⁵⁶ Sláva, δόξα, je-li chápána v souvislostech dobové apokalyptiky, na jejíž východiska Lukáš podle některých badatelů navazoval, je průvodním jevem Boží přítomnosti, a v tomto smyslu je také přirozeně spojována s nebeskou sférou. Srov. De VILLIERS, Pieter G. R. The resurrection as Christ's entry into his glory (Lk. 24:26). *Acta Theologica* 2011, roč. 31, suppl. 15, s. 109–117. Vzkříšení je prvním a nezvratným krokem k Ježíšovu přijetí k Bohu. Dává naději na naplnění starozákonních eschatologických naději na Boží přítomnost uprostřed svého lidu. Viz tamtéž, s. 126–127.

⁶⁵⁷ Srov. GREEN, Joel B. *The Gospel*, s. 862.

⁶⁵⁸ Viz MAREČEK, Petr. *Ježíšovo vzkříšení*, s. 128.

⁶⁵⁹ Určitý náznak představy o takovém období, vyhrazeného v Božím plánu pro Ježíšovo zjevení apoštolům, lze rozeznat i v Pavlově líčení kérygmatu prvotní církve (1 K 15,3–8 – 4.2.8). Srov. NOLLAND, John. *Luke 18:35-24:53*, s. 1226.

v předchozím vyprávění (19,29; 21,37; 22,39), ale umístil na ni také příslib Ježíšova návratu z Sk 1,11, který připomíná popis slavného příchodu člověka z Da 7,13n.⁶⁶⁰ A předpovědi posledních dní, kdy se věci zpravidla ujímá samotný Bůh, připomíná i užití pasiva divina ve všech příbuzných látkách (Mk 16,19 – ἀνελήμφοθη εἰς τὸν οὐρανὸν, „byl vzat vzhůru do nebe“; L 24,51 – ἀνεφέρετο εἰς τὸν οὐρανόν, „byl nesen do nebe“, taktéž logicky související Mt 28,18 – [Ἐ]δόθη μοι πᾶσα ἐξουσία ..., „byla mi dána veškerá moc...“).⁶⁶¹

5.6. Látky vypovídající o vzkříšení v širším smyslu

Zkoumání evangelijních látek je třeba ještě nyní zakončit krátkým pohledem na pasáže, které se o Ježíšově zmrtvýchvstání explicitně nezmiňují, ale toto téma se v nich buďto opisuje nepřímou prostřednictvím metafor či symbolických výpovědí, anebo s ním nějak širěji tematicky souvisejí. V úvodu čtvrté kapitoly (4.1.2) jsme takové látky charakterizovali jako ty, v nichž se o vzkříšení hovoří v širším smyslu. Přibližně je lze rozčlenit na ty, které se vztahují k Ježíši, a na formulace, v nichž se hovoří o zmrtvýchvstání někoho jiného. Ty budou představeny v rámci zvláštních oddílů. V rámci druhé z kategorií budou zmíněny výpovědi o všeobecném vzkříšení z mrtvých a symbolické výpovědi o nabytí života a o spáse. Někdy se nicméně obě kategorie budou v rámci naznačeného dělení prolínat, neboť jejich zaměření není vždy jednoznačné.

Některé výpovědi o Ježíšově vzkříšení v širším smyslu zmínil již předchozí výklad. Následující podkapitola tento materiál zrekapituluje a zařadí jej do širšího rámce, podá jeho základní charakteristiku a zhodnotí, co vypovídá o Ježíšově vzkříšení z perspektivy posledních věcí světa a jeho dějin. Oddíl se tedy opět nebude věnovat detailnímu rozboru látek, ale u jednotlivých perikop představí jejich nejdůležitější momenty.

5.6.1 Výpovědi o Ježíšově vzkříšení

V rámci první kategorie poukážeme nejprve na některé symbolické formulace Janova evangelia. V první řadě jsou to ἐγὼ εἶμι výpovědi, o nichž se zmínil již úvod k evangeliu

⁶⁶⁰ MAREČEK, Petr. *Ježíšovo vzkříšení*, s. 219–220. Eschatologické konotace má Olivová hora zřetelně také u dalších evangelistů – Marek (13,1–37) i Matouš (24,1–51) ni nechávají Ježíše pronášet předpověď posledních událostí v rámci líčení malé apokalypsy.

⁶⁶¹ Janovo líčení se v příbuzném Ježíšově výroku „dosud jsem nevystoupil k Otci“ (20,17) od synoptických látek liší – jak však bylo z poukázáno výše, je tato odlišnost dána specifickým stylem sledujícím přeznačenou eschatologii Ježíšovy mise „od Otce k Otci“.

(5.4): jedná se o mnohoznačné metafory, které zpravidla odkazují k několika skutečnostem zároveň. Ježíš v nich sám sebe představuje jako zdroj života (chléb a voda coby symbolika jídla a pití,⁶⁶² dveře vedoucí k ochraně), avšak poukazuje i na svou výjimečnou autoritu (chléb z nebe – 6,33.41.50n; moc dát a přijmout život – 10,18)⁶⁶³ a zásadní význam pro život každého člověka (živý chléb či chléb života, živá voda – 6,35.51; 4,13n; pastýř přivádějící ovce k zaslíbené budoucnosti – 10,1–18; záchrana – 10,9; obzvláště pak významově bohatý symbol světla z 8,12⁶⁶⁴). Podstatné je, že zde Jan dává zahlédnout také události konce Ježíšova života. Konzumace chleba odkazuje také ke smrti na kříži v 6,51–56, a k téže skutečnosti odkazuje i obraz smrti pastýře v 10,11.14n. Hovoří se o spasitelském významu celé Ježíšovy pozemské mise (6,54; 10,16nn.27n aj.).

Užitím tohoto symbolického jazyka Jan sleduje podobný cíl jako synoptikové, když hovoří v podobenstvích: ukazuje realitu v nějaké nové perspektivě.⁶⁶⁵ Určitým specifikem Janova textu je, že mluví-li se v něm o anticipovaném naplnění příštích událostí, vztahují se tyto události vždy nějakým způsobem k Ježíši. V něm se naplňují zaslíbení o příchodu Mesiáše, který vykoupí lid (dveře pro ovce, pravý pastýř – 10,8n);⁶⁶⁶ v následování Ježíše (6,45) se uskutečňuje příslib z Iz 54,13; v motivu světla někteří badatelé spatřují odkazy k univerzalistické, spásonosné misi Božího služebníka ke všem národům (42,6; 49,6) či eschatologickému světlu ze Za 14,7.⁶⁶⁷

V úvodech k evangeliím jsme také poukázali na určitou podobnost mezi janovskou symbolikou a způsobem, kterým o vzkříšení vypovídá Lukáš. V symbolické řeči jeho evangelia jsme zejména poukázali na motiv smrti: vzetí ženicha, křest, utrpení, zavržení, a také vstup do slávy, o kterém se blíže zmínil bod 5.5.4. I zde platí, že se sleduje nějaký specifický moment Ježíšovy smrti a zmrtvýchvstání, který přitom nějak souvisí s eschatologií. Zaměření k posledním věcem je zřetelné v motivu svatební hostiny z 5,34n, která odkazuje k veselí doprovázejícímu počátek Boží přítomnosti

⁶⁶² Viz KEENER, Craig S. *The Gospel*, s. 680–681.

⁶⁶³ Srov. ROSKOVEC, Jan. *Evangelium*, s. 291–292.

⁶⁶⁴ Viz tamtéž, s. 345–346.

⁶⁶⁵ Viz MOLONEY, Francis J. – HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Evangelium*, s. 330.

⁶⁶⁶ Srov. spojení $\pi\rho\delta\ \epsilon\mu\omicron\upsilon$, „přede mnou“, které má vypovídat o Ježíšově výjimečnosti v dějinách spásy. Viz ROSKOVEC, Jan. *Evangelium*, s. 411–412. Francis Moloney nicméně tuto interpretaci místa, kdy se zde vidí snaha o zastínění velkých starozákonních postav, považuje za problematickou – viz MOLONEY, Francis J. – HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Evangelium*, s. 331.

⁶⁶⁷ KEENER, Craig S. *The Gospel*, s. 739.

a uskutečňování Božích plánů v závěrečné fázi dějin⁶⁶⁸ či v uvržení očištného ohně na zem, v němž Bůh spálí vše nečisté a nehodné nového věku.⁶⁶⁹ Explicitně toto změření vidíme ve výpovědích o naplnění Ježíšovy mise v 13,31nn či o slavném návratu Syna člověka v 17,24n. Lukáš zde, podobně jako v látkách, které byly představeny výše, ujišťuje čtenáře prostřednictvím četných odkazů k prorocům a starozákonním motivům (L 5,34 – eschatologická hostina;⁶⁷⁰ L 12,49n – soudný a očištný oheň,⁶⁷¹ křest coby utrpení a smrt;⁶⁷² L 13,32 – třetí den;⁶⁷³ L 17,24n – Da 7,13; Iz 53; den Hospodinův⁶⁷⁴) o tom, že budoucí Ježíšovo utrpení a smrt nebude ani náhodným rozmarem běhu dějin, ani triumfem zlé lidské vůle, ale naopak naplněním Písmu předznačené vůle Boží.⁶⁷⁵

Avšak nářky na budoucí Ježíšovo zmrtvýchvstání lze vidět i v látkách, které popisují vzkříšení někoho jiného: v první řadě je takovou Janovo vyprávění o vzkříšení Lazara (11,1–54). Tato scéna zaujímá nejen klíčovou pozici v narativním rámci Janova evangelia,⁶⁷⁶ ale nacházíme v ní i důležitou výpověď v rámci janovské eschatologie. V rozhovoru, který Ježíš vede s Martou před vlastním Lazarovým vzkříšením (11,17–27), se explicitně rozlišuje mezi příslibem zmrtvýchvstání na konci věků (v. 24) a vzkříšením a životem (v. 25), kterého člověk dosahuje již nyní. Příklad budoucího zmrtvýchvstání je ponechán v platnosti, zároveň však platí, že tímto zmrtvýchvstáním je

⁶⁶⁸ Iz 25,6; 55,1; 65,13n. Srov. MICKIEWICZ, Franciszek. *Ewangelia, rozdziały 1-11*, s. 310–311.

⁶⁶⁹ Metafora může kromě odkazu k Božímu soudu na konci věků odkazovat také k příchodu Božího království – viz STEIN, Robert H. *Luke*, s. 364.

⁶⁷⁰ Iz 25,6; 55,1; 65,13n; Jr 31,12n; Oz 2,19–23. Viz také prorocký obrat „přijdou dny“, ἐλεύσονται [δὲ] ἡμέραι (v. 35), vyskytující se např. v Iz 39,6; Jr 16,14; 19,6; 23,5; Am 8,11. Srov. NOLLAND, John. *Luke 1:1-9:20*. Dallas: Word Books, 1989. S. 248.

⁶⁷¹ 2 Kr 1,10; Iz 66,15n; Ez 38,22; 39,6; Am 1,4.7.10.14; srov. také Dt 4,24; 9,3; Iz 33,14.

⁶⁷² Ve Starém zákoně se takto explicitně metafora nepoužívá, navazuje se zde nicméně na podobně zaměřené obrazy z dobové řecké literatury. Srov. Mk 10,38n. NOLLAND, John. *Luke 9:21-18:34*, s. 364.

⁶⁷³ Gn 22,3nn; 42,14–18; Ex 19,11–19; 2 Kr 20,1–11; Oz 6,1n; Jon 1,17 aj.

⁶⁷⁴ Iz 13,6; Jl 2,1; Am 5,18; Za 14,1; Mal 4,5 aj. Celá výpověď představuje určitou zhuštěnou zkratku, v níž se kombinují hlavní starozákonní motivy a nosné prvky křesťanské interpretace Ježíšova příběhu. Vykresluje se zde cesta Božího služebníka do slávy, která bude zjevena v posledních dnech. Ještě předtím však musí projít odmítnutím a zavržením. Viz také Ž 118,22. Srov. MICKIEWICZ, Franciszek. *Ewangelia, rozdziały 12-24*, s. 244.

⁶⁷⁵ Viz také sloveso δεῖ ve výpovědích z 13,33 a 17,25. O častém výskytu tohoto slovesa v Lukášově evangeliu, které odkazuje k předznačenému Božímu plánu, jsme se zmiňovali v úvodu k evangeliu (5.3) i v rámci rozboru jednotlivých textů. Srov. také užití slovesa τελέω („dokončit“, „dovršit“, „naplnit“) v 12,50.

⁶⁷⁶ Tímto vyprávěním se vyznačuje v ději celého evangelia viditelný zlom: největší z Ježíšových znamení přivádí řadu lidí k víře, současně ale také židovský establishment k rozhodnutí Ježíše usmrtit (J 11,46–53). Jestliže u Marka Ježíš umírá v návaznosti na jeho tvrdé prorocké gesto v jeruzalemském chrámu (Mk 14,58; 15,29), je u Jana v souladu s Písmem prakticky odsouzen na smrt poté, co se vyjeví, že je dárce života. Srov. SCHNACKENBURG, Rudolf. *The Gospel, Volume 2*, s. 316; KEENER, Craig S. *The Gospel*, s. 837.

Ježíš sám – on je „vzkříšení i život“ (v. 25–26; srov. také J 5,24; 1 J 3,14).⁶⁷⁷ Již před nabytím nové fyzické existence na konci věků je ve víře v něj člověk uveden do nové dimenze života, do účasti na životě Božím. Ta nebude ohraničena působením smrti a nakonec ani smrtí jako takovou.⁶⁷⁸ Tato představa není vyhraněně janovská – určité rysy takto anticipované eschatologie jsme pozorovali již u Pavla,⁶⁷⁹ Jan ji však opisuje zcela specifickým jazykem a systémem metafor.⁶⁸⁰ Nejde zde o uniknutí smrti. Té se ani věřící nevyhne, jak se jemně naznačuje ve v. 25 (κἂν ἀποθάνῃ ζήσεται, „i kdyby umřel“),⁶⁸¹ hlavní je zde příslib účasti na Ježíšově vzkříšení.

Někteří badatelé čtou na symbolické rovině také synoptickou scénu uzdravení Jairovy dcery (Mk 5,21–24a.35–43; Mt 9,18n.22–25; L 8,40–42a.49–56).⁶⁸² Ačkoliv vzkříšení, které se zde popisuje, je typologicky odlišné od Ježíšova zmrtvýchvstání, na rovině vnější symboliky s ním souvisí. V obou vzkříšeních se ukazuje svrchovanost Boží moci nad smrtí. Přivedení různých postav zpět k životu, jakkoliv tyto postavy na rozdíl od Ježíše jednoho dne opět zemřou,⁶⁸³ je znamením a předzvěstí velikonočních událostí i vzkříšení všech věřících.

⁶⁷⁷ WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 444. Některé komentátory předpokládají, že vyprávění o Lazarovi se zakládá na předevangelijské tradici, která mohla být známa i synoptikům. Důvod, proč je do svých vyprávění nezahrnuli, podle nich souvisí s vnější podobností Lazarova vzkříšení Ježíšovu: evangelisté mohli mít obavu, že obě vzkříšení, co do své podstaty zcela odlišná, by mohla být mylně propojována. Viz KEENER, Craig S. *The Gospel*, s. 836.

⁶⁷⁸ Srov. SCHNACKENBURG, Rudolf. *The Gospel, Volume 2*, s. 330–332. Nabytí fyzického života, které se týká Lazara i dalších postav, je jedním z výrazů této skutečnosti. Srov. zejm. jemnou hru s významy slovesa ζάω v J 4,46–53. Viz KEENER, Craig S. *The Gospel*, s. 633. K tématu nového života viz i J 1,4; 3,36; 17,1nn; 6,27nn.

⁶⁷⁹ Ř 6,4–11 (4.2.2); 14,8n (4.3.3); 2 K 5,15 (4.2.11); Ga 2,20; Ko 3,3n (4.4.4); 1 Te 5,10 aj.

⁶⁸⁰ WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 444. Ježíš přináší život, prakticky tedy je oním životem. Srov. výpověď Marty z v. 32 – „Pane, kdybys byl zde, můj bratr by nezemřel.“

⁶⁸¹ Pavel naopak tuto skutečnost z různých důvodů dokonce zdůrazňuje – viz zejm. Ř 6,4 (4.2.2); 2 K 4,10nn; Ga 20,21; Ko 3,3n (4.4.4).

⁶⁸² Mk 5,21–43; Mt 9,18–31; L 8,40–56; srov. také Mt 8,5–13; L 7,1–10; J 4,46–53. Vyprávění se zdá odkazovat k nápadně podobným uzdravením, či vlastně spíše resuscitacím, které vykonali proroci Eliáš a Eliša v 1 Kr 17,17–24, resp. 2 Kr 4,18–37. Řeč o spánku má snad připomínat ty, kteří „spí v prachu země“ a budou probuzeni z Da 12,2. Toto probuzení se opisuje tvary sloves ἐγείρω (Mt 9,25; L 8,54) a ἀνίστημι (Mk 5,42; L 8,55), které jsme představili jako typické prostředky novozákonní řeči o vzkříšení. Emoce všeobecného údivu má snad připomínat údiv žen u prázdného hrobu, a příkaz k podání probuzené dívky něčeho k jídlu požadavek, který Ježíš po svém vzkříšení pronese vůči učedníkům v L 24,41nn. Takto WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 404–405. Viz také scénu Ježíšova uzdravení syna vdovy z Naim (L 7,11–17) a uzdravení slepého z J 9,1–12.

⁶⁸³ Na rozdíl od Ježíšova zmrtvýchvstání, které Ježíše uvádí do nové, proměněné existence a vyznačuje příchod závěrečné fáze dějin, zde jde prostě o oživení, resuscitaci. Tyto scény lze nejspíše co do jejich typologie přiřadit ke scénám uzdravování. I ony mají být primárně dokladem Ježíšovy moci a aktivně působící Boží spásy, kterou Ježíš ohlašuje. Viz MICKIEWICZ, Franciszek. *Ewangelia, rozdziały 12-24*, s. 789.

5.6.2 Další výpovědi o vzkříšení

Také texty náležející do druhé kategorie byly zmíněny v předchozím výkladu. Připomeňme nejprve ty, v nichž se hovoří o motivu všeobecného vzkříšení. Ačkoliv zcela explicitní propojení této události s Ježíšovým zmrtvýchvstáním jsme viděli pouze v pavlovských textech (Ř 8,29 – 4.4.1; 1 K 15,20 – 4.2.9, 4.4.2; Ko 1,18 – 4.4.3),⁶⁸⁴ do vzájemné souvislosti je kladou také evangelisté. I oni je chápou jako projev stejné, stvořitelské a obnovující Boží moci. Nejlépe tuto skutečnost ukázal matoušovský obraz vzkříšení zesnulých svatých, který je součástí scény Ježíšova ukřižování (27,51nn – 5.2.6), a podobnou logiku sledoval i synoptický Ježíš v disputaci se saduceji (5.1.1; 5.2.1; 5.3.1). Nový život ze vzkříšení se zde představoval jako podíl na životě Božím. Předchozí oddíly také již odkázaly na lukášovské výpovědi o odplatě při všeobecném vzkříšení spravedlivých (L 14,14), a s tematikou souvisí i výrok ze sbírky Q o obstání (či odmítnutí) na Božím soudu (Mk 8,38par),⁶⁸⁵ popř. obraz vyloučení z eschatologické hostiny, Božího království (L 13,28n).⁶⁸⁶ Ačkoliv se v evangelijních líčení tyto i další události doprovázející konec věku zmiňují relativně často (Ježíšův návrat ve slávě viz také v Mk 13,26; 14,62par; Mt 16,27; 24,30; 25,31; L 18,8; 21,36; poslední soud v Mt 12,36n; 25,21; příchod Božího království v Mt 8,11n; 19,28; L 22,28nn), jde-li o ta synoptická, vlastní motiv všeobecného vzkříšení se zde již dále nevyskytuje. Nelze v tom však patrně vidět projev nezájmu Marka, Matouše a Lukáše o toto téma. Řídkost zmínek o všeobecném vzkříšení v jejich textech nejspíše souvisí s tím, že eschatologické motivy často propojují, a někdy je nechávají splynout.⁶⁸⁷ Když tedy hovoří o jednom z motivů, míní často, podobně jako Pavel,⁶⁸⁸ také další, všeobecné zmrtvýchvstání nevýmaje.

Častěji se náš motiv objevuje u Jana: čtvrtý evangelista se opakovaně zmiňuje o posledním dni (popř. hodině), kdy budou mrtví vzkříšení k životu (5,28n; 6,39.40.44.54; 11,24; 12,48). Tato skutečnost se vzhledem k tomu, že tento autor obecně věnuje tematice eschatologického završení dějin pouze minimální pozornost (úvod k 5.4), může zdát na první pohled paradoxní, avšak to, že i jeho evangelium víry uchovává

⁶⁸⁴ Srov. také Ř 8,11 (4.3.4); Zj 1,5 (6.4.1).

⁶⁸⁵ Na tomto soudu přitom nejde o nic menšího, než o život – nový život v podmínkách Božího království. Koncepce vzkříšení je zde nepřímou přítomna na pozadí naděje na jeho zisk. Viz POKORNÝ, Petr. *Evangelium*, s. 160.

⁶⁸⁶ Výchozím textem je zde patrně Iz 25,6nn: hody, které vystrojí Hospodin všem národům na své hoře na konci času. Srov. JOHNSON, Luke Timothy – HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Evangelium*, s. 236. Viz také Sk 17,31 (6.1.7); 23,6 (6.1.8); 24,15 (6.1.8).

⁶⁸⁷ Viz zejm. Mk 13; Mt 24 – 25; L 17,20–37; 21,5–36 aj.

⁶⁸⁸ Viz 4.1.2.

v platnosti základní rámec raně křesťanských apokalyptických představ o završení dějin,⁶⁸⁹ má své opodstatnění. Někteří badatelé identifikují v místech vypovídajících o všeobecném vzkříšení ozvuky starších tradic, které se rozcházejí s hlavním zaměřením janovské teologie, popř., poukazují na skutečnost, že tyto látky mohou nést stopy pozdějších redakcí.⁶⁹⁰ Jan ale v každém případě v celém svém vyprávění navazuje na starozákonní koncepci dějin jako prostoru spásy, který, od stvoření, přes Abrahama, Mojžíše a proroky (1,17; 4,44; 5,46; 8,39), má přirozeně také svůj závěr, jež nelze zcela pominout či ignorovat. Boží spása se sice již plně realizuje v Ježíšově vykupitelské misi (3,18.36; 5,24; 6,47),⁶⁹¹ avšak některé události, jako např. úplné zjevení Boží lásky celému světu (17,20–24) či fyzická proměna všech, kteří již v Ježíši dosáhli nového života,⁶⁹² jednoduše musejí zůstat věcí budoucnosti. Tuto budoucnostní perspektivu si zachovává i osobní následování Ježíše (6,35; 14,2n; 17,24), ztížené pronásledováním a protivenstvími (12,26)⁶⁹³ nebo vnitřní život a rozvoj církve, které je nakonec přislíbeno opětovné setkání s Pánem (14,19; 16,16–19; srov. také 12,26; 14,3; 17,24).⁶⁹⁴ Jan tedy o některých z událostí, které raná církev chápala jako součást nadcházejícího eschatonu, hovoří v jejich původním smyslu. Avšak i tyto události představuje jako již realizované, pouze v nějakém jiném smyslu, a nemusí při tom ani nutně jít o smysl duchovní. Jestliže tak např. evangelista hovoří o vzkříšení, které nastává již nyní, vův (5,25; srov. také 4,23), míní tím aktuálnost onoho vzkříšení. Právě teď, v souřadnicích současného světa, se rozhoduje o tom, kdo bude na základě svého vztahu k Ježíši zahrnut do všeobecného vzkříšení na konci věků (3,18; 5,24; 8,51). Ježíš je tedy „vzkříšení i život“ (11,25; viz dále) i tím, že je cestou k němu, že jej prostředkuje. Jistě je tímto životem i na úrovni duchovního života; avšak při všeobecném, fyzickém vzkříšení dojde tento přeznačený život svého stvrzení a manifestace navenek.⁶⁹⁵

⁶⁸⁹ Viz úvod k 5.4.

⁶⁹⁰ FREY, Jörg. Eschatology in the Gospel of John and in the Johannine Epistles. In Van NOORDEN, Helen (ed.) – MARLOW, Hilary (ed.) – POLLMANN, Karla (ed.). *Eschatology in antiquity: forms and functions* [e-book]. Abingdon, New York: Routledge, 2021. Oddíl „Johannine communities and their situation“.

⁶⁹¹ Srov. také 14,27; 16,22.24.33.

⁶⁹² Srov. zejm. fyzický charakter výpovědi 5,28n; 11,24.

⁶⁹³ Viz SCHNACKENBURG, Rudolf. *The Gospel, Volume 2*, s. 515–525.

⁶⁹⁴ Jde zde viditelně ještě o něco jiného než o příslib Ducha, o kterém se zmiňoval předcházející výklad – Jörg Frey zde poukazuje na ozvuky raně křesťanského očekávání Pánovy parusie. Viz FREY, Jörg. Eschatology, oddíl „The hope for reunion with Christ“.

⁶⁹⁵ Srov. tamtéž, oddíl „The last judgement made present“, „Salvation and eternal life made present in Jesus“. Eschatologické výpovědi Janova evangelia mají také svou christologickou valenci: vedoucí Ježíšovo postavení v rámci jednotlivých eschatologických obrazů, v nichž má podle tradičních židovských

V rámci tohoto přehledu je konečně třeba zmínit i některé látky, jejichž souvislost s Ježíšovým vzkříšením je nepřímá či v nějakém smyslu přeznačená. Nemusí v nich nutně vždy jít o překonání fyzické smrti; spíše se v těchto textech na nějaké obecnější rovině sleduje působení Boží moci, které člověku přináší spásu či vysvobození. Do této oblasti spadá i již výše zmíněný motiv nabytí života, který nacházíme v propojení různých sloves s termíny ζωή či ψυχή. Synoptikové konkrétně hovoří o záchraně života (Mk 8,34 – 9,1; Mt 16,26⁶⁹⁶), vstupu do něj (Mt 7,13n; 18,8n; 25,46) či podílu na něm (Mk 10,17–22par; Mt 19,28–30par). V těchto i dalších podobně zaměřených místech se životem často v návaznosti na představy druhochrámové eschatologie míní nová, přetvořená lidská existence,⁶⁹⁷ která již nebude podléhat moci hříchu a smrti (v tomto smyslu evangelisté typicky užívají ζωή, a zejména také ζωή αιώνιος, „život věčný“). Někdy ale prostě jde o člověka jako takového, o záchranu jeho života, bytí (takto zpravidla ψυχή).⁶⁹⁸ V každém případě se vždy jedná o nějakou formu vysvobození z nebezpečí či smrti, popř., v širším smyslu, o vyvedení z odloučení od Boží přítomnosti.

Boží záchrana má vždy konkrétní, zakusitelnou formu.⁶⁹⁹ Nikdy nejde o pouhou spekulaci či teorii. Ani výše zmíněné synoptické výpovědi o (věčném) životě tak nechtějí vypovídat o bytí člověka v Boží přítomnosti mimo prostor a čas, které se v dnešních popularizovaných představách spojuje s posmrtným životem, ale ohlašují záchranu v rámci tohoto světa: ten má prodělat zásadní proměnu a přejít do nového věku, v němž má Bůh ukončit vládu hříchu.⁷⁰⁰ Vstup do života je vstupem do Božího království (Mk 9,43–48; Mt 7,21nn; 18,3; 25,34; 26,29; L 12,32; 18,25par).⁷⁰¹ Nejzřetelnějším projevem činné Boží spásy je Ježíšovo vzkříšení, avšak její četné projevy doprovázely i Ježíšovo pozemské působení.

představ náležit hlavní role Bohu, odkazuje k výjimečné Ježíšově autoritě. Viz zejm. 5,19–30. Detailněji viz tamtéž, oddíl „Christology and eschatology“.

⁶⁹⁶ Srov. také paralely Mt 16,24–28 a L 9,23–27; viz i Mt 7,24–27.

⁶⁹⁷ Srov. WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 406–407.

⁶⁹⁸ Ψυχή In BAUER, Walter – DANKER, Frederick William (ed.). *A Greek-English lexicon of the New Testament and other early Christian literature*. Chicago: University of Chicago Press, 2001. V závislosti na daném kontextu může řecké ψυχή označovat jako duši, tak i život. V synoptiků se ve výše naznačeném významu tento termín užívá zejm. v Mk 3,4; 8,35; 10,45; Mt 2,20; 6,25; 10,39; 16,25n; 20,28; 22,37; L 6,9; 9,24.56; 10,27; 12,22n; 14,26; 21,19. V podobném smyslu se často také hovoří o záchraně (slov. σῶζω) – Mk 3,4; 5,28.34; 6,56; 10,52; 13,20; 15,30n; Mt 8,25; 9,21n; 14,30; 16,25; 19,25; 24,13.22; L 6,9; 7,50; 8,36.48.50; 17,19; 18,42; srov. také Mt 27,40.42.49; L 23,35.37.39.

⁶⁹⁹ Viz MICKIEWICZ, Franciszek. *Ewangelia, rozdziały 1-11*, s. 559–560.

⁷⁰⁰ Viz WRIGHT, Nicholas Thomas. *How God Became King: The Forgotten Story of the Gospels* [e-book]. San Francisco: HarperOne, 2012. S. 18.

⁷⁰¹ Srov. také Mt 25,21; viz Sk 14,22. Viz COLLINS, Adela Yarbro. *Mark*, s. 279; LUZ, Ulrich. *Matthew 1-7*, s. 372; NOLLAND, John. *Luke 9:21-18:34*, s. 281. V Mk 9,43–47par; 10,17–30par; Mt 25,31–46; L 18,17n.24n se evangelisté oba termíny zdají užívat až jako navzájem zaměnitelné.

Zvláštního rozpracování pak dochází motiv nabytí života u Jana. Jak již bylo naznačeno výše, téma života obecně zaujímá v rámci vyprávění čtvrtého evangelisty klíčovou roli: hovoří se zde o něm častěji než u všech synoptiků dohromady (3,15n.36; 4,14.36; 5,24.39; 6,27.40.47.54.68; 10,28; 12,25.50; 17,2n)⁷⁰² a v 20,31 i otevřeně deklaruje, že čtenářovo dosažení věčného života představuje hlavní cíl spisu (20,31). Jan podtrhuje, že přislíbený věčný život není prostě nekonečným prodloužením pozemské existence, ale představuje nové, znovuzrozené a proměněné bytí (3,3.7).⁷⁰³ Ježíšova smrt a vzkříšení, odchod k Otcí, umožňuje, aby na této existenci získal člověk podíl. Darem Ducha (6,61nn – 5.4.4) se potom zajišťuje to, aby tento z tohoto podílu věřící žil již v podmínkách současného světa.

Nový život, o němž evangelisté hovoří, ovšem není nikterak laciný ani samozřejmý. U Jana se zdůrazňuje, že jej člověk dochází teprve ve víře, která značně přesahuje pouhé intelektuální přitakání a angažuje celou lidskou osobnost (J 5,40; 8,12; 10,4; 12,26; srov. 14,2nn).⁷⁰⁴ Synoptikové pak účast na něm podmiňují i zaujetím patřičného mravního postoje a vytrvalostí v protivenstvích. Tento zájem o etiku je zřetelný zejména u Matouše (viz Mt 13,43, kde mají spravedliví v návaznosti na Da 12,3 zazářit během posledního soudu jako slunce),⁷⁰⁵ tématu se však věnují i Marek⁷⁰⁶ a Lukáš.⁷⁰⁷

Vzkříšení se také v řeči novozákonních autorů spojuje se spásou, obzvláště detailně rozpracovanou v lukášovském diptychu evangelia a Skutků. Třetí evangelista zakládá propracovaný teologicko-historický rámec, v němž motiv vzkříšení s tematikou vysvobození či záchrany přirozeně splývá – lze dokonce říci, že příchod Písmý předpovězené spásy, která se realizuje v Ježíšově smrti a vzkříšení, představuje hlavní leitmotiv celého jeho vyprávění. Spása, σωτηρία, zde má všeobjímající a všeproměňující charakter. Přemáhá moc hříchu a dává lidem vstoupit do nového vztahu s Bohem;⁷⁰⁸

⁷⁰² Viz PESTER, John. *Eternal Life in the Gospel of John. Affirmation & Critique* 2017, roč. 12, č. 2, s. 28–31.

⁷⁰³ Srov. tamtéž, s. 31–33.

⁷⁰⁴ Viz také 3,15.36; 6,40.47; 12,37–41. Srov. PESTER, John. *Eternal Life in the Gospel of John*, s. 34–35.

⁷⁰⁵ Viz také 5,16; srov. Mt 3,2.8; 4,17; 9,13; 21,31n. Jak si všímá Ulrich Luz, tento evangelista vykresluje na pozadí eschatologických zaslíbení určitý ideál mravní dokonalosti, jak je to patrné např. v propojení Božího království s koncepcí spravedlnosti (6,33; 24,42 – 25,46). Srov. LUZ, Ulrich. *Matthew 8-20*, s. 372.

⁷⁰⁶ Viz např. Mk 1,4.15; 6,12.

⁷⁰⁷ Viz např. L 3,3.8; 5,32; 13,3; 15,7.10; 24,47.

⁷⁰⁸ Viz MICKIEWICZ, Franciszek. *Ewangelia, rozdziały 12-24*, s. 300.

v novém, eschatologickém přeznačení zahajuje prorokovanou obnovu Izraele⁷⁰⁹ a má také řadu dopadů v sociální oblasti.⁷¹⁰ Napříč celým vyprávěním se nepřímo odráží ve zmíněných podobenstvích o marnotratném synovi, milosrdném Samaritánovi či v motivu navštívení lidu Hospodinem,⁷¹¹ ale, nahlíženo v širší perspektivě, také v Ježíšových řečech o příchodu Božího království (4,43; 8,1.10; 9,2; 10,9; 11,20; 16,16; srov. také 12,32; 13,28n; 17,20n), odpuštění hříchů (1,77; 3,3; 24,47; srov. také 5,20.23.24; 7,48n; 11,4), pokání (3,3.8; 5,32; 15,7; 24,47), pokoji (1,79; 2,14.29; 7,50; 8,48; 10,5; 24,36) a věčném životě (10,25; 18,18.30).⁷¹² Příklad spásy se líčí napříč celým Ježíšovým působením (2,27–32; 4,16–21; 19,9; srov. 3,3–6), zakouší se v zázracích⁷¹³ a vrcholí v Ježíšově vzkříšení, vstupu do slávy (24,26) a v ustanovení církve. Spásný charakter si zachovávají i eschatologické události konce věku (18,7n; 21,27n).

V Lukášově díle, do jisté míry podobně jako u Jana, nastává tato ohlášená spása již nyní. Jakkoliv Lukáš nezpochybňuje, že ohlášená starozákonní zaslíbení budou zcela dovršena teprve při slavném Pánově návratu na konci věků (12,40; 18,8; 21,34nn aj.), ukazují Ježíšovy výpovědi o jejich naplnění σήμερον, „dnes“, (2,11; 4,21; 19,9; 23,43), že Bůh v jejich duchu již reálně působí.⁷¹⁴ Jak trefně charakterizuje Troy Troftgruben, Lukáš takto odvrací pozornost od načasování eschatonu, aby se o to více mohl soustředit na jeho povahu.⁷¹⁵ Tou pak není nic jiného než Boží moc, o které jsme hovořili v rámci

⁷⁰⁹ Jedním z hlavních teologických rámců celého evangelia a navazující knihy Skutků je Izaiášovo zaslíbení z Iz 61,1nn, které Ježíš cituje ve své „programové“ řeči z L 4,16–21. Ohlašuje zde příchod Božího království (viz L 10,9; 11,20; 17,21), nové dějinné situace, kdy se Bůh ujme vlády nad světem, sjednotí svůj lid a naplní se události posledních dní. Tyto události Lukáš zasazuje do nové historicko-politické reality konce prvního století, v níž veškerou svrchovanost a vládu přiznává oslavenému Ježíši a jeho církvi. Srov. FULLER, Michael E. *The Restoration of Israel: Israel's Re-gathering and the Fate of the Nations in Early Jewish Literature and Luke-Acts*. Berlin: De Gruyter, 2006. S. 200–207.

⁷¹⁰ MiJa Wi ukazuje, že Lukášově evangeliu je téma Boží spásy neoddelitelně spojeno s milosrdenstvím (ἔλεος). Bůh, který člověka zahrnul milosrdenstvím, vybízí člověka k projevení stejného milosrdenství vůči jeho bližním. To se má projevit 1) odpuštěním, zejm. dluhů či majetkových závazků, 2) obrácením projeveným na úrovni sociálních vztahů (někdy i s eschatologickým výhledem), 3) účinným pokáním a 4) obnovou a přerodem společenských vztahů. Viz WI, MiJa. *The Path to Salvation in Luke's Gospel: What Must We Do?* [e-book]. London: T&T Clark, 2019. Kap. 4.

⁷¹¹ Na konkrétní místa odkázal úvod k evangeliu (5.3).

⁷¹² WI, MiJa. *The Path*, kap. 4.

⁷¹³ Srov. časté užití slovesa σόζω – „spasit“, „zachránit“ –, v těchto líčeních: 6,9; 7,50; 8,48.50; 17,19; 18,42; srov. také 8,12; 9,24.56; Srov. JOHNSON, Luke Timothy – HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Evangelium*, s. 302.

⁷¹⁴ MICKIEWICZ, Franciszek. *Ewangelia, rozdziały 1-11*, s. 263. V evangelistově zájmu o přítomnost nelze vidět snahu o deeschatologizaci, jak se dříve domnívali někteří badatelé, a zároveň jde o více než jen zaměření pozornosti k současnému. Lukáš konstruuje dějinně-narativní prostor, v jehož rámci vykresluje platnost a působnost zaslíbení Boží spásy. Viz TROFTGRUBEN, Troy M. *Salvation 'Today' in Luke's Gospel. Currents in Theology and Mission* 2019, roč. 45, č. 4, s. 6–10. Srov. také s motivem janovské hodiny, která je také aktuální tady a teď („již je tu“ – J 4,23; 5,25 – 5.6.2).

⁷¹⁵ Srov. TROFTGRUBEN, Troy M. *Salvation 'Today' in Luke's Gospel*, s. 7.

zkoumání pavlovských textů. Jde o moc, která je činná, která je každému nablízku a proměňuje svět.⁷¹⁶ Ježíšovo i všeobecné kříšení mrtvých jsou jejím eminentním projevem a dokladem její působnosti (7,20nn).⁷¹⁷

Ve studiu látek souvisejících s Ježíšovým vzkříšením na širší rovině by takto bylo možné pokračovat i dále. Vztah povelikonočních událostí k dobovým eschatologickým očekáváním bychom mohli hlouběji sledovat např. ve zmíněných motivech shromáždění Izraele, Božího království či Božího soudu, zvláštní pozornost bychom mohli věnovat i návaznostem naší tematiky na výpovědi o Boží spravedlnosti a péči, která odplatí každého věrného novým životem (Mt 10,28–31; L 12,4–7; srov. také Mt 6,4; 12,32).⁷¹⁸ Zkoumání všech těchto souvislostí však značně přesahuje rozsahové možnosti této studie. Není snad příliš velkou nadsázkou, řekneme-li, že s Ježíšovou smrtí a vzkříšením souvisí v evangeliích vlastně všechno. Vlastním cílem evangelijních látek je vykreslit interpretační rámec, v němž bude čtenář schopen nahlédnout zásadní význam závěrečného Ježíšova vzkříšení, pro běh dějin i pro jeho individuální život. V tomto smyslu lze proto i evangelijní vyprávění chápat jako vyprávění o Ježíšově zmrtvýchvstání. Právě v něm se protínají všechna starozákonní zaslíbení, orientují se k němu líčení Ježíšova veřejného působení a umožňuje se jím ustanovení církve, skrze niž se Ježíšova dobrá zvěst rozšíří do světa.

⁷¹⁶ Na tento motiv, explicitně vyjádřený či implicitně přítomný, jsme opakovaně poukazovali v celé předchozí kapitole. Viz zejm. Ř 6,4 (4.2.2); 1 K 6,13n (4.2.7); 2 K 13,3n (4.3.4).

⁷¹⁷ Srov. FULLER, Michael E. *The Restoration*, s. 238–239.

⁷¹⁸ Srov. WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 429–431.

6. Vzkříšení ve Skutcích apoštolů, listech a knize Zjevení

Charakteristickým rysem posledního okruhu novozákonních textů, Skutků apoštolů, listů a knihy Zjevení, je skutečnost, že se v nich o předmětu našeho zkoumání hovoří většinou pouze nepřímo. Ježíšovo zmrtvýchvstání se zde opisuje nejčastěji v metaforách a aluzích, zatímco s explicitními výpověďmi se zde setkáváme, s výjimkou knihy Skutků, která cituje či parafrázuje řadu tradičních látek, zcela výjimečně. Lze také říci, že spíše než o události samotné pojednávají tyto spisy hlavně o jejich důsledcích.

Tato specifika uvedených listů a knih souvisí především s jejich žánrem a tematickým zaměřením. Nejde snad o to, že by téma Ježíšova vzkříšení přestávalo být pro církev konce prvním století, kam většinu z těchto pramenů badatelé datují, důležité: i v tomto období je, někdy stále ještě doprovázené očekáváním brzké parusie, základem a úhelným kamenem víry a existence křesťanů. Ježíšův příběh se ale nyní nahlíží z jiných perspektiv a hledají se v něm odpovědi na nové otázky. Ty nově souvisejí s autoritou v církvi, pravověřím či etikou, věřící se ale také například táží po kontinuitě s židovstvím či po tom, jak ve světle křesťanské zvěsti číst hlubší smysl dějin. Aktuálními stále zůstává i řada témat souvisejících s okruhem poslední věci člověka a celého světa.

Rozsáhlejším spisům, v nichž se o Ježíšově vzkříšení hovoří častěji, věnujeme zvláštní podkapitulu. Půjde o Skutky apoštolů (6.1), List Židům (6.2) a knihu Zjevení (6.4). Zbylé kratší texty, v nichž se v té či oné formě zmrtvýchvstání také zmiňuje – katolické listy – představíme v rámci společné kapitoly 6.3.

6.1. Skutky apoštolů

Ačkoliv kniha Skutků bývá v biblistických pracích představována společně s první částí lukášovského diptychu, s Lukášovým evangeliem, s ohledem na rozsah látek, které z ní budeme představovat, jí věnujeme samostatný oddíl. Motiv Ježíšova vzkříšení z mrtvých se zde vyskytuje relativně často a představuje jedno z klíčových témat vyprávění. Coby programový spis rané církve Skutky apoštolů ukazují, že téma hrálo ve víře a misii prvních generací křesťanů zásadní roli. Jednotlivá vyprávění, v nichž se propojuje paměť

o Ježíšově působení s přítomností, nám poskytují cenný vhled do toho, jak zvěst o zmrtvýchvstání formovala teologické seberechopení církve.¹

Řeč o Ježíšově zmrtvýchvstání se v knize Skutků vyznačuje dvěma hlavními charakteristikami. Za první, hovoří se zde o něm takřka výhradně z hlediska jeho dějinně-spásného významu. Usilují-li evangelia, jak bylo konstatováno v závěru předchozí kapitoly, především o poskytnutí interpretačního rámce, který by čtenáři umožnil nahlédnout spásný rozměr události, kniha Skutků na tento její spásný rozměr upíná hlavní pozornost. Podobný zájem jsme pozorovali i u pavlovských listů.² Lukáš opakovaně představuje Ježíšovo vzkříšení jako klíčovou a zároveň integrální součást dějin spásy, která byla ohlašována v prorocích a starozákonních zaslíbeních, a propojuje ji také s motivem ustanovení Božího království (1,7nn).³ Druhého z výrazných momentů řeči Skutků o vzkříšení jsme si všimli již v Lukášově evangeliu, ale také v dalších novozákonních textech: příchod spásy, který se Ježíšovým vzkříšením předznačuje, se anticipuje v současnosti. Příslib všeobecného vzkříšení zůstává věcí budoucnosti (4,2; 17,31; 23,6; 24,15.21), avšak Boží spása je činná již nyní. Nejde pouze o jednotlivé zázraky a mocné činy,⁴ ale lze ji rozpoznat i tehdy, když se hovoří o odpuštění hříchů⁵ či obnově Izraele.⁶

Jde-li o jazyk výpovědi o vzkříšení, podobně jako ve svém evangeliu nespátřuje Lukáš ani v knize Skutků rozdíl mezi slovesy ἐγείρω a ἀνίστημι, ani mezi slovesnými rody, v nichž tato slovesa používá.⁷ Určitou výjimku může představovat blok výpovědi od počátku textu po verš 10,40, kde Ježíš vystupuje vždy v trpné roli – tam jde vždy vzkříšen Bohem. I v rámci tohoto bloku se nicméně používají obě slovesa.⁸ Obecně je v knize Skutků vzkříšení jak aktem Boha, tak samotného Ježíše. Některá z míst, v nichž

¹ Srov. CROWE, Brandon D. *The Hope of Israel: The Resurrection of Christ in the Acts of the Apostles*. Grand Rapids: Baker Academic, 2020. S. 4.

² Viz WRIGHT, T.: *The Resurrection*, s. 457.

³ Srov. CROWE, Brandon D. *The Hope*, s. 16–17. S touto tematikou úzce souvisí výpovědi o Ježíšově vyvýšení (2,33 – 6.1.1; 3,15 – 6.1.2), ustanovujícího Ježíše za panovníka vládnoucího svrchovanou mocí (3,26; 4,2.10nn – 6.1.3). Téma také v knize rezonuje v rámci motivů slávy (2,33 – 6.1.1; 7,55; 22,11) a nutnosti obrácení, pokání (2,38; 3,19.23.26; 5,31 – 6.1.4; 8,22; 11,18; 17,30 – 6.1.7; 20,21; 26,20).

⁴ 3,1–11; 5,12–16; 9,33n; 9,36–41; 12,7–17; 12,21nn; 13,6–11; 14,8nn; 16,16nn; 16,25n; 19,11n; 20,9–12; 28,3–9.

⁵ 2,38; 3,19; 10,43; 13,38n; 22,16; 26,18.

⁶ 1,3.6; 3,21; 8,12; 19,8; 28,23.31.

⁷ MARSHALL, I. Howard. The Resurrection in the Acts of the Apostles. In GASQUE, W. Ward – MARTIN, Ralph P. (ed.). *Apostolic History and the Gospel. Biblical and Historical Essays Presented to F. F. Bruce*. Exeter: The Paternoster Press, 1970, s. 101–103.

⁸ Sloveso ἀνίστημι, popř. podstatné jméno ἀνάστασις – 1,22; 2,24.31.32; 4,2.33; 9,41; ἐγείρω – 3,15; 4,10; 5,30; 10,40. Některé další souvislosti jazyka vzkříšení v knize Skutků viz v WILSON, Sarah Hinlicky. *The Verbs*, s. 3.

se vzkříšení zmiňuje explicitně – 2,23n (6.1.1); 3,15 (6.1.2); 10,39nn (6.1.5); 13,33 (6.1.6); 25,19 – sledují svou strukturou více či méně přesně schéma raných církevních formulí.

Detailněji nyní představíme látky, v nichž se hovoří o Ježíšově vzkříšení v užším smyslu: jedná se o promluvy apoštolů Petra (6.1.1–6.1.5) a Pavla (6.1.6–6.1.7). Závěrečný bod podkapitoly přehledově zmíní základní rysy dalších výpovědí, v nichž se motiv vyskytuje pouze v rámci stručné zmínky, anebo se o vzkříšení hovoří v širším smyslu.

6.1.1. Sk 2,22nn.32n

<p>22 Ἄνδρες Ἰσραηλῖται, ἀκούσατε τοὺς λόγους τούτους: Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον, ἄνδρα ἀποδεδειγμένον ἀπὸ τοῦ θεοῦ εἰς ὑμᾶς δυνάμεσι καὶ τέρασι καὶ σημείοις οἷς ἐποίησεν δι' αὐτοῦ ὁ θεὸς ἐν μέσῳ ὑμῶν, καθὼς αὐτοὶ οἴδατε,</p>	<p>22 Muži izraelští, slyšte tato slova: Ježíše Nazaretského, muže dosvědčeného vám od Boha mocnými činy, divy a znameními, které Bůh uprostřed vás skrze něho učinil, jak sami víte,</p>
<p>23 τοῦτον τῇ ὀρισμένη βουλῇ καὶ προηνώσει τοῦ θεοῦ ἔκδοτον διὰ χειρὸς ἀνόμων προσπήζαντες ἀνείλατε,</p>	<p>23 tohoto muže, vydaného podle ustanoveného úradku a předzvěděni Božího, jste skrze ruce bezbožníků přibili [na kříž] a odstranili.</p>
<p>24 ὃν ὁ θεὸς ἀνέστησεν λύσας τὰς ὀδῖνας τοῦ θανάτου, καθότι οὐκ ἦν δυνατὸν κρατεῖσθαι αὐτὸν ὑπ' αὐτοῦ:</p> <p>...</p>	<p>24 Ale Bůh ho vzkřísil, zprostitv ho bolesti smrti, protože nebylo možné, aby byl od ní držen.</p> <p>...</p>
<p>32 τοῦτον τὸν Ἰησοῦν ἀνέστησεν ὁ θεός, οὗ πάντες ἡμεῖς ἐσμεν μάρτυρες.</p>	<p>32 Tohoto Ježíše Bůh vzkřísil a my všichni jsme toho svědky.</p>
<p>33 τῇ δεξιᾷ οὖν τοῦ θεοῦ ὑψωθεὶς τὴν τε ἐπαγγελίαν τοῦ πνεύματος τοῦ ἁγίου λαβὼν παρὰ τοῦ πατρὸς ἐξέχεεν τοῦτο ὃ ὑμεῖς [καὶ] βλέπετε καὶ ἀκούετε.</p>	<p>33 Když byl tedy vyvýšen pravicí Boží a přijal od Otce zaslíbeného Ducha Svatého, vylil ho, což vy nyní vidíte a slyšíte.⁹</p>

S řečí o Ježíšově zmrtvýchvstání se poprvé setkáváme již v rámci druhé kapitoly knihy Skutků. Jak naznačuje rozsah, zaměření i míra provázanosti této kapitoly s předchozím

⁹ ČSP původně – „... vylil to, co vy nyní vidíte i slyšíte“.

vyprávěním, představuje v ní Lukáš jeden z vrcholů celého svého diptychu. V naší perikopě nacházíme jednu ze tří klíčových řečí celého spisu, a někteří badatelé dokonce hovoří o jejím zvláštním významu v rámci celého Nového zákona.¹⁰ Pro naši studii má oddíl zvláštní význam zejména pro svou orientaci k oblasti posledních věcí. Není náhodné, že výpovědi o Ježíšově vzkříšení v něm zaujímají ústřední pozici: představují se zde jako zásadní události v dějinách spásy, jimiž se zahajuje nová éra dějin. Abychom je mohli prozkoumat v tomto světle, je třeba nejprve představit širší kontext celé druhé kapitoly.

Dějově tento oddíl navazuje na vyprávění o Ježíšově nanebevzetí a ustanovení kruhu Dvanácti. Má relativně jasnou a přehlednou strukturu. Učedníkům je seslán Duch, který je vybaví pro misi ke všem národům,¹¹ čímž se uskutečňuje příslib, který budoucí apoštolové obdrželi od zmrtvýchvstalého Ježíše před jeho nanebevstoupením v L 24,49 a Sk 1,8.¹² K události dochází v Jeruzalémě v den Letnic (2,1–13) a navazuje na ni Petrova misijní řeč (2,14–36) doplněná o reakci jeho posluchačů (2,37–41).¹³ Darem Ducha se naplňuje Ježíšova mesiášská mise (L 3,15nn; 24,47nn; Sk 1,4n; srov. L 3,21n; 4,16–30) a přibližuje všeobecná spása.

Napříč celou druhou kapitolou Lukáš vykresluje znaky postupného naplňování událostí doprovázejících příchod konce dějin. Užívá starozákonní motivy hluku, větru,

¹⁰ I další nosné perikopy knihy vyznačují promluvy: promluva Pavla v Pisidské Antiochii (13,16–41 – 6.1.6) a Cesareji před Herodem Agrippou II. (27,2–23 – 6.1.8). Viz CROWE, Brandon D. *The Hope*, s. 16–17.

¹¹ Tento motiv „vybavenosti Duchem“ prochází celým Lukášovým vyprávěním – v obdobném smyslu se užívá např. v Sk 4,8 (6.1.3); 4,31; 5,3; 6,3.5 aj. Viz PELIKAN, Jaroslav. *Acts*. Grand Rapids: Brazos Press, 2005. S. 49. Přítomen se zdá být i v Ef 4,7n a v určitých obrysech i v J 20; Lukáš Ducha nicméně přislíbujícím obecně každému, kdo přijme Krista (Sk 2,38; podobně ale také patrně již Pavel v Ga 4,6). Srov. PERVO, Richard I. *Acts: a commentary*. Minneapolis: Fortress Press, 2009. S. 70–71. K rozsáhle diskutované otázce intertextuality celé scény seslání Ducha viz KEENER, Craig S. *Acts: An Exegetical Commentary: Introduction and 1:1-2:47*. Grand Rapids: Baker Academics, 2012. S. 789–794; CONZELMANN, Hans – EPP, Eldon Jay (ed.). *Acts of the Apostles: A Commentary on the Acts of the Apostles*. Philadelphia: Fortress Press, 1987. S. 15–16. Řeč v různých jazycích v tomto oddíle chápe většina komentátorů symbolicky. Na rozdíl od mluvení v jazycích, o kterém se zmiňuje Pavel v 1 K 12; 14, jde zde spíše o obraz vybavenosti církve k celosvětové misii. BARRETT, Charles Kingsley. *Acts 1-14, A Critical and Exegetical Commentary on the Acts of the Apostles*. Edinburgh: T&T Clark, 1994. S. 139.

¹² Souvislost obou scén naznačuje i přítomnost podobných motivů – jedná se o neobvyklé či nadpřirozené úkazy, odkaz k prorokům a jejich naplnění, přítomnost galilejských učedníků u významných událostí v Judsku, umístění apoštolů do hlavní role celého vyprávění. Srov. BOCK, Darel L. *Acts*. Grand Rapids: Baker Academic, 2007. S. 92.

¹³ Někteří badatelé scénu uzavírají již čtyřicátým veršem a shrnují v. 41 čtou buďto zvlášť, popř. jej spojují s dodatkem v. 42–47 o životě komunity apoštolů podle ideálů Božího království (srov. 1,6nn). Takto např. CONZELMANN, Hans – EPP, Eldon Jay (ed.). *Acts*, s. 13; TALBERT, Charles H. *Reading Acts: A Literary and Theological Commentary on the Acts of the Apostles*. Macon: Smyth & Helwys Publishing, 2005. S. 23.

ohně či mluvení v jazycích (2,1–4)¹⁴ a řadu obrátů a figur charakteristických pro řeč proroků či líčení důležitých událostí v dějinách spásy;¹⁵ připomíná mocné činy, divy a znamení, které doprovázely Ježíšovo působení (srov. L 4,16–19; Sk 10,37n).¹⁶ Eschatologickou orientací se vyznačuje i řada textů, k nimž se Lukáš, ať již explicitně (2,17–21.39 – Jl 3,1–5; 2,25–28 – Ž 16,8–11; 2,30 – Ž 132,11; 2,34n – Ž 110,1) či pouze nepřímo,¹⁷ odvolává. A toto zaměření je vlastní i předlohám ústředního motivu perikopy, seslání ohnivých jazyků (Sk 2,1–4):¹⁸ scéně oživení suchých kostí životodárným větrem Hospodinova dechu z Ez 37, popř. pádu Babelu (Gn 11,1–9) či zjevení desatera Božích příkázání Mojžíšovi na Sinaji (Ex 19,16–19).¹⁹ Ačkoliv tyto příběhy o posledních věcech patrně původně nevypovídaly, některými Lukášovými současníky byly čteny právě v této perspektivě.²⁰ Ve verši 2,17 potom Lukáš hovoří o konci dějin přímo. Obrat ἐν ταῖς

¹⁴ Oheň ve Starém zákoně doprovází kromě řady teofanických scén (Ex 3,2; 19,18; Dt 4,12.15.24; 1 K 18,38; Žd 12,29) i motivy eschatologického soudu – viz např. Iz 26,11; 66,15n.24. Lukáš jej v tomto smyslu používá ještě v L 3,16 a patrně také L 12,49n. U proroků se pak v řeči o soudu často objevuje i zmíněný motiv větru, popř. oheň i vítr zároveň: takto např. v Iz 29,6; 30,27n; 40,24; 41,16; Ez 1,4; Jl 2,28nn. Viz dále KEENER, Craig S. *Acts: Volume 1*, s. 804; PERVO, Richard I. *Acts*, s. 62. Eschatologické konotace nacházejí někteří badatelé i u samotného motivu větru, který se v některých starozákonních textech představuje jako životodárný či naopak ničivý Boží dech (Gn 2,7; Jb 27,3; 33,4; resp. 2 S 22,16; Jb 37,10; Ez 13,13). Méně jednoznačně lze se starozákonními texty propojit motiv mluvení v jazycích – z typologického hlediska jde snad o specifický typ prorokování, jak by to i odpovídalo i předloze z Jl 3,1–5; zde by se však jednalo o proroctví zaměřené výslovně k národům. Pasáž vykazuje také určité rysy starozákonní řeči o chvále Boha v naplnění duchem (1 Kr 25,1.3; srov. také např. 1 S 10,5; 2 S 23,3n; 2 Kr 3,15; Ž 46,10 aj.). Detailněji viz KEENER, Craig S. *Acts: Volume 1*, s. 806–824.

¹⁵ Takto již úvodní verš kapitoly – καὶ ἐν τῷ συμπληροῦσθαι τὴν ἡμέραν τῆς πεντηκοστῆς, doslova „když se naplníval den Letnic“ (Sk 2,1): srov. např. Gn 25,24; Lv 8,33; Jr 25,12; u Lukáše takto také v L 9,51. Viz PERVO, Richard I. *Acts*, s. 60. Eschatologický přesah může mít i řecké ὠδίν, „bolest“, „porodní bolest“ (Sk 2,24) – viz další výklad. Dále viz také více o formulaci ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις (Sk 2,17).

¹⁶ Viz BRUCE, Frederick Fyvie. *The Book of Acts*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 1990. S. 123; BOCK, Darell L. *Acts*, s. 119–120.

¹⁷ Viz např.: Sk 2,4 – Ž 16,11 LXX; Nu 11,29; Iz 32,15; 39,29; 44,3; Ez 36,27; Za 12,10; Sk 2,24 – Ž 18,6; Sk 2,33 – Ž 118,16; Sk 2,34a – Ž 110,1.

¹⁸ Navazuje se zde na topos „teofanických bouří“, známý jak v hebrejském, tak i dobovém pohanském prostředí – z biblické tradice viz např. Ex 3,2; 2 S 5,24; Jb 38,1; Ž 29,3–10; 97,2–5; 104,3n; Iz 29,6; 30,27n; 66,15; Ez 1,4. Srov. 2 Te 1,8. Místo lze také spojovat s motivem ohnivého sloupu (Ex 13,21; Nu 14,14 aj.), domu naplněného dýmem (Iz 6,4) a dalšími (Ex 19,18; 1 Kr 19,11n). Viz KEENER, Craig S. *Acts: Volume 1*, s. 801–802. Lukáš zde tedy vykresluje především výjimečnost Božího zjevení, které, tak jako v jeho dalším vyprávění (L 1,11.13–17; 2,9nn; 3,21n; 9,30n; 22,43; 24,4–7; Sk 9,3–6; 10,3–6.10–15; 12,7n; 16,9n; 18,9n; 23,11; 27,23n), doprovázejí viditelná a slyšitelná znamení. Srov. TALBERT, Charles H. *Reading Acts*, s. 23–24.

¹⁹ Mimobiblická literatura ukazuje, že svátek Letnic („týdnů“ – Ex 23,16; Lv 23,15–21; Dt 16,9–12) mohl být v období vzniku Lukášova textu spojován právě s tímto příběhem; nakolik však tato asociace stojí i v pozadí naší perikopy, nelze s jistotou říci. Více o této souvislosti viz v BOCK, Darell L. *Acts*, s. 96–97. Spojoval-li Lukáš skutečně své vyprávění se scénou zjevení na Sinaji, lze předpokládat, že pracoval se symbolikou Ducha coby nového zjevitel Boží vůle, který překonává Zákon. Srov. DUNN, James D. G. *The Acts of the Apostles*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 2016. S. 24. Někteří badatelé nicméně spojitost obou událostí v autorském plánu Lukášova textu spíše odmítají, popř. ji považují problematickou. Viz KEENER, Craig S. *Acts: Volume 1*, s. 807.

²⁰ Detailněji o vztahu k Ez 37 viz KEENER, Craig S. *Acts: Volume 1*, s. 802; ohledně příběhu pádu Babelu viz PERVO, Richard I. *Acts*, s. 59–60. S vypravováním o babylonské věži mohla naši perikopu

ἐσχάταις ἡμέραις, „v posledních dnech“, který typicky doprovázel prorocká zaslíbení národní obnovy (Iz 2,2; Oz 3,5; Mi 4,1; Da 2,28) a dobový judaismus jej četl eschatologicky,²¹ však vztahuje k přítomnosti. Poslední dny nastávají již nyní.²² Davidovo království, jehož návrat je přislíben v úvodu evangelijního vyprávění (L 1,32.69), vstupuje s Ježíšovým vyvýšením „do nové fáze“ (Sk 2,33–36).²³

Jak je to však pro Lukášův text charakteristické, zmínky o eschatologických událostech se v něm nevztahují pouze ke konci dějin, ale i k současnosti, kdy jsou již v určité předzvěsti naplňovány. I v naší kapitole třetí evangelista ohlašuje naplnění předurčeného Božího plánu, realizaci Boží vůle. Hovoří o ní jako o ὀρισμένη βουλή („předem určené rozhodnutí“, „úmysl“, „úradek“) a odvolává se na Boží πρόγνωσις, „předzvědění“ (2,23);²⁴ určité rysy determinismu lze ale zahlédnout i ve způsobu, kterým opisuje Ježíšovo vysvobození z moci smrti (takto ČEP; doslova οὐκ ἦν δυνατὸν κρατεῖσθαι αὐτὸν ὑπ' αὐτοῦ, „nebylo možné, aby byl od ní držen“ – 2,24).

Vlastní zmínky o Ježíšově smrti a vzkříšení se nacházejí ve druhém oddílu kapitoly, Petrově misijní řeči.²⁵ V její první části (v. 14–15) Petr reaguje na údiv židů nad neobvyklými úkazy doprovázejících seslání Ducha, které prezentuje jako znamení a projev Božího působení. Odtud pak plynule přechází k ústřednímu tématu celé své promluvy, naplnění Písem v Ježíšově smrti a vzkříšení. Na základě citátů z Písem dokládá, že Ježíš je Mesiáš a Pán a vládne na Davidově trůnu po Boží pravici (v. 16–36), a že k seslání Božího Ducha došlo na základě jeho vyvýšení. Zaslíbení, která se naplňují v příchodu tohoto Mesiáše, mají univerzální dosah (v. 39), vyžadují však obrácení a přijetí křtu na odpuštění hříchů (v. 38).

spojovat představa obnovy idealizované všelidské jednoty. Podobnými rysy se ale vyznačuje např. i výpověď Iz 66,18, kterou navíc s naší perikopou spojuje i přítomnost motivu ohně, nebo misijní obraz šíření zvěsti o spáse a pokoji z Iz 52,7.

²¹ Viz KEENER, Craig S. *Acts: Volume 1*, s. 801–802.

²² Srov. 1 J 2,18; 1 Pt 1,20; Žd 1,2; 9,26.

²³ Tak jako bylo ve Starém zákoně závěrečné období dějin spojováno s odpadnutím a nevěností, popř. zjevením Hospodinovy moci (Jr 23,20; 30,24; Ez 38,16; Da 10,14), chápe a prožívá je i raná církev jako čas odpadnutí a utrpení (Mt 24,10nn; 1 Tm 4,1; 2 Tm 3,1; 2 Pt 3,3; Ju 1,18 aj.). Srov. KEENER, Craig S. *Acts: Volume 1*, s. 878; viz také MACARTHUR, John. *Acts 1-12*. Chicago: Moody Publishers, 1994. S. 53.

²⁴ Lukáš takto hovoří o Božím plánu, nevyhnutelnosti realizace předem určených dějin spásy, na který jsme poukazovali v rámci výkladu k jeho evangeliu (viz užití slovesa δεῖ). Významově blízké ὀρίζω (a související προοράω) používá jinak v souvislosti s odhodláním dovršit Ježíšovu vykupitelskou misi (L 22,22; Sk 4,28) a svědčit o jeho oslavení (Sk 10,42; 17,31). Podobně se k realizaci spásného Božího plánu vztahuje také sloveso βουλή (L 7,30; Sk 13,36; 20,27). Viz dále KEENER, Craig S. *Acts: Volume 1*, s. 926–927. Srov. také BARRETT, Charles Kingsley. *Acts 1-14*, s. 142–143.

²⁵ Další řeči viz v 3,11 – 4,4; 4,8–12; 5,29–32; 10,34–43.

Látku Petrovy řeči badatelé člení různými způsoby. Nejčastěji při tom pracují s tematickými milníky, které v ní vyznačují citace starozákonních proroctví²⁶ či christologické výpovědi,²⁷ někdy ale strukturu promluvy rekonstruují s poukazem na výrazné narativní přechody či tematické chiasmy.²⁸ Ať je však již materiál dělen jakkoliv, je zřetelné, že obě výpovědi o Ježíšově vzkříšení (v. 24, 32) mají v rámci celku odlišnou funkci.²⁹ Zatímco první završuje oddíl ohlašující naplnění Joelova proroctví z Jl 3,1–5 (v. 22–24), dokládá se primárně druhou tvrzení z v. 25, podle kterého se zaslíbení z Ž 16,8–11 vztahuje k Ježíši (v. 29–32). V první výpovědi se má ukázat, že Duch, který právě sestoupil na učedníky, je Duchem eschatologického, mesiášského času, ve druhé se dokládá, že Ježíš je Davidovým potomkem, který má zdědit království. Dar Ducha je představen jako dar Ježíše, který vystoupil na nebesa.³⁰

O vzkříšení se na obou místech také hovoří v odlišných kontextech. V prvním (v. 22–24) rozeznáváme klasické kerygmatické schéma Ježíšovo jméno – skutky – smrt – vzkříšení,³¹ v němž nicméně Lukáš nahrazuje obraty svého typického slovníku tvary, které ve svém textu doposud nepoužíval (ἀποδεδειγμένον, v. 22 – akuzativ pasivního participia ve smyslu „učinil“, „ustanovil“, „prokázal“; ἔκδοτον, v. 23 – akuzativ od „vydaný“, „vystavený něčemu zlému“; προσπήξαντες, v. 23 – participium ve smyslu „přibíli“).³² Hlavní pozornost se zde upíná k Božímu jednání: všechny tři verše jsou koncipovány jako výpověď o tom, co Bůh, zmiňovaný vždy na počátku věty, činí skrze Ježíše v dějinách spásy. Tímto zájmem je určena i kompozice vlastní výpovědi o Ježíšově vzkříšení. Formulace „Bůh jej vzkřísil“, ὁ ὁ θεὸς ἀνέστησεν – v. 24, představuje Boha jako toho, kdo zde jedná a vysvobozuje. Schéma Lukáš v celé perikopě uchovává i za cenu určitých stylistických nešikovností³³ a skutečnosti, že je zde nucen Ježíše postavit do trpné role. A zájem o Boží jednání se odráží i v řeči o Ježíšově vyvýšení, který

²⁶ V. 14–21, 22–32, 33–36.

²⁷ V. 14–21, 22–23, 24–32, 33–35, 36. K těmto způsobům dělení perikopy viz více v SCHNABEL, Eckhard E. *Acts*. Grand Rapids: Zondervan, 2012. S. 133.

²⁸ V. 14, 22, 29, 37. K tomuto dělení a problematice struktury obecně viz více v KEENER, Craig S. *Acts: Volume 1*, s. 801–865.

²⁹ V zásadě ojedinělými jsou pokusy obě látky propojit v rámci jediného, christologicky zaměřeného celku. Takto např. HORTON, Stanley M. *Acts* [e-book]. Springfield: Logos press, 2001. Oddíl „5. Peter Manifests The Gift Of Prophecy“.

³⁰ Argumentaci viz detailněji v CROWE, Brandon D. *The Hope*, s. 26–27.

³¹ Viz CONZELMANN, Hans – EPP, Eldon Jay (ed.). *Acts*, s. 13.

³² Ἀποδείκνυμι, ἔκδοτος, προσπήγνυμι. In TICHÝ, Ladislav. *Slovník*. Richard Pervo tuto skutečnost spojuje se snahou o zachování zvukomalebnosti, kterou se oddíl vyznačuje již od svého počátku v 22. verši, popř. úsilím o jeho přiblížení stylistice antických promluv. Viz PERVO, Richard I. *Acts*, s. 80. Srov. s jazykem, který Lukáš používá v oddílech 5.3.2 a 5.3.4.

³³ Viz BARRETT, Charles Kingsley. *Acts 1-14*, s. 143.

má zdánlivě adopcionistické rysy.³⁴ Odvolávka k Ježíši (v akuzativu Ἰησοῦν τὸν Ναζωραῖον³⁵) jako k ἀνὴρ, muži,³⁶ nemá v systematizujícím smyslu poukazovat na jeho odlišný status před vzkříšením a po vzkříšení, ale sleduje prostě jeho příběh z perspektivy postupné realizace spásného dějinného plánu. Podobně jako v christologickém hymnu z Fp 2,6–11 (4.3.5) se zde chce, bez spekulací o různých mechanismech odměny či determinismu, prostě říci, že Bůh neponechal Ježíšovu smrt na kříži bez odezvy.³⁷ Jeho zmrtvýchvstání konečně také ve 24. verši Lukáš opisuje poetickým obrazem o vytržení – sloveso λύω, „uvolnění“, „rozvázání“, ale i „osvobození“³⁸ – z bolesti a smrti (popř. vlády podsvětí). Tuto metaforu, inspirovanou nejspíše Ž 18,6,³⁹ chápou někteří badatelé v rozšířeném smyslu jako výpověď o smrti jako takové, smrti coby teologickém fenoménu. Je porážena, Ježíš definitivně zlomil její moc.⁴⁰ Ještě jiní badatelé zdůrazňují skutečnost, že řecké ὄδις, bolest, se v někdy v novozákonní tradici používalo v užším smyslu porodních bolestí (Mk 13,8; Mt 24,8; 1 Te 5,3) a celý verš tedy čtou jako výpověď o ukončení porodních bolestí nového věku.⁴¹

Na druhém z výše uvedených míst se vedle vzkříšení hovoří také o Ježíšově vyvýšení. Lukáš tím míní nanebevzetí, které popisoval v L 24,51 a Sk 1,9.⁴² Důvod, proč zde zmiňuje oba motivy, není zcela jasný. Podle některých badatelů zde chce prostě vyjmenovat všechny klíčové události křesťanské zvěsti – má mu jít takříkajíc o kompletnost.⁴³ Motiv vyvýšení (sloveso ὑψώω), se kterým jsme se setkali vícekrát

³⁴ K problematice adopcionistické christologie v knize Skutků viz BOCK, Darell L. *Acts*, s. 36; KEENER, Craig S. *Acts: Volume 1*, s. 252, 924, 964.

³⁵ Tento přídomek (česky také „Nazorejský“), užívaný i v řadě dalších míst knihy Skutků (3,6; 4,10; 6,14; 22,8; 26,9) a dalších míst Nového zákona (Mt 2,23; 26,71; L 18,5.7.37; J 19,19) zde patrně nepoukazuje na Ježíšův pozemský původ, jak se domnívali někteří badatelé, ale používá se prostě jako synonymum jinak častějšího a přirozenějšího Ναζαρηός. Viz BRUCE, Frederick Fyvie. *The Book of Acts*, s. 122.

³⁶ Ani zde z textu jasně neplyne, že jde o odkaz k Ježíšově pozemskému původu – označením Ježíše jako muže (akuzativ ἄνδρα) může Lukáš zdůrazňovat spojitost mezi Ježíšem a jeho posluchači, které také oslovuje jako muže, ἄνδρες. Srov. KEENER, Craig S. *Acts: Volume 1*, s. 924.

³⁷ Srov. PERVO, Richard I. *Acts*, s. 80–81.

³⁸ Stylistická zvláštnost „rozvazování“ či „uvolňování“ „bolesti pekla“, jak doslova stojí v řeckém textu, je v bádání vysvětlována různě. Často se toto netradiční spojení dává do souvislosti se skutečností, že v septuagintním překladu žalmů, z něhož Lukáš čerpal, se řecké ὄδις používalo jako ekvivalent pro hebrejské לבן, které mohlo podle vokalizace znamenat jak „bolesti“, tak také „provazy“. Detailněji viz KEENER, Craig S. *Acts: Volume 1*, s. 943–944.

³⁹ Srov. také Ž 16,8–11, 116,3; 2 S 22,6.

⁴⁰ Viz BARRETT, Charles Kingsley. *Acts 1–14*, s. 143–144.

⁴¹ Srov. PERVO, Richard I. *Acts*, s. 82.

⁴² Viz 5.5.4.

⁴³ Viz CONZELMANN, Hans – EPP, Eldon Jay (ed.). *Acts*, s. 21. Pervo v dvojverší 32–33 rozpoznává rozpracovanou podobu křesťanského kréda. Vzkříšení, oslavení či vyvýšení, uvedení po Boží pravici a seslání Ducha se zde představují jako navzájem odlišené události, již ale, podle tohoto autora, „nikoliv bez určitého [vzájemného] propojení“. Srov. PERVO, Richard I. *Acts*, s. 83.

u Pavla i v další novozákonních textech,⁴⁴ zde čtou někteří komentátoři také v souvislosti s tématem Davidova následnictví (2,25–31). Ježíš, který je představován jako Davidův potomek a nástupce, je společně s uvedením do slávy také intronizován.⁴⁵ Jindy se ale v celé pasáži, kde se kromě zmíněného vyvýšení hovoří také o Ježíšově přijetí Božího Ducha, rozpoznává argumentační půda pro klíčový moment celé Petrovy řeči, že totiž Duch, kterého právě učedníci obdrželi, je darem samotného Ježíše (33c). Ježíš vykonává to, co bylo vyhrazeno Hospodinu (Jl 3,1n), přiznává se mu role prostředníka Boží spásy. A jak vyplývá z obrazu uvedení na místo po Boží pravici (τῆ δεξιᾷ οὖν τοῦ θεοῦ ὑψωθεὶς – „byl vyvýšen na pravici Boží/pravicí Boží“ (v. 33;⁴⁶ srov. Ž 110,1),⁴⁷ je toto jeho prostřednictví privilegované, čestné. Nezdůrazňuje se v něm podřízenost, ale naopak moment výjimečné blízkosti Bohu. Výpověď o seslání Ducha zároveň dokládá Ježíšovo mesiášství: je to právě Ježíš, skrze něhož bude v posledních dnech (2,17 – Jl 3,1n) obnoven Izrael a svět dojde záchrany.⁴⁸ Avšak ani zde se celková dikce neodchýlí od schématu, v němž hlavní role připadá Bohu. Ježíšovo vzkříšení je opět Jeho činností. Je to Bůh, kdo Ježíše vzkřísil z mrtvých (... Ἰησοῦν ἀνέστησεν ὁ θεός – v. 32), a apoštolové zde vystupují jako μάρτυρες, svědci. Mohou jimi být jak v intuitivním smyslu, pokud jde o potvrzení faktičnosti události vzkříšení (v. 32), tak ale i v hlubším významu tohoto slova, protože nyní, při seslání Ducha (v. 33), mohli zakusit mimořádné Boží působení i sami na sobě.⁴⁹

6.1.2. Sk 3,14n

14 ὑμεῖς δὲ τὸν ἅγιον καὶ δίκαιον
ἠρνήσασθε, καὶ ἠτήσασθε ἄνδρα
φονέα χαρισθῆναι ὑμῖν,

14 *Svatého a Spravedlivého jste
se zřekli a vyžádali jste si, aby
vám byl darován muž vrah.*

⁴⁴ Fp 2,6–11 (4.3.5); 1 Tm 3,16 (4.3.6); srov. také Ř 1,3n (4.3.1); Ř 8,34 (4.2.5); Ef 1,20 (4.2.15); Ef 4,10.

⁴⁵ Viz KEENER, Craig S. *Acts: Volume 1*, s. 956. Symboliku přijetí Ducha lze spojovat v širším kontextu perikopy i se scénou zjevení na Sinaji – srov. s Nu 11,29 či Ž 68,18. Tyto souvislosti jsou však spíše nepřímé a zřejmě i Lukášem nezamýšlené. Viz BOCK, Darell L. *Acts*, s. 131–132.

⁴⁶ Skutečnost, že v dativním tvaru zde může Boží pravice vystupovat jak jako určení místa (dativus loci), tak prostředek činnosti (dativus instrumentalis), na základní výpovědi perikopy příliš nemění. Třebaže první z uvedených způsobů čtení to ukazuje výrazněji, v obou případech se Ježíš představuje jako někdo, vůči komu Bůh projevuje zcela mimořádnou náklonnost. Viz BARRETT, Charles Kingsley. *Acts 1-14*, s. 149.

⁴⁷ Po Boží pravici staví oslaveného Ježíše i řada dalších novozákonních textů – kromě lukášovských (L 20,42; 22,69; Sk 5,31 – 6.1.4; 7,55n) viz také Mk 12,36; 16,19; 14,62; Žd 1,3.13; 8,1; 10,12; 12,2 (6.2.2); 1 Pt 3,22 (6.3.3), viz také pozn. 120 ve čtvrté kapitole. Pravice je obecně čestným místem již ve Starém zákoně – viz 1 Kr 2,19; 1 Pa 6,24; Neh 8,4; hovoří se tam také již přímo o pravici Boží (Ex 15,6; Ž 18,36; 44,3; 98,1 aj.). Detailněji viz KEENER, Craig S. *Acts: Volume 1*, s. 947–948, 956.

⁴⁸ Srov. BOCK, Darell L. *Acts*, s. 130–131.

⁴⁹ Viz KEENER, Craig S. *Acts: Volume 1*, s. 955.

15 τὸν δὲ ἀρχηγὸν τῆς ζωῆς
ἀπεκτείνατε, ὃν ὁ θεὸς ἤγειρεν ἐκ
νεκρῶν, οὗ ἡμεῖς μάρτυρές ἐσμεν.

15 *Zabili jste Původce života,
kterého Bůh vzkřísil z mrtvých;
my jsme toho svědky.*

Ježíšovo vzkříšení zmiňuje také druhá (3,11–26) z rozsáhlých úvodních řečí knihy Skutků. Lukáš ji opět nechává pronášet Petra, tentokrát však ústy prvního z apoštolů hovoří především o christologii.⁵⁰ Pomocí titulů „služebník“ (v. 13), „Svatý a Spravedlivý“ (v. 14), „Původce života“ (v. 15), či opisů prorok podobný Mojžíši (v. 22), semeno Abrahamovo (v. 25), objasňuje význam Ježíšova života, smrti a vzkříšení.⁵¹ Současně má ale celá promluva eschatologický charakter. Ve v. 19–21 se v ní připomíná očekávání druhého Ježíšova příchodu a přítomnost se vykresluje jako mezičas mezi význačnými dějinně spásnými milníky: Ježíšovým vyvýšením v minulosti a jeho slavnou parusí v budoucnosti. Hovoří se o příchodu konce věků, zaslíbených požehnání a novém stvoření, jehož je Ježíšovo vzkříšení počátkem (v. 22–26).⁵² Hlavním úkolem člověka v tomto období je uvěřit v Ježíše jako mesiánského Božího služebníka a přijmout zvěst o odpuštění hříchů. Ježíš je králem, který obnoví Izrael; avšak národ, který jej odmítl, způsobil, že je tato obnova oddálena. Tak jak o tom hovoří Pavel (viz např. Ř 11), je také podle Lukáše nutné před slavným Ježíšovým příchodem nejprve rozšířit dobrou zvěst do celého světa (v. 19–20, srov. 1,6nn)⁵³ a provinilý lid musí činit pokání (v. 19, 23, 26). Moc království, jak dokládá předcházející scéna uzdravení chromého (v. 1–10), nicméně reálně působí již nyní.⁵⁴

Obsahově vychází celá Petrova řeč právě z této scény uzdravení. Vše, co Petr pronáší, je jejím široce rozpracovaným komentářem a objasněním: výpovědi o Ježíšově vydání, smrti a vzkříšení vysvětlují, proč mohl chromý člověk vstát. Klíčové milníky Ježíšova příběhu mají vyznačovat počátek eschatologického završení dějin, při němž Bůh, jak se očekávalo, bude aktivně jednat ve prospěch svého lidu. Uzdravení nemocného je tedy Božím zásahem. Tento moment Lukáš rozvíjí hlavně v první části řeči (v. 13–16), zatímco ve druhé (v. 17–25) se soustředí spíše na zasazení Ježíšova příběhu do starozákonního

⁵⁰ Srov. BOCK, Darel L. *Acts*, s. 165.

⁵¹ Srov. SCHNABEL, Eckhard E. *Acts*, s. 204.

⁵² Ve v. 21 se hovoří o Ježíšově pobytu v nebi až do doby všeobecné obnovy – ἄχρι χρόνων ἀποκαταστάσεως. Lukáš zde zřejmě odkazuje k představě nového stvoření, všeobecné obnovy světa zasaženého hříchem, jejímž je Ježíšovo vzkříšení předobrazem a prvním projevem. Viz CROWE, Brandon D. *The Hope*, s. 34–35.

⁵³ Srov. KEENER, Craig S. *Acts: An Exegetical Commentary: Volume 2: 3:1-14:28*. Grand Rapids: Baker Academics, 2013. S. 1076.

⁵⁴ Srov. BARRETT, Charles Kingsley. *Acts 1-14*, s. 191.

rámce a vykreslení důsledků, které tento příběh má pro jeho posluchače.⁵⁵ V části 13b–15 nacházejí někteří badatelé stopy tradičního materiálu, popř. raně církevních kerygmatických formulí.⁵⁶ O přítomnosti tradičních látek se zde uvažuje i vzhledem ke skutečnosti, že řeč o služebnickově utrpení a ospravedlnění ještě postrádá jakýkoliv náznak teologického rozpracování (např. v rámci motivů usmíření či zadostiučinění), které jinak u Lukáše vidíme např. v L 22,19n či L 22,27.⁵⁷ Avšak pro podobné závěry se tato indicie nezdá být dostatečně průkazná.⁵⁸

Hlavním argumentačním východiskem prvního oddílu v. 13–16 je výpověď, že Bůh oslavil Ježíše (v. 13a). Skrze Ježíše a ve víře v Ježíše působí Boží moc, která dokáže uzdravit chromého (v. 16). Tuto skutečnost Lukáš dále rozvíjí v rámci dvojverší 14–15, v němž chce v rámci série dichotomií svatosti a ničemnosti, lidského vydání a Boží obhajoby, života a smrti, zabití a vzkříšení, vykreslit výjimečný Ježíšův status kontrastující s lidským hříchem a nevědomostí (v. 17).⁵⁹ Tyto výroky je ovšem třeba číst ve světle ještě další význačné výpovědi, inkuzivně opakované v rámci v. 13 a 36: Ježíš je Božím služebníkem. Právě v tomto světle dochází své význačné role v dějinách spásy. Jde přitom o služebnictví zcela specifické, naplňující rysy postavy Hospodinova spravedlivého (παῖς) z Iz 53:⁶⁰ coby tento služebník Ježíš trpí, jako takového jej Bůh oslavuje (slov. δοξάζω – v. 13; srov. Iz 53,12). Titul služebníka je navíc davidovským titulem (L 1,69; Sk 4,25). Davidovo království je věčné a vzkříšený Ježíš, který již neumírá, je jeho věčným panovníkem.⁶¹ Lukáš zde také patrně pracuje s koncepcí Božího služebnictví vztaženému k celému Izraeli.⁶² Národ podle něj v této roli selhal

⁵⁵ Detailněji k otázkám struktury textu viz SCHNABEL, Eckhard E. *Acts*, s. 204–205.

⁵⁶ Celek je propojen vztažnými zájmeny, jak je to pro tento druh látek typické. Stylisticky mu také odpovídá užití sloves παραδίδομι (zde „vydat“) a ἀρνέομαι („zapřít“, „zřeknout se“). Srov. CONZELMANN, Hans – EPP, Eldon Jay (ed.). *Acts*, s. 28.

⁵⁷ V rámci celého Nového zákona viz také Mk 10,45; Ř 4,24n (4.2.1); 1 Pt 2,22–25. Více k této argumentaci viz v DUNN, James D. G. *The Acts of the Apostles*, s. 44.

⁵⁸ Detailněji viz BARRETT, Charles Kingsley. *Acts 1–14*, s. 198.

⁵⁹ Srov. tamtéž s. 197; SCHNABEL, Eckhard E. *Acts*, s. 209.

⁶⁰ V tomto smyslu také s 4,27; 8,32n. Lukáš se zdá Ježíše spojovat s postavou Hospodinova služebníka i pomocí dalších, jemnějších náznaků: viz L 3,22; 9,35 – Iz 42,1; L 22,37 – Iz 53,12 aj. Srov. BRUCE, Frederick Fyvie. *The Book of Acts*, s. 139–140; KEENER, Craig S. *Acts: Volume 2*, s. 1084. Svůj význam může hrát i skutečnost, že asociace obou postav se v biblických textech vyskytuje v souvislosti s apoštolem Petrem, jeho řečí a teologií (srov. 1 Pt 2,22.24.25). Nelze ovšem vyloučit ani možnost, že Lukáš nechává ve verši rezonovat motiv Božího služebnictví, který se na obecnější rovině vztahoval k řadě proroků a velkých postav biblických dějin – k Davidovi, praotcům, popř. celému Izraeli, zejména však k Mojžíšovi (viz např. Nu 12,7; Dt 34,5; Joz 1,1n aj.). Viz blíže včetně odkazů v KEENER, Craig S. *Acts: Volume 2*, s. 1084–1085. Nejde zde však patrně o vztah synovství, na který by řecké παῖς mohlo také poukazovat. Viz BARRETT, Charles Kingsley. *Acts 1–14*, s. 194.

⁶¹ K Ježíšově královskému úřadu se zdá odkazovat i spojení titulů ἄγιος a δίκαιος – Izaiáš takto charakterizuje postavu služebníka-panovníka v Iz 32,1 a Iz 42,1. Viz CROWE, Brandon D. *The Hope*, s. 32.

⁶² Takto např. Iz 41,8nn; Iz 44,1.21; 49,3; srov. Lv 25,42. Viz L 1,54.

(Iz 42,18nn), takže ji Ježíš bere dobrovolně na sebe, a společně s ní na sebe také přijímá odpovědnost a související trest (Iz 53,4–12).⁶³ Jeho oslavení (Iz 52,13) kromě Božího sebeoslavení také předznačuje přinesení světla národům (42,6; 49,6; 52,15) a počátek národní obnovy.

Význam řeči o Ježíšově oslavení se zde do značné míry překrývá s motivem vyvýšení, se kterým jsme se setkali zejména v pavlovských listech⁶⁴ či u Jana.⁶⁵ I zde se jím implicitně míní Ježíšovo vzkříšení⁶⁶ a slavný příchod na konci věků (srov. L 9,26; 21,27), primárně však Lukáš hovoří o změně Ježíšova statusu v Božích očích.⁶⁷ Podobně jako ve výpovědích o vyvýšení po Boží pravici z 2,33 (6.1.1) či 5,31 (6.1.4) jde o obraz prokázání mimořádné cti, zcela převyšující tu, jež Ježíši lidé, kteří se jej zřekli, odepřeli.⁶⁸ Někteří badatelé také čtou výpověď o Ježíšově oslavení v duchu dobové apokalyptiky jako zjevovatelskou: v Ježíšově vzkříšení a nanebevzetí se ukázala marnost lidské slávy,⁶⁹ a naopak vyšla plně najevo Ježíšova sláva vyplývající z jeho identity Božího služebníka.⁷⁰ Ten představuje ambivalentní postavu, jak se naznačuje ve v. 14–15. Coby Mesiáš je Ježíš svatý (ἅγιος) a spravedlivý (δίκαιος – v. 14),⁷¹ prostředkuje život – tedy spásu (v. 15);⁷² provází ho však také zavržení od lidí a podstupuje smrt. Také skutečnost, že Ježíš je vydán místo provinilce (ἀνὴρ φονεύς, doslova „muž vrah“ – v. 14) se zdá být úmyslnou

⁶³ Srov. KEENER, Craig S. *Acts: Volume 2*, s. 1083–1084.

⁶⁴ Fp 2,6–11 (4.3.5); 1 Tm 3,16 (4.3.6); viz také Ř 1,3n (4.3.1); Ř 8,34 (4.2.5); Ef 1,20 (4.2.15).

⁶⁵ Viz zejm. J 3,14n; 8,28; 12,32nn (5.4.2).

⁶⁶ Řeči o Ježíšově oslavení patrně Lukáš nechce, jak se domnívají někteří badatelé, poukázat na právě uskutečněný zázrak, ale spíše na Ježíšovo vzkříšení. Toto čtení lépe odpovídá formě následujících dvou veršů. Detailněji viz BARRETT, Charles Kingsley. *Acts 1–14*, s. 195.

⁶⁷ Viz BOCK, Darell L. *Acts*, s. 169.

⁶⁸ Biblická řeč typicky v rámci motivu oslavení sleduje schéma, kdy lidé oslavují Boha (u Lukáše viz např. v L 18,43; 23,47; Sk 4,21; 11,18; 13,48; 21,20); v našem obráceném pojetí, kdy Bůh oslavuje člověka Ježíše, se oslavením míní dodání cti, dobré pověsti. S takovou koncepcí se můžeme setkat v knize Moudrosti (Mdr 18,8; 19,22), ale také některých spisech dobového judaismu či obecně antické literatury. Ve Starém zákoně dodává Bůh svému lidu čest tím, že se jej zastává a zachraňuje jej. Viz KEENER, Craig S. *Acts: Volume 2*, s. 1086.

⁶⁹ Srov. L 14,11; 18,14 aj.

⁷⁰ Srov. KEENER, Craig S. *Acts: Volume 2*, s. 1086.

⁷¹ Obě charakteristiky s koncepcí mesiášství souvisejí. Svatost je v Novém zákoně Ježíši připisována spíše zřídka (Mk 1,24par; L 4,34; J 6,69; 1 J 2,20; Zj 3,7); zde se ve zmínce o ní Lukáš patrně vrací ke starozákonním konotacím, kdy byla připisována výhradně Hospodinu či těm, kteří byli pro něj vyděleni (u Lukáše takto patrně také L 1,35). K těmto kořenům patrně míří i označení Mesiáše jako spravedlivého: setkáváme se s ním nejen u izaiášovské postavy Hospodinova služebníka (Iz 53,11), ale i v dalších textech Starého zákona (viz např. 2 S 23,3; Iz 32,1; Za 6,12; 9,9) či dobového judaismu. Viz BRUCE, Frederick Fyvie. *The Book of Acts*, s. 141. Více k oběma pojmům viz v KEENER, Craig S. *Acts: Volume 1*, s. 1090–1092.

⁷² Viz SCHNABEL, Eckhard E. *Acts*, s. 210.

narážkou na zástupný charakter jeho utrpení.⁷³ Vzkříšení, jehož jsou apoštolové svědky (v. 15), potom plně potvrzuje jeho mesiánskou identitu.

Ve zmínce o Ježíšově vzkříšení se také završuje postupné rozpracovávání leitmotivu života, tvořícího tematickou osnovu celého prvního bloku Petrovy řeči.⁷⁴ Původce života, ἀρχηγός τῆς ζωῆς – v. 15, vysvobozuje z moci smrti. A to nejen chromého, který nyní může opět chodit, potencionálně i Petrovy posluchače a obecně každého člověka.⁷⁵ Poněkud netypickým termínem ἀρχηγός („původce“, „zakladatel“, ale také „vůdce“, „vládce“)⁷⁶ zřejmě Lukáš opisuje původcovství nepřímé, de-facto: zdrojem života je Bůh, avšak v Ježíši se tento život stává dostupný všem. O Ježíši se zde tedy nehovoří jako o prvotní příčině života, ale jako o postavě, která tento život prostředkuje; z druhé strany je ale toto prostřednictví čestné, nemá charakter pouhého služebnického vykonavatelství, ale vychází ze zvláštní moci nadané Otcem.⁷⁷ Její držení staví Ježíše vůči člověku do vůdcovské pozice. Chtěl-li Lukáš zdůraznit právě tento vztah autority (v tomto smyslu viz termín ἀρχηγός také v 5,31 – 6.1.4; srov. také Žd 2,10; 12,20), nehovoří patrně v genitivní vazbě τῆς ζωῆς o životě ve smyslu objektu, ale život představuje jako cíl: Ježíš je vládcem vedoucím člověka k životu.⁷⁸ Pokud šlo Lukášovi spíše o první z obou uvedených smyslů (Ježíš jako prostředník života), formulace by odkazovala na Ježíšovo prvenství v řadě všech těch, kteří budou vzkříšeni z mrtvých. Byl by představován jako ten, který ostatní strhne a přiměje k dosažení nového života,⁷⁹ popř. prostě jako postava, s jejímž příchodem se začala naplňovat starozákonní zaslíbení.⁸⁰ Tímto směrem je orientována v Sk 26,23 řeč lukášovského Pavla (6.1.8), a s koncepcí zřejmě patrně pracuje i Ko 1,18 (4.4.3) a Zj 1,5 (6.4.1), kde se o Ježíši hovoří jako o prvorozeném z mrtvých (srov. také Ř 8,29 – 4.4.1). Který z obou významů zde má Lukáš spíše na mysli, nelze s jistotou říci. Je však zřetelné, že oba způsoby čtení perikopy odkazují

⁷³ Srov. BOCK, Darell L. *Acts*, s. 170.

⁷⁴ Výše zmíněné dichotomie první části Petrovy řeči vždy nějak souvisejí s životem: kromě explicitní řeči o jeho zisku či ztrátě to platí také v případě řeči o hříchu postaveném proti spravedlnosti, neboť hřích je v biblické tradici chápán právě jako smrt, protiklad života. Viz např. Dt 30,15–20; Ř 5,12; 6,23; 8,2; Jk 1,15. Srov. Gn 2,17.

⁷⁵ Jde tedy o realizaci Božích zaslíbení, iniciovanou Ježíšovým utrpením a smrtí a zpečetěnou novou smlouvou (viz L 22,20). Srov. SCHNABEL, Eckhard E. *Acts*, s. 211.

⁷⁶ Další význam, který toto slovo může nést – osobnost požívající zvláštní cti, jak se v antickém prostředí označovali významní zakladatelé měst či institucí, mecenáši či obecně lidé, kteří významně přispěli k rozvoji veřejného blaha, se zdá naší perikopě odpovídat poněkud méně.

⁷⁷ Srov. BOCK, Darell L. *Acts*, s. 168.

⁷⁸ Srov. BARRETT, Charles Kingsley. *Acts 1-14*, s. 198. V tomto smyslu, o ἀρχηγός coby vůdci vedoucím ke spáse, se hovoří také o Mojžíši v Sk 7,35. Viz KEENER, Craig S. *Acts: Volume 2*, s. 1098.

⁷⁹ Srov. L 10,25; 18,18.30; Sk 5,20; 11,18; 13,46.48.

⁸⁰ Srov. KEENER, Craig S. *Acts: Volume 2*, s. 1098.

stejným směrem a do značné míry se prolínají ve svých důsledcích. Někteří badatelé zde připouštějí i záměrný dvojsmysl.⁸¹ Lukáš zde patrně hovoří jak o mimořádné Boží péči a Ježíšově autoritě, tak i o reálném Božím působení ve prospěch člověka, zřetelně demonstrováném v právě uskutečněném zázraku.

6.1.3. Sk 4,8nn

8	... Ἄρχοντες τοῦ λαοῦ καὶ πρεσβύτεροι,	8	... „Vůdcové lidu a starší [Izraele],
9	εἰ ἡμεῖς σήμερον ἀνακρινόμεθα ἐπὶ εὐεργεσίᾳ ἀνθρώπου ἀσθενοῦς, ἐν τίνι οὗτος σέσεται,	9	jsme-li dnes vyslýcháni pro dobrý skutek na nemocném člověku, kým že byl uzdraven,
10	γνωστὸν ἔστω πᾶσιν ὑμῖν καὶ παντὶ τῷ λαῷ Ἰσραὴλ ὅτι ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Ναζωραίου, ὃν ὑμεῖς ἐσταυρώσατε, ὃν ὁ θεὸς ἤγειρεν ἐκ νεκρῶν, ἐν τούτῳ οὗτος παρέστηκεν ἐνώπιον ὑμῶν ὑγιής.	10	ať je známo vám všem a všemu lidu Izraele, že ve jménu Ježíše Krista Nazaretského, kterého jste vy ukřížovali, ale kterého Bůh vzkřísil z mrtvých, v tomto jménu stojí tento člověk před vámi zdráv. ⁸²

Ani v pořadí třetí ze svých promluv (4,8–12) neopomene Petr zmínit klíčovou událost křesťanské zvěsti, že totiž Bůh vzkřísil Ježíše z mrtvých. Oddíl je celkově velmi podobný předchozí apoštolově řeči, jejíž fragment byl představen výše: Petr se zde vrací opět k uzdravení chromého u chrámové brány (3,1–10) a zvěstuje, že tento chromý byl uzdraven mocí Ježíše, předpovězeného Mesiáše.⁸³ Změnil se nicméně kontext. Řeč je nyní pronášena před veleknězi a židovskými dalšími představiteli (v. 5–6), kteří Petra a Jana poté, co je nechali uvěznit, předvolávají k výslechu. Nejde tedy již o misijní řeč, jako jsme viděli v předchozím oddíle, ale obhajobu. Základní pravdu křesťanského kérygmatu zde apoštol zmiňuje v rámci narativního vrcholu celé argumentace, která má za cíl poukázat na absurdnost obvinění, kterému on a Jan čelí. Z nepřátelského postoje proti Bohu naopak nepřímou obviňuje své soudce. Toto jeho obvinění se pak zřejmě vztahuje i na celý izraelský národ, neboť ten členové velekněžské rady v rámci scény zastupují.⁸⁴

⁸¹ Takto viz např. BOCK, Darell L. *Acts*, s. 168.

⁸² ČSP původně – „... kterého Bůh probudil z mrtvých ...“.

⁸³ Viz TALBERT, Charles H. *Reading Acts*, s. 42.

⁸⁴ Srov. SCHNABEL, Eckhard E. *Acts*, s. 239.

I druhá řeč sleduje tematický oblouk, kdy se od konstatování, že byl zachráněn beznadějně nemocný člověk, přechází k otázce, jak mohlo k této záchraně dojít. Je tvořena trojí látkou: zkrácenou, nepřímou artikulací kérygmatu, důkazem z Písma (v. 11 – Ž 118,22) a krátkým rozvedením významu kérygmatu pro dnešek.⁸⁵ Jestliže v předchozí scéně byl impulzem k vystavění takového rétorického postupu údiv přihlížejících (3,9nn), v naší perikopě následuje na zcela otevřenou otázku velekněží: „Jakou mocí a v jakém jménu jste to učinili?“ (v. 7). Petr tak může přímo navázat svou hlavní teologickou výpovědí: nemocný byl uzdraven skrze Ježíše, Ježíšem (ἐν τίνι – ἐν s dativem ve významu instrumentálu, τίς ve významu „kdo?“).⁸⁶ Toto uzdravení přitom Lukáš opisuje pomocí slovesa σώζω, které šířeji (a primárně) znamená záchranu, spásu.⁸⁷ Takto, ve významu mesiášského vysvobození z působení moci smrti, sloveso Lukáš užívá v předchozím textu knihy (2,21.40.47).⁸⁸ Pracuje se zde tedy se záměrným dvojsmyslem: v Ježíši člověk dochází nikoliv pouze fyzického uzdravení, nýbrž plnohodnotné záchranu, která má přirozeně i duchovní rozměr.⁸⁹ Popisovaná záchrana v Ježíšově jménu tím propojuje obě hlavní linie Petrovy promluvy: obrannou, kdy apoštol poukazuje na absurdní skutečnost, že je spolu s Janem souzen za to, že pomohli bližnímu a prokázali tak službu společnosti (εὐεργεσία – „dobrodiní“, i ve významu „dobročinnost“),⁹⁰ a zvěstnou, kdy představuje Ježíše jako zaslíbeného Mesiáše.

Vlastní výpověď o Ježíši vzkříšeném Bohem (aorist ἤγειρεν – původcem děje je zde opět Bůh) zde podobně jako v předchozí perikopě (6.1.2) dokládá Ježíšův výjimečný status a jeho mesiášskou identitu. Ve světle tohoto vzkříšení nemůže být pochyb o zdroji oné moci, po které se apoštolů táží vyšetřovatelé, avšak současně ani o tom, že jsou to právě oni, velekněží, nikoliv apoštolové, kdo zde vystupuje a jedná proti Bohu.⁹¹ Přesto

⁸⁵ Viz CONZELMANN, Hans – EPP, Eldon Jay (ed.). *Acts*, s. 33.

⁸⁶ Někteří badatelé čtou dativní τίνι jako neutrum odkazující k Ježíšově jménu, explicitně zmiňovaném ve v. 10: nemocný byl uzdraven prostřednictvím Ježíšova jména, ve jménu Ježíše Krista Nazaretského (ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ Χριστοῦ τοῦ Ναζωραίου). Viz BARRETT, Charles Kingsley. *Acts 1-14*, s. 227.

⁸⁷ Ve smyslu uzdravení, vyléčení Lukáš sloveso používá ještě v L 8,36.48.50; 17,19; 18,42. Jinou záchranu, avšak opět fyzického charakteru, jím opisuje v Sk 27,20.31.34. Srov. KEENER, Craig S. *Acts: Volume 2*, s. 1147.

⁸⁸ Srov. SCHNABEL, Eckhard E. *Acts*, s. 238.

⁸⁹ Viz v. 12. Úplné zotavení, znovunabytou neporušenost, se opisuje také charakteristikou uzdraveného člověka jako ὑγιής. Srov. SCHNABEL, Eckhard E. *Acts*, s. 239. Darell Bock v celé figurě, kdy nynější neporušenost staví proti dřívější slabosti (ἀνθρώπος ἀσθενής – v. 10), nachází možnou aluzi na izaiášovský obraz nového věku z Iz 35,6, kdy mrzák opět stojí na nohou. Viz BOCK, Darell L. *Acts*, s. 191.

⁹⁰ Lukáš viditelně naráží také na sekulární rovinu záchranu chromého: takový člověk byl pro společnost přítěží, takže jeho uzdravení by logicky zasluhovalo spíše vděk a veřejnou chválu. Tak byla na podobné záslužné skutky přinejmenším zvyklá reagovat antická společnost – vděk za ně zde měl dokonce někdy až institucionalizovanou podobu. Viz KEENER, Craig S. *Acts: Volume 2*, s. 1145–1147.

⁹¹ Srov. SCHNABEL, Eckhard E. *Acts*, s. 240.

je ale z navazujícího oddílu celé řeči (v. 11–12) zřejmé, že hlavní intencí Petrovy řeči není vznášet protiobvinění. Velekněžím i celému národu (dativ τῷ λαῷ Ἰσραὴλ – v. 10) chtějí především zvěstovat příchod spásy.⁹² V navazujícím 11. verši naší perikopy se navíc tato spása opět charakterizuje jako všeobjímající, univerzální, a odkazuje tak patrně opět k okruhu skutečností eschatologické povahy.⁹³

Craig Keener také poukazuje na další možný přesah Petrovy řeči. Dodatečné σήμερον z v. 9, vyslýchání apoštolů *dnes*, nemusí být prostě jen součástí rétorického plánu promluvy,⁹⁴ ale lze jej číst i jako emfatický dodatek vykreslující eschatologickou aktuálnost. Lukáš by jeho užitím poukazoval na to, že právě nyní, v tomto čase se odehrávají zásadní události dějin spásy.⁹⁵

6.1.4. Sk 5,30n

30	<i>ὁ θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν ἤγειρεν Ἰησοῦν, ὃν ὑμεῖς διεχειρίσασθε κρεμάσαντες ἐπὶ ξύλου:</i>	30	<i>Bůh našich otců vzkřísil z mrtvých Ježíše, kterého jste vy pověsili na dřevo a zabili;</i> ⁹⁶
31	<i>τοῦτον ὁ θεὸς ἀρχηγὸν καὶ σωτῆρα ὕψωσεν τῇ δεξιᾷ αὐτοῦ, [τοῦ] δοῦναι μετάνοιαν τῷ Ἰσραὴλ καὶ ἄφεσιν ἁμαρτιῶν.</i>	31	<i>toho Bůh jako vůdce a zachránce vyvýšil na svou pravici, aby dal Izraeli pokání a odpuštění hříchů.</i>

Další zmínka o Ježíšově vzkříšení připadá opět na řeč Petra doprovázeného apoštoly: tak jako v rámci předchozího úryvku, i nyní ji apoštol pronáší coby obhajobu před velekněžskou radou. Jedná se tedy o v pořadí již druhou konfrontaci s představiteli izraelského národa, tentokrát však o poznání ostřejší. Předchází ji opětovné vsazení apoštolů do vězení, z něhož byli zázračně vysvobozeni Pánovým andělem (5,17–20). Především se ale od výše představené scény liší tím, že vyvolává již opravdový hněv vyšetřovatelů. Apoštolové nepřestali v šíření zvěsti o zmrtvýchvstalém Ježíši. Naopak jí „naplnili celý Jeruzalém“, čímž kromě hlásání nepřijatelného učení také nepřímo poukazují na odpovědnost členů velerady za Ježíšovu smrt (v. 28).⁹⁷

⁹² Řeč se také zdá nést rysy prorockých promluv. Srov. BOCK, Darell L. *Acts*, s. 192.

⁹³ Viz CROWE, Brandon D. *The Hope*, s. 40.

⁹⁴ V biblické řeči se takto často stvrzuje důležitost situace či věrohodnost tvrzeného. Obratu jsme si všimli již při studiu Lukášova evangelia – detailněji viz v 5.6.2.

⁹⁵ Viz KEENER, Craig S. *Acts: Volume 2*, s. 1147–1148.

⁹⁶ ČSP původně – „... probudil z mrtvých Ježíše ...“.

⁹⁷ Srov. Sd 9,24.

Celou Petrovu řeč tvoří šest výpovědí: proklamace, že Boží příkazy mají přednost před lidskými (v. 29), zvěst o Ježíšově vzkříšení z mrtvých (v. 30), obvinění velekněží (v. 30), vykreslení zvláštního statusu Ježíšovy nové identity po vzkříšení (v. 31), ohlášení Boží výzvy k pokání skrze Ježíše (v. 31) a stvrzení zvěsti o vzkříšení skrze vlastní svědectví a svědectví Ducha (v. 32). Jedná se tedy opět o zhuštěné podání prvotní křesťanského kérygmatu.⁹⁸ Tak jako v předchozích promluvách knihy Skutků, i zde Lukáš Petrovými ústy stvrzuje, že v Ježíšově příběhu započalo Boží jednání, které povede k národní i všeobecné spáse. Nastává nová dějinná situace, kdy Boží záměry a plány, předpovězené proroky, docházejí své realizace.

Hned v úvodu řeči (v. 29) apoštolové proklamují, že Božím záměrům jsou povinováni poslušností (Lukáš zde opět užívá sloveso *δεῖ* – viz úvod k jeho evangeliu v 5.3), a to i za cenu, že se tím budou protivit vůli svých soudců. Jsou poslušni Boha otců (*ὁ θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν* – v. 30⁹⁹) a pávě v jejich kázání se ohlašuje naplnění očekávání judaismu, zatímco představitelé rady Božím záměrům vzdorují.¹⁰⁰ Tuto autoritární rovínu sporu dokresluje i označení Ježíše za vůdce (*ἀρχηγός*)¹⁰¹ a zachránce, spasitele (*σωτήρ* – v. 31).¹⁰² Ve spojení obou titulů se prolínají politický i náboženský význam jeho osoby. Coby původce a prostředník života¹⁰³ představuje přirozeně také politickou autoritou, kterou velerada, zkorumpovaný orgán stojící vůči Ježíši i jeho následovníkům ve zjevné opozici,¹⁰⁴ naopak ztrácí.¹⁰⁵

Výpověď 30. verše o vzkříšení, *ὁ θεὸς ... ἤγειρεν Ἰησοῦν*, odpovídá svou strukturou i slovníkem způsobu, kterým Lukáš i tradiční formule (4.2) běžně opisují Ježíšovo zmrtvýchvstání. Lze ji však alternativně číst i jako opis Ježíšova povolání, vyslání na svět. Sloveso *ἐγείρω*, doslova probuzení či vyzvednutí, zde může mít také význam instalace

⁹⁸ Srov. BRUCE, Frederick Fyvie. *The Book of Acts*, s. 172.

⁹⁹ Jedná se o častý obrat v knize Skutků – takto také v 3,13; 22,14; 24,14; srov. 7,32; 22,3; 26,6; 28,17.

¹⁰⁰ Tuto figuru znal zřejmě celý antický svět z vyprávění o Sokratově soudu. Není vyloučeno, že Lukáš zde navazuje na ni. Viz KEENER, Craig S. *Acts: Volume 2*, s. 1217–1218. Řečí o poslušnosti Bohu také Lukáš končí celou svoji řeč (v. 32). Srov. tamtéž, s. 1220.

¹⁰¹ Viz 6.1.3.

¹⁰² Přestože v antickém světě byl titul znám i mimo náboženský kontext, Lukáš jej viditelně užívá v tom významu, v jakém s ním pracoval dobový judaismus – národní spásy realizované Boží mocí. Viz L 1,47; 2,11; Sk 13,23; srov. 4,12.

¹⁰³ Takto Sk 3,15 (6.1.2).

¹⁰⁴ Obvinění z faktické vraždy Ježíše je zde obzvláště tvrdé a expresivní: je výslovné (sloveso *διαχειρίζομαι* – „vztáhnout ruku“, „zabít“), a v rámci aluze na zlořečení Bohem toho, kdo byl pověšen na kůl (Dt 21,23), se má podtrhnout jeho závažnost. Zároveň se ale zde Lukáš odkazuje na křesťanskou apologetickou tradici, kterou spatřujeme např. v Ga 3,13 či Sk 10,39; 13,29; 1 Pt 2,24. Viz blíže v BRUCE, Frederick Fyvie. *The Book of Acts*, s. 172; BARRETT, Charles Kingsley. *Acts 1-14*, s. 289–290.

¹⁰⁵ Sanhedrin není poslušen Boha. Pouze apoštolové mají jeho Ducha, z jehož vnuknutí vznášejí proti svým soudcům obžalobu (4,8). Srov. KEENER, Craig S. *Acts: Volume 2*, s. 1219–1220.

do služby či úřadu.¹⁰⁶ Ačkoliv tedy většina badatelů verš chápe coby výpověď o Ježíšově zmrtychvstání, je i tato jeho četba přípustná a nelze ji a priori odmítnout.¹⁰⁷ Ježíšovo zmrtychvstání by v takovém případě Lukáš v rámci perikopy zmiňoval pouze implicitně v rámci v. 31, kde se hovoří o vyvýšení po Boží pravici (takto také 2,33 – 6.1.1).¹⁰⁸ Jak na to bylo poukázáno v předchozí kapitole (5.3.4; 5.5.4), Ježíšovo vzkříšení a vstup do slávy, nanebevstoupení po Boží pravici, se v Lukášově dvoudíle chápe jako součást téhož procesu.

O pokání dosud nehovořil v představených řečech Petr přímo, ale pokud je zmiňoval, dělal to až dodatečně, v rámci aplikace zvěsti do života posluchačů (2,37n; 3,19; srov. 3,26).¹⁰⁹ Nyní apoštol téma pokání zařazuje do své hlavní řeči, takže lépe vyniká jeho souvislost s národní odpovědností (a také vinou) za Ježíšovu smrt. Je však příznačné, že jeho promluva nekončí obviněním, nýbrž výzvou k pokání. To je představováno jako Boží nabídka (δοῦναι – inf. aoristu od δίδωμι: kromě „ustanovit“, „určit“ také „dát“, „darovat“):¹¹⁰ přislíbuj se odpuštění tohoto i dalších provinění a Boží požehnání.¹¹¹ Navazuje se tím patrně na židovské eschatologické představy, které před koncem dějin počítají se všeobecným očištěním od hříchů.¹¹² K pokání vyzývá i samotný Ježíš v evangeliu (L 3,3.8; 5,32; 24,47 srov. L 13,3; 15,7). To ukazuje, proč je skutečným nositelem spásy, spasitelem.¹¹³

6.1.5. Sk 10,39nn

39 καὶ ἡμεῖς μάρτυρες πάντων ὧν ἐποίησεν ἐν τε τῇ χώρᾳ τῶν Ἰουδαίων καὶ [ἐν] Ἱερουσαλήμ: ὃν καὶ ἀνεῖλαν κρεμάσαντες ἐπὶ ξύλου.

39 *My jsme svědky všeho, co učinil v té krajině Židů a v Jeruzalémě. A oni ho pověsili na dřevo a zabili.*

40 τοῦτον ὁ θεὸς ἤγειρεν [ἐν] τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ καὶ ἔδωκεν αὐτὸν ἐμφανῆ γενέσθαι,

40 *Bůh jej však třetího dne vzkřísil z mrtvých a dal mu zjevit se;*¹¹⁴

¹⁰⁶ V tomto smyslu např. Sd 2,18; 3,9.15.

¹⁰⁷ Viz BARRETT, Charles Kingsley. *Acts 1-14*, s. 289. Tento význam mírně upřednostňuje např. Frederick Bruce – viz BRUCE, Frederick Fyvie. *The Book of Acts*, s. 172.

¹⁰⁸ Boží pravice zde může opět vystupovat ve funkci určení místa i prostředku činnosti. Viz 6.1.1.

¹⁰⁹ Dále viz Sk 11,18; 13,23n; 19,4; 20,18–21; 26,19n.

¹¹⁰ Božím darem není pokání jako takové, ale *příležitost* k pokání – a s ním také k zisku Božího odpuštění. Viz CONZELMANN, Hans – EPP, Eldon Jay (ed.). *Acts*, s. 42.

¹¹¹ Téma odpuštění hříchů (ἄφεσις ἁμαρτιῶν, v. 31) je výrazným tématem lukášovské teologie: viz Sk 10,43 (6.1.5); 13,38n (6.1.6); 26,16nn; L 1,77; 3,3; 24,47.

¹¹² Viz Žšal 17,22–29; Jub 4,26; 50,5; 1 Hen 10,22 aj. Srov. BOCK, Darell L. *Acts*, s. 248.

¹¹³ Tamtéž, s. 248.

¹¹⁴ ČSP původně – „... probudil z mrtvých ...“.

41 οὐ παντὶ τῷ λαῷ ἀλλὰ μάρτυσιν τοῖς προκεχειροτονημένοις ὑπὸ τοῦ θεοῦ, ἡμῖν, οἵτινες συνεφάγομεν καὶ συνεπίομεν αὐτῷ μετὰ τὸ ἀναστῆναι αὐτὸν ἐκ νεκρῶν	41 ne všemu lidu, ale svědkům předem Bohem určeným, nám, kteří jsme s ním po jeho vzkříšení z mrtvých jedli a pili.

Také další, tentokrát dvojí zmínka o Ježíšově vzkříšení, připadá opět na přímou řeč apoštola Petra (10,34–43). Ta se však vůči těm, které byly představeny výše, liší svým charakterem: apoštol ji tentokrát již nepronáší k veleradě, ale k římskému setníkovi Kornéliovi. Sleduje tak i jiné cíle. Kornélius, zbožný muž náležející patrně ke společenství tzv. bohobojných (10,1n),¹¹⁵ Petra vyhledává na základě vnuknutí anděla (1,3). Chce od něj slyšet, „co mu Pán uložil“: žádá o přetlumočení Božího poselství.¹¹⁶ Po vyslechnutí apoštolovy řeči sestupuje na něj a na ty, kteří jej doprovázejí, Boží Duch, a všichni jsou následně pokřtěni (10,44–48). Postava Kornélia ztvárňuje prototyp pohanského konvertity, který do církve přichází bez předchozího přijetí židovství.¹¹⁷ Vyprávění o něm má mimo jiné stvrzovat, že tento způsob konverze je zcela legitimní, a že neobřezaní nemají být ze strany neobřezaných bratří v církvi přehlíženi či deklasováni.

Po úvodním vyznání Boží nestrannosti (v. 34–35) Petr v oddíle rozvíjí dvě hlavní témata. Nejprve rekapituluje nejdůležitější momenty Ježíšova příběhu (v. 36–41). Zmiňuje události, o nichž se hovoří v rámci prvotního kérygmatu církve (viz předchozí perikopy) a podává základní charakteristiku Ježíšova pozemského působení. Ve druhé části promluvy představuje Ježíšovu klíčovou pozici v dějinách spásy (v. 42–43). Vykresluje Ježíše jako eschatologického soudce nad živými a mrtvými a ohlašuje Boží nabídku odpuštění hříchů všem, kteří v něj uvěří.

¹¹⁵ Viz RYŠKOVÁ, Mireia. *Doba*, s. 47; KEENER, Craig S. *Acts: Volume 2*, s. 1750–1755.

¹¹⁶ Z logiky vyprávění lze předpokládat, že coby o Pánu (κύριος – v. 33) ještě nepokřtěný Kornélius nehovoří o Ježíši, ale o Bohu. Srov. BOCK, Darell L. *Acts*, s. 395. Řeč patrně určuje především snaha o vylíčení důležitých událostí Ježíšova života, smrti a vzkříšení: Kornélius již mohl znát hlavní rysy křesťanské zvěsti („pokoj skrze Ježíše Krista“ – 10,36), potřeboval je však vyložit v patřičném kontextu. Pouze tak mohl pochopit podstatu Ježíšova mesiášství. Viz CROWE, Brandon D. *The Hope*, s. 43.

¹¹⁷ Věcně vzato není Kornélius v knize Skutků zcela prvním pohanem přijímajícím Krista: tím je etiopský dvořan, o němž se hovoří v 8,26–40. Precedens má ale přece zřejmě utvářet až vyprávění o Kornéliovi. Jde o postavu se značně vysokým společenským statusem, jejíž konverze je navíc doložena svědky; tomuto závěru navíc odpovídá i to, že vyprávění je o poznání obsáhlejší a rozpracovanější. Bez významu v tomto ohledu není ani výslovné ujištění, že ke konverzi dochází z Boží řeže, odpovídá Boží vůli – probíhá „před Bohem“ (v. 33). Viz BOCK, Darell L. *Acts*, s. 261–262; KEENER, Craig S. *Acts: Volume 2*, s. 1727.

Líčení dobré zvěsti o Ježíši je v naší perikopě relativně obsírné. Ve srovnání s pasážemi, které jsme představili výše, se zde zachází více do detailu, a lze si také povšimnout toho, že Petr zde sleduje hlavní momenty Lukášova evangelia.¹¹⁸ Někteří badatelé předpokládají, že při sestavování řeči Lukáš vycházel také z tradičních misijních látek.¹¹⁹ Tomu by odpovídala skutečnost, že text obsahuje méně odkazů ke starozákonním textům,¹²⁰ s jejichž znalostí u pohanských adresátů, kterým byly tyto tradiční látky adresovány, nebylo možné automaticky počítat. Významnou roli zde tedy představuje osobní svědectví hlasatelů zvěsti a vůdčích osobností církve. Nebylo-li možné doložit zvěstované skutečnosti ze zaslíbení Písem, byla dokládána tvrzeními svědků.

Motiv svědectví se v promluvě vyskytuje opakovaně. Svědky Ježíšovy pozemské činnosti, μαρτυρες, jsou jak Petr, tak i další apoštolové (v. 39); s Ježíšem „po jeho vzkříšení z mrtvých jedli a pili“ (v. 41) a bylo jim také uloženo, aby o něm kázali a svědčili (v. 42) tak, jako o něm již kdysi přinášeli svá svědectví proroci (v. 43). O vydávání svědectví zde navíc v rámci svého dvojdíla nehovoří Lukáš poprvé. S tématem jsme se setkávali v rámci výše uvedených perikop z knihy Skutků,¹²¹ ale coby klíčový prvek celého líčení dobré zvěsti se vyskytuje také na důležitých místech evangelia (viz zejm. L 1,2; 24,48 – 5.5.4).¹²²

Svědectví také Lukáš úzce spojuje s koncepcí Bohem předurčené spásy. I o ní se již zmínil předchozí výklad;¹²³ v naší perikopě vidíme obě témata propojená v rámci v. 41, kde se hovoří o předem určených (προκεχειροτονημένοις – participium perfekta pasiva slovesa προχειροτονέω, „určit“, „stanovit“, „vyvolit předem“) svědcích Ježíšova zjevení. Navazuje se zde na představu postupné realizace Božího plánu prostřednictvím vybraných služebníků (5.5.4).¹²⁴ Jejich svědectví je hluboce osobní, angažované,

¹¹⁸ Hovoří se zde o Ježíšově křtu, nadání Duchem a mocí, kázání a uzdravování coby vysvobození z ďáblovy moci, přechodu z Galileje do Jeruzaléma, zavržení, smrti, zmrtvýchvstání a pověření učedníků. Srov. KEENER, Craig S. *Acts: Volume 2*, s. 1794. Někteří badatelé nicméně poukazují na skutečnost, že líčení Ježíšovy pozemské činnosti odpovídá spíše kompozičnímu plánu Markova evangelia. Lukášovskému vyprávění by odpovídal až ta část naší perikopy, kde se hovoří o Ježíšově zjevování učedníkům po jeho zmrtvýchvstání. Viz BRUCE, Frederick Fyvie. *The Book of Acts*, s. 261; BOCK, Darell L. *Acts*, s. 397.

¹¹⁹ Viz KEENER, Craig S. *Acts: Volume 2*, s. 1794.

¹²⁰ Někteří odkazy však zde badatelé přece nacházejí – viz např.: v. 34 – Dt 10,17; v. 36 – Iz 52,7; 59:17; v. 38 – Ž 107,20; Iz 61,1; ve v. 39 snad také Dt 21,22. Srov. KEENER, Craig S. *Acts: Volume 2*, s. 1795.

¹²¹ Kromě doposud představených Petrových řečí viz zejm. Sk 1,8.21n.

¹²² Více ke koncepci svědectví v Lukášově perspektivě viz v MARSHALL, I. Howard. *The Resurrection*, s. 105–107.

¹²³ Viz úvod k evangeliu (5.3)

¹²⁴ O tomto plánu Lukášova diptychu se zmínil již bod 5.5.4. Samotný motiv Ježíšova zjevení úzké skupině svědků viz také v L 24,16.31; určité rysy této koncepce lze vidět také u Jana v J 14,21–23. Detailněji viz KEENER, Craig S. *Acts: Volume 2*, s. 1806.

především ale není náhodné: je určené podle předem stanoveného dějinného plánu. Bůh ustanovil, aby se svět o Ježíšově vzkříšení dozvěděl prostřednictvím vybraných osob, které shromáždil v církvi. V této souvislosti Lukáš sleduje i apologetické cíle. Zkušenost stolování s tím, kdo předtím zemřel (v. 41), je nejprůkaznějším dokladem opravdovosti jeho zmrtvýchvstání.¹²⁵ I pohanským posluchačům se má jasně ukázat, že toto zmrtvýchvstání mělo fyzický charakter (srov. L 24,30.39–43).¹²⁶ V podobném duchu se zdá evangelista užívat také přídavné jméno ἐμφανής (ἔδωκεν αὐτὸν ἐμφανῆ γενέσθαι, „dal mu zjevit se“, „dal mu nechat se poznat“ – v. 40¹²⁷). To nesouvisí primárně se smyslovým viděním, ale spíše s rozpoznáním osoby, což může mít v kontextu řeči o svědectví intuitivní přesah až do právní roviny.¹²⁸ Svědectví apoštolů má také zvláštní hodnotu tím, že pozemského Ježíše znali osobně. Pouze oni, jeho učedníci, mohou potvrdit, že Zmrtvýchvstalý, kterého nyní zvěstují, je skutečně oním Ježíšem, kterého znají z cest po Galileji a Jeruzalému (viz 1,21n).¹²⁹

Vlastní řeč o vzkříšení přebírá některé prvky z předchozích perikop: Ježíšova smrt je, tak jako v 5,30 (6.1.4), opsána jako pověšení na dřevo kříže,¹³⁰ a samotný akt vzkříšení má ve v. 40 opět formu Boží činnosti (aktivum slovesa ἐγείρω). Avšak od výše představených míst se také náš text v některých ohledech odlišuje. Lukáš zde především doplňuje čas zmrtvýchvstání: hovoří o třetím dni (τῆ τρίτῃ ἡμέρᾳ, „třetího dne“ – v. 40).¹³¹ Přítomnost tohoto fragmentu tradičních látek snad v našem textu souvisí s jeho výše zmíněnou inspirovaností misijními tradicemi rané církve, které usilují o reprodukci všech důležitých momentů zvěsti. Obratem μετὰ τὸ ἀναστῆναι αὐτὸν ἐκ νεκρῶν, „po jeho vzkříšení z mrtvých“ (v. 41), je také ukončena řada výpovědí, které na gramatické úrovni od počátku spisu vykreslují Ježíšovo vzkříšení explicitně jako Boží činnost. Avšak i zde

¹²⁵ Takto i L 24,30.42n; srov. 1 K 15. Viz CONZELMANN, Hans – EPP, Eldon Jay (ed.). *Acts*, s. 84.

¹²⁶ Viz SCHNABEL, Eckhard E. *Acts*, s. 503.

¹²⁷ Mimo naši perikopu se toto přídavné jméno v rámci Nového zákona vyskytuje již pouze v Ř 10,20, kde Pavel cituje text proroka Izaiáše.

¹²⁸ Srov. BARRETT, Charles Kingsley. *Acts 1-14*, s. 526–527.

¹²⁹ Srov. KEENER, Craig S. *Acts: Volume 2*, s. 1806.

¹³⁰ Viz pozn. 104 v této kapitole.

¹³¹ Přehled příbuzných tvarů, které používají evangelia viz v 5.1.2. Mimo evangelia formulaci nacházíme pouze v naší perikopě a 1 K 15,4 (4.2.8), kde Pavel cituje rané církevní kérygma.

je četba v takovém smyslu („Ježíš byl vzkříšen Bohem“) přípustná¹³² – a, jak ukazuje kontext analogické konstrukce v 17,31 (6.1.7), i upřednostnitelná.¹³³

6.1.6. Sk 13,30–35.37

30	ὁ δὲ θεὸς ἤγειρεν αὐτὸν ἐκ νεκρῶν:	30	<i>Ale Bůh ho vzkřísil z mrtvých¹³⁴</i>
31	ὃς ὥφθη ἐπὶ ἡμέρας πλείους τοῖς συναναβᾶσιν αὐτῷ ἀπὸ τῆς Γαλιλαίας εἰς Ἱερουσαλήμ, οἵτινες [νῦν] εἰσὶν μάρτυρες αὐτοῦ πρὸς τὸν λαόν.	31	<i>a on se po mnoho dní zjevoval těm, kteří s ním vystoupili z Galileje do Jeruzaléma; ti jsou nyní jeho svědky před lidem.</i>
32	καὶ ἡμεῖς ὑμᾶς εὐαγγελιζόμεθα τὴν πρὸς τοὺς πατέρας ἐπαγγελίαν γενομένην,	32	<i>A my vám hlásáme radostnou zvěst, že to zaslíbení, které dostali naši otcové,</i>
33	ὅτι ταύτην ὁ θεὸς ἐκπεπλήρωκεν τοῖς τέκνοις [αὐτῶν] ἡμῖν ἀναστήσας Ἰησοῦν, ὡς καὶ ἐν τῷ ψαλμῷ γέγραπται τῷ δευτέρῳ, Υἱός μου εἶ σύ, ἐγὼ σήμερον γεγέννηκά σε.	33	<i>splnil Bůh nám, jejich dětem, když vzkřísil z mrtvých Ježíše, jak je to i napsáno v druhém Žalmu: ‚Ty jsi můj Syn, já jsem tě dnes zplodil.‘</i>
34	ὅτι δὲ ἀνέστησεν αὐτὸν ἐκ νεκρῶν μηκέτι μέλλοντα ὑποστρέφειν εἰς διαφθοράν, οὕτως εἶρηκεν ὅτι Δώσω ὑμῖν τὰ ὅσια Δαυὶδ τὰ πιστά.	34	<i>A to, že jej vzkřísil z mrtvých, aby se již více nenavracel do zkázy, řekl takto: ‚Dám vám svaté a věrné věci Davidovy.‘</i>
35	διότι καὶ ἐν ἑτέρῳ λέγει, Οὐ δώσεις τὸν ὄσιόν σου ἰδεῖν διαφθοράν.	35	<i>Proto i na jiném místě praví: ‚Nedáš svému Svatému uvidět zkázu.‘</i>
...
37	ὃν δὲ ὁ θεὸς ἤγειρεν οὐκ εἶδεν διαφθοράν.	37	<i>Ten však, kterého Bůh vzkřísil z mrtvých, neviděl zkázu.</i>

V další, v tomto přehledu již šesté promluvě (13,16b–41), nacházíme výpověď o Ježíšově vzkříšení opět dvakrát. Apoštolem, který ji pronáší, již není Petr, ale Pavel; hovoří

¹³² Infinitiv aoristu ἀναστῆναι může mít jak tranzitivní, tak i intranzitivní význam – podle druhé z obou možností by byl působitelem děje povstání (probuzení) sám Ježíš, odkazovaný pomocí akuzativu αὐτὸν. První by hovořila o někom jiném, z kontextu verše zjevně o Bohu.

¹³³ Hans Conzelmann se domnívá, že Lukáš převzal z tradice sloveso v intranzitivním významu, rozuměl mu však (a také jej v tomto smyslu použil) tranzitivně. Viz CONZELMANN, Hans – EPP, Eldon Jay (ed.). *Acts*, s. 84.

¹³⁴ ČSP původně – „... Bůh ho probudil z mrtvých“.

v synagoze v Pisidské Antiochii, kam přicestoval v rámci své první misijní cesty s Barnabášem. Posluchači jsou židé a proselyté, čemuž je přizpůsoben i Pavlův argumentační postup, postavený na nové interpretaci klíčových momentů starozákonních dějin spásy (v. 17–22). Z formálního hlediska nese promluva rysy dobového synagogálního kázání a můžeme v ní také vyzorovat některé postupy klasické rétoriky.¹³⁵

Co do obsahu je naše perikopa podobná látkám, které studie představila výše, obzvláště pak Petrově řeči z 2,14–39 (6.1.1). V obou oddílech užívá Lukáš téměř v téže návaznosti řadu shodných témat a motivů. Hovoří o zabití Ježíše (v. 27n – 2,22n) a Ježíšově vzkříšení (v. 30 – 2,24); cituje Hospodinu řeč k Davidovi z Ž 16 (v. 35 – 2,25–28) a argumentuje, že David zemřel a zůstal mrtvý (v. 29 – 13,36), zatímco Ježíš, jeho potomek (v. 23 – 2,30), se neobrátil v prach (v. 31 – 13,37).¹³⁶ Oba oddíly představují z hlediska našeho zkoumání důležitý materiál, neboť se v nich poměrně detailně objasňuje, jaké místo zaujímá vzkříšení ve víře rané církve a jaké má tato víra důsledky.

Ačkoliv badatelé nejsou zcela jednotní ve způsobu, kterým rekonstruují strukturu celé řeči, náš úryvek nejčastěji řadí k jejímu úvodnímu oddílu (*narratio*, „vyprávění“ – část obsahující vlastní sdělení, v. 16b–31, popř., dle jiných badatelů také *argumentatio*, dokazování platnosti a relevance řečnickova výkladu, v. 26–37 či v. 33–37).¹³⁷ Hlavní tezí je zde realizace starozákonních zaslíbení v Ježíši z Nazaretu (v. 23, v. 32–33ab):¹³⁸ v jeho životě, smrti a vzkříšení (v. 23, 25, 29, 30, 31) se představuje vrcholné zjevení Boží lásky k Izraeli.¹³⁹ Podobně jako v oddílech představených výše, i zde Lukáš promluvu sestavuje z fragmentů tradičních látek a starozákonních textů, popř. odkazů k nim. Ne vždy lze nicméně s jistotou říci, ke kterým z těchto textů se konkrétně odvolává. Ježíš coby Hospodinův vyvolený může naplňovat příslib z 1 S 13,14 či Ž 89,20–30; srov. také Iz 44,28,¹⁴⁰ a svou smrtí podle Písem, pohřbením a vzkříšením (prvotní církevní kérygma z 1 K 15,3–6 – 4.2.8) osud izaiášovského spravedlivého služebníka z Iz 53,3. Přítomen

¹³⁵ Viz KEENER, Craig S. *Acts: Volume 2*, s. 2050–2052.

¹³⁶ K tomuto srovnání viz více tamtéž, s. 2052. Další podobnou řeč, 3,12–26, jsme představili v rámci bodu 6.1.2; část naší promluvy také připomíná obsáhlou Štěpánovu rekapitulaci dějin spásy z 7,2–53. Srov. SCHNABEL, Eckhard E. *Acts*, s. 570.

¹³⁷ Viz KEENER, Craig S. *Acts: Volume 2*, s. 2054–2055; BARRETT, Charles Kingsley. *Acts 1-14*, s. 623; SCHNABEL, Eckhard E. *Acts*, s. 570.

¹³⁸ Srov. také Sk 7,17. Slibem daným praotcům (v. 32) Lukáš zřejmě v určité zkratce miní slib daný Abrahamovi – viz Sk 13,23; 26,6n. Srov. KEENER, Craig S. *Acts: Volume 2*, s. 2069.

¹³⁹ Viz také Sk 14,15nn; srov. také Sk 17,24–28. Srov. KEENER, Craig S. *Acts: Volume 2*, s. 2055.

¹⁴⁰ Viz SCHNABEL, Eckhard E. *Acts*, s. 576–577. K asociaci Ježíše s Davidovým potomstvem viz také Ř 1,3 (4.4.1); 2 Tm 2,8; Mt 1,1; L 3,23.31; Mk 12,35.

zde také může být motiv úhelného kamene z Ž 118,22. Výpověď o příchodu spasitele Ježíše z v. 23 zřejmě souvisí s obrazem povoláním Davidova potomka z 2 S 7,12nn. Tento potomek je také synem, o němž se Lukáš explicitně zmiňuje v rámci citace z Ž 2,7 („Ty jsi můj syn, já jsem tě dnes zplodil“ – v. 33).¹⁴¹ Další explicitní citace (v. 34) Písma připadá opět na knihu proroka Izaiáše. Přebírá se úryvek z Iz 55,3, v němž se vyskytuje příslib uzavření smlouvy, nadání „svatých“ a „věrných“ (věcí) Davidovi.¹⁴² Posledním převzatým textem z naší perikopy je, ve v. 35, Ž 16,10 („nedáš svému věrnému spatřit jámu“¹⁴³). Z těchto látek, postavených do nového kontextu Ježíšovy smrti a vzkříšení, vystavuje Lukáš osnovu celé promluvy. Ježíš je zde vykreslen jako „mesiánský syn Davidův (2 S 7,14nn) a Syn Boží (Ž 2,7), kterého Bůh vzkřísil z mrtvých“, Boží pomazaný, který získává „nekončící svrchovanost“¹⁴⁴ nade všemi.¹⁴⁵ Jeho vláda má eschatologickou kvalitu, takovou, jako nacházeli doboví vykladači Písma a rabíni v citovaných výpovědích druhého žalmu.¹⁴⁶ Ježíš coby přislíbený Mesiáš nastolí – a v určitém zárodku již i nastolil¹⁴⁷ – novou éru Boží vlády, Božího království.¹⁴⁸

Tak jako v dalších novozákonních textech, i v naší perikopě se pracuje s motivem spásné, zachraňující Boží moci. Působí zde především v Ježíšův prospěch,¹⁴⁹ avšak i zde mění v podstatě celý svět. Je postavena do kontrastu vůči jednání Piláta a židovské velerady. Stvrzuje, že působení lidského hříchu nemůže nijak narušit Boží spásu. Naopak, s hříchem se v plánu spásy počítá (v. 29); podle předpovědí Písma však budou jeho následky překonány a zahlazeny.

¹⁴¹ Obě místa, v nichž se hovoří o synovství, Lukáš zřejmě propojuje podle principu gezerá šava – jednoho z pravidel pro výklad Tóry od rabína Hilela, kdy se sleduje analogie slov.

¹⁴² Akuzativ plurálu τὰ ὄσια Δαυιδ τὰ πιστά – také nadání zaslíbení, dle některých badatelů „spolehlivých záruk“. Viz BOCK, Darell L. *Acts*, s. 457. Jde vlastně o spásu, národní i obecnou: povolání Davidova dědice bude přirozeně znamenat i ustanovení jeho věčné vlády. SCHNABEL, Eckhard E. *Acts*, s. 582. Další možné konotace izaiášovského příslibu viz v KEENER, Craig S. *Acts: Volume 2*, s. 2072–2073.

¹⁴³ Lukáš v našem místě výchozí text žalmu parafrázuje, nicméně „zkáza“, o které hovoří (διαφορά), dobře odpovídá původní žalmické výpovědi o jámě. Tento termín jinak také označuje záhubu či rozklad (mrtvého těla), což jsou přesně průvodní jevy jámy, kterou měl žalmista na mysli – jámy šeolu. Srov. také ČLP: „nedopustíš, aby tvůj svatý spatřil porušení“.

¹⁴⁴ SCHNABEL, Eckhard E. *Acts*, s. 582.

¹⁴⁵ Pavel se zde obrací k celé své židovské audienci – hovoří o zaslíbení „nám, jejich dětem“. Přestože ve většině opisů se místo τοῖς τέκνοις [αὐτῶν] ἡμῖν vyskytuje τοῖς τέκνοις ἡμῶν, „naši dětem“, není mezi badateli větších pochyb o tom, že z hlediska logiky textu je pravděpodobnější a upřednostnitelná právě první z uvedených variant. Viz BRUCE, Frederick Fyvie. *The Book of Acts*, s. 309.

¹⁴⁶ Viz KEENER, Craig S. *Acts: Volume 2*, s. 2070.

¹⁴⁷ Srov. perfektní tvar ἐκπεπλήρωκεν ve v. 32 – (Bůh) „naplnil“, „splnil“.

¹⁴⁸ Srov. BOCK, Darell L. *Acts*, s. 456.

¹⁴⁹ V tomto smyslu viz také 1 Te 1,10 (4.2.13); Ga 1,1 (4.2.12); 1 K 6,14 (4.2.7); 15,4–20 (4.2.8, 4.2.9); 2 K 4,14 (4.2.10); Ř 4,24n (4.2.1); 6,4.9 (4.2.2); 7,4 (4.2.3); 8,11 (4.2.4); 8,34 (4.2.5); 10,9 (4.2.6); Ko 2,12 (4.2.16); Ef 1,20 (4.2.15). Srov. BOCK, Darell L. *Acts*, s. 455.

Jde-li o samotné vzkříšení, naše perikopa je zmiňuje čtyřikrát: dvakrát pomocí aoristních tvarů slovesa ἀνίστημι (v. 33, 34) a dvakrát pomocí aoristu slovesa ἐγείρω (v. 30, 37). Sloveso ἐγείρω Lukáš používá i ve v. 22 ve významu povolání, ustanovení (ὁ θεὸς ... ἤγειρεν τὸν Δαυὶδ αὐτοῖς εἰς βασιλέα – „Bůh ... jim vzbudil za krále Davida“; srov. L 1,69), a ve v. 33 se k tomuto místu patrně v jemné narážce vrací. Ježíšovo vzkříšení se prolíná s obrazem intronizace. Slovní hříčka, založená na dvojím smyslu slovesa ἀνίστημι, zde má tedy hlubší teologický smysl: ve smrti a vzkříšení je Ježíš uveden do své mesiášské role.¹⁵⁰ Jeho synovství se stává, v duchu Pavlovy výpovědi z Ř 1,4 (4.3.1), ve vzkříšení viditelné všem.¹⁵¹ Snad právě ve snaze o zachování tohoto dvojsmyslu se sloveso ἀνίστημι užívá i v navazujícím 34. verši. Ostatní výpovědi o vzkříšení (v. 30, 37) se drží schématu tradičních raně křesťanských formulí *Bůh vzkřísil* (ἤγειρεν) *Ježíše*.¹⁵²

Poslední z těchto výpovědí potom nacházíme v oddílu, v němž se má doložit platnost hlavní teze o Ježíšově mesiášství (v. 33–37). Formuluje se zde argument, který má na základě výpovědi Písma stvrdit, že Ježíšovo zmrtvýchvstání vyznačuje uskutečnění Božích zaslíbení otcům (v. 32). Ve dvojverší 34–35 propojuje Lukáš s využitím principu gezeru šava¹⁵³ výše uvedené verše Iz 55,3 a Ž 16,10. Společnou osnovou tohoto propojení je slovní základ ὅσιος, „svatý“,¹⁵⁴ v rámci v. 34 užitý v akuzativu plurálu neutra (ὅσια, „svaté věci“) a v. 35 v akuzativu jednotného čísla (ὁσιόν, „svatého“, zde ve smyslu osoby). Tím se utváří prostor pro vznesení podobného argumentu jako v Petrově řeči z 2,27–31 (srov. 6.1.1): tomu, kterému Bůh přislíbil vládu, přislíbil také neporušenost smrtí. David, který zemřel a byl uložen k předkům (v. 36),¹⁵⁵ tedy touto postavou být

¹⁵⁰ Těchto náznaků, připravující čtenáře na výpověď o Ježíšově vzkříšení, můžeme nicméně pozorovat v řeči více. Již v předchozích verších užívá Lukáš slovesa, kterými jinde opisuje právě Ježíšovo vzkříšení: ὑψόω (a odvozené příd. jméno ὑψηλός) – v. 17, ἐγείρω – v. 22, a snad také aoristní tvar slovesa ἄγω – v. 23. Viz CROWE, Brandon D. *The Hope*, s. 50–51.

¹⁵¹ V tomto smyslu patrně také Žd 1,5. Více k tomuto výkladu lukášovské christologie viz v KEENER, Craig S. *Acts: Volume 2*, s. 2071. Možnost, že participium ἀναστήσας nemá ve v. 33 opisovat vzkříšení, ale, tak jako ve v. 22, povolání, uvedení do funkce, se s ohledem na kontext zdá být málo pravděpodobná – takto např. BRUCE, Frederick Fyvie. *The Book of Acts*, s. 309. Stejně tak se kontext příliš nenahrává možnosti, že nadání Ježíši synovského statusu Lukáš spojuje s Ježíšovým křtem. Viz SCHNABEL, Eckhard E. *Acts*, s. 581.

¹⁵² Na tradiční látky potom Lukáš navazuje i ve v. 31, kde připomíná zjevování Ježíše učedníkům a dalším svědkům. Ti jsou podobně jako 10,40n (6.1.5) představováni jako svědci, kteří mohou pravdivost Ježíšova vzkříšení doložit s právní závazností. Srov. BOCK, Darell L. *Acts*, s. 455.

¹⁵³ Viz pozn. 141 v této kapitole.

¹⁵⁴ V Lukášově diptychu se jinak toto slovo prakticky neužívá: kromě naší perikopy jej najdeme pouze v 2,27, a to opět v rámci citace Ž 16,10. O svatosti Lukáš hovoří výhradně pomocí běžnějšího ἅγιος. Srov. KEENER, Craig S. *Acts: Volume 2*, s. 2072. Viz také BRUCE, Frederick Fyvie. *The Book of Acts*, s. 310.

¹⁵⁵ Připojení k otcům (či lidu) je tradičním obratem starozákonní řeči – viz např. Gn 49,29; Sd 2,10; 1 Kr 2,10; 2 Kr 22,20; 2 Pa 34,28. Viz KEENER, Craig S. *Acts: Volume 2*, s. 2073–2074

nemůže; je jí však jeho potomek Ježíš, jenž byl vzkříšen z mrtvých (v. 37).¹⁵⁶ Izaiášovský příslib zde tedy Lukáš rozvíjí v duchu druhochrámové víry ve vzkříšení spravedlivých.¹⁵⁷ Vzkříšení je zde „prostředkem, kterým Bůh lidem zpřístupnil zaslíbení daná Davidovi“.¹⁵⁸

V čem tedy spočívá naplnění zmíněného příslibu otcům? Jednak je jím právě uvedené ustanovení panovníka nad věčným královstvím. Tento panovník, díky nabytí nového života ze vzkříšení, bude taktéž panovníkem věčným. Méně případné, ale nikoliv nemožné, je naplnění příslibů spojovat se skutečnostmi, o kterých Lukáš hovoří na jiných místech. Může jimi být vylití Ducha, které se zmiňuje v úvodu spisu (1,4) a které Petr připomíná ve své první řeči (2,33 – 6.1.1),¹⁵⁹ odpuštění hříchů z 2,38; 5,31 (6.1.4); 10,43 či veršů navazujících na naši perikopu (v. 38–39), popř. všeobecné vzkříšení z mrtvých, které se začíná realizovat ve vzkříšení Ježíše (je tím, „v co Izrael doufá“ – 28,20).¹⁶⁰

6.1.7. Sk 17,30n

30 τοὺς μὲν οὖν χρόνους τῆς ἀγνοίας
ὑπεριδὼν ὁ θεὸς τὰ νῦν παραγγέλλει
τοῖς ἀνθρώποις πάντας πανταχοῦ
μετανοεῖν,

30 Když tedy Bůh přehlédl ty
doby nevědomosti, nařizuje
nyní lidem, aby všichni a všude
činili pokání.

31 καθότι ἔστησεν ἡμέραν ἐν ἧ μέλλει
κρίνειν τὴν οἰκουμένην ἐν
δικαιοσύνῃ ἐν ἀνδρὶ ᾧ ὄρισεν,
πίστιν παρασχὼν πᾶσιν ἀναστήσας
αὐτὸν ἐκ νεκρῶν.

31 Neboť ustanovil den, v němž
bude spravedlivě soudit
obydlený svět skrze muže,
kterého k tomu určil. Všem
o tom poskytl důkaz tím, že jej
vzkřísil z mrtvých.

Poslední přímá zmínka o Ježíšově vzkříšení připadá na patrně nejznámější část knihy Skutků, Pavlovu řeč na aténském Areopagu (17,22–31). Někteří komentátoři považují tento oddíl za vrchol celé knihy.¹⁶¹ Oddíl vykazuje jisté podobnosti s předchozí promluvou k pohanům v Lystře (14,15nn), mění se však publikum a celkový kontext: Pavel nyní hovoří k blíže neurčené pohanské veřejnosti, přičemž zvláštní zájem o jeho kázání projevují stoučtí a epikurejští filozofové (v. 18). Ačkoliv se z reakce posluchačů

¹⁵⁶ Detaily této argumentační logiky a dalším možné výklady viz v BARRETT, Charles Kingsley. *Acts 1-14*, s. 647–648.

¹⁵⁷ Srov. KEENER, Craig S. *Acts: Volume 2*, s. 2072.

¹⁵⁸ Srov. BOCK, Darell L. *Acts*, s. 456.

¹⁵⁹ Viz také 2,39; L 24,49.

¹⁶⁰ Detailněji viz v CROWE, Brandon D. *The Hope*, s. 54–57.

¹⁶¹ Viz tamtéž, s. 65.

(v. 32) může zdát, že je celá promluva přerušena, Pavlovi se ji nepodařilo dokončit a celé jeho vystoupení končí fiaskem, z hlediska narativní struktury má látka kompaktní charakter. Kromě jádra křesťanské zvěsti v ní Lukáš opakuje řadu témat z pavlovských epištol¹⁶² a v rámci promyšleného kompozičního postupu vykresluje jeden z jeho obzvláště výrazných momentů, odmítnutí evangelia světem.¹⁶³ Zdánlivou nekompletnost řeči, která z hlediska pravidel klasické rétoriky postrádá závěrečné shrnutí, je tedy třeba spíše považovat za součást Lukášovy promyšlené stylizace.¹⁶⁴ Craig Keener v ní také rozeznává moment napětí, který je typický pro lukášovské líčení dějin spásy. V současnosti se prolíná staré a nové, přislíbené a přicházející, pohlíží se zpět do dějin a zároveň se očekává jejich eschatologické završení.¹⁶⁵ Zaměření řeči jde za rámec jejího literárního zasazení: adresáty, které zde chce Lukáš oslovit, nejsou primárně Řekové, ale, jak to odpovídá univerzalismu jeho i pavlovských textů, všichni lidé (πάντας πανταχού, „všichni [a] všude“ – v. 30).¹⁶⁶

Naše dvojverší se skládá ze tří tematických celků. Stručně se zde rekapituluje obsah celé řeči, ohlašuje se výzva k pokání a na závěr Pavel oznamuje, že Bůh ustanovil nad světem soudný den.¹⁶⁷ To je potvrzeno výpovědí o Ježíšově vzkříšení, již se látka uzavírá.¹⁶⁸ V perikopě také vrcholí gradace celé promluvy, kdy se tematika postupně posouvá od pochopitelného či akceptovatelného k novému a kontroverznímu. Výpověď o vzkříšení z mrtvých Ježíše, kterou proslov končí, zde představuje příslovečnou poslední kapku, po níž publikum přestane brát Pavla vážně a odmítne jej dále poslouchat. Jestliže se mohli dříve někteří z Atéňanů domnívat, že Pavel hlásá Ježíše coby zosobnění nového božstva, zakládá kult zbožštěného zmrtvýchvstání, nenechává jeho formulace o muži (άνηρ), kterého Bůh vzkřísil z mrtvých (v. 31) na pochybách, že má na mysli skutečný,

¹⁶² Jedná se o 1) výroky o Bohu: v. 23–25 – Ř 1,4.19n.23; 2,5.16; 2) výroky o Božím sebezjevení ve stvoření: v. 26–27 – Ř 1,19; 3) obvinění pohanů z uctívání obrazů: v. 29 – Ř 1,23; 4) lidská nevědomost modloslužby a výzvy k obrácení: v. 30 – Ř 3,25n; 1 Te 1,9; 5) odkazy k blížícímu se soudu, ke kterému Bůh ustanovil člověka, jehož vzkřísil z mrtvých: v. 31 – Ř 1,4; 2,5.16. Srov. SCHNABEL, Eckhard E. *Acts*, s. 720.

¹⁶³ Viz např. 1 K 1,18–25; 2 K 4,4.

¹⁶⁴ S touto stylizací, kdy je řečník přerušen ještě než stihne svou řeč zakončit, se ostatně setkáváme i na dalších místech knihy Skutků – viz 2,37; 10,44; 22,22; 26,24. Srov. KEENER, Craig S. *Acts: An Exegetical Commentary: Volume 3: 15:1-23:35* [e-book]. Grand Rapids: Baker Academics, 2014. Oddíl „(3) Preaching the Resurrection (17:31)“. Někteří badatelé řeč čtou jako nepřerušenu i z hlediska líčení. Naši perikopu (v. 30–31) považují za její *peroratio*, závěr. Srov. SCHNABEL, Eckhard E. *Acts*, s. 719.

¹⁶⁵ Srov. KEENER, Craig S. *Acts: Volume 3*, oddíl „(1) Repenting from Ignorance about God (17:30)“.

¹⁶⁶ Viz KEENER, Craig S. *Acts: Volume 3*, oddíl „(2) The Coming Judge (17:31)“.

¹⁶⁷ Srov. SCHNABEL, Eckhard E. *Acts*, s. 739.

¹⁶⁸ Pavel se tedy v samém závěru promluvy vrací na úplný začátek, k původní otázce filozofů po povaze jeho učení o vzkříšení (v. 18). Srov. CONZELMANN, Hans – EPP, Eldon Jay (ed.). *Acts*, s. 146.

tělesný návrat zemřelého k životu.¹⁶⁹ Taková zvěst byla pro Atéňany sotva přijatelná vzhledem k tomu, že pro antický svět byl návrat z říše mrtvých, jak to ukázala druhá kapitola této studie, vyloučený.¹⁷⁰

O Ježíšově vzkříšení hovoří v naší perikopě Pavel jako o důkazu nadcházejícího velkého eschatologického soudu (v. 31). S touto konstrukcí se zde v rámci naší studie nesetkáváme poprvé: v rozvedenější podobě jsme ji viděli v předchozích řečech knihy Skutků (2,32–36 – 6.1.1; 10,40nn – 6.1.5), na jiných místech Nového zákona můžeme najít motiv zmrtvýchvstání a eschatologického soudu v různých dalších spojeních.¹⁷¹ Lukáš zde sleduje souvislost mezi vzkříšením na jedné straně a autoritou a mocí na straně druhé. Bůh, který křísí Ježíše, viditelně drží ve svých rukou moc nad životem a smrtí; může určovat soudce nad všemi živými (v. 31). Ježíše tímto soudcovstvím pověřuje v rámci vzkříšení.¹⁷² Vzkříšení je důkazem autority, kterou Ježíš získává od Boha. Lukáš hovoří doslova o πίστις, které v dobové řečtině označovalo právě také důkaz, záruku, že něco přislíbeného dojde svého naplnění.¹⁷³

Různá antická vyprávění ukazují, že představa Božího soudu, popř. spíše soudu bohů nad světem, při němž budou ztrestáni ničemní lidé, nebyla Řekům neznámá.¹⁷⁴ Zde tedy snad Pavel, ačkoliv se jeho výpověď s řeckými mýty zcela neshodovala,¹⁷⁵ u svých posluchačů ještě nenaráží. Problematičtější se zdá být jeho výzva k obrácení (sloveso

¹⁶⁹ Srov. SCHNABEL, Eckhard E. *Acts*, s. 741. Někteří badatelé odkaz k Ježíši coby muži, ἀνὴρ, chápou jako zjednodušenou formu titulu [ὁ] υἱὸς [τοῦ] ἀνθρώπου, Syn člověka, která by byla pohanskému publiku nesrozumitelná. Viz BRUCE, Frederick Fyvie. *The Book of Acts*, s. 309.

¹⁷⁰ Viz také KEENER, Craig S. *Acts: Volume 3*, oddíl „(3) Preaching the Resurrection (17:31)“.

¹⁷¹ Viz např. J 5,25–29 (5.6.2); 1 Te 1,10 (4.3.12); srov. 2 Tm 4,1; 1 Pt 4,5.

¹⁷² Srov. SCHNABEL, Eckhard E. *Acts*, s. 741. Viz také 10,40n – 6.1.5.

¹⁷³ V rámci Nového zákona jde o jediné místo, kde se slovo užívá právě v tomto významu; v klasické literatuře je nicméně takové užití relativně časté. Viz BARRETT, Charles Kingsley. *Acts 1-14*, s. 853.

¹⁷⁴ Viz TALBERT, Charles H. *Reading Acts*, s. 157. Pohanská vyprávění nicméně tento soud prezentovala spíše jako reakci na narušení majestátu jednotlivých božstev – bohové byli v podstatě nuceni ztrestat ty, kteří nerespektovali jimi daný řád a zpochybnili tak jejich autoritu. Srov. KEENER, Craig S. *Acts: Volume 3*, oddíl „(1) Repenting from Ignorance about God (17:30)“.

Viz také SCHNABEL, Eckhard E. *Acts*, s. 741. Určité rysy této logiky lze nicméně vidět i u Pavla, zejm. v Ř 3,26: zde jde však spíše o narušení Boží spravedlnosti. Viz BARRETT, Charles Kingsley. *Acts 1-14*, s. 851.

¹⁷⁵ Pohanské publikum tento soud, pokud jej očekávalo, sotva spojovalo s nějakou předem určenou dobou, jak o ní hovoří Pavel na základě očekávání židovské eschatologie (ἔσθησεν ἡμέραν ἐν ἧ ἔλλει κρίνειν, „ustanovil den, v němž bude soudit“, v. 31). Srov. zejm. starozákonní řeč o dni Páně, o které se vícekrát zmiňoval předchozí výklad (Iz 2,12; 13,6; Jl 2,1; Am 5,18; Za 14,1; Mal 4,5 aj.). K židovským představám Božího soudu viz také Ž 9,9; 96,13; 98,9. V Novém zákoně dochází tyto myšlenky hojně bohatého rozpracování – viz např. Ř 2,5,16; 1 K 1,8; Fp 1,6,10; 1 Te 5,2,4; 2 Te 1,10; 2,2; 2 Tm 1,18; Žd 6,11; 2 Pt 3,10.

μετανοέω – v. 30¹⁷⁶), které může Boží hněv odvrátit.¹⁷⁷ Lze předpokládat, že Lukáš ji nechává Pavlovo publikum mylně pochopit ve smyslu kritiky polyteistického kultu a náboženského pluralismu.¹⁷⁸ I zde je třeba dodat, že podobně zaměřenou kritiku mohlo toto publikum slyšet právě z úst filozofů epikurejské a stoické orientace, kteří Pavla k přednesení celé řeči vyzvali (v. 18–19);¹⁷⁹ přinejmenším první části apoštolovy výzvy – odvrácení se od model a soch, kterým se lidé klaněli v již období neznalosti¹⁸⁰ a přijetí jediného Boha vládnoucího nad světem a dějinami¹⁸¹ – mohli tedy filozoficky vzdělání posluchači rozumět. Výzva je ale v každém případě opovážlivá,¹⁸² a taktéž zvěst o Bohu, který jedná a zjevuje se tak v člověku, implicitně postavená na koncepci Božího obrazu (2 K 4,4; Ko 1,15; Žd 1,3 – 6.2.2), je uvažování Řeků značně vzdálená.¹⁸³ Pavlovu ontologii, v níž Ježíš, vybavený Bohem ve vzkříšení autoritou a mocí, vládne coby nový Adam nad celým stvořením,¹⁸⁴ přijímá pouze hrstka z nich.¹⁸⁵

Výpověď o vzkříšení tedy v Pavlově řeči tvoří nejen onu pomyslnou rozbušku, která vyvolá u posluchačů smích či přezíravost, ale také průsečík, v němž se protnou všechna doposud představovaná témata a propojí se do logického celku.¹⁸⁶ Teprve na pozadí skutečnosti, že Bůh povolal ve vzkříšení soudce nad celým světem, se ve správném světle ukáže výzva k pokání; objasní se smysl zeširoka pojaté řeči o Bohu, který je jiný, než jak

¹⁷⁶ Pavel zde zřejmě navazoval na filozofickou tradici, která pod pojmem *μετάνοια* rozuměla transformaci, proměnu. Třežbaže to nebylo pravidlem, i ta se někdy pojila s morálními kvalitami člověka, takže podstata Pavlovy výzvy mohla být posluchačům ve své podstatě srozumitelná. Antická filozofie toto mravní obrácení nicméně dávala do souvislosti spíše s působením poznání, epikurejci a platonici navíc postupným, pozvolným. Viz KEENER, Craig S. *Acts: Volume 3*, oddíl „(1) Repenting from Ignorance about God (17:30)“.

¹⁷⁷ Na toto téma, pokání, Lukáš také již mnohokrát hovořil v předchozím vyprávění – viz např. L 3,3.7nn; 5,32; 13,3; 15,7; 24,47; Sk 2,38; 3,19nn; 11,18; srov. také Sk 20,21; 26,20. Viz KEENER, Craig S. *Acts: Volume 3*, oddíl „(1) Repenting from Ignorance about God (17:30)“.

¹⁷⁸ V případě Atéňanů má však obrácení nejprve znamenat opuštění polyteistických kultů; naráží se zřejmě na to, že tyto kulty nemohou plnit svou funkci, kterou je zprostředkování člověku setkání s Bohem. Srov. BARRETT, Charles Kingsley. *Acts 1-14*, s. 853.

¹⁷⁹ Pavlovi posluchači v ní snad ale nevidí přímo opovržení způsobem života či uspořádáním obce, jak by bylo možné také očekávat.

¹⁸⁰ Viz SCHNABEL, Eckhard E. *Acts*, s. 739.

¹⁸¹ Formulace *χρόνοι τῆς ἀγνοίας* z (v. 30) zřejmě souvisí s předchozí zmínkou o uctívání neznámého boha – *ἄγνωστος θεός* z v. 23. Srov. SCHNABEL, Eckhard E. *Acts*, s. 739.

¹⁸² Srov. 1 Te 1,9n (4.2.13). Viz BRUCE, Frederick Fyvie. *The Book of Acts*, s. 386–387.

¹⁸³ Napětí, které místo vyvolává, je patrně záměrné: Lukáš zde zřejmě reprodukuje obvinění, které vznášejí Pavel a jeho žáci vůči okolnímu světu v Ř 1,18–30 či 1 K 1,21; Ef 4,18n; 5,6. Přestože v epistolách se toto obvinění zdaleka netýká pouze pohanů (Ř 2,9nn) a nespojuje se, tak jako v naší perikopě, tolik s minulostí, jako se současností, zdá se polemický odstín naší promluvy tlumočit právě tento osten pavlovských textů. Viz KEENER, Craig S. *Acts: Volume 3*, oddíl „(1) Repenting from Ignorance about God (17:30)“.

¹⁸⁴ Srov. tamtéž.

¹⁸⁵ Ř 5,12–21; 1 K 15,20nn – 4.4.2.

¹⁸⁶ Viz CROWE, Brandon D. *The Hope*, s. 68.

¹⁸⁷ Srov. tamtéž, s. 67–68.

o něm Řekové uvažovali (v. 27–29); vysvětlí se zcela výjimečný status Ježíše, skrze něhož má Bůh uskutečnit své plány se světem. Coby zcela mimořádná událost v běhu dějin doloží výpověď o Ježíšově vzkříšení platnost Pavlovy proklamace o konci celé jedné epochy, období neznalosti (ἄγνοια – v. 30), a příchodu nové, která se bude vyznačovat pokáním (μετάνοια).¹⁸⁷ A konečně, pomocí participia aoristu slovesa ἀνίστημι, doplněného navíc o objasňující ἐκ νεκρῶν, se připomene základní formule církevního kérygmatu.

6.1.8. Další řeč o zmrtvýchvstání

Na závěr našeho zkoumání knihy Skutků zbývá ještě poukázat na místa, v nichž má řeč o Ježíšově vzkříšení podobu pouze stručné zmínky, a dále pasáže, kde Lukáš hovoří o vzkříšení v širším smyslu. Také ve druhém díle evangelistova diptychu můžeme jasně vidět, že zmrtvýchvstání, ať již Ježíšovo, či všech spravedlivých na konci věků, chápe raná církev jako mimořádný projev Boží moci. Ta je stále činná a vede dějiny k jejich předznačenému završení. Působení této moci ve prospěch vyvoleného lidu se očekává již v Písmech, takže lukášovský Petr i Pavel ve svých kázáních nepředstavují nové, převratné skutečnosti, ale hovoří o víře Izraele, která dochází svého naplnění. V řečech před velekněžskou radou (23,6) a dalšími politickými autoritami (24,14.20; 26,7n.22n; 28,20) to Lukáš konečně Pavla nechává vypovědět explicitně. Apoštol opakuje, že on, pravověrný žid z farizeů,¹⁸⁸ nezvěstuje ve svém kázání o zmrtvýchvstalém Ježíši nic jiného, než co se očekává v Zákoně a v Prorocích (26,6.22; 28,23; viz také 3,13; 22,14);¹⁸⁹ víru ve vzkříšení představuje jako přirozené a legitimní rozvinutí víry Otců (23,6; 24,20n; 26,7).¹⁹⁰ Dokonce i ti, kteří ji nesdílejí, musejí podle lukášovského Pavla přiznat, že je přinejmenším logické či přípustitelné, že stvořitel světa má také moc křísit mrtvé (26,8).¹⁹¹

¹⁸⁷ Srov. CONZELMANN, Hans – EPP, Eldon Jay (ed.). *Acts*, s. 146.

¹⁸⁸ Viz 22,3; 23,6; 26,4n; 24,14.

¹⁸⁹ Srov. SCHNABEL, Eckhard E. *Acts*, s. 1004. Tato teze je základním kamenem všech Pavlových obhajob, od Pisidské Antiochie přes Atény a Jeruzalém až do Cesareje. Poslední z nich, vyslovená před Herodem Agrippou II., je na ní prakticky celá vystavěna. Viz CROWE, Brandon D. *The Hope*, s. 76.

¹⁹⁰ Lukáš zde také poukazuje na částečnou kompatibilitu svého kázání s učením farizeů. Jejich očekávání všeobecného soudu před Boží stolicí, na kterém stojí také dobrá zvěst rané církve, nebylo z hlediska dobového judaizmu nijak marginální, ale naopak se těšilo značné popularitě. Viz MARSHALL, I. Howard. *The Resurrection*, s. 96–98.

¹⁹¹ K pozadí a logice Pavlovy argumentace na tomto místě viz CROWE, Brandon D. *The Hope*, s. 78–82; KEENER, Craig S. *Acts: An Exegetical Commentary: Volume 4: 24:1-28:31* [e-book]. Grand Rapids: Baker Academics, 2015. Oddíl „V. God Can Raise the Dead (26:8)“.

Všeobecné zmrtvýchvstání Lukáš neodděluje od dalších událostí, které mají doprovázet závěrečnou etapu běhu dějin. „Naděje v Bohu“, že „nastane vzkříšení spravedlivých i nespravedlivých“ (24,15), spojuje s nadějí na obnovu židovského národa (26,7.23; 28,20)¹⁹² a novým stvořením (3,21)¹⁹³ – to ale také souvisí s tím, proč chtějí židovské autority apoštoly za každou cenu odstranit.¹⁹⁴ Na jednu stranu mohly náboženské elity ve svém postoji vůči Petrovi a Pavlovi prostě jen navazovat na nepřátelství, které předtím zaujímaly vůči Ježíši, popř. v apoštolech vidět konkurenty.¹⁹⁵ Věc má ovšem patrně ještě hlubší, teologické kořeny: Lukáš konflikty jednak vykresluje jako příkoří, které se podle některých novozákonních autorů chápe jako přirozená součást křesťanského života,¹⁹⁶ a jednak v rámci popisovaných střetů visí ve vzduchu skutečnost, že podle Písem má obnovu národa a celého stvoření vzít do svou svých rukou samotný Bůh. Autority, které mají prostředkovat Boží vládu na zemi, jsou tak v kázání apoštolů postaveni do pozice, kdy ztrácejí legitimitu a stávají se vlastně zbytečnými.¹⁹⁷ Nakolik lze předpokládat, že Lukášův text reflektuje původní historickou situaci popisovaných událostí, natolik je třeba také zdůraznit, že křesťanská zvěst narážela z hlediska židovských představitelů i na věroučné a politické problémy. Zmrtvýchvstání Ježíše „již nyní“, před koncem věku, který viditelně ještě přetrvává, odporuje učení farizeů; saduceové všeobecné vzkříšení nepřijímali vůbec a v hlásání vzrušených zpráv o blížícím se konci mohli vidět snahu o podněcování ke společenským nepokojům, které povedou k devastujícímu zásahu římské okupační správy.¹⁹⁸ V každém případě muselo být kázání apoštolů pro židovské elity ze 70. let výzvou. Viděli v něm zřejmě nejen snahu o podkopání vlastní legitimity, ale také útok na jejich autoritu, neboť ve vzkříšeném raná církev představovala zároveň vyvoleného Mesiáše.¹⁹⁹

I ve zbývajících výpovědích o Ježíšově vzkříšení Lukáš nepřímou odkazuje k činné Boží moci, uzdravující a vyvádějící stvoření z vlády smrti (6.1.2, 6.1.3). Méně zřetelné je to ve formulacích, které se svou strukturou blíží kérygmatickým formulím (4,33 – „apoštolové vydávali s velikou mocí svědectví o zmrtvýchvstání Pána Ježíše“; 25,19 –

¹⁹² Iz 25,8; 26,19; Ez 37,1–14; Da 12,1nn; Oz 6,2.

¹⁹³ Iz 42,9; 43,19; srov. Zj 21,5 (6.4.5).

¹⁹⁴ Viz např. 21,7n.34nn; 23,12nn. Avšak počátek tohoto střetu jsme pozorovali již na pozadí výše představených Petrových promluv k jeruzalémským elitám; viz také 4,1nn.

¹⁹⁵ L 19,47; 20,19; 22,2.4; 23,10; 24,20; srov. Mk 14,1; Mt 12,14; 19,21n; J 11,53. Viz také 5.4.1.

¹⁹⁶ L 6,23; Sk 14,22; srov. také J 16,33; Ř 8,17; 1 Te 3,2n; 2 Tm 3,12; Zj 2,10 aj. Srov. KEENER, Craig S. *Acts: Volume 2*, s. 1122–1123.

¹⁹⁷ Srov. tamtéž, s. 1123–1124.

¹⁹⁸ Viz BOCK, Darell L. *Acts*, s. 187.

¹⁹⁹ Viz SCHNABEL, Eckhard E. *Acts*, s. 234; KEENER, Craig S. *Acts: Volume 2*, s. 1084.

náboženské spory o „zemřelého Ježíše, o němž Pavel tvrdil, že žije“²⁰⁰); souvislost je ovšem patrnější v 17,18, kde se hovoří výslovně o tom, že Pavel zvěstoval „Ježíše a vzkříšení“ (τὸν Ἰησοῦν καὶ τὴν ἀνάστασιν εὐηγγελίζετο).²⁰¹ Ve 4,2 pak již Lukáš v souvislosti s kázáním apoštolů explicitně říká, že „v Ježíši je vzkříšení z mrtvých“. Při alternativním čtení tohoto verše, kdy se obrat ἐν τῷ Ἰησοῦ nechápe jako „skrze Ježíše“, ale „v Ježíšově případě“ (v rámci Ježíšova příběhu došlo ke vzkříšení z mrtvých)²⁰² se sice mění důraz výpovědi, nikoliv však hlavní poselství: přiblížil se konec dějin, věci se začíná ujímat samotný Bůh.

6.2. List Židům

Ačkoliv List Židům představuje jeden z nejdelších novozákonních listů, o Ježíšově zmrtvýchvstání se v něm explicitně hovoří pouze jednou. Důvod je do značné míry dán tematickým zaměřením tohoto spisu: otázky Ježíšova prostřednictví mezi lidmi a Bohem, „velekněžská christologie“, které se jeho autor primárně věnuje, s oblastí našeho zkoumání přímo nesouvisí.

List je pojat jako relativně rozsáhlý homiletický traktát, v němž se vysvětluje, jakým způsobem získává člověk v Ježíši zcela nový, výjimečný přístup ke Stvořiteli. Jde o prostředkující proces, v němž lze přibližně rozčlenit tři fáze. Motiv Ježíšova zmrtvýchvstání připadá na první z nich: na fázi *vzestupnou*, popisující Ježíšovu cestu od pozemského k nebeskému, od světa lidí k Bohu. Hlavní pozornost však spis upírá prostřední část procesu, na *centrální* fázi *prostředkování*, která popisuje Ježíšovo proměněné působení v Boží blízkosti.²⁰³ Autor k ní zaměřuje pozornost čtenářů již od začátku spisu – zve je, „aby kontemplovali Krista sedícího po Boží pravici“ (1,7–14),²⁰⁴ a k této tematice se bude vracet napříč celým traktátem. Výklad pak již spíše

²⁰⁰ Přestože schéma této výpovědi je nejspíše dáno kontextem (místodržitel Festus nepochopil podstatu sporu mezi Pavlem a židovskými elitami – neprezentuje jej jako spor o Ježíšovo zmrtvýchvstání, ale patrně pouze o to, zda Ježíš skutečně zemřel), nelze ani zde vyloučit inspiraci pavlovskými ζῶω-formulemi. Viz Ř 6,10 (4.3.2); Ř 14,9 (4.3.3); 2 K 13,3n (4.3.4). Srov. SCHNABEL, Eckhard E. *Acts*, s. 997.

²⁰¹ Lukáš obrat spojuje spíše s mylným chápáním Atéňanů – Ježíše a vzkříšení považují za ona „cizí božstva“, o nichž má Pavel hovořit podle stoických a epikurejských filozofů. Srov. BOCK, Darell L. *Acts*, s. 562; SCHNABEL, Eckhard E. *Acts*, s. 726. Přesto však spojení odráží křesťanský pohled na Ježíše jako prostředníka, v němž se zmrtvýchvstání otevírá a zaručuje všem lidem – srov. Ko 1,18 (4.4.3); 1 K 15,20–28 (4.4.2); Zj 1,5 (6.4.1); srov. Ř 8,29 (4.4.1).

²⁰² Lukáš by při tomto čtení na místě proklamoval, podobně jako Pavel v 1 K 15,12 (viz také 4.2.9), platnost obecného principu vzkříšení. Srov. BRUCE, Frederick Fyvie. *The Book of Acts*, s. 148; BOCK, Darell L. *Acts*, s. 187.

²⁰³ Viz BROŽ, Jaroslav. *List Židům*. Praha: CBS, 2017. S. 24–25.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 25.

doplňuje také *sestupná* fáze, v jejímž rámci se hovoří o odpuštění a v širším smyslu o spáse.

Autorovi jde především o představení principů nového druhu Ježíšova kněžství. Znovu promýšlí principy, na kterých je tato instituce postavena v rámci Starého zákona a podrobuje je významnému přehodnocení. Právě v tomto kontextu představuje klíčové momenty křesťanské zvěsti, a mezi nimi přirozeně také Ježíšovo zmrtvýchvstání.²⁰⁵ Zahnuje je pod vyvýšení (1,3n; 8,1n; 10,12n; 12,1n – 6.2.2) a vykresluje jako součást velekněžské iniciace.²⁰⁶ Explicitně autor vzkříšení zmiňuje až v samotném závěru spisu, kde v rámci rozvité výpovědi o Bohu shrnuje obsah listu a loučí se se svými adresáty (13,20n – 6.2.1).

Text je pro naše zkoumání zajímavý spíše svou řečí o vzkříšení v širším smyslu: hovoří se v něm opakovaně o naději ve všeobecné vzkříšení na konci věků, a to někdy i s užitím „standardního“ novozákonního slovníku sestávajícího z tvarů sloves ἐγείρω (11,19) a ἀνίστημι (6,2; 11,35). Jak však vyplývá v bodu 6.2.3, z hlediska svého slovníku, zaměření a nakonec i sdělovaného obsahu se od sebe tyto výpovědi značně odlišují. Místa, v nichž se hovoří o Ježíšově vzkříšení, představíme od nejexplicitnějších až po ty, které se oblasti Ježíšova vzkříšení týkají spíše nepřímě.

6.2.1. Žd 13,20n

20	Ὁ δὲ θεὸς τῆς εἰρήνης, ὁ ἀναγαγὼν ἐκ νεκρῶν τὸν ποιμένα τῶν προβάτων τὸν μέγαν ἐν αἵματι διαθήκης αἰωνίου, τὸν κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν,	20	<i>A Bůh pokoje, který vyvedl z mrtvých velkého pastýře ovcí pro krev věčné smlouvy, našeho Pána Ježíše,</i>
21	καταρτίσαι ὑμᾶς ἐν παντὶ ἀγαθῷ εἰς τὸ ποιῆσαι τὸ θέλημα αὐτοῦ, ποιῶν ἐν ἡμῖν τὸ εὐάρεστον ἐνώπιον αὐτοῦ διὰ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας [τῶν αἰώνων]: ἀμήν.	21	<i>ať vás zdokonalí ve všem dobrém k vykonání jeho vůle, čině v nás to, co je před ním příjemné, skrze Ježíše Krista, jemuž buď sláva na věky [věků]. Amen</i>

²⁰⁵ Ježíšovo dokonalé kněžství již není postaveno na dědičném principu a dochází v něm také k přehodnocení principu zástupného obětování: Ježíš neobětuje nic ani nikoho jiného než, v naprosté poslušnosti a oddanosti Bohu, sám sebe. Není již vydělen z lidu, ale je s ním hluboce, existenciálně spojen; a tak tedy také lid, který před Bohem zastupuje, získává podíl na slávě, kterou Ježíš od Boha obdržel za svou poslušnost. Srov. tamtéž, s. 20–23, 25.

²⁰⁶ Některé náznaky motivu Ježíšova vzkříšení spatřují badatelé i v 7,6 či 7,24. Viz LANE, William L. *Hebrews 9-13* [e-book]. Grand Rapids: Zondervan, 1991. Oddíl „Closing Doxology (13:20–21)“.

Jak bylo zmíněno výše, jedinou explicitní zmínku o Ježíšově vzkříšení nacházíme až v samotném závěru listu. Jde o „standardní“ dopisové rozloučení s adresáty: ačkoliv autor jinak spíše rezignuje na plnění běžných náležitostí antického listu, v rámci naší perikopy a příbuzných dodatečích epistolárního rázu (13,18n.22–25)²⁰⁷ se jim viditelně snaží vyhovět. Z hlediska struktury se naše dvojverší skládá z požehnání (v. 20–21) a krátké doxologie (v. 21), v nichž se rekapitulují nejdůležitější témata listu.

Formálně vzato je perikopa tvořena jediným dlouhým souvětím, jehož hlavní pozornost je zaměřena ke svému podmětu, k Bohu. První, přívlastková část, Boha charakterizuje jako původce a tvůrce pokoje („Bůh pokoje“ – genitiv τῆς εἰρήνης),²⁰⁸ a v rámci vedlejší věty doplňuje, že tento Bůh vzkřísil z mrtvých Ježíše. Vlastní vzkříšení zde autor opisuje coby „vyvedení“ (také „vytáhnutí“ – sloveso ἀνάγω) z mrtvých (ἐκ νεκρῶν). Totéž sloveso používá Septuaginta pro překlad Izaiášovy připomínky vyvedení Mojžíše a s ním i celého vyvoleného lidu z Egypta v Iz 63,11–14.²⁰⁹ Formulace má tedy zřetelný soteriologický přesah: evokuje vyprávění o mocném Boží zásahu do dějin, vyvedení lidu z otroctví, nyní však již spojované nikoliv s Egyptem, ale se smrtí. Takové přeznačení není v rámci Písma zcela nové, jak jsme mohli pozorovat ve třetí kapitole při zkoumání některých formulací o vyvedení či vysvobození z šeolu v rámci žalmů²¹⁰ a některých dalších spisů.²¹¹ Tak jako v perikopách z předchozího výkladu, i zde se tedy naplňuje Boží příslib stát při vyvoleném lidu, chránit jej a vysvobozovat ode všech nepřátel a nebezpečí. Na téže osnově pak nachází základ i téměř identická Pavlova formulace z Ř 10,7: Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ἀναγαγεῖν, „vyvést Krista z mrtvých“.²¹²

²⁰⁷ BROŽ, Jaroslav. *List Židům*, s. 10–11. Závěr listu autor komponuje z prvků, které uzavírají První list Petrův a pavlovské epístoly: z modlitby (v. 18–19), požehnání/blahoslavenství (v. 20–21), exhortace (v. 22), zmínky o budoucích plánech (v. 23), závěrečného pozdravu (v. 24). Viz COCKERILL, Gareth Lee. *The Epistle to the Hebrews* [e-book]. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 2012. Oddíl „C. A Sermon Sent as a Letter (13:18-25)“. Srov. zejm. 1 Te 5,23; viz také Ř 15,33; 16,20.25nn; 2 K 13,11; Fp 4,9; 2 Te 3,16. Srov. HAGNER, Donald A. *Hebrews*. Grand Rapids: Baker Books, 1990. S. 250, 251.

²⁰⁸ Někteří komentátoři soudí, že touto formulací autor listu reaguje na napětí, které panovalo mezi některými členy sboru – v tomto smyslu viz např. 12,14. Viz ALLEN, David L. *Hebrews*. Nashville: B & H Publishing Group, 2010. S. 627. Někteří zde také vidí odkazy k pavlovským epístolám, např. Ř 5,1. Viz také Ř 15,33; 16,20; 1 K 14,33; 2 K 13,11; Fp 4,9; 2 Te 3,16.

²⁰⁹ Vyvedení „ze smrti“ je patrně přeznačením původního izaiášovského ἐκ τῆς γῆς, „ze země“. Srov. LANE, William L. *Hebrews 9-13*, oddíl „Closing Doxology (13:20–21)“. Viz také Ex 33,12.15 LXX. Bruce v obratu také nachází možný odkaz k Ž 77,21, kde se mluví o Mojžíši a Áronovi. Viz BRUCE, Frederick Fyvie. *The Epistle to the Hebrews*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 1990. S. 388.

²¹⁰ Ž 30,4; 71,20n; 86,13.

²¹¹ Viz např. 2 S 2,6; Tób 13,2; Mdr 16,3.

²¹² Apoštol v Listu Římanům navazuje na Dt 30,12nn, avšak na pozadí jeho argumentace zřetelně prosvítá skutečnost, že je to opět právě Boží jednání ve prospěch člověka, které dává vyjít Ježíši z říše mrtvých. Lane na základě vnější podobnosti obou míst usuzuje, že Pavel i pisatel Listu Židům reprodukuje tutéž starou křesťanskou tradici. Odlišné titulování Ježíše (Χριστός – Ř 10,7; Ἰησοῦς Χριστὸς – Žd 13,21)

Výpověď naší perikopy doplňuje schéma Ježíšova vyvýšení, slavného uvedení po Boží pravici (Ž 8,6 či Ž 110,1) rozvíjené napříč celým listem (6.2.2): i pro autora našeho listu je neoddelitelně spojeno se vzkříšením z mrtvých. Právě ono zbavuje věřících obav ze smrti (2,14n) a dává jim naději na život v lepší a dokonalejší realitě nebeského Jeruzaléma (11,16; 12,35).²¹³ Pracuje se zde s představou, že novému stvoření bude předcházet všeobecné vzkříšení z mrtvých, které Bůh započal v Ježíši.²¹⁴ Ježíš svou oddaností Otci definitivně zlomil moc smrti a otevřel člověku perspektivu nového, lepšího života, takže mu náleží mesiášský status a nejvyšší pocty.

Řeč o vysvobození Ježíše ze smrti má tedy také v Listu Židům svůj přesah do oblasti posledních věcí. William Lane v naší perikopě rozeznává odkaz k nové smlouvě, jejíž uzavření mezi izraelským národem a Bohem ohlašuje prorok Jeremiáš (Jr 31,31–34).²¹⁵ Nebude již připomínáno vyvedení Izraele z egyptské země, neboť „nové“ vyvedení, vyvedení Ježíše z říše mrtvých, položilo základ „vyšší“ smlouvy. Tato nová smlouva bude bez vady (8,7), založená „na lepších zaslíbeních“ (8,6),²¹⁶ a bude věčná (13,20).²¹⁷ Hospodin vloží při jejím uzavírání Izraelitům do mysli a vepíše do srdcí své zákony (8,10), takže budou znát svého Pána a on již nebude vzpomínat na jejich provinění (8,11n). Motiv věčného (přídavné jméno αἰώνιος) prostupuje celý listem²¹⁸ a ve smyslu „nepomíjející“, „jednou provždy“ (5,9; 9,12.15) má zřetelnou eschatologickou kvalitu. V tomto smyslu o věčné smlouvě hovořili také ve Starém zákoně proroci (viz např. Iz 55,3; 61,8; Jr 32,40; 50,5; Ez 16,60; 37,26; také ale Gn 9,16; 17,13.19). Zvěstují příchod času, kdy vyvolený národ naváže nový, kvalitativně zcela odlišný vztah se svým Stvořitelem, vztah, jenž se bude vyznačovat intimní blízkostí a přinese odpuštění.²¹⁹ V závěru našeho listu, který na tyto proroky navazuje, se tak coby jedno z důležitých témat celého listu zpředmětnuje očekávání lepšího života a příchodu spásy (6.2.3).

S uzavřením eschatologické věčné smlouvy pak souvisí také další téma 20. verše: ustanovení komunity. Má se jednat o společenství, které se zavazuje tuto novou smlouvu

nicméně ukazuje, že autor naší perikopy zřejmě nebyl závislý na Pavlově podání. Viz LANE, William L. *Hebrews 9-13*, oddíl „Closing Doxology (13:20–21)“.

²¹³ Srov. COCKERILL, Gareth Lee. *The Epistle to the Hebrews*, oddíl „C. A Sermon Sent as a Letter (13:18-25)“.

²¹⁴ Viz WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 459–460.

²¹⁵ Srov. LANE, William L. *Hebrews 9-13*, oddíl „Closing Doxology (13:20–21)“.

²¹⁶ Ve verši se dvakrát užívá komparativ κρείττων – „lepší“, „cennější“, „znamenitější“, ale také „užitečnější“, „výhodnější“.

²¹⁷ K významu uzavření věčné smlouvy viz MALINA, Artur. *List do Hebrajczyków*. Częstochowa: Edycja Świętego Pawła, 2018. S. 575–576.

²¹⁸ Žd 1,8; 5,6.9; 6,20; 9,12.14.15; 10,12.14.

²¹⁹ Srov. LANE, William L. *Hebrews 9-13*, oddíl „Closing Doxology (13:20–21)“.

naplňovat. Již nyní jsou věřící vybízeni k tomu, aby jednali podle Boží vůle a vykonávali vše, co je Bohu příjemné (v. 21). Podobnou souvislost mezi eschatologickými očekáváním a vznikem církve jsme pozorovali již při zkoumání církevního kérygmatu (4.2.8) či závěrů evangelií (5.5.4); zde se hovoří o (ovčím) stádu shromážděném kolem Ježíše.²²⁰ Tak jako lid Starého zákona přivedlo dohromady spásné působení, které vykonal Bůh v Mojžíši, shromažďuje se nyní lid nové smlouvy kolem ještě významnějšího Božího spasitele, vzkříšeného Krista. Byl-li Mojžíš pastýřem, je Ježíš „velkým pastýřem“ (ὁ ποιμήν ὁ μέγας, v. 20), který Mojžíše převyšuje (3,3).²²¹ Toto označení, podobné titulu ἀρχιεπίσκοπος v 1 Pt 5,4 („nejvyšší pastýř“), také odpovídá Ježíšově pozici velikého kněze či velekněze, kterou autor listu zmiňuje v 10,21, resp. 4,14.

Do své výsadní role byl Ježíš uveden „v krvi“ (ἐν αἵματι, ἐν ve smyslu příčinného „pro“, příp. „skrze“), tedy pro/skrze své umučení a vzkříšení.²²² „Pro krev smlouvy“ také přislíbil Hospodin v Za 9,11 vysvobození vězňů z cisterny (řecké λάκκος – také „z jámy“ či „z propasti“), v níž není voda: obrazně z podsvětí.²²³ V motivu krve se tedy protínají a spojují obě hlavní tematické linie naší perikopy. Zpečetuje se jí věčná smlouva mezi Hospodinem a lidem²²⁴ a zároveň ustanovuje nový velekněz, který kolem sebe shromáždí společenství, jež bude tuto smlouvu naplňovat. On je hlavou nového kultu, v němž bude lid Bohu sloužit opravdověji než v rámci staré smlouvy (12,18; 13,15n). Coby nový, velký pastýř, jej přivede k přislíbené spáse.²²⁵ Přítomnost motivu velkého pastýře poblíž Ježíšova titulu κύριος, Pán, může také podle některých badatelů odkazovat ke starozákonním textům, v nichž se této pastýřské úlohy ujímá samotný Hospodin (Ž 23; Ez 34,15).²²⁶

²²⁰ Z hlediska raných křesťanských tradic jde o častý a zaužívaný obraz – viz např. Mk 6,34; L 12,32; J 10,1–18; 1 Pt 2,25; 5,4; srov. Mk 14,27; Mt 9,36; 18,12n; 25,32; 26,31; L 15,3–7. Srov. LANE, William L. *Hebrews 9-13*, oddíl „Closing Doxology (13:20–21)“.

²²¹ Srov. BROŽ, Jaroslav. *List Židům*, s. 222. Lane podobná srovnání mezi Ježíšem a Mojžíšem nachází napříč celým listem – viz např. 8,1–6; 10,26–31; 12,18–24 aj. Viz LANE, William L. *Hebrews 9-13*, oddíl „Closing Doxology (13:20–21)“.

²²² MALINA, Artur. *List do Hebrajczyków*, s. 573. Viz GORDON, Robert P. *Hebrews*. Sheffield: Sheffield Phoenix Press, 2008. S. 197.

²²³ Na řadu míst, kde se v rámci Starého zákona hovoří o šeuolu a naději na vyvedení z něj, poukázala třetí kapitola – viz např. Ž 28,1n; 30,4; 88,4–7; 143,7. Přímé propojení motivu jámy se slovesem ἀνάγω viz v LXX v Jr 38,10.13 a obrazně také v Ž 40,2. Srov. LANE, William L. *Hebrews 9-13*, oddíl „Closing Doxology (13:20–21)“.

²²⁴ Viz Ex 24,8; v tomto kultickém smyslu zmiňuje Ježíšovu sebeobět' autor listu také v 9,25 a 10,10.

²²⁵ Srov. tamtéž.

²²⁶ Srov. COCKERILL, Gareth Lee. *The Epistle to the Hebrews*, oddíl „C. A Sermon Sent as a Letter (13:18-25)“.

Zbylé části perikopy již s naší tematikou souvisejí pouze nepřímo. Ve druhé části 20. verše a v závěrečné doxologii (v. 21)²²⁷ se hovoří o tom, že Bůh sám působí v nitru člověka a uschopňuje jej k naplňování nové smlouvy, o které byla řeč výše.²²⁸ Ta z lidské strany nenárokují jen vykonávání skutků, vnější podřízení se Boží vůli, ale spíše požaduje hluboké přetvoření nitra a navázání nového vztahu s Bohem skrze Krista.²²⁹ Dobro, ἀγαθός, pro něž je člověk uzpůsobován, není pro autora listu pouze etickým ideálem, ale cílem eschatologického završení lidské existence. V tomto smyslu o něm hovoří např. v 9,11 a 10,1. Zdokonalení ve všem dobrém (v. 21a) by tedy podle Artura Maliny znamenalo nepřetržitou působnost Boha, která vede až k ontologickému přetvoření člověka, jenž se mu poté může zalíbit;²³⁰ jednodušeji lze však říci, že autorovi listu jde prostě o vybavenost Božími dary, milostí. Jde o dobro, které člověk dostává od Boha, aby jej dále rozšiřoval mezi své bratry a sestry (srov. 13,9; viz také řeč o daru Ducha z 2,4 či 6,4).²³¹ Dodatkem o Ježíšově prostřednictví v tomto Stvořitelově působení se rekapituluje klíčové téma celého spisu, Ježíšovo velekněžství (13,12–16), které umožňuje člověku přístup k Bohu. Ustanovuje adekvátní kult, který je Bohu příjemný a který Bůh akceptuje.²³²

6.2.2. Výpovědi o Ježíšově vyvýšení (Žd 1,3n; 8,1n; 10,12n; 12,1n)

Žd 1,3n:

3	... καθαρισμόν τῶν ἁμαρτιῶν ποιησάμενος ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τῆς μεγαλωσύνης ἐν ὑψηλοῖς,	3	... Když skrze sebe vykonal očistění od našich hříchů, posadil se po pravici Majestátu na výsostech.
4	τοσοῦτω κρείττων γενόμενος τῶν ἀγγέλων ὅσω διαφορότερον παρ' αὐτοὺς κεκληρονόμηκεν ὄνομα.	4	Stal se tím vznešenější nad anděly, čím význačnější jméno dědičně obdržel.

²²⁷ Badatelé se neshodují v tom, zda je celek zaměřen primárně k Bohu, anebo ke Kristu. V novozákonních textech se setkáváme s látkami obojího druhu – viz např. Ř 11,36; 16,27; Ga 1,5; Ef 3,21; Fp 4,20; 1 Tm 1,17; Ju 1,25; resp. 1 Pt 4,11; 2 Pt 3,18; Zj 1,6. S ohledem na kontext a zaměření celého spisu je však na místě upřednostnit první možnost. Viz HAGNER, Donald A. *Hebrews*, s. 251; GORDON, Robert P. *Hebrews*, s. 198.

²²⁸ Srov. BROŽ, Jaroslav. *List Židům*, s. 222.

²²⁹ Sloveso καταρτίζω znamená „uspořádat“, „připravit“, ale také „zdokonalit“, „uvést do pořádku“. V kontextu našeho listu může jít o ještě zásadnější změnu, kdy se vůbec nenavazuje na nic předchozího: „vytvořit“, „stvořit“ (srov. užití slovesa v 10,5 a 11,3). Srov. MALINA, Artur. *List do Hebrajczyków*, s. 573–574.

²³⁰ Viz tamtéž.

²³¹ Motiv často užívá Pavel – viz zejm. Fp 2,12n; srov. také Ř 15,5.13; 2 K 1,3n; 2 Te 2,17. Srov. LANE, William L. *Hebrews 9-13*, oddíl „Closing Doxology (13:20–21)“.

²³² Srov. tamtéž.

- 8,1n:
1	Κεφάλαιον δὲ ἐπὶ τοῖς λεγομένοις, τοιοῦτον ἔχομεν ἀρχιερέα, ὃς ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ θρόνου τῆς μεγαλωσύνης ἐν τοῖς οὐρανοῖς,	1	<i>To podstatné na tom, co je řečeno, je toto: Máme takového velekněze, který usedl po pravici trůnu Majestátu v nebesích</i>
2	τῶν ἁγίων λειτουργὸς καὶ τῆς σκηνῆς τῆς ἀληθινῆς, ἣν ἔπηξεν ὁ κύριος, οὐκ ἄνθρωπος.	2	<i>je služebníkem svatyně a toho pravého stánku, který postavil Pán, a ne člověk.</i>
- 10,12n:
12	οὗτος δὲ μίαν ὑπὲρ ἁμαρτιῶν προσενέγκας θυσίαν εἰς τὸ διηνεκές ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ θεοῦ,	12	<i>On však přinesl jedinou oběť za hříchy a navždy usedl po pravici Boží</i>
13	τὸ λοιπὸν ἐκδεχόμενος ἕως τεθῶσιν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν αὐτοῦ:	13	<i>a nadále jen čeká, až jeho nepřátelé budou položeni za podnož jeho nohou.</i>
- 12,1n:
1	Τοιγαροῦν καὶ ἡμεῖς, τοσοῦτον ἔχοντες περικείμενον ἡμῖν νέφος μαρτύρων, ὄγκον ἀποθέμενοι πάντα καὶ τὴν εὐπερίστατον ἁμαρτίαν, δι' ὑπομονῆς τρέχωμεν τὸν προκείμενον ἡμῖν ἀγῶνα,	1	<i>Proto i my, majíce kolem sebe tak veliký oblak svědků, odložíme veškerou zátěž a hřích snadno nás onvíjející a s vytrvalostí běžme závod, který je před námi,</i>
2	ἀφορῶντες εἰς τὸν τῆς πίστεως ἀρχηγὸν καὶ τελειωτὴν Ἰησοῦν, ὃς ἀντὶ τῆς προκειμένης αὐτῷ χαρᾶς ὑπέμεινεν σταυρὸν αἰσχύνης καταφρονήσας, ἐν δεξιᾷ τε τοῦ θρόνου τοῦ θεοῦ κεκάθικεν.	2	<i>upřeně hledíce k původci a dokonavatelu víry Ježíši, který pro radost, která byla před ním, podstoupil kříž, pohrdnuv hanbou, a sedí po pravici Božího trůnu.</i>

Ježíšovo zmrtvýchvstání list popisuje také nepřímou ve výpovědích o Ježíšově přijetí do nebeského světa.²³³ Autor doslova hovoří o usazení (sloveso καθίζω v aoristu – 1,3; 8,1; 10,12 či perfektu – 12,2) po pravici Boha (10,12), popř. pravici Božího trůnu (12,2) či majestátu (1,3; 8,1). Vzkříšení představuje jako součást Ježíšova pohybu z pozemského světa do sféry Boží blízkosti. Nepomíjí, že tento pohyb vede přes posměch a utrpení (2,10; 6,6; 12,2),²³⁴ s ohledem na vlastní téma listu nicméně hlavní pozornost obrací až k jejímu završení a výsledku, k ustanovení Ježíše za nebeského velekněze, dokonalého prostředníka mezi lidmi a Bohem. Přestože, jak napovídají lexika a užité gramatické

²³³ Srov. WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 461.

²³⁴ Viz MALINA, Artur. *List do Hebrajczyków*, s. 509–510.

kategorie, se v našich perikopách vypovídá o událostech eschatologického charakteru,²³⁵ sleduje zde náš autor na prvním místě spíše téma Ježíšova velekněžského prostřednictví. Jde o to, jakým způsobem Ježíš dosahuje svého výsadního postavení u Boha a jak u něj působí ve prospěch lidí, kteří pak díky tomu mohou s Bohem navázat nový a opravdovější vztah. Hlavní témata perikop se tedy s okruhem otázek, které si klade naše studie, spíše míjí; v rámci následujícího přehledu si však všimneme několika jejich přesahů, které jsou relevantní i pro naše téma.

S některými s užitých motivů jsme se již setkali již v řadě novozákonních spisů představených výše.²³⁶ Společným momentem výpovědí o vyvýšení je „přenesení“ Ježíše do pozice, v níž může zastupovat člověka před Bohem – a to nesrovnatelně lépe, než jak to může činit jakýkoliv velekněz na zemi (7,27n; 10,5–10.14.19n). Jeho služba má vyšší kvalitu a váhu (viz 9,14; 10,21n).²³⁷ Je dokonce postaven nad anděly: i oni jsou prostředníky mezi Bohem a jeho stvořením na zemi (1,14), avšak pouze Ježíši je přiznána mimořádná čest a důstojnost (1,4n; 2,9). A tatáž myšlenka stojí i na pozadí příbuzných výroků, v nichž se hovoří o Ježíšově korunování „ctí a slávou“ (2,9n), vystoupení „až před Boží tvář“ (4,14nn),²³⁸ vstupu do nebeské svatyně (6,19n). Tak jako v případě příbuzných textů, i zde motiv vyvýšení patrně nachází svůj předobraz v úvodním verši žalmu 110. Navazuje se na čtvrtý verš tohoto textu: oslavení vyvoleného panovníka je propojeno s uvedením do velekněžského úřadu, který bude trvat navěky.²³⁹

Nepřímá řeč o vzkříšení se tedy v našich perikopách vztahuje primárně k životu v přítomnosti. Místo předzvěsti budoucího vzkříšení lidstva na konci věku²⁴⁰ se jejím prostřednictvím vykresluje změna Ježíšova statusu, která určuje duchovní život křesťanů nyní. Zmrtvýchvstání spojuje náš autor, podobně jako Jan ve schématech oslavení (5.4.2),

²³⁵ K Ježíšově velekněžské oběti dochází jednou provždy (9,12.26; 10,10; srov. 7,17), čímž se chce patrně naznačit i něco více než to, že oběť již není třeba opakovat. Podobné rysy má i řeč o Ježíšově usazení po Boží pravici. Srov. COCKERILL, Gareth Lee. *The Epistle to the Hebrews*, oddíly „1. God Has Spoken through His Son (1:1-4)“, „2. Keep Your Eyes on Jesus, Seated at God's Right Hand (12:1-3)“.

²³⁶ Viz zejm. Ježíšovo vyvýšení v Fp 2,9 (4.3.5); 1 Tm 3,16 (4.3.6); Ef 4,10; J 3,14n; 8,28; 12,32nn (5.4.2); Sk 2,33 (6.1.1); Sk 5,31 (6.1.4); k uvedení k Boží pravici v pozn. 47 v této kapitole. Srov. také se scénami líčícími Ježíšovo nanebevzetí: L 24,51; Sk 1,6–11.

²³⁷ Nejlépe tuto skutečnost z našich perikop vyjadřuje oddíl 8,1n. Pozemská svatyně, v níž kněží slouží bohoslužbu, je pouhou kopií nebeské svatyně (9,24; srov. 2 K 5,1) – Ježíš je nyní přítomen právě v ní a vykonává zcela autentický kult. Viz GORDON, Robert P. *Hebrews*, s. 109.

²³⁸ Takto čte místo interpretativně ČEP; srov. s pův. řeckým διελθυσθαι τοὺς οὐρανοὺς („prošel nebesy“).

²³⁹ Explicitně tuto koncepci autor aplikuje na Ježíše v 5,6.10; 6,20. V 7,1–28 potom detailně vysvětlí, na jakých principech je tato aplikace postavena. Srov. BROŽ, Jaroslav. *List Židům*, s. 24, 29–30. V 1,3 lze však obrátit zároveň čist jako obraz Ježíšova zadostiučinění: Ježíš je uveden na výsostné místo, které bude konečně náležet jeho mesiášské roli a synovské identitě. Srov. HAGNER, Donald A. *Hebrews*, s. 26.

²⁴⁰ 1 K 15,20 (4.4.2); Ko 1,18 (4.4.3); Zj 1,5 (6.4.1).

vyvýšení (5.4.3) či odchodu k Otci (5.4.4), s novou epochou víry a Ježíšova působení v Duchu (2,4; 6,4; 10,29; srov. 9,14). Ježíše představuje nejen jako velekněze prostředkujícího Boží milost (4,16), ale také jako významného osnovatele a završitele (ἀρχηγός a τελειωτής – 12,2) víry: stojí u jejího počátku (2,10) a přivádí ji k cíli (5,9; 6,20).²⁴¹ Nejde přitom pouze o příklad, který poskytl všem lidem k následování během svého pozemského života, o „poslušnost, učenlivost, náboženská úcta a věrnost“,²⁴² nýbrž také o to, co jeho příběh vypovídá o Bohu.²⁴³ Ježíšovým vzkříšením Bůh stvrzuje platnost a spolehlivost svých zaslíbení (viz 11,11),²⁴⁴ což samo o sobě vede k víře a ke spáse.²⁴⁵ Ježíš je také dokonalým průvodcem všech lidí k Bohu. Sám je plně člověkem (4,15), avšak protože také „prošel nebesy“ (4,14) a předstoupil před Boží tvář, zná cestu k Otci a má k němu přístup.²⁴⁶

Absence eschatologického zaměření výpovědi o Ježíšově zvýšení nicméně neznamená, že list postrádá výhled k budoucnosti: orientace k nadcházejícím zaslíbením je pro něj naopak charakteristická. Život věřícího se zde představuje jako závod či běh (12,1), jehož cílem je sláva, na které Ježíš získal podíl u Boha. Věřící má upírat pozornost k Ježíši (12,2), jehož příklad jej posílí a pomůže mu snášet příkoří, která jsou vlastní cestě, na níž se po Ježíšově vzoru vydal.²⁴⁷ Tak jako v christologickém hymnu Fp 2,6–11 (4.3.5) zde jde o dosažení eschatologické slávy skrze oddané následování Boží vůle.²⁴⁸ Kromě toho ale Ježíš po Boží pravici „čeká, až jeho nepřátelé budou položeni za podnož jeho nohou“ (10,13; srov. 1 K 15,25 – 4.4.2; Mt 22,44par; Sk 2,34n):²⁴⁹ navazuje se tím na již

²⁴¹ Detailněji k nesnadno přeložitelným slovům ἀρχηγός a τελειωτής viz také LANE, William L. *Hebrews 9-13*, oddíl „The Display of the Necessary Endurance (12:1–13)“.

²⁴² BROŽ, Jaroslav. *List Židům*, s. 191.

²⁴³ V Ježíši se člověk setkává s Bohem – celý jeho život zjevuje, kým Bůh je a jaké má plány s těmi, kdo jsou mu věrní. Srov. 5,7nn; 7,28; 9,14; 10,36. S touto představou souvisí také patrně výpověď o Ježíši jako odlesku Boží slávy výrazu Boží podstaty z úvodu listu (1,3).

²⁴⁴ Srov. MALINA, Artur. *List do Hebrajczyków*, s. 508–509.

²⁴⁵ Srov. COCKERILL, Gareth Lee. *The Epistle to the Hebrews*, oddíl „2. Keep Your Eyes on Jesus, Seated at God's Right Hand (12:1-3)“. V tomto významu čtou někteří badatelé i verš 12,2, když předložku ávτi chápou jako účelové „pro“ – „pro radost, která byla před ním, podstoupil kříž“. Také adresáti listu jsou podle tohoto výkladu vyzýváni k vytrvalosti ve snášení příkoří pro budoucí odměnu. Srov. HAGNER, Donald A. *Hebrews*, s. 214.

²⁴⁶ Obě Ježíšovy role, velekněze a průvodce na cestě víry, od sebe nelze do důsledku oddělit. Viz tamtéž.

²⁴⁷ Srov. s obdobným užitím motivu v souvislosti s Mojžíšem v 11,17. Viz LANE, William L. *Hebrews 9-13*, oddíl „The Display of the Necessary Endurance (12:1–13)“.

²⁴⁸ Viz tamtéž; COCKERILL, Gareth Lee. *The Epistle to the Hebrews*, oddíl „2. Keep Your Eyes on Jesus, Seated at God's Right Hand (12:1-3)“. Christologickému hymnu odpovídá svou strukturou a užitím týchž motivů specificky část 12,2b. Poslušnost, která tvoří hlavní osu tohoto hymnu, je kromě toho také onou cestou-během, o níž se hovoří v 12,1, a hymnická řeč o kříži se odráží v apelu téhož verše k vytrvalosti. Srov. také Ř 15,3.

²⁴⁹ Toto čekání, počítající bez jakýchkoliv pochyb naplnění zaslíbení víry, se podobá postoji Abrahama – srov. 11,10.

představený apokalyptický scénář, kdy mají být jeho věrní probuzeni k novému životu (1 K 15,22–25; 1 Te 4,13–18 – 4.2.14). Další stopy této eschatologické naděje na všeobecné vzkříšení mrtvých představí následující bod.

6.2.3. Řeč o zmrtvýchvstání v širším smyslu

O budoucím vzkříšení zemřelých se v Listu Židům hovoří relativně často. Nefiguruje zde pouze jako předzvědění příštích událostí, „článek víry“ (takto 6,1), ale jako důležitá součást teologální víry církve. Jde o výraz úplného složení naděje v Bohu. Autor v této souvislosti připomíná příběh Abrahama (11,17nn): otec všech věřících obstál v nejtěžší zkoušce, protože věřil (také „usoudil“, „počítal, že“ – sloveso λογίζομαι), že Bůh křísí mrtvé (v. 19). Původní starozákonní scéna se zde tedy mírně posouvá, anebo přinejmenším interpretuje specifickým směrem – „[t]o, co na závěr kniha Genesis (22,12) chválí jako Abrahamovu bázeň před Bohem, je v Listě Židům nazváno *vírou*“.²⁵⁰ Pro ni, díky ní, byl Abraham připraven obětovat svého syna Izáka, v němž mu bylo přislíbeno, že dojde četného potomstva (v. 18).²⁵¹

Kromě Abrahama se v souvislosti s očekáváním vzkříšení připomínají také mučedníci pro víru Otců (11,35 – viz 2 Mak 7,14). Nový život, který očekávají, chápou jako cennější, lepší (přídavné jméno κρείττων) než ten, o který přicházejí. Viditelně v něm neočekávají jen návrat k předchozímu stavu, resuscitaci, kterou ve Starém zákoně vykonali Elijáš (1 Kr 17,17–24) či Eliša (2 Kr 4,18–37).²⁵² Těm, kteří jsou a zůstanou věrní Bohu, je přislíbena nová, kvalitativně odlišná existence (10,35–39; srov. 2 Mak 7,14). V 11,16 má odměna (zmíněná v 10,35n), cíl všech, kteří „osvědčili svou víru“ (11,39n), podobu nebeské vlasti, která je opět κρείττονος – „lepší“. V novém Jeruzalémě budou žít lidé v bezprostředním společenství s Bohem (Zj 3,12; 21,2nn).²⁵³ Boží město je již pro ně připraveno (11,16), vyhlíží jej však zatím jako něco, co má teprve přijít (13,14).

Naděje na nový život má tedy v Listu Židům zřetelný eschatologický charakter. Uvedením do nového Jeruzaléma se s konečnou platností naplní starozákonní zaslíbení

²⁵⁰ BROŽ, Jaroslav. *List Židům*, s. 179.

²⁵¹ Příběh o Abrahamovi v této souvislosti rozpracovává i Pavel v Ř 4,19. Souvislosti s tímto textem jsme si všimli také ve výkladu k Ř 4,24n (4.2.1).

²⁵² Srov. MALINA, Artur. *List do Hebrajczyków*, s. 496.

²⁵³ Viz COCKERILL, Gareth Lee. *The Epistle to the Hebrews*, oddíl „b. Abraham, Faith at Its Best: Perseverance in an Alien World (11:8-22)“.

(10,36; 11,9n.16)²⁵⁴ a prorocké vize (12,22nn – Da 7,10),²⁵⁵ započne se nový věk (srov. 2,5; 6,5). Ten se rychle blíží: Pán již přichází (7,19; 10,25), odehrává se konečné období dějin (1,2 – ἐπ' ἐσχάτου τῶν ἡμερῶν τούτων, dosl. „v posledním čase těchto dní“, ČEP: „v tomto posledním čase“; viz také 9,26).²⁵⁶ Očekává se soud nad Božími nepřáteli (12,25–29) a spása všech věrných zemřelých (9,28; srov. 2,10).²⁵⁷

Se vzkříšením konečně také souvisí výpověď o podstatě Ježíšova velekněžství. Podle 7,16 do něj Ježíš není ustanoven na základě svého tělesného původu, ale mocí/podle moci nepomíjejícího života. Původní obrat κατὰ δύναμιν ζωῆς ἀκαταλύτου působí v textu poněkud zvláště. Spojení života s podobným okruhem skutečností se nikde jinde v Bibli nevyskytuje a také samotné přídavné jméno ἀκατάλυτος (také „neporušitelný“, „nezničitelný“, „věčný“) představuje v rámci biblických textů hapax legomenon. Jde-li nicméně o podstatu sdělení, zcela formulace odpovídá logice, které jsme si opakovaně všimli při studiu textů z předchozích podkapitol. Nápadně se podobá zejména výpovědím z Ř 1,4 (4.4.1) či 2 K 13,4 (4.4.7),²⁵⁸ kde se hovoří o Boží moci (δύναμις) uvádějící Ježíše do nového života. Ten nachází svůj základ v životě Božím, má na něm podíl; hlavní charakteristikou Ježíšova života je proto neporušitelnost a nepomíjivost. Otázkou zůstává, zda Božího života má podle textu Ježíš dojit při zmrtvýchvstání, anebo již při svém vtělení.²⁵⁹ Na první možnost ukazuje zejména skutečnost, že v předchozím verši se užívá tvar ἀνίσταται (sloveso ἀνίστημι). Opisuje jím povolání či ustanovení, lze

²⁵⁴ Pojem zaslíbení, ἐπαγγελία, je v Listu Židům klíčový – viz jeho užití také v 4,1; 6,12.15.17; 7,6; 8,6; 9,15; 10,36; 11,13.33.39. Viz BROŽ, Jaroslav. *List Židům*, s. 176.

²⁵⁵ Srov. MALINA, Artur. *List do Hebrajczyków*, s. 533–534.

²⁵⁶ Obrat ve Starém zákoně užívají zejména proroci, když hovoří o příchodu eschatologických událostí, typicky Božího soudu a spásy – viz Iz 2,2; Jr 23,20; 30,24; Ez 38,16; Da 2,28.45; 10,14; Oz 3,5; Mi 4,1. Jindy se takto označuje prostě budoucnost – např. v Nu 24,14. Novozákonní autoři nicméně viditelně navazují na první, eschatologický význam. Takto např. 2 Pt 3,3, obdobné formulace viz také v 1 K 10,11; 1 Pt 1,20. Srov. MALINA, Artur. *List do Hebrajczyków*, s. 109–110. V naší perikopě se zdá autor zvláště podtrhovat bezprostřední blízkost eschatologických událostí, neboť určité jejich obrysy se již naplnily. Viz GORDON, Robert P. *Hebrews*, s. 55.

²⁵⁷ Viz COCKERILL, Gareth Lee. *The Epistle to the Hebrews*, oddíl „d. Sacrifice: "He Sat Down Forever" (10:11-14)“.

²⁵⁸ Srov. také 1 K 6,1 (4.3.7).

²⁵⁹ Druhé čtení upřednostňuje např. Gareth Cockerill. Ukazuje, že nabytí nepomíjivého života již při vtělení nijak neodporuje tomu, že Ježíš později umírá. Autor listu chce podle něj naznačit, že vyvedení z mrtvých zjevuje jedinečný charakter Ježíšovy existence, kterou nemůže ohrozit ani smrt. Viz COCKERILL, Gareth Lee. *The Epistle to the Hebrews*, oddíl „2. The Priest in "the Likeness of Melchizedek" Displaces Aaron (7:11-25)“ . Avšak oba způsoby čtení místa – jak ten, proti kterému autor argumentuje, tak i ten, který navrhuje – se nezdají příliš odpovídat logice listu. Společně s jinými badateli je případnější nahlížet Ježíšovo vtělení jako *nutný předpoklad* získání podílu na Božím životě, nikoliv jeho dosažení. Vtělení je de-facto počátkem tohoto života, ale v plnosti jej Ježíš dochází teprve po svém „zdokonalení“, tedy sebevzdání a smrti na kříži (2,10; 5,8nn).

však předpokládat, že naráží i na jeho primární význam, vzkříšení z mrtvých.²⁶⁰ Toto propojení motivů vzkříšení a získání podílu na nepomíjejícím životě nachází zřejmě navíc svůj i předobraz v již několikrát odkazovaném žalmu 110. Velekněžský úřad, do kterého je Hospodinův vyvolený uveden v návaznosti na jeho vyvýšení (Ž 110,1), má věčný charakter: vyvolený nezemře, bude veleknězem navěky (Ž 110,4).²⁶¹

6.3. Katolické listy

Zkoumání Ježíšova vzkříšení mimo pavlovské a evangelijní texty (knize Zjevení je věnována zvláštní kapitola) je konečně třeba zakončit pohledem na zbylé novozákonné listy. List Jakubův, oba listy Petrovy, tři listy Janovy a List Judův, které představíme, se také podle tradičního dělení Nového zákona nazývají katolickými listy. Tento název, odvozený z řeckého καθολικός, naznačuje, že jejich zaměření je všeobecné, jsou určeny všem křesťanům²⁶² – nikoliv konkrétním adresátům, obcím či jednotlivým osobám. Jejich asociace se jmény význačných postav rané církve vychází z tradice, skutečné autorství epištol je však většinou neznámé.

Explicitně se o Ježíšově vzkříšení v tomto okruhu textů hovoří pouze třikrát, přičemž všechny tyto zmínky připadají na První list Petřův. Jeho autor užívá tradiční slovesa ἐγείρω a ἀνίστημι (1 Pt 1,21, resp. v 1 Pt 1,3–7; 3,18.21n ve zpodstatněném tvaru „z mrtvýchvstání“). V 1,3 a 1,21 obrat doplňuje i upřesňující ἐκ νεκρῶν (vzkříšení „z mrtvých“), a v 3,18 výpověď doplňuje výpověď o Ježíšově smrti (sloveso θανάτω). Ježíšovo vzkříšení je ovšem důležité i pro další autory. I oni od něj odvozují naději na brzké vzkříšení všech věřících, pouze je zahrnují pod jiná témata. Uchovávají si očekávání blízkého dosažení cílů křesťanského života, spásy a radostného setkání se Stvořitelem. Perikopy, které se ke vzkříšení vztahují tímto nepřímým způsobem, jsou ve formě přehledového shrnutí představeny v závěru kapitoly.

²⁶⁰ Srov. MALINA, Artur. *List do Hebrajczyków*, s. 347. Náznaku podobného dvojsmyslu jsme si všimli také v textu Sk 13,33 (6.1.6).

²⁶¹ Srov. HAGNER, Donald A. *Hebrews*, s. 108.

²⁶² Tohoto tradičního dělení se zde budeme držet i přesto, že Druhý a Třetí list Janův této charakteristice věcně neodpovídají.

6.3.1. 1 Pt 1,3–7

3	<i>Εὐλογητὸς ὁ θεὸς καὶ πατὴρ τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ κατὰ τὸ πολὺ αὐτοῦ ἔλεος ἀναγεννήσας ἡμᾶς εἰς ἐλπίδα ζωῆς δι' ἀναστάσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐκ νεκρῶν,</i>	3	<i>Požehnaný Bůh a Otec našeho Pána Ježíše Krista, který nás podle svého velikého milosrdenství znovu zplodil k živé naději vzkříšením Ježíše Krista z mrtvých,</i>
4	<i>εἰς κληρονομίαν ἀφθαρτον καὶ ἀμίαντον, τετηρημένην ἐν οὐρανοῖς εἰς ὑμᾶς</i>	4	<i>k dědictví nezničitelnému, neposkvrněnému a nevadnoucímu, uchovávanému v nebesích pro vás,</i>
5	<i>τοὺς ἐν δυνάμει θεοῦ φρουρουμένους διὰ πίστεως εἰς σωτηρίαν ἐτοιμῆν ἀποκαλυφθῆναι ἐν καιρῷ ἐσχάτῳ.</i>	5	<i>kteří jste mocí Boží stráženi skrze víru k záchraně, která je připravena, aby byla zjevena v posledním čase.</i>
6	<i>ἐν ᾧ ἀγαλλιᾶσθε, ὀλίγον ἄρτι εἰ δέον [ἐστὶν] λυπηθέντες ἐν ποικίλοις πειρασμοῖς,</i>	6	<i>Proto jásáte, i když jste nyní nakrátko, je-li to nutné, zarmoucení rozličnými zkouškami,</i>
7	<i>ἵνα τὸ δοκίμιον ὑμῶν τῆς πίστεως πολυτιμότερον χρυσίου τοῦ ἀπολλυμένου, διὰ πυρὸς δὲ δοκιμαζομένου, εὕρεθῆι εἰς ἔπαινον καὶ δόξαν καὶ τιμὴν ἐν ἀποκαλύψει Ἰησοῦ Χριστοῦ.</i>	7	<i>aby osvědčenost vaší víry, vzácnější než pomíjející zlato, jež je zkoušeno ohněm, byla nalezena k chvále, slávě a cti při zjevení Ježíše Krista.</i>

První zmínka o vzkříšení připadá v rámci Prvního listu Petrova na úvod spisu. Konkrétně se nachází v první části (v. 3–5) chvalozpěvu na Boží milosrdenství (1,3–12), chiasticky propojené s oddílem (v. 10–12), v němž se hovoří o důsledcích Ježíšova vzkříšení.²⁶³ Naději, která z této události plyne pro všechny věřící, autor přirozeně spojuje s očekáváním brzkého příchodu nového věku. V prostřední části chvalozpěvu (v. 6–9) explicitně líčí, jaké musí při tomto očekávání věřící překonávat nesnáze. Avšak primárně je celý chvalozpěv orientován k budoucnosti:²⁶⁴ o současnosti se v něm hovoří jako o posledním čase (ἐν καιρῷ ἐσχάτῳ – v. 5), na který čtenáře připravovali již proroci (v. 10, 11), očekává se spása (v. 9, 12) i příchod samotného Ježíše (v. 7). A v tomtéž

²⁶³ Viz DUS, Jan A. *První list Petrův*. Praha: CBS, 2017. S. 26.

²⁶⁴ Srov. DAVIDS, Peter H. *The First Epistle of Peter*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 1990. S. 52.

duchu se nese i zbytek kapitoly. S koncem dějin (δὲ ἐπ' ἐσχάτου τῶν χρόνων, „na konci časů“ – v. 20)²⁶⁵ vrcholí nepřetržité působení Boží milosti, k němuž mají věřící upnout svou mysl (v. 13, 24) a odpovídajícím způsobem na ně odpovídat (v. 15, 17, 22). A ještě důrazněji vyjádří autor totéž očekávání ve čtvrté kapitole: je třeba rozvahy, střízlivosti k modlitbám a lásky jedněch k druhým, neboť „konec všech věcí je blízko“ (4,7n).²⁶⁶

Právě tímto spojením Ježíšova vzkříšení s budoucnostně orientovanou nadějí je perikopa zajímavá i pro naše zkoumání. Na jednu stranu je zde náš autor klade do souvislosti s duchovním přerodem křesťanů, který se odehrává již nyní. Hovoří o znovuzrození, či doslovněji o novém zplození (participia slovesa ἀναγεννάω – v. 3, 23), čímž navazuje na řadu novozákonních textů, v nichž se různé variace této metafory užívají v souvislosti se změnou vnitřní orientace člověka²⁶⁷ či se křtem.²⁶⁸ Z druhé strany ale řada výše zmíněných eschatologických motivů ukazuje, že také náš autor uvažuje v kategoriích rozdvojené eschatologie. Ta, jako jinde v Novém zákoně, je „zcela závislá na osobě Ježíše Krista a úzce spjatá se soteriologií“:²⁶⁹ příběh, jehož se křesťané stávají součástí, se má završit teprve při druhém Ježíšově příchodu. Jeho zjevení ve slávě (ἐν ἀποκαλύψει – v. 7) ukáže pravost jejich víry a naplní se její cíl (τέλος – v. 9), spasení duší (tamtéž). V souvislosti s Ježíšovou paruzií autor zřejmě dále připomíná i izaiášovský obraz dne navštívení Pána (ἡμέρα ἐπισκοπῆς – 2,12: srov. Iz 10,3), který je spojen s koncem dějin.²⁷⁰ A k Ježíšově osobě je orientován také způsob života, který mají v tomto eschatologickém schématu křesťané nyní zaujmout. Ježíš je vzorem všech věřících v požadované odpovědi Boží milosti – všechny předchází „poslušností (1,2), nadějí (1,3) a vírou (1,5)“. Je tím, jenž „tyto postoje sám v sobě ztělesňuje a bez něhož jich nejsme schopni“.²⁷¹

²⁶⁵ Autor zde navazuje na jazyk Pavlových i dalších novozákonních epištol – srov. 1 Te 5,2nn; 2 Tm 3,1; Žd 1,2; Jk 5,3; 2 Pt 3,3n; 1 J 2,18 aj.

²⁶⁶ Doslova „konec všeho se přiblížil“ (ČSP).

²⁶⁷ Viz J 3,5; Jk 1,18.

²⁶⁸ Viz Ř 6,4 (4.2.2); 1 K 4,15; Ga 4,19; Fp 3,10; Ko 2,11nn; Tt 3,5; srov. Ef 2,5n. Stopy křestní symboliky nacházejí někteří badatelé i v naší perikopě; takové propojení je však sporné a obrat lze dost dobře chápat i jako obecnější výpověď o novém charakteru křesťanské existence. Viz ACHTEMEIER, Paul J. *1 Peter*. Minneapolis: Fortress Press, 1996. S. 94.

²⁶⁹ DUS, Jan A. *První list Petrův*, s. 42.

²⁷⁰ Kontext, ve kterém autor listu motiv používá, se zdá ukazovat k Božím soudu a souvisejícímu trestu, který kromě Izaiáše ohlašuje také Jeremiáš (srov. Jr 6,15). V knize Moudrosti (Mdr 3,7n) se však motiv pojí také s milostí a záchranou. Viz také 1 Pt 5,6. Srov. ACHTEMEIER, Paul J. *1 Peter*, s. 178. Očekávání obojího se v našem listu v určitých obrysech objevuje také v 3,20, resp. 3,10. Srov. DUS, Jan A. *První list Petrův*, s. 41.

²⁷¹ DUS, Jan A. *První list Petrův*, s. 43.

Přerod ze vzkříšení (δι' ἀναστάσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ – „vzkříšením Ježíše Krista“, dosl. „skrze vzkříšení Ježíše Krista“, v. 3²⁷²) se v naší perikopě opisuje z hlediska jeho účinků. Je trojí; každý z jeho aspektů, jež se vždy pojí s předponou εἰς, nyní představíme detailněji. Nejprve náš autor konstatuje, že věřící jsou zrozeni εἰς ἐλπίδα, k naději, kterou označuje za živou (ζῶσαν). Užití akuzativu participia slovesa ζάω naznačuje, že tato naděje nemá za cíl prostě jen prodloužení vlastního života,²⁷³ ale v sázce je něco širšího a významnějšího: očekává se přerod do nové existence, jejíž podoba se nahlíží ve vzkříšeném Kristu.²⁷⁴ Tato naděje přitom nemá být jen některou z řady dobových filozofických spekulací,²⁷⁵ ale zakládá se na víře ve spásnou Boží moc, která se výjimečným způsobem projevila již v Ježíšově příběhu.²⁷⁶ Dodatek k výpovědi o Ježíšově vzkříšení ἐκ νεκρῶν, „z mrtvých“, má zřejmě posilovat jasně naznačenou dichotomii mezi Božím a lidským. Lidský osud, navzdory všem marným snahám tomu uniknout či zabránit, vede sám o sobě k beznadějně smrti; je to teprve milost Božího působení, která jej může přeměrovat na lepší cestu, dovést jej k nepomíjejícímu životu.

Druhým z cílů duchovního přerodu křesťana je účast na dědictví v nebesích (v. 4). Motiv Božího dědictví (κληρονομία) má bohaté starozákonné kořeny.²⁷⁷ Náš autor navazuje na jeho specifické přeznačení u proroků²⁷⁸ a odkazuje jím k odměně, které člověk dojde po svém přerodu do nového života.²⁷⁹ Opisuje je v rámci aliterace jako ἄφθαρτος, ἀμίαντος a ἀμάραντος – jako nezničitelné (nepomíjející),²⁸⁰ neposkvvrněné (bezvadné)²⁸¹ a nevadnoucí (nepomíjivé).²⁸² Skutečnosti tohoto druhu se očekávají teprve za eschatologickým horizontem,²⁸³ a proto na tomto dědictví ještě člověk nemůže mít

²⁷² Viz tamtéž, s. 29.

²⁷³ V takovém smyslu by zřejmě autor užil genitiv podstatného jména ζωή: „ζωῆς“, „života“.

²⁷⁴ Viz JOBES, Karen H. *I Peter*. Grand Rapids: Baker Academic, 2005. S. 83.

²⁷⁵ Pavel a jeho žáci vidí takovéto směry jako marné – ti, kteří je následují, ve skutečnosti „nemají naději“ (Ef 2,12; srov. také 1 Te 4,13). Srov. JOBES, Karen H. *I Peter*, s. 84–85.

²⁷⁶ Srov. ACHTEMEIER, Paul J. *I Peter*, s. 95.

²⁷⁷ Petr se zde patrně vrací až Hospodinově příslibu uvedení do kanaánské země, kterou podle Gn 12,7 mají Abrahamovi potomci obdržet za dědictví. To se bude opakovaně připomínat v dalším vyprávění (viz např. Gn 28,13; 50,24; Dt 34,4; Joz 1,2). Srov. DAVIDS, Peter H. *The First*, s. 52.

²⁷⁸ Iz 57,6; Da 12,13. Viz ACHTEMEIER, Paul J. *I Peter*, s. 96.

²⁷⁹ S obdobnými motivy se setkáváme také v řadě dalších novozákonních textů: synoptický Ježíš hovoří o odměně či pokladu v nebesích – Mt 5,12a; 6,19n; L 12,33; srov. také Mk 10,17; Mt 25,34. Jinde se v témže smyslu pracuje s koncepcí Božího království: 1 K 6,9; Ef 5,5; Ko 3,24. Viz také 1 K 15,52n; Ko 3,1nn; Zj 11,18. Srov. DAVIDS, Peter H. *The First*, s. 52.

²⁸⁰ Srov. 1 K 9,25; 15,52.

²⁸¹ Srov. Žd 7,26; 13,4; Jk 1,27.

²⁸² Podobně 1 Pt 5,4.

²⁸³ O dědictví navíc autor listu hovoří ve spojitosti s nadějí (v. 3) a záchranou/spásou (v. 5); obrysy těchto skutečností můžeme vidět také v eschatologicky orientovaných oddílech Ko 3,1–4 či 1 J 3,1n. Srov. ACHTEMEIER, Paul J. *I Peter*, s. 95. Tamtéž viz také přehled biblického užití jednotlivých řeckých pojmů.

plnou účast. Opět je třeba trpělivé důvěry v působení Boží moci: právě jejím prostřednictvím totiž bude stávající věk, doprovázený zármutkem a zkouškami, ukončen, a věřící budou přivedeni k plnosti své naděje.

Tím se dostáváme ke třetímu, poslednímu momentu duchovního přerodu věřícího z Ježíšova vzkříšení z mrtvých: k motivu dosažení spásy (popř. záchranu, spasení, σωτηρία – v. 5). Ten není v novozákonní řeči nijak ojedinělý, a i zde se spojuje – a to dokonce explicitně – s koncepcí působivé Boží moci. Právě jí²⁸⁴ jsou věřící střeženi až k dosažení věčné odměny.²⁸⁵ Jakkoliv se tedy přislíbená spása v rámci zmíněného apokalyptického schématu dějin (1 Te 4,16nn – 4.2.14; 1 K 15,51n) očekává teprve v budoucnosti, Bůh působí již nyní.²⁸⁶ Jak střežení (participium slovesa φρουρέω – v. 5) ke spáse, tak uchovávání nebeského dědictví (v. 4),²⁸⁷ je zcela aktuálním projevem jeho péče o člověka. Není přitom tolik podstatné, zda víru, která má tuto péči prostředkovat (διὰ πίστεως, „skrze víru“), autor v pátém verši vztahuje k člověku, anebo k Bohu (v druhém případě by pak vlastně nešlo o víru, ale spíše o věrnost).²⁸⁸ Vypovídat se zde chce především o zajištěné budoucnosti věřícího v Bohu. Křesťan se může spolehnout jak na vysvobození z pronásledování a zkoušek, kterým nyní čelí, tak také na to, že obstojí před nadcházejícím Božím soudem (srov. 4,17; viz také 1 Te 1,10 – 4.2.13; 5,9; Ř 5,9n). Na konci dějin jej nečeká trest, nýbrž odměna.²⁸⁹

Ve zjevení (tvary odvozené od slovesa ἀποκαλύπτω) spásy (v. 5) i samotného Ježíše (v. 7) se tedy mají především stvrzovat skutečnosti, které se v zárodku začínají realizovat již nyní. Spása, která vede²⁹⁰ věřící k radosti²⁹¹ i během těžkostí a trápení, se nakonec

²⁸⁴ Instrumentální ἐν ve spojení ἐν δυνάμει θεοῦ: „Boží mocí“.

²⁸⁵ Někteří badatelé spatřují předlohu motivů 4. a 5. verše ve vojenské terminologii: kromě samotné Boží moci také u slovesa φρουρέω („střežit“, „hlídat“, „uchovávat“) a v tomto smyslu užívaném slovesu τηρέω (kromě „uchovat“, „chránit“, „zachovávat“ také „střežit“, „hlídat“). Srov. ACHTEMEIER, Paul J. *1 Peter*, s. 97.

²⁸⁶ Srov. DAVIDS, Peter H. *The First*, s. 53.

²⁸⁷ V obou formulacích lze vidět stopy stylistického paralelismu: srov. DUS, Jan A. *První list Petrův*, s. 36.

²⁸⁸ Srov. tamtéž, s. 38–39.

²⁸⁹ Viz zejm. J 6,37.39.54; 17,12; Ko 3,3n. Srov. ACHTEMEIER, Paul J. *1 Peter*, s. 97–98.

²⁹⁰ Přestože ἐν ᾧ („v tom(to)“) z úvodu šestého verše lze vztahovat jak k poslednímu času (v. 5), tak také k původci naděje, která prostupuje tento poslední čas (v. 3), je z bližšího pohledu na kontext zřejmé, že pravděpodobnější je první možnost. V tomto smyslu náš autor konstrukci užívá i v 4,4. Věřící se radují již nyní, v tomto posledním čase, nikoliv až při plném zjevení Boží slávy. Proto se také zdá být vhodnější číst tvar ἀγαλλιᾶσθε jako indikativu přítomnosti, nikoliv imperativ. Detailněji viz JOBES, Karen H. *1 Peter*, s. 92–93.

²⁹¹ Tato radost má v návaznosti na jazyk Septuaginty eschatologický charakter: sloveso ἀγαλλομαι se zde užívá ve významu jásání při očekávání Božího příchodu, který bude znamenat záchranu a soud nad nepřáteli (viz např. Iz 29,18n; Ž 95,11–13; 96,1 LXX aj.). V našem listu se sloveso v tomto významu užívá také v 1,8; 4,13, dále v Novém zákoně viz např. v Mt 5,11n; Zj 19,7. Téma radosti navzdory zkouškám viz také v L 6,22n; 2 K 4,17; Žd 10,32–36; Jk 1,2; srov. také 2 K 6,10; 7,4; 8,2; 1 Te 1,6;

stane viditelnou všem. Ryzost víry těch, kteří ji očekávají (δοκίμιον ὑμῶν τῆς πίστεως, v. 7), ještě více rozmnoží Pánovu chválu, slávu a čest; jistě však zazáří také oni samotní, kvalitou svého charakteru a oddaností. Obstojí na Božím soudu²⁹² a získají podíl na Boží slávě (obdobně i Jk 1,2n; viz také Ř 2,6.10).²⁹³

V perspektivě rozdvojené eschatologie jsou všechna utrpení stávajícího věku *zkouškami* (plurál podstatného jména πειρασμός – v. 5). Nesesílá je Bůh, ale věřícího jim podrobuje svět, jednající stále podle logiky stávajícího zlého věku.²⁹⁴ Tento věk se ovšem blíží svému konci. Jakožto součást závěrečné etapy dějin je všechno trápení, kterým adresáti procházejí, nezbytné (konstrukci εἰ δέοις je vzhledem ke kontextu třeba číst spíše jako zdůvodnění – „je-li to nutné“ s dovětkem „jakože je“²⁹⁵) a jde o to si při něm uchovat víru.²⁹⁶ Jistota účasti na věčném dědictví²⁹⁷ je při tom velkou pomocí. Každá překážka, jakkoliv je těžká, je vlastně nakonec krátká,²⁹⁸ a je v ní také možné nahlédnout určitý smysl.

Sk 5,41; Ř 5,3n; 8,18. Viz DUS, Jan A. *První list Petrův*, s. 43–46; ACHTEMEIER, Paul J. *1 Peter*, s. 100–101.

²⁹² Srov. 2 K 10,18; 13,7; 2 Tm 2,15. Patrně v návaznosti na Mdr 3,5n či Sír 2,1–5 se hovoří o zkoušce ohněm: obstojí na ní pouze ryzí zlato, vše ostatní se ukáže jako nehodnotný kov a bude roztaveno. V Novém zákoně viz zejm. 1 K 13,2nn. Srov. DAVIDS, Peter H. *The First*, s. 57–58. Zkouška ohněm zde tedy má patrně především zjevovatelskou funkci. Nechce se primárně připomínat bolest či destrukce, se kterou se motiv ohně také někdy pojí, ale jde o ukázání toho, co by jinak lidským očím zůstalo skryté. Budou zjeveny ty nejcennější hodnoty – cennější nad všechno, čeho může člověk na tomto světě dosáhnout (2 Pt 3,10n). Srov. JOBES, Karen H. *1 Peter*, s. 94–95.

²⁹³ Viz dále Ř 2,29; 8,17.30; 1 K 4,5; Ko 3,4; 1 Te 1,6nn. Viz ACHTEMEIER, Paul J. *1 Peter*, s. 102.

²⁹⁴ Patrně příliš daleko jdou badatelé, kteří jako původce zkoušek označují Boha (takto např. ACHTEMEIER, Paul J. *1 Peter*, s. 101). Trápení jistě zaujímá pevné místo v apokalyptických schématech a lze je tedy i chápat jako součást Božího plánu (Mk 13,7.19; Mt 24,6), avšak vlastním cílem těchto schémat je spíše začlenění zla pod Boží dohled, kontrolu. Jeho původcem je člověk, nikoliv Bůh. Bůh zlu především vytyčuje mantinely a směřuje dějiny k jeho eliminaci. Zlem ovládanému věku ponechává lhůtu (Sk 1,7nn), avšak své věrné rozhodně nechce vystavovat sadistickým zkouškám a cílenému utrpení (L 18,7n; Zj 6,10n). Smysl, který utrpení epistolní Petr i další novozákonní autoři připisují, se proto zdá být spíše druhotný: věřícím přispěje ke spáse, žádné trápení však rozhodně není chtěné Bohem a spása jim není podmíněna. Srov. DAVIDS, Peter H. *The First*, s. 56.

²⁹⁵ Srov. s ČEP – „i když snad máte ještě nakrátko projít zármutkem rozmanitých zkoušek“. Pokud bychom konstrukci četli doslovněji coby (hypotetickou) podmínku, vycházelo by, že autor trápení patrně nespojuje s těžkostmi, které mají podle apokalyptických scénářů doprovázet konec věků, neboť ta by jako taková byla nevyhnutelná. Brzký konec dějin by tedy při tomto čtení náš autor neočekával za svého života a za života svých současníků, anebo by přinejmenším připouštěl, že tento konec nemusí přijít brzy. Takto např. DUS, Jan A. *První list Petrův*, s. 47–48.

²⁹⁶ Srov. se starozákonními motivy z Gn 22,1; Nu 12,20nn; Júd 8,25; viz také Sír 1,1–6, kde šlo o věrnost Hospodinu. Srov. DAVIDS, Peter H. *The First*, s. 56–57.

²⁹⁷ Srov. Ju 1,24; Zj 19,7.

²⁹⁸ Právě v tomto smyslu zřejmě používá autor spojení ὀλίγων ἄρτων: zkoušky jsou malé co do doby svého trvání, nikoliv intenzity. Srov. DUS, Jan A. *První list Petrův*, s. 47; DAVIDS, Peter H. *The First*, s. 55.

6.3.2. 1 Pt 1,21

21 τοὺς δι' αὐτοῦ πιστοὺς εἰς θεὸν τὸν ἐγείραντα αὐτὸν ἐκ νεκρῶν καὶ δόξαν αὐτῷ δόντα, ὥστε τὴν πίστιν ὑμῶν καὶ ἐλπίδα εἶναι εἰς θεόν.	21 kteří skrze něho věříte v Boha, jenž ho vzkřísil z mrtvých a dal mu slávu, takže vaše víra i naděje se upíná k Bohu. ²⁹⁹

I druhá zmínka o Ježíšově vzkříšení se nachází první kapitole Prvního listu Petrova. Autor se v jejím závěru, kde doslova hovoří o Ježíšově probuzení z mrtvých a dosažení slávy, své adresáty snaží především povzbudit. Ačkoliv jsou nyní vystaveni zkouškám a těžkostem (1,6n – viz předchozí bod; 3,16 aj.), mohou si být jisti svým vykoupením a upevnit se ve své naději (1,18–21). Tak jako na jiných místech listu³⁰⁰ se zde rozvíjí základní přesvědčení křesťanské víry, podle kterého má Bůh, který vzkřísil Ježíše, vzkřísit také všechny Ježíšovy věrné.³⁰¹ Výpověď o vzkříšení v naší perikopě tedy plní dvě základní funkce. Jednak jí epistolární Petr připomíná spásnost Božího působení ve prospěch člověka, jednak popisuje nový vztah člověka k Bohu, který toto působení reflektuje.

O prvním z obou momentů se hovoří také v dalších novozákonních textech, zejména v pavlovských listech (viz zejm. 1 Te 4,14 – 4.2.14; Ř 8,11 – 4.2.4; 2 K 4,14 – 4.2.10).³⁰² Spásné působení, opisované zde jako vykoupení (pasivní aorist slovesa λυτρόω³⁰³) „drahou krví Krista“ (v. 19), Petr nicméně chápe v rozšířeném smyslu. Kromě vlastního vyvedení z moci smrti, získání nového života, je spojuje s vysvobozením „z marného způsobu života“ (μάταια ἀναστροφή – v. 18).³⁰⁴ V příslibu podílu na Boží slávě (δόξα – v. 21) patrně reaguje na ponížení a urážky, kterým jsou nyní věřící vystaveni ze strany okolního světa.³⁰⁵ Své adresáty, a potažmo všechny věřící, staví do středu celého dramatu spásy. Právě kvůli nim (δι' ὑμᾶς, „pro vás“ – v. 20)³⁰⁶ se odehrála celá spásná mise

²⁹⁹ ČSP původně – „... jenž ho probudil z mrtvých ...“.

³⁰⁰ 1,11; 4,13; 5,1.9n.

³⁰¹ Viz DUS, Jan A. *První list Petrův*, s. 85.

³⁰² Srov. také Ř 4,24 (4.2.1); 2 K 5,1–4; viz i Sk 3,13–16 (6.1.2).

³⁰³ Termínem se v dobové literatuře také označoval proces vykoupení z otroctví, a je možné, že jeho užitím zde autor odkazuje ke zvyklostem, které tento proces doprovázely. Spíše lze však očekávat, že měl na mysli zvyklosti z hebrejského, nikoliv řecko-římského světa. Viz JOBES, Karen H. *1 Peter*, s. 116–118.

³⁰⁴ Co přesně touto formulací autor sleduje, nelze s jistotou říci. Někteří komentátoři zde vidí odkaz k tradicím a duchovním proudům pohanství, etice a pohanskému způsobu života; jiní v obratu vidí obecnější odkaz k životu bez Krista. V každém případě ale chce autor v průměru vykreslit neperspektivnost, jalovost. Viz ACHTEMEIER, Paul J. *1 Peter*, s. 127–128; JOBES, Karen H. *1 Peter*, s. 118–119; DUS, Jan A. *První list Petrův*, s. 80. Z Nového zákona viz také Ř 1,21; 1 K 3,20; Ef 4,17; Sk 14,15.

³⁰⁵ Srov. DUS, Jan A. *První list Petrův*, s. 85.

³⁰⁶ Také „kvůli vám“ (ČEP). V závěrečné formulaci 20. verše se tedy čtenářova pozornost obrací hlavně na Petrovy adresáty, ale potažmo i na všechny křesťany a na jejich prospěch. Celý 21. verš potom tento zájem rozvíjí. Viz ACHTEMEIER, Paul J. *1 Peter*, s. 132.

Ježíšova příchodu na svět, a také již brzy vyvrcholí v rámci jeho slavného návratu v závěrečné fázi dějin, vbrzku očekávaném konci věků (ἐπ' ἐσχάτου τῶν χρόνων, „na konci časů“ – tamtéž).³⁰⁷

Druhý moment řeči s tímto očekáváním spásy přímo souvisí. V Ježíšově vzkříšení spatřuje věřící také své vlastní vzkříšení a dochází zajištěné budoucnosti v Bohu,³⁰⁸ takže jeho vztah k němu je charakterizován vírou (πίστις) a nadějí (ἐλπίς). V tomto novém vztahu nejde primárně o intelektuální přitakání Boží existenci, ani o podřízení se Bohu a jeho autoritě,³⁰⁹ ale o nezlomnou důvěru: věřící (zpodstatnělé sloveso πιστός) se zde chápe jako ten, jenž je „věrný“, či, lépe, „důvěru skládající“.³¹⁰ Bůh svým jednáním v rámci Ježíšova příběhu ukázal, že se na něj lze plně spolehnout. S jistotou vyplní přísliby spásy, které dal lidu staré smlouvy.³¹¹

6.3.3. 1 Pt 3,18.21n

<p>18 ὅτι καὶ Χριστὸς ἅπασι περὶ ἁμαρτιῶν ἔπαθεν, δίκαιος ὑπὲρ ἀδίκων, ἵνα ὑμᾶς προσαγάγῃ τῷ θεῷ, θανατωθεὶς μὲν σαρκὶ ζωοποιηθεὶς δὲ πνεύματι:</p> <p>...</p>	<p>18 <i>Vždyť i Kristus jednou provždy trpěl za hříchy, spravedlivý za nespravedlivé, aby vás přivedl k Bohu. V těle byl sice usmrcen, ale v Duchu obživen.</i></p> <p>...</p>
<p>21 ὁ καὶ ὑμᾶς ἀντίτυπον νῦν σώζει βάπτισμα, οὐ σαρκὸς ἀπόθεσις ῥύπου ἀλλὰ συνειδήσεως ἀγαθῆς ἐπερώτημα εἰς θεόν, δι' ἀναστάσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ,</p>	<p>21 <i>Naplnění tohoto předobrazu – křest – i vás nyní zachraňuje, ne jako odložení tělesné špíny, nýbrž jako odpověď dobrého svědomí Bohu, skrze zmrtvýchvstání Ježíše Krista,</i></p>
<p>22 ὃς ἐστὶν ἐν δεξιᾷ [τοῦ] θεοῦ, πορευθεὶς εἰς οὐρανόν, ὑποταγέντων αὐτῷ ἀγγέλων καὶ ἐξουσιῶν καὶ δυνάμεων.</p>	<p>22 <i>jenž přišel do nebe, byli mu podřízeni andělé, vlády a moci, a je na pravici Boží.</i></p>

³⁰⁷ Tento příchod, zcela aktuální a očekávaný v bezprostřední budoucnosti, vyžaduje zaujetí odpovídajícího postoje – viz 1,5; 4,5.7.17; 5,10. Srov. ACHTEMEIER, Paul J. *1 Peter*, s. 132.

³⁰⁸ Srov. také 2,24; 3,18 (6.3.3).

³⁰⁹ Spojení εἰς θεόν by takové čtení mohlo připouštět, avšak kontext i způsob, kterým je autor používá na jiných místech svého listu (1,2–5.7.21; 3,5), napovídá, že jí míní spíše „směr, cíl a účel“. Srov. DUS, Jan A. *První list Petrův*, s. 84.

³¹⁰ V tomto smyslu se slovo užívá nejen v Novém zákoně, ale také klasické řečtině. Některé rukopisy formulaci přepisují pomocí participiálního tvaru πιστεύοντας, jehož aktivní význam je jednoznačný. Srov. tamtéž.

³¹¹ Podobně také např. J 1,7; Sk 3,16; Ř 1,8; 2 K 1,20; Žd 13,15. Srov. DAVIDS, Peter H. *The First*, s. 75. Lze zde rozeznat i ujištění o tom, že křesťanská zvěst je plně v souladu s těmito starozákonními zaslíbeními a naplňuje je. Viz JOBES, Karen H. *1 Peter*, s. 119–120.

Ježíšovo vzkříšení se konečně zmiňuje také ve třetí kapitole Prvního listu Petrova. V oddíle 3,18–22 o něm čteme hned dvakrát. Jedná se o poslední ze tří christologických pasáží listu,³¹² v nichž se autor zabývá významem Ježíšova utrpení a smrti. Jestliže v rámci první z nich (1,18–21 – 6.3.2) poukazoval především na spásonosnost Kristova umučení (vykoupení „drahou krví Krista“ – 1,18), soustředí se v naší perikopě na jeho vzkříšení a vyvýšení, které má moc přivést věřícího k Bohu.³¹³ U tohoto velmi obecného konstatování ovšem souhrn toho, co lze o celku s jistotou říci, prakticky končí. Všechno ostatní – původ látky, jejíž jazyk se značně liší od jazyka zbylých částí listu, struktura, tematické zaměření, zasazení do vnějšího kontextu, ale také význam jednotlivých formulací –, je předmětem značně rozsáhlých diskuzí.³¹⁴ Z hlediska výkladu jde beze sporu o nejobtížnější pasáž celého Prvního listu Petrova, a někteří badatelé dokonce hovoří o jedné z nejkompikovanějších látek Nového zákona vůbec.³¹⁵ S ohledem na zaměření naší studie zde není únosné a nakonec ani účelné představovat problematiku výkladu perikopy v celé šíři, následující rozbor se ale dotkne některých jejích aspektů, které bezprostředně souvisejí s naší tematikou.

Ježíšovo zmrtvýchvstání oddíl prezentuje jako vítězství dosažené nad nespravedlivým utrpením a smrtí. Tvoří jej řada proklamací, které se svým stylem podobají vyznavačským formulím rané církve a také některým látkám, které byly představeny výše. Nápadná je zejména jejich podobnost s hymnem z 1 Tm 3,16 (4.3.6), a také participium *πορευθεῖς εἰς οὐρανόν*, užitá ve významu „[když] přišel do nebe“, zjevně navazuje na oblíbený novozákonní motiv vyvýšení po Boží pravici.³¹⁶ V textu dále někteří badatelé rozeznávají vliv různých tradičních celků, jako jsou např. christologické, křestní a mnohotematické hymny či křestní katecheze.³¹⁷ Do jaké míry takový materiál autor přebírá a jakou formou jej zařazuje do našeho textu, však zůstává otázkou. Komentátoři většinou nepočítají s tím, že by zde autor reprodukoval nějakou ucelenou předlohu, ale spíše předpokládají, že cituje či parafrázuje několik různých míst z látek, které jeho posluchači znali. Perikopa totiž plně odpovídá původnímu autorskému plánu listu, její obsah je mu plně podřízen a rozvíjí jej.³¹⁸

³¹² Srov. s obdobnými celky v 1,18–21 (6.3.2); 2,22–25; v českém prostředí se také hovoří o christologických písních.

³¹³ Srov. JOBES, Karen H. *1 Peter*, s. 236.

³¹⁴ Detailnější shrnutí exegetických problémů viz např. tamtéž, s. 237.

³¹⁵ Srov. tamtéž, s. 236.

³¹⁶ Viz pozn. 47 v této kapitole.

³¹⁷ Srov. ACHTEMEIER, Paul J. *1 Peter*, s. 242; DUS, Jan A. *První list Petrův*, s. 172.

³¹⁸ Viz ACHTEMEIER, Paul J. *1 Peter*, s. 242–243.

Zcela jasné není ani to, jaké místo náš oddíl zaujímá ve struktuře listu. Badatelé se rozcházejí v tom, k jakému celku se má vztahovat jeho počáteční verš (v. 18): zatímco jedni jej dávají do souvislosti s následující výpovědí o pobytu v říši mrtvých (v. 19), jiní v něm čtou christologické rozvinutí předchozí řeči o utrpení spravedlivých (3,13–17).³¹⁹ Řešení této otázky přitom do značné míry předurčuje pole možností pro identifikaci hlavní myšlenky celé perikopy.³²⁰ Druhé z uvedených východisek by v ní dávalo vidět především výpověď o Ježíšově výjimečném vzoru k následování; podle prvního, které se zdá být našemu textu přirozenější, by se zde sledovala především Ježíšova (spásná) moc, která proniká až do světa mrtvých.³²¹ V každém případě však 18. verš formuluje zásadní teologickou výpověď o Ježíšově smrti coby zástupné oběti a jejím významu pro spásu člověka.

Výpověď se skládá z několika poněkud zkratkovitě zmiňovaných motivů a témat. Na jiných novozákonních místech je najdeme ve viditelně zevrubnějším rozpracování. U Ježíšova utrpení se zde, za prvé, zdůrazňuje jedinečnost – Ježíš je podstoupil „jednou provždy“ (ἄπαξ).³²² Téměř tentýž dodatek užívá v Ř 6,10 i Pavel, takže můžeme předpokládat, že Petr zde chce, tak jako on, hovořit o Ježíšově smrti coby ukončení vlády hříchu. V drobných obměnách se obrat vyskytuje v kontextu Ježíšovy oběti také v List Židům (Žd 7,27; 9,26.28; 10,2.10).

Ježíš svou obětí, za druhé, přinesl „za hříchy“. Možné vzory této formulace nacházíme již ve Starém zákoně, kde se hovoří o zástupné oběti v kultickém smyslu;³²³ v Novém zákoně se pak řecké *περὶ ἁμαρτιῶν* používá jako ustálené spojení objasňující důvod Ježíšovy smrti.³²⁴ V naší perikopě se na pozadí této formulace sledují dvě skutečnosti: jednak Ježíšova nevinnost, jednak to, že Ježíšova smrt byla smrtí zástupnou.³²⁵ Nevinný zemřel místo vinných, nás všech. Nešlo tedy prostě o omyl, tragickou nešťastnou náhodou, ale ani o triumf zla. Dovršuje se zde spíše to, co pouze naznačovaly

³¹⁹ Slovy o Kristově utrpení již autor argumentoval v předchozím christologickém oddíle 2,18–22 (6.3.2). Srov. DUS, Jan A. *První list Petřův*, s. 171.

³²⁰ Viz JOBES, Karen H. *1 Peter*, s. 238.

³²¹ Text připouští dvojí interpretaci: buďto se o moci hovoří v soteriologických konotacích, kdy se jejím prostřednictvím přináší zemřelým spása, anebo se jí má primárně znázornit výjimečný Ježíšův status. Detailněji viz v ACHTEMEIER, Paul J. *1 Peter*, s. 244–246.

³²² Ačkoliv řecké *ἄπαξ* může znamenat také „jednou“, které by bylo možné číst časově jako protiklad k „nyní“, je z kontextu zřejmé, že autor jím chce spíše opsat převratnost události. Viz ACHTEMEIER, Paul J. *1 Peter*, s. 246–247.

³²³ Ex 29,14.36; Lv 5,7.11; 6,23; 15,30; 16,5; Nu 15,24; Ž 40,7; Ez 43,21–25.

³²⁴ Viz např. Ř 8,3; 1 K 15,3 (4.2.8); Ga 1,4; 1 Te 5,10; Žd 5,3; 10,6.8.12.18.26; 1 J 2,2; 4,10.

³²⁵ Srov. DAVIDS, Peter H. *The First*, s. 135.

starozákonní kultické oběti:³²⁶ člověku, vyvedenému z prokletí hříchu, se dává příležitost vydat se na cestu sledování a naplňování Boží vůle.³²⁷

O tom, že v naší perikopě jde především účinek Ježíšovy oběti, nás autor konečně ujišťuje i explicitně. O Ježíši hovoří jako o spravedlivém trpícím za nespravedlivé (δικαίος ὑπὲρ ἀδίκων) a připomíná tak osud izaiášovského spravedlivého služebníka (Iz 53,11). Motiv zde nepoužívá v rámci listu poprvé – spásonosnost Ježíšovy oběti je hlavním tématem jeho druhého christologického výkladu z 2,22–25 a téma Petr také částečně rozpracovává v pasáži 3,12nn.³²⁸ Všechna tato místa spojuje představa, že z přízně, které se těší Ježíš coby vyvolený, spravedlivý služebník poslušný Božích příkazů,³²⁹ mohou mít prospěch i jiní.³³⁰ V naší perikopě se tento prospěch dává do souvislosti se záchranou, spásou, jak ukazuje následující odkaz k vyprávění o Noemově arše (v. 20). Téma spásy potom Petr rozpracuje i v 4,17nn, kde je dá do souvislosti s motivy Božího soudu a eschatologického završení dějin.³³¹

Autor listu kromě smrti hovoří také o Ježíšově utrpení (ἔπαθεν – aorist slovesa πάσχω). V jiných novozákonních spisech se často výpovědi o smrti a utrpení prolínají, jedna implicitně zahrnuje druhou,³³² v naší perikopě chce Petr ve výslovné připomínce Ježíšova utrpení podtrhnout jeho spasitelnost. Adresáti listu se mohou v mučednictví a pronásledování, jemuž jsou vystaveni, plně identifikovat s Kristem, směřují v něm ke spáse.³³³

Přivedení k Bohu (προσαγωγή – konjunktiv aoristu slovesa προσάγω) úzce souvisí s tím, co nazývá Pavel *přístupem* k Bohu, resp. k Boží milosti (viz Ř 5,1n).³³⁴ Jak Pavel, tak i náš autor staví čtenáři před oči naději na bytí v Boží blízkosti. Ačkoliv se zdá, že naše perikopa ji vykresluje explicitněji, lze obě formulace považovat za synonymní či

³²⁶ Srov. JOBES, Karen H. *I Peter*, s. 238.

³²⁷ Viz DUS, Jan A. *První list Petrův*, s. 173.

³²⁸ Srov. DAVIDS, Peter H. *The First*, s. 135–136.

³²⁹ Viz užití tohoto motivu v Sk 3,14 (6.1.2); 7,52; 22,14; 1 J 2,1.28n; 3,7; Jk 5,6.

³³⁰ Koho konkrétně zde však Petr míní, není zcela jasné. Snad jde o čtenáře jeho listu, kteří byli v minulosti také nespravedliví (srov. 1,18; 2,25; 4,2nn), nelze však ani vyloučit, že spásu vztahuje obecně ke všem, k nespravedlivému lidstvu jako takovému (Ř 5,18n; 1 K 15,22). Srov. ACHTEMEIER, Paul J. *I Peter*, s. 247–248.

³³¹ Viz DUS, Jan A. *První list Petrův*, s. 173.

³³² L 24,26.46 (5.3.4); Sk 26,23 (6.1.8); Žd 2,10; 1 Pt 1,11. Viz také christologický hymnus z Fp 2,6–11 (4.3.5) a úvody k evangeliím (5.1; 5.2; 5.3).

³³³ Srov. DUS, Jan A. *První list Petrův*, s. 172–173. O utrpení Petr ve svém listě hovoří, s tímtož zaměřením a pomocí tvarů slovesa πάσχω, také v 3,14.17; 4,1. Srov. také 4,13nn; 5,1.9n.

³³⁴ Srov. také Ef 2,18; 3,12; v souvisejícím smyslu viz i Žd 4,16; 10,19–22.25; 12,22.

ekvivalentní³³⁵ – jazyk epištolárního Petra je snad pouze v rámci snahy o osobnější oslovení adresátů a jejich zaangażování přímější a méně teoretický.³³⁶ V tomto duchu je také formulována pro nás nejdůležitější část 18. verše, vlastní výpověď o Ježíšově smrti a vzkříšení.

Základní pravdu křesťanské zvěsti náš autor artikuluje po vzoru existujících tradic,³³⁷ užívá při tom však participiální tvary sloves θανατόω („usmrtit“, „zabít“) a ζωοποιέω („oživit“, „obživit“). V látce tohoto druhu je jejich výskyt zcela ojedinělý. V Novém zákoně se obě slovesa užívají zpravidla ve vztahu k věřícím, popř. bez specifického zaměření,³³⁸ druhé z nich se také někdy vztahuje k Bohu či k Duchu coby působiteli děje.³³⁹ Autorovi zde zřejmě jde o solidarizaci věřících s Ježíšem. Chce patrně říci, že smrt, kterou podstupují věřící je právě tou smrtí, kterou podstoupil Ježíš, a vzkříšení, které tito věřící očekávají na konci věků, je právě jeho vzkříšením.³⁴⁰

Naše výpověď se také vyznačuje duální, antitetickou strukturou. Obě zmíněná slovesa v ní stojí ve zřetelném protikladu, zesíleném ještě stylisticky částicemi μὲν – δὲ. Odkazuje se tím zřejmě k dualitě života a smrti, které se v duchu raně křesťanských tradic chápou jako teologické principy.³⁴¹ Podobný kontrast chce autor vykreslit také juxtapozicí klasických dualitních termínů těla a ducha. Řecké σάρξ a πνεῦμα zde, tak jako jinde v Novém zákoně, odkazuje k různým způsobům existence: na jedné straně ke všemu založenému na tělesném, lidském, jež vede ke smrti, na straně druhé k existenci z Boha, která směřuje k životu, ke vzkříšení.³⁴² Tohoto tématu, které se často vyskytuje

³³⁵ V naší perikopě se patrně navazuje na motiv kultického předvedení před Boží stánek, popř. jiná předvedení před vyšší autoritu. Takto sloveso užívá LXX – viz Ex 29,4.8; 40,12; Lv 8,24; Nu 8,9n; resp. Ex 21,6; Nu 25,6 aj. Jde tedy spíše o moment kontaktu s Bohem než proces, kterým se tohoto kontaktu dosahuje. Viz ACHTEMEIER, Paul J. *1 Peter*, s. 248.

³³⁶ Petr jinak hovoří např. o následování (2,21) či podílu (4,13) věřících na Kristově osudu. Srov. DUS, Jan A. *První list Petrův*, s. 173.

³³⁷ Badatelé předpokládají, že autor navazuje na již existující, soteriologicky zaměřené látky, jako např. Ř 5,2.6.8; Žd 10,19; 1 J 2,2; 4,10. Viz detailněji v ACHTEMEIER, Paul J. *1 Peter*, s. 248.

³³⁸ Sloveso θανατόω: Mk 13,12; Mt 10,21; L 21,16; Ř 7,4; 8,13.36; 2 K 6,9; výjimku tvoří verš Mk 14,55par.

Sloveso ζωοποιέω: J 5,21; Ř 4,17; 8,11; 1 K 15,22.36.45 (4.4.2). Viz také příbuzné συζωοποιέω: Ef 2,5; Ko 2,13.

³³⁹ J 5,21; 6,63; Ř 4,17; 8,11 (4.2.4); 2 K 3,6. Na několika místech se spojuje i s Kristem, avšak pouze coby působitelem či prostředníkem popisovaného děje: viz J 5,21; 1 K 15,22.45. Srov. také Ga 3,21. Srov. DUS, Jan A. *První list Petrův*, s. 173–174.

³⁴⁰ Srov. zejm. Ř 8,11 (4.2.4); 8,29 (4.4.1); 1 K 15,22n.51nn (4.4.2); Ko 1,18 (4.4.3); 1 Te 4,14–17 (4.2.14); Fp 3,20n (4.4.4).

³⁴¹ Podobně viz zejm. Ř 8,2.6.9nn; Ga 2,20. Život, chápáný jako nová existence participující na životě Stvořitele, má jednoznačně pozitivní hodnotu. Podtrhuje se zde jeho smysluplnost a perspektivnost, postavená proti nesmyslnosti a prázdnotě smrti.

³⁴² Autor zde tedy nepracuje s dichotomií, kterou spojení obou pojmů zakládalo v pohanské antropologii. Nejde zde o rozdíl mezi hmotným a nehmotným prvkem lidské bytosti, popř. o odlišnost mezi spirituálním a materiálním zaměřením lidského života, a v této rozdvojené perspektivě nelze ani chápat

v pavlovských epištolách,³⁴³ se náš autor dotkne ještě ve 4,6. V naší perikopě tělem a duchem míní skutečnosti, které by bylo možné nejspíše charakterizovat jako stavy bytí. Sleduje buďto antagonismus pozemského a eschatologického, jde-li mu o bytí člověka obecně, anebo tělesnou a oslavenou existenci, má-li na mysli bytí Ježíšovo.³⁴⁴ Zdůrazňuje také přechod mezi oběma stavy, překonání prvního ve prospěch druhého (srov. 4,1). Adresátům našeho listu má ohlašovat nejen osvobození od vnějších těžkostí jejich křesťanského života, ale také zásadnější přerod do zcela nové existence v Boží blízkosti.³⁴⁵

Nejasným však zůstává, co chce autor vyjádřit tím, že oba termíny těla a ducha zasazuje do dativu (σαρκί, πνεύματι). Komentátoři se v odpovědích na tuto otázku rozcházejí. Nejčastěji zde spatřují tu formu dativu, která odkazuje ke sféře činnosti či děje, popř. dativ vnitřního předmětu či zřetele. Tento význam upřednostňujeme i v našem překladu (podle ČSP): české „v“ (usmrcení „v těle“, vzkříšení „v Duchu“) zasazuje oba děje do odpovídajících kontextů („pokud jde o oblast tělesných věcí“, „pokud jde o oblast působnosti Ducha“).³⁴⁶ Druhou možností je číst dativní konstrukci ve významu instrumentálu, tedy jako označení toho, prostřednictvím čeho se dosahuje sledovaných dějů. U prvního z našich spojení je taková interpretace těžko představitelná, avšak druhé spojení, ζωοποιηθεὶς ... πνεύματι, lze legitimně číst také jako „obživen Duchem“ (takto ČEP). Slabinou tohoto schématu je fakt, že odlišný způsob čtení obou dativů narušuje paralelismus celé výpovědi. Oba tvary by bylo možné číst jako instrumentál tehdy, pokud bychom v těle viděli zástupný termín pro celé lidstvo: „Ježíš byl zabit nevěřícím lidstvem, ale vzkříšen (Božím) Duchem“.³⁴⁷

Neméně komplikovanou je z hlediska výkladu také výpověď oddílu v. 21–22. Jedná se o relativně dlouhé souvětí, v jehož první části (v. 21) autor hovoří o spásném účinku křtu. Ježíšovo vzkříšení se zde představuje jako událost zakládající nový vztah věřícího

Ježíšovo vzkříšení. Vzkříšení „v Duchu“, „Duchem“ tedy má mimo jiné, tak jako na jiných místech Nového zákona, plně fyzický charakter. Viz ACHTEMEIER, Paul J. *1 Peter*, s. 249; JOBES, Karen H. *1 Peter*, s. 241–242.

³⁴³ Srov. Ř 1,3n (4.3.1); 8; 10n (4.2.4); 1 Tm 3,16 (4.3.6); viz také Ř 6,4 (4.2.2); 6,13; Ga 3,3; 5,16–25; Fp 1,21. Z dalších novozákonních textů viz Mk 14,38; Mt 26,41; L 24,39; J 3,6; 6,63; Žd 12,9.

³⁴⁴ Srov. JOBES, Karen H. *1 Peter*, s. 242.

³⁴⁵ Toto čtení odpovídá i hlavnímu záměru celého listu: posílit čtenáře v naději, že tak jako Ježíše jej po podstoupení zkoušek čeká nový, plnější život. Srov. tamtéž.

³⁴⁶ Viz tamtéž, s. 240–241.

³⁴⁷ Viz ACHTEMEIER, Paul J. *1 Peter*, s. 249–251.

k Bohu. Na něj potom navazuje druhá část souvětí, kde se popisuje oslavení Krista v nebeské sféře (v. 22).

První z obou veršů má značně zkratkovitý charakter a je proto obtížné porozumět tomu, co přesně v něm chtěl autor sdělit. Formuluje zde, jak sám konstatuje, analogii³⁴⁸ k motivu záchrany zárodku lidského rodu během velké potopy (v. 20), přičemž ale není jasné, na jaké osnově je tato analogie postavena. Jisté je, že Petr užívá totéž schéma, co Pavel, když v 1 K 10 staví před oči svých čtenářů předobraz událostí doprovázejících vyvedení z Egypta. Ve vzpomínce na spásné Boží působení v minulosti lze zahlédnout vzor Boží spásy dnes. Tak jako byla před časem v Noemově arše zachráněna hrstka lidí, kteří byli poslušni Boží vůle, budou i dnes Boží věrní skrze křest zachráněni od přicházejícího soudu (viz 4,3nn).³⁴⁹ Z výpovědi však již nelze s určitostí vyčíst, jak konkrétně má k této záchraně věřících dojít. Odpověď na otázku po mechanismu spásy se liší v závislosti na tom, k čemu vztahujeme zájmeno ὁ z počátku, které tvoří předmět slovesa σφζω. Nejpřirozenějším se zdá být toto zájmeno vztahovat vůči slovům ἀντίτυπος („předobraz“ – v. 21) či ὕδατος (genitiv od ὕδωρ, „voda“ – v. 20), celé výpovědi o záchraně v Noemově arše (v. 20b), popř. ke vzájemnému spojení výše uvedených i dalších slov.³⁵⁰ Řešení tohoto problému souvisí s tím, co přesně má podle našeho verše zachraňovat. Je to křestní voda, anebo křest, v němž jsou naopak lidé z vody zachráněni? Mají události starozákonního předobrazu čtenáře varovat, nebo se chce říci, že jimi v rámci křtu procházejí v určitém smyslu znovu?³⁵¹ Celá nejasnost vyniká částečně již z dvojznačnosti zmíněné genitivní vazby διὰ ὕδατος. Tu lze číst buďto ve smyslu určení místa (διὰ s genitivem ve významu „přes“), anebo prostřednictví (διὰ s genitivem ve významu instrumentálu, „skrze“).

Vnitřní logika místa i celkový kontext listu napovídá, že v perikopě je třeba vidět snahu o vykreslení jak kontinuity, tak i kontrastu mezi starozákonními událostmi

³⁴⁸ Hovoří doslova o ἀντίτυπος – „odpovídající obraz“, „předobraz“. V rámci Nového zákona se tento termín vyskytuje dále pouze v Žd 9,24, kde se jím označuje nebeská svatyně, podle které je zhotovena svatyně pozemská. U Pavla (Ř 5,14; 1 K 10,6.11) či v Listu Židům (8,5; 9,24) se používá také termín τύπος – „vzor“, „protějšek“, „příklad“, popř. „podoba“, „vyobrazení“ aj.

³⁴⁹ Mezi v. 20 a 21 lze vysledovat analogii: osm lidí – vy; byli zachráněni – křest zachraňuje; skrze vodu – skrze Ježíšovo vzkříšení. Viz JOBES, Karen H. *1 Peter*, s. 253. Srov. také DAVIDS, Peter H. *The First*, s. 144.

³⁵⁰ Srov. JOBES, Karen H. *1 Peter*, s. 253. Další možnosti viz také v ACHTEMEIER, Paul J. *1 Peter*, s. 266.

³⁵¹ V závislosti na přijatém čtení pasáže by mohl být přechod mezi 20. a 21. veršem parafrázován jako:

- „z vody, z níž bylo zachráněno jen osm lidí a která nyní zachraňuje i vás ...“;
- „z vody bylo zachráněno jen osm lidí. A tak také křest zachraňuje nyní vás“, resp.
- „z vody bylo zachráněno jen osm lidí. Avšak vy jste nyní zachráněni křtem“.

Srov. JOBES, Karen H. *1 Peter*, s. 253.

a současností. Bůh je opět u díla, zachraňuje; nyní však (vův) již nejedná skrze chybující postavy³⁵² a šanci dává nikoliv pouze několika málo vyvoleným, ale také nespravedlivým, všem.³⁵³ A kontrast se v sobě nese i motiv vody. Přestože ji Bůh v minulosti spustil na zem, aby vyhubil lidstvo, tím, že nadnášela zárodek nového, spravedlivého lidstva v arše, se ukázala být spásnou (zmíněnou vazbu διὰ ὕδατος se tedy zdá být vhodnější číst ve smyslu instrumentálu³⁵⁴). S toutéž ambivalencí pak autor pracuje i ve zmínce o křestní vodě: ačkoliv má připomínat smrtonosnost, v důsledku zachraňuje.

Naznačený kontrast přechází také do hlavní výpovědi verše. Autor chce svým čtenářům připomenout, že ve křtu dosáhli spásy, avšak, jak explicitně dodává, není to z moci samotného rituálu, křestní vody, nýbrž z moci Ježíšova vzkříšení (δι' ἀναστάσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ – „skrze zmrtnýchvstání Ježíše Krista“).³⁵⁵ Křest symbolicky ukazuje na již existující pouto mezi člověkem a Kristem, společně s nímž, jak o tom obšírněji hovoří Pavel v Ř 6,1–11 (4.2.2, 4.3.2), křesťan umírá a povstává k novému životu. Pouze a jedině v participaci na Ježíšově smrti a vzkříšení může být zachráněn.³⁵⁶ Nechce se zde přitom zjevně rozlišovat mezi fázemi participace na novém životě, která má nyní pouze zárodečný charakter (vův σφίζει – „nyní zachraňuje“; takto Pavlovi žáci v Ko 2,12 – 4.2.16; 3,1; Ef 2,6), a jeho plnější formou budoucnosti (Ř 6,8).³⁵⁷ Hlavní je jistota dosažení nového života. Smrt společně s Kristem,³⁵⁸ kterou mnozí křesťané zažívali i zcela nesymbolicky v každodenní realitě, vede nevyhnutelně k oslavení. Mohou si být také jisti, že již nyní Kristovo vzkříšení člověka vysvobozuje od nadvlády sil zla (viz v. 19 a 22).

Křest dále autor charakterizuje dvěma komplementárními, z hlediska výkladu neméně nesnadnými dodatky. Jedná se o slovní spojení, v nichž se říká, čím křest není a čím naopak (ἀλλὰ) je: odložením tělesné špíny, resp. odpovědí dobrého svědomí Bohu.³⁵⁹

³⁵² Viz konec Noeho proklínajícího jednoho ze svých synů v Gn 9,25–28.

³⁵³ Srov. DUS, Jan A. *První list Petřův*, s. 185–186.

³⁵⁴ Spojení διὰ ὕδατος nachází svůj protějšek v δι' ἀναστάσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ z následujícího verše, kde se o instrumentálním významu předložky διὰ prakticky nelze pochybovat. Text však zůstává otevřen možností, že autor záměrně užívá obě předložky διὰ v rámci snahy o vykreslení kontrastu, dvojsmyslu. Srov. JOBES, Karen H. *1 Peter*, s. 252.

³⁵⁵ O tomto účinku zmrtnýchvstání jsme četli ve výše představeném v. 18. Srov. DAVIDS, Peter H. *The First*, s. 144.

³⁵⁶ Není zřejmě náhodou, že se křest zmiňuje právě mezi těmito dvěma událostmi (v. 18, resp. v 21). Srov. DUS, Jan A. *První list Petřův*, s. 187.

³⁵⁷ Srov. ACHTEMEIER, Paul J. *1 Peter*, s. 267–268.

³⁵⁸ Viz Ř 6,4 (4.2.2).

³⁵⁹ Obě formulace však lze legitimně překládat i jinak – viz dále.

I zde se o tom, co přesně se chtělo v původním řeckém textu říci, vedou rozsáhlé diskuze. V našem výkladu je nebudeme představovat do hloubky, ale naznačíme pouze základní rámec otázek a možných odpovědí, neboť s motivem Ježíšova vzkříšení souvisí tato problematika pouze druhotně.

První z formulací, ἀπόθεσις ῥύπου, znamená doslova „odložení“, popř. „odstranění špíny“, „nečistoty“. Může se v ní odmítat ritualismus, spoléhající na účinek vnějších symbolů, popř. obřízka,³⁶⁰ někdy dávají komentátoři spojení do souvislosti s obecně chápanou duchovní očistou (srov. 2,1n).³⁶¹ Naproti tomu se však nezdá, že by zde autorovi šlo o odmítnutí naivního chápání křtu coby pouhého tělesného obmytí.³⁶² Ukazují na to nejen užitá lexika,³⁶³ ale i dobová praxe, kdy byli katechumeni o povaze křtu a křesťanského života zpravováni v rámci poměrně dlouhého katechumenátu, takže takto míněný výrok by vyzněl zcela banálně.³⁶⁴ Autor zde chce spíše hovořit o pohybu proti tělesnosti (σάρξ – zde v genitivu σαρκός) ve smyslu teologického fenoménu, tedy hříchem zasaženého lidství.³⁶⁵ Odklon od něj není ve křtu prostě jednorázově a jednou provždy realizován; v křesťanské iniciaci jde spíše o přitakání spásy, která mimo jiné znamená i zaujetí odpovídajícího mravního postoje. Člověk zde nastupuje nikdy nekončící cestu, která namísto zahledění do sebe vede k důslednému upřednostňování Boží vůle.

V druhém dodatku autor tuto křestní orientaci přibližuje a rozvíjí. I tato formulace má zkratkovitou podobu a je vystavena z mnohoznačných termínů, takže její výklad představuje komplexní a do jisté míry i stále otevřený problém. Shrňme zde snad pouze, že způsob četby původního řeckého συνειδήσεως ἀγαθῆς ἐπερώτημα εἰς θεόν závisí především na překladu podstatných jmen ἐπερώτημα a συνείδησις. První z obou slov určuje, jaký druh reakce – „vyjádření“ – představuje křest v odezvě na nabídnutou spásu; druhé, rozvinuté genitivním tvarem ἀγαθῆς, upřesňuje, že toto vyjádření je spojeno s dobrým svědomím,³⁶⁶ které je buď jeho základem, anebo cílem. Většinou se zdají

³⁶⁰ Viz ACHTEMEIER, Paul J. *1 Peter*, s. 269.

³⁶¹ Srov. JOBES, Karen H. *1 Peter*, s. 254.

³⁶² V tomto smyslu např. Jk 1,21. Detailněji viz v DUS, Jan A. *První list Petrův*, s. 187.

³⁶³ Srov. užití slovesa ἀποτίθημι v 1 Pt 2,1. Možné významy tohoto slova i souvisejících termínů viz v ACHTEMEIER, Paul J. *1 Peter*, s. 268–269. Podstatné jméno ῥύπος, „špína“, „nečistota“, představuje v rámci Nového zákona hapax legomenon, ve významech blízkých tomu našemu se však vyskytuje na několika místech septuagintního překladu Starého zákona: viz Jb 9,31; 11,15; 14,4; Iz 4,4.

³⁶⁴ Srov. DUS, Jan A. *První list Petrův*, s. 187.

³⁶⁵ Srov. JOBES, Karen H. *1 Peter*, s. 254.

³⁶⁶ Alternativně také „vědomí“. V oba smysly jsou si zde velmi blízko a do velké míry se prolínají. Srov. DUS, Jan A. *První list Petrův*, s. 188.

badatelé přiklánět k četbě řeckého ἐπερώτημα ve smyslu „závazek“, „slib“,³⁶⁷ a dobré svědomí vidí v celé konstrukci jako cíl, výsledek.³⁶⁸ Tento výklad také odpovídá tomu, jak se v úvodu listu hovořilo o Ježíšově vzkříšení, které dává člověku důvod a impulz k novému začátku. Věřící jsou díky němu zrozeni „k živé naději“ (1,3 – 6.3.1), která je má vést k opanování vlastních žádostí (1,14), „očistění duší“ a bratrské lásky (1,22), k zachování dobrého svědomí na zahanbení všech, kdo hanobí jejich způsob života v Kristu (3,16). Dobré svědomí tedy souvisí se svědectvím (srov. 2,9) a utvářením komunity lásky, takže jeho udržení je trvalým závazkem pro přítomnost i budoucnost.³⁶⁹ Podstatou křtu je pro našeho autora zpečetění nového, všeobjímajícího vztahu člověka s Bohem, který umožnil Ježíš svou smrtí a vzkříšením. Vstup do něj vyžaduje z lidské strany pevné rozhodnutí, které není vždy zcela snadné naplňovat. V každém případě ale dává perspektivu naplněného života, který se líbí Bohu a vede ke spáse.³⁷⁰

V posledním verši naší perikopy třetí christologický zpěv vrcholí. Líčení Ježíšova triumfálního příchodu do nebeské sféry rozvíjí výpověď ze závěru 21. verše o vzkříšení a zároveň uzavírá trajektorii Ježíšovy vykupitelské mise,³⁷¹ sledované napříč celým útvarem a vyznačující i jeho strukturu. Ačkoliv, jak to bylo uvedeno výše, se v otázce způsobu rekonstrukce této struktury badatelé rozcházejí, je text viditelně zarámován hlavními událostmi Ježíšova příběhu, o nichž čteme v nejstarších křesťanských hymnech a vyznáních. Náš autor je zmiňuje v participiálních tvarech θανατωθεῖς (v. 18, „[jsa] usmrčen“), ζωοποιηθεῖς (v. 18, „[jsa] obživen“) a πορευθεῖς (v. 19, „přišed“); po části v. 20–21, v nichž někteří badatelé spatřují tematickou odbočku, se participium πορευθεῖς objevuje znovu, nyní v rámci opisu výše zmíněného Ježíšova vyvýšení.

Řeč o tomto vyvýšení pro nás není nová: s jednotlivými obrazy a metaforami popisující Ježíšovo přijetí do Boží sféry jsme se opakovaně setkávali v jiných novozákonních textech. Stejně sloveso, πορεύομαι, se užívá ve scéně Ježíšova odchodu

³⁶⁷ Takto i většina moderních českých překladů; „prosbu“ čte v našem verši např. SNC. Vágnější překlad tohoto slova, které představuje v rámci Nového zákona hapax legomenon, jako „odpověď“, přebíráme výše z ČSP. Autoři tohoto překladu však ponechávají v poznámce také variantu „závazek“. Detailněji ohledně českých překladů místa viz DUS, Jan A. *První list Petrův*, s. 188.

³⁶⁸ Jiná četba místa, podle které zde jde o volání k Bohu po očistění, sleduje podobný cíl jako Žd 10,22. Srov. DAVIDS, Peter H. *The First*, s. 145. Detailně k překladu obou slov a jejich vzájemnému vztahu viz v ACHTEMEIER, Paul J. *1 Peter*, s. 269–272.

³⁶⁹ Srov. DUS, Jan A. *První list Petrův*, s. 186, 189.

³⁷⁰ Srov. JOBES, Karen H. *1 Peter*, s. 254–255; ACHTEMEIER, Paul J. *1 Peter*, s. 272.

³⁷¹ Rozvíjí se zde tedy explicitním způsobem to, co se v jiných novozákonních textech zahrnuje již pod vzkříšení. Viz ACHTEMEIER, Paul J. *1 Peter*, s. 273.

do nebe v Sk 1,10. Uvedení po Boží pravici, připomínající obraz 8. a především 110. žalmu, zmiňuje opakovaně Pavel³⁷² i evangelisté³⁷³ v konstrukcích ἐν δεξιᾷ či ἐκ δεξιῶν, a velmi často s motivem pracuje také autor Listu Židům.³⁷⁴ Ačkoliv se na pozadí této formulace jistě sledují základní pravdy rané církevní christologie,³⁷⁵ má zde výpověď především čtenáře ujistit o Ježíšově působnosti a blízkosti všem věřícím.³⁷⁶ Na toto zaměření vcelku jasně ukazuje následující výpověď o podřízení všech a všeho, co v dobovém myšlenkovém světě představovalo autoritu, Ježíši: andělů, vlád a mocností (genitivní tvar plurálu δυνάμεις – doslova „moci“).

V židovských představách, na které v Novém zákoně navazuje především Pavel a jeho žáci, ovládaly zmíněné nadpozemské síly celé národy a životní prostor stávajícího věku (1 K 15,24–27 – 4.4.2; Ko 2,15; Ef 1,20nn – 4.2.15; 6,12).³⁷⁷ Ovlivňovaly do značné míry i každodenní životy lidí (Ř 8,38; Ga 4,3; Ef 2,2), vedly svět k modlářství a k pronásledování věřících (1 K 10,19nn; srov. Zj 9,20) a stály také za utrpením adresátů Petrova listu (5,8). Tím, že k těmto silám řadí náš autor také jinak pozitivně vykreslované anděly, se stává výčet takřikajíc kompletním:³⁷⁸ vše, co si helénistický křesťan dokáže představit a spojit s nadpozemskou sférou, má přestat dominovat jeho životu, neboť jediným pánem nebeského světa je Ježíš. Ve vzkříšeném Kristu nemá nacházet prostě jen další postavu pohanského panteonu, ale mocného ochránce.³⁷⁹ Může se spolehnout na to, že i když musí dočasně procházet zkouškami (4,12nn.16.19), zlé síly jej nikdy zcela nepohltnou a nezničí.³⁸⁰

Ačkoliv nedílnou součástí novozákonního obrazu Krista sedícího po Boží pravici je také eschatologická naděje na konečné zničení mocností tohoto světa a nastolení Božího království (takto zejm. 1 K 15,24n – 4.4.2), v perspektivě našeho listu je tato naděje poněkud upozaděna. Autor ji neztrácí ze zřetele, ale otázka, kdy dojde schéma spásy *již ano – ještě ne* svého rozuzlení, není v rámci naší perikopy tématem. Hlavní je zde naděje:

³⁷² Viz pozn. 120 ve čtvrté kapitole.

³⁷³ L 20,42; 22,69; Sk 5,31; 7,55n.

³⁷⁴ Žd 1,3; 8,1; 10,12; 12,2 (6.2.2). Detailněji o motivu viz v ACHTEMEIER, Paul J. *1 Peter*, s. 273.

³⁷⁵ Takto např. explicitní řeč o vyvýšení v christologickém hymnu z Fp 2,9 (4.3.5).

³⁷⁶ Srov. tamtéž, s. 274; DUS, Jan A. *První list Petrův*, s. 192–193. O Ježíši, ač nepřítomném mezi svými učedníky, ale jednajícím v jejich prospěch prostřednictvím Ducha, se podobně hovoří také v knize Skutků a u Jana – viz Sk 1,4; 2,33 (6.1.1); J 14,16.26nn; 15,26 aj.

³⁷⁷ Viz také janovský motiv vládce tohoto světa – J 12,31; 14,30; 16,11; srov. 1 J 5,19; Zj 12,9.

³⁷⁸ Ačkoliv lze všechny tři motivy můžeme nalézt již v Pavlových listech, jejich propojení do jediného verše je zřejmě výsledkem editorské práce našeho autora. Blíže viz ACHTEMEIER, Paul J. *1 Peter*, s. 274.

³⁷⁹ Viz DUS, Jan A. *První list Petrův*, s. 191–192.

³⁸⁰ Podobně také Jan – viz např. J 14,27; 16,33 aj.

at' již bude naplněna dříve či později, je jisté, že mocnosti tohoto světa nebudou mít nad křesťanem poslední slovo.³⁸¹

6.3.4. Další řeč o zmrtvýchvstání

Představenými třemi pasážemi z Prvního listu Petrova se výčet přímých výpovědí o Ježíšově vzkříšení v katolických listech vyčerpává. Ačkoliv v nich jejich autoři neztrácejí výhled k eschatologickému završení dějin, o samotném Ježíšově vzkříšení hovoří, jak bylo poznamenáno v úvodu podkapitoly, většinou nepřímou a zabývají se spíše jeho důsledky pro život věřícího. Tento zájem je dobře patrný v závěrečné kapitole Listu Jakubova, kde se mluví o záchraně a „pozdvihnutí“ (sloveso ἐγειρω) nemocného (Jk 5,15) skrze modlitbu víry a symbolické mazání olejem. Užitím slovesa ἐγειρω se zde navazuje na evangelijní popisy zázračných uzdravení,³⁸² kde se jím opisuje pozvednutí, postavení, napřímení; je však patrné, že autor nepřímou odkazuje i k Ježíšovu vzkříšení, v němž zotavení nemocného nachází svou příčinu a počátek.³⁸³ Tímto směrem ukazuje i paralelní charakteristika tohoto uzdravení coby záchrany (sloveso σωζω), která v Novém zákoně typicky zahrnuje i zotavení na duchovní rovině,³⁸⁴ a někdy přímo eschatologickou spásu.³⁸⁵

Coby záchrany často charakterizují autoři listů i všeobecné vzkříšení. Tak jako v doposud představených textech je zde toto vzkříšení předznačeno Ježíšovým zmrtvýchvstáním, spojuje se se završením dějin a uvádí věřícího do plnosti života ve společenství s Bohem; autoři obou listů Petrových a listu Judova je však představují také jako vysvobození. Křesťané se po něm vyhnou odsouzení na Božím soudu (1 Pt 4,5n)³⁸⁶ a uniknou zkáze (φθορά – také „zhouba“, „zavržení“, 2 Pt 1,4). Ježíš, do jehož věčného království věřící vstoupí, je představen nejen jako Pán (κύριος), ale také jako σωτήρ, Zachránce, Spasitel (2 Pt 1,11). Z jeho milosrdenství (ἔλεος) budou ti, kdo

³⁸¹ Srov. DAVIDS, Peter H. *The First*, s. 147.

³⁸² Mk 1,31; Mt 9,5nn; L 6,8; J 5,8; Sk 3,7; Srov. Mk 9,27; Sk 9,41.

³⁸³ Viz KOZYRA, Józef. *List świętego Jakuba*. Częstochowa: Edycja Świętego Pawła, 2011. S. 289.

³⁸⁴ Mk 5,23.28.34; 6,56; 10,52; Mt 14,30; J 11,12 aj.

³⁸⁵ Např. Mt 1,21; 10,22; 16,25; 19,25; 24,13; L 19,10; Ř 10,13; 11,26; 1 K 1,21; 1 Pt 4,18; v Listu Jakubově viz 1,21; 2,14; 4,12; 5,20. Srov. McKNIGHT, Scot. *The Letter of James*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 2011. S. 441–442.

³⁸⁶ Konečnému eschatologickému soudu, ke kterému perikopa odkazuje, neujde nikdo, ani křesťané (viz 2 Pt 3,14; srov. Mt 16,27; 2 K 5,10; Ef 6,8; Zj 22,12), adresáti jsou však ujištěni, že na něm obstojí. Stanou živí v Boží přítomnosti, takže primární „třídící“ funkce soudu se jich nedotkne. Viz DAVIDS, Peter H. *The First*, s. 152–153.

vytrvají v pravé víře (Ju 1,22n; Jk 5,19n; srov. 1 J 5,16),³⁸⁷ postaveni před tvář Boží slávy (Ju 1,21.24),³⁸⁸ záchraně z hořícího ohně (Ju 1,7.23) a ujdou nejčernější tmě (Ju 1,13).³⁸⁹ Nejde přitom o spekulaci, imaginativní obrazy, ale naději v aktivně vyhlíženou záchranu: „příchod Páně“, tedy „konec všeho“, „se přiblížil“ (ἤγγικεν), charakterizují téměř shodně situaci Jakub i Petr (Jk 5,8; resp. 1 Pt 4,7); „přijde jako přichází zloděj“ (2 Pt 3,10). Věřící jsou opakovaně vyzýváni ke střízlivosti, trpělivosti a vzájemné lásce (1 Pt 1,13.22; 4,8; 5,8; 1 J 2,5.10; 3,10–14).

Toto „dychtivé očekávání“ (2 Pt 3,12)³⁹⁰ konce věku počítá s dosažením nového života, ale také s ustanovením nového nebe a nové země (2 Pt 3,13). Proměněná realita má podle Izaiáše (Iz 65,17; 66,22), na něhož autor Druhého listu Petrova navazuje, zcela odpovídat Božím stvořitelským intencím. Má se v ní plně prosadit Boží vláda a s ní i spravedlnost (2 Pt 3,13), avšak zároveň má tato změna, jakkoliv to list explicitně neříká, vůči stávajícímu světu zachovat kontinuitu.³⁹¹ Má jít o přetvoření světa, nikoliv jeho znovustvoření. Související vize svatého města ze Zj 21 ukazuje, že nejvlastnějším cílem tohoto procesu není záměna životního prostoru za jiný, otevření příběhu stvoření na nové stránce, ale spíše dovedení stvoření k původnímu, zamýšlenému cíli (viz 6.4.5). Hlavní změnou je očištění světa od hluboce zakořeněného hříchu.³⁹² Zmrtvýchvstání, ať již Ježíšovo v minulosti, či všech lidí na konci dějin, je s tímto procesem organicky provázáno. Je jeho součástí, stojí na jeho počátku a uvádí jej do pohybu. Obě události mají počátek v Boží vůli a téže tvořivé, životodárné a vysvobozující Boží moci.

V Janových listech se Ježíšovo vzkříšení, podobně jako v Janově evangeliu, reflektuje především z hlediska jeho důsledků pro věřící. Samotná historická událost se nezmiňuje; rezonuje zde však motiv života, který prochází coby ucelené téma textem celého Prvního listu již od jeho úvodu (1 J 1,2). Jde o život věčný, ζῶντιν αἰώνιον (1 J 2,25; 3,14n; 5,11.13.20). Jeho podstatou je život samotného Boha, na němž, skrze Ježíše a spolu

³⁸⁷ Srov. 2 Pt 3,15; viz také Sk 3,19n; Ga 6,1.

³⁸⁸ Srov. DAVIDS, Peter H. *The Letters of 2 Peter and Jude*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 2006. S. 97–98.

³⁸⁹ Oba obrazy ohně a tmy se v rámci židovských tradic pojí s Božím soudem, který ohlašovali starozákonní proroci (viz zejm. Za 3,2) a který také viditelně očekává také autor našeho listu. Srov. tamtéž, s. 74, 103.

³⁹⁰ Takto ČEP; na místě se doslova mluví o urychlování (sloveso σπεύδω) parusie. Autor tedy viditelně eschatologické události, které se v bližším (3,9.13) i vzdálenějším kontextu (3,4) představují jako bezprostřední, očekává s radostí. Viz DAVIDS, Peter H. *The Letters*, s. 290–291.

³⁹¹ Viz WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 462–463. K povaze přetvoření životního prostoru a obrazech ničení zejm. z 3,10nn viz MOO, Douglas J. *2 Peter, and Jude*. Grand Rapids: Zondervan, 1996. S. 189–191; DAVIDS, Peter H. *The Letters*, s. 283–286.

³⁹² Srov. Ř 8,21. Viz tamtéž, s. 292–293. Srov. také RAINBOW, Paul A. *Johannine Theology*, s. 420.

s Ježíšem (1 J 2,29; 4,9), člověk získává podíl (1 J 5,11nn).³⁹³ Ježíš sám je tímto životem.³⁹⁴ Pro vstup do něj je tedy, tak jako v evangeliu, klíčová víra v Ježíše (1 J 2,25)³⁹⁵ a setrvání ve spojení s ním (1 J 2,5; 5,20).³⁹⁶

Vůči evangeliu se Janovy listy nijak zřetelně neliší ani svou eschatologickou perspektivou. Přestože se v nich zachovává výhled ke Kristově parusii a soudu (1 J 2,28; 4,17; srov. 1 J 3,2; 2 J 1,8),³⁹⁷ v christologickém přeznačení se tyto události odehrávají v přítomnosti.³⁹⁸ Hlavní důraz se klade na setrvávání v Boží lásce (1 J 3,10.18; 4,7n.15nn) a zachovávání Božích přikázání (1 J 5,1–4), čímž člověk získává podíl na Božím synovství (1 J 3,1)³⁹⁹ a zaslíbeních (1 J 4,12; srov. 1 J 2,5.14.29) již nyní.⁴⁰⁰ V lásce, kterou zjevil Bůh v Ježíši (1 J 1,2n; 4,9.15), již křesťané přešli ze smrti do života (1 J 3,14).⁴⁰¹

6.4. Zjevení Janovo

V posledním ze spisů janovské literatury a zároveň celé křesťanské Bible, knize Zjevení, představuje Ježíšovo vzkříšení jeden z ústředních motivů. Ačkoliv se o něm autor, kterého

³⁹³ Prakticky v tomtéž smyslu jsme na téma života narazili již v Janově evangeliu – viz J 3,36; 5,24n; 6,40.47.51; 10,28; 11,25; 14,6. Srov. také s výpověďmi o „Ježíši víry“, které se pojí s motivy překonání smrti, chleba života, živé vody apod. Viz úvod k evangeliu (5.4).

³⁹⁴ Věčný život je v janovských metaforách více než metaforou či abstraktním pojmem – „neoznačuje neosobní kvalitu života pocházející od Otce, ale odkazuje na Slovo života, Syna Božího, který byl u Otce před svým vtělením a v němž se nachází věčný život.“ KRUSE, Colin G. *The Letters of John*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 2000. S. 57. Viz také tamtéž, s. 136.

³⁹⁵ Oproti evangeliu však v listech začíná hrát roli také otázka čistoty této víry. Zřetelně se zde projevuje skutečnost, že o její podobu mezi sebou vedly různé skupiny v rámci tehdejších janovských sborů spory – viz 1 J 2,26; 3,7; 2 J 1,7–11; 3 J 1,9nn aj. Viz také MARSHALL, I. Howard. *The Epistles of John*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 1978. S. 11–12. V tomto kontextu se také přeznačuje původně eschatologický dar Ducha: Bůh jej dává jako zdroj vnitřního života i vnější znamení těm společenstvím, které setrvávají v autentických apoštolských tradicích – viz 1 J 3,24; 4,13; 5,8. Srov. RAINBOW, Paul A. *Johannine Theology*, s. 260.

³⁹⁶ Srov. tamtéž, s. 274–275.

³⁹⁷ Vyhlížený konec dějin si uchovává charakteristické momenty Božího zjevení (srov. užití slovesa φανερόω v 1 J 1,2; 2,28; 3,2.5.8, které v biblickém jazyce připomíná klasická apokalyptická schémata): velkolepost a slávu, která doprovází setkání člověka s Bohem (1 J 3,2; srov. Zj 22,4). Přítomna je však také obava z nadcházejícího soudu. Specificky v kontextu janovské teologie se na konci věku prodlouží a dovede do důsledků vztah, který člověk navazuje během pozemského života s Ježíšem. Kdo Ježíše nyní přijímá, vstoupí s ním na konci času do úplného a věčného společenství, ostatní od něj budou odloučení navěky (srov. Fp 1,21nn; J 3,18). Viz MARSHALL, I. Howard. *The Epistles*, s. 165–167.

³⁹⁸ Srov. RAINBOW, Paul A. *Johannine Theology*, s. 280. V rámci tohoto schématu se také přeznačuje eschatologická událost příchodu antikrista: představují jej již nyní ti, kteří hlásají bludná učení a svádí tím („matou“) bratry – 1 J 2,18.22.26; 4,3; 2 J 1,7.

³⁹⁹ Srov. J 1,12. Viz také Ř 8,14; 2 K 6,18; Ga 3,26.

⁴⁰⁰ Viz Ko 3,3n.

⁴⁰¹ Srov. J 5,24.

tradice spojovala s apoštolem Janem, synem Zebedeovým,⁴⁰² explicitně nezmiňuje, opakovaně s ním pracuje v rámci různých výpovědí o překonání smrti, novém životě či vítězství vzkříšeného Ježíše. I tato témata jsou pro něj klíčová. Ukazuje v nich, jak se událost Ježíšova zmrtvýchvstání promítá do posledních věcí člověka, světa a jeho dějin, ale i naděje každého křesťana, a úzce se tak dotýká výchozí otázky naší studie. Přítomnost těchto témat v knize Zjevení také dokládá, že pro církve v období devadesátých let prvního století, kdy předpokládáme, že tento text vznikl,⁴⁰³ nepřestává být téma Ježíšova vzkříšení důležité. Nejde však již primárně o samotou událost, ale o její důsledky: pozornost se obrací ke vzkříšení každého člověka, jeho vykoupení z moci smrti a obnovu celého stvoření.

Celé Janovo zjevení se hned v úvodu představuje jako zjevení „Živého“ – oživeného, zmrtvýchvstalého Ježíše s klíči od smrti i podsvětí (1,18 – 6.4.2). Jde o zvěst toho, který člověka předešel ve smrti a ve vzkříšení.⁴⁰⁴ V tomto ohledu se tedy kniha neliší od ostatních novozákonních spisů, které sledují Ježíšův příběh a aplikují jej na život křesťana.⁴⁰⁵ Jejím specifikem však je, že působivou Boží moc, která za tímto spasitelným příběhem stojí, reflektuje z naddějinné perspektivy. Ta, ukotvená v židovském myšlenkovém světě z období Druhého chrámu a ovlivněná zkušeností pronásledování, rozvíjí také vlastní motivy a témata, jako je ustanovení Božího království, soud nad pohanskými národy a zadostiučinění trpícím Božím lidu, a pracuje při tom s řadou specifických představ o posmrtné existenci člověka.⁴⁰⁶ Základ autorovy naděje a víry nicméně zůstává pevně ukotven v Ježíši, jeho utrpení, smrti a vzkříšení, přičemž o historické faktičnosti zmrtvýchvstání již mezi adresáty viditelně nepanují jakékoliv pochybnosti.⁴⁰⁷

Bez přílišné nadsázky lze tak dokonce říci, že Janova kniha je knihou o vzkříšení. V užším smyslu, vztaženo k Ježíši, se opisuje nepřímými obrazy: Ježíš je „prvorozený z mrtvých“ (1,5), „ten Živý“, který byl mrtev a nyní žije na věky věků (1,18; podobně

⁴⁰² Toto spojení však již od třetího století doprovázejí pochybnosti a moderní bádání je vidí jako velmi problematické. Nejasná je také podoba možné návaznosti mezi knihou Zjevení a Janovým evangeliem. Spolehlivě lze o autorovi říci nanejvýše to, že šlo o nejspíše o neznámého, putujícího proroka palestinského původu. Viz HARRINGTON, Wilfrid J. – HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Knihy Zjevení*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2012. S. 61. Detailněji k otázce autorství viz WOJCIECHOWSKI, Michał. *Apokalipsa świętego Jana*. Częstochowa: Edycja Świętego Pawła, 2012. S. 49–52.

⁴⁰³ Viz tamtéž, s. 52–55; MRÁZEK, Jiří. *Zjevení Janovo*. Praha: CBS, 2009. S. 13–15.

⁴⁰⁴ Srov. MRÁZEK, Jiří. *Zjevení Janovo*, s. 31.

⁴⁰⁵ Viz zejm. 1 K 15,22 (4.4.2); 2 K 5,17; Ga 3,26; srov. také Fp 4,13; Žd 2,14 aj.

⁴⁰⁶ Srov. WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 476.

⁴⁰⁷ Srov. 1 K 15,12 (4.2.9).

2,8), obětovaný Beránek, který nyní stojí u nebeského trůnu (5,6.9n). Na obecnější rovině či v zaměření k jiným postavám pak rezonuje v hojně rozvíjených motivech života, smrti a jejím překonání. Hovoří se o druhé smrti (2,11; 20,4nn.14; 21,8) a zapsání do knihy života (20,15), přebývání mučedníků pod nebeským oltářem a trůnem v nebeském Chrámě (6,9nn; 7,14–17), o smrti a oživení prorokujících Božích svědků (11,1–13). Do této oblasti spadá i výpověď jediného místa, v němž se užívá „standardní“ novozákonní slovník řeči o vzkříšení: zpodstatnělé sloveso ἀνάστασις, „zmrtnýchvstání“ (podle 20,5n „první zmrtnýchvstání“) věřících. V závěru spisu (21,1 – 22,5) pak nacházíme velkolepou vizi konce dějin, kdy budou naplněna starozákonní zaslíbení nového života v Boží blízkosti, bude zničena smrt, ustanoveny nové nebe a nová země a stvoření dojde obnovení.

Kde přesně však řeč o zmrtnýchvstání v osobitém imaginativním jazyce knihy Zjevení začíná a kde končí, není snadné vymezit. V perikopách představených níže poukážeme především na její úzkou spojitost s motivem života; rozeznat lze nicméně prakticky kdekoliv, kde se sleduje pohyb od utrpení ke spáse, zoufalství k naději, smrti k životu. Často tuto tematiku autor rozvíjí na pozadí takřka všudypřítomných odkazů do Starého zákona.⁴⁰⁸ Všude je však Ježíšovo vzkříšení prototypem i zcela konkrétním počátkem cesty k Bohu stvořiteli a prameni života, cestou, jejíhož cíle nakonec dojde každý člověk i celé stvoření.

6.4.1. Zj 1,5n

[milost]

5 ... ἀπὸ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὁ μάρτυς ὁ πιστός, ὁ πρωτότοκος τῶν νεκρῶν καὶ ὁ ἄρχων τῶν βασιλείων τῆς γῆς. Τῷ ἀγαπῶντι ἡμᾶς καὶ λύσαντι ἡμᾶς ἐκ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ

5 ... od Ježíše Krista, jenž je věrný svědek, prvorozený z mrtvých a vládce králů země. Tomu, jenž nás miluje a svou krví nás rozvázal z našich hříchů

⁴⁰⁸ Autor naší knihy vykazuje velmi dobrou, ne-li dokonalou znalost starozákonních textů. Přestože z nich prakticky nikdy necituje v doslovném znění, v přímých či volnějších aluzích se na ně odkazuje napříč celým spisem – „téměř v každém verši“. S trochou nadsázky lze dokonce říci, že Janova kniha Zjevení je určitým převyprávěním Starého zákona, do značné míry ovlivněná stylem a intencemi dobové apokalyptické literatury. Srov. HARRINGTON, Wilfrid J. – HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Knihy Zjevení*, s. 21.

<p>6 <i>καὶ ἐποίησεν ἡμᾶς βασιλείαν, ἱερεῖς τῷ θεῷ καὶ πατρὶ αὐτοῦ αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας [τῶν αἰώνων]: ἀμήν</i></p>	<p>6 <i>a učinil nás královstvím, kněžimi svému Bohu a Otcí – jemu sláva i moc na věky [věků]. Amen.</i></p>
---	--

S výpovědí o Ježíši Kristu jako prvorozeném z mrtvých se v naší studii nesetkáváme poprvé – velmi podobně (πρωτότοκος ἐκ τῶν νεκρῶν) charakterizoval Ježíše v Ko 1,18 (4.4.3) některý z Pavlových žáků, a patrně v tomtéž kontextu hovoří i sám apoštol v rámci Ř 8,29 (4.4.1). Určité podobné rysy měla také Lukášova řeč v Sk 26,23 (6.1.8). V Knize zjevení nacházíme formulaci v oddílu v. 4–6, který sleduje zákonitosti formálního úvodu klasického antického dopisu. Po preskriptu – jmenování odesilatele a adresáta a pronesení pozdravu –,⁴⁰⁹ se zde připomíná některá z tradičních vyznavačských látek a celá pasáž končí doxologií. Někteří badatelé v části v. 4–6 nacházejí prodloužení, z hlediska procesu vzniku textu teprve dodatečné, prologu z v. 1–3,⁴¹⁰ zatímco jiní od sebe náš text a zmíněný prolog oddělují;⁴¹¹ v každém případě ale naše perikopa tvoří součást širšího, kompaktního celku v. 4–8, v němž Jan v rámci liturgického dialogu čtenáře ujišťuje o Boží lásce a pevné vládě Boha nad světem. Ta má již brzy dojít svého viditelného naplnění.⁴¹²

Ve výše uvedeném dvojverší 5–6 můžeme rozpoznat hymnické vyznání víry v Krista.⁴¹³ Je-li zmínka o sedmi duších před nebeským trůnem z předchozího verše chápána jako výpověď o jediném Božím duchu v jeho všeobecném působení,⁴¹⁴ má toto vyznání trinitární charakter; v případě, že jde o obraz andělů sedmi církví,⁴¹⁵ je formována duální strukturou Kristus – Bůh. Oba způsoby čtení jsou legitimní a mají oporu v logice spisu i pozdějších církevních výkladech.⁴¹⁶

⁴⁰⁹ Tuto strukturu můžeme vidět v úvodu řady pavlovských textů – viz např. 1 K 1,1n; 2 K 1,1; Ga 1,1n; Fm 1,1; 1 Te 1,1; 2 Te 1,1.

⁴¹⁰ Takto Michał Wojciechowski, který ve v. 4–8 vidí druhý díl prologu, jenž byl do našeho textu doplněn dodatečně. Viz WOJCIECHOWSKI, Michał. *Apokalipsa*, s. 93, 100.

⁴¹¹ V úvodním dvojverší, opatřeným ještě „barokním“ doplňkem z v. 3, v němž se oslovují předpokládání čtenáři spisu, rozeznávají badatelé jeden velmi dlouhý nadpis. Ten však formálně netvoří součást dopisu a sleduje jiné cíle. Srov. MRÁZEK, Jiří. *Zjevení Janovo*, s. 20; HARRINGTON, Wilfrid J. – HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Knihá Zjevení*, s. 61.

⁴¹² Viz HARRINGTON, Wilfrid J. – HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Knihá Zjevení*, s. 62.

⁴¹³ Srov. WOJCIECHOWSKI, Michał. *Apokalipsa*, s. 101.

⁴¹⁴ Takto STEFANOVIC, Ranko. *Revelation of Jesus Christ: Commentary on the Book of Revelation*. Berrien Springs: Andrews University Press, 2002. S. 63; YEATTS, John R. *Revelation*. Scottsdale: Herald Press, 2003. S. 36; REJCHRT, Luděk. *Apokalypsa aneb Zpěv o naději*. Praha: Kalich, 2006. S. 24. Inspirací by zde mohlo být sedmeré působení Hospodina ducha z Iz 11,2n.

⁴¹⁵ Obraz by takto sledoval působení samotného Boha – viz MRÁZEK, Jiří. *Zjevení Janovo*, s. 20; HARRINGTON, Wilfrid J. – HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Knihá Zjevení*, s. 60. Možné předobrazy pro tuto interpretaci nacházíme v Tób 12,15; Za 4,2.10; popř. 1 Hen 90,21. Srov. Zj 1,20; 5,6.

⁴¹⁶ Detailnější výklad k problematice viz v WOJCIECHOWSKI, Michał. *Apokalipsa*, s. 103–104.

V každém případě ale platí, že hlavní pozornost naše perikopa upírá k Ježíši. Již v úvodním verši knihy byl představen jako Χριστός; nyní je jeho mesiášství rozpracováno, v návaznosti na Ž 89,28.38, ve spojení titulů „svědek“, „prvorozený“ a „vládce“.⁴¹⁷ Významy jednotlivých titulů spolu souvisejí a tvoří souvislý logický celek. Oproti předloze z uvedeného žalmu je Jan nicméně zmiňuje v odlišném pořadí (sleduje snad tradiční schéma Ježíšovo utrpení – vzkříšení – přijetí do slávy⁴¹⁸) a kontextu. Chápe je mesiánsky a způsobem, který odpovídá situaci adresátů: Ježíš v nich vystupuje jako jejich vzor, je „příkladem a zdrojem naděje pro křesťany, kteří brzy budou vystaveni velkému pronásledování“.⁴¹⁹ V jeho příběhu a zejména v brzkém opětovném příchodu (v. 4)⁴²⁰ dochází k naplnění starozákonních zaslíbení, která parafrázovaný Ž 89 stylizuje do příslibu vůči Ježíšově předku Davidovi.⁴²¹

V této perspektivě je třeba také interpretovat řeč o Ježíši coby věrném svědku, ὁ μάρτυς ὁ πιστός. Nemá se jím patrně tolik garantovat všechno to, co se bude dále v knize líčit,⁴²² jako spíše smysluplnost a význam Ježíšova pozemského působení.⁴²³ To, „zpečetěné smrtí“, je pro adresáty příkladem (srov. Ř 8,29 – 4.4.1; 1 Tm 1,16; podobně i Fp 3,12nn – 4.4.4) a nadějí.⁴²⁴ Ježíšova smrt vede k novému životu otevřeném pro všechny.

Výše zmíněný titul ὁ πρωτότοκος τῶν νεκρῶν, „prvorozený z mrtvých“, odkazuje právě k tomuto novému životu. Ježíš a jeho zmrtevýchvstání se v něm představují jako „model“,⁴²⁵ „prvotina“ (1 K 15,20 – 4.2.9) naší spásy. Formuluje se tím určitý hermeneutický klíč veškeré další řeči o spáse: věřící jí dosahuje skrze Ježíšovu lásku a v Ježíšově krvi, vysvobozující z moci hříchu.⁴²⁶ Navazuje se zde na starozákonní motiv prvorozenství, který v přeznačení nevyzpovídá o pořadí narození, ale zvláštní kvalitě či

⁴¹⁷ Takto také 3,14.

⁴¹⁸ Srov. YEATTS, John R. *Revelation*, s. 36.

⁴¹⁹ HARRINGTON, Wilfrid J. – HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Knihy Zjevení*, s. 60-61.

⁴²⁰ Pozornost se tím opět decentně obrací k věřícím: Bůh, charakterizovaný jako ten, který „byl“, „je“ a „přichází“, zde vystupuje jako Bůh přítomný a jednající v dějinách, vysvobozující. Srov. MRÁZEK, Jiří. *Zjevení Janovo*, s. 20–21.

⁴²¹ Srov. STEFANOVIC, Ranko. *Revelation*, s. 63.

⁴²² O svědectví v tomto smyslu hovoří Jan v 1,1n a 22,20: míní jím to, co je sdělováno, vlastní obsah zjevení. Autor našeho spisu je však pouze jeho předavatelem, tlumočnickem.

⁴²³ Navazuje se tedy zřejmě na raněkřesťanskou řeč o mučednících coby svědcích – v knize Zjevení takto např. v Zj 2,13; 11,3; 17,6. Viz STEFANOVIC, Ranko. *Revelation*, s. 63.

⁴²⁴ MRÁZEK, Jiří. *Zjevení Janovo*, s. 21.

⁴²⁵ WOJCIECHOWSKI, Michał. *Apokalipsa*, s. 105.

⁴²⁶ Srov. KOWALSKI, Beate. *Martyrdom and Resurrection in the Revelation to John*. *Andrews University Seminary Studies* 2003, roč. 41, č. 1, s. 56.

pravomoci.⁴²⁷ Podobně jako u obdobného označení Ježíše za Původce života z Sk 3,15 (6.1.2) se zde spojuje rovina příkladu a autority. Zakládá se svrchovanost a vláda (Ko 1,16).⁴²⁸

Moment autority rozpracovává také označení Ježíše za „vládce králů země“. Řeckým $\acute{\omicron} \acute{\alpha}\rho\chi\omega\nu \tau\acute{\omega}\nu \beta\alpha\sigma\iota\lambda\acute{\epsilon}\omega\nu \tau\eta\varsigma \gamma\eta\varsigma$, znamenajícím prakticky totéž co „král králů“ z 17,14; 19,16, Jan odkazuje k Bohu, který je taktéž králem,⁴²⁹ a to králem jediným a nejvyšším.⁴³⁰ Ten pak odmítá akceptovat vládu, kterou si nad zemí uzurpují lidé⁴³¹ – v posledních časech, které již nastávají,⁴³² učiní přítrž dominanci zvrácených říší a v Ježíši nastolí svou vládu, která bude všeobecná a věčná.⁴³³ Všichni budou moci rozpoznat, že právě on, Ježíš, je oním danielovským Synem člověka, jemuž je přiznána veškerá Boží důstojnost a vláda (Da 7,13n).

Zbylou část naší perikopy tvoří krátká doxologie. Svou formou připomíná chvalozpěvy na velké Boží činy,⁴³⁴ avšak z hlediska obsahu se i zde autor zcela soustředí na Ježíše:⁴³⁵ v určité podobnosti ke Ga 2,20 hovoří o jeho roli a činech ve prospěch věřících. Někteří badatelé zde rozpoznávají odlesk jednotlivých výše představených titulů svědka, prvorozeného a vládce,⁴³⁶ v každém případě ale jednotlivé výpovědi uzavírají sedmero Ježíšových charakteristik, tvořících společnou osnovu úvodních částí spisu (1,1–8).⁴³⁷ V motivech lásky k člověku, vysvobození z moci hříchu a ustanovení Božím lidem se připomínají tradiční témata novozákonní soteriologie a ekleziologie, jak je v rámci obdobného výčtu vidíme také v Tt 2,14. Některá z těchto témat představíme blíže.

⁴²⁷ Kromě již zmíněného žalmu 89 (v. 28) se v tomto smyslu formulace vyskytuje také ve scéně ustanovení Hospodinova pomazaného v Ž 2,7n (srov. Sk 13,33 – 6.1.6 a Ř 1,4 – 4.3.1); v Novém zákoně ve vztahu ke stvoření v Ko 1,15.

⁴²⁸ Vyloučit zde nelze ani přítomnost představy o preexistenci, jak ji známe ze starozákonních traktátů o Boží moudrosti. Srov. WOJCIECHOWSKI, Michał. *Apokalipsa*, s. 105.

⁴²⁹ Ex 15,18; Ž 10,16; 29,10.

⁴³⁰ Viz Ž 148,11nn; Iz 24,21; Mdr 12,13n; srov. Ž 76,12.

⁴³¹ Viz Ž 2; Iz 10,12; Da 2,34n.44n; 7,11–14.24–27.

⁴³² Zj 1,7; 11,18; 22,7.12.20.

⁴³³ Zj 6,15; 17,2; 18,3.9; 19,19.

⁴³⁴ Viz např. Ř 11,36; 1 Tm 1,17; Ju 1,24n; Zj 5,13.

⁴³⁵ V tom tato doxologie mezi jinými doxologiemi Nového zákona vyčnívá – stejně jako tím, že kromě Boží velikosti připomíná poněkud nečekaně i lidskou hříšnost. Takto MRÁZEK, Jiří. *Zjevení Janovo*, s. 21.

⁴³⁶ Srov. STEFANOVIC, Ranko. *Revelation*, s. 64.

⁴³⁷ Jak bylo zmíněno výše, Ježíš je nejprve uveden coby Χριστός, Mesiáš (1,1); v 1,5a pak zazní tři charakteristiky toho, kým je, a v 1,5b–6 se třikrát připomene, co udělal či co nadále dělá pro věřící.

S tematikou Ježíšovy a Boží lásky k lidem jsme se opakovaně setkávali při zkoumání janovských textů,⁴³⁸ a coby důležitý motiv jsme ji mohli vidět také v pavlovských epistolách.⁴³⁹ Za zmínku snad stojí, že v našem textu chce autor podtrhnout její trvalost – sloveso ἀγαπάω užívá v přítomnosti (ἀγαπῶντι – přítomné participium),⁴⁴⁰ zatímco ostatní slovesa v participiu (λύσαντι), resp. indikativu (ἐποίησεν) aoristu. Chce zde zdůraznit jednorázovost „rozvázání z“ (ale spíše „zproštění“, „zbavení“) hříchů a učinění věřících Božím kněžstvem: dochází k nim jednou provždy a nebude třeba je opakovat.⁴⁴¹ Všechny tři děje spolu nicméně velmi úzce souvisejí, neboť sledují základní logiku novozákonní teologie vykoupení. Ježíšova láska vede k sebevydání, ke kříži,⁴⁴² smrt na něm je obětí za hřích⁴⁴³ a má výkupný účinek (srov. 5,19).⁴⁴⁴ Ježíšova krev vysvobozuje člověka zpod nadvlády hříchu.⁴⁴⁵

Prodloužením, či snad spíše součástí tohoto procesu, je také vybavení vykoupených pravomocemi a pověřeními. Po vzoru Ex 19,6 či 2 Mak 2,17 jsou nazváni kněžími (ιερείς) tvořícími království (βασιλεία). Původní starozákonní text zde nicméně Jan posouvá: o žádné z obou charakteristik nehovoří jako o hlavní,⁴⁴⁶ ale odděluje je,⁴⁴⁷ a také přeznačuje jejich význam.⁴⁴⁸ Kněžstvím zde nemíní v úzkém slova smyslu instituci zaměřenou k výkonu kultu, nýbrž v obecnějším, teologickém smyslu prostřednickou roli mezi Bohem a lidmi (srov. Ř 15,16).⁴⁴⁹ Společenství věřících navazuje na dokonalé prostřednictví Ježíšovo a má podíl na jeho vůdčí, královské autoritě (2,26; 3,21; 5,10; 20,6).⁴⁵⁰ Právě ta členy tohoto společenství potom také staví nad jakékoliv jiné pozemské autority a království.

⁴³⁸ Ohledně výskytu motivu v Janově evangeliu viz 5.4.1, 5.4.2, 5.4.3, 5.5.4; ohledně janovských listů viz 6.3.4.

⁴³⁹ Zejm. Ef 2,4–7; 5,25nn; 2 Te 2,16n.

⁴⁴⁰ Srov. YEATTS, John R. *Revelation*, s. 37.

⁴⁴¹ Tamtéž.

⁴⁴² Ř 5,8; Ga 2,20; Ef 5,2; Mk 10,45par; J 3,16; 10,11; 1 J 3,16 aj.

⁴⁴³ 1 K 15,3 (4.2.8); Ga 1,4; Žd 9,28; 1 Pt 3,18 (6.3.3).

⁴⁴⁴ 1 K 6,20; 7,23; Ga 3,13; 4,5; Ef 1,7; Ko 1,14; srov. Tt 2,14; 1 Pt 1,18; 2 Pt 2,1. Viz WOJCIECHOWSKI, Michał. *Apokalipsa*, s. 105–106.

⁴⁴⁵ Nehraje přitom významnou roli, zda se v nejpůvodnějším znění evangelia vyskytoval výše zmíněný, lépe dosvědčený tvar λύσαντι, anebo varianta λούσαντι (participium aoristu ve významu „umyl“, „obmyl“), kterou můžeme nalézt v některých opisech knihy. Obě slovesa ukazují tímtež směrem a v důsledku se jimi říká prakticky totéž. Motiv obmytí z hříchů viz v 7,14 či 1 J 1,7; srov. také Žd 9,14; Ef 5,27 či 1 Pt 3,21 (6.3.3).

⁴⁴⁶ Text přitom zůstává otevřen oběma možnostem co do odpovědi na otázku, která z obou charakteristik je hlavní. LXX nicméně místo čte jako „královské kněžstvo“, nikoliv „kněžské království“; podobně i 1 Pt 2,9.

⁴⁴⁷ Srov. WOJCIECHOWSKI, Michał. *Apokalipsa*, s. 106.

⁴⁴⁸ Detailněji k naznačenému posunu viz v STEFANOVIC, Ranko. *Revelation*, s. 65–66.

⁴⁴⁹ Viz WOJCIECHOWSKI, Michał. *Apokalipsa*, s. 106.

⁴⁵⁰ Srov. HARRINGTON, Wilfrid J. – HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Knihy Zjevení*, s. 60.

6.4.2. Zj 1,17n

17 ... <i>Μὴ φοβοῦ</i> : <i>ἐγὼ εἰμι ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος</i> ,	17 ... <i>Neboj se. Já jsem první i poslední</i> ,
18 <i>καὶ ὁ ζῶν, καὶ ἐγενόμην νεκρὸς καὶ ἰδοὺ ζῶν εἰμι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων, καὶ ἔχω τὰς κλεῖς τοῦ θανάτου καὶ τοῦ ᾄδου</i> .	18 <i>ten Živý. Byl jsem mrtvý, a hle, žiji na věky věků. [Amen.] Mám klíče smrti i podsvětí</i> .

Uvedená pasáž tvoří začátek druhé Ježíšovy promluvy k Janovi, v níž se rozvíjí výzva k zapsání celého vidění a jeho předání sedmi církvím z 1,11. Ježíš, pověřující Jana prorockým posláním, je vykreslen s Božími atributy: jeho stařecké vzezření odkazuje k Danielově vidění panovníka v Da 7,9, a jako „první i poslední“⁴⁵¹ má být nahlížen jako ten, jenž stojí nad časem a dějinami. Podobně je zaměřena i výpověď o jeho držení klíčů od smrti a podsvětí. Říše mrtvých *ἡκτῶς*, zde v řečtině Ἄδης, je Ježíšovi podřízena a otevřena; moc (Mt 16,19) z ní kohokoliv vyvést, stejně jako v ní kohokoliv podržet, uzamknout,⁴⁵² je mocí nad lidským životem (srov. Žd 2,15). Pravomoc osvobozovat člověka z temné propasti⁴⁵³ se přitom ve Starém zákoně připisovala výhradně Bohu (Mdr 16,13; srov. Ez 37,13).⁴⁵⁴ A Ježíš je konečně také „živý“ (ὁ ζῶν – i „žijící“).⁴⁵⁵ Je živý v tom smyslu, ve kterém je živý Bůh,⁴⁵⁶ „na věky věků“ (4,9n; 10,6; 15,7). Pouze on má nikým nezprostředkovaný život a jako takový je zdrojem života pro ostatní. On je vlastním Božím životem.⁴⁵⁷ Jan tedy v úvodní kapitole nenechává prostor pro jakoukoliv pochybnost, že v Ježíši člověk rozpoznává svého Stvořitele. V knize Zjevení je „nejen

⁴⁵¹ O Bohu se takto hovoří v Iz 44,6 a Iz 48,12, v našem textu pak v 1,8; 21,6 a 22,13. V 1,8 stojí doslova τὸ Ἄλφα καὶ τὸ Ὠ, Alfa i Omega, které má prakticky tentýž význam, jak ukazuje propojení obou obrátů do jediného verše ve 22,13. Ve 21,6 se spojení Alfa i Omega doplňuje paralelismem „první a poslední“. Kristus je tak představen jako absolutní vládce, všemocný pantokrator, ten, jenž je „všechno nade vším“. Srov. WOJCIECHOWSKI, Michał. *Apokalipsa*, s. 120.

⁴⁵² V prvním významu užívá Jan metaforu klíče v 3,7, ve druhém v 9,1 a 20,10. Srov. MRÁZEK, Jiří. *Zjevení Janovo*, s. 31. Obraz držení klíčů lze číst také na kognitivní rovině: ve smyslu proniknutí do podstaty věci, uchopení nějaké skutečnosti tím, že je jí porozuměno (takto např. L 11,52). Vzkříšený Ježíš podle tohoto výkladu prošel smrtí a na rozdíl od ostatních živých ji skutečně zná, takřkajíc z první ruky (1 Pt 3,19). Viz tamtéž.

⁴⁵³ Jan zde pracuje s představou říše mrtvých jako místa vlády zlých, démonických sil (Oz 13,14; Zj 6,8); různé starozákonní obrazy bran smrti v ní také dávají zahlédnout vězení – viz Jb 38,17; Ž 9,4; 107,18; Iz 38,10; Mt 16,18; srov. Iz 24,22; 1 Pt 3,19.

⁴⁵⁴ V Novém zákoně se tato myšlenka opakuje v J 5,21. Tento obrat má také určité paralely v pohanské literatuře – viz STEFANOVIC, Ranko. *Revelation*, s. 97–98.

⁴⁵⁵ Srov. J 5,26.

⁴⁵⁶ Joz 3,10; Jr 10,10; Da 6,26; Sír 18,1 aj., v Novém zákoně Ř 9,26; Mt 16,16; J 6,57; Sk 14,15.

⁴⁵⁷ Viz část o Janových listech v 6.3.4.

Božím reprezentantem na zemi, nýbrž inkarnací Boží, viditelnou dokonalou tváří Boží pro tento svět“.⁴⁵⁸ Ve vzkříšeném Kristu se plně a dokonale setkává s Bohem.⁴⁵⁹

Na druhou však zůstává vzkříšený Ježíš člověkem. Připomíná se celá jeho cesta, která zahrnuje také skandál kříže a smrt:⁴⁶⁰ byl mrtvý a nyní žije. Autor zde chce zřejmě záměrně připomenout charakteristický kontrast mezi Božím a lidským.⁴⁶¹ Někteří badatelé předpokládají, že tento kontrast byl přítomen již v některé z tradičních látek či vyznání rané církve, na kterou zde Jan může navazovat a rozpracovávat ji.⁴⁶²

6.4.3. Zj 2,8

8	<i>Καὶ τῷ ἀγγέλῳ τῆς ἐν Σμύρνῃ ἐκκλησίας γράψον: Τάδε λέγει ὁ πρῶτος καὶ ὁ ἔσχατος, ὃς ἐγένετο νεκρὸς καὶ ἔζησεν: ...</i>	8	<i>Andělu sboru ve Smyrně napiš: „Toto praví ten první a poslední, který byl mrtev a ožil: ...</i>
---	---	---	--

V úvodu své řeči ke druhé ze sedmi církví, k „andělu církve ve Smyrně“, o sobě Ježíš pronáší prakticky totéž, co v předchozí perikopě 1,17n (6.4.2). Výpověď je mírně zkrácená, skládá se ale jinak z téhož titulu a obou klíčových sloves, zde pouze formulovaných v aoristu (ἐγένετο, ἔζησεν). Tímto gramatickým posunem snad Jan naznačuje, že o Ježíšově vzkříšení chce nyní hovořit ve smyslu proběhlé události, završeného děje,⁴⁶³ čímž by mohl decentně připomínat historii Smyrny (dnešní Ízmir v Turecku), která byla také kdysi zničena (mrtva) a v době života adresátů již znovu vystavěna (ožila). Příběh města, které z trosek vyrostlo až k jednomu největších obchodních a kulturních sídel tehdejší Malé Asie, politických a náboženských center Římské říše,⁴⁶⁴ snad mohl místním skutečně připomenout vyprávění o Ježíši.⁴⁶⁵ Zdá se však, že spíše než k místu se má aluze na Ježíšovo vzkříšení vztahovat k situaci těch, kteří v něm přebývají. Ať již jejich nijak nezaviněné soužení a tíseň (θλιψις – v. 9)⁴⁶⁶ doprovází chudoba (πτωχεία) materiálního či duchovního rázu, přičemž ve druhém smyslu by šlo

⁴⁵⁸ RYŠKOVÁ, Mireia. Boží tvář v Novém zákoně. In RYŠKOVÁ, Mireia (ed.). *Hledání Boží tváře*. Praha: Karolinum, 2020, s. 50.

⁴⁵⁹ HARRINGTON, Wilfrid J. – HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Knihy Zjevení*, s. 67.

⁴⁶⁰ Viz např. 1 K 1,18; Ga 6,12n.

⁴⁶¹ WOJCIECHOWSKI, Michał. *Apokalipsa*, s. 120.

⁴⁶² Ř 6,10 (4.3.2); Ř 14,9 (4.3.3); 2 K 13,4 (4.3.4); srov. 2 K 6,9.

⁴⁶³ Srov. WOJCIECHOWSKI, Michał. *Apokalipsa*, s. 135.

⁴⁶⁴ Viz STEFANOVIC, Ranko. *Revelation*, s. 117–118; YEATTS, John R. *Revelation*, s. 59–60.

⁴⁶⁵ Takto WOJCIECHOWSKI, Michał. *Apokalipsa*, s. 135.

⁴⁶⁶ Sbor byl nucen existovat v nepřátelském prostředí, v nebezpečí jak ze strany římských úřadů, od nichž mu hrozilo aktivní pronásledování, tak i místní židovské komunity, která s těmito úřady, s cílem sbor oslabit či zlikvidovat, zřejmě ráda spolupracovala. Viz YEATTS, John R. *Revelation*, s. 61–62.

o zřejmou výtku ohledně laxnosti, jalovosti a vnitřní prázdnoty,⁴⁶⁷ je Zmrtvýchvstalý představen jako ten, v kom sbor nalezne útěchu a vnitřní sílu.⁴⁶⁸ On je obraz nového života na všech rovinách.

6.4.4. Zj 5,6

6 *Καὶ εἶδον ἐν μέσῳ τοῦ θρόνου καὶ τῶν τεσσάρων ζώων καὶ ἐν μέσῳ τῶν πρεσβυτέρων ἄρνιον ἑστηκὸς ὡς ἐσφαγμένον, ἔχων κέρατα ἑπτὰ καὶ ὀφθαλμοὺς ἑπτὰ, οἳ εἰσὶν τὰ [ἑπτὰ] πνεύματα τοῦ θεοῦ ἀπεσταλμένοι εἰς πᾶσαν τὴν γῆν.*

6 *A tu jsem spatřil, že uprostřed trůnu a těch čtyř živých bytostí a uprostřed těch starších stál Beránek jako zabitý; měl sedm rohů a sedm očí, což jest sedm duchů Božích, vyslaných do celé země.*

Poslední z přímých výpovědí knihy Zjevení o Ježíšově vzkříšení nacházíme ve scéně otevírání zapečetěného svitku.⁴⁶⁹ Je v něm sepsán Boží záměr s dějinami.⁴⁷⁰ Ježíš je zde uveden jako Beránek, ἄρνιον; ačkoliv „byl zabit“ (v. 9), je nyní živý, a coby vítězi nad smrtí je mu přiznáno čestné právo (viz v. 4) tajemství dějin zveřejnit.⁴⁷¹ Coby vítězící Mesiáš z davidovského rodu⁴⁷² naplňuje eschatologická očekávání a naděje Starého zákona.⁴⁷³

Pro naše téma je důležité, že tento Ježíš-Beránek⁴⁷⁴ je explicitně představen jako „zabitý“. Sloveso σφάζω (zde participium perfekta ἐσφαγμένον; viz také v tomtéž smyslu

⁴⁶⁷ Takto Jiří Mrázek; doslovná, ekonomická a vnitřní chudoba však spolu také mohly navzájem souviset. Viz MRÁZEK, Jiří. *Zjevení Janovo*, s. 40–41.

⁴⁶⁸ Tamtéž.

⁴⁶⁹ Řecké βιβλίον lze překládat různě – kromě pergamenového svitku se zde může jednat i o knihu (takto ČEP), tedy svázané listy, kodex; mohlo však také jít o listy bez jakéhokoliv fyzického propojení, popř. právní dokument chráněný pečetěmi. Viz detailněji v MRÁZEK, Jiří. *Zjevení Janovo*, s. 71–73.

⁴⁷⁰ Komentátoři přicházeli v dějinách výkladu našeho textu s velmi širokou škálou odpovědí na otázku, co přesně má být obsahem svitku. Mimo jiné jej spojovali s knihou života zmiňovanou v 3,5; 13,8; 17,8; 20,15; 21,27, událostmi, které budou následovat v líčení naší knihy, či se Starým zákonem (viz Iz 29,11n; 2 K 3,14nn). Nejpřirozenějším se však zdá být, jak uvádíme výše, vidět v knize shrnutí dějin, dějiny jako takové v jejich skrytém významu. Srov. HARRINGTON, Wilfrid J. – HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Knihy Zjevení*, s. 101; MRÁZEK, Jiří. *Zjevení Janovo*, s. 74. Detailněji viz v WOJCIECHOWSKI, Michał. *Apokalipsa*, s. 186–187.

⁴⁷¹ Spojení těchto dvou skutečností, vítězství a nabytí cti, „hodnosti“ k něčemu, mohou vycházet z teoretické hebrejské předlohy כִּוִּי, ve která jsou oba významy přítomny. Srov. MRÁZEK, Jiří. *Zjevení Janovo*, s. 75.

⁴⁷² Srov. např. Iz 11,1–10; Jr 23,5n; Za 3,8; 6,12 aj. Srov. také 22,16. Viz YEATTS, John R. *Revelation*, s. 110.

⁴⁷³ Viz STEFANOVIC, Ranko. *Revelation*, s. 205–206; MRÁZEK, Jiří. *Zjevení Janovo*, s. 75–76.

⁴⁷⁴ Metaforické označení Ježíše jako beránka známe i z jiných spisů Nového zákona, v knize Zjevení se však vyskytuje nesrovnatelně častěji. Představuje zde nejdůležitější Ježíšův titul. Jako o beránkovi, ἄμνός, se o Ježíši hovoří také např. v J 1,29.36; 1 Pt 1,19; či Sk 8,32; zde užitý ἄρνιον se věcně ani teologicky od ἄμνός patrně nijak zásadně neliší. Symbolika beránka se vyskytuje také v dobové apokalypce. Více k motivu viz v WOJCIECHOWSKI, Michał. *Apokalipsa*, s. 189.

5,9.12; 13,8) je slovesem velmi explicitním. V novozákonní a septuagintní řečtině se jím opisuje zabíjení, porážení dobytka,⁴⁷⁵ a ve vztahu k lidem a personifikovaným bytostem zpravidla násilná smrt, vraždění⁴⁷⁶ či smrtelné poranění.⁴⁷⁷ V 6,9 sloveso označuje smrt mučedníků. Ve specifickém smyslu zabití k přinesení oběti, „obětování“, jak místo překládá ČEP, se užívá v Ex 12,6 či 2 Pa 30,15, kde se hovoří o zabití velikonočního beránka. Lze se domnívat, že Jan chtěl čtenáři připomenout právě tento kontext: Ježíšova smrt, ačkoliv tak zvnějšku mohla vypadat, nebyla prostě nesmyslnou vraždou, ale byla smírčí obětí za lidský hřích.⁴⁷⁸ Jde zřejmě o reminiscenci ranní a večerní chrámové oběti v Chrámu (Ex 29,38–42; Nu 28,3–8),⁴⁷⁹ popř. izaiášovského služebníka, který je veden na smrt (Iz 53,7).⁴⁸⁰

Avšak namísto toho, aby Jan hovořil o Beránkově zmrtvýchvstání, vykresluje jej rovnou jako živého.⁴⁸¹ On, zabitý, v líčení jeho vidění stojí (ἐσθηκός – akuzativ participia perfekta slovesa ἴσθημι): je mrtvý i živý zároveň, ve snové realitě knihy se oba stavy navzájem prolínají. Tuto popisovou mlhavost naznačuje užití částice ὥς. Nejde snad o to, že by Beránek „jako zabitý“, ὥς ἐσφαγμένον, byl méně mrtvý;⁴⁸² chce se spíše uzávorkovat obtížná představitelnost propojení nynější slávy se smrtí, která na něm zanechala stopy. Obě skutečnosti, sláva a smrt, spolu v logice Janova textu i celé novozákonní teologie bytostně souvisejí. Odporují si, ale zároveň není možné jednou od druhé oddělit.⁴⁸³

Postava Beránka v sobě spojuje i další protiklady. Je beránkem, ale zároveň je uveden jako davidovský „lev z pokolení Judova“ (v. 5):⁴⁸⁴ „svrchovaná Boží moc (,lev‘) se zjevuje na kříži (,beránek‘)“.⁴⁸⁵ Obětovaný Bohu vystupuje jako Bůh. V rámci

⁴⁷⁵ Viz např. Ex 29,20; 34,20; Nu 11,22; 19,3.

⁴⁷⁶ 6,4; 1 J 3,12. V LXX např. Sd 12,6; Ž 37,14.

⁴⁷⁷ 13,3.

⁴⁷⁸ Viz MRÁZEK, Jiří. *Zjevení Janovo*, s. 76.

⁴⁷⁹ Srov. také Lv 23,5n; Dt 16,1–7.

⁴⁸⁰ David Aune v našem textu vidí přímý vliv septuagintního ὥς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη. Viz AUNE, David E. *Revelation 1-5*. Grand Rapids: Zondervan, 1997. S. 351–354. V obrazu lze nicméně také zahlédnout např. základní rysy vyprávění o Abrahamovi a Izákovi (Gn 22), případně může mít autor před očima smrt novozákonních mučedníků. Text v tomto ohledu není zcela jednoznačný. Srov. WOJCIECHOWSKI, Michał. *Apokalipsa*, s. 190. Wilfrid Harrington dokonce o případnosti podobných asociací Beránkovy smrti těmi či jinými formami oběti pochybuje – viz HARRINGTON, Wilfrid J. – HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Kniha Zjevení*, s. 102.

⁴⁸¹ Viz AUNE, David E. *Revelation 1-5*, s. 352–353.

⁴⁸² V 5,9.12 se o tomto zabitém Beránkovi hovoří již bez částice ὥς. Srov. MRÁZEK, Jiří. *Zjevení Janovo*, s. 76.

⁴⁸³ Ř 1,16; 2 K 12,10; Ga 6,14 aj.

⁴⁸⁴ Postava lva si zde uchovává starozákonní dominující, mesiánské rysy – srov. Gn 49,9n; Nu 23,24; Mi 5,7n. Viz detailněji WOJCIECHOWSKI, Michał. *Apokalipsa*, s. 188.

⁴⁸⁵ HARRINGTON, Wilfrid J. – HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Kniha Zjevení*, s. 104.

trinitárního schématu trůn – Beránek – sedm duchů⁴⁸⁶ je nadán autoritou (přijetí svitku – v. 7), klaní se mu celý nebeský svět (v. 8),⁴⁸⁷ vládne plností moci (symbolika sedmi rohů)⁴⁸⁸ a poznáním (sedm očí).⁴⁸⁹ Později ve vyprávění zaujme místo na trůnu (7,17; 22,1.3), stane nad novým Jeruzalémem (21,22) a povede Boží lid (7,17; 14,1–5). Kromě obětního zvířete, které poslušně trpí zástupnou smrt,⁴⁹⁰ je tedy také Beránek vůdcem stáda, beranem, který shromažďuje ovce.⁴⁹¹

6.4.5. Další řeč o zmrtvýchvstání

Jak bylo uvedeno v úvodu podkapitoly, o Ježíšově vzkříšení hovoří Jan v knize Zjevení také nepřímou, v rámci řady příbuzných témat a motivů. Nejlépe je to patrné, když pracuje s nadějí na nový život: Ježíšovo zmrtvýchvstání je počátkem, vstupem do něj; skrze Ježíšovo vzkříšení jej dojde každý člověk a celé lidstvo. Tuto koncepci rozpracovává také Pavel a jeho žáci (viz zejm. Ř 5,21; 6,4 – 4.2.2; Ef 2,6; Ko 3,1)⁴⁹² a setkali jsme se s ní i v Prvním listu Petrově (1 Pt 1,3 – 6.3.1; 3,21 – 6.3.3), v Janově evangeliu představuje život z Krista, vtěleného Slova (J 1,4; 3,15n.36) jedno z nejzásadnějších témat.⁴⁹³ V knize Zjevení se pak, patrně na pozadí hrozících či již probíhajících pronásledování, obrací pozornost k náročnosti cesty k životu ze vzkříšení. V duchu L 22,28nn se připomíná, že vede skrze kříž, a že dosažení jejího cíle je vítězstvím. Jde sice o vítězství Ježíšovo, avšak těm, kteří vytrvají, na něm bude přiznán podíl (2,7; 5,9n; 7,14; 12,11; srov. 1,9).⁴⁹⁴ Také oni dosáhnou nejvyšší odměny, dostanou „vítězný věnec života“ (2,10).⁴⁹⁵

⁴⁸⁶ Jan zde snad navazuje na obrazy, které jsme se zmínili v rámci zkoumání lukášovského diptychu: vyvýšený Ježíš sesílá, jak přislíbil (L 24,49; Sk 1,8), své církvi Ducha (Sk 2,33 – 6.1.1; srov. 10,45). I zde jej vidíme, v podobě Beránka, na čestném místě v Boží blízkosti; sedmeré působení Ducha vyslaného do světa se projevuje v životě sedmi církví. Srov. STEFANOVIC, Ranko. *Revelation*, s. 206–207. Někteří komentátoři se při četbě tohoto schématu pokoušejí interpretovat i některé dílčí detaily scény, např. skutečnost, že Beránek nesedí na trůnu, ale stojí vedle něj, popř. fyzickou pozici, na které se v daném popisu scény nachází. Viz WOJCIECHOWSKI, Michał. *Apokalipsa*, s. 188–189.

⁴⁸⁷ Viz také 5,12n; 7,9n.

⁴⁸⁸ Rohy v apokalyptické symbolice souvisejí s mocí – srov. 13,1; 17,12; viz také Da 7,7.11; Ž 132,17. Ohledně Ježíšovy autority viz Mt 28,18; J 17,2; 1 Pt 3,22 (6.3.3).

⁴⁸⁹ Viz také 1,14; 4,5. Jan se zde odkazuje na Za 4,10, popř. Iz 11,2 – jde o sedmeré, všeobjímající působení Božího ducha.

⁴⁹⁰ Takto se s motivem pracuje již v obrazu spravedlivého služebníka z Iz 53,7, na který zde Jan viditelně navazuje. Viz také Sk 8,32n.

⁴⁹¹ Srov. WOJCIECHOWSKI, Michał. *Apokalipsa*, s. 190.

⁴⁹² Viz také 2 K 5,17; Ga 6,15.

⁴⁹³ Viz také 5,24; 6,40.47; 10,28nn; 17,2n; 20,31. Téma zaznívá i v Prvním listě Janově – viz 1 J 2,25; 5,11nn.20.

⁴⁹⁴ Srov. HARRINGTON, Wilfrid J. – HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Knihy Zjevení*, s. 93.

⁴⁹⁵ Viz WOJCIECHOWSKI, Michał. *Apokalipsa*, s. 138–139.

Téma života úzce souvisí s motivem soudu. Mučedníci zabití pro Boží slovo jej pod nebeským oltářem vyhlížejí s nadějí na dosažení spravedlnosti (6,9n),⁴⁹⁶ ale také, v duchu druhochrámové představy o všeobecném vzkříšení, na přechod do nové formy existence v plném společenství s Bohem (7,14–17 – Iz 49,10), která je s tímto soudem spojena.⁴⁹⁷ Především má jít o zadostiučinění jejich zmařeným životům. Ti, kteří zůstali věrní Bohu, nesmějí být o nic zkráceni, a jejich kati naopak společně s ostatními Božími nepřáteli musejí být potrestáni. Již nyní, v určitém mezistavu neúplného, „obnaženého“ přebývání v nebi,⁴⁹⁸ jsou nicméně mučedníci oděni do bílého šatu (6,11). Vykresluje se tím jejich neposkvrněnost, bezúhonnost,⁴⁹⁹ a ukazuje se, že jejich utrpení mělo smysl – dává se vidět, že „byli v právu“.⁵⁰⁰ Demonstrace této skutečnosti nebeskému světu je částečnou satisfakcí, a věrní Kristu zde také již docházejí částečné odměny. V nebi je o ně postaráno (14,13) a všeobecné vzkříšení, při němž budou všichni mrtví vytrženi ze smrti a postaveni před soud (20,12n), je nečeká: nejsou již v její moci. Mají také jistotu, že se vyhnou „druhé smrti“ v ohnivém jezeře (2,11; 20,14). Stále nicméně platí, že jejich spravedlnost musí vyjít najevo také všeobecně. Musí ji spatřit celé lidstvo shromážděné kolem trůnu. Tam také dojdou jejich protivníci zmíněného trestu, druhé smrti, společně s oním největším protivníkem celého lidstva, se smrtí (20,14).

Toto zadostiučinění věrným Bohu se v Janově ovšem vyhlíží i na širší, politické úrovni. Výrazně lze spatřit v obrazech střetu Jeruzaléma s Babylonem (kap. 18–20): dosavadní pozice vítěze a poraženého se v nich obrací. Jeruzalém, Beránkova nevěsta (21,2), bude obnoven v nebývalém lesku a slávě (kap. 21), zatímco nevěstka Babylon, pouhá její parodie (kap. 17), bude poražena a vyvrácena (19,11–21). Toto vítězství je součástí pevného, dvou či trojfázového politického plánu dějin (11,15.18),⁵⁰¹ jehož

⁴⁹⁶ Sloveso κρίνω, které se zde užívá, a podstatné jméno κρίσις, „soud“, se v podobném kontextu vyskytuje v rámci spisu relativně často – viz 11,18; 14,7; 16,5.7; 17,1; 18,8.10.20; 19,2.11; 20,4.

⁴⁹⁷ Srov. 1 Te 4,17 (4.2.14). Viz WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 471; MRÁZEK, Jiří. *Zjevení Janovo*, s. 96–97.

⁴⁹⁸ REJCHRT, Luděk. *Apokalypsa*, s. 93. Stav, ve kterém mučedníci v nebi přebývají, autor knihy nijak blíže neopisuje, bylo by však nejspíše mylné si zde představovat nějakou formu netělesné existence, která je z perspektivy biblické antropologie prakticky nemyslitelná. Wright na pozadí naší perikopy hovoří raději o třech stavech posmrtné existence: o člověku coby „mrtvé“ duši, bytí v mezistavu prvního vzkříšení, a konečně nové existenci po druhém vzkříšení. V celém obraze tento autor nahlíží i možný odraz koncepce anticipovaného vzkříšení, života „v Kristu“ již na zemi, které je důležitým tématem především pavlovských epištol. Viz WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 474–475.

⁴⁹⁹ Srov. 7,13n; 22,14. Viz detailněji v WOJCIECHOWSKI, Michał. *Apokalipsa*, s. 157.

⁵⁰⁰ MRÁZEK, Jiří. *Zjevení Janovo*, s. 85.

⁵⁰¹ Viz KOWALSKI, Beate. *Martyrdom and Resurrection*, s. 61. V dějinách, jak je líčí Zjevení Janovo, lze obecně rozeznat dva přelomové momenty, dvě velká Ježíšova vítězství: 5,5 a 19,19n. V nich se ustanovuje nový Boží lid, díky němuž některé národy dojdou obrácení, avšak jiné setrvávají ve své vzpouře proti Bohu a jako takové budou vydány soudu. Třetí fázi charakterizuje porážka těchto národů (19,17–21),

zásadní hybatelem je Ježíšovo vzkříšení. Prvorozený z mrtvých je, jak bylo rozvedeno v rámci bodu 6.4.1, současně také „vládce králů země“ (1,5; srov. 17,14). O jeho moci a brzkém příchodu jeho království podávají mučedníci svědectví již na zemi (11,1–13). Oni, novodobí proroci,⁵⁰² tím přivedou skrze svou krev lid k bázni před Bohem opravdověji a úspěšněji, než nakolik se to dařilo prorokům staré smlouvy.⁵⁰³ V předobrazu jejich zmrtvýchvstání (v. 11,11n) se viditelně projevuje moc toho, jenž porazil smrt.

Propojení mezi novým životem a mocí, vládou, je také dobře patrné v oddílu 20,1–6. Porážka sil zla vyústí kromě přivedení věrných k novému životu také k tomu, že tito věrní získají podíl na vládě s Kristem (v. 4). Budou společně s ním kralovat v tisíciletém království (v. 6); Bůh zasáhne proti „d'áblu a satanovi“ (Διάβολος καὶ ὁ Σατανᾶς) v jejich prospěch podobně, jako proti tomuto draku-hadovi zasáhl ve prospěch svého syna ve 12,7–11. S oblastí vlády souvisí i výpověď o vydání mrtvých z říše smrti a nepřátelského moře (20,13).⁵⁰⁴ Motiv vydání mrtvých (ἔδωκεν – aorist slovesa δίδωμι) Jan pravděpodobně přebírá z obrazů dobové židovské literatury⁵⁰⁵ a tak jako v ní jím míní zlomení moci, která zemřelé zadržuje. V důsledku však jde také o přivedení k fyzickému životu: tito mrtví „ožili“, ἐζησαν,⁵⁰⁶ podobně jako ožil Ježíš, „ten živý“ (1,18 – 6.4.2), obětovaný Beránek (2,8 – 6.4.3). Plné přivedení vzkříšených do Boží přítomnosti Jan nicméně od této scény nejspíše odděluje, a řadí je chronologicky teprve za výše zmíněnou scénu všeobecného soudu.⁵⁰⁷

Ukazuje se tedy, že proces dosažení nového života z Ježíšova vzkříšení autor našeho spisu rozděluje do několika kroků. Zcela explicitně tato skutečnost, patrná částečně již na pozadí zmíněné scény o mučednících pod nebeským oltářem (6,9nn), nachází svůj

vykonání zmíněného soudu a dalších události vedoucích až k ustanovení Boží vlády nad novou zemí. Srov. BAUCKHAM, Richard. *The Theology of the Book of Revelation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993. S. 104–106.

⁵⁰² Srov. s vystoupením proroka Eliáše – 1 Kr 17,1; 18,1; Sír 48,1nn. Srov. L 4,25; Jk 5,17. Viz také Ez 37,5–14.

⁵⁰³ Srov. BAUCKHAM, Richard. *The Theology*, s. 87–88.

⁵⁰⁴ Tak jako v 1,18 (viz 6.4.2); 6,8 či 20,14, jsou zde θάνατος, smrt, a říše mrtvých ἄδης personifikovány; v podobném mytologickém duchu se zde hovoří i o moři (θάλασσα) coby místě vlády chaosu a zlých sil. Mrtvé v sobě zadržují na základě určité zvláštní moci, která ale bude Bohem, pánem nad vším stvořením, zlomena. Viz WOJCIECHOWSKI, Michał. *Apokalipsa*, s. 368–369; HARRINGTON, Wilfrid J. – HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Kniha Zjevení*, s. 226.

⁵⁰⁵ Viz WOJCIECHOWSKI, Michał. *Apokalipsa*, s. 369.

⁵⁰⁶ ČEP: „povstali k životu“.

⁵⁰⁷ Je však třeba mít na paměti, že jakákoliv chronologie je ve snové obraznosti Janova jazyka podřízena symbolické logice jednotlivých obrazů, která má především pedagogické zaměření. Jednotlivé popisy primárně nechtějí systematizovat budoucí eschatologické události, ale varovat, formulovat výstrahu. Srov. tamtéž, s. 362, 369.

výraz v řeči o prvním vzkříšení (ἡ ἀνάστασις ἡ πρώτη) a druhé smrti (ὁ θάνατος ὁ δεύτερός). V obou pojmech však nechce Jan tolik posouvat eschatologické koncepce, se kterými jsme se setkávali v předchozích novozákonních textech, jako je spíše logicky doplnit.

V rámci prvního vzkříšení se ze všeobecného vzkříšení⁵⁰⁸ vyděluje specifická kategorie osob⁵⁰⁹ – mučedníků, spravedlivých či prostě jen křesťanů⁵¹⁰ –, kteří vstanou dříve, aby mohli být odlišeni od ostatních zemřelých a odměněni. Hned po své smrti se setkají s Kristem, zdrojem života (viz Fp 1,23 – 4.4.4; srov. také J 5,25 – 5.6.2; 11,25n; Ř 6,8.23; Ko 3,1–4; 1 J 3,2) a bude jim přiznán podíl na jeho vládnoucí autoritě.⁵¹¹ Tato představa se opírá o některé dobové spekulace o předběžném vítězství spravedlnosti ještě před úplným koncem dějin,⁵¹² lze ale předpokládat, že Jan v ní vykresluje na prvním místě nadání vzkříšených zvláštním privilegiem.⁵¹³ Ti, kteří následovali Beránka až za práh smrti, nemohou být prostě postaveni naroveň s ostatními, jejich výjimečná věrnost má v Božích očích vysokou hodnotu a musí dojít ocenění. Můžeme zde také vidět ozvuk apokalyptické imaginace z 1 K 15, která v jednotlivých eschatologických událostech předpokládá pevný pořádek (v. 23 – 4.4.2). Druhé vzkříšení je tedy pak pokračováním prvního a podle všeho je oním vzkříšením k soudu, „k životu“ či „k odsouzení“, o kterém hovoří evangelista Jan v J 5,29.⁵¹⁴

Touto specifickou optikou, v níž se propojují dobové apokalyptické imaginace s eschatologickými očekáváními příchodu mesiášského věku, je také třeba nahlížet vlastní symboliku zmíněné vlády prvních vzkříšených. Ti před Janovým očima „kralovali s Kristem tisíc let“ (ἐβασίλευσαν μετὰ τοῦ Χριστοῦ χίλια ἔτη – 20,4). V dějinách výkladu textu na sebe tato formulace přitahovala nebyvalou pozornost

⁵⁰⁸ Viz např. 1 K 15,12 (4.3.8); Mk 12,18–27par (5.1.1); Sk 23,6.8 (6.1.8); 24,15 (6.1.8); srov. L 13,28n.

⁵⁰⁹ Viz např. L 14,14; 20,35n (5.3.1); J 3,36; 5,28n (5.6.2); Ř 6,5 (4.2.2); 8,11 (4.2.4); 1 K 15,52; 1 Te 4,16 (4.2.14).

⁵¹⁰ Jan doslova hovoří o duších těch, „kteří byli sťati“, αἱ ψυχαὶ τῶν πεπελεκισμένων – sloveso πελεκίζω, zde v participiu perfekta, může odkazovat ke konkrétnímu typu popravu (setnutí hlavy), jde však patrně spíše o popravu obecně, mučednictví jako takové.

⁵¹¹ Budou „mít podíl na tom, co ve skutečnosti v dějinách vítězí“. MRÁZEK, Jiří. *Zjevení Janovo*, s. 213.

⁵¹² V dobové literatuře, ale např. také v Ž 90,4 či 2 Pt 3,8, se můžeme setkat s představou, že jeden den Božího stvoření odpovídá tisíci pozemským letům, a popisované tisícileté období mesiášovy vlády pak má zřejmě v tomto schématu odpovídat sedmému dni sobotního odpočinku. Srov. HARRINGTON, Wilfrid J. – HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Kniha Zjevení*, s. 222. Můžeme se však setkat i s celou řadou dalších výpočtů, kde se dochází i ke zcela odlišným výsledkům, a to řádově. Viz REJCHRT, Luděk. *Apokalypsa*, s. 218–219.

⁵¹³ Srov. HARRINGTON, Wilfrid J. – HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Kniha Zjevení*, s. 222–223.

⁵¹⁴ Nejde tedy zřejmě o typologicky jiné vzkříšení, jak se domnívají někteří badatelé. Srov. WOJCIECHOWSKI, Michał. *Apokalypsa*, s. 366.

a některá schémata jejího výkladu se podílela na utváření vztahů mezi světskou a církevní mocí,⁵¹⁵ a někdy dávala dokonce vznikat zjištěným očekáváním či různým sociálním či politickým nepokojům.⁵¹⁶ Bohaté a neméně barvitě bylo i původní židovské uvažování o posledních věcech a konkrétní apokalyptické představy, na něž zde Jan zřejmě navazoval.⁵¹⁷ I dnes, díváme-li se na výpověď z hlediska jejího významu v rámci původního textu, zůstává otevřena různocněním. Jejich jednotlivé linie se snaží ponejvíce hledat poměr mezi časným příslibem mesiášského panování a apokalyptickým očekáváním nového věku, vyprávěním Ez 38–39, která zde Jan patrně také sleduje, a jeho reflexí současné politické situace charakteristické nadvládou Římské říše.⁵¹⁸

Druhá smrt (20,6.14; 21,8) tu první, biologickou, doplňuje na ontologické úrovni. Jestliže fyzický skon ukončuje působnost člověka ve světě a jeho dějinách, anihilací celé osobnosti,⁵¹⁹ kterou zde má Jan zřejmě na mysli, se zahlazují i jakékoliv stopy po tom, co po sobě daný člověk ve světě zanechal. Zatímco budoucnost spravedlivých je zajištěna účastí na věčném Božím životě a mučedníci zůstávají skrze své svědectví nakonec nějak přítomni i ve světě, rozsudek druhé smrti odnímá životům Božích nepřátel jakoukoliv smysluplnost.⁵²⁰ Jsou marné, nepřetrvávají a nic po nich nezůstane.

Závěrečná vize svatého města (21,1 – 22,5), slavnostně nazdobené nevěsty, která sestupuje z nového nebe do proměněného světa ke svému ženichovi, Beránkovi (21,2.9nn), navazuje na motivy a témata z počátečních kapitol. Docházejí zde maximálního rozvinutí. Ústřední tématem oddílu, naznačeným již na jeho počátku, je navázání nového vztahu mezi Bohem a stvořením: Stvořitel mu odted' bude nablízku, bude sídlit v jeho středu (21,3; 22,3). Všechno, co se bude dále dít, bude směřovat k uskutečnění tohoto cíle. Z hlediska lidské post-existence v novém věku budou přítomny tyto události zcela zásadní a přelomové: budou vyvráceny veškeré nepřátelské pozemské moci (19,19n; 20,7nn) a ten, jenž je naváděl k protestu vůči Bohu, zničen;⁵²¹ životní

⁵¹⁵ Viz VIVIANO, Benedict T. *Království Boží v dějinách*. Praha: Vyšehrad, 2008. S. 35, 38–39, 61.

⁵¹⁶ Viz REJCHRT, Luděk. *Apokalypsa*, s. 221.

⁵¹⁷ Viz tamtéž, s. 218–220.

⁵¹⁸ Tato tematika však s předmětem naší studie souvisí pouze druhotně a na jejichž bližší představení zde nemáme prostor. Velmi propracovaný přehled viz v MRÁZEK, Jiří. *Zjevení Janovo*, s. 215–217.

⁵¹⁹ Navazuje se zde zřejmě na egyptské představy, které snad do povědomí našeho autora a jeho čtenářů přešly prostřednictvím helénistické či židovské kultury. Viz WOJCIECHOWSKI, Michał. *Apokalypsa*, s. 366.

⁵²⁰ Viz MRÁZEK, Jiří. *Zjevení Janovo*, s. 213–214.

⁵²¹ Ve 20,1nn bude nejprve zkrocen, aby nenarušoval průběh Beránkovy svatby (19,6–9); zničen bude ve 20,10.

prostor i celé univerzum projdou zásadní proměnou (21,1.5).⁵²² Radostný život v Boží blízkosti již nebudou narušovat žal, nářek, bolest (21,4), tma a noc (21,23.25), prokletí (22,3), ani nic, co vychází z lidského hříchu (21,8). V novém světě nebudou chrámy, které se coby místa zprostředkované Boží přítomnosti stanou zbytečnými (21,22). Zcela pomine hrozba, kterou s sebou od nepaměti sebou neslo moře, říše chaosu a zla. Tento nevypočitatelný „protihrač nebe“⁵²³ (13,1) skončí, přestane existovat (21,1). V těchto i dalších proměnách dojde naplnění řada starozákonních proroctví a zaslíbení (viz zejm. Iz 43,19; 65,17nn; 66,2; Ez 37,27 aj.).⁵²⁴

Velkolepý závěr Janova zjevení však také klade důležitou tečku za naše téma nového života. V 21,6 znovu zazní, že onen Živý z 1,18 (6.4.2) je absolutním vládcem všeho a všech, je Alfou a Omegou (viz 1,8). Pod jeho vládou dochází lidský život svého maxima, plnosti. Je otevřený budoucnosti, plný světla a krásy; lidé se budou radovat z blaženého soužití se Stvořitelem.⁵²⁵ Pro smrt, která vždy negovala Boží plány a představovala lidskou izolaci, zde nebude místo (21,4). Naplní se záměry Božího stvoření, avšak s jednotlivými lidskými životy i se vším hodnotným a cenným, čeho kdy dosáhl lidský rod, bude zachována kontinuita. Idylická představa edenské zahrady se na úrovni jednotlivých motivů – řeka živé vody (22,1) a stromový život (22,2)⁵²⁶ – přenáší do prostředí velkoměsta, které je obrazem civilizovaného života. Lidská kultura

⁵²² Hebraizmem „nebe a země“ (Iz 65,17; 66,2; srov. také 2 Pt 3,13) se chce opsat veškerý známý svět: půjde o zásadní proměnu všeho, co člověk zná či o čem má alespoň nějakou představu. Dozná jí ale i nebeský svět, ze kterého dříve přišel na svět drak (12,1–4) a padal z něj oheň (13,13): nyní z něj sestoupí nádherný nový Jeruzalém. Nehovoří se zde nicméně o zániku stávajícího univerza, jako např. v 2 Pt 2,10. Ačkoliv starý svět musí zjevně uvolnit místo novému, lze předpokládat, že při tom bude v nějaké formě zachována jeho kontinuita. Lidské dějiny a Beránkova vítězství zůstanou v platnosti. Boží výroky z úvodu 21. kapitoly vyznívají přívětivě a dávají naději. Lze předpokládat, že se v nich nehovoří o znovustvoření světa, ale jeho hlubokém přetvoření (srov. Ř 8; 2 K 5,17; Ga 6,15). Jedná se o obnovu (viz Mt 19,28). Srov. WOJCIECHOWSKI, Michał. *Apokalipsa*, s. 372–373.

⁵²³ MRÁZEK, Jiří. *Zjevení Janovo*, s. 222.

⁵²⁴ Dále např. Iz 25,8; 40,10; 52,1; 54,11n; 55,1; 60; 61,10; Ez 40; 47; Da 12,10; Jl 3,18; Za 8,8; 14,7n.11. Detailněji HARRINGTON, Wilfrid J. – HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Kniha Zjevení*, s. 230–232, 237–240. Srov. také Nu 24,17; Tób 13,17.

⁵²⁵ Srov. MRÁZEK, Jiří. *Zjevení Janovo*, s. 221; WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection*, s. 475–476.

⁵²⁶ O řece a stromech se hovoří v Gn 2,9n, kde se popisuje vytvoření životního prostoru pro právě stvořeného člověka. Plody stromů a čerstvá voda jsou pro něj zdrojem života i jeho udržení (zmiňuje se i léčivá moc listů) a nepřestanou jimi být ani na konci věků. Nyní je však zmínku o nich třeba chápat v duchu Iz 55,1; Jr 2,13 či J 4,10–14; 7,37n v širším, obraznějším smyslu plnosti života. Ve 21,6 je voda nabízena všem žíznícím, a ve 22,17 je nabídka zopakována s univerzalistickým zaměřením. Srov. také 7,17. Motiv právě v tomto smyslu užívá i líčení z Ez 47, na které zde autor viditelně navazuje.

přetrvá a bude se dále rozvíjet, bude zachován izraelský⁵²⁷ i ostatní národy.⁵²⁸ Od nynějška však budou koexistovat v harmonii a v jednotné pokoře před Stvořitelem (21,24).⁵²⁹

Je nicméně třeba dodat, že nový Jeruzalém Jan nevykresluje prostě jako mocnější či velkolepější Babylon – zůstává i nadále jeho protikladem. Ze svatého města nevede žádná lidskýma rukama postavená věž, tentokrát již dokončená, kterou by se spojovalo nebe se zemí; nyní celé město a nakonec i Stvořitel sám sestupují z nebe směrem k člověku. Nový Jeruzalém představuje jediný mohutný chrám, v němž se zhmotňuje nový modus života v neustálé a bezprostřední blízkosti Bohu (22,4), jenž také sám touží po blízkosti člověku.⁵³⁰ Tento nový život je výhradně Božím darem⁵³¹ a konečným naplněním Stvořitelova záměru s člověkem. Jestliže Ježíšovo vzkříšení znamenalo počátek jeho realizace, ustanovením nového Jeruzaléma dochází tato realizace dovršení.⁵³²

⁵²⁷ Jeruzalém je důležitým symbolem celého izraelského lidu. HARRINGTON, Wilfrid J. – HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Kniha Zjevení*, s. 233.

⁵²⁸ A to i přesto, že řada těchto národů vedla během líčení válku pro Beránkovi a těm, kteří ho následují (16,14; 17,18; 18,9; 19,19; 20,8). I oni se s ním nakonec setkají ve svatém městě. Jde dokonce také o ty národy a krále, kteří byli zničeni během velké eschatologické bitvy v 19,21 a 20,9. Srov. HARRINGTON, Wilfrid J. – HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Kniha Zjevení*, s. 242.

⁵²⁹ Dějiny vyvoleného národa, ale ani dějiny ostatních národů nemohou být s příchodem nového věku zapomenuty – coby místo Božího jednání a stopu Boží lásky k člověku mají svou hodnotu. Hodnotu mají také národy samy o sobě. Nerozplynou se v amorfní uniformitě, ale přetrvají; vyvolený Boží lid však bude mezi nimi vyvýšen a opatřen velkolepou korunou.

⁵³⁰ Srov. REJCHRT, Luděk. *Apokalypsa*, s. 233.

⁵³¹ A jako tento Boží dar také převyšuje nový Jeruzalém cokoliv, co by kdy člověk dokázal vybudovat. Badatelé se navíc shodují v tom, že všechno zlato, perly a nejrůznějším drahé kamení (21,10–21; 22,1), z něhož je postaven, odkazují k něčemu ještě většímu. Za vši jiskřící nádherou a její nevypočitatelnou cenou nechává Jan tušit samotnou Boží přítomnost. Srov. MRÁZEK, Jiří. *Zjevení Janovo*, s. 228–229; WOJCIECHOWSKI, Michał. *Apokalypsa*, s. 372–381. K symbolice drahokamů a vzácných materiálů viz MRÁZEK, Jiří. *Zjevení Janovo*, s. 233–236.

⁵³² Srov. RAINBOW, Paul A. *Johannine Theology*, s. 420.

Závěrečná reflexe

*Oni pak vyšli, všude kázali;
a Pán s nimi působil a jejich slovo potvrzoval znameními.*

Mk 16,20

Ve vyprávění o učednících, který jsme představili v úvodu studie, se nyní přesouváme na samotný závěr, až k poslednímu verši celého Markova evangelia. Všechno se od té doby změnilo, a změnili se hlavně sami učedníci. Po setkání se Zmrtvýchvstalým již spolu nerozmlouvají, ani se na nic neptají, ale vysláni na celosvětovou misií ihned *vyšli*. Vyšli a všude kázali – o tom, co Ježíš učil a co činil, předávali dále jeho dobrou zvěst o blížícím se Božím království a přinášeli osobní svědectví o tom, že Ježíš je Mesiáš a Boží syn. Nás by nicméně zajímalo něco jiného: co by tito učedníci dokázali nyní říci o vzkříšení? Vědí již teď lépe, co znamená vstát z mrtvých?

Abychom mohli na tuto otázku odpovědět, je třeba nejprve zhodnotit, co můžeme na základě našeho pohledu do biblických textů říci o vzkříšení my. Naše výchozí otázka se týkala významu tohoto konceptu v perspektivě biblických autorů. Ptali jsme se, co jim ve svých textech rozuměli a zejména, jakým způsobem jej vztahovali k oblasti posledních věcí. Hledali jsme odpověď na otázku po eschatologickém významu Ježíšova vzkříšení.

Rozdvojená perspektiva zmrtvýchvstání

Napříč studií jsme opakovaně poukazovali na skutečnost, že novozákonní autoři hovoří o Ježíšově vzkříšení jako o eschatologické události. V některých spisech – šlo zejména o listy Pavla a jeho žáků – jsme si všimli jeho zcela explicitního propojení s hlavní eschatologicko-spásnou událostí v perspektivě každého člověka, všeobecným vzkříšením na konci věku (1 K 15,51–54 – 4.4.4; 1 Te 4,15–16b – 4.2.14). S touto představou tělesného, fyzického probuzení ze smrti,¹ kterou nalezneme již v učení dobového farizeismu a některých židovských tradic uvažujících o osudu těch, kteří přišli o život pro víru otců, Pavel spojuje vstup do blaženého života v Boží blízkosti (1 Te 4,16c – 4.2.14; Fp 1,23 – 4.4.4). Výrok z 1 K 15,19, „máme-li naději v Kristu jen v tomto životě, jsme nejubožejší ze všech lidí“, a celá související argumentace ve sporu o vzkříšení,²

¹ 1 K 15,35–53.

² Viz celý oddíl 1 K 15,12–34 (4.2.8, 4.2.9, 4.4.2).

nenechává prostor pro sebemenší pochybnosti o tom, jak klíčový význam apoštol těmto eschatologickým důsledkům Ježíšova vzkříšení přikládal. O neoddělitelném propojení Ježíšova a všeobecného vzkříšení píše také na řadě dalších míst. Opakovaně jsme poukazovali na titul Ježíše coby „prvorozeného“, „z mrtvých“ (Ko 1,8 – 4.4.3) či „bratří“ (Ř 8,29 – 4.4.1), a explicitně se artikuluje toto propojení také v 1 Te 4,14 – 4.2.14; 1 K 6,13n – 4.2.7; 2 K 4,14 – 4.2.10; 2 Tm 2,11.³ Zmrtvýchvstání všech začíná zmrtvýchvstáním Ježíše. Nachází v něm svůj předobraz a svou „prvotinu“, počátek (1 K 15,22n – 4.4.2).

Méně zřetelná, avšak také přítomná, je tato naděje i u dalších autorů. O všeobecném vzkříšení mrtvých hovoří také evangelisté (Mk 12,18–27par – 5.1.1; Sk 23,6.8 – 6.1.8; 24,15 – 6.1.8), přičemž od něj někdy oddělují účast na novém životě: jeho dosažení se stává odměnou⁴ či privilegiem.⁵ Klíčová je zde opět přináležitost a věrnost Ježíši. Podle knihy Skutků je Ježíš původcem života (Sk 3,14 – 6.1.2), Jan stvrzuje, že je v něm život (J 1,4) a že život dává, komu chce (J 5,21). Přestože specificky u Jana věřící na tomto životě získává v určitém v přeznačením smyslu podíl již nyní, zůstává i v jeho evangeliu v platnosti příslib všeobecného vzkříšení v poslední den (J 6,39n.44.54; 11,24; 12,48; 14,2–7 – 5.6.2). Ježíš je zde jeho dárcem i prostředníkem (J 3,36): „vzkříšení a život“ je on sám (J 11,25 – 5.6.2). Tutéž koncepci jsme viděli také v Janových listech.⁶

V Prvním listu Petrově a také v některých dalších katolických listech jsme pak spojitost mezi Ježíšovým a všeobecným vzkříšením viděli vyjádřenou hlavně nepřímou. Kladena je zde především do souvislosti s nadějí (1 Pt 1,3.5 – 6.3.1; 1,21 – 6.3.2), přičemž tato naděje se zřetelně vztahuje právě k přivedení mrtvých k životu na konci dějin. Hovoří se zde také o záchraně (1 Pt 3,21 – 6.3.3) či uniknutí zkáze (1 Pt 4,5n; 2 Pt 1,4.11; Ju 1,7.13.23), kterou s sebou mohou rychle se blížící eschatologické události přinést (viz 6.3.4). Lze říci, že katolické listy sledují zejména spásný, vysvobozující rozměr Ježíšova vzkříšení.⁷

Nepřímou vyjádřenou je naděje ve všeobecné vzkříšení také v Listu Židům. Při četbě výroků o Ježíšově vyvýšení, jak jeho autor nejčastěji Ježíšovo vzkříšení opisuje (6.2.2), jsme si všimli zřetelného zaměření pozornosti k posledním věcem (Žd 12,1), a zmiňuje se zde i apokalyptické schéma konce dějin (Žd 10,12n), které má být

³ Srov. také Ř 6,4n (4.2.2); 8,11 (4.2.4); Fp 3,10n (4.4.4).

⁴ L 14,14; J 5,28n

⁵ L 20,35n (5.3.1). Srov. L 13,28n.

⁶ Viz shrnutí v 6.3.4.

⁷ Tento účinek se ale sleduje i jinde – viz např. Ř 10,9; Sk 16,31; srov. 1 K 15,13–22.

doprovázeno právě vzkříšením mrtvých. O této naději však najdeme celou řadu dalších nepřímých zmínek napříč celým listem (viz 6.2.3).

V knize Zjevení pak opět Ježíš vystupuje jako „prvorozený z mrtvých“ (Zj 1,5 – 6.4.1). Je představen jako „ten Živý“ (Zj 1,18 – 6.4.2; 21,6),⁸ v němž každý, kdo jej následuje, dojde věčného života. Apokalypsa v dosažení tohoto života vidí především odměnu a spravedlnost. Ty, kteří stáli a vytrvali na straně Beránka, čeká zářná budoucnost, jsou také zahrnuti zvláštní péčí (Zj 6,9n; 14,13) a poté i privilegii (Zj 20,1–6; srov. 5,9n), zatímco ti, kteří se postavili proti Bohu, dojdou úplné anihilace ve druhé smrti (Zj 21,8). Prosazení spravedlnosti a satisfakci sledují zřejmě i věčné posuny mezi tím, jak se zde líčí události konce dějin⁹ a tím, jak tyto události vykresluje Pavel.¹⁰

Tato i další místa ukazují, že Ježíšovo vzkříšení je v novozákonní perspektivě úzce provázáno se všeobecným vzkříšením. Událost se zasazuje do apokalyptického plánu dějin, který počítá se záchranou spravedlivých¹¹ a obnovou stvoření – Ježíšovo vzkříšení tuto záchranu počíná a uvádí do pohybu (4.4.2). Jeho vzkříšení je zde i naším vzkříšením.

Z druhé strany jsme si ale také u zkoumaných látek všimli, že řada výpovědí o vzkříšení Ježíše je zaměřena k přítomnosti. Sledují se zde jeho přímé důsledky pro stávající život člověka, reálně působí v jeho prospěch a proměňují jej. I tento rozměr události byl přítomen napříč prakticky celým Novým zákonem. U Pavla můžeme v této souvislosti poukázat především na výpovědi o nastoupení nového života z Ř 6,4 (4.2.2) či 2 K 5,14 (4.2.11) a obraz naddějinného umírání a vstávání společně s Kristem.¹² Ještě explicitněji tuto přítomnostní rovinu důsledků Ježíšova vzkříšení vykresluje některý z Pavlových žáků v Ko 2,12 (4.2.16), podle kterého má člověk na tomto vzkříšení skrze vnitřní sjednocení s Kristem podíl. V bodě 4.4.4 jsme také poukázali na obdobná místa v Ef 2,6 a Ko 3,1, a tamtéž i na působnost Božího Ducha, který již nyní věřícímu prostředkuje život ze vzkříšení, a na konci času jej do tohoto života dovede také v plnosti (Ř 8,11 – 4.2.4).

⁸ Srov. také Zj 2,8.

⁹ Vzkříšení budou i Boží nepřátelé, všichni, a následně budou „roztřízeni“ na soudu (takto ale také např. Sk 24,15). Zemřelí mučedníci se nacházejí ve zvláštním mezistavu, po němž je již vzkříšení a soud nečeká. Detailněji viz v 6.4.5.

¹⁰ Viz zejm. výše uvedené perikopy 1 K 15,23–28 (4.4.2); 15,51–54 (4.4.4); 1 Te 4,15nn (4.2.14).

¹¹ Srov. 1 Te 1,9n (4.2.13).

¹² Viz také Ř 7,4 (4.2.3); Ga 2,20; Fp 1,21.

Zcela klíčový je přítomnostní rozměr důsledků Ježíšova vzkříšení pro Jana. Již výše jsme zmínili, že budoucí spásné události vykresluje tento evangelista jako realizované ve víře v Ježíše. Na její úrovni se již nyní, v určitém smyslu odehrává pro každého člověka drama spásy (4,23; 5,25.28n), soud (12,48; 3,18n) či vstup do nového života (11,25n; 6,39n). Jak na to však bylo poukázáno v bodu 5.6.2, nejde zde o úplné zpřítomnění těchto událostí, nýbrž spíše o jejich aktualizaci. Jsou anticipovány, takže samy o sobě si zachovávají svůj původní význam i platnost.

Podobného momentu jsme si všimli i v Lukášově řeči o Boží spáse. Právě ona, tedy její příchod, je hlavní zprávou vyprávění třetího evangelisty o Ježíšově smrti a vzkříšení. Odehrává se σήμερον, „dnes“ (5.6.2). Tímto „dnes“ chce Lukáš, podobně jako Jan, v první řadě opsat aktuálnost, se kterou se Boží spása projevuje v životě aktérů jeho vypravování, ale potažmo i čtenářů. Má celou řadu projevů, mezi nimiž figuruje mimo jiné i kříslení mrtvých a zázračná uzdravování (L 7,20nn). Všechny tyto linie nechává evangelista propojit v řeči apoštola Petra o uzdravení chromého z Sk 4,8–16. Toto uzdravení se zde představuje jako působnost moci vzkříšeného Ježíše (6.1.3).

Téhož přítomnostního projevu moci, která vzkřísila Ježíše, jsme si všimli také ve výpovědi o uzdravení nemocných z Jk 5,15 (6.3.4). V Prvním listu Petrově se hovoří o střezení Boží mocí těch, kdo věří ve vzkříšení Ježíše Krista, k záchraně (6.3.1).

List Židům hovoří hlavně o významu Ježíšova vyvýšení-vzkříšení pro duchovní život křesťanů. Moc vzkříšení již nyní jejich život aktivně proměňuje – působením Ducha jsou uváděni do nového vztahu k Bohu (6.2.2). Ale působí také pasivně: dovršuje jejich víru, neboť ve Zmrtvýchvstalém nacházejí věřící dokonalý vzor. Ježíšův příběh jim ukazuje Boha v novém světle jako toho, komu lze zcela důvěřovat a na koho je možné se plně spolehnout.

Nelze tedy pochybovat o tom, že Ježíšovo vzkříšení má v Novém zákoně dopady i do přítomnosti, a že tyto dopady jsou zárodkem příštích, eschatologických událostí. Přítomnostní i budoucnostní rovina důsledků však nestojí proti sobě, ale jsou navzájem propojeny. U Pavla si můžeme všimnout působení zvláštního, jednotícího prvku mezi nimi – Božího Ducha. Ten spojuje věřící s Kristem (Ř 8,9) a dává jim podíl na jeho životě (Ř 8,10n – 4.2.4; srov. Ga 2,20; Fp 1,21), v němž projdou skrze smrt ke vzkříšení (Ř 6,4n – 4.2.2; 6,8–11 – 4.3.2; 2 K 4,10–14 – 4.2.10; Fp 3,10n – 4.4.4 aj.).¹³ Oba póly rozdvojené eschatologie vzkříšení jsou v Novém zákoně nicméně spojeny na ještě hlubší

¹³ Srov. také Ef 1,13n.

osnově, která s Duchem souvisí,¹⁴ ale především vyznačuje hlavní podstatu koncepce zmrtvýchvstání: působení spásné, vysvobozující Boží moci.

Zmrtvýchvstání jako projev Boží moci

Na spojitost mezi působením Boží moci a vzkříšením, ať již Ježíšovým či věřících, popř. všech lidí, jsme také opakovaně poukazovali napříč celou studií. Připomeneme nejdříve, jak se Boží moc vztahovala ke všeobecnému zmrtvýchvstání, ke vzkříšení všech lidí.

Ze všech míst snad nelze vybrat význačnější, než synoptickou scénu Ježíšova sporu se saduceji (Mk 12,18–27par – 5.1.1). Markovský i matoušovský Ježíš zde slovy „neznáte Písma ani Boží moc“ (Mk 12,24) ukazuje, že spor o vzkříšení je sporem o Písma dosvědčenou Boží moc. Neznalost saducejů, jak Ježíš dovozuje, je ve své podstatě povrchností: jeho oponenti nenahlízejí, kým Bůh je a co může činit. On je nejen dárce života,¹⁵ ale je také život sám;¹⁶ jeho moc spočívá v tom, že život člověka může nejen obnovit či prodloužit, ale také zcela přetvořit a postavit na zcela nových základech. A právě o takové přetvoření života ve všeobecném zmrtvýchvstání, jak jsme na to poukázali v oddílu 5.2.1, jde. O projevech působení stvořitelské Boží moci ve vzkříšení jsme ostatně také četli v řadě starozákonních míst (viz zejm. 2 Mak 7 – 3.3.2).

S ničím neomezenou, stvořitelskou Boží mocí počítá na pozadí koncepce všeobecného vzkříšení z mrtvých viditelně také Lukáš. Pokud je všeobecné zmrtvýchvstání nahlíženo jako projev této moci, musí se jevit víra v ně jako neproblematická a přijatelná všem (Sk 26,8 – 6.1.8). Nový zákon nicméně její přijetí či nepřijetí nepředstavuje jako věc výkladu Písma, nýbrž postoje člověka, přičemž v tomto postoji poukazuje na klíčovou kvalitu – důvěru ve Stvořitele. Ve víře ve vzkříšení jde primárně o ni, o Boží moc. Vyžaduje složení vši důvěry v Boha a v to, že Bůh podle svého příslibu znovu uplatní svou spásnou moc a, tak jako v to vždy věřil starozákonní člověk (3.4), zachrání svůj lid (srov. Sk 26,6).

Nejzřetelněji jsme tuto skutečnost viděli vyjádřenou v Listu Židům. Ačkoliv zde jeho autor, když připomíná příběh o Abrahamovi a Izákovi (Žd 11,17nn), věcně hovoří o Abrahamově víře v Boží moc křísit mrtvé (řecké πίστις – v. 17), je zřetelné, že v tomto

¹⁴ Zejména u Lukáše se můžeme setkat s δύναμις, silou, mocí, jako průvodním jevem působení Ducha – L 1,35; 24,49; Sk 1,8; 2,32n (6.1.1); 10,38. Srov. také Ř 15,13; Ef 3,16; 2 Tm 1,7; Iz 31,3; Za 4,6.

¹⁵ Sk 17,25.

¹⁶ Zjevení Janovo, které nechává čtenáře ve vzkříšeném Ježíši rozpoznat samotného Boha, tento Boží rys opisují výše zmíněným titulováním Ježíše jako „Živého“ (Zj 1,18 – 6.4.2; 21,6).

ohledu sleduje spíše Abrahamovu důvěru (6.2.3).¹⁷ Otec všech věřících počítal s touto Boží mocí, avšak odměněn byl za to, že podle tohoto přesvědčení jednal. Vsadil na ně celou svoji budoucnost, svého jediného syna Izáka. V Sk 24,15 i 26,6 pak tutéž důvěru ve vzkříšení Lukáš opisuje výslovně jako ἐλπίς, naděje (6.1.8), a Pavel na Boha, který křísí mrtvé, „spoléhá“ (sloveso πείθω – 2 K 1,9). Apoštol Pavel také tímto způsobem, jako autor Listu Židům, rozpracovává příběh o Abrahamovi a Izákovi, pouze jej vztahuje explicitněji k věřícím (Ř 4,24n – 4.2.1). I křesťané podle něj vědí, že Bůh „oživuje mrtvé a povolává to, co není, jako by bylo“ (Ř 4,17), započítáno je jim ale to, že v něj reálně skládají důvěru: že věří, že vzkřísil Ježíše. Tím se však již dostáváme k tomu, o jehož zmrtvýchvstání šlo v této studii především. I Ježíšovo vzkříšení chápe Nový zákon jako projev zachraňující, vysvobozující a kreativní stvořitelské Boží moci, ba dokonce projev zcela unikátní, epochální.

Jednotliví autoři hovoří o ukotvenosti Ježíšova vzkříšení v působení Boží moci různě. U Pavla čteme explicitně o moci „jeho (Ježíšova) vzkříšení“ (δύναμις τῆς ἀναστάσεως αὐτοῦ – Fp 3,10; viz 4.4.4) a o tom, že Bůh stejnou mocí vzkřísí také nás (1 K 6,13n – 4.2.7); podle Ř 1,3n je Ježíš vzkříšením ustanoven za Syna Božího ἐν δυνάμει, „v moci“.¹⁸ V Ef 1,20 opisuje některý z Pavlových žáků vzkříšení doslova jako „působení moci jeho (Boží) síly“,¹⁹ uplatněné na Ježíši (4.2.15). Motiv můžeme vidět i v Listu Židům, kde se hovoří o povstání velekněze podle „moci neporušitelného života“ (Žd 7,16), čímž se patrně míní také Ježíšovo zmrtvýchvstání (viz 6.2.3). Téměř explicitně se schématem pracuje i Lukáš, který Ježíšovo vzkříšení představuje jako vytržení z jiné moci, z držení smrti (Sk 2,24 – 6.1.1).

Nepřekvapí nás tedy, že víra v Ježíšovo vzkříšení, projev téže moci, jako vzkříšení všech věřících, má v našich textech taktéž charakter důvěry. Nyní se však tato důvěra vztahuje k tomu, že Bůh *již začal jednat*: tím, že vzkřísil Ježíše, započal proces všeobecné spásy. Velmi zřetelně tuto skutečnost ukazuje Pavel, když s Korintány vede spor o význam Ježíšova zmrtvýchvstání. V 1 K 15,12–19 představuje podstatu dobré zvěsti jako naději na dovršení lidské existence. Popřením této zvěsti tedy, striktně vzato, není tolik odmítání proklamovaných skutečností, jako spíše navození stavu beznaděje, kdy nic z toho, co se zaslubuje, neplatí (4.2.8; 4.2.9).²⁰ Kristovo zmrtvýchvstání ovšem od jeho

¹⁷ Zmíněné πίστις i tento překlad ostatně připouští.

¹⁸ Jak jsme ukázali v 4.3.1, míní se tím manifestace jeho synovství, jeho vlastní moci a slávy, navenek.

¹⁹ ἡ ἐνέργεια τοῦ κράτους τῆς ἰσχύος αὐτοῦ.

²⁰ Srov. také výpověď o „marném způsobu života“ z 1 Pt 1,18n (6.3.2); viz Ř 1,21; 1 K 3,20; Ef 4,17.

důsledků nelze oddělit. Hned v následujícím dvojverší (1 K 15,20n) apoštol propojení mezi ním a eschatologickou nadějí konstatuje jako fakt, počítá s ním. V 1 Te 4,13–18 tedy může ukázat, že absencí naděje se vyznačuje život těch, kteří neznají evangelium, nikoliv však křesťanů, kteří v něm mají jistotu spásy (4.2.14).

Za povšimnutí v této souvislosti také stojí, že Ježíšovo vzkříšení někdy v Novém zákoně důvěru v Boží působení nevyžaduje, ale naopak působí. V této pozici jsme je viděli v 1 Pt 1,3, kde se hovoří o znovuzplození křesťanů „k živé naději vzkříšením Ježíše Krista z mrtvých“ (6.3.1). V Sk 17,31 jsme o něm četli jako o důkazu zásadních výpovědí o Bohu a jeho záměru se světem (6.1.7).²¹ Vzkříšení Ježíše z mrtvých je tedy, jinak řečeno, manifestací Boží moci: moci nad smrtí²² a hříchem,²³ lidským životem,²⁴ ale i vůle vyplnit zaslíbená proroctví a spasit člověka.

K výše řečenému je nicméně třeba doplnit, že toto vzkříšení, jakkoliv významné, není jediným projevem Boží moci vůči Ježíši. Bůh také Ježíše nadává svrchovaností, vládou a autoritou, která nemá ve světě ani na nebi obdoby. Jeho moc přechází na samotného Ježíše. Tento motiv byl v rámci látek, které jsme ve studii představovali, prakticky všudypřítomný. Opakovaně jsme poukazovali na to, že vzkříšení je v Novém zákoně chápáno jako součást Ježíšovy nebeské intronizace, uvedení do slávy (viz 4.1; 5.5.4), a setkávali jsme se i s perikopami, kde se vzkříšení přímo nezmiňuje, ale implicitně se pod tento druh skutečností zahrnuje. Připomeňme zejména výpovědi o Ježíšově vyvýšení, u Jana (J 3,14n; 8,28; 12,32nn – 5.4.2) či v Listu Židům (Žd 1,3n; 8,1n; 10,12n; 12,1n – 6.2.2), ale především christologický hymnus z Listu Filipánům (Fp 2,6–11 – 4.3.5), v němž je vyvýšení a nadání Ježíše absolutní vládou rozpracováno do zvláštního detailu. Na uvedených místech v Listu Židům je jmenován také cíl vyvýšení, totiž privilegované místo po (Boží) pravici, ale motiv Boží pravice jsme viděli zmiňovaný i samostatně.²⁵ Mimořádně významná je v tomto ohledu také koncepce slávy, δόξα. Janovy výpovědi o Ježíšově oslavení (sloveso δοξάζω – J 8,54; 13,31n; 17,1.4n, viz 5.4.3) opisují velmi podobné skutečnosti jako ty o vyvýšení. Podle 1 Tm 3,16 byl Ježíš vzat do slávy (4.3.6), v L 24,26 do ní vešel (5.3.4) a v 1 Pt 1,21 se uvádí, že Bůh Ježíše vzkřísil a „dal mu

²¹ Lukáš zde užívá podstatné jméno πίστις – jedná se o jediné novozákonné místo, na němž toto slovo označuje důkaz, doklad, že něco příslibného dojde naplnění. Viz výklad k místu.

²² Ž 16,10; 49,16; Oz 13,14 aj.

²³ Ř 6,23; Ko 2,11–15.

²⁴ Ž 8; Ž 56,14; 86,13; 103,4.

²⁵ Ř 8,34 (4.2.5); Ef 1,20 (4.2.15); Ko 3,1 (4.4.4); Mk 12,36; 16,19; 14,62; L 20,42; 22,69; Sk 5,31 (6.1.4); 7,55n; Žd 1,3; 1 Pt 3,22 (6.3.3). Viz pozn. 47 v šesté kapitole.

slávu“ (1 Pt 1,21 – 6.3.2).²⁶ Mnohokrát jsme v souvislosti se vzkříšením četli o tom, že Ježíš je κύριος, Pán (Ř 10,9 – 4.2.6; Fp 1,11 – 4.3.5). Panuje nad živými i mrtvými (Ř 14,9 – 4.3.3), vládami i mocnostmi (Fp 2,10n – 4.3.5; Ef 1,21 – 4.2.5; Ko 1,16 – 4.4.3; 1 Pt 3,22 – 6.3.3),²⁷ celým univerzem a stvořením,²⁸ které v něm nachází předobraz.²⁹ Má také prvenství mezi vzkříšenými (Ř 8,29 – 4.4.1). Christologický hymnus z Listu Koloským oba momenty působení Boží moci vůči Ježíši, vzkříšení i svěření vlády nad stvořením, propojuje velmi přímočarým způsobem: on, prvorozený z mrtvých (Ko 1,18) je zde zároveň představen jako prvorozený všeho stvoření (Ko 1,15 – 4.4.3). A všechna tato témata se potom sbíhají v Pavlově líčení o Kristově vítězství nad smrtí, které končí velkolepou vizí podřízení všeho pod Kristovy nohy a následným předáním vlády Bohu z 1 K 15,20–28 (4.4.2).³⁰ V knize Zjevení jsme výpovědi o Ježíšově vzkříšení viděli doplněné autoritativními tituly „první i poslední“ (Zj 1,17 – 6.4.2; 22,13) či „Alfa i Omega“ (Zj 1,8; 21,6 – 6.4.5; 22,13).³¹

Zdá se tedy být mimo pochybnost, že Ježíšovo vzkříšení s koncepcí Boží moci neoddělitelně souvisí. Lze dokonce říci, že jeho nejvlastnějším obsahem je právě výpověď o jejím působení. V duchu starozákonních výpovědí, které byly představovány ve třetí kapitole velikonoční zvěst ohlašuje, že tady a teď, v souřadnicích našeho světa a našich životů, se Bůh rozhodl jednat. Jeho spása, o které hovořila Písma a proroci, se stala skutečností. Nyní je třeba očekávat její úplnou realizaci, ale současně s tím je také nutné, aby v nadcházejícím eschatologickém dramatu člověk vytrval ve věrnosti Bohu, a společně s jeho působením také sám jednal.

Tento poznatek je pro naše zkoumání zásadní. Chápeme-li totiž Ježíšovo zmrtnýchvstání tímto způsobem, nahlédneme odpověď na výchozí otázku po jeho eschatologickém významu: v jeho eschatologických přesazích se realizuje všechno to, co je podstatou Boží moci. Jakkoliv je realizace těchto skutečností věcí budoucnosti, Ježíšovo vzkříšení je anticipuje a přibližuje. Eschatologie jeho vzkříšení je eschatologií Boží moci. Počíná její rozhodující, konečný pohyb.

²⁶ Viz také Žd 2,9

²⁷ Viz také Mt 28,18; Zj 11,15; 19,16.

²⁸ Viz také J 3,35; Mt 11,27

²⁹ Srov. 1 K 8,6; Žd 1,2nn.

³⁰ Srov. Ef 1,20–23.

³¹ Ježíš je zde také nazýván jako „počátek i konec“ (Zj 1,8; 22,13), „Král králů“ či „Pán pánů“ (Zj 19,16) a devětkrát jako „vševládny“, παντοκράτωρ.

Eschatologie Boží moci

Evangelisté nás mnohokrát zpravují o působení Boží moci v Ježíši, během jeho života. „Bůh byl s ním“, shrnuje Lukáš jeho pozemské působení – „pomazal [jej] Duchem Svatým“ a on „procházel zemí, činil dobře a uzdravoval všechny, kteří trpěli pod mocí Dávla“ (Sk 10,38). Svě zázraky³² a mocné činy³³ Ježíš působí z Boží moci (L 5,17; srov. Sk 2,22 – 6.1.1). Ty oprávněně budí úžas (Mk 6,2; L 4,36) a všichni, kdo se s Ježíšem setkávají, vidí, že také učí jako ten, kdo má Boží moc (Mk 1,21n; Mt 7,28n; L 4,32).³⁴ U Lukáše je dokonce moc „v činu i slově“ (L 24,19; srov. Sk 7,22) základní charakteristikou Ježíšova pozemského působení i Ježíšovy identity. Ježíš je mocným Božím prorokem posledního času (Dt 18,15 – Sk 7,36n), jeho příchodem započala všeobecná spása (Mt 11,2–6par). Jeho vzkříšením se však v narativní linii působení Boží moci vyznačuje zlom. Poté, co Stvořitelova moc vyvádí Ježíše ze smrti, nabývá na intenzitě a přechází do nového modu: prostřednictvím Ducha přejde na apoštoly a církve (Mk 16,17n; Sk 2,1–21).³⁵ Začne se uskutečňovat všechno to, k čemu směřovalo její působení ve Starém zákoně.

V řeči o Ježíšově zmrtevýchvstání, které se na konci věku rozvine do zmrtevýchvstání všech zemřelých (popř. věřících), vidíme rozpracovaný starozákonní motiv životodárného Božího působení. Stvořitel, který ze své vůle a moci povolává do života a život odebírá (Gn 2,7; Jb 33,4; Kaz 12,7 – viz 3.2.3),³⁶ jej dal Ježíši a dá jej také všem jeho věrným. Zůstává sice pouze (a jedině) v jeho rukou, kdy tak učiní v rámci všeobecného vzkříšení, platí ale, že v určitém předznačení uvádí člověka do tohoto života již teď. U Jana jsme zisk života viděli spojený s vírou v Ježíše (J 1,4; 5,6; 11,25 aj), a výše jsme také ukázali, že s určitou jeho anticipací počítá i Pavel, když hovoří o umírání a vstávání s Ježíšem či o působení Ducha.

S darem života pak v Novém zákoně úzce souvisí také starozákonní koncepce obnovy stvoření (Iz 65,17nn; 66,22nn). To, jak hluboce jsou obě skutečnosti provázány, jsme viděli při četbě Janova zjevení, kde je scéna všeobecného vzkříšení z mrtvých a soudu (Zj 20,12–15 – 6.4.5) zahrnuta pod širší líčení stvoření nového nebe a nové země a seslání nového Jeruzaléma (Zj 20,11 – 22,5). I pro toto provázání obou skutečností však

³² Mk 6,5; L 5,17; 6,19 aj.

³³ Mt 11,20–24; 13,54; L 19,37 aj.

³⁴ Viz také Mt 13,54; L 4,22; J 7,40–46.

³⁵ Viz také 1 K 12,4–11; Žd 2,4.

³⁶ Viz také Ž 104,29n; 146,4; Sk 17,25.

nacházíme základní ideový rámeček ve Starém zákoně. Přestože v izaiášovských vizích nového nebe a nové země ještě nefiguruje přímo fyzické vzkříšení z mrtvých, v obrazu života v idylických mezilidských vztazích, jak jej prorok vykresluje v Iz 65,19–25, již zřejmě vidíme zárodečnou představu vstupu do nové, proměněné existence, která je podstatou výpovědi o tomto životě.³⁷ K proměně mezilidských vztahů i vnitřní orientace člověka vybízí ale zřejmě i Pavel, když v 2 K 5,17 anticipuje příchod nového stvoření. Podobné rysy mají také příbuzné deuteropavlovské výpovědi z Ko 3,10–14 či Ef 4,22nn.

Nejvýraznějším prvkem starozákonního protějšku zmrtvýchvstání, působení Boží moci, je však vysvobození a záchrana. Připomeňme zejména její nejzásadnější výraz, vyvedení vyvoleného lidu z egyptského zajetí (Ex 3,20; 6,6nn; 20,2; Dt 4,33n; 7,8 aj.); na řadě míst se však projevuje i na obecnější rovině jako péče či ochrana (viz např. Ex 15,6.13; 32,11; Dt 3,23; Ž 3,3; 55,23; 62,8n; Iz 26,4). Jak jsme viděli výše, ani tento rozměr není novozákonní řeči o eschatologických důsledcích Ježíšova vzkříšení cizí. Poukázali jsme na něj zejména v souvislosti s katolickými listy, ale přítomný byl i v dalších spisech (viz zejm. 1 Te 1,9n – 4.2.13; Žd 9,28; 13,20n – 6.2.1; Ř 5,9n). V naději a víře, kterou skládají novozákonní autoři k Bohu křísícímu mrtvé i samotnému všeobecnému vzkříšení, rezonuje starozákonní volání po Hospodinově záchraně z jámy šeolu (Ž 30,4; 71,20n; 86,13),³⁸ ale také z nejrůznějších soužení, úkladů, nebezpečí či nadvlády nepřátel (viz např. Ž 20,2.10; 28; 44,5–9; 55,24; 56; 57; 94,22n; 118,10nn; 124; Jr 16,29; Iz 25,4; srov. 3.4).

O Boží moci se konečně ve Starém zákoně hovoří ve velmi přímočarém, až doslovném slova smyslu. Jde o moc, která poráží všechny jiné moci (Ex 15,3n; Joz 4,24; 1 S 17,45n; Ž 46,9nn): Bůh jejím prostřednictvím dává všem vidět, že je svrchovaným panovníkem nad nebem i zemí. Dává v ní národům poznat svou slávu (Ž 46,9nn; 72,18n; 83,19; Iz 12,4n; Ez 38,16.23 aj.).³⁹ Ačkoliv jsme se na tento moment ve studii zvláště nesoustředili, všimli jsme si, že Ježíšovo vzkříšení přivede v eschatologickém čase, podle obrazu z Ž 110,1, k podřízení všeho pod Ježíšovy nohy; Ježíš následně odevzdá vládu nade vším Bohu Otci (1 K 15,25 – 4.4.2; Ef 1,20nn – 4.2.15; Žd 1,13; 10,12n).⁴⁰ Zmrtvýchvstání přiměje všechny k tomu, aby k slávě Boha vyznali, že Ježíš je Pán (Fp 2,11 – 4.3.5).⁴¹ Avšak jednu zásadní změnu jsme z hlediska působení Boží moci

³⁷ Srov. také Ez 11,19n.

³⁸ Srov. také Ž 28,1n; 88,4–7; 143,7.

³⁹ Viz také 1 Pa 29,11; Ž 21,14; 105,4n.

⁴⁰ Srov. Ko 2,10. Viz také Mt 28,18; J 3,35; 17,2; 1 Pt 3,22 (6.3.3); Zj 19,16.

⁴¹ Srov. 1 Tm 3,16 – 4.3.6.

viděli v bodě 5.5.4 realizovanou po Ježíšově vzkříšení téměř okamžitě. Zmrtvýchvstalý v závěrech evangelií deleguje své působení v Boží moci na apoštoly a církve. Ti mají do celého světa rozšířit jeho zvěst o Boží spáse.

K misi „až po nejzazší konec země“ (Sk 1,8; srov. Mk 16,15; Mt 28,19; L 24,47),⁴² předznačenou starozákonním zaslíbením všeobecné eschatologické spásky (viz např. Iz 49,6; 52,10; 61,11; viz také Ž 98,2n; 96,3), jsou učedníci vybaveni mocí Ducha (L 24,49; Sk 2,1–11). Ten jim je posilou a pomáhá jim i samotný Ježíš (Mk 16,19; Mt 28,20; Sk 14,3), avšak hlavní příčinu toho, že mise je nakonec úspěšná a zvěst se prosadí, je třeba vidět v tom, že v ní působí Boží moc. Pavel v ní nalézá vlastní podstatu evangelia (Ř 1,16; 1 K 1,18; srov. 1 Te 1,5; 2,13).⁴³ I podle něj evangelium musí, navzdory vši slabosti jeho hlasatelů (2 K 4,7; viz také 2 K 3,5n; Ef 3,20), nepochopení či odporu (Ř 10,16–21; 1 K 1,18–24; 2 K 4,3n; 2 Te 2,9n; Sk 5,28 aj.), dosáhnout až „nejzazších končin obydlého světa“ (Ř 10,18). Tím se však nijak nesnižuje důležitost ani náročnost prostřednické role, která v této misi připadá na církve. Pověření ke zvěsti je výzvou, a tuto výzvu, dále otevřenou, lze také považovat za jeden z hlavních momentů závěrů evangelií. V oddílu 5.5.2 jsme poznamenali, že vyprávění v nich mají svou povahou daleko k happy endu, šťastnému konci; mohli bychom však dokonce říci, že nejsou ani koncem. Jsou naopak začátkem, neboť učedníky, kteří v nich výzvu ke zvěsti přijali, kteří vyšli a zvěstovali, mají nyní následovat čtenáři.

Tímto začátkem a zmínkou o učednících se však konečně vracíme k našemu začátku, k úvodu kapitoly a našim učedníkům. Sledovali jsme je nicméně z jiného důvodu. Dokážeme již nyní odpovědět na to, zda tito naši společníci na cestě hledání významu zmrtvýchvstání vědí, co znamená vstát z mrtvých?

Patrně ano. Podle toho, co jsme o něm mohli poznat my, se zdá, že význam Ježíšova zmrtvýchvstání pochopili dokonale. Můžeme mít dojem, že odpověď, kterou na otázku po Ježíšově vzkříšení Bible dává, se zcela míjí s tím, co jsme od ní očekávali, ale takový dojem koneckonců nebývá při čtení této knihy vzácný. Ježíšovo vzkříšení zde totiž znamená *jít a zvěstovat*. Nic bližšího k tomu, co se stalo třetího dne s pohřbeným Ježíšem, by nám nejspíše učedníci neřekli; zato by nám ale měli mnoho co říci o tom, jak jim tento Ježíš změnil život. Dozvěděli bychom se od nich, že v něm dozajista jednal Bůh, že se jeho příchodem na svět začala naplňovat zaslíbení, o kterých se hovoří v Písmech, a že

⁴² Viz také Mk 13,10; Mt 24,14; Zj 14,6.

⁴³ Viz 4.2.8.

nás i celý svět již brzy čekají velké věci. A kdo ví, je nakonec docela možné, že by nás tato jejich řeč upoutala více než odpověď na naši původní otázku.

O vlastním Ježíšově vzkříšení se možná nikdy nic bližšího nedozvíme. Dost možná je celá otázka po něm chybně položená, neboť biblické texty a tradice událost nahlíží z perspektivy víry, nikoliv dějepisického zájmu. Jak jsme ale mohli v této studii vidět, přivádí před tajemství, jehož zkoumání podává odpovědi na jiné otázky, jimiž rozhodně stojí za to se zabývat. Možná tedy snad právě proto má smysl se dále ptát, co to znamená vstát z mrtvých.

Epilog: Na konci dějin?

Zbývá již jen velmi málo z toho, co tato studie chtěla ukázat. Na úplný závěr ještě obrátíme pozornost od učedníků a Písma k nám, jeho čtenářům, a ke dnešku. Co nám celá cesta za poznáním vzkříšení a jeho eschatologického významu řekla o světě, ve kterém žijeme?

Není třeba vysvětlovat, že situace se od dob novozákonních učedníků i autorů, kteří o nich psali svá vypravování, změnila. Přinejmenším v našem postkřesťanském světě již nikdo příliš zásah osvobozující Boží moci a příchod nového věku nečeká. Nečekají jej, přinejmenším ne v perspektivě svých životů, ani ti, kteří se snaží následovat naše učedníky, a na globální úrovni se pak mnoho nečeká ani od Boha. Zdá se dokonce, že nic specifického se již neočekává ani od budoucnosti. Lze říci, že eschatologie dneška počítá pouze s prodloužením přítomnosti a poté se zánikem – života, planety, celého vesmíru. Nic dalšího již není. Příběh každého člověka i lidských dějin je vymezen biologií: dokud jednotlivec či obecně lidé žijí, jejich příběh trvá, smrt za ním klade definitivní tečku. Jakkoliv pro značnou část věřících zůstává platnou a nadějnou perspektiva nového, posmrtného života, na všeobecném měřítku představuje spíše spekulativní, značně abstraktní konstrukt, který nemá na nic reálného vliv. Vše, co se děje, děje se v konkrétním tady a teď současného světa.

Podobnou zaměřenost k přítomnému můžeme v posledních dekádách pozorovat také na společensko-politické rovině. Zhroucení komunistických režimů, které slibovaly vytvoření ekonomicky spravedlivé, beztřídní společnosti, v níž lidstvo dospěje vrcholu svého dějinného vývoje, vedlo západní společnosti k tomu, že tento konec dějin vztáhly k přítomnosti. Liberální demokracie, která se ukázala po mnoha stránkách jako lepší a efektivnější než marxismus či fašismus, určila podle některých analytiků podobu

budoucího světa, konečnou formu jeho hodnotové orientace i politického uspořádání. Má být podle nich pouze otázkou času, než se rozšíří v globálním měřítku. Tato představa, kterou patrně nejprůběhavěji popsal Francis Fukuyama v knize *Konec dějin a poslední člověk* („End of History and the Last Man”), s ničím převratným již v budoucnosti lidstva nepočítá. Poté, co se všude prosadí (být ne jednoduše a bez problémů) demokracie, volný trh, a začnou být respektována lidská práva, může lidstvo ještě řešit řadu otázek, nebude však již hledat nové formy společenského uspořádání a zejména nebude válčit, neboť řešení sporů silovou cestou odporuje samé podstatě demokracie. Můžeme tak dovodit, že do středu všeobecné pozornosti by se podle takového schématu dostal především proces růstu blahobytu, zájem na jehož udržení lze bez velké nadsázky považovat za antropologickou konstantu.

Yuval Noah Harari o společenském vývoji uvažuje na obecnější, civilizační rovině. Člověka představuje jako bytost, která si podmanila celý svůj životní prostor, ale podařilo se jí také omezit či zcela vymýtit tradiční civilizační nebezpečí, jako jsou morové epidemie, války či hlad. V knize *Homo Deus: A Brief History of Tomorrow* předpokládá, že další vývoj člověka bude především určován snahou o maximalizaci pohodlí a příjemnosti života, prodloužení jeho trvání a eliminaci všeho, co jej zneprůjemňuje. Tuto snahu chápe jako hlavní motor dalšího civilizačního rozvoje, přičemž zápolení a střety, zejména ty násilné, považuje za věc minulosti.

Tyto a podobné představy o v zásadě poklidné budoucnosti světa, jemuž se již ve velké míře podařilo překonat nejproblematictější momenty svého vývoje, v minulosti opakovaně narušovaly nečekané erupce násilí (nelze nezpomenout zejména teroristické útoky v USA z 11. září 2001) a ozbrojených střetů, ale v poslední době také pandemie covidu-19, která položila vážnou otázku ohledně schopnosti ochrany lidského života, jenž se bez výhledu k existenci za hranicí smrti považuje za nejvyšší, prakticky absolutní hodnotu. Největší výzvu všem optimistům ohledně civilizačního vývoje světa ovšem připravily časné ranní hodiny 24. února 2022, kdy Ruská federace vojensky napadla Ukrajinu.

Ničím nevyprovokovaná agrese, kdy chtěl současný kremelský režim nejprve v rámci rychlé vojenské operace svrhnout legitimně zvolenou ukrajinskou vládu, nahradit ji loutkovým režimem a poté celou zemi anektovat, přerostla ihned poté, co začaly klást ozbrojené složky Ukrajiny odpor, v plnohodnotnou válku. Přestože nešlo o první agresi Ruska vůči Ukrajině (připomeňme události z roku 2014), toto únorové ráno změnilo svět. Skutečnost, že mezi instrumenty mezinárodní politiky se nyní vrátilo otevřené, státem

organizované násilí, které navíc útočník užívá, se zjevně genocidními prvky, i vůči civilnímu obyvatelstvu, klade mimo jiné také otázku po skutečném stavu současného civilizačního rozvoje světa. A přepadení Ukrajiny je také hozenou rukavicí světovým demokraciím a jejich hodnotám. Je alarmující, že ruskému režimu se kolem sebe podařilo zformovat koalici států s podobným autoritářským vedením, které buď otevřeně podporují realizaci jeho imperiálních a revanšistických ambic, anebo se tyto ambice alespoň snaží legitimizovat. Přinejmenším na první pohled se tedy zdá, že spíše než konce dějin jsme na počátku 21. století svědky souboje kultur, o kterém hovořil ve své reakci na Fukuyamovu koncepci Samuel Phillips Huntington.

Zmíněná snaha agresii legitimizovat či normalizovat je přitom obzvláště nebezpečným prvkem celého konfliktu. Samy špičky kremelského režimu (ale přidávají se k nim také ti, kteří vystupují proti tomu, aby byla napadená Ukrajina vojensky a jinak materiálně podporována) se snaží do kolektivní představy o fungování geopolitiky prosadit schéma, ve kterém jsou hodnoty a principy důsledně nahrazeny zájmy. Zájmy tyto strůjci stávajícího konfliktu povyšují na nejvyšší princip, který má určovat všechno, co se na mezinárodní aréně děje; principy, hodnoty a aplikace právních zásad vůči nim mohou figurovat nanejvýše v roli podpůrného, legitimizujícího prostředku. Můžeme bohužel vidět, že tento cynický pohled, v němž se sebevětší zločin představuje jako něco, nad čím se nemá smysl pozastavovat, našel určitou odezvu i ve veřejném prostoru demokratického světa.

Ruské přepadení Ukrajiny na jednu stranu ukázalo nebývalou ochotu a politickou vůli demokratického světa bránit zásady mezinárodního práva a základní principy spravedlivého soužití mezi národy, na druhou stranu ale připomnělo, že pragmatický diskurz zájmů skutečně do značné míry pravdivě opisuje fungování politiky, a to i na straně spojenců napadeného státu. I zde jsme svědky stálého souboje mezi snahou o obnovení spravedlivého míru, který je nakonec také pouze zájmem, a jinými zájmy, jako je snaha s agresorem zachovat ekonomické vazby či konflikt dále neeskalovat. O tom, který z nich a do jaké míry bude nakonec prosazen, se pak již rozhoduje výhradně pragmatika politického potenciálu a prostředků.

Tento krátký pohled nechce a nemůže navrhnout spravedlivější stav věcí, chce však poukázat na některé spojitosti jeho problémů s tím, čím se zabývala naše studie. Zdá se totiž, že postkřesťanská civilizace stále nedokázala odpovídajícím způsobem kompenzovat absenci Stvořitele, jehož vůle – či snad zájem, chceme-li – se vždy prosadí přede všemi jinými zájmy a nenechá tak na pochybách o tom, které hodnoty a principy

jsou nadřazeny ostatním. O tom, nakolik úspěšně zastoupily různé nadnárodní instituce či vojenské aliance Stvořitelovu vládu a dohled nad světem, lze diskutovat. V roli nadosobní moci, která zasáhne proti všem, kdo páchají nepravosti, vystupují tu více, tu méně úspěšně. Je však zřejmé, že bez mandátu k vykonání naddějiného soudu, při němž by tyto instituce posoudily, na čí straně kdo stál a rozhodly o jeho osudu ve věčné, vzkříšené existenci, nemají aktivizační charakter. Život bez eschatologického výhledu a naděje na realizaci Božího království za hranicemi naší reality se také ukázal být velmi křehkým. Jestliže všechno, co člověk má, je věcí pouze pozemského světa, je období válek a krizí, které pozemské statky ohrožují a ničí, přirozeně také obdobím velkých obav. 21. století, které, jak se zdá, přinejmenším ve své první polovině takovým obdobím válek a krizí bude, se proto bude také muset vyrovnávat s pokušením tyto statky a jistoty vyměňovat za hodnoty a principy.

V tom, že se člověk bez svého Stvořitele ocitl ve vesmíru sám, lze snad opravdu vidět příležitost k tomu, aby na vlastních nohou zocelal a vyzpěl. To ale, zda bude toto jeho odloučení pouze dočasné či trvalé, k čemu reálně přivede, a zda se snad vrátí všeobecná naděje na dosažení nového života a důvěra v působení spásné Boží moci, budeme v každém případě sledovat jako velké dějinné drama.

Seznam použitých zkratk

Biblické knihy

Gn	Genesis	Mt	Matouš
Ex	Exodus	Mk	Marek
Lv	Leviticus	L	Lukáš
Nu	Numeri	J	Jan
Dt	Deuteronomium	Sk	Skutky apoštolské
Joz	Jozue	Ř	Římanům
Sd	Soudců	1 K	První list Korintským
1 S	První Samuelova	2 K	Druhý list Korintským
2 S	Druhá Samuelova	Ga	Galatským
1 Kr	První Královská	Ef	Efezským
2 Kr	Druhá Královská	Fp	Filipským
1 Pa	První Paralipomenon	Ko	Koloským
2 Pa	Druhá Paralipomenon	1 Te	První list Tesalonickým
Ezd	Ezdráš	2 Te	Druhý list Tesalonickým
Neh	Nehemjáš	1 Tm	První list Timoteovi
Tób	Tóbit	2 Tm	Druhý list Timoteovi
Júd	Júdit	Tt	Titovi
Est	Ester	Fm	Filemonovi
1 Mak	První Makabejská	Žd	Židům
2 Mak	Druhá Makabejská	Jk	List Jakubův
Jb	Jób	1 Pt	První list Petrův
Ž	Žalmy	2 Pt	Druhý list Petrův
Př	Příslolí	1 J	První list Janův
Kaz	Kazatel	2 J	Druhý list Janův
Mdr	Knihá Moudrosti	3 J	Třetí list Janův
Sír	Sírachovec	Ju	List Judův
Iz	Izajáš	Zj	Zjevení Janovo
Jr	Jeremjáš		
Bár	Báruk		

Ez	Ezechiel
Da	Daniel
Oz	Ozeáš
Jl	Jóel
Am	Ámos
Abd	Abdijáš
Jon	Jonáš
Mi	Micheáš
Na	Nahum
Abk	Abakuk
Sf	Sofonjáš
Ag	Ageus
Za	Zacharjáš
Mal	Malachiáš

Biblické překlady

ČEP	Český ekumenický překlad
ČLP	Český liturgický překlad
ČSP	Český studijní překlad
LXX	Septuaginta (řecký překlad starozákonních knih)
SNC	Slovo na cestu

Apokryfní spisy

2 Bar	Druhá kniha Bárukova (Bárukova apokalypsa)
3 Ezd	Třetí kniha Ezdrášova
4 Ezd	Čtvrtá kniha Ezdrášova
1 Hen	První kniha Henochova (Etiopský Henocho)
Jub	Knihy jubileí
ŽŠal	Žalmy Šalomounovy

Seznam použité literatury

- ACHTEMEIER, Paul J. *1 Peter*. Minneapolis: Fortress Press, 1996.
- ALLEN, David L. *Hebrews*. Nashville: B & H Publishing Group, 2010.
- ALLISON, Dale C. *Resurrecting Jesus: The Earliest Christian Tradition and Its Interpreters*. New York: T&T Clark, 2005.
- ALLISON, Dale C. *Studies in Matthew: interpretation past and present*. Grand Rapids: Baker Academic, 2005.
- ALLISON, Dale C. *The resurrection of Jesus: apologetics, polemics, history*. London: T&T Clark, 2001.
- ASCOUGH, Richard. A Question of Death: Paul's Community Building Language in 1 Thessalonians 4:13-18. *Journal of Biblical Literature* 2004, roč. 123, č. 3.
- ATKINS, J. D. *The Doubt of the Apostles and the Resurrection Faith of the Early Church: The Post-Resurrection Appearance Stories of the Gospels in Ancient Reception and Modern Debate*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2019.
- AUNE, David E. *Revelation 1-5*. Grand Rapids: Zondervan, 1997.
- BAIRD, William. What Is the Kerygma? A Study of I Cor 15:3-8 and Gal 1:11-17. *Journal of Biblical Literature* 1957, roč. 76, č. 3.
- BAKER, William – MARTIN, Ralph P. – TONEY, Carl N. – COMFORT, Philip W. (ed.). *Corinthians 1 & 2*. Carol Streams: Tyndale House Publishers, 2009.
- BARKER, Margaret. Resurrection: Reflections on a New Approach. In PORTER, Stanley E. (ed.). *Paul and His Theology*. Leiden, Boston: Brill, 2006.
- BARRETT, Charles Kingsley. *Acts 1-14, A Critical and Exegetical Commentary on the Acts of the Apostles*. Edinburgh: T&T Clark, 1994.
- BAUCKHAM, Richard. *The Theology of the Book of Revelation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1993.
- BAUER, Walter – DANKER, Frederick William (ed.). *A Greek-English lexicon of the New Testament and other early Christian literature*. Chicago: University of Chicago Press, 2001.
- BEASLEY-MURRAY, George R. *John*. Waco: Word Books, 1987.
- BEASLEY-MURRAY, George R. Resurrection and Parousia of the Son of Man. *Tyndale Bulletin* 1991, roč. 42, č. 2.

- BEDNARZ, Michał. *1-2 List do Tesaloniczan*. Częstochowa: Edycja Świętego Pawła, 2007.
- BEKER, Johan Christiaan. *Paul the apostle*. Philadelphia: Fortress Press, 1980.
- BELLEVILLE, Linda – LAANSMA, Jon – MICHAELS, J. Ramsey – COMFORT, Philip W. (ed.). *1-2 Timothy, Titus, Hebrews* [e-book]. Carol Stream: Tyndale House Publishers, 2009.
- BIRD, Michael F. *Colossians & Philemon*. Cambridge: The Lutterworth Press, 2009.
- BLOMBERG, Craig L. *Matthew*. Nashville: Broadman Press, 1992.
- BLOUNT, Brian K. – CHARLES, Gary W. *Preaching Mark in Two Voices*. Louisville: John Knox Press, 2002.
- BOCK, Darell L. *Acts*. Grand Rapids: Baker Academic, 2007.
- BOCK, Darell L. *Luke* [e-book]. Grand Rapids: Zondervan, 1998.
- BOERS, Hendrikus. The Meaning of Christ's Resurrection in Paul. In CHARLESWORTH, James H. (ed.). *Resurrection: The Origin and Future of a Biblical Doctrine (Faith and Scholarship Colloquies)*. New York: T&T Clark, 2006.
- BORG, Marcus J. *The Heart of Christianity: Rediscovering a Life of Faith*. San Francisco: HarperOne, 2003.
- BORG, Marcus J. – WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Meaning of Jesus: Two Visions*. San Francisco: HarperOne, 2007.
- BRANDON, Samuel George Frederick. *History, Time and Deity*. Barnes & Noble: New York, 1965.
- BROWN, Jeannine K. Creation's Renewal In the Gospel of John. *The Catholic Biblical Quarterly* 2010, roč. 72, č. 2.
- BROWN, Raymond E. *A Risen Christ in Eastertime: Essays on the Gospel Narratives of the Resurrection*. Minnesota: The Liturgical Press, 1991.
- BROŽ, Jaroslav. *List Židům*. Praha: CBS, 2017.
- BRUCE, Frederick Fyvie. *The Book of Acts*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 1990.
- BRUCE, Frederick Fyvie. *The Epistle to the Hebrews*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 1990.
- BRUCE, Frederick Fyvie. *The Gospel of John*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 1994.

- BRUNER, Frederick Dale. *Matthew: A Commentary*. Volume 1: The Christbook, Matthew 1-12. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 2007.
- BRYAN, Christopher. *The resurrection of the Messiah*. New York: Oxford University Press, 2011.
- CAIRD, George Bradford. *New Testament Theology*. Oxford: Clarendon Press, 1994.
- CARSON, D. A. *The Gospel According to John*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 1991.
- CARSON, D. A. – LONGMAN, Tremper (ed.) – GARLAND, David E. (ed.). *Matthew* [e-book]. Grand Rapids: Zondervan, 2010.
- COCKERILL, Gareth Lee. *The Epistle to the Hebrews* [e-book]. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 2012.
- COLLINS, Adela Yarbro. *Mark*. Minneapolis: Fortress Press, 2007.
- COLLINS, John J. *Daniel: A Commentary on the Book of Daniel*. Minneapolis: Fortress Press, 1993.
- COLLINS, Raimond F. *First Corinthians*. Minnesota: The Liturgical Press, 1999.
- CONZELMANN, Hans – EPP, Eldon Jay (ed.). *Acts of the Apostles: A Commentary on the Acts of the Apostles*. Philadelphia: Fortress Press, 1987.
- COOK, John Granger. Resurrection in Paganism and the Question of an Empty Tomb in 1 Corinthians 15. *New Testament Studies* 2017, roč. 63, č. 1.
- COOK, John Granger. Resurrection in Paganism and the Resurrection of Jesus Christ. *The City* 2016, roč. 9, č. 1.
- COSGROVE, Charles H. The Divine Δεῖ in Luke-Acts: Investigations into the Lukan Understanding of God's Providence. *Novum Testamentum* 1984, roč. 26, č. 2.
- CRAIG, William Lane – LÜDEMANN, Gerd – COPAN, Paul (ed.) – TACELLI, Ronald K. (ed.). *Jesus' Resurrection: Fact Or Figment?: A Debate Between William Lane Craig & Gerd Lüdemann*. Downers Grove: InterVarsity Press, 2000.
- CRAIG, William Lane. *The Son Rises: Historical Evidence for the Resurrection of Jesus*. Eugene: Wipf and Stock Publishers, 2000.
- CRANFIELD, C. E. B. – MOULE, C. F. D. (ed.). *The Gospel According to Saint Mark*. Cambridge: Cambridge University Press, 1977.
- CROSSAN, John Dominic. Empty Tomb and Absent Lord (Mark 16:1-8). In KELBER, Werner H. (ed.). *The Passion in Mark*. Philadelphia: Fortress Press, 1976.

CROSSAN, John Dominic. *The birth of Christianity: Discovering what happened in the years immediately after the execution of Jesus*. San Francisco: HarperOne, 1998.

CROSSAN, John Dominic. *The historical Jesus: The life of a Mediterranean peasant* [e-book]. San Francisco: HarperCollins, 2010.

CROSSAN, John Dominic. The Resurrection of Jesus in its Jewish Context. *Neotestamentica* 2003, roč. 37, č. 1.

CROWE, Brandon D. *The Hope of Israel: The Resurrection of Christ in the Acts of the Apostles*. Grand Rapids: Baker Academic, 2020.

DAVIDS, Peter H. *The First Epistle of Peter*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 1990.

DAVIDS, Peter H. *The Letters of 2 Peter and Jude*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 2006.

DAVIES, Margaret. *Matthew*. Sheffield: Sheffield Phoenix Press, 2009.

De BOER, Martinus C. *Galatians: A Commentary*. Louisville: Westminster John Knox Press, 2011.

De VILLIERS, Pieter G. R. The resurrection as Christ's entry into his glory (Lk. 24:26). *Acta Theologica* 2011, roč. 31, suppl. 15.

DOSOUDIL, Jiří. Člověk a zmrtvýchvstání v Pavlově perspektivě. *Studia theologica* 2019, roč. 21, č. 3.

Du TOIT, Andrie B. Faith and Obedience in Paul. *Neotestamentica* 1991, roč. 25, č. 1.

Du TOIT, Andrie B. Primitive Christian belief in the resurrection of Jesus in the light of Pauline resurrection and appearance terminology. *Neotestamentica* 1989, roč. 23.

DUGANDŽIĆ, Ivan. *Poslanica Rimljanima*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2018.

DUNN, James D. G. *The Acts of the Apostles*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 2016.

DUNN, James D. G. *The Theology of Paul the Apostle*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 1998.

DUS, Jan A. *První list Petřův*. Praha: CBS, 2017.

EDWARDS, James R. *The Gospel According to Mark* [e-book]. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 2002.

EHRMAN, Bart D. *Did Jesus Exist? The Historical Argument for Jesus of Nazareth*. New York: HarperOne, 2012.

EHRMAN, Bart D. *Is There Historical Evidence for the Resurrection of Jesus? The Craig-Ehrman Debate* [cit. 2023-05-20].

<<https://www.reasonablefaith.org/media/debates/is-there-historical-evidence-for-the-resurrection-of-jesus-the-craig-ehrman>>.

EHRMAN, Bart D. *Jesus: Apocalyptic Prophet of the New Millennium*. New York: Oxford University Press, 1999.

EHRMAN, Bart D. *Jesus, Interrupted: Revealing the Hidden Contradictions in the Bible (And Why We Don't Know About Them)*. San Francisco: HarperOne, 2009.

ELIAS, Jacob W. *1 and 2 Thessalonians*. Scottdale: Herald Press, 1995.

ENDSJØ, Dag Øistein. *Greek Resurrection Beliefs and the Success of Christianity*. New York: Palgrave MacMillan, 2009.

ENGBERG-PEDERSEN, Troels. *Cosmology and Self in the Apostle Paul*. New York: Oxford University Press, 2010.

ERNST, Josef. *Das Evangelium nach Lukas*. Regensburg: Pustet, 1977.

EVANS, Craig A. *Luke* [e-book]. Grand Rapids: Baker Books, 1990.

FEE, Gordon D. *1 and 2 Timothy, Titus* [e-book]. Grand Rapids: BakerBooks, 2011.

FEE, Gordon D. *Paul's Letter to the Philippians*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 1995.

FEE, Gordon D. Philippians 2:5-11: Hymn or Exalted Pauline Prose? *Bulletin for Biblical Research* 1992, roč. 2, č. 1.

FEE, Gordon D. *The First Epistle to the Corinthians*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 1987.

FINNEY, Mark T. *Resurrection, Hell and Afterlife: Body and Soul in Antiquity, Judaism and Early Christianity*. New York and London: Routledge, 2016.

FITZMYER, Joseph A. *First Corinthians*. New Haven: Yale University Press, 2008.

FLIS, Jan. *List do Filipian*. Częstochowa: Edycja Świętego Pawła, 2001.

FOCANT, Camille. *The Gospel according to Mark: A commentary*. Eugene: Pickwick Publications, 2012.

FRANCE, R. T. *The Gospel of Mark*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 2007.

FRANCE, R. T. *The Gospel of Matthew*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 2007.

FREY, Jörg. Eschatology in the Gospel of John and in the Johannine Epistles. In Van NOORDEN, Helen (ed.) – MARLOW, Hilary (ed.) – POLLMANN, Karla (ed.). *Eschatology in antiquity: forms and functions* [e-book]. Abingdon, New York: Routledge, 2021.

FRUCHTENBAUM, Arnold G. *The Book of Genesis*. San Antonio: Ariel Ministries, 2008.

FULLER, Michael E. *The Restoration of Israel: Israel's Re-gathering and the Fate of the Nations in Early Jewish Literature and Luke-Acts*. Berlin: De Gruyter, 2006.

FUNDA, Otakar Antoň. *Ježíš a mýtus o Kristu*. Praha: Karolinum, 2013.

GARLAND David E. *Second Corinthians*. Nashville: B&H Publishing Group, 1999.

GOLDINGAY, John – PAYNE, David. *Isaiah 40-55, Volume II: A Critical and Exegetical Commentary*. London: T&T Clark, 2006.

GOODWIN, Mark J. *Paul, apostle of the living God: kerygma and conversion in 2 Corinthians*. Harrisburg: Trinity Press, 2001.

GORDON, Robert P. *Hebrews*. Sheffield: Sheffield Phoenix Press, 2008.

GOUSMETT, Chris. *The Resurrection in Daniel 12:2* [cit. 2023-05-26]. <https://www.academia.edu/34143532/The_Resurrection_in_Daniel_12_2>.

GREEN, Joel B. *The Gospel of Luke*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 1997.

GUNDRY, Robert H. *Matthew, a Commentary on His Literary and Theological Art*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 1982.

GUNDRY, Robert H. The Form, Meaning and Background of the Hymn Quoted in 1 Timothy 3:16. In GASQUE, W. Ward – MARTIN, Ralph P. (ed.). *Apostolic History and the Gospel. Biblical and Historical Essays Presented to F. F. Bruce*. Exeter: The Paternoster Press, 1970.

HABERMAS, Gary R. Resurrection Research from 1975 to the Present: What are Critical Scholars Saying? *Journal for the Study of the Historical Jesus* 2005, roč. 3, č. 2.

HABERMAS, Gary R. – LICONA, Michael. *The Case for the Resurrection of Jesus*. Grand Rapids: Kregel Publications, 2004.

HAGNER, Donald A. *Hebrews*. Grand Rapids: Baker Books, 1990.

HAGNER, Donald A. *Matthew 1-13*. Dallas: Word Books, 1993.

HAGNER, Donald A. *Matthew 14-28*. Dallas: Word Books, 1995.

HAHN, Scott W. *Romans* [e-book]. Grand Rapids: Baker Academic, 2017.

- HANSEN, G. Walter. *The Letter to the Philippians*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 2009.
- HARRINGTON, Daniel J. – HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Evangelium podle Matouše*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2003.
- HARRINGTON, Wilfrid J. – HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Kniha Zjevení*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2012.
- HARRIS, Murray J. The New Testament view of life after death. *Themelios* 1986, roč. 11, č. 2.
- HARRIS, Murray J. *The Second Epistle to the Corinthians: A Commentary on the Greek Text*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 2005.
- HAREZGA, Stanisław. *Pierwszy i drugi list do Tymoteusza, List do Tytusa*. Częstochowa: Edycja Świętego Pawła, 2018.
- HAY, David M. Paul's Understanding of Faith as Participation. In PORTER, Stanley E. (ed.). *Paul and His Theology*. Leiden, Boston: Brill, 2006.
- HEALY, Mary. *The Gospel of Mark* [e-book]. Grand Rapids: Baker Academic, 2008.
- HOEHNER, Harold W. – COMFORT, Philip W. – DAVIDS, Peter H. – COMFORT, Philip W. (ed.). *Ephesians, Philippians, Colossians, 1-2 Thessalonians, Philemon*. Carol Stream: Tyndale House Publishers, 2008.
- HOLLEMAN, Joost. *Resurrection and Parousia: a traditio-historical study of Paul's eschatology in I Corinthians 15*. Leiden: Brill, 1996.
- HOPPE, Rudolf. *Der Erste Thessalonikerbrief: Kommentar*. Freiburg: Verlag Herder, 2016.
- HORRELL, David G. *An Introduction to the Study of Paul*. London: T&T Clark, 2015.
- HORSLEY, Richard A. *I Corinthians*. Nashville: Abingdon Press, 1998.
- HORTON, Stanley M. *Acts* [e-book]. Springfield: Login press, 2001.
- HURTADO, Larry W. *Mark* [e-book]. Grand Rapids: BakerBooks, 2011.
- CHARLESWORTH, James H. *Where Does the Concept of Resurrection Appear and How Do We Know That?* In CHARLESWORTH, James H. (ed.). *Resurrection: The Origin and Future of a Biblical Doctrine (Faith and Scholarship Colloquies)*. New York: T&T Clark, 2006.
- JEWETT, Robert – KOTANSKY, Roy D. – EPP, Eldon Jay (ed.). *Romans: A Commentary*. Minneapolis: Fortress Press, 2006.
- JOBES, Karen H. *I Peter*. Grand Rapids: Baker Academic, 2005.

- JOHNSON, Luke Timothy – HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Evangelium podle Lukáše*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2005.
- JOYCE, Paul M. *Ezekiel: a commentary*. New York: T&T Clark, 2009.
- JUSTIN. *The First Apology of Justin Martyr: An Early Christian Writing*. CreateSpace Independent Publishing Platform, 2017.
- KASPER, Walter. Kristovo nanebevstoupení – historie a theologický význam. *Communio* 1999, roč. 3, č. 3.
- KEENER, Craig S. *1-2 Corinthians*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005.
- KEENER, Craig S. *Acts: An Exegetical Commentary: Introduction and 1:1-2:47*. Grand Rapids: Baker Academics, 2012.
- KEENER, Craig S. *Acts: An Exegetical Commentary: Volume 2: 3:1-14:28*. Grand Rapids: Baker Academics, 2013.
- KEENER, Craig S. *Acts: An Exegetical Commentary: Volume 3: 15:1-23:35* [e-book]. Grand Rapids: Baker Academics, 2014.
- KEENER, Craig S. *Acts: An Exegetical Commentary: Volume 4: 24:1-28:31* [e-book]. Grand Rapids: Baker Academics, 2015.
- KEENER, Craig S. *Romans* [e-book]. Cambridge: The Lutterworth Press, 2009.
- KEENER, Craig S. *The Gospel of John*. Grand Rapids: Baker Academic, 2003.
- KITCHEN, Martin. *Ephesians*. London: Routledge, 1994.
- KOESTER, Craig R. *The Passion and Resurrection According to John*. Word & World 1991, roč. 11, č. 1.
- KOESTER, Craig R. *The Word of Life: A Theology of John's Gospel*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 2008.
- KOPERSKI, Veronica. Resurrection Terminology in Paul. In BIERINGER, Reimund (ed.) – KOPERSKI, Veronica (ed.) – LATAIRE, Bianca (ed.). *Resurrection in the New Testament: Festschrift J. Lambrecht*. Leuven: Leuven University Press, 2002.
- KOWALSKI, Beate. Martyrdom and Resurrection in the Revelation to John. *Andrews University Seminary Studies* 2003, roč. 41, č. 1.
- KOZYRA, Józef. *List świętego Jakuba*. Częstochowa: Edycja Świętego Pawła, 2011.
- KREUTZER, Ansgar. Solidarita a kenoze. Perspektiva „christopraxe“ [online]. Přeložil Miloš VOPLAKAL. *Teologické texty* 2013, roč. 24, č. 4 [cit. 2023-04-17]. <<https://www.teologicketexty.cz/casopis/2013-4/Solidarita-a-kenoze-Perspektiva-christopraxe.html>>.

- KRUSE, Colin G. *The Letters of John*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 2000.
- LANE, William L. *Hebrews 9-13* [e-book]. Grand Rapids: Zondervan, 1991.
- LEDERACH, Paul M. *Daniel*. Scottsdale: Herald Press, 1994.
- LEEMING, David. *Jealous Gods and Chosen People*. New York: Oxford University Press, 2004.
- LEVENSON, Jon D. *Resurrection and the Restoration of Israel: The Ultimate Victory of the God of Life*. New Haven: Yale University Press, 2006.
- LIEFELD, Walter L. – PAO, David W. – LONGMAN, Tremper (ed.) – GARLAND, David E. (ed.). *Luke-Acts* [e-book]. Grand Rapids: Zondervan, 2009.
- LIND, Millard C. *Ezekiel*. Scottsdale: Herald Press, 1996.
- LIŠKA, Antonín. *Zmrtvýchvstání v moderní exegezi*. Praha: Pastorační středisko sv. Vojtěcha, 2001.
- LUCKENSMEYER, David. *The Eschatology of First Thessalonians*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2009.
- LUZ, Ulrich. *Matthew 1-7*. Minneapolis: Fortress Press, 2007.
- LUZ, Ulrich. *Matthew 8-20*. Minneapolis: Fortress Press, 2001.
- LUZ, Ulrich. *Matthew 21-28*. Minneapolis: Fortress Press, 2005.
- LÜDEMANN, Gerd. *The Great Deception*. Amherst: Prometheus, 1999.
- LÜDEMANN, Gerd. *The Resurrection Of Christ: A Historical Inquiry*. Amherst: Prometheus Books, 2004.
- MACARTHUR, John. *Acts 1-12*. Chicago: Moody Publishers, 1994.
- MACARTHUR, John. *Mark 9-16* [e-book]. Chicago: Moody Publishers, 2015.
- MACDONALD, James Andrew. The Empty Tomb [online]. *Australian eJournal of Theology* 2004, vyd. 2 [cit. 2023-05-19].
<http://pandora.nla.gov.au/pan/37047/20041019-0000/dlibrary.acu.edu.au/research/theology/ejournal/aejt_2/macdonald.htm>.
- MACGREGOR, Kirk R. 1 Corinthians 15:3B–6A, 7 and the Bodily Resurrection of Jesus. *Journal of the Evangelical Theological Society* 2006, roč. 49, č. 2.
- MACUMBER, Heather. *Angelic Intermediaries: The Development of a Revelatory Tradition* [cit. 2023-04-25]. Toronto: University of St. Michael's College, 2012.
<<https://hdl.handle.net/1807/34893>>.

- MACHOVEC, Dušan. *Dějiny antické filosofie*. Praha: H&H, 1993.
- MALINA, Artur. *List do Hebrajczyków*. Częstochowa: Edycja Świętego Pawła, 2018.
- MAREČEK, Petr. *Evangelium podle Lukáše*. Praha: ČBK, 2018.
- MAREČEK, Petr. *Ježíšovo vzkříšení v evangeliích*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2011.
- MARSHALL, I. Howard. *The Epistles of John*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 1978.
- MARSHALL, I. Howard. The Resurrection in the Acts of the Apostles. In GASQUE, W. Ward – MARTIN, Ralph P. (ed.). *Apostolic History and the Gospel. Biblical and Historical Essays Presented to F. F. Bruce*. Exeter: The Paternoster Press, 1970.
- MARTIN, Francis – WRIGHT, William M. *The Gospel of John* [e-book]. Grand Rapids: Baker Academic, 2015.
- MARTIN, Ralph P. *A Hymn of Christ: Philippians 2:5-11 in Recent Interpretation in the Setting of Early Christian Worship*. Downers Grove: InterVarsity Press, 1997.
- MATERA, Frank J. – HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Galatians*. Collegeville: The Liturgical Press, 1992.
- McHUGH, John. *John 1-4*. London: T&T Clark, 2009.
- McKNIGHT, Scot. *The Letter of James*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 2011.
- METTINGER, Tryggve N. D. *The Riddle of Resurrection: Dying and Rising Gods in the Ancient Near East*. Stockholm: Almqvist & Wiksell, 2001.
- MICKIEWICZ, Franciszek. *Ewangelia według św. Łukasza, rozdziały 1-11*. Częstochowa: Edycja Świętego Pawła, 2012.
- MICKIEWICZ, Franciszek. *Ewangelia według św. Łukasza, rozdziały 12-24*. Częstochowa: Edycja Świętego Pawła, 2012.
- MICHAELS, J. Ramsey. *The Gospel of John* [e-book]. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 2010.
- MOLONEY, Francis J. – HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *Evangelium podle Jana*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2009.
- MOLONEY, Francis J. *The Resurrection of the Messiah: A Narrative Commentary on the Resurrection Accounts in the Four Gospels*. New York: Paulist Press, 2013.
- MOO, Douglas J. *2 Peter, and Jude*. Grand Rapids: Zondervan, 1996.

- MOO, Douglas J. *Galatians*. Grand Rapids: Baker Academic, 2013.
- MOO, Douglas J. *The Epistle to the Romans*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 1996.
- MOO, Douglas J. *The Letters to the Colossians and to Philemon*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 2008.
- MOSBO, Thomas J. *Luke the Composer: Exploring the Evangelist's Use of Matthew*. Minneapolis: Fortress Press, 2017.
- MOUNCE, Robert C. *Matthew* [e-book]. Grand Rapids: Baker Books, 2011.
- MRÁZEK, Jiří. *Evangelium podle Matouše*. Praha: CBS, 2011.
- MRÁZEK, Jiří. Smysl a záměr Ježíšovy „apokalyptické řeči“ v prvních třech evangeliích. In *Matoušovské studie*. Třebenice: Mlýn, 2000.
- MRÁZEK, Jiří. *Zjevení Janovo*. Praha: CBS, 2009.
- MURPHY-O'CONNOR, Jerome. *Keys to First Corinthians: Revisiting the Major Issues*. New York: Oxford University Press, 2009.
- MĘDALA, Stanisław. *Ewangelia według św. Jana, rozdziały 1-12*. Częstochowa: Edycja Świętego Pawła, 2010.
- MĘDALA, Stanisław. *Ewangelia według św. Jana, rozdziały 13-21*. Częstochowa: Edycja Świętego Pawła, 2010.
- NEBREDA, Sergio Rosell. *Christ Identity: A Social-Scientific Reading of Philippians 2.5-11*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2011.
- NICHOLL, Collin R. *From Hope to Despair in Thessalonica*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- NOLLAND, John. *Luke 9:21-18:34*. Dallas: Word Books, 1993.
- NOVAKOVIC, Lidija. *Resurrection: A Guide for the Perplexed*. London: T&T Clark, 2016.
- O'BRIEN, Peter T. *The Letter to the Ephesians*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 1999.
- O'COLLINS, Gerald. *Rethinking Fundamental Theology*. New York: Oxford University Press, 2011.
- OPATRŇY, Dominik. *Pastorální listy*. Praha: CBS, 2019.
- PACIOREK, Antoni. *Drugi list do Koryntian*. Częstochowa: Edycja Świętego Pawła, 2017.

- PACIOREK, Antoni. *Ewangelia według św. Mateusza, rozdziały 14-28*. Częstochowa: Edycja Świętego Pawła, 2016.
- PATE, Marvin C. *Apostle of the Last Days: The Life, Letters, and Theology of Paul*. Grand Rapids: Kregel Digital Editions, 2013.
- PATTERSON, Stephen J. *Beyond the Passion: Rethinking the Death and Life of Jesus*. Minneapolis: Augsburg Fortress, 2004.
- PATTERSON, Stephen J. The historical Jesus and the search for God. *HTS Theological Studies* 1998, roč. 54, č. 3/4.
- PELIKAN, Jaroslav. *Acts*. Grand Rapids: Brazos Press, 2005.
- PERKINS, Pheme. The Pastoral Epistles: 1 and 2 Timothy and Titus. In DUNN, James D. G. (ed.). – ROGERSON, John W. (ed.). *Eerdmans Commentary on the Bible*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 1998.
- PERVO, Richard I. *Acts: a commentary*. Minneapolis: Fortress Press, 2009.
- PESTER, John. Eternal Life in the Gospel of John. *Affirmation & Critique* 2017, roč. 12, č. 2.
- POKORNÝ, Petr. *Evangelium podle Marka*. Praha: ČBS, 2016.
- POKORNÝ, Petr. *Literární a teologický úvod do Nového zákona*. Praha: Vyšehrad, 1993.
- POKORNÝ, Petr – VESELÝ, Josef. *Perspektiva víry: Úvod do eschatologie*. Praha: Kalich, 1992.
- PORTER, Stanley E. Is There a Center to Paul's Theology? An Introduction to the Study of Paul and his Theology. In PORTER, Stanley E. (ed.). *Paul and His Theology*. Leiden, Boston: Brill, 2006.
- QUINN, Jerome D. – WACKER, William C. *The First and Second Letters to Timothy*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 2000.
- RAINBOW, Paul A. *Johannine Theology: The Gospel, the Epistles and the Apocalypse*. Downers Grove: IVP Academic, 2014.
- RAMSARAN, Rollin. *From Mind to Message: Oral Performance In 1 Corinthians 15* [cit. 2023-04-19]. <<https://www.sbl-site.org/assets/pdfs/Ramsaran.pdf>>.
- REEVES, Rodney. *Matthew* [e-book]. Grand Rapids: Zondervan, 2017.
- REJCHRT, Luděk. *Apokalypsa aneb Zpěv o naději*. Praha: Kalich, 2006.

- REUMANN, John. Resurrection in Philippi and Paul's Letter(s) to the Philippians. In BIERINGER, Reimund (ed.) – KOPERSKI, Veronica (ed.) – LATAIRE, Bianca (ed.). *Resurrection in the New Testament: Festschrift J. Lambrecht*. Leuven: Leuven University Press, 2002.
- RIDDERBOS, Herman N. *The Gospel according to John*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 1991.
- RICHARD, Earl J. – HARRINGTON, Daniel J. (ed.). *First and Second Thessalonians*. Collegeville: The Liturgical Press, 2007.
- ROBINSON, John A. T. *The Body: A Study in Pauline Theology*. London: SCM Press, 1952.
- ROSIK, Mariusz. *Pierwszy list do Koryntian*. Częstochowa: Edycja Świętego Pawła, 2008.
- ROSKOVEC, Jan. *Evangelium podle Jana*. Praha: CBS, 2020.
- ROSKOVEC, Jan. Hymnus o vyvýšení toho, který se ponížil: Fp 2,5–11. In POKORNÝ, Petr a kolektiv. *Hermeneutika jako teorie porozumění*. Praha: Vyšehrad, 2006.
- RYŠKOVÁ, Mireia. Boží tvář v Novém zákoně. In RYŠKOVÁ, Mireia (ed.). *Hledání Boží tváře*. Praha: Karolinum, 2020.
- RYŠKOVÁ, Mireia. *Doba Ježíše Nazaretského: Historicko-teologický úvod do Nového zákona*. Praha: Karolinum, 2019.
- RYŠKOVÁ, Mireia. *List Koloským*. Praha: CBS, 2018.
- RYŠKOVÁ, Mireia. *Pavel z Tarsu a jeho světa*. Praha: Karolinum, 2014.
- RYŠKOVÁ, Mireia. *První list Tesalonickým*. Praha: CBS, 2007.
- SANDERS, Ed P. *Paul: The Apostle's Life, Letters, and Thought*. Minneapolis, Fortress Press, 2015.
- SANDERS, Jack T. *New Testament Christological Hymns: Their Historical Religious Background*. Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- SETZER, Claudia. Excellent Women: Female Witness to the Resurrection. *Journal of Biblical Literature* 1997, roč. 116, č. 2.
- SETZER, Claudia. Resurrection of the Dead as Symbol and Strategy. *Journal of the American Academy of Religion* 2001, roč. 69, č. 1.
- SHILLINGTON, V. George. *2 Corinthians*. Scottdale: Herald Press, 1998.
- SCHNABEL, Eckhard E. *Acts*. Grand Rapids: Zondervan, 2012.

SCHNACKENBURG, Rudolf. *The Gospel According to St. John, Volume 1*. London: Burns & Oates, 1980.

SCHNACKENBURG, Rudolf. *The Gospel According to St. John, Volume 2*. London: Burns & Oates, 1980.

SCHNACKENBURG, Rudolf. *The Gospel According to St. John, Volume 3*. London: Burns & Oates, 1982.

SCHREINER, Thomas R. *Romans*. Grand Rapids: Baker Academic, 1998.

SCHUTTE, P. J. W. The resurrection of Jesus: What's left to say? *HTS Theological Studies* 2009, roč. 62, č. 4.

SCHWARTZ, Daniel R. *2 Maccabees*. Berlin: Walter de Gruyter, 2008.

SMALLEY, Stephen S. John. The Gospel According to, Structure and Content. In METZGER, Bruce M. (ed.) – COOGAN, Michael D. (ed.). *The Oxford Companion to the Bible*. New York: Oxford University Press, 1993.

SMITH, Gary. *Isaiah 1-39*. Nashville: B & H, 2007.

SOUČEK, Josef Bohumil. *Spravedlnost Boží*. Praha: Kalich, 1997.

SOUŠEK, Zdeněk. *Knihy tajemství a moudrosti: mimobiblické židovské spisy: pseudepigrafy*. Praha: Vyšehrad, 1995.

STASIAK, Sławomir. *List do Rzymian*. Częstochowa: Edycja Świętego Pawła, 2008.

STEFANOVIC, Ranko. *Revelation of Jesus Christ: Commentary on the Book of Revelation*. Berrien Springs: Andrews University Press, 2002.

STEIN, Robert H. *Luke*. Nashville: Broadman Press, 1992.

STEIN, Robert H. *Mark*. Grand Rapids: Baker Academic, 2008.

STEWART, Robert B. *The Resurrection of Jesus: John Dominic Crossan and N.T. Wright in Dialogue*. Minneapolis: Fortress Press, 2006.

STUART, Douglas. *Hosea-Jonah* [e-book]. Grand Rapids: Zondervan, 2017.

STUHLMACHER, Peter. *Biblical Theology of the New Testament*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 2018.

SVOBODA, Ludvík a kolektiv. *Encyklopedie antiky*. Praha: Academia, 1973.

TALBERT, Charles H. *Reading Acts: A Literary and Theological Commentary on the Acts of the Apostles*. Macon: Smyth & Helwys Publishing, 2005.

- TAPPENDEN, Frederick S. *Resurrection in Paul: Cognition, Metaphor, and Transformation*. Atlanta: SBL Press, 2016.
- TERTULIÁN. Obrana křesťanů (Apologeticum). Přeložil Josef NOVÁK. In NOVÁK, Josef (ed.). *Čtvrtá patristická čítanka*. Praha: Česká katolická charita, 1985.
- THEOFILOS Z ANTIOCHIE. *The Sacred Writings of Theophilus of Antioch* [e-book]. Do angličtiny přeložil Marcus DODS. Altenmünster: Jazzybee Verlag, 2012.
- THISELTON, Anthony C. *The First Epistle to the Corinthians: A Commentary on the Greek Text*. Grand Rapids: Wm. B. Eerdmans Publishing, 2000.
- THOMAS, Robert L. – KÖSTENBERGER, Andreas J. – LONGMAN, Tremper (ed.) – GARLAND, David E. (ed.). *1 and 2 Thessalonians, 1 and 2 Timothy, Titus* [e-book]. Grand Rapids: Zondervan, 2017.
- THRALL, M. E. Paul's Understanding of Continuity between the Present Life and the Life of the Resurrection. In BIERINGER, Reimund (ed.) – KOPERSKI, Veronica (ed.) – LATAIRE, Bianca (ed.). *Resurrection in the New Testament: Festschrift J. Lambrecht*. Leuven: Leuven University Press, 2002.
- TICHÝ, Ladislav. *První list Korintským*. Praha: CBS, 2019.
- TICHÝ, Ladislav. *Slovník novozákonní řečtiny*. Praha: Česká biblická společnost, 2011.
- TOEWS, John E. *Romans*. Scottdale: Herald Press, 2004.
- TORRANCE, Thomas F. *Space, Time and Resurrection*. London: T&T Clark, 2019.
- TROFTGRUBEN, Troy M. Salvation 'Today' in Luke's Gospel. *Currents in Theology and Mission* 2019, roč. 45, č. 4.
- TURNER, Ryan. *An Analysis of the Pre-Pauline Creed in 1 Corinthians 15:1-11* [cit. 2023-04-09]. <<https://carm.org/analysis-pre-pauline-creed-1-corinthians-151-11>>.
- VERMES, Geza. *The Resurrection: History and Myth* [e-book]. New York: Doubleday, 2008.
- VERSTER, Pieter. Abode in heaven: Paul and life after death in 2 Corinthians 5:1-10. *Missionalia* 2016, roč. 44, č. 1.
- VĚTROVEC, Pavel. 2K 5,1–11 – paradoxní pavlovská soteriologie. In OPATRŇY, Dominik (ed.) – TICHÝ, Ladislav (ed.). *Apoštol Pavel a Písmo*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2009.
- VIDOVIĆ, Pero. Knjiga znakova: Isus se objavljuje svijetu. *Biblija danas* 2013, roč. 9, č. 4.
- VIVIANO, Benedict T. *Království Boží v dějinách*. Praha: Vyšehrad, 2008.
- VOS, Geerhardus. *The Pauline Eschatology*. Phillipsburg: P&R Publishing, 1979.

WARE, James. The Resurrection of Jesus in the Pre-Pauline Formula of 1 Cor 15.3–5. *New Testament Studies* 2014, roč. 60, č. 4.

WESSEL, Walter W. – STRAUSS, Mark L. – LONGMAN, Tremper (ed.) – GARLAND, David E. (ed.). *Mark* [e-book]. Grand Rapids: Zondervan, 2010.

WI, MiJa. *The Path to Salvation in Luke's Gospel: What Must We Do?* [e-book]. London: T&T Clark, 2019.

WILDBERGER, Hans. *Isaiah 13-27: A Continental Commentary*. Minneapolis: Fortress Press, 1997.

WILKINS, Michael J. *Matthew* [e-book]. Grand Rapids: Zondervan, 2004.

WILLIS, W. Waite. A Theology of Resurrection: Its Meaning for Jesus, Us, and God. In CHARLESWORTH, James H. (ed.). *Resurrection: The Origin and Future of a Biblical Doctrine (Faith and Scholarship Colloquies)*. New York: T&T Clark, 2006.

WILSON, Sarah Hinlicky. The Verbs of the Resurrection. *Lutheran Forum* 2009, roč. 43, č. 2.

WOJCIECHOWSKI, Michał. *Apokalipsa świętego Jana*. Częstochowa: Edycja Świętego Pawła, 2012.

WOLTER, Michael. *Paul: an outline of his theology*. Waco: Baylor University Press, 2015.

WRIGHT, Nicholas Thomas. *How God Became King: The Forgotten Story of the Gospels* [e-book]. San Francisco: HarperOne, 2012.

WRIGHT, Nicholas Thomas. *Paul and the Faithfulness of God*. Minneapolis: Fortress Press, 2013.

WRIGHT, Nicholas Thomas. *The Resurrection of the Son of God*. Minneapolis: Fortress Press, 2003.

YEATTS, John R. *Revelation*. Scottdale: Herald Press, 2003.

ZEHR, Paul M. *1 & 2 Timothy, Titus*. Scottdale: Herald Press, 2010.

ЯЦИШИН, Андрій: *Послання до Галатів*. Львів: Видавництво Українського католицького університету, 2021.